

Vergetelheid is een groot huis. Er is plaats voor iedereen.

ISBN 978-9492546-87-6

NUR 520

Ter Verpoozing, Peize

© Gerard Stout

Foto omslag & vormgeving: Gerard Stout

Omslagfoto: *Manuel des étrangers à Amsterdam* par J.W. Olivier, 1839

Via delpher.nl Foto van Het IJ; Gerard Stout.

www.gerardstout.nl

Dit boek staat als pdf op mijn website.

Wie een boek op prijs stelt kan me contacten.

Contact: gerardstout@kpnmail.nl

Druk: Biblion, Zoetermeer

uwboekingoedehanden.nl

Eerste druk: maart 2021

*

Auteurs van de teksten, op de bezorger na, zijn meer dan 70 jaar uit de tijd.
De teksten zijn vrij van rechten.

We meent rechten te hebben op (delen van) de inhoud wordt verzocht
contact met mij op te nemen.

Reis door literair erfgoed

Een Drentsch gemeente-assessor
met zijn twee neven op reis naar Amsterdam in
‘t voorjaar van 1843

Deel II

Harm Boom
en
Alexander L. Lesturgeon

bezorgd en van noten voorzien
door

Gerard Stout

Ter Verpoozing

Ten geleide

Deel II begint met een bezoek aan Buiksloot, Broek in Waterland, het Noord-Hollands Kanaal en eindigt, na rondleidingen door Zaandam en Amsterdam met de terugreis en aankomst in Drenthe.

In herhaling komen ter sprake: moderniteit, afscheiding van België, afscheiding van de Cocksen – *regt-zinnige* gereformeerde volgelingen van Hendrik de Cock. We krijgen inzicht in stereotyperingen, vooral wat joden in Amsterdam betreft, maar ook moffen en de gewone man – het klotjesvolk – komen voorbij. Literatuur en toneel worden soms van venijnig commentaar voorzien.

Naast eten, drinken, mode, cultuur, godsdienst en architectuur is ‘humor’ een constante. Humor uit zich in mooischrijverij, in al dan niet verbasterde – Franse – woorden, Amsterdamsch dialect, Drents, triviale herhalings, overdrijvingen en oubolligheid. Ongeacht de waarde van de nieuwe indrukken komt steeds naar voren: Drenthe; dat is onze grote liefde. Het reisverhaal kent een sentimenteel slot in ‘Drentse’ stijl.

In het voorwoord bespreek ik enkele hoofdlijnen. Elk hoofdstuk kent een korte samenvatting met mijn keuze van karakteristieken. Voetnoten doen de rest. De toelichtingen zijn mijn persoonlijke keuze. Wellicht is het voorwoord nuttig voor beter begrip en betere toegankelijkheid van het reisverhaal. U kunt het ook overslaan.

Een levenschets geeft een portret van Alexander Lesturgeon. In *Drentse brieven* enkele overpeinzingen over het Drents.

Alle missers zijn voor mijn rekening.

Inhoud Deel I

Ten geleide	5
Voorwoord	11
Harm Boom	13
Drentse brieven	18
Drents	24
Plannen	
Hoofdstuk I	29
Hoofdstuk II	47
Afreis – Gramsbergen en Hardenbergh – Heemse – Ommen – Eerde en Ommerschans – Naar Zwolle – Dalfsen – Raalte en Boschwijk – Zwolle	
Hoofdstuk III	91
Zwolse blauwvingers – Bewaarschool – Groote kerk en Stadhuis – Fraaije letterkunde	
Hoofdstuk IV	117
Uitstapje naar Kampen – Blik op Kampen – De IJsselbrug – Terugkomst te Zwolle	
Hoofdstuk V	147
Hasselt Zwartsluis en Genemuiden – Kamper-eiland – Schokland en Urk – Land in 't gezigt	
Hoofdstuk VI	173
Een eerste wandeling – Venetiaansche nacht in Frascati	
Hoofdstuk VII	195
't Paleis – Kalverstraat	
Hoofdstuk VIII	219
Dertien hofleveranciers – salle pour la coupe des cheveux – Woarde Anna!	

Hoofdstuk IX	239
Kippenvriend Spekman – Droevige hairlokkenhistorie – Y-bespiegelingen – Spoorridje naar Haarlem	
Hoofdstuk X	271
De Haarlemmerhout – De St. Bavo-kerk – Haarlem – De Haarlemer courant	
Hoofdstuk XI	321
De droogmaking van 't Haarlemermeer – Op den Nieuwendijk te Amsterdam – Graeffner's portionstafel	
Hoofdstuk XII	347
Drents dorpsnieuws – Brief van een Drentsche huishoudster – Brief van Van Bobbel	
Hoofdstuk XIII	363
De Salon des Variétés	
Hoofdstuk XIV	375
Felix Meritis – 't Observatorium – Weer naar de Kalverstraat	
Hoofdstuk XV	395
Op een Oostindievaarder – 't Oosterdok	
Hoofdstuk XVI	411
De Nieuwe Kerk	
Hoofdstuk XVII	431
In den Nederduitschen Schouwburg – Schagcherhandel – De koffijkamer	
Verantwoording	465
Kaarten & Prenten	466

Inhoud Deel II

Ten geleide	5
Voorwoord	11
Alexander L. Lesturgeon	19
Drentse brieven	28
Hoofdstuk XVIII Op de boot naar Buiksloot – Buiksloot – Broek in Waterland – Noord-Hollandsche Kanaal	33
Hoofdstuk XIX Amsterdamsche Jan Hagel – Waorde Annegien!	67
Hoofdstuk XX De Remonstrantse kerk – Pantoffelparade – Keizers- en Heerengracht – Apentuin – Waorde Heerschup en Vrind!	89
Hoofdstuk XXI Koffijkamer van ons logement – Malligheid van tinnegieters – Babbelegoegies met een Amsterdammer – “Een mof weet niets.”	145
Hoofdstuk XXII Uitvlugt naar Zaandam – In den ouden Otter – Het huisje van Czaar Peter – De Zaandammer molens – Wat slag van menschen de Zaandammers zijn – Uitspanningen in Zaandam – Terug naar Amsterdam	171
Hoofdstuk XXIII Wandeling naar den oosthoek der stad – Den Buitenkant en Schreijerstoren – De Kraansluis – Kattenburg – ‘t Rijks-entrepôtdok – De Plantaadje! – Kazerne Oranje Nassau	213

Hoofdstuk XXIV	267
Anthony-Breestraat – Berend-oom past een jas – De Zuiderkerk – Toneelkunstenaar Andries Snoek – Nieuwemarkt – “Oprechte liefde” – Het schavot – Weemoedig gevoel – Bedelaars – Théâtre ambulant – De Oude Kerk – Miin goeje beste Annao!	
Hoofdstuk XXV	345
Voorbereidende schermutselingen – Korenbeurs – Torensplits van de Nieuwe Kerk – Den Singel – Lutherse Nieuwe Kerk – Nieuwe Haarlemer sluis – De Haarlemerdijk – Antje van de zeekapitein – ’t Inwendige woonvertrek – Amsteljagthaven – Amusemenen van den burgerstand – Amstelstroom – Admiraalzeilen	
Hoofdstuk XXVI	427
Erentfeste heer Caesar – Berend-oom van de kaart – Waarden en zeer geliefden vriend Van Bobbel! – Akelige scène in de Bloedstraat – Trippenhuys – Tafelen bij Peter	
Hoofdstuk XXVII	483
Terug naar de vleeschpotten van Drenthe – Waterleiding in Amsterdam – Mijn lieve Annao! – Leidsche plein – Bij Aaltje in de Nes – “Snaorderijen”	
Hoofdstuk XXVIII	545
De terugreis – De Zwolsche boot – De Zwolsche baron – Hasselter verlakker – Matroos – Gelagkamer van Scheuer – “capricieuse dame” – Postwagen gemist – Zoon der besnijdenis en andere reizigers – Vervolg van de reis – Thuiskomst	
De slag bij Ane in 1227	613
De hoed van keizer Frans	621
Verantwoording	633
Kaarten & Prenten	634

Voorwoord

Het reisverslag geeft een tijdsbeeld van het midden van de 19e eeuw. In 1840 was de Frans-Bataafse republiek – na de slag bij Waterloo (1815) –, 25 jaar eerder geëindigd. Nederland veranderde in een koninkrijk onder koning Willem I. In 1830 begon de afscheiding van België, die kreeg in 1839 zijn beslag na de Londener conferentie.

De Nederlands hervormde religie was staatsgodsdienst, daar kwam rond 1830 verandering in door de afscheidingsbeweging van dominee Hendrik de Cock uit Ulrum. Hervormden kwamen in stevige aanvaring met *regt-zinnig* gereformeerden, in de wandeling Cocksen genoemd. De gereformeerden wilden terug naar de besluiten van de Synode van Dordrecht van 1618 - 1619. Tijdens die Synode van Dordrecht was vastgelegd dat de afgesproken Bijbelvertaling naar de letter moest worden gevolgd, dat de Heidelbergse catechismus de richtlijn was voor het ware geloof, en dat de berijming van de psalmen van Pieter Datheen de enige juiste was. In de loop van de eeuwen waren echter verschuivingen opgetreden in de interpretatie van de Synode van Dordrecht. Die verschuivingen waren voor rechtzinnigen in de leer onaanvaardbaar. In 1834 liepen de meningsverschillen hoog op. Hervormden en gereformeerden bedreigden elkaar met messen. De ruzie over het gebruik van het kansel liep zo hoog op dat soldaten kiftende gelovigen uit elkaar moesten houden. Dat was niet enkel zo in het Groningse Ulrum. Ook elders in het land kwamen soldaten uit de kazernes om geweld te voorkomen.

Auteur Alexander Lesturgeon was dominee in de hervormde kerk. Hij had vrijzinnige opvattingen en botste meer dan eens met rechtzinnige gereformeerden. Zijn afkeer,

en wellicht ook de afkeer van Harm Boom, zijn mede-auteur, komt met regelmaat terug in dit boek. Vooral in de drentstalige correspondentie met het thuisfront krijgen de Cocksen het voor de kiezen. Korporaal Van Bobbel schrijft over de verjaging van een katechezeerder uit het dorp, de verjaging vond plaats door boerentroepen. Iedereen was trots dat de *fienen* verjaagd waren. In het laatste hoofdstuk, de beschrijving van de terugreis, delen de reizigers de postkoets met een Cockse dominee-in-opleiding. Een veehandelaar uit het Overijsselse Den Ham, ook in de koets, trekt van leer tegen het regt-zinnige geloof. De Drenten spelen het spel indirect; een medereiziger geeft zijn mening, zichzelf blijven gniffelend buiten schot.

Wie wil, kan parallellen ontdekken tussen geloofstwisten in Nederland na de Tweede Wereldoorlog en elders in de wereld. Om Prediker te citeren. Er is niets nieuws onder de zon.¹

Moffen en joden

De reizigers uit Drenthe worden af en toe uitgemaakt voor moffen. In Amsterdam was iedereen van de andere kant van de Zuiderzee een mof, of liever elke niet-Amsterdammer was een mof. Voor de reizigers uit Drenthe was een mof een Duitser, een gastarbeider of arbeidsmigrant. In het midden van de 19e eeuw kwamen veel Duitse arbeiders naar Nederland om met de oogst en met het grasmaaïen te helpen; de zogenaamde hannekemaaiers, ook wel bekend als poepen en veltings. De naam van deze migranten komt nog terug in achternamen als Veld, Velting, Velzing, Veldhuis.

De migranten hadden gezelschap van *kiepkerels*, handelaren met een *kiep*, een rugzak met huishoudelijke artikelen voor de verkoop. Sommige migranten bleven, daar hebben we concerns als C&A aan te danken. De Brenninkmeijers kwamen oorspronkelijk uit Duitsland en handelden in

¹In 1855 verscheen het boek *Overzicht der kerkelijke geschiedenis van Drenthe*, door J. S. Magnin. Hij was *Provinciaal archivaris van Drenthe, Commis bij het bestuur van dat gewest, Lid van Binnen- en Buitenlandse Geleerde Genootschappen*. (Via delpher.nl) in dat boek staan details over de opkomst van de gereformeerde kerkgenootschappen.

textiel. In Friesland herinnert de plaatsnaam Poppenwier aan de benaming *poepen*; Duitsers. In het reisverslag komen stereotyperingen van moffen voor, onder andere dat het gevoelsarme zwijgzame types zijn. In deel twee komt de benaming *mof*, of *moffen* ca. 20 keer voor.

In het jaar 1800 woonden circa 40.000 mensen in Drenthe. In 2020 zijn dat er bijna een half miljoen. Veel inwoners van Drenthe, vooral bewoners van de randen van de provincie, de veengebieden, zijn nakomelingen van migranten. Wie begraafplaatsen in Oost-Drenthe bezoekt ziet op de grafstenen veel Duits klinkende namen. Peize, in de kop van Drenthe, is van oorsprong een Friese nederzetting. De stad Groningen is begonnen als een Drents dorp. Het is onhandig om over oorspronkelijke bevolking te spreken, bijna iedereen komt van elders.

Veel vaker, wel 70 keer, komen joden voor in het reisverslag. Naast jood zijn er alternatieve benamingen zoals zonen van Abraham, zonen Israëls. Zo is er de stokkejood (een verwijzing naar Mozes die in de woestijn met een stok water uit de rots sloeg) en de lotterijjood. Joden zijn in het reisverhaal slimme onbetrouwbare handelaren, magere mannetjes met grote neuzen. Berend-oom durft nauwelijks op stap in de Anthony Breestraat in Amsterdam vanwege de vele joden die daar wonen. In het Drents is een jood een *jeude*. In de woonplaats in Drenthe, G., woont ook een jood, die man is ook handelaar. Samenstellingen met Drent, Drenthe, Drentsche vind ik ca. 170 keer.

Armoede

Deel II biedt inzicht in de leefomstandigheden in Amsterdam. In de kazerne zijn de hygiënische omstandigheden erbarmelijk; de oud-militairen leven in slechte omstandigheden. In de Bloedstraat ligt een man op straat. Hij heeft dagen niet gegeten vanwege armoede. Gelukkig zijn de botte en snoeverige Amsterdammers meelevend en gul. Aan het eind van het boek wordt gewag gemaakt van prostitutie op. Verderfelijk. Roken is algemeen geaccepteerd telkens – ook in boten en postkoetsen

– komen Gouwse pijpen tevoorschijn. De reizigers krijgen met enige regelmaat hun natje en hun droogje. Drank lijkt geen groot probleem.

Vooraf Berend-oom, als karikatuur-Drenth, is huiverig voor technische ontwikkelingen. De vuurboot – stoomboot tussen Amsterdam en Zwolle – vindt hij heel beangstigend. Voor Drenthe ligt kanalisatie in het verschiet; als dat maar goed afloopt.

In het reisverhaal staan veel kritische opmerkingen over kunst en cultuur, vooral toneel en literatuur komen ter sprake. De schrijvers hebben hun aanpak niet van een vreemde. Ze halen vaak tijdgenoot E.J. Potgieter aan onder verwijzing naar de roman *Albert*. Ook *Albert* lijkt een samenvatting van cultuur- en maatschappijkritiek.

De schrijvers lenen veel van andere reisgidsen uit dezelfde tijd. In het één na laatste hoofdstuk geven ze dat volmondig toe, vooral waar het kunstkritiek betreft. Van diverse passages heb ik de bronnen vermeld in de voetnoten. Wie wil kan de boekenkast van de auteurs reconstrueren.²

Humor

Het reisverslag kent veel humoristische passages. Wellicht is de beleving van humor tijdgebonden en verschilt humor in de 19e eeuw met humor in de 21e eeuw. In 1933 verscheen het boek *De humor-‘cultus’ der romantiek in Nederland* van Elisabeth Jongejan.³ Ze onderzocht het verband tussen romantiek en humor in de 18e en in de 19e eeuw. Enige achtergrondkennis kan helpen de humor van Boom en Lesturgeon te begrijpen.

Romantiek is een periode met een uiting van de worsteling tussen gedachten en gevoel. Hoe is de oneindigheid van het heelal te verzoenen met het eigen nietig bestaan? Voorheen kwamen antwoorden op die zijnsragen van religie, maar sinds de opkomst van Verlichting en Wetenschap, is de mens

² dbnl.org en delpher.nl zijn waardevolle toegangswegen naar de Nederlandse literatuur. De Drentse literatuur is (nog) ondervertegenwoordigd bij dbnl.org. delpher.nl biedt soms uitkomst.

³ Elisabeth Jongejan, *De humor-‘cultus’ der Romantiek in Nederland* 1933 pdf op dbnl.org

gedoemd om zelf de antwoorden te vinden. Humor is een manier om het ondraaglijke en onbegrijpelijke draagbaar te maken, te relativiseren. Jongejan schrijft: ... een waarheid voor alle tijden. De sterke concentratie op het eigen ik doodt den humor of belet dezen te ontstaan. (Ze citeert W. Hughes. *'We are losing our sense of humour because we are too much preoccupied with our selves'*).

Elders schrijft ze:

...de Nederlandse volkspsyche leidt in het algemeen aan een teveel aan ernst. Met de kleine verdrietelijkheden en dwaasheden des levens kunnen wij nog wel gemoedelijk spotten; de kleine humor vindt men dan ook in de Nederlandse literatuur te over.... Maar de tragische kant van het leven en de grote, diepe levensernst met zijn talloze persoonlijke en maatschappelijke problemen werd en wordt door de Nederlandse schrijvers zelden in 'humor' omgezet.

Ze noemt Brederode, HaverSchmidt, Multatuli en Heijermans als schrijvers van de grote humor. Meeste schrijvers komen niet verder dan laag-bij-de-grondse humor.

Bij de grote humor is er sprake van een verzoenend element. Kleine humor vinden we in een scherts of lichte spot met een onderstroom van begrip en sympathie.

Misschien zou men de groote scheidingslijn beter elders kunnen trekken en wel tusschen die schrijvers, die voortdurend zich bewust zijn van de kloof tusschen ideaal en werkelijkheid, de bovenzinnelijke en de waarneembare wereld, het goddelijke en het menselijke, en hen die alleen de dwaze contrasten opmerken in de mensenwereld, waarin zij hun medemensen en ook zich zelf als een soort marionetten hun rol zien spelen, zonder daarbij de metafysische wereld - het Oneindige - als achtergrond te zien. Beide groepen hebben tegenover het leven een humoristische houding aangenomen. Maar bij de laatste wordt de basis van hun humor niet gevormd door een

bovenzinlijke overtuiging en hij zal daardoor zekere diepte missen. Hiermee wil ik natuurlijk niet zeggen, dat deze humoristen niet een dergelijke levensbeschouwing kunnen bezitten; zij is echter niet speciaal de grondslag noch de achtergrond van hun humor. Ik denk hier aan schrijvers als Hildebrand, Geel, Staring, Potgieter, Kneppelhout, Gewin en zooveel anderen, terwijl we Hasebroek, Van Koetsveld, Haverschmidt en De Génestet tot de eerste categorie zouden moeten rekenen.

Even verder schrijft ze:

De ‘hooge’ humor zal dus vaak te verklaren zijn uit een sterkere bewogenheid der kunstenaarsziel door de algemeene levenstragiek of uit een grootere tragiek in het persoonlijk leven van den kunstenaar. Maar de scheur in de ziel van den kunstenaar zal nooit zóó diep mogen worden, dat hij komt tot volstrekte melancholie, tot pessimisme, vertwijfeling, levensmoetheid. Humor eischt aanvaarding van, zelfs eerbied voor het leven en een groote mate van idealisme. ‘Humor straeber at forene Livets Tragedie med dets Komedie’ zegt Höffding’ en even later: ‘Den store Humor er en Livskunst’. [Noors.] Ja, een levenskunst om het leven te leven met de houding als voor een spel en toch met het voortdurend innerlijk besef, dat er geen sprake is van spel, zooals velen juist in den tijd van den humor-‘cultus’ ten onrechte meenden. Dat zij den humor als spel beschouwden, was wederom te wijten aan dien ‘cultus’, die leidde tot nabootsing, onechtheid en pose. De echte ‘hooge’ humor is - ook gedurende den ‘cultus’ bij zijn beste representanten - diepe ernst in de gedaante van spel.

Gemis van een psychologische waarheid levert veelal iets in de geest van een persiflage. Ironie en sarcasme zijn dan dichtbij.

Twee typische trekken van het romantische komen in die veranderingen en nieuwe vormen tot uiting: de ver gedreven vrijheidszucht, die van geen beperking en

beheersching wil weten, en het verlangen zich door het abnormale van het conventionele te onderscheiden. Zij zijn te herkennen in die opeenstapelingen van hyper-barokke beelden en vreemdsoortige hyperbolen, in de wonderlijke woordvormingen en woordcombinaties, bijeenplaatsingen en contracties, in de opzettelijk ingewikkelde of foutief geconstrueerde zinnen van soms adem-benemende lengte, in de ellenlange en sterk gechargeerde beschrijvingen van karakters en uiterlijk, de herhaalde inlasschingen van niets ter zake doende kernspreuken, sententies en losse ideeën, in de talrijke - soms bladzijden lange - digressies, de dwaas-grappige quasi-verduidelijking of toelichting o.a. door nietszeggende of kinderlijk-naïeve tekeningen, in de vetgedrukte leestekens en eigenaardigen druk, in een overdreven gebruik van gedachtestrepen en -stippen ('strepomanie') en in den zonderlingen bouw of in de ongewone korthed van sommige hoofdstukken.

Jongejan noemt een aantal elementen van 'het comische van den 'cultus':

- A. de 'congruent-making van het incongruente'
- B. de wonderlijke of dwaas-realistische beeldspraak e.d.
- C. allerlei woord- en klankspelingen
- D. lachwekkende woord- en zinvormingen, woordverdraaiingen en Woordverbasteringen. [Deze komen zeer vaak voor, vooral als Berend-oom in gesprek is met Amsterdammers. gs].
- E. de comische herhaling [de kosten van het provinciehuis in Assen. gs].

In haar boek geeft ze enkele voorbeelden. De lezer kan deze lijst gaande de reis van Berend-oom en zijn neven gemakkelijk aanvullen.

Lesturgeon's Berend-oom doet, bekoord door de liefvallige eigenschappen van een medereizigster in de trekschuit naar

Broek-in-Waterland de ‘perpesisie’ haar wat kievitseieren te sturen en de bovengenoemde deurwaarder spreekt o.a. van ‘invloed van influensie’.

De Drenten komen terecht bij een openbare terechtstelling. Een deel van de beschrijving lijkt geleend van andere schrijvers.

Ook de goed geobserveerde realistische schildering van de volksmenigte bij de terechtstelling vertoont verschillende trekjes van den romantischen ‘humor’. In het tweede deel (van 1853) van Een Drentsch Gemeente-Assessor met zijne twee neven op reis naar Amsterdam, in ‘t voorjaar van 1843) gaven ook Lesturgeon en Boom een beschrijving van tooneelen als de bovenstaande, die merkwaardig veel overeenkomst met die van Boudewijn heeft. Oom krijgt van den man enkele aandoenlijke dichtstukken ten geschenke ‘Opregte liefde van Antonie en Johanna’ en ‘Afscheid van een conscrit aan zijn meisje’, maar op het oogenblik dat hij op de door hem gehuurde tree van de werkelijke executie zal genieten, laten de schrijvers hem met een traditioneel comisch trucje van de ladder tuimelen. Zelden komen trouwens deze ‘humoristen’ boven het flauw-comische of moraliseerende uit. De hoofdpersoon is Berend-oom, die eerst in een kluchtig geschilderden familieraad zijn bezwaren tegen de ‘God verzoekende’ reisplannen van zijn beide neven uiteenzet, maar die zich ten slotte door den Sterniaanschen korporaal Van Bobbel laat beïnvloeden om de jongelieden te begeleiden. Veel didactiek wordt met wat grappige avonturen en beschrijvingen gekruid tot een niet al te smakelijk geheel. Oorspronkelijk zijn de schrijvers zeker niet: zij onthalen o.a. den lezer op een langgerekte imitatie van Jonathan’s humoristische beschouwingen over de Haarlemsche Courant.

Alexander Lodewijk Lesturgeon

Alexander L. Lesturgeon staat niet op het titelblad van het boek *Een Drentsche assessor... Deel I* vermeld. Hij is wel betrokken geweest bij het boek. Cees van Dijk schreef een inzichtelijke biografie over deze dominee. Tweemaal gehuwd, vrouw en kinderen uit het eerste huwelijk vroegtijdig verloren, ook veel kindersterfte na zijn tweede huwelijk. Ik neem het levensbericht van de Maatschappij der Nederlandse Letterkunde over. Deze levensschets staat ook in de *Bloemlezing*. Ik neem ook een gedicht van Lesturgeon op.

Levensbericht van Ds. Alexander Lodewijk Lesturgeon.⁴

Met welk een diep gevoel van weemoed ik de pen opvat, om aan de nagedachtenis van Lesturgeon eene eenvoudige hulde te brengen, vermag ik niet in woorden uit te drukken. Met hem toch is de laatste mijner boezemvrienden uit den studententijd ten grave gedaald. Onder dien indruk herrijzen voor mijn geest tal van herinneringen uit de zonnige dagen eener onbezorgde jeugd, die wij te zamen in broederlijke gezindheid en gemeenschap, in dicht- en letterlievende sympathie mochten doorbrengen. Bennink Janssonius, Lesturgeon en ik vormden een onafscheidelijk drietal, dat later steeds bij alle verschil van karakter, van denkwijze, van levenstaak en van woonplaats ten nauwste verbonden bleef en dat alleen door den dood heeft kunnen verbroken worden. In hunne laatste oogenblikken hadden zij beide ook dit gemeen, dat zij den adem uitbliezen

⁴ *Jaarboek van de Maatschappij der Nederlandse Letterkunde*, 1879 dbnl.org
Bloemlezing uit de gedichten van A.L. Lesturgeon door W. Hecker en J.J.A. Goeverneur 1876. delpher.nl

Alexander Lodewijk Lesturgeon, Drenthe's eerste literator. Cees van Dijk Uitgeverij Drenthe Beilen. 1995.

zonder een ziekbed gehad te hebben, nadat ze den dag van hun overlijden nog hunne gewone werkzaamheden verricht hadden. Den treurigen plicht, door Lesturgeon jegens den ons in 1872 ontvallen Janssonius vervuld, zal ik nu jegens hem moeten vervullen; mocht het zijn op even waardige wijze, in hoeveel korter bestek dan ook!

Alexander Lodewijk Lesturgeon was de afstammeling van een Fransch geslacht, dat in de dagen van geloofsvervolgung naar ons herbergzaam vaderland de wijk genomen had. Zijn naam zou dit ook allicht doen vermoeden; zijn familiewapen verraaft het eveneens door den steur, die er in afgebeeld is. Ja, indien ik mij niet geheel bedrieg, is in 't keurige en fijnbewerkte, in 't snedige en losse van zijn taal en stijl nog eene navonkeling van de den Franschen eigen gemakkelijheid in 't hanteeren der pen te bespeuren. Hij werd den 16den October 1815 geboren te Venlo, van waar zijn vader eerlang, als kapitein der genie, naar Koevorden, destijds nog eene vesting, vertrok. Te dier stede genoot hij zijne eerste opleiding, vooral onder 't oog en den invloed eener vrome moeder, de dochter van een predikant, die hem eene diepe, maar gezonde godsvrucht inboezemde, waardoor hij vroegtijdig lust begon te gevoelen om tot godsdienstleeraar gevormd te worden. Aan dien wensch werd gereedelijk gehoor gegeven. Ter voorbereiding bezocht hij van 1829 tot 1831 de in die dagen algemeen bekende kostschool van J. van Wijk Roelandsz. te Kampen, om, na zijn terugkeer onder 't ouderlijke dak, van Ds. C.H. Pelinck 't noodige onderwijs in de oude talen te ontvangen. Te Deventer, dat toen ter tijd nog in 't bezit van zijn aloud Athenaeum was, volbracht hij van 1833-35 zijne propaedeutische, aan de hoogeschool te Groningen van 1835-40 zijne theologische studiën. In 1841 tot den kerkdienst toegelaten, werd hij 1843 hulpprediker en ten volgenden jare predikant te Oosterhesselen in Drenthe, welke standplaats hij 1854 met het naburige Vledder verwisselde, evenals deze in 1864 met Zweeloo, waar hij den 18den Junij 1878 in 62jarigen ouderdom aan eene beroerte bezweek, eene weduwe (die hem 't verlies zijner eerste echtgenoot vergoedde) en zeven kinderen in diepen rouw achterlatende.

Veel lief en leed is Lesturgeon in zijn huiselijk leven, dat hem boven alles dierbaar was, weêrvaren. Beide nam hij zooals 't hem toebedeeld werd, zonder uitgelaten vreugde of droefheid, steeds gedachtig aan 't onbestendige der ondermaansche dingen en geheel doordrongen van 't horatiaansche *aequam memento rebus in arduis* etc.⁵ Zijn helder hoofd en zijn warm hart bleven hem tot aan zijn uiteinde bij. Voor alles wat naar zijne overtuiging goed en schoon was, ijverde hij binnen zijn kring met woord en daad; vrijheids- en waarheidsliefde behoorden tot de hoofdtrekken van zijn karakter; beginselloosheid verfoeide hij met al de kracht, die in hem was. Waar 't meer algemeene belangen gold, telde hij zijne eigene niet. In 't dagelijksch verkeer, met wien ook, was hij de zachtmoedigheid en goedhartigheid in persoon; gaarne mocht hij zich als zonder erg eene onschuldige spotternij laten ontvallen.

Hoewel Lesturgeon de godgeleerde loopbaan tot de zijne gekozen had en aan deze tot het einde toe getrouw gebleven is, heeft hij echter de bekendheid van zijn naam te danken aan zijne letterkundige geschriften in proza en poëzie. Wel gaf hij een enkelen keer eene gelegenheidspreek in 't licht, maar daarin straalt, voor zoover mijn oordeel strekt, zijne persoonlijkheid op verre na niet zoo helder door als in zijne overige pennevruchten. De eerste proeven van zijn dichterlijken aanleg verschenen onder de oogen van 't publiek in een bundeltje, dat wij met ons drieën; Lesturgeon, Janssonius en ik, als studenten, in 1836, dus vóór meer dan 40 jaren bijeenbrachten onder den titel van *Dichterlijk Mengelwerk* of, zooals wij 't later zelf herdoopten: *Ondichterlijk Bengelwerk*. De beste onder de middelmatige verzen (andere komen er niet in voor) waren ongetwijfeld die van Lesturgeon; hij heeft er ook nog enkele van in eene later uitgegeven verzameling opgenomen, hoewel hij dit liever niet had moeten doen. Maar wat behoef ik over de onwaarde van dezen gemeenschappelijken eersteling (dien niemand meer bij name kent) langer te spreken, nadat Lesturgeon in

⁵ *Aequam memento rebus in arduis servare mentem*: denk eraan het hoofd koel te houden in moeilijke tijden.

de levensschets van Janssonius op de hem eigen wijze verteld heeft, welke vierschaar er door de auteurs op een goeden dag in de pastorie te Roderwolde over de onverkochte exemplaren (en hun getal was groot!) gespannen is? Ten tweedenmale zonden wij te zamen in 1838 een, ik durf niet zeggen beter, maar in allen gevalle naamloos product: *Rietscheutgalmen* getiteld, de wereld in. Een jaar later deden wij van 's gelijken met de uitgave van *Wel en Wee, zangen der liefde*, dat in 1853 vervolgd werd door 't gelijksoortige *Lief en Leed*. Dat wij ons voor geen van beide behoeften te schamen, daarvan komt voor een goed deel aan Lesturgeon de eere toe. Voor erotische poëzie bezat hij een onmiskkenbaar talent door teederheid van gevoel, lieflijkheid van taal en zangerigheid van maat. Intusschen liet hij zich ook nog op andere wijze hooren, door o.a. een welkomstgroet aan Willem I te richten bij zijne komst in Drenthe 24 Aug. 1838, alsmede een feesttoon aan te heffen bij de inhuldiging van Willem II (1840). Aan een zwaarmoedige stemming gaf hij lucht in zijn gedicht *Melancholy* (1838), dat 1843 gevolgd werd door *Jezus geboorte, een kerstgezag*. Bovendien bracht hij aan de jaarboekjes, die toen ter tijd talrijker waren dan tegenwoordig, achtereenvolgens zijne schatting. Een niet onaanzienlijk aantal van in dier voege heren derwaarts verspreide stukken (meest van korteren adem) leverde hem voldoende stof tot samenstelling van een bundel, dien hij den soberen naam van *Verstrooelingen* gaf (1844). Na verloop van 10 jaren zag een tweede 't licht, onder den titel van *Gedichten*. Afzonderlijk, maar anoniem, was in 1848 nog verschenen: *De naam van J.C. in beeldwerk, met verklarenden tekst in poezy*. Sedert dit tijdstip zweeg zijne Muze wel is waar niet ten eenenmale, maar zij verhief zeldzamer hare stem, ten minste in 't openbaar. En toch zijn ze niet de geringste in waarde, die weinige dichtvoortbrengselen van zijn lateren leeftijd; ik bedoel o.a. Joannes de Dooper, dat in de *Aurora* van 1858, Catharina II, dat in de *Historische Vrouwen* opgenomen, en de dramatische schets *Meindert van der Thijnen*, die bij gelegenheid van 't 2e eeuwfeest van Koevorden's ontzet (1872) vervaardigd werd.

De gedichten van Lesturgeon ademen een godsdienstigen, vaderland- en menschlievenden, kortom een echthumanen geest. Blijmoedige ernst was de grondtoon zijner liederen, evenals van zijn geheele wezen, dat hij onvervalscht in de taal der poëzie uitstortte. Eene hooge vlucht nam hij niet, maar gaf hij ook niet voor, al ontbrak 't hem niet aan kracht, indien de aard van 't onderwerp dat soms meêbracht; doch over 't geheel schepte hij, in overeenstemming met zijn natuurlijken aanleg, meer behagen in eenvoudigheid dan in diepte van gedachten, meer in sierlijkheid dan in gespierdheid van uitdrukking meer in helderheid dan in verhevenheid van voorstelling, meer in elegischen dan lyrischen trant.

Zal zijne dichterlijke nalatenschap waarde behouden ook voor latere tijden? Lesturgeon verwachtte dit zelf 't allerminste; daarom was hij ook met geen mogelijkheid tot eene volledige uitgave zijner poëzie te bewegen, waartoe anders menig dichter zich tegenwoordig maar al te lichtvaardig verleiden laat. Ten aanzien van Lesturgeon valt niet te betwijfelen, dat meer dan één dichtstuk van zijne hand wel verdient in de herinnering teruggeroepen te worden. Dit is de reden, dat Goeverneur en ik, ook om aan den zeer verklaarbaren wensch zijner nagelaten betrekkingen te voldoen, niet aarzelden, uit zijne gedichten eene bloemlezing samen te stellen, die, naar wij durven hopen, zijn letterkundigen naam geen oneer zal aandoen, hoewel wij niet beweren willen, dat ze enkel meesterstukken bevat.

Voor de strenge beoefening der wetenschap was Lesturgeon niet in de wieg gelegd. Was hij daarom ongevoelig of onverschillig voor de resultaten van wetenschappelijk onderzoek? Integendeel, hij stelde daar 't levendigste belang in en verrijkte zijne kennis, vooral op 't gebied van vaderlandsche geschiedenis en oudheden, geregeld met al wat er door geleerden ex professo over aan 't licht gebracht werd: getuige ook zijne boekerij, die een schat van allerlei merkwaardige, zeldzame geschriften uit evengenoemde vakken bevat. In 't bijzonder was Drenthe, waar hij bijna zijn geheele leven sleet, met haar heden en verleden het voorwerp zijner bijzondere ingenomenheid. 't Griefde hem in zijn binnenste, dat Drenthe

onder hare zusterprovincies zoolang als een stiefkind behandeld werd en vele elders ontsloten bronnen van welvaart en verlichting ontberen moest. 't Was daarom voor hem een ware vreugde, toen de langverbeide ure sloeg, dat in Drenthe de spoorweg geopend zou worden. Hij hief in zijn feestzang '*aan Drenthe, den 30 April 1870*' een juichtoon aan, die in 't harte der Drenthenaren om zijnent- en hunnentwille lang moge blijven weerklinken. Zijne vroegere en latere prozawerken (grootendeels anoniem uitgegeven) leggen een niet minder sprekende getuigenis af van zijne warme belangstelling in al wat Drenthe betreft. In 1842 lei hij de eerste hand aan: '*Drenthe in vluchtige en losse omtrekken geschetst door drie podagrissen*,'⁶ dat, uit 2 deelen bestaande, in 1851 voltooid werd en, had zijn dood het niet verijdeld, herzien en omgewerkt op nieuw in 't licht verschenen ware. Tot deze rubriek behoort zoo al niet rechtstreeks, dan toch zijdelings: '*Een Drentsch gemeente-assessor met zijne twee neven op reis naar Amsterdam*' (2 dln. 1843), waarin de eigenaardigheden van den Drentschen volksaard, te midden van allerlei ontmoetingen en avonturen, ons à la Dickens met levendige trekken voor oogen gesteld worden. Van gelijke strekking zijn menige bijdrage van taal- en oudheidkundigen aard in den sedert lang overleden *Drentschen Volksalmanak*, de in 't jaarboekje *Erica* opgenomen schetsen: '*De Drentsche scheper*' en '*De heidebezem*;' voorts 'Asser despoten' (hoofdartikels in de *Nieuwe Drentsche Courant*, die Lesturgeon ruim 3 jaren redigeerde), 'Zuidenveld en belendende streken' (in tal van nommers der *Prov. Gron. Courant*) en 'Brieven uit den zuidoosthoek van Drenthe' (in de *Gron. Stadscourant*), die alle om hun aantrekkelijken, met geestige invallen gekruiden inhoud met graagte gelezen werden. Ook mogen hier ter plaatse niet verzwegen worden de verhandelingen: Koelvorden's verlossing in 1814 (1864); Menso Alting, de eerste hervormingsprediker van Drenthe, na 300 jaren herdacht (1867) en de Feestrede op 't 2e eeuwfeest van Koelvorden's ontzet, met historische aantekeningen (1872),

⁶ In 2020 opnieuw uitgegeven door Ter Verpoozing in Peize. Boeken en pdf beschikbaar.

die zich bij de vroeger vermelde dramatische schets 'Meindert van der Thijnen' aansluit.

Tot Lesturgeon's letterarbeid behooren ten slotte nog: *Bischoff, hoofdzaken uit de gesch. der Chr. Kerk*. Naar het Hoogd. 1857; *Beyschlag, een vroeg ontslapen dienaar van den Heer*. Uit het Hoogd. 2 dln. 1865, 66; *Cherbuliez, Prins Vitale of hoe Tasso krankzinnig werd*. Uit het Fransch, 1866; *Bloemlezing uit de gedichten van J. Vollenhove, met eene levensschets van den dichter*, 1866 enz.

Werkeloos heeft dus onze onvergetelijke vriend zijn leven niet doorgebracht. Ook in ruimeren kring zou hij zijne niet gewone talenten met vrucht aan hooge belangen hebben kunnen dienstbaar maken. Maar dit heeft het lot hem niet gegund. Nu de dood zijn levensdraad zoo onverwachts heeft afgesneden en hem uit ons midden weggenomen, zij onze laatste groete aan en over 't graf: ave pia anima!

W. Hecker.

Uit de Bloemlezing

AAN DRENTE,
toen er 't staatsspoor geopend werd.
30 APRIL 1870.

Kom, nu de feestklaroen gestoken
En u getooid in feestgewaad!
De dag is eindlijk angebroken,
Die uw verneedring ziet gewroken
En tot uw recht u komen laat.
Te lang miskend, te lang verstooten,
Door vreemdeling en landgenooten
Als stiefkind in een hoek gezet,
Ziet gij nu op dit heuglijk heden
Uw toekomst na een droef verleden
Voor goed gewaarborgd en gered.

Geen blijder Meizon goot haar stralen
Ooit op uw breede vlakten uit;
Nooit schooner klonk, bij 't avonddalen,
Het orglen van uw nachtegale
In zoet en zangrig maatgeluid,
Dan nu, nu hijgend, sissend, loeiend
En gloende vonken om zich sproeiend,
Het stoomros voor het eerst uw grond
Doet dreunen, daavren, dondren, trillen
En met zijn oorverscheurend gillen
Zijn zege op d' ouden tijd verkondt.

Daar komt het! Snel het juichend tegen;
Het draagt uw welvaart in zijn buik,
't Brengt, als een zoele voorjaarsregen,
U gulden' oogsten, gulden zegen,
o Needrig land van heide en struik!
Daar komt het, ruimte en tijd verslindend,
U met een stalen band verbindend
Aan wie uw naaste zusters zijn,
Ja aan geheel 't beschaafd Europe,
Zoover zijn ijsren wielen loopen
Langs de uitgespannen tweelingslijn.

Waar onze blik nu louter heide
Nog uren ver in 't rond ontwaart,
En, onder 's schepers trouw geleide,
Uw blatend wolvee zich zijn weide
En 't nijver bijtjen honig gaart:
Zie, weldra hoort ons oor er 't ruischen
Van korenhalmen, als het suizen
Van d' avondwind ze zacht bewoog,
En heffen steden hier, dáár dorpen,
Als bij de greep daarheen geworpen,
Hun dak en torens naar omhoog.

Gelijk op d' ademtocht der lente
Natuur haar winterboeien slaakt
En straks ons loont met gouden rente,
Zoo is voor u, eerwaardig Drente,
Thans ook een lentgetij ontwaakt.
Uw weêrgeboorte gaat beginnen,
Een nieuwe geest dringt bij u binnen;
Hij komt op 't wiekgeklep des stooms.
Al wat verouderde moet zwichten,
Een beter toekomst aan gaan lichten...
Dat is de profecy mijns drooms.

Kom, nu dan 't welkom haar gezongen,
Die, draagster van dien beter tijd,
Rook blazend uit metalen longen
En door één menschenhand bedwongen,
Daar raatlend langs uw velden rijdt.
Geen konings intocht in uw palen
Kan 't bij haar komst in waarde halen,
In vruchtgevolg bij haar bestaan.
't Is de eerste dag eens nieuwen levens,
Maar van vernieuwden arbeid tevens ...
o Drente, uw gouden eeuw breekt aan!

Drentse brieven

In dit tweede deel van het reisverhaal staan meer brieven in het Drents dan in het eerste deel. Met het eind van de reis in zicht gaat de frequentie omhoog. Welke taal hoort tot het Nederlands? De gedachtenwisseling duurt voort. In 1874 schreef Johan Winkler over het Hollands. Enkele passages neem ik over.⁷

De volkstaal in de beide provincien Holland en in het westelijke gedeelte van de provincie Utrecht is heden ten dage een eigenaardige nederduitsche tongval, die men den hollandschen tongval van de nederduitsche taal moet noemen.

... Uit de volkstaal van de provincien Holland en van westelijk Utrecht, uit den hollandschen tongval van de nederduitsche taal, heeft de hedendaagsche nederlandsche taal, de geijkte taal van het koninkrijk der Nederlanden zich ontwikkeld. Deze geijkte nederlandsche taal is volkomen ongeschikt om gesproken te worden. Ze wordt dan trouwens ook door niemand gesproken. 't Is een schrijftaal, een boeketaal, meer niets; een spreektaal is het niet. Het nederlandsch wordt in (Noord-)Nederland slechts zelden met dien naam genoemd; meestal noemt men de nederlandsche taal het hollandsch, de hollandsche taal; in de dagelijksche spreektaal is dit bijna altijd het geval. Deze benaming is ook niet geheel af te keuren, want het nederlandsch is werkelijk hollandsch en niet geldersch of vlaamsch of brabantisch of iets anders; 't is de hollandsche spreektaal, het hollandsche dialect tot een schrijftaal vervormd.

....

⁷ *Algemeen Nederduitsch en Fries Dialecticon* van Johan Winkler 1874, deel II via delpher.nl

Het onderscheid tusschen nederlandsch en nederduitsch, ook al blijft men binnen de grenzen van Nederland, tusschen nederlandsch en nederlandsch-nederduitsch, is zeer groot. Nederlandsch is b. v. de taal van het “Wien neêrlandsch bloed” en van de “Wetten van het Koningrijk der Nederlanden”; nederduitsch is de taal van het “Wilhelmus van Nassouen” en van de *Camera-obscura* van Nicolaas Beets. Ook de taal van Jan van Beers en Hendrik Conscience, en vooral die van Dautzenberg en Guido Gezelle, even als die van Klaus Groth en Fritz Reuter en van zoo menig anderen wakkeren Vlaming, Brabander, Holsteiner, Mecklenburger, enz. is nederduitsch en natuurlijk niet geijkt nederlandsch.

De geijkte nederlandsche taal is dood en maakt dood tevens. Ze dringt het nederduitsch in ons vaderland plat en dood. Boven is reeds gezeid dat ze volmaakt ongeschikt is om gesproken te worden in ‘t dagelijkscha leven; zelfs voor den kansel, den rechterstoel en den leerstoel deugt ze niet. Door niemand, door geen mensch in Holland zoomin als in een der andere nederlandsche gewesten, die spreekt zoo als zijn moeder ‘t hem leerde en het harte ‘t hem ingeeft, frisch en vrij en eerlijk, *wie ihm der Schnabel gewachsen ist* en juist zóo als hij gebekt is, niet gekunsteld en valsch, wordt ooit nederlandsch gesproken.

Zaandam kende in die jaren ook een eigen woordenschat, met veel termen uit handel en scheepvaart. Zo vond ik *Bors*, een soort soep. In het Russisch is *Borsj* ook soep, misschien meegebracht door Czaar Peter de Grote.⁸

⁸*Beschrijving van Zaandam* 1842 Bartel Geuns. Tweetalige (Frans en Nederlands) reisgids voor Zaandam. Delpher.nl

Drentse woorden

Meerdere Drentse woorden zijn in onbruik geraakt, net als verscheidene Nederlandse woorden. Een kleine compilatie. De verklaring/betekenis staat veelal in de voetnoten.

Drents

allarm
boks
hemmeln
hondegat (politiecel)
iemenhut
koddessleper
marrelen
nums – niemand
oolde knecht (duivel)
roezebort
schaapschot
schielink
snikke – trekschuit, boot
stefaksie
tabernakel (huis)
taperig
termienties
tiezig
verschooning (excuus)
veur de stoel west (belijdenis)
vrindschap (als groet)

Nederlands

afneuzen	kwispedoor
alarm (lawaaï op straat)	middagmalen
ander-ik	mining
ardoins	moffen
beterkoop	om een stuivertje draaien
bezwalken (bezoedelen)	ooft
blanketten	pilaarbijter
caprice (gril)	portionstafel
cedel	snaphaan
cicerone	spotluim
eclipsen (weggaan)	straks (in de betekenis van zojuist)
eilieve	strijkaadje (armgebaar)
erentfeste	tenkop (volumemaat)
erlangen	trein (stoet, optocht)
gereed geld	uitgekipte
gouwenaar	uitijzing (uit het ijs bevrijden van schepen)
halfsletenen	
in de pruimen raken	Uwe
Jan Maat	Vrindschap (als groet gezegd)
Jan met de bruine rok	wassen (groeien)
knaphandig	wel reis
kond doen	zegel hechten aan
kwikken en strikken	zotternijen
jannigheid	zestien uren gaans
knijpbril	
kokermuilt	

HOOFDSTUK XVIII

De Drenten maken een dagtocht naar Buiksloot, Broek in Waterland en ze verkennen het Noord-Hollands Kanaal. Ze reizen met de beurtdienst van de Mercurius. Deze nog maar pas in bedrijf genomen stoomboot verzorgt het vervoer tussen Amsterdam en Zaandam.

Berend-oom lijkt slachtoffer te worden van zijn hormonen als hij kennismaakt met Antje, een oude vrijster op de boot. Het schoothondje van Antje voorkomt grotere misstappen. De communicatie op de stoomboot gaat in het Drents en in het plat Amsterdams. De dialecten, en de verbasteringen van Franse woorden, zijn wellicht een instrument om lachers op de hand te krijgen. Elisabeth Jongejan noemt deze passages voorbeelden van humorcultus, platte humor.

In een tuin in Broek in Waterland maken in de reizigers kennis met voorlopers van robots. Uit buxus en maagdenpalm is een jachttafereel geknipt.

We krijgen een uitgebreid verslag van de legendarische zindelijkheid van de bewoners van Noord-Holland.

Het Noord-Hollands Kanaal, van zuid naar noord door Noord-Holland, was bedoeld om de toegang naar de zee te garanderen. We vernemen van de strenge winter van 1830 die scheepvaart onmogelijk maakte.

Tegen een prijs van f 20.000 zorgden 600 mensen voor de uitjizing van de schepen. Dichter Cornelis Loots maakte een lierzang op deze prestatie. Grote gebeurtenissen en – architectonische – kunstwerken waren vaker aanleiding voor lange gedichten, gedichten over persoonlijke sores kwamen minder vaak voor.

Op de boot naar Buiksloot

Uitvlugtje naar Buiksloot en Broek in Waterland.

Een hoofdstuk, dat niet zoo erg gemeend is, als 't wel lijkt, en waarin Oom met de klompen in 't gelag komt.

Als 't 's anderdaags goed weêr was, dus hadden wij met elkaar afgesproken, zouden wij een uitstapje doen naar gene zijde van 't IJ. 't Werd Oom vooral te eng in 't woelige Amsterdam. Hij snakte weer eens naar eene verademing, buiten, in de vrije natuur. En zie, – onze hoop werd niet verijdeld. 't Was 't heerlijkst lenteweêr, dat ooit een dichter bezong en een schilder afpenseelde, toen wij, na onze nachtrust, 's morgens de plooiën van den slaap van 't voorhoofd wreven.

Oom was er dermate mee in zijn schik, dat hem de glans der blijdschap op 't eerlijke, goedhartige gelaat lag.

Om tien uur stapten wij in de ijzeren stads-stoomboot,⁹ “'t dink, dat den godganscheliken dag nao d'overkante hen ende weer klettert,” zoo als Oom schreef.

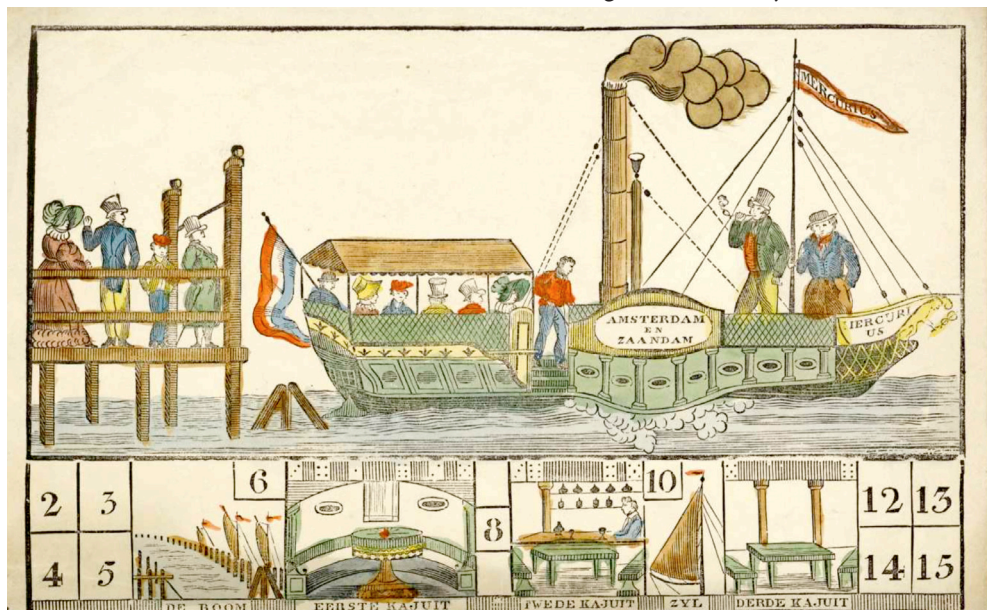
Zij werd in 1842 in dienst gesteld, ter vervanging van de raderboot, waarvan wij reeds gewaagden. Bij eene lengte van

9 VERSCHILLENDE MIDDELEN VAN VERVOER NAAR ZAANDAM EN OMLIGGENDE PLAATSEN, ENZ.

Van Amsterdam naar Zaandam voorzien de Stoomboot Mercurius en de gewone Toren- of Veerschuiten dagelijks in de dienst. In de wintermaanden vaart intusschen de Stoomboot alleen op de marktdagen, d. i. Maandags, Woensdags en Vrijdags. De gewone uren van derzelver vertrek zijn met die der schuiten in de Almanakken aangewezen.

De overlogt naar Zaandam per Boot geschiedt binnen het uur. De vaart der Schuiten kan doorgaande op 1,5 uur berekend worden. De ligplaats van beide is bij de Nieuwe Stads-Herberg aan het IJ. Van daar kan men ook, hetzij per Raderboot, hetzij per Tolschuitje, naar het Tolhuis overvaren, en vervolgens in zeer geschikte rijtuigen de reis naar Zaandam in 1,5 uur afeggen. Voor den voetganger kan die weg op 2,5 uren berekend worden. Men passeert langs denzelven Buiksloot, Kadoelen en den Overtoom van Oostzaan. *Beschrijving van Zaandam* 1842 Bartel Geuns. Tweetalige (Frans en Nederlands) reisgids voor Zaandam. Delpher.nl

honderd-en-veertig, heeft ze eene breedte van veertig voeten, en daaruit kan men gemakkelijk afleiden, dat ze geene ranke taille heeft. Men vindt er twee kajuiten, waarvan de grootste wel honderd personen kan bevatten, en gestut wordt door zestien miniatuurpilaren, van 't zelfde makelij als Oom, naar hij zeide, eens te Assen voor een boekwinkel zag. 't Was er bijzonder

zindelijk; trouwens, hoe kan men 't anders in Noord-Holland verwachten, dat een groot deel van zijn roem bij inlander en vreemde aan 't gezwaai met raaghoofd en luiwagen en 't geklets met dweil en schoteldoek heeft te danken. Des noods bragt deze boot, als de kajuiten en 't dek geheel bezet waren, in ééns vierhonderd personen over 't IJ. Zij is in de fabriek van Verveer en ce vervaardigd, terwijl de machine, die in hare werking aan de kracht van veertig paarden gelijk staat, in 't etablissement van Dudok en van Heel zamengesteld is. In acht à tien minuten wordt de overtocht gedaan.¹⁰

¹⁰Bordspel met vakjes genummerd van 2 tot en met 60. Boven een voorstelling van een stoomboot genaamd Mercurius. De boot vaart op en neer tussen Amsterdam en Zaandam. In verschillende vakjes afbeeldingen

Het was dan ook maar één oogwenk, toen wij reeds een soort van inham binnenstoomden, aan welks einde wij zouden aan wal stappen; maar hier geraakte het logge vaarttuig van de wijs. Even als iemand, die de kleine steentjes niet meer houden kan, zoo begon onze boot te waggelen en te suizebollen, en van den walkant was men druk in de weer om haar nù af te stooten, dan weder vast te klampen. Wij vroegen, waarom men niet regtuit stoomde tot bij de aanlegplaats; 't vaarwater toch was breed genoeg. "Och, mijnheer!" antwoordde een der varensgezellen, "de boot is... is..." en vervolgde fluisterend en als met weerzin, "is niet geschikt voor dit vaarwater."

't Scheen, dat hij niet best voor de zaak dorst uitkomen, hetzij om der raderboot wille, die dicht bij ons lag, hetzij om den kapitein,¹¹ wiens eer in allen gevalle er eenigzins meê gemoeid was. Wij gelooven echter, dat het vaarwater of het zoogenoemde slop aan de overzij vrij ondiep is, en de boot er daarom zoo wat over dient te waggelen.

Wij verlieten het vaarttuig en stapten regts af naar het beroemde Noord-Hollandsche Kanaal, dat hier eenen aanvang neemt en door kapitale sluizen zoowel met het IJ gemeenschap heeft, als er van afgescheiden is. Hier lag schuchter en bloode een dier arme versukkelingen, ondankbaar verdrongen door de algemeene nieuwighedenzucht onzes tijds, – een dier merkwaardige voorwerpen, waarmee Neêrlands reputatie in den vreemde ook al tot een geheel is aangegroeid, – eene dood-ouderwetsche trekschuit. Zonder ongelukken – en deze zijn overal mogelijk! – zou ze ons naar Buiksloot transporteren.

De laatste passagier, die binnenstapte, was een ziekelijk Noord-Hollandsch heer, vergezeld door zijne vrouw, of, wat ons later bleek, door zijne huishoudster. Eenige kwalijk verborgen rimpels en een weelderig dons om kin en lippen maakten het vermoeden in ons rijp tot overtuiging, dat laatstgenoemde niet

van voorwerpen, gebouwen en figuren. Midden onder de titel.
prentmaker: Aron Hijman Binger (vermeld op object) Datering 1831 - 1842
Rijksmuseum Amsterdam

<http://hdl.handle.net/10934/RM0001.COLLECT.537284>

¹¹ Hendrik Aries. Vermeld in: *De Noord-Nederlandsche gildepenningen, wetenschappelijk en historisch beschreven en afgebeeld* 1878 Delpher.nl

meer in 't prilst harer jaren was. Zeker had zij de vier kruisjes met een V¹² sedert ettelijke meimaanden achter den rug; maar overigens was zij, naar hare kleeding te oordeelen, nog jong van hart en 's levens zoetheden in geen deele moede. Wat haar tot lof strekte, was de zorg, die zij voor haren begeleider aan den dag legde, een statelijke snijboon, die wis nooit nog in zijn leven lachte, met de trekken van sombere melancholie en zelfs van menschenhaat op 't taankleurig wezen, een mensch, dunkt ons zonder hart en met wit koud bloed in de aderen. Antje (zoo heette de verwelkte schoone, die, onder een hemelschblauwzijden hoedje met verblindend gele halsstrikken, een paar roode bolle wangjes, twee kleine oogjes en een stompneusje om te stelen zien liet, alles propertjes ingekast in een mutsje, dat moeite deed een valsche hairvlecht te verbergen.)

Antje was louter zorg voor den witbloedige, getroostte het zich zelfs met eigen hand den warmtegraad van diens plaatstoof¹³ te onderzoeken, schikte hem de blaauwe *bouffante*,¹⁴ waarin hij wegdook, om hals en ooren en deed hem, zeker om de drie minuten, de vraag: of de beweging der trekschuit hem ook hinderde, iets, waarop hij telkens met een ontkennend hoofdschudden zonder meer antwoordde. (Trouwens, dat kon de man ook zonder zijn geweten met een leugen te bezwaren; want, een raadsel was er van op te geven, of het vaartuig zich bewoog of stil lag.) Behalve voor haren gebiedster, was Antje geheel oog en ziel voor eene garenmachine¹⁵ en een

1245 jaar of ouder.

13 voetenstoof (verwarming).

14 bouffante [das] {1839} < Frans bouffante [hoepelrok, omslagdoek], van bouffer [zich opblazen, opbollen, bloezen, oorspr.: fluiten met opgeblazen wangen], een klankschilderende vorming. etymologiebank.nl

15 Verderop is sprake van een garenhaspel. Haspel, m. (-s), garenhaspel, afwinder (werktuig); ziel (eener viool); sluitboom; (fig.) onbestendig -, grillig mensch; zot, zottin; op den - passen, het oog op alles hebben; dat sluit als -s in een zak, dat raakt kant noch wal. *-AAR, m. (-s), -STER, v. (-s), (garen-) afwinder, afwindster; (fig.) twistzoeker, kibbelaar, -ster; zot, zottin. *-EN, bw. en ow. gel. (ik haspelde, heb gehaspeld), garen afwinden; (fig.) verwarren, in de war brengen, - sturen; alles dooreen -; over iets -, twisten, kibbelen. *-RAAM, v. en o. (...amen), soort garen-afwinder. *-WERK, o. knoeiwerk. *Nieuw woordenboek der Nederlandsche taal* (1864)–I.M. Calisch, N.S. Calisch dbnl.org Garen werd niet als een bol geleverd, maar

kanarievogelkooi, die met haar binnenboords waren geraakt, misschien een paar dierbare cadeaux.

Berend-oom had voor haar al spoedig de grootste achting opgevat, om der bezorgdheid wille, waarmede zij haren meester behandelde. 't Scheen hem uitnemend wel te behagen, dat hij naast haar was komen te zitten, zoodat hem de gelegenheid werd geschonken met de bedaagde schoone nader kennis te maken. 't Was voor hem een drieguldensplaatsje, waarvoor bij gaarne een ruim uitzigt naar buiten uit den stuurstoel ten beste gaf. En hoe een hartstogtelijk liefhebber hij anders ook was, een kennersblik over groen- en graslanden te weiden, thans scheen ij dien aard te zijn afgestorven. Ten minste hij beschouwde onze bolwangige jufvrouw met zulk een gulhartig vergenoegen, als hij anders bij 't gezigt van een voltallige iemenhut¹⁶ of van een akker bloeiend koolzaad plagt te smaken, en, toen de moederde-zorg uit een zijden *reticule*¹⁷ een paar gesmeerde kadetjes met ossentong voor den dag haalde en er een van aan haren koudvochtigen meester toereikte, rustten 's assessors blikken zoo welgevallig op hare beboterde vingers, alsof hij in haar zijne onvolprezene Anna zag verligchaamd. Ja, zelfs kwam het ons voor, dat er een zweem van berouw op zijn aangezicht rustte over de kalverachtige vlaag van verliefdheid, die hem te Amsterdam, in den winkel van Hijmans, op een der eerste dagen van ons verblijf daar ter stede, zoo haastig aangewaaide was. Want, hoe het uitgebloeide assessorale hart ook dweept met de liefde, Berend-oom had nog prozaïsche wijsheid genoeg uit zijne levenservaring getrokken, om wel overtuigd te zijn, dat een jong meisje, hoe goedig van aard, toch nog oneindig veel leeren moet, om met een veertigjarig jonkman een konijntjes-leven te leiden; met andere woorden: dat een vijf-en-veertigjarig kornetje¹⁸ met een garenhaspel hem beter

in strengen. Ik herinner me uit mijn kindertijd met gestrekte armen naar voren en een streng wol eromheen. Mijn moeder rolde een bol uit het garen. Ik was de garenmachine, de garenafwinder.

16 bijenkorf.

17 *reticule* [handtas] {1811} < Frans *réticule* < latijn *reticulum* [netje] (vgl. *reticulair*). Ook: riddekuul verouderd, (zn.) boodschappentas; < Frans *réticule*. etymologiebank.nl

18 soort hoedje met 'hoortjes'.

voegde, dan een opgeflikt en opgeschikt nufje van nog geen drie zesjes.

Wij hadden ons in den stuurstoel geplaatst, niet omdat er in de roef ruimte te kort schoot – want, behalve een jong bleek mannetje, dat met ons bij het roer stond en, in gestadige mijmering verzonken, nu en dan een paar afgebroken versregels tusschen de tanden meesmulde (waaruit wij de gissing afleidden, dat hij een dichter was;) bestond het geheele trekschuitpersoneel slechts uit Berend-oom, de 45-jarige en de witbloedige snijboon – maar, dewijl het ons vooral te doen was, om het land, dat wij doortrokken, in oogenschouw te nemen.

Wij naderden al spoedig het op den hoogen zeedijk gelegen Buiksloot, met zijne groene houten huizen en nette gordijntjes, met zijne gepensioneerde en active zeekapiteins en gehuwde weduwen, die zoo vurig verlangen naar de terugkomst der eerlijke zeerobben, en gedurig van af den zeedijk een verlangenden blik op Noord-Holland's eeuwige vlakten werpen, waar voor de trotsche zeekasteelen een waterspoor gebaad is. Buiksloot levert weinig merkwaardigs op, en al was er iets ter bezigtiging geweest, de tijd riep ons.

De schipper was intusschen heusch genoeg, om ons over het plaatsje het een en ander mee te delen, wat opwegen kon tegen een locale inspectie met eigen oogen. Van hem vernamen wij, wat wij hier weêr onzen lezers vertellen.

Buiksloot

Publieke amusements heeft Buiksloot niet maar wel een mooi gezigt op Amsterdam. Ten jare 1838 plaatste Arie de Boer, kastelein in *den vergulden Wagen*, een biljart aan zijn gemeenen haard – eene handeling, die hem onaangenaamheden in ‘t verlichte Buiksloot berokkende. Of het instrument op den huidigen dag nog bij Arie de Boer in “den vergulden Wagen” te vinden is, weten wij niet.

Nadat wij een popachtig straatje hadden doorwandeld, bereikten wij een soort van haven. Er wachtte ons weder eene trekschuit, waarmede wij de reis zouden vervolgen. Zij lag tusschen een half dozijn andere. ‘t Was of ze zich te zamen het aanwezen schaamden, alsof ze bang waren, dat de driedecker *generaal List*,¹⁹ die in ‘t kanaal lag en over den dijk keek, haar zoude uitlagchen, als hij er niet te trotsch toe was. Zij lagen bij elkanderen te pruilen; men kon het haar aanzien, dat het oude vrijsters waren te moedeloos zelfs, om eenige zorg voor haar toilet te dragen. De meesterschilder en verlakker, die Willem II aan de Nieuwe Stadsherberg onder handen had, moest ook deze oude matronen een weinig blanketten; wij gelooven niet,

19 Een bevelhebber van uitstekende bekwaamheid - onvermoeid, voortvarend en vol vuur, zoo als een goed bevelhebber moet zijn - spande toen zijne krachten in, om aan het korps, dat aan zijne zorgen was toevertrouwd, de meest mogelijke volmaaktheid te geven; en wanneer bij de krijgsgesbeurtenissen van 1830 en 1831 [Afscheiding van België] de rijdende artillerie zoo schitterend is opgetreden en zoo zeer hare deugdelijkheid heeft bewezen, dan is dit ontwijfelbaar voor een goed gedeelte te danken aan de leiding, die de generaal List jaren lang aan dit gedeelte van het Nederlandsche leger had gegeven. *Bijdragen tot de Nederlandsche krijgsgeschiedenis*. (recensie) *De Gids*. Jaargang 17(1853) dbnl.org ... den laatsten Directeur-Generaal, later de eerste Minister van Oorlog, de Generaal List,... Uit: Levensbericht van Jhr. F.A. Ridder van Rappard. *Jaarboek van de Maatschappij der Nederlandse Letterkunde*, 1868 dbnl.org List, Frederik Carel (5 februari 1784-22 november 1868) Officier met een lange staat van dienst, die onder Willem II de eerste was die de titel ‘minister van oorlog’ voerde. <http://test.bioport.huygens.knaw.nl>

dat ze redenen genoeg hebben, om zich-zelve zoo roekeloos te verwaarloozen.

“Voort!” riep de schipper, nadat ook de garenmachine en de kanarie-vogelkooi en de Noord-Hollander en Antje binnen boord waren, en de oude knol²⁰ beurde één been op, en vervolgens het tweede, tot ze alle in beweging waren; hij hield zich, alsof hij wilde draven, en deed het eindelijk inderdaad, maar niet met dat enthousiastisch *con amore*, waarmee de glanzige havervreters van Heeren- en Keizersgracht de verniste koetsen hunner elegante meesters door de lanen der Plantaadje doen vliegen.

In de roef, wier bevolking met een eenoogigen deurwaarder (de man maakte geen geheim van zijn betrekking,) was vermeerderd, zat inmiddels de heer met wit bloed, even diep in zijn bouffante gekropen, nog in hetzelfde hoekje als vroeger en nevens hen het kneuterige Antje, naast wie al wederom de assessor post had gevat. Reeds vroeger was er tusschen deze twee een druk gesprek ontstaan, dat niet weinig bijdroeg, om Ooms genegenheid voor de rimpelige vrouw aan te wakkeren. Ook nu duurde het niet lang, of beide hadden den afgebroken draad der wederkeerige gedachtenwisseling weêr aangeknoopt, met zulk een gemeenzaamheid, alsof zij elkander sedert jaar en dag hadden gekend.

“Hebt uwé bij u te lande ook kievitseijere?” hoorden wij Antje tot Oom zeggen.

“Kiefteneijer, ja, inne meitied wal, bei doezende,” antwoordde de assessor, “en de jongs oet oes karspel²¹ wet ze mangs te vinnen,... veur dat ze legd zint.”

“Ei, ei,” piepte Antje, die de gruwelijke hyperbool van Oom niet vatte.

“Maar benne der dan ook kieviten?” vraagde in alle onnoozelheid de eenoogige deurwaarder, zoodat Antje bijkans stikte van lagchen, te meer, daar zij juist een beschuit met peperkoek naar den mond had gebragt.

“Nee,” hernam Oom, vrij luid, “dee diers kentze bei oes niet.”

²⁰ paard dat op het pad langs de oever de trekschuit trok.

²¹ kerspel. buurtchap.

“Dat ‘s wat anders,” liet er de eenoog op volgen.

“Biste ook ‘n leefhebber van kiefteneijer, jufvrouw?” vroegde de assessor verder gulhartig aan Antje. “Nou, ik zou er geen kievitseijere luste; – o dol veel hou ik er van. Dat kan meneer getuige; niet waar, meneer, ben ik niet dol op kievitseijere?”

Een gegrom als van een poolschen beer, dat van achter de bouffante voortkwam, moest een toestemmend antwoord beteekenen.

“Maar,” dus merkte de deurwaarder aan “maar staat het bei uwé an iederen vrij om de kievitseijere te zoeken?”

“Och ja, heerschup, dao ‘s nums,²² dee ‘t oes verböd.”

“Ei, ei, dat mos toch niet zoo weeze, begrijpt uwé? Dat moste jullie in men kanton niet durve te wage, of ik zou ze! weet uwé, man, ik zou der ze wel inzieneweeren,²³ as ze geen patent of acte van den houtvester van de jagt konde vertoone, volgens staatsblad – laat ik reis zien, –” en met haalde hij een exemplaar van ons wetboek uit zijn vestzakje voor den dag, terwijl hij er in begon te bladeren.

Berend-oom wendde zich inmiddels weder tot Antje: “Maor, bint z’ ook bij dei te lande te vinden, jufvrouw?”

Antje had den mond te vol van haren beschuit met peperkoek om te spreken, en knikte daarom maar toestemmend met haar hoofdje.

“Zoo, ik wol aans de jufvrouw wal de perpesisie²⁴ doen, om hom ‘n stige of wat²⁵ mette Hasseler beurtman te zenden, as ‘k hom er niet deur mög afgronderen.”²⁶

“o Uwé is al te goed,” lispelde Antje, met een stemmetje als van een nonnetje, terwijl zij met hare oogjes zoo madonnaächtig lonkte, dat Oom een glans van genoegen er van op ‘t aangezigt kreeg.

Intusschen zat de deurwaarder nog maar altijd in zijn wetboek te scharrelen, zeker te vergeefs naar een artikel zoekende, waarbij het zoeken van kievitseijeren verboden

22 niemand die het ons verbiedt.

23 insinueren.

24 propositie, voorstel.

25 een stuk of wat.

26 affronteren, beledigen.

werd. Eindelijk deed hij er dan ook geen moeite meer toe, maar zich wendende tot den dichter, (die tot hiertoe taal noch spraak van zich deed hooren, en maar geduldig zat te schrijven in een portefeuille, van tijd tot tijd op 't eind van zijn potlood knabbelende;) zeide hij:

“Das toch impertinent, meneer, dunkt u ook niet?” De dichter, die aan distracties scheen te laboreren, zag den eenoog alsof hij 't te Keulen hoorde donderen. “Ik zeg,” herhaalde de cycloop, “dat het impertinent is” – “A ja,

En vrolijk, olijk, als hij is,

Roept hij: kiewiet, kiewiet!”²⁷

“Wie meent meneer?” vraagde de deurwaarder.

“Wat bliefje?” gaf de dichter ten antwoord, terwijl hij zijn portefeuille weêr in den zijzak van zijn kalen zwarten rok wegstak.

“Ik zeg, dat het impertinent is, en ik zal der een mamorietje²⁸ van opstelle, dat zal ik; onze geëerbiedigde sjef in den Haag en ook de menister meneer Van Hall²⁹ mot het wete, dat motte ze. Vrindschap,” dus wendde hij zich tot Oom; “as je weer in je land komt, zeg er dan maar, dat z’er voor het laatst kievitseijere hebbe gezocht zonder petent. Ik zal wel make, dat er en wet op komt.”

27 Enkel de tweede strofe vind ik meerdere malen.

De kiewiet die door het luchtruim schiet,

En roept kieviet, kieviet, kieviet, -

Euphonia, een tijdschrift voor den beschaafden stand, 1818

Depontanus

28 memorie, aantekening.

29 Floris Adriaan van Hall werd den 15den Mei 1791 geboren te Amsterdam uit het huwelijk van Mr. Maurits Cornelis van Hall, die sedert 1788 aldaar de rechtspraktijk als advocaat uitoefende, en vrouwe Elisabeth Christina Klinkhamer.... en was het niet te verwonderen, dat hij in zijn toen aangevangen staatkundige loopbaan, eerst als Minister van Justitie, daarop als Minister van Financiën en later als Minister van Buitenlandsche Zaken, optrad.... Nog enkele jaren had van Hall wezenlijk genot van de rust, in 1861 bekomen; niet evenwel gedurende geheel zijn nog overig leven. De beide laatste jaren bracht hij door in een eerst langzaam dan steeds sneller verergerend lijden naar lichaam en geest totdat hij op den 29sten Maart 1866 bezweek. Levensbericht van Mr. Floris Adriaan Baron van Hall.

Jaarboek van de Maatschappij der Nederlandse Letterkunde, 1868. dbnl.org

“Waarop dan?” vroeg Antje, die niet op de hoogte van de zaak scheen te zijn.

“Waarop – waarop!? meent uwé waarop, jufvrouw! wel hierop, dat de kievite in ‘t vervolg niet weer zonder patent eijers zulle legge, – ik wil zegge: dat daar in meneers land niet langer zonder patent de kievietseijere zulle zoeken. Begrepe?”

“Uwé schijnt dan nog al invloed te hebben bij de regering?” was de vraag des dichters, die nu uit zijne mijmeringen, zeker door het vuur van ‘s eenoogs gesprek, geheel ontdooid was.

“Invloed van influensie, meent uwé? Nou, dat zou ik denke. Onder ons gezegd en gebleve: ik kan nog al wat in den Haag gedaan krijgen.”

Ooms voorhoofd rimpelde zich onder dit gesprek al meer en meer. Geen wonder; zulk een invloedrijk man kon gevaarlijk worden, ook voor hem, als hij te weten kwam, dat hij als assessor zijne gemeente verlaten had, zonder vooraf verlof te hebben aangevraagd. Wij merkten op, dat Berend-oom al fluisterend Antje deelgenoot maakte van dit verschrikkelijk geheim.

“Ei zoo,” gaf de dichter den eenoog tot antwoord, “das nog al plezierig voor uwé.”

“Ja nou, kom an, of het ook. Weet uwé,” en hier boog hij zich vertrouwelijk tot den ander, “men vrouw heeft ‘n neef, die oom teuge me zegge mot, en die zen anstaandes angetrouwde zwager is lekei an het hof en vrouws zuster is keukemeid bij meneer Van Hall.”

“Nu,” verzekerde de dichter, “dan is uwé wel geholpen. Laat dan verder maar rozen zorgen.”

“Dat zal ik ook,” – en dit zeggende stond hij op en verliet de roef; ook de dichter volgde dat voorbeeld, en wij, die nu verder geen reden hadden om met den slaperigen “meneer” van Antje, met Antje-zelve en met Berend-oom achter te blijven, zochten ook in den stuurstoel een plaatsje, om eens te zien, wat het uitzigt daar buiten opleverde.

Maar ook daar bood zich weinig aan, wat opmerking verdiende. Eenige naakte torens keken deftig over de troostelooze weiden, die nog niet gestoffeerd waren met

grazend melkvee of dartelende paarden. Hier en daar echter poogde een enkel schaap de jeugdige grasscheutjes te betrappen, die de gunstige Aprilmaand reeds te voorschijn geroepen had.

Achter ons lag Buiksloot; verder Schellingwoude, Ransdorp, Durgerdam, Zunderdorp, Monnikendam, Watergang, Landsmeer, IJpendam, terwijl het kasteel van dien naam, met zijne roemrijke herinneringen en bewoond door den heer De Graef van Zuidpolsbroek, de torens statig uit eenig geboomte ophief. Op dit beroemde huis zouden bewaard worden, verhaalde ons de trekschuit-kapitein, de mantel van één der De Witten,³⁰ de troffel, waarmede de eerste steen aan Amstel's paleis gelegd is, en het stoeltje, waarop de steenleggers, zoons en neven van burgemeesters, gedurende dien arbeid gezeten hebben.

Gaarne waren wij naar deze antiquiteiten ter bedevaart

³⁰ Schilder van 'Witjes' in het paleis op de Dam.

opgegaan, als zulk een zijsprong niet een al te groote omwenteling in ons reisplan had te weeg gebragt. Daar de dichter ons bovendien verzekerde, dat het eigenlijk heiligschennis was, uit enkel nieuwsgierigheid voorwerpen, waaraan zulke treurige of roemrijke herinneringen verbonden waren, te gaan beschouwen en dat men met een dichterlijken geest moet begaafd zijn, om van zulk een bedevaart inderdaad genot te hebben, stelden wij dan ook maar 't bezoek het slot van Ilpendam geheel uit onze gedachten.

"Aauw!" – zoo deed zich op eenmaal uit de kajuit een pijnlijke kreet hooren, waarin wij de stem van den assessor herkenden, terwijl er een oorverdoovend gekef volgde, dat van geen ander schepsel uit het dierenrijk dan van een hond kon voortkomen, – tenzij wij in jufvrouw Antje de ontwikkeling van de gave der klanknabootsing tot in een hoogen graad moesten vooronderstellen.

Wij haastten ons, naar de oorzaak en bedoeling van dat noodsein onderzoek te doen. Inderdaad, 't was onze goede Oom, die hier weêr, zoo als hij-zelf zeide, "met de klompen in 't gelag kwam." Daar zat hij, nu niet meer vertrouwelijk naast Antje, maar door een eerbiedige ruimte van haar gescheiden. Bleek en ontsteld was zijn wezen; met de linker hand wreef hij de op regter, kennelijk om er pijn of smart meê te verdrijven, en nu en dan zag hij ter zijde uit naar zijne reisgenooten of liever – naar een afzigtelijken mopshond, met gekortwiekte ooren, die met gruwelijke druipoogen half onder de tippen van Antje's vuurkleurigen omslager³¹ wegkeek, grommende en brommende en zijn venijnige tanden latende kijken aan den assessor.

"Da's jao 'n duvelsen hond," voer Oom uit, al zijn regterhand wrijvende en strijkende.

"Och, dat mot uwé niet zegge," was Antje's repliek, "'t is anders zoo'n lief en zoet beesie, de goedaardigheidzelve; hij zal geen kind kwaad doen, niet waar Joli?"³²

Joli beantwoordde de vriendelijke vraag zijner meesteres met

³¹ omslagdoek.

³² Joli betekent vrolijk, aardig (Fr.)

een scherp gepifpaf, door een dreigend geknor achtervolgd, waardoor hij bewees, dat hare lofspraak niets was dan vermetele vleijerij.

“Hij zal het anders nooit doen,” voer Antje voort, blijkbaar met de zaak verlegen, “ik heb hem al dertien jaar verzorgd en nooit heeft hij mij of een ander mensch eenig kwaad gedaan.”

“Dan heeft ie ‘t nou voor de eerste maal gedaan,” merkte de deurwaarder zeer wijsgeerig op.

Wij wisten nu genoeg, dat Ooms regterhand en het gebit van den afgrijselijken Joli met elkander in geen malsche aanraking waren geweest. (Het beest was vroeger niet opgemerkt geworden.) Maar hoe was het mogelijk? Had er van Ooms kant een offensieve aanval plaats gevonden, was dus Joli’s romeinsche *tour d’adresse*³³ niets meer dan represaille en geheel van defensieven aard? Of was de mops de twistzoeker geweest en had hij verraad gepleegd?

Dit alles diende men wel vooraf naauwkeurig te onderzoeken en uit te pluizen, meende de deurwaarder, voordat er in dit geval een oordeel werd uitgebragt. De beide personen, echter, die de zaak het best konden toelichten, als ooggetuigen, – schenen zich niet er over te willen uitlaten.

Ten minste, – Oom deed niets meer, dan zijn verklaring van straks volhouden: dat Joli ‘n duvelsen hond was, terwijl Antje van hare zijde de kokende gramschap van ‘t foeileelijke beest trachtte te stillen, door het toedienen van een beschuitje uit haar reticule.

Eindelijk dan was de trekschuitvrede weer gesloten, tot groote ergernis evenwel van den pleitlustigen deurwaarder, die, den dichter bij een knoop van zijn rok vasthoudende, dezen uit staatsblad no. zooveel en koninklijk besluit no. zooveel stond te betoogen, dat het hier een regtskwestie gold van het hoogste gewigt; dat het geval, thans gebeurd, eene “inzienewaatsie”³⁴ kon ten gevolge hebben, òf van den assessor tegen jufvrouw Antje, als eigenaresse van Joli, of van deze tegen genen, al naar dat het bewezen was, wie al of niet aanvaller

³³ kunstje, handigheid, kunstgreep, trek. Romeins: geweld.

³⁴ insinuatie.

was. Voorts betoogde hij, dat ook de trekschuitkapitein in de zaak kon gemoeid wezen; dat deze jufvrouw Antje een “acsie van molestie” zou kunnen aandoen, als hebbende zich verstout “doloselijk”³⁵ levend gedierte binnen boords meê te voeren, terwijl de kapitein-zelf in regten zou betrokken kunnen worden, aangezien deze naar eed en pligt had behooren te zorgen, dat geen zijner passagiers door redelijke of redelooze schepselen eenige molestie kon aangedaan worden.

Eerst later werden wij, in een vertrouwelijk à-partje, door Oom-zelfen aangaande de ware toedragt der zaak ingelicht. Wij willen ze onzen nieuwsgierigen lezers nu ook niet verzwijgen, hun verzoekende, dat zij onzen goeden assessor er geen hair minder om mogen lief hebben, als het hun mogt schijnen, dat hij een leelijken flater begaan had. Hij biechte dan gulweg, dat Antje’s woorden en manieren hem ‘t zoo wonderlijk om ‘t hart hadden gemaakt, als hij nog nooit te voren geweest was op ‘t zien of in de nabijheid van eenig vrouwelijk wezen, zelfs niet als hij tegenover Anna aan den haard zat, zelfs niet toen hij bij Hijmans³⁶ die welbespraakte winkeldochter had zien en hooren spreken. Antje was in de stille trekschuit-kajuit, terwijl de snijboon sliep, het ideaal van vrouwenschoon voor hem geworden; ze had zoo gemeenzaam met hem geredeneerd over koetjes en Kalfjes, over huishouding en huisbestier, dat hij in haar eindelijk meende gevonden te hebben, wat hij lang vruchteloos zocht, – het bekwame houtblok, om er eene statelijke assessors-vrouw uit te timmeren.

“Och, we zat daar zoo nuver drong mekaar,” zuchtte Oom bij de herdenking, “en wat had ze ’n zorge, dat ‘k geen kolde mog

35... Waar tegens niet doet die keure van Zeeland / alzoo dezelfde moet verstaan worden van den genen die doloselijk en frauduloselijk / en niet van den genen die door erreur / Inadvertentie en onbedachtigheid zulks plegen. CONSULTATIEN, ADVIJSSEN, EN ADVERTISSEMENTEN Gegeven en geschreven bij verscheide Treffelijke RECHTSGELEERDEN IN HOLLAND En Elders. 1669. Het Vierde Deel. pag. 646 Via delper.nl (totaal 3 treffers, waaronder dit boek). Een rechtelijk besluit over onopzettelijke planting van bomen op vermeende eigen grond. Dolose (Lat) betekent bedrieglijk. Doloselijk: opzettelijk, willens en wetens.
36winkler in de Kalverstraat.

vatten deur d'open glassies vanne snikke,³⁷ – en wat was ze taperig³⁸ en tiezig³⁹ en wat vlug kos ze⁴⁰ vanne woorden af. 't Was maor wat 'n knap vrommes, dat was 't, en wat overleg had ze in 't hoesholden, as ze zölf zee."

Genoeg, – Antje had bres geschoten door blik, woord, breipriem en geboterde kadetjes op 't assessorale, hart, – neen, was er met vliegende vaandels en brandende lont reeds binnengetrokken. Oom was liefde van top tot teen, in merg en bloed, – pure, loutere, klinkklare liefde. Helaas, dat de verfoeilijkste aller mopsen⁴¹ hem zoo bitter in zijne droomen stoorde. Men begrijpt nu eenigermate: hoe? — Hij had de hand zijner aanbedene gezocht; het oogenblik was er zoo gunstig toe; de *bouffante*⁴² snurkte en 't overige personeel zat in den stuurstoel; — hij had de taal zijner oogen door een handdruk willen verduidelijken, aanvullen, en bezegelen; hij had die mollige vingeren, die zulke lekkere broodjes konden toebereiden, tusschen de zijne willen prangen en kneden, ja misschien met kussen bedekken, – ach, dat die booze mops zijne schoonste levensure zoo kwaadaardig verstoorde! Het afzigtelijke dier (nooit droeg een hond met minder regt zijn naam,)⁴³ was onverhoeds van onder Antje's omslagdoektippen komen wegspringen, meenende, dat men zijner meesteres geweld wilde aandoen, en Ooms vingeren waren het mikpunt,

37 open raam van de schuit.

38 In Groningerland is een taperig paard een paard, dat niet wil stilstaan.

39 Dr. J. Naarding was een groot voorvechter van het Drentse dialect. Van hem krijgen we in een artikel 'Wat oover Drense taal' in de Nieuwe Drentsche Volksalmenak van 1940 het nodige te horen over de rijkdom van dit dialect: "n Mooie riegoe woorden hef 't Drents veur kwaod. Prekkeseer er maor is oover, wat of't verschil is. Doar hej 'n stuk of wat: bel, brok, brokkel, brokkelig, brommerig, brommig, bromstig, deis, dellig, deloorig, doenarig, duvels, donders, frantig, franterig, glaen, gluunig, grammierig, grel, hickkelig, heilig, hoornhellig, kört, kört veur de kop, körtkop, kwaod, lel, lillijk, narrig, neig, neilik, nortig, nusterig, remp, roeg, roeg in de kop, snors, stiems, stor, storrig, tiezig, tirzig, titteltopt, venienig, vergreld. 'n Aorige riegoe, die lang niet volledig is!' *Schrijvers, uitgevers en hun collaboratie. Deel 3A De kleine collaboratie*(1990)–Adriaan Venema. dbnl.org

40 rap kon ze praten.

41 mopshond.

42 bouffante [das] {1839} < Frans bouffante [hoepelrok, omslagdoek], van bouffer [zich opblazen, opbollen, bloezen, oorspr.: fluiten met opgeblazen wangen], een klankschilderende vorming. etymologiebank.nl

43 Joli = vrolijk, aardig.

waarin het zijn scherpe tanden alleronbarmhartigst inprentte. Het overige weet de lezer.

Van nu af was Ooms goede luim glad bedorven. Een booze geest scheen hem, in liefdeszaken althans, tot zijn speelbal te hebben verkozen. Ofschoon, zoo als wij zeiden, de vrede tusschen mops en Antje en Oom hersteld was, keerde de vorige vertrouwelijkheid toch niet weder. Blijde dus waren we, dat wij weldra het zoo veel besprokene Broek in Waterland, het eigenlijk doel onzer reis, in 't oog kregen. Wij verzochten den schipper, ons maar aan 't eerste huis het beste aan wal te zetten. Een kort afscheid van ons reisgezelschap, (Antje kreeg, in weerwil van al het straksgebeurde, toch van Oom een extra knikje met eene strijkaadje, waardoor hij de garen-machine omver schopte,) – een “goede reis, schipper! en wij sprongen over boord, bij welke gymnastische oefening Oom bijna een val in 't Kanaal gedaan had, als we hem niet ter regter tijd hadden gegrepen.

Broek in Waterland

Het scheen een buiten plaats, waar wij hadden aangelegd. Een ijzeren hek, van een klokje voorzien, benevens eene teregwijzing, hoe men zich te gedragen had om binnengelaten te worden, opende ons weldra den toegang tot deze Broeksche verborgenheden, en aan de woning van den tuinman erlangden wij een' geleider in die personaadje-zelve. De man was vriendelijk en kweet zich uitmuntend van zijn taak. Eerst geleidde hij ons den tuin rond. In de trekkast⁴⁴ zagen wij meer gewassen, dan onze kennis van het plantenrijk omvatte, en waaronder vele zeer zeldzame en kostbare. Wij vergenoegden ons met eene oppervlakkige beschouwing. Oom vooral was haastig; hij heeft eene soort van antipathie tegen al wat trek-en broeikast-achtig is. Een weinig verder vermaakte hij zich beter. Wij traden hier eene hermitage of hut binnen, waar tegen den muur een man en vrouw gezeten waren, de eerste met een haspel op de knieën, de andere voor het spinnewiel. Op de tafel stond "koffijgerak", zooals Oom het noemde, en een roggebrood, en er onder zat een hond. Een jong gesteekt⁴⁵ heer maakte ook een lid van het nog steeds in doodelijke rust verkeerend personeel uit. De Broeksche cicerone stapte daarop in het belendend vertrek, draaide aan iets en ziet – daar begon moederlief te spinnen, het wiel te snorren en vader te haspelen; alleen het hondje verroerde zich niet en ook de gesteekte bleef onbewegelijk. Eene opgewondene klok, in 't naaste vertrek aan den muur gehangen, bragt eenige ijzerdraden in beweging, die in de gekleede geraamten liepen en een kortstondig leven aan hunne ledematen schonken. Ook het bekje van den hond moest

44 kas.

45 met een steek, een hoed.

eigenlijk door dezelfde machinerie aan zijne bestemming beantwoorden, maar – er was een ijzerdraad gebroken. Oom vond veel behagen in de brave, vlijtige ouderwetsche lieden, en had diepen eerbied voor den vernuftigen maker dezer kunstgewrochten, een smid uit de buurt, opgevat.

Het speet hem zeer dat de man dood was, en hij hoopte vurig, dat de groote geest des vaders in zijne zoons mogt gevaren zijn, die binnen weinige dagen bij d' eenigzins sukkelende hutbewoners geroepen zouden worden, opdat allen weer rap ter hand werden en ook het hondje blaffen kon. Met genoegen vernam hij verder, dat de gesteepte stilzwijgende filosoof in een priëel zoude geplaatst worden, als er warme dagen kwamen.

Overigens leverde deze miniatuur-buitenplaats, in kwistigen overvloed, slingerpaden, vijvers, bloemperken, heesters en antieke en moderne bruggen op, en wij konden niet ontkennen, dat er zoo veel mogelijk partij van het beknopt terrein getrokken was. 't Was echter nog te vroeg in den tijd, om alles in volle fleur te zien. Het zwaneneilandje, onder anderen, zoo ontzettend groot, dat Oom het onder zijn breedgeranden tienkop⁴⁶ kon verdonkeremanen, wachtte dagelijks zijne houten bewoonster, die welligt den winter op zolder doorbragt.

Meer andere verrassingen nog, te veel om op te tellen, zouden den vreemdeling in verrukking brengen, die ná ons Broek in Waterland dezen zomer kwam bezoeken. Vol verwachting op nog meer schoons en smaakvols, gengelden⁴⁷ wij geduldig onzen gids achterna, toen deze op eenmaal bleef stil staan bij een ijzeren hek, dat wij, bij nadere beschouwing, herkenden als hetzelfde, waar wij het buiten waren binnengetreden, – een niet onduidelijk sein, dat wij de Broeksche heerlijkheid konden vaarwel zeggen. Oom keek ongelooviger, dan wanneer korporaal Van Bobbel zijne campagne-herinneringen met een krachtig “bij mijn zolen!” zit zit te bevestigen, al dampst hem het voorhoofd van de opeengestapelde onwaarheden. Intusschen,

⁴⁶een graanmaat; halfmud, tienkop, vijfkop, tweekop, kop. Via delpher.nl
Oom heeft een groot hoofd.

⁴⁷jengelden.

de zaak was niet anders. Wij hadden in iets minder dan zoo veel tijds, als er tot het rooken eener halve sigaar vereischt wordt, het Broeksche buitentje, niet maar ter loops, maar vrij wel op de keper bekeken.

“Dat is er een,” dachten wij, toen wij het dwergachtig partijtje weer achter den rug hadden, “dat is er een, waar tante Martha ijselijk mee in de wolken zou zijn en hare nicht Alida haar geestigen spotlust aan kon te luchten hangen.”⁴⁸ En zeker, – wij verbloemen het niet, ook ons kittelt hier de vinger,⁴⁹ om Bilderdijks brief aan een vriend op zijn

48 Doch verliezen wij Tante Martha niet uit het oog. Kapitein De Harde is in sommige opzichten eene reprise van Abraham Blankaart. Zijne vrouw daarentegen is vonkelnieuw. Aan haar is niets voorafgegaan, gelijk niets op haar volgen kan.

Andere personen in den roman vertegenwoordigen de toekomst of werden door de schrijfster bestemd dit te doen, al heeft de uitkomst hare verwachting gelogenstraft. Martha de Harde behoort aan het verleden. Misschien is Broek in Waterland de eenige plek op aarde, waar nog iets aangetroffen wordt van hare omgeving. Overal elders behoort deze tot de geschiedenis, en alleen een archeoloog zou in staat zijn, bij gelegenheid eener tentoonstelling van vaderlandsche oudheden, haar weder op te delven.

Litterarische fantasien en kritieken. Deel 19 (1884)–Cd. Busken Huet
In Deel VI

Haare Brieven zyn schilderytjes van het oud oorspronklyk Hollands leven, zo wel in als buiten's huis; dat leven, waar by ons land groot en ryk geworden is; en dat ik in een schilderytje zo wel eens zien mag, om de vreemdigheid; zo als wy Amsteldammers eens naar Broek in Waterland gaan eeten; juist om het voor ons ongewoone.

Tante Martha en nicht Alida komen voor in de *Historie van den heer Willem Leevend*. Deel 6 van Betje Wolff en Aagje Deken. dbnl.org
Sara Burgerhart, 1782. - Willem Leevend, 1785.

49 Vader Bilderdijk moge de hoofdstad met schimp en blaam overladen hebben, de waarheid is zeldzaam aan de zijde der poëten; en moge hij al niet overal onregt hebben, de hevigheid zijner uitvallen kittelt den aan zijne stad gehechten Amsterdammer, als een bewijs, hoe fier deze eenmaal den meester speelde. Het gaat hem als den duivel in Grabbes kluchtspel: Werntal.

‘Gij zijt een vervloekte vrek, Mijnheer!

De Duivel (met eene hoffelijke buiging).

‘Al te veel eer! - gij maakt mij verlegen. Ik ben wel gaarne vervloekt; wel gaarne een vrek, razend gaarne een vrek; maar ik ben het niet, zoo als ik het wel wezen moest. De Gids. Jaargang 1(1837) E.J. Potgieter

Bilderdijk schreef dit gedicht op een buitengoed van een vriend. Deze dacht, onterecht, dat zijn buitengoed werd beschimpt.

Maar het vers op zekeren avond op Meerenbosch – Het Buitengoed van den Heer Valckenaer – gemaakt, en dat uit verontwaardiging over een latijnsch vers van Marron, opkwam om te toonen hoe zulk een vers dichterlijk kon en moest behandeld worden, is later gemaakt, en getyeld *Zegefeest*. ‘t

nieuw gekocht buitengoed als volkomen van toepassing op de Broeksche schepping over te schrijven, indien wij de heuschheid, waarmeê de eigenaar ons de bezigtiging toestond, met onbeleefdheid wilden beantwoorden. Voor drie kwartjes kregen wij een vriendelijk dankje en een driewerf herhaalde rugscharnierbuiging van den tuinman in ruil.

Wij gingen nu verder het beroemde Broek in, dat vrij verward om eenen grooten, vrolijken vijver of kom gebouwd is.⁵⁰ Een paar groote, maar met snijwerk en figuren overladen koepels, als in 't water zwemmende, verlevendigden den aanblik op het dorp. De meeste huizen zijn van hout, groen geschilderd en niet groot; er is slechts één, dat op deze algemeene lilliputachtigheid een uitzondering maakt en als grootvorst op zijn kroost nederkijkt. Boven de deuren ziet men hier en daar kunstig snijwerk, dat wel eens de biographie van een der vroegere of tegenwoordige bewoners voorstelt. Zoo ziet men ergens een Broeksch jonkman, die scheep gaat en een droevig afscheid van zijne familie neemt; een weinig verder stapt hij in Oost-Indië aan wal en wordt er met open armen ontvangen; vervolgens ziet men hem als planter, omringd van zijne slaven, en eindelijk komt hij schatrijk in Broek terug.

Hier en daar zagen wij de bekende deuren, die slechts geopend worden bij het trouwen en sterven. Vensters zijn er in de daar aangrenzende vertrekken of niet aanwezig, of ze zitten zorgvuldig dicht. Het gras, dat over den veelal hoogen drempel tusschen de reten voortsproot, bewees, dat de in- en uitgang alléén voor de twee opgenoemde hoogstgewigtige gebeurtenissen bestemd zijn. Intusschen zagen wij er deuren, die vroeger even onbewegelijk waren, en nu gedurig klepten. De tijd brengt hierin ook al verandering. In de huizen-zelve scheen eene Haarlemsche stilte te heerschen. De gordijntjes, die er nog aan de straatzijde waren, sloten in 't midden volmaakt aan elkander, en de bovengordijnen lieten naauwelijks toe,

Welke door UHEG. met de Ode aan N. schijnt verward te zijn. *Brieven*. Deel 3 (1837)–Willem Bilderdijk dbnl.org
50 Broek betekent: water. Vgl. Broekbos.

dat we, met de meeste inspanning onzer gezichtsorganen, het puntje van een Broeksch meisjesneusje mogten bemerken. Op straat zagen wij geene enkele dame of wat er iets van had.

“Dit komt uit gebrek aan nieuwsgierigheid!” zegt zeker menschkundig schrijver.⁵¹ Vóór en om de huizen ziet men kleine, snoeperige Engelsche tuintjes, waarvan de naauwe paadjes netjes bestrooid zijn met schelpjes, gekleurde glasscherfjes, stukjes porselein, enz., terwijl in de net geplaveide stoepjes allerlei lieve figuurtjes⁵² zijn aangebragt. De boompjes worden behoorlijk verschoond of gewit, en er was een tijd, die nog overblijfsels toont, dat de inwoners dolle liefhebbers waren, om de heesters en vooral den palmboom⁵³ in allerlei gedaanten te fatsoeneren. In zekeren tuin treft men er een’ aan, die eene tafel met flesschen, glazen, stoelen, ladders en zittende en liggende honden naäapt; een ander vertoont een schip, ja zelfs verzoon ‘t genie van een Broeksch Nimrod⁵⁴ het groteske idéé, om uit een palmbed eene complete hazenjagt te scheppen.

De straatjes, alleen voor voetgangers, waren zóó zindelijk, dat men er gerust gesuikerde rijstenbrij van kon eten. ‘t Scheen zelfs, dat de dieren in de algemeene zindelijkheids-manie deelden, want nergens vindt men eenig onaardig bewijs van hun aanwezen. Wij beklagen de honden en katten dan ook van harte, als het waar is, dat ze tot een levenslang kamer- of zolderarrest veroordeeld zijn. De onreinheid, door een vreemd dier, dat met de Broeker zeden en gewoonten onbekend is, aangebragt, wordt dadelijk verdonkeremaand.⁵⁵

Allerlei, voorzeker vrij overdrevene, vertelseltjes worden er op rekening der Broeksche zindelijkheid gedebiteerd; vooral vloeijen de reisjournalen van vele Engelsche en Duitsche

51 nog niet gevonden.

52 compilatie van verkleinwoorden; als in Drenthe.

53 Wellicht buxus gemodelleerd als jager en haas.. Mogelijk Maagdenpalm is een geslacht van vier groenblijvende struiken uit de maagdenpalmfamilie. Het geslacht komt van nature voor in Europa, Noordwest-Afrika en Zuidwest-Azië. De lange, slingerende takken worden 1-2 m lang maar komen niet meer dan 20-40 cm boven de grond.

54 Bijbelse jager.

55 poep.

reizigers er van over. Want het dorp wordt door vreemdelingen druk bezocht; zelfs Napoleon, die zoo weinig amusabel was, zoo weinig tijd had, moest Broek in Waterland zien, en ondervond, dat er zich vele huisdeuren moeilijker voor hem openen, dan menige goed verzekerde stadspoort. Het ging hem daarbij al niet veel beter, dan zijn ambtgenoot keizer Frans, die, om eene kamer te bezigtigen, de laarzen uittrekken en de voeten in een paar muilen moest steken.

“Ik ben de keizer!” voegde hij den bewoner toe, om van deze lastige operatie bevrijd te worden.

“Dat doet er niet toe,” antwoordde de Broeker, “gij moet gemuild zijn, al waart gij ook burgemeester van Amsterdam!”⁵⁶

Later bragt Alexander van Rusland het dorp ook een bezoek. Wij waren niet in de gelegenheid, om de zeden en gewoonten der dorpelingen naauwkeurig gade te slaan, en bepalen ons daarom tot eene enkele (overdrevene?) beschrijving, door anderen geleverd. Vooraf merken wij echter aan, dat het den inwoners, nu ze eenmaal den naam van vreemdsoortige menschenkinderen dragen, niet euvel is te duiden, als ze weigeren voor de talrijke vreemdelingen te paraderen, ten einde te bewijzen, hoe weinig ze van andere Nederlanders afwijken; als ze, hunne zindelijkheid tot in ‘t bespottelijke afgeschilderd hoorende, niet de deur wijd open zetten, om elk wien ‘t lust, te toonen, hoezeer ze door ‘t vergrootglas gezien is; en als ze, de renteniers vooral onder hen, op hun gemak uit hunne groene huisjes, door bijna digtgeschoven gordijntjes, slechts een flauwe nota nemen van vreemdelingen, die als verschietende sterren vlugtig over ‘t Y stomen en per trekschuit of rijtuig, dat, niet eens ontspannen, hen dadelijk weer zal wegvoeren, Broek binnen stappen, ten einde gezamenlijk in een der Doelens, of in de Nieuwe Stadsherberg, onder eene dampende pijp en schuimerde bokaal, de brave dorpelingen uit te lagchen.

‘t Is waar, ook wij mogten slechts weinige inwoners zien, maar die ons ontmoetten waren vriendelijk, zagen er niet barbaarscher of wilder uit, dan alle overige afstammelingen

⁵⁶NRC 6 februari 2021 Wetenschap. Zie ook verderop.

van Bato,⁵⁷ en hadden eindelijk niets in gelaatstrekken, gebaren of kleedij, wat eenig overmoedig buitenlander zou geregtigen, om aan hen zijn spotluim te koelen. Geenszins dus om de eerbare Broekenaars aan de kaak te stellen, maar slechts om proefswijze te toonen, welke zotternijen de hersenkast van een vreemden reiziger kan ter wereld brengen, lasschen wij hier de volgende curiositeiten in, die ons de wonderbare reisavonturen van den logenachtigen baron von Munchhausen⁵⁸ herinneren.

“Ik maakte,” schrijft een dier spotters, “druipnat van eene geduchte regenbui, die steeds aanhield, aanstalte, om een huis aan de straat in te vlugten, doch zag mij in een oogwenk tegengehouden door een Broeksch carré, zamengesteld uit man, vrouw, zoon, twee dochters en de meid, gewapend met bezems, luiwagens, waterspuit en wie weet welk tuig niet al meer. Ik verzocht vriendelijk binnengelaten te worden, al was het slechts in de keuken, om mij te droogen. “Droogen?” riep de vrouw in de hoogste verbazing, “mijn huis is pas gedweild. Droog u straks in den zonneshijn.”

Later echter geraakte ik door ‘t medelijden van eene der dochters binnen. In den gang moest ik mijn laarzen uittrekken; tot mijn geluk had ik mij niet in mijn geliefkoosde spanbroek met vaste sous-pieds⁵⁹ gestoken. De meid bragt mij een paar, door al ‘t borstelen halfversleten muilen; met deze avanceerde ik voorzigtig tot aan den ingang der kamer, en beklom aldaar een klein bergje van matjes en kleedjes, dweiltjes en doekjes.

⁵⁷ oer-Batavier. Voorouder.

⁵⁸ *Kluchtige avonturen van Baron von Münchhausen* (ca. 1885)–Rudolf Erich Raspe dbnl.org

door Jos Staal: Rudolf Erich Raspe werd in 1737 in Hannover geboren. Zijn moeder was een Pruisische van lage adel, zijn vader een keurige boekhouder die in zijn vrije tijd fossielen verzamelde.... In een periode van grote armoede publiceerde hij *Baron Munchausen's Narrative of his Marvellous Travels and Campaigns in Russia* (1785). Het boekje had zo'n succes dat snel nieuwe edities volgden. Raspe verdiende de kost hoofdzakelijk met spoorwerk voor de aardewerkindustrie en de mijnen. Hij stierf in 1794 in Ierland, nadat hij opnieuw had moeten vluchten omdat hij een werkgever had opgelicht. Hij had de man voorgespiegeld dat zijn grond rijk was aan mineralen, maar ze waren er door Raspe zelf in gestopt. *Lexicon van de jeugdliteratuur* (1982-2014) dbnl.org

⁵⁹ riempjes onder de voeten langs. Spanbroek: nauwsluitende broek.

De meid met stoffer en blik volgde mij op de hielen, dewijl 't niet onmogelijk was, dat er eenige stofdeeltjes uit de naden der kurkdrooge muilen stoven. "Kijk in Gods naam niet rond, mijnheer!" zei de krakende huismoeder; "alles is nog vuil, in de andere week gaan wij bij wélwezen schoonmaken." Lieve hemel, dacht ik, het huis zal verdwijnen onder al dat schoonmaken, en ik hield mij zoo eerbiedig, alsof ik in eene Turksche moskee stond. Over 't vuur hing een koperen ketel, waarop ik te vergeefs mijnen blik poogde te vestigen de glans verblindde mij. Een meisje stond er bij op een matje, om 't zwart, dat de vlammen op de kookmachine bragten, dadelijk, met gevaar van zich deerlijk te branden, af te wisschen. Het kind had een schuimspaantje in de hand, en daarom een lapje, en om het lapje een schoon papiertje!

"Bij het middagmaal lag over de tafel een kleed, ter beveiliging van dit meubelstuk; daarover een tafelkleed, tot bescherming van dit kleed; nu volgde het eigenlijke keurige tafellaken, en daarop eene zee van servetten, waarvan ik er twee moest nemen: één om het te bewaren, ook voor 't kreukelen, en 't ander om het zoo mogelijk niet te gebruiken. Evenzoo ging 't met de porseleinen borden. Ik had zulk een stapel dezer machines vóór mij, de een ter beschutting van de andere, dat mijn kin in de soep hing!"

Een ander reiziger werd vriendelijk verzocht, bij 't naar bed gaan de kaars uit te blazen, om den domper⁶⁰ schoon te houden. Hij was de kamer rondgedragen door den huisheer, nadat moeder de vrouw hem eerst een' schoonen zakdoek in den mond gestopt had: de adem mogt de glad gewreven meubels bezwalken!⁶¹

60 kaarsendover.

61 Die obsessieve neiging tot properheid was een van de eerste zaken die buitenlanders opvielen als ze door de Republiek reisden. Dit schreef bijvoorbeeld William Temple, een Engels diplomaat, in 1757 over zijn bezoek aan de Amsterdamse burgemeester Hendrik Hooft: „Toen ik op een zekere dag met een fikse verkoudheid bij de heer Hooft dineerde, viel het me op, dat telkens wanneer ik spuugde, een ferme, mooie meid (die met een schone doek in de hand in de kamer stond) meteen bukte om het op te vegen en de vloer schoon te wrijven. Over mijn verkoudheid sprekend met een disgenoot, zei ik dat ik vooral werd gekweld door de aanblik van die arme meid die zich zoveel moeite moest getroosten. De heer Hooft merkte op, dat

Gemakkelijker deed een Engelschman de tournee door een Broeker wonings; hij zegt rondgeschoven te zijn in eene soort van Jan-Klaasenskast met glazen. “Nooit”, zegt hij, (misschien plaagde hem-zelv de spleen⁶² en moeten nu de goede Broekers ‘t misgelden!) nooit heb ik zulk een zwaarmoedig-treurig oord gezien. Groepen van knapen in den leeftijd, dien spel en onbekommerde vrolijkheid eigen is, die zich alleen met het heden bemoeit en geene toekomst kent, zag ik bewegingloos aan den kant van eene sloot zitten, in filosofische bespiegelingen verzonken, alsof het voldragen grijsaards waren!

De herberg, waar wij (want, al het Duitsch en Engelsch gezeur verdriet ons,) ons met een kop goede koffij verfrischten, was als alle herbergen, en de vrouw des huizes zeer vriendelijk. Bij ons vertrek uit het dorp lazen wij op eene helder geverfde plank eene conduite-lijst voor paardrijders of -leiders en rookende manspersonen. Niet als de echte Amsterdammer zouden de goede inwoners het vuil werpen juist dáár, waar een uitdrukkelijk verbod, op een plankje geschreven, dit verbiedt; maar wanneer het geheele politiereglement zoo scherpzinnig gesteld is, als dit fragment, dan behoeft geen spotachtig dwarsdrijver het te beproeven, om er ter regter- of ter slinkerzijde af te wijken.

Het is te gelooven, dat men zich te Broek gespiegeld heeft aan de onvoorzigtigheid van den magistraat te Oudenaarden in Vlaanderen. Deze had een stadskeur uitgevaardigd, waarbij verboden werd, dat iemand ‘s avonds op straat mogt komen, tenzij hij voorzien was een lantaren. Nadat er door een Oudenaarder snoeshaan, die spitsvindig op ontduikingen moet geweest zijn, tot driemaal toe tegen deze keur gezondigd was, werd de regering zoo wijs om haar verbod in dezer voege in te

ik me gelukkig mocht prijzen, want als zijn vrouw thuis was geweest, had ze mij, ook al was ik een ambassadeur, de deur gewezen voor het bezoedelen van haar huis.” *NRC* 6 februari 2021. Recensie door Bart Funnekotter van Piotr Oczko: *Bezem & Kruis De Hollandse schoonmaakcultuur of de geschiedenis van een obsessie* Vertaling Paul Hulseboom Primavera Pers, 416 blz. €34,90
62 melancholie.

rigten: “niemand zal vermogen des avonds op ‘s heeren straten te verschijnen, als hij niet voorzien is van eene lanteerne, met eene keerse daarinne, en wel met eene barnende keerse daarinne, en zal hij deze lanteerne, met barnende keerse daarinne zoodanig moeten dragen, dat elk ze zien kan.”⁶³

Broek heeft 1200 inwoners, die, zooals wij ergens lazen, meestal liefhebbers van zingen zijn, en waarvan wij er in drie uren tijds, zeven gezien hebben. Het zijn over ‘t algemeen wélvarende menschen, die vroeger met den handel op de Oostzee en met Amsterdam aanzienlijke kapitalen hebben gewonnen, en er nu zeer bedaard het vruchtgebruik van nemen. ‘t Scheen ons toe, dat er thans ook geen handel van eenig aanbelang gedreven wordt en dus die Oostzeesche specie wél te pas komt.

De kerk is, zoo als van zelf spreekt, zeer net en heeft, behalve een bijzonder mager spitsje, dat een toren moet vertegenwoordigen, een zeer fraaijen predikstoel, waarop, zooals men zegt, een *kwispedoortje*⁶⁴ staat. Ook het raad- en weeshuis doen het dorp eer aan.

De goede trekschuit, die ons weer zou innemen, was reeds vertrokken, toen wij onze wandeling door ‘t dorp hadden volbragt, en daarom besloten wij, de terugreis te -voet te ondernemen. Niets belangrijks leverde deze wandeling op, en wij waren hartelijk blijde, dat het Buiksloter logement ons een glas lekker bier kon verschaffen. Na een weinig toevens zetteden wij onze voetreis naar het tolhuis voort, in gezelschap van onzen kennis van dezen morgen, den Oost-Indievaarder Generaal List,⁶⁵ die door ongeveer twintig sprekend op

63 Analoog: Ordonnantie op den brand, gemaakt bij bailliu, burgemeesters en schepenen der stad en schependomme van Aardenburg 1778 delpher.nl

64 Spuugbakje voor pruimtabal, betelnoten.

De betel veroorzaakt, door de prikkeling der kwijklklieren, een gedurig speeksel, en de areek verwt dit rood als bloed, deswege doen de vrouwen zich steeds haar kwispedoortje door een’ slaaf of slavin nadragen, en bedienen er zich zelfs van in de kerk.

Lotgevallen en vroegere zeereizen (1820)–J.G. Haffner dbnl.org

65 Schip met die naam.... dat Roorda, op grond van eene ruim dertigjarige dienst, aanspraak kon maken op het genot van zijn volle Pensioen (1 Januarij 1849) en kwam hij in de maand December van het jaar 1848, met

elkander gelijkende holbottige rozinants⁶⁶ — schepsels, waarbij zelfs Beelzebul⁶⁷ zou schreijen, voortgetrokken werd.

het schip 'Generaal List,' naar Nederland terug, waar hij, met de zijnen, den 1 April daaraanvolgende, voet aan wal zette, om zich vervolgens te Leyden te gaan vestigen, tot het smaken eener met zooveel eere en zoo wèl verdiende rust. Bij necrologie van Roorda. *Jaarboek van de Maatschappij der Nederlandse Letterkunde*, 1857 dbnl.org

... en wanneer bij de krijgsgebeurtenissen van 1830 en 1831 (Afscheiding van België) de rijdende artillerie zoo schitterend is opgetreden en zoo zeer hare deugdelijkheid heeft bewezen, dan is dit ontwijfelbaar voor een goed gedeelte te danken aan de leiding, die de generaal List jaren lang aan dit gedeelte van het Nederlandsche leger had gegeven. *De Gids*. Jaargang 17(1853) dbnl.org

66 paarden.

67 de duivel.

Noord-Hollandsche Kanaal

Wij vertoefden eenige oogenblikken bij de sluizen van 't groote Noord-Hollandsche Kanaal, aan het tolhuis, een kanaal, dat de bewondering tot zelfs in de nieuwe wereld opwekte, een heerlijk gewrocht van Hollandschen ondernemingsgeest, kunde en volharding.

Toen er eerst sprake was van dit reusachtig werk, werden eene zee van zwarigheden tegen de mogelijkheid der uitvoering geopperd. Velen meenden, dat de drassige Noord-Hollandsche bodem niet bestand zoude zijn tegen de zwaarte der kolossale sluizen; anderen, dat het onmogelijk was, eene vaart van die breedte en diepte te maken en te behouden. Intusschen leverde de steeds aanwassende ondiepte tusschen het Y en de Zuiderzee, het Pampus genoemd, niet alleen voor 's lands zeewezen, maar ook voor den handel, een gestadig meer en meer verontrustenden hinderpaal op; want, was het haast onraadzaam, de grootste werf des lands en het kostbaarste tuighuis te Amsterdam geplaatst te zien, dewijl men in oogenblikken van gevaar niet dan langzaam de oorlogschepen zou kunnen gereed maken, ook het overladen der diepgaande koopvaardijschepen veroorzaakte groote kosten, en gaf aanleiding tot vervreemding⁶⁸ der goederen. Daar echter de altijd voor hare belangen zoo waakzame koopstad bevreesd was, dat het rijk de voorgenomene vaart naar het Nieuwe Diep door Noord-Holland alleen ten gerijve der zeemagt zou ondernemen en dan de koopvaarders in de haven van gezegd diep zouden blijven en aldaar lossen, zoo kante zij zich tegen de uitvoering aan, maar bood tevens een millioen guldens ter gemoetkoming in de kosten aan, als het kanaal op die hoogte gebragt werd, dat ook de grootste zeeschepen met volle

⁶⁸verlies. Misschien ook diefstal.

lading er door tot voor de stad konden komen. De koning was met dit aan bod ingenomen, benoemde eene commissie van onderzoek, en droeg de volvoering van 't werk, na gunstige rapporten, op aan den heer J. Blanken,⁶⁹ inspecteur-generaal van den waterstaat. In 1819 maakte men een begin met de uitvoering en in 1825 was het voltooid.

De lengte van 't kanaal is zestien uren gaans.⁷⁰ Het heeft eene wijdte van honderd-en-twintig en eene diepte van twintig Rijnlandsche voeten vier kapitale schutsluizen en achttien vlotbruggen. De zwaarste schepen stevenen elkanderen ongehinderd voorbij, en men berekent, dat er jaarlijks ruim vijftienhonderd in- en uitvaren. De kosten begroot men op twaalf millioenen.

Z. M. Willem I deed in Julij 1821 eene inspectiereis langs dit kanaal, vergezeld door verscheidene hooge autoriteiten, waaronder de inspecteur-generaal Blanken; bezigtigde de groote doorvaartsuis te Buiksloot; zag te Purmerend, in tegenwoordigheid der geheele stad en bewaakt door de gewapende burgermagt, het eerste vaartuig door de sluis schutten; zette deze ontdekkingsreis tot Alkmaar voort, en vertrok, wél te vreden over het werk-zelf en over den spoed, waarmede het werd uitgevoerd, weder naar 's Gravenhage. Eenige dagen vroeger had Z. M. de sluisen bezigtigd, die wij nu met bewondering beschouwden. Op den 19 Julij toch stevende Z. M. in de groote koninklijke sloep van de Nieuwe Stadsherberg herwaarts, omgeven door een talloos tal van fraai versierde plezierjagten, met vrolijke gezelschappen en schetterende muziek aan boord. Een oorlogschip, op stroom

⁶⁹BLANKEN (Jan) Jansz., geb. te Bergambacht 15 Nov. 1755, overl. te Vianen 17 Juli 1838, was de zoon van Jan Teunisse Blanken, timmerman en molenmaker, en Niesje den Blik. Hij werd in 1775 eerste ordinaris opzichter van de hollandsche eilanden Voorne, Goeree en Overflakkee, waar hij bij den stormvloed van Febr. 1776 (en denkelijk ook reeds bij den veel zwaarderden van Nov. 1775) goede diensten bewees. Hij gaf hier reeds blijk van die energie, die hem zijn geheele leven gekenschetst heeft. Enz, enz. Nieuw Nederlandsch biografisch woordenboek. Deel 1(1911)–P.J. Blok, P.C. Molhuysen. dbnl.org

⁷⁰Een uur te voet is ca. 5 kilometer.

voor anker liggende, wisselde de luchtige klanken met ernstige kanonschoten af. Z. M. wandelde over den grondvloer door de groote sluis, en daarna werd door eene opening in de afdamming het eerste water er de toegang in verleend. Toen ging Z. M. in de minder diepe nevensluis om de werking der waaijerdeuren met veel belangstelling te bezigtigen; daarna in eene tent, waar modellen van sluizen en andere werken waren uitgestald; vervolgens weer op den regtervleugel der sluis, om het geheele werk te overzien en een uitvoerig verslag der plans en teekeningen aan te hooren; hierop weer in de tent, en eindelijk met de sloep naar Amsterdam terug. Alle vaartuigen repten zich, om met den koninklijken bezoeker weêr aan de Nieuwe Stadsherberg te komen, en weldra was Z. M., even vergenoegd als de dankbare Amsterdammers, weer in zijn paleis te midden der hoofdstad.

In 1830 was dit kanaal het tooneel eener gebeurtenis, die wij niet met stilzwijgen willen voorbijgaan. De onverwacht ingevallen strenge winter⁷¹ had reeds in November de vaart geheel gestremd, en negen vaartuigen, die te Amsterdam gereed lagen, om met volle lading door 't kanaal zee te kiezen, zagen zich hierin door 't ijs belet. Nu kwam men op het reusachtig plan, om eene opening door 't kanaal te zagen en alzoo die schepen den doorgang naar zee te openen. De belanghebbenden werden bijeengeroepen, de vergunning van 't gouvernement gevraagd, en op Dingsdag, den 22 December 1829, het werk begonnen. Al spoedig echter geraakten de ijswerkers met den aannemer in geschil. Op den daaropvolgenden kouden 23 December bevroor de goede verstandhouding geheel en al; de Kersdagen maakten de moedeloze handen nog stijver en eerst den 28 December werd het werk hervat, terwijl de aannemer eenen compagnon zocht. Deze liet zich vinden en zette op den 4 Januarij 1830 de onderneming met kracht en spoed voort, met het gelukkig gevolg, dat den 25 dier maand de negen schepen voor de sluis van 't Nieuwe Diep kwamen.

⁷¹De strengste winter in de 19e-eeuw. Ook de winter van 1844 was zeer streng. Zie o.a. *Konst en Letterbode* 1845. delper.nl

De eerste maar rampspoedige aanneming is geschied voor f 15,900, de tweede voor f 20,000. Zeshonderd mensen hebben, onder een ontzettenden toevloed van nieuwsgierigen, deze beroemde uitijzing volbragt, die, door vele bazuinblazers van den ouden tijd als hemeltergend, godslasterlijk uitgekreten, ja zelfs met den Babelschen torenbouw op één lijn gesteld, desniettemin door den verdienstelijken Cornelis Loots⁷² in een krachtigen lierzang bezongen werd.

Ook wij moesten naar een middel uitzien, om weer den steiger voor ons logement te bereiken. Een koninklijke sloep wachtte ons niet; de stoomboot dampte te Amsterdam; er bleef ons dus geen ander middel over dan een roeibootje, hoeveel bezwaren Oom ook tegen dit onaanzienlijk transportmiddel had. Met krachtige vuist stuwde de forsche zeeman het waggelend scheepje door de nog al onstuimige baren, en in weinig meer tijds dan de stoomboot, waren wij het Y overgestoken en keken weldra uit de vrolijke ramen der herberg naar den oever, vanwaar wij straks⁷³ zulk een heerlijk gezigt op Amsterdam genoten hadden.

72 Loots, Cornelis -, 1765-1834,... Ook onder Willem I bleef hij de Verlichting trouw: Feestzang bij het Eeuwfeest der Drukkunst. Tevens bleef hij vaderlands dichter: Van Speyk, 1831; Chassé, 1832. Als dichter behoort hij tot de groep van Feith, Helmers en Tollens. *Letterkundig woordenboek voor Noord en Zuid* (1952)–K. ter Laan dbnl.org De lierzang heb ik nog niet gevonden.

73 zojuist.

HOOFDSTUK XIX

Berend-oom heeft zich in Amsterdam een nieuwe garderobe laten aanmeten. Hij is helemaal bij de tijd. De nieuwe kleding blijkt niet bestand tegen een fikse regenbui. De hoed zakt hem over de ogen en oren. De assessor wordt het mikpunt van spot door Mokummers, ze steken in plat-Amsterdams de draak met hem. Berend-oom als wrijfpaal.

In een uitgebreide brief, in het Drents, doet Berend-oom verslag van de wederwaardigheden in Amsterdam, Buiksloot en Broek in Waterland.

Over de bespottung op straat meldt Berend-oom dat er gelukkig een christelijke bakker was die hem uit de penibele situatie bevrijdde. De assessor informeert, niet voor het laatst, naar de gezondheid van de roodbonte koe en de hengstigheit van de bruine merrie. Ook in deze brief treffen we verscheidene verbasterde Franse en Nederlandse woorden.

Oom denkt dat de schouwburg bevolkt is met blinden en slechtienden, hij heeft geen weet van het bestaan van toneelkijkers. Met de domme boer wordt de spot gedreven, terwijl de Drentsche boer op zijn beurt de spot drijft met de overdreven zindelijkheid van Noord-Hollandse vrouwen.

De preek van dominee Van der Hoeven valt in de smaak. Jan met de bruine rok heeft de assessor op het spoor van deze dominee gezet. Jan met de bruine rok is de kellner in de herberg. Alle kellners en bedienden hebben de naam Jan. Janmaat is Jan-modaal. Veel vrouwen in de dienstverlening worden aangesproken met Antje.

Amsterdamsche Jan Hagel

Waar zekere redelijke wezens, Amsterdammers genoemd, zich niet al meê vermaken kunnen. Oom verteert al wederom den pot en schrijft een epistel aan Anna.

Zoolang onze lezende wereld nog smachtend uitziert naar een boek, welks titel kon luiden: *Amsterdam, zoo als het is*, en *de Amsterdammers, zoo als ze zijn*, zullen wij, zwaluwachtige wezens,⁷⁴ ons niet wagen of vergripen aan de stoute onderneming, eene schets van het volksleven der befaamde hoofdstad te leveren. Wie zou 't loochenen willen, dat dit een werk vol afwisseling zou kunnen zijn? 't Spreekt van zelf, niet in den trant dier schandelijke verborgenheden, die walgelijke misgeboorten van onzen ziekelijken leeftijd; maar, gelijk buitenlandsche schrijvers ons in fiksche trekken het beeld van dit of dat volk hebben veraanschouwelijkt, zoo als dat reilt en zeilt in en buiten 's huis, bij hun geboren worden en sterven, op hunne vier- en feestdagen, in hun handel en wandel. Al wagen wij er ons niet aan - 't zij nogmaals gezegd, – het Amsterdamsche volk af te conterfeijen⁷⁵ in zijn licht en donker, het is ons daarom niet ontgaan, hoe veel stofs tot een onderhoudend boek het oplevert, als gij 't daar ziet woelen en krioelen, slaven en draven, werken en weven, van af het zindelijk plaveisel der Keizersgracht, waar de room der, elegante wereld, getrouw elken zondagochtend haar pantoffelparade houdt, tot de morsige straatsteen der Jodenbuurt, waar de vijf werelddeelen hare vertegenwoordigers zoowel van bewoners als voortbrengselen bijeen zien, – van de glinsterende loge in

74 snelle, vluchtige, met weinig geduld?

75 conterfeiten, afbeelden, uitschilderen. Via delpher.nl *Algemeene kunstwoordentolk*. Jakob Kramers 1863.

den Stadsschouwburg tot in den muffen kelder, waar men voor den prijs van luttel centen tot verzadigens eet, – van Frascati en Natura's koffijhuiszalen tot de geringste brugleuning, waar de daglooner zijn uitspanningsuren in vertrouwelijk gesprek met zijnen vriend doorbrengt, – ligt nog een goudmijn verborgen voor het talent van den man, die de pen weet te voeren en – met de gave van opmerken en afneuzen is begiftigd. Wij verbeelden 't ons althans, dat een zoodanige iets meer dan wij weet te maken uit die schare van erentfeste⁷⁶ Amsterdammers, gestoken in allerlei gewaden, die daar op gindsche sluis en rondom een streek dier gracht staat bijeengevloeid, als een heir⁷⁷ van vliegen op een honigvlek. Dat tuurt en gluurt daar, al wat oogen heeft, benedenwaarts in de diepe wateren.

Zeker valt daar een tooneel voor, dat eens een feit zal wezen op Amstels geschiedrol. Zie, de *bonne*⁷⁸ laat er de haar toevertrouwde kinderen in gindschen mandewagen de kleine keeltjes om heesch schreeuwen; de slagersjongen vergeet er het touw om vast te houden, waaraan hij dat dartele Kalf voortsjort; de gemantelde en gebefte heraut van den dood, die algemeene wrijfpaal⁷⁹ van wat in Amsterdam jong is en jolig, ontziet er zich niet om, zijn zwart lakensch pak in aanraking te brengen met de bestovene elleboogsmouwen van dien molenaar; de sleemenners gunt er zijn klepper een oogenblikje uitblazen om; de groentevrouw merkt niets van de verliefde omhelzing, waarin de regterketting van heur juk is verslingerd met den sabelkoppel van dien veteraan; – wat trekt met magnetische kracht aller voeten naar dat plekje, aller oogen naar omlaag? Waarom zet die loterijjood zijn onzalig geschreeuw en die effectenhandelaar zijn' togt naar de beurs niet voort? Het is anders op slag van drieën en er is een kwartje verkeken, als hij te laat komt.

Wat bewoog dien geparfumeerden saletrekel,⁸⁰ met everlasting laarsjes en glacéhandschoenen, om naast dien

76 gegoede, oprechte.

77 heer, leger, zwerm.

78 oppas?

79 pispaal.

80 salet, zaal, salon. rekel = vos. Dandy.

kruijer, als 't schijnt alle verschil van stand en rang vergetende, post te vatten en met uitgerekten halze over de schouders dier vischmarktdame te turen? – Een drenkeling? Een vaartuig van nieuwerwetsch maaksel? Een watermonster? – Zeven half verrotte citroenen, dobberende en drijvende op den stilstaanden plas, welligt door dezen of genen augurkenjood van zijn overigen voorraad uitgemonsterd en weggeworpen, – ziedaar de belangrijke voorwerpen, waarop de blikken van anderhalf honderd menschen, uit alle klassen der maatschappij, in steeds klimmende nieuwsgierigheid gericht zijn. Zeven weggeworpen citroenen houden drie vleeschhouwers op hunnen weg staande, – doen zeventien bakkersjongens de gramschap hunner heetgebakerde meesters trotseren, – trekken vijf dood bidders van hunne ernstige bezigheid af, verleiden elf kornetjes⁸¹ met hengselmanden tot lanterfanten, doen een apothekersbediende het fleschje met kostbare medicijn uit de hand glijden en in duizend rinkelende scherven breken, brengen de verroeste pijpen van twee draaiorgels in rust, – verlokken vier slepers tot eene pozing; – zeven bedorven citroenen geven, in één woord, aan anderhalfhonderd redelijke wezens, die men Amsterdammers noemt, de rijkste stof tot praten, twisten, lagchen, spotten, vloeken, schreijen, raden, gissen, schertsen, plagen en wat gij meer wilt.

Het was op een regenachtigen dag, in een der ruimste en drukste straten der stad, dat wij, door een noodlottigen zamenloop van omstandigheden, zelve de rampzalige acteurs waren bij eene vertooning, waarbij het hart van de Amsterdammers bibbert en beeft van genot. Wij geven 't geval hier ten beste, na daarover ruggespraak met onzen goeden Oom gehouden en zijne vergunning verkregen te hebben; want, helaas! hij was 't, die hoofdzakelijk hierbij was betrokken. Ongerijmde denkbeelden, als den goedhartigen man in 't hoofd kunnen stijgen, was hij bij eene wandeling door de Kalverstraat voor de gruwelijke verzoeking bezweken, om zich bij Van der Burcht van top tot teen in een Amsterdamsch costuum te

⁸¹ kornet: soort hoedje.

steken, dat wil zeggen: in een frac⁸² van Parijzer sneê, een col van satijn, welks uitvinder er de onsterfelijkheid der mode meê ingeslapen is, en o jammerzaligheid! een pantalon van gomelastiek⁸³ met vaste sous pieds.⁸⁴ Daarenboven had hij zijn verfonfooid hoofddekseel verruild tegen eene nieuwmodische waterproef, hoog genoeg van bol, om er *à son aise*⁸⁵ een half dozijn melissen⁸⁶ aan de waakzaamheid van deez' of geen kommies of controleur in te ontfutselen, en overbreed van rand, dat er een schurkengezicht zich genoeg voor den vrijen oogopslag eens eerlijken *maus*⁸⁷ onder kon verbergen.

Aldus uitgedost, had Oom reeds sedert ettelijke dagen, dikwijls in zelfbewondering voor de spiegelruiten van Nieuwendijk en Kalverstraat verzonken staan blijvende, ons op onze wandelingen vergezeld. Wij vergaven hem die ijdelheid gaarne, wel wetende, dat zij niet van blijvenden duur zou zijn; doch indien wij maar voor een halven oogwenk achter de coulissen hadden mogen gluren, waar die geheimzinnige fee, Toekomst genoemd, hare intrigues spint en hare machinatiën voorbereidt, – zeker zouden wij met krachtiger nadruk en plegtiger ernst tegen Ooms gewaadshervorming hebben geprotesteerd, dan ooit door een der edelmogenden in de eerste of tweede kamer gedaan werd tegen 't een of ander ontwerp van wet.

Het was dan op een regenachtigen dag, dat wij, niet met

82 frak [jas] {1782} < frans frac of < hoogduits Frack < engels frock [idem] < oudfrans froc [monnikspij] > middelnederlands froc [overkleed van geestelijken, rok], uit het germ. oudsaksisch, oudhoogduits hroc, vgl. voor de overgang hr > fr, fronsen; hetzelfde woord als rok. etymologiebank.nl
83 rubber?

84 riempjes onder de voet langs.

85 op z'n gemak.

86 Melis. Meerdere betekenissen. Hier wellicht. melis1 [broodsuiker] {1793} etymologie onbekend, wellicht van melasse. etymologiebank.nl Broden verstoppen in de hoed.

87 Jood? Vandaag - zaterdag 17 januari 1987 - lees ik in *de Volkskrant* dat in Amerika de eerste Holocaust-strip is verschenen, van de hand van de underground-tekenaar Art Spiegelman. Maus heet deze comic, en de muizen ('smousen') zijn uiteraard de joden. Auschwitz heet hier, je houdt het niet voor mogelijk, 'Mauschwitz'. Hoe ontaard is zoiets eigenlijk?

Hans Tentije *Verdwijnende tekens. Raster. Nieuwe reeks.* Jaargang 1986 dbnl.org

parapluies gewapend, alsof wij bang voor smelten⁸⁸ waren – en wat onvervalscht Drenthenaar kent ook die uitvinding van verwijfdheid en weelde? – ons op ‘t pad begaven waarheen? dat is ons ontgaan en het doet ook niets ter zake. Oom was de vergenoegdheid-zelve; zijn goede luim bekreunde zich geen zier om de booze grillen der gramstorige Grasmaand.⁸⁹ Hij had hier reeds ‘t een of ander voorwerp ontdekt, en daar weer een ander gezien, wat voor hem nieuw was, waarover hij zijne meening of verbazing in luidruchtiger of bedaarder klanken aan ons had meêgedeeld, toen hij op eenmaal de onrustbarende ontdekking deed, dat de neêrdruipende regen het in ‘t bijzonder op den rand van zijn hoofdversiersel scheen gemunt te hebben. Die breede galerij, zwaar en doorweekt van de geile⁹⁰ Aprildruppelen, kwam allengskens meer en meer in verzakking, ja scheen van lieverlede zich te veranderen in een soort van klem, om er Ooms tronie tusschen te knellen. Reeds een- en andermaal had hij door eene forsche greep die eigendunkelijke verslapping trachten te herstellen, maar de waterproefrand bekommerde zich, halsstarrig als hij was, niets om die pogingen.

Eindelijk – o ramp, tot wier bejammering een leven lang schreijen te dor en te waterloos zijn zou! – eindelijk wordt de getergde rand het moede nog langer in gemeenschap tot den hooggezolderden bol te staan. Bij eene drukking, nogmaals door Ooms vingeren hem toegebracht, laat hij zich van den kap los, glijdt perpendiculair⁹¹ omlaag, strijkt Ooms hairen en ooren insgelijks loodregt naar beneden, en blijft eindelijk, als een hen op haar broedsel, op Ooms statelijk neergolvende vadermoorders⁹² triomfantelijk liggen..... Een noodkreet ontglipte ‘s assessors lippen en, of ‘t noodlot al zijn onspoedsfiolen⁹³ op éénmaal over onzen Mentor wou

88 oplossen, als suiker in water.

89 april doet wat hij wil.

90 vruchtbare. Volksgeloof dat regen voedzaam was voor planten. Mest was niet nodig.

91 loodrecht.

92 vadermoordenaar: krappe boord (van een hemd). Heel strak om de hals.

93 fiolen; fiool zn. ‘sierlijk flesje’

Mnl. fiole ‘fles met lange hals’ [1240; Bern.], fioelkijns (verkleinwoord mv.)

uitgieten, – op ‘t zelfde oogenblik ontwingt zich een der pantalonspijpen aan den dwang, waarin haar de lederen sous-pied houdt gevangen; loodregt kruipt zij naar boven, getrouw aan haar rekbaren aard, en eerst ver boven kuit en knie houdt zij halt, om voor de Amsterdamsche Jan Hagel’s⁹⁴ en Jan van Hagel’s, in de nabijheid aanwezig, van Oom den assessor de zonderlinge vertooning te leveren, als gij op nevensgevoegde plaat eenigermate terug vindt.

Een uitroep van ontsteltenis en eene verwensching van roekelooze ijdelheid, – ziedaar, wat wij van Oom vernamen in de eerste oogenblikken des ramps. Wij haastten ons te beproeven, of het ongeval niet te herstellen was; want meêlijden hadden wij met onzen ouden vriend, dat hij zoo zwaar voor die aangewaaide bui van coquetterie⁹⁵ moest boeten.

Intusschen verloochende zich hier wederom de geest des Amsterdamschen volks niet. Geen minuut duurde ‘t, of er had zich rondom ons drieën een heirleger van nieuwsgierigen zaamgescholen, die óf goeden raad ter herstelling van den ramp aan de hand gaven, of hun spotlust botvierden aan het beklagelijke voorwerp van zooveel opmerkzaamheid.

“Kees! keik reis, hij is in zen paaspronk!” –

“Man, die broekspijp was uwé te gouw af.” –

“Hij heeft ook mooi wille weze,” riep er een, die inmiddels den lachlust nog meer deed aanwakkeren, door uit de achterzakken van Oom’s frac twee engelsche bokkings en een gedroogde paling te doen te voorschijn wippen, die daar in vreedzame rust lagen te sluimeren.

“Wat scheelt er aan? Danst uwé de polleka?” vraagde een

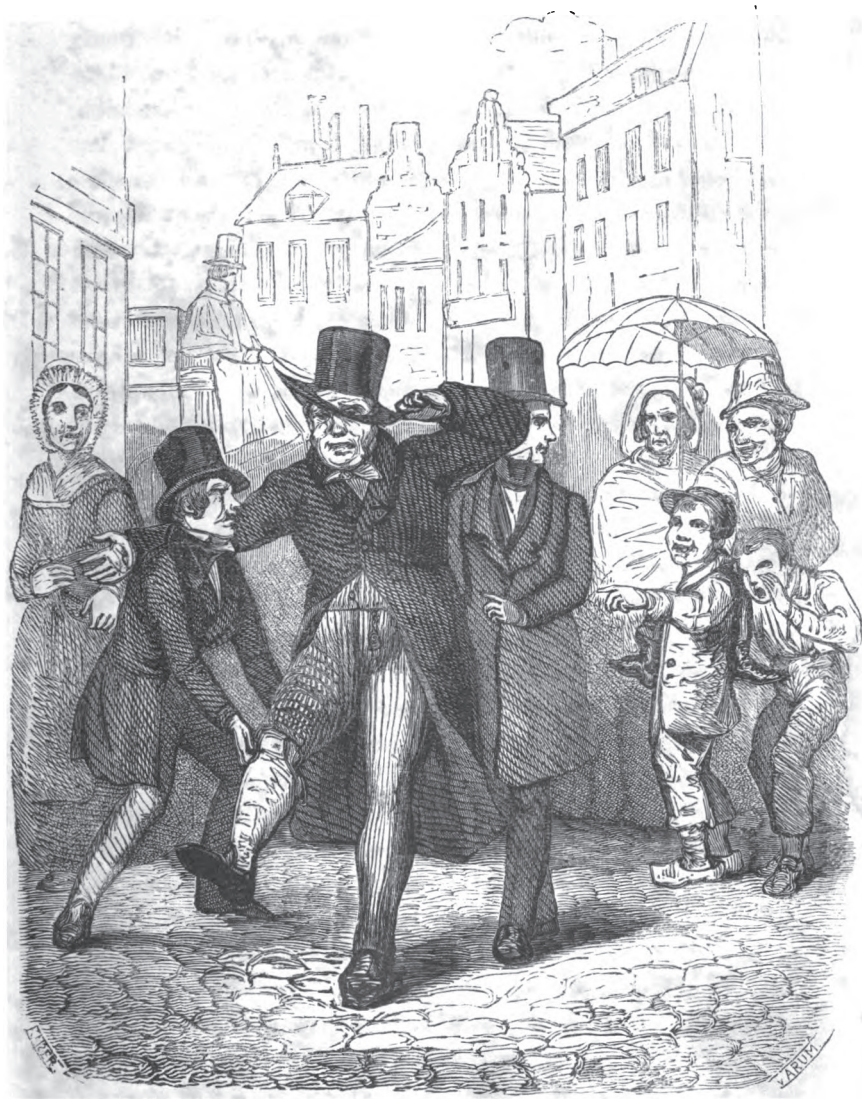
‘flesjes’ [1450; MNW]; vnnl. viole [ca. 1600; WNT], fiool [1654; WNT].

Via Oudfrans fiole [ca. 1180; Rey] ontleend aan middeleeuws Latijn fiola ‘flesje’, dat teruggaat op klassiek Latijn phiala ‘drinkschaal’, dat is ontleend aan Grieks *phialē* (ook ‘ketel, urn’), dat als Myceens *pi-a2-ra* bij een ideogram van een drinkschaal is gevonden. De verdere herkomst is onbekend.

Fiool is een verouderd woord, dat vooral nog bekend is van de bijbelse uitdrukking fiolen van toorn (over iemand uitstorten) ‘heftig tegen iemand uitvaren’ (Statenvertaling, Openbaringen 15:7 en 16:1). etymologiebank.nl

94 Jan Hagel is (naast een koekje) een scheldnaam voor het gewone volk, het gepeupel. Grofgebekte gewone man.

95 aanstellerij, pronkzucht.

OOMS IJDELHEID GESTRAFT.

(Pl. I, Dl. II, blad. 28.)

vierde, terwijl een vijfde de gelegenheid waarnam, om door een fikschen slag het ongelukkige hoofddekseel nog eenige graden lager te doen zakken, dan het reeds zat.

“Bovenkamers te huur!” schreeuwde een ander, en:

“Ha, ha, ha!” weêrgalmde de schare als uit éénen mond. “Hij is oit zen hoed gegroeid,” riep met een schel stemmetje een zesde;

“en ook oit zen broekspeipe,” voegde een zevende er bij. Algemeen gejubel, eenparig gejoel! Hoe langer zoo meer verdikte zich de menigte van nieuwsgierigen rondom ons, zoodat eigenlijk de laatstaankomenden de toedragt der zaak niet anders dan bij geruchte en redelijk overdreven vernamen.

Onze moeite om de oorzaken van ‘t beklagelijke ongeluk weg te nemen, was echter vruchteloos, en allerwelkomst was ons dus het aanbod van een medelijdenden bakker uit de buurt, om in zijne woning aan ‘t gedrang te ontkomen en verdere maatregelen te beramen.

Hoe ‘t verder afliep, is gemakkelijk te gissen. Oom verwenschte nu voor altijd de vreemde modes en heeft als stereotype benaming voor al derzelver navolgers den titel van gekken aangenomen. Hij zal, hoe oud hij moog worden, zich nooit weer laten bekoren door die vreemde “malligheden,” zegt hij, om zijne oud-vaderlandsche gewoonten en zeden te verzaken, maar wil van nu af aan verder in een jas en broek van Drenthsche snee⁹⁶ leven, en er ook in sterven.

Hoe hij gemutst was, kan de volgende brief getuigen, dien hij denzelfden avond van ‘t ongeval aan Anna schreef.

96 snede, snit.

Waorde Annegien!⁹⁷

'k Gevuel mij meer dan ummer gedrunge miin hart an 't diine te vertreusten. Want, 'k heb dissen dag nog omstandigheden beleefd, daorste diin inwendig koerakter warm bij zust vuelen worden van helligheid en spiit. Anna, Anna, wat zoer brek mij de malligheid up, dee mij angung, toe 'k mij luet bekoren deur de temptaasie van d'oolden kapperoal, um nao Amsteldam te tien.⁹⁸ As d' Oolde Knecht⁹⁹ daorin niet de hand hef had, wik emeertus¹⁰⁰ worden van miin assesterschup. Dou must nou weten, dak veur twalf – neê, 't is krek elf dagen inne Kalverstraote bij'n hofleverantsier vanne Köning mij 'n nei pak koft heb, 'n rok, dee ze hier frak nuemt, 'n vessien met 'n breeden umslag, en 'n neie bokse van zuk tung,¹⁰¹ dat as Van Bobbel amper wal smangs verhaalde¹⁰² in Moorenland¹⁰³ oet de boomen zwuer.¹⁰⁴ Gemelestiek, hét ze 't hier. Nou, en daor zatten dinger onder anne pipen vast, dee ze hier soepjees¹⁰⁵ nuemt. Nou was 't dissen morgen miserabel regentig weêr, dat was 't. Wij gungt oet, ik en de jongs, waarhen? dat wet 'k zulfs niet meer, maor oet gungt wij, dat wet 'k wal. Nou, ik was kant¹⁰⁶ inne nije spullen stöken en had de nije hoed oppe kop, dee 'k ook koft had.¹⁰⁷

97 Dit deel staat ook in *De Huisvriend*, van J.J.A. Goeverneur van 1845, p. 262-263. (•) Uit de lang met ongeduld verwachte eerste aflevering van het tweede deel van “ Een Drenthsch Gemeente-Assessor met zijne twee Neven op reis naar Amsterdam, in 't voorjaar van 1843.” - Wij vertrouwen, dat er geen leesgezelschap in ons Vaderland zijn zal, dat vezuimt, zijne leden met dit werk bekend te maken. RED,

98 te togen, te gaan.

99 de duivel.

100 wil ik emeritus...

101 ding? Gummi.

102 soms wel van verhaalde (vertelde).

103 Moorenland, waar Moren wonen; zwarten.

104 uit de bomen zweet: rubber. Gom-elastiek.

105 sous pieds. Frans voor: onder de voeten.

106 net in de nieuwe spullen gestoken (gekleed).

107 had gekocht.

De jongs zee, da 'k 'n goed feguur slueg da 'k wal kos¹⁰⁸ metrekend worden veur 'n opregt Amsteldamsheerenzeuntien, dat kos 'k wal, zee ze; – maor, liefste Anna, wat heb ik dee jannigheid¹⁰⁹ duur mutten bekoopen! Dao gung 'k nou mit oeze jongs deur 'n breede straote, waor 't euvels¹¹⁰ vol was van volk, zoo dat 'k oppe been kos staon bliven, dat ook al mög komen vanne soepjees. En toe 'k daor zoo miin best dee um deur 't volk hen te drungen, streek mij daor zo'n petries¹¹¹ van 'n Amsteldammer veurbij, dee mij bije rand vanne nije hoed greep en mij toeruep: “goeie morge Pothof!”¹¹² –

“Ik hét niet van Pothof, knapzak,” snarde¹¹³ 'k hom to en mét tastte 'k anne rand vanne nije hoed, dee 'k op koppe had en – ach! liefste Anna, dao gung mij de rand lös van ziin kappe en vuel mij pedows¹¹⁴ langs miin neuze en wangen tot oppe halskraoge van miin nije frak en dao bleef hi luggen. Maor 't slimste komp nog an, – maor zeg 't niet anne kapperaol.¹¹⁵ Inne forsie¹¹⁶ van geweld, dao 'k mij meê umdreid had, om van dat Amsteldamse onënde stefaksie¹¹⁷ te vragen: veur zien plompe menieren, sprung mij de soepjee van de linker pipe vanne nije bokse dee 'k an hadde kört, dat dee hi, en de pipe krump umhooge, zoodat, miin hoozen en miin onderbokse zuchtbaor wuren veur al 't volk.

Hoe 'k mij schaomd heb, – Anna, dat kan 'k dij maor half zeggen, en hoe hellig 'k wuer oppe Amsteldamse haggies,¹¹⁸ dee 't oetraerden¹¹⁹ van plezier in miin elende, en oppe soepjee, en oppe nije bokse, en op miin iegen domheid en oppe kapperaol,

108 kon wel doorgaan voor...

109 boosheid, nijdigheid. via delpher.nl

110 heel vol, duivels? vol.

111 patrijs. Bedoeld: malle patrijs, gek, idioot. Wellicht ook afgeleid van mal petret; mal portret. Snoeshaan.

112 vanwege de 'pot' op z'n hoofd.

113 snauwde.

114 pardoës.

115 korporaal Van Bobbel.

116 in een fractie?

117 .. Amsterdamse on-eind (onbeschofte) steevast?

118 Jan Hagels?

119 lawaai maken, schreeuwen. Reren = huilen.

dee mij totte reize nao Amsteldam verleid hef deur ziin proties.

Anna, 'k kos er¹²⁰ zeuven brieven van vol schriiven. De jongs gedruengt zich miserabel cordaot, om mij teugen d'Amsteldammers te verdégen, dee me d'andere soepjee ook wollen deursniden, dat wolt ze. Begriip ees, Anna, wat slecht volk 't is, dat ze zukke schandalen duurt wagen. As er geen medelidend bakker inne naoberschap hadde west, had dat gemiene volk mij kant miin nije tuug¹²¹ bedörven, mag 'k veronderstellen. Maor dee man had nog 'n kristelijken inboezem, dat had hi, en nam oes up in ziin hoes en doe bint wij daornao weêr henne Nije Stadsharbarge gaon, waar 'k nou dissen brief zit te schriiven. Da's de leste maol, dacht 'k in mij zölf, Amsterdammergies, daste¹²² mij in 'n Parizer frak en glemestieken bokse met soepjees züst zien. 't Drentse tuug zal waer um en an, zoolang ik mij nog hier mut versagrineren.¹²³ En dat he 'k nou ook daon en 'k wensch er nou ook hij te blijven.

Nou wik dij ook nog 't een en aor schriiven, wat wij al zien en beleefd hebt, sunts miin lesten epistel.

Wat heb 'k lang nao dien brief verlangd. Dat 'k hom met vol plezier lezen hebbe, huf ik dij niet te schriiven. Het spiet mij dat Van Bobbel heilig was; het was miin intensie niet um hom te verkleinieren. Ik zal er een lettertien veur hom indoen. 't Is goed dat het mankement anne roobonte¹²⁴ deur de nije veerars verhölpn is. Zo'n eerpel¹²⁵ wil aans ook wal kört gaon, aste 't beest de hals digt kniipst. De botter is hier negen of tien stuver. Ons losement is heel goed en niks gevaorlik; 't is er ook vrij wat frisser as op dee stinkrige grachten. Op 't stuk van vrijen zöste mij al heel min an.¹²⁶

120 kon er.

121 tuig. Hier: kleding. Kant = bijna, zowat.

122 dat je.

123 laten pesten? - Ik zeg dat jelui 't kind niet zo moet versagrineren, zei de bibberende bezoeker. *Volledige werken. Deel 7. Ideeën, zesde bundel. Ideeën, zevende bundel. Aleid. Onafgewerkte blaadjes* (1953)– Multatuli. dbnl.org

124 roodbonte koe.

125 aardappel. Blijkbaar was een aardappel in de keel blijven steken. Keel dichtknijpen als remedie.

126 Je onderschat mij als het op vrijages aangaat.

Anna! krek of ik miin hart niet zul duren¹²⁷ openbaoren an 'n Amsteldamse juffer? Zoo gouw as ik hoes komme za'k ees 'n Hollandsche liefdeverklaoring an jou doen, die altijd met *weet uwé* begunst, maor oet gekheid, dat zeg 'k veurof; 'k wil der laoter geen mörgenproties van hebben.

Veur de subontvanger breng 'k 'n half dezien staolen pennen¹²⁸ met. Dat dink tussen jou beiden mut toch maor in order kommen, ik heb er ook al schrieven over had. Wij zult hom mester inne bijschoole maken. Hold het stille, ik mag niet gaern dat dienstzaken over vrouwlue tonge gaot. Ziin Oom oet Gasselle starft ekspres niet, want hij mag den ontvanger niet best lieden. Maor ik zal hom wal vergelden wat hij an dij en an miin zwiin¹²⁹ daon hef.

Beloof de scheper mien oolde hoed, maor hij mag hom veureerst allenne des zondaags dragen. Zaoterdag za'k hom over Hasselt sturen vol kropslaot en agurken. Het spiet mij dat de Goeverneur krek komp as ik van hoes bin; ik wol hom aans onderhouden hebben over 'n spoorweg op Assen of Koeverden. Zeg de wever de huure op tegen Mei. Wij hebt ook bij Spekman, d'eijerfabrekant in de Kalverstraote eten.

Zi gaft oes zulveren gereedschap. Ze kunt er de eijers krek kriegen zoo as ze ze hebben wilt op 't haor of. Hard as straatsteenen, half zoo hard, 'n tikkeltien hard, zacht zoo as wij ze ordinaar gebruukt, half zacht en zoo as ze van ziin moer¹³⁰ komt, en dat zoo in 'n oogenslag – 'tis krek of den Bamberg ze kocht deur teuverije.¹³¹

Ze geeft er ook nog lekker zuur bij – agurkies en sipelties; dee krieuwelden mij eerst wal wat in 't tippien vanne neuze, maor dat wende wal. Het gunk er heel zinnig¹³² toe en de vrouwlue die er ook eijers pikten, maokten niks gien babbelgugies,¹³³ dat dee Amsteldamse haggies¹³⁴ aans gaerne

127 durven.

128 om mee te schrijven.

129 varken. Wellicht teveel belasting laten betalen.

130 door de hen (moeder) zijn gelegd; rauw.

131 toverij, tovenarij. Bamberg was goochelaar.

132 verstandig, ook: eigenwijs, koppig.

133 praatjes, triviale kletspraat.

134 Jan Hagels?

döt. Geen eene hef mij oetlaggen. Veur ‘n paar dage heb ‘k ook ‘n paar slegte supplejanten¹³⁵ oppe stoomboot deur twee biezejagers¹³⁶ zien vortbrengen, wel wet waarhen. Hold er ‘n ooge op en zeg ‘t an Mannus Hinke.¹³⁷

Inne Hamburger vuurboot zit een massine die zoo stark is as 160 peerden. Vergangen weeke bint wij hen Haorlem jagd mette vuurwagen, miserabel hard, maor toch niet zoo hard as ‘k mij veursteld hadde. Ik zee ekspres de barbier twee dage te veuren of, umdat Izak verteld had dat ze geschören weerum kwaomt deur de sniedinge vanne lucht, maor ‘t was wal mis. Haorlem is ‘n hemmelke¹³⁸ stad, Anna – het bosch veural.

In Amsterdam zuste al heel ligt denken dat de wereld allennig bestund oet holt en water en straotsteen. Toe ik in ‘t Haorlemmer holt gungk, dacht ik an oes dorp en meende ‘k dat ik dij onder de boomen veur ‘t hoes zag zitten met de hoeners en de motte¹³⁹ en kees¹⁴⁰ en Van Bobbel, enne subontvanger. ‘t Orgel in de groote kerke zingt heerlijk – ‘t is een köstelik stuk. Daor zal Flip Kwabbe vergeefs teugen

135 arrestanten, boeven?

In 1878 verscheen van Harm Boom het feuilleton *Berend Veltink* in de *Prov. Dr. en Asser Crt.* Het is daarna nog tweemaal verschenen in latere edities. Berend Veltink reist met de trein naar Groningen.

De trein stund stille, een kerel met glimmige knoopen op de jasse keek in de wagen en riep: Beilen!

Nee! — schreeuwden er een stuk of wat (van de 20 huzaren n de coupé)

— ik hield mij dood stille en piep zee de gloeiende supplejant (hier de vuurwagen, locomotief). en nums (niemand) zee en woord tot an Assen, waar de vuurspeijer (loc.) drinken mos hebben, zee de hoezaore, dat een bereisde snaok was. „Is hier ook okkasie um een borrel te koopen?” vrueg hij an de conducteur.

„Neen” — was ‘t antwoord.

„Nou — zee hi — dat is een mooie Provinciale hoofdstad, waar een trein ankomt met twee honderd man en niemand een borrel kan krijgen.

Berend Veltink H. BOOM. - October 1878. via delpher.nl

136 biezen* [onrustig rondlopen] {bisen [wild rondlopen (van vee), rondzwerfen] 1410, bijsen, biesen 1599} dial. ook bijzen, bizzen, middelnederduits bisen, besen, bissen [onrustig ronddraven van koeien], oudhoogduits bison, bisen [idem] → beuzelen, bijster. etymologiebank.nl. Hier wellicht: jagers op onruststokers.

137 Hinke, vrouw van Mannus.

138 hemmeln = opruimen.

139 motte = zeug. Kees = hond?

140 hond.

zingen, al gap¹⁴¹ hij nog zoo wiid bij den *Lofzang klimt oet Sions zalen*.¹⁴² 't Asser is er maor 'n dreiörgeltien bij. Ook hek¹⁴³ van overveeren 't Haorlemermeer zien, dat z' in 't andere jaor dreugmalen wilt; 't is grooter as de hilfte van Drenthe, maor willen en doen is in Holland't zölfde; in Drenthe verget ze zellens 't leste. 't Döt mij altied nog plezier dat oeze Generaol Staot Gerriet Kniphörst¹⁴⁴ er veur stemd hef, dattet water er oet mös. Waor 't bleef, dat kön hom niet schelen. Er bint al vol mensen in verzöpen, dat mös ees ophollen. In Haorlem wordt de *Haorlemse krante* maakt, de moer¹⁴⁵ van alle kranten en dee wij ook wal ees leest. –

Ze bleekt hier miseraobel wit; miin witte buutsdoek wuur wisse blouw oet niid. Ik schreef dij lest daw w' in *de zeuven kerken van Romen* den middag¹⁴⁶ wolt doen, – da's gebeurd, kind, maor 't is maor 'n eethoes dat dén mallen naom hef. De heerschup er van is 'n miseraobel klein kaereltien; hij lat wal op 'n velink,¹⁴⁷ daorum is hij ook zoo vrendelik, dat is hi. De

141 hapt, mond ver open, diep inademen.

142 In de voorhoven des tempels stijgt de offergeur omhoog en de lofzang klimt met stil ontzag uit Sions zalen ten hemel op. Uit recensie van *Bijbelsche Geschiedenissen voor de jeugd*, verteld door Dr. A.W. Bronsveld. Utrecht, L. E. Bosch & Zn. 1892. *De Gids*. Jaargang 56(1892) dbnl.org Psalm 65.

143 heb ik.

144 Gezelschap van veenlieden, Een - [Mr. G. Kniphorst, Raadsheer in het Hof van Drenthe.] De accijns op den turf, beschouwd in zijn wezen en gevolgen, door †. Assen, 1843. *Vermomde en naamlooze schrijvers opgespoord op het gebied der Nederlandsche en Vlaamsche letteren. Deel I: schuilnamen en naamletters* (1883)–Jan Izaak van Doorninck dbnl.org Echter: Gerrit Kniphorst was Rijks-ontvanger te Smilde in 1843.

Conclusie over den turfaccijns, genomen in de teregtzitting der arrondissements-regtbank te Assen, van den 2 januarij 1843

Everhardus Joannes Thomassen à Thuessink Van der Hoop. delpher.nl

En: De Drentsche Courant [Harm Boom was redacteur] maakte ons opmerkzaam op eene keurige, echt karakteristieke redevoering van Gerrit Kniphorst, den bekenden snuggeren staatsman uit de stad der paleizen [Assen], die moederziel alleen het bij uitstek liberale en verlichte Drenthe in de Tweede Kamer vertegenwoordigt. *Kaleidoskoop*. 8 Julij 1844. via delpher.nl

145 moeder.

146 middageten, lunch.

147 Hij lijkt wel op een velink. In een ingezonden brief in het Gronings van Harm [Boom?]. Doar proaten ze van gebrandmerkte en gesiffleerde ministers, en zeggen ze, dat 'n börgemester veul eer in ziin fatsoun is getast. - Ik docht er bii, dat 't veul had van wat Jan Paul zegt ('t is moar een velink dei Paul). Hij zegt: 'Het is voor menig man van het hof en de wereld,

meiden die er bedient zint knap, rondomme knap en slaogt¹⁴⁸ allemaole op menaar. 't Zint verdold gewikste wigter. Ze hêt¹⁴⁹ alle van Antje.

An taofel hek 'n mal studentien van 'taneteum,¹⁵⁰ dee vol smale proties had, op ziin veurman zet, – dat hek.¹⁵¹ S'aovens hewwe de kleine kermiedie in de Nes bezien veur vieftien stuvers de man. Er hung 'n lang gerdien met schilders¹⁵² er op, dat ze nao lang scharrelen en marrelen¹⁵³ optrôkt en doe begun 't spektakel. 'N hoopen heeren en dames, dee vreeslik wreed¹⁵⁴ kled waart, prootten heel ekstrant en lachten en dwaerden en vrijden en zungt smangs bij de fioele en kreten en schrobden menaar 't jak oet¹⁵⁵ en besiifelden menaar en van lieverlao wuurt ze de beste vrunden van de wereld en gâft menaar de hand en doe wuur 't 'n houwlik.¹⁵⁶ Flops, dao vøl 't gerdien en 't was oet, zee de knecht. Toe klaptten 'n hoopen menschen inne handen, en ook 'n paar jongs, dee naost mij zat en dee er amper niet nao keken had, moar lekkers oet de buutse at en stampen met de voeten, en roffelden met de stokkies oppe leunings, zoodat 'k miende dat de kinders termienties¹⁵⁷ kreeg en 't gerdien scheuf weer

wiens eer dikwerf in gevaar wordt gesteld, een groot geluk, dat die eer, hoe gevoelig ook in kleinigheden en bij ligte botsingen, voor erger, wezenlijker beledigingen en inbreuken tamelijk ongevoelig is. Men kan daar hetzelfde verschijnsel waarnemen, dat geneeskundigen bij krankzinnigen opmerkten, wier huid de ligste aanraking bespeurt, maar niet te min voor het prikkelen der Spaansche vliegen zich onvatbaar toont.' XIV. *Brief betreffende den brief der Ridderkerkers aan den Minister Thorbecke: over daden*. O... April 1850. *De Tijdspiegel*. Jaargang 7(1850) dbnl.org
Via genealogie op de familienaam: Een *veling* was een Duitse (land-) arbeider die met name in het zomerseizoen naar Groningen trok om daar te komen werken. Rond Veendam komt de familienaam vaker voor. Een *veling* is dan een miserabel klein mannetje.

148 lijken allemaal op elkaar.

149 ze heten allemaal Antje.

150 't atheneum.

151 dat heb ik.

152 tekeningen.

153 prutsen. Morrelen.

154 apart, modieus.

155 de mantel uitvegen.

156 huwelijk.

157 Dankzij Meta: Termijntjes, (periodieke) groeistuipen. (welke men, volgens den naam, voor een teeken werkdagigheid van de ingewanden houdt,..) Ook in Harm Boom: *Berend Veltink oet 't Emmer kerspel op reize*

op en 'n heer stapte veuroet, eene – tweeje – drieije krek of hij stieve bienen had, en hij beug zich – sprak gien enkeld woord – gunk weer zueties achteroet – beug zich nog ees en 't gerdien völ weer naor de leegte. – De knecht zee, hij had bedankt veur 't allarm,¹⁵⁸ dat had hi. 'k Kan niet zeggen, da 'k er vol wil an hadde¹⁵⁹ an al 't allarm, dat had 'k niet.

De kermedie zat vol blinden of blindens gelieken, met lösse brillen,¹⁶⁰ dee ze gedurig veur de oogen deed. In Amsterdam zint vol slegtkiekers, maor weinig dooven; 'n half woord verstaot ze, dat döt ze.

Ik enne jongs hebt ook nog op 'n dag hen Broek in Waterland west, in 'n snikke; daar zat ook zoo'n zorgelijke ziele veur 'n old deftig heer in, as dou bist veur 'n kras veertigjaorig vrijer, Anna. Daor is meer grös as bij oes, maor ook gien grummegien rogge of garste of haver of weite. Dao was 'n boetenplaatze, niet grooter as mien kleinste keuterijgien.¹⁶¹ Er komt zölfs Engelsen en Turken um ze te zien. Zeg dat anne sub-ontvanger dee zöndags achtersmiddags mangs nog niet ees met mij er hen wil, al hef hi vrij tabak toe.¹⁶²

Wij hebt daor ook in 'n hutte west met levendige dooije menschen deur 'n smid maakt, vreeslik kunstig in menaar prakkeseerd. Oeze smid mus 't zien, dee zul 't wal schielenk nao futselen. In Broek is 't zoo hemmelik, dat 'n Drenthsche boer, zoo as hij bij ons gaeit en staeit, er gien veertien dagen kos leven. Miin basterd-kees en de motte störst van sagrein¹⁶³ en oeze scheper en koejong wuurt verdold

nao Grönningen um 't peerdespul van Carré te zeen en wat hum daorbij overkwam, hen en weerum 1911 delpher.nl

Niet alleen om zijn grote cliëntèle was deze dokter van vroeger te benijden, er waren in die tijd ook nog niet zoveel ziekten. Zo'n dokter kon zijn patiënten gemakkelijk indelen in drie groepen, zij die een „kouvassing” hadden, zij die aan „binnenkoorts” leden en dan waren er nog de lijders die „kwedderig in d'hoed” waren. Kinderen leden meestal aan „termienties”. *Provinciale Drentsche en Asser courant* 17-06-1948 via delpher.nl

¹⁵⁸ lawaai, applaus.

¹⁵⁹ wil an hadde: plezier aan beleefde.

¹⁶⁰ toneelkijzers.

¹⁶¹ boerenbedrijfje.

¹⁶² gratis rooktabak.

¹⁶³ chagrijn.

d' eersten mörgen al deur al de Broeker vrouwlue met bessems 't loeg¹⁶⁴ oetjagd, de diik op, – dat wuert ze. Ik wol wal amper oppe hozevöttels¹⁶⁵ deur 't darp loopen hebben van bangegeheid, dat mij 'n juffer of zoo wat zul anspreken; want 't is er te hemmelik¹⁶⁶ um te proten. Zölfs wischt ze de stammen van de lindeboomen, deeze veur de hoezen hebt staon, smangs met 'n schötteldoek¹⁶⁷ en grüne zeepe of, dat döt ze, en 'n Amsterdammer, dee met oes inne har barge zat, zee mij, dat 'r vergangen weke nog 'n jonk vrommes hom zölfers ophangen had, allennig omdat ziin man 't niet liden wol, dat ze drieimaol inne weke de glasvenster luet afwasschen. Maor dat kan 'k alderdeegs niet leuven. Wij zint weerumme loopen, dat goed was veur de gestie,¹⁶⁸ zei 'n Broeker olderling.

Wij hebt ook 't hoes van 'n heer Fliks Meerties zien, waarin van alles prakkeseert wordt, redenaosies, meziek, schilderen naakt en antrökken,¹⁶⁹ lekkreseerd,¹⁷⁰ met 'n toren er boven op um nao de steerens te zien, waar ik mien linker handze¹⁷¹ heb laoten liggen.

Zöndag mörgen bint wij veur 't eerst henne kerk west;¹⁷² wij mögt 't wal al eer daon hebben; maor in Amsteldam mag 'n boetenmensch wal 'n dubbele mamorie hebben, de dagen vanne weeke oet menaar te hollen. 't Was 'n prefester van de Remestranten, dee er dienst dee, zoo as op 'n breefien te lezen stund. Dat was preeken, Anna! Nou, daor had 'k lust an. 't Was dan maor 'n onverstandig vastkopten¹⁷³ kaerel, dat was hi.

164 loug, gat, plaats, stee, buurtschap.

165 kousen.

166 te schoon.

167 poetsen de lindebomen voor de huizen met een droogdoek (theedoek).

168 spijsvertering.

169 aangekleed.

170 lecture, lezing

171 handschoen.

172 Beschrijving in volgend chapter.

173 een heel intelligente man. Goed geheugen. Hafiz.

Van der Hoeven¹⁷⁴ hét hij, hef Jan met de broene rok¹⁷⁵ mij zegd. Hij hadde teks oet Pauli anne Romeinen; kapittel – ja, dat mut ‘k nog es opzueken. Ik heb niks in Amsteldam of Haorlem of Broek in Waterland heurd of zien dat daorbij halen kös. Nou, hij kös ‘t dij zeggen, waor ‘t up stund, dat ‘t dij kelde deur de hoed,¹⁷⁶ dat zek dij toe. Zoo’n doomné gaf ik alle jaor op oes darp ‘n mudde rogge, ‘n voer mes¹⁷⁷ op ‘t eerpelland, ‘n fikse schinke¹⁷⁸ en as hij ‘t wiif in ‘t bed hadde ‘n rezienen plasse.¹⁷⁹ Daor zuste nao heuren dat dij de nakke stief wuur¹⁸⁰ en al hoewal oes de köster veur ‘n dubbeltien zoo as in andere kerken niet in ‘n hok,¹⁸¹ daor geen volk in zat, wol laoten zitten, völt mij de drie uur dee ‘k er staon hebbe al niet vol langer as ‘n kertier.

De mansestersche bokse¹⁸² hufste niet te sturen, veural niet met de post, want dan komp hij niet te regte en trek hom ‘n ander an.¹⁸³

Ik schriif dij wal naoder wat dag wij weerkomt. De jongs hebt nog vol te zien. Zij zint nog niks niet wenstig,¹⁸⁴ dat zint ze niet. Nou zint mij de vingers kant stiif van ‘t schrijven, dat zunt ze en daorum zal ‘k ‘t hier nou maor bij laoten. Zörg nou goed veur alles. ‘k Zal ‘t wal met dij maoken, as ‘k weêr

174HOEVEN (Abraham des Amorie van der) zag het levenslicht te Rotterdam, den 22 Februarij 1798.... Van der Hoevens werkzaam en veel bewogen leven, vol vermoeijenissen, zorgen en zware beproevingen, werkten mede tot zijn vroegtijdigen dood. Eene kwijnende ziekte deed allengs zijne krachten afnemen. In den zomer 1855 begaf hij zich voor zijn herstel op reis, doch bezweek op den terugreis, den 29 Julij. Den 2 Augustus werd zijn stoffelijk overschot, met waardige hulde op het kerkhof te Utrecht ter aarde besteld. *Biographisch woordenboek der Nederlanden. Deel 8. Tweede stuk*(1867)–A.J. van der Aa dbnl.org

175kellner.

176door de huid tintelde. Kellen, gevoel als bij opwarmen van koude vingers.

177een karrevracht mest.

178gedroogde en gezouten ham.

179een vrouw op punt van bevallen kreeg van oom een plasse (harde koek) met rozijnen.

180daar zou je naar luisteren en je zou een stijve nek krijgen (van de inspanning en stil zitten.)

181niet in de (lege) banken van de ouderlingen laten zitten, maar laten staan, ook als alle andere plaatsen in de kerk bezet waren.

182corduroy broek.

183gaat een ander ermee vandoor. Kleedt zich ermee.

184geen verlangen (om naar huis te gaan). Geen heimwee.

thoes zin. Nou sloet ik mette penne, maor niet met ‘t hart en ben

Diin goede vrund
Berend.

P.S. Begunt de roobonte al te nuren¹⁸⁵ en is de broene meer¹⁸⁶
al bij de hengst west? Sito, Sito.¹⁸⁷

185neuriën, neuren ww., beide sedert de 17. eeuw. Wsch. een jong, onomatopoëtisch ww.; dial. ook van andere geluiden: Zaansch neuren van koeien, die 's winters op stal liggen te herkauwen. Of bij nors? Wel niet met gramm. wechsel bij neus (oorspr. "door den neus zingen"). etymologiebank.nl Nuren is ook een teken dat een koe gaat kalven. In de *Nieuwe Drentse Volksalmanak* 1919 (via delpher.nl) staat: anuren (van uur = uier) opzwellen.

186 is de bruine merrie al bij de hengst geweest? Gedekt?

187 Frans. Si tôt. Tot spoedig.

Hoofdstuk XX

Een bezoek aan de remonstrantse kerk is aanleiding voor een bespiegeling over de afscheiding door gereformeerde dominee Hendrik de Cock uit het Groningse Ulrum. De preek van dominee Van der Hoeven maakt veel indruk. Hij is geen onbekende in de Olde Laandschap. Onze reizigers zijn door de godsdienstoefening waarlijk gesticht.

Op de Keizersgracht vindt een pantoffelparade plaats. De beschrijving verschilt weinig van de huidige manier van terrasbezoek: mensen kijken en gezien worden. De Drenten geven onverfroren een oordeel over de voorbijgangers. Na enige mijmeringen komen de Drenten tot de slotsom dat de pantoffelparade wel iets heeft van de bijeenkomsten die in Drenthe op zondag plaats hebben, juist naar de preek, zoals de Drentenaren dat noemen. De pantoffelparade is een vrijersmarkt.

Op de Keizersgracht ontstaat een gesprek met een snoevende Amsterdammer. Drenthe wordt vergeleken met Amsterdam. Oom laat zich de verhalen geduldig aanleunen tot hij honger krijgt. De reizigers gaan naar Graeffners portionstafel; een eetgelegenheid. Een bezoeker in het restaurant wijst de Drenten op de mogelijkheid Artis te bezoeken, de juist geopende Apentuin.

Na aanvankelijke bedenkingen, Berend-oom is bang voor de exotische dieren – hij vreest voor zijn leven –, besluiten ze de apentuin te bezoeken. We krijgen een uitgebreid verslag. Na terugkeer uit Artis vinden ze een brief van Anna met commentaar op de brief van de assessor. Ook hier komen de Cocksen, de *regt-zinnige* gereformeerden, weer ter sprake. In een voetnoot geef ik een uitgebreide beschrijving van gebeurtenissen rond de afscheiding in Ulrum en later in de rest van Nederland.

Uiteraard bevat de brief van Anna ook een verslag van *petites histoires du petit village*.

De Remonstrantse kerk

De Remonstrantsche kerk. Professor Van der Hoeven.

Was Zondag morgen.

“As de heerens na de kerrek wille, dan zel’t tijd worde,” kwam Jan met den bruinen rok ons boodschappen, terwijl wij nog rustig en wel aan ‘t ontbijt zaten en Oom zich verdiepte in ‘t nabladeren van een partijtje Handelsbladen, zoo oud als de weg.¹⁸⁸

“Das te zeggen?” hernam de assessor op Jan’s gezegde.

“Dat meneer dan make mot, dattie er komt.”

“Maor, hebt ze dan al lud?” vroeg Oom, die nog niet wist, dat het gebruik van klokken in groote steden ter aankondiging van den aanvang der godsdienstoefening tot de afgeschafte gewoonten van den ouden dag behoorde.

Jan wist niet te antwoorden, zag vragenderwijze ons beide aan, en, nadat wij hem door teekenen hadden begrijpelijk gemaakt, dat hij kon vertrekken, herinnerden wij Oom, dat hij zich thans te Amsterdam bevond, waar geen Drenthse zeden en gebruiken in acht werden genomen. Gelukkig overigens had hij zijn toilet reeds gemaakt, en derhalve was er geen oponthoud meer noodig. Oom verliet echter nog voor een paar oogenblikken het vertrek, waarna wij hem zagen terugkeeren, naar de Drenthse manier twee kerkboeken onder den arm dragende. ‘t Een behelsde de beide testamenten benevens de psalmen, ‘t ander de evangelische gezangen. Hoewel Jan verzekerde, dat het onnoodig was zelf zijn boeken kerkwaarts meê te voeren, bleef Oom met hardnekkigheid op zijn stuk slaan, alsof ‘t hier zijn gemoedelijke overtuiging-zelve gold. En mogt Jan ook al waarschuwend beweren, dat er in

¹⁸⁸naar Rome.

Neerlands hoofdstad zelfs op zondag door sommigen geen gewetenszaak van gemaakt wordt, zakken te rollen en op d'een of ander behendige, slinksche, vernuftige, geniale wijze tegen het achtste gebod te zondigen, – iets, waartoe de met zilveren stiften voorziene, in rusleeren¹⁸⁹ banden gebonden kerkboeken in kwestie den meesters in 't vak aanleiding konden geven, – Oom liet alle “proties”,¹⁹⁰ zoo als hij Jan's bezwaren en bewijzen geliefde te noemen, langs zich afglijden, als een poedelhond de aanklevende waterdeelen afschudt na een bad.

De groote vraag echter was, waarheen? Wij zagen zoo veel torens boven de huizen uitkijken, dat wij in verbijstering geraakten met onze keuze. Te goeder ure herinnerde zich een onzer toevallig gehoord te hebben, dat professor Van der Hoeven¹⁹¹ voor zijne gemeente zou optreden, – en nu was onze tweestrijd opgelost. Hoe achteraf ons dorp ook ligt, zoodat deszelfs naam welligt nooit in een jaar te Amsterdam genoemd wordt, was 't ons toch geen geheim gebleven, dat genoemde hoogleeraar een baas in 't vak was, en kenden wij hem uit zijne werken. Zijne leerredenen hadden wij nog in de laatste winteravonden met het grootste genoegen en tot zeer gewenschte stichting gelezen. Zelfs had grootmoeder, toen ons reisplan zijn beslag kreeg, ons op 't gemoed gedrukt, vooral niet een kerkgang bij professor Van der Hoeven te verzuimen, ofschoon Lammegien,¹⁹² de Hanoversche spinster, die wat naar den Cockschen¹⁹³ kant overhelde, 't hoofd

189 leer uit Rusland, rood of bruin met een sterke geur.

190 praatjes, beweringen.

191 Diverse uitgebreide levensbeschrijvingen op dbnl.org

HOEVEN (Abraham des Amorie van der) (1), beroemd kanselredenaar, geb. te Rotterdam 22 Febr. 1798, overl. 29 Juli 1855 aan boord van een stoomboot, die hem uit Duitschland naar het vaderland terugvoerde. Zijn ouders waren Abraham van der Hoeven en Maria van der Wallen van Vollenhoven. Na zijn opleiding aan het Erasmiaansch gymnasium zijner geboorteplaats, ging hij op 15-jarigen leeftijd naar Leiden, waar hij onder Wyttenbach en Siegenbeek in de letteren en onder van der Palm, van Voorst en Borger in de theologie studeerde. Vandaar begaf hij zich naar het seminarie der Remonstranten te Amsterdam, waar hij 22 Juni 1819 tot proponent bij de Broederschap bevorderd werd.

Nieuw Nederlandsch biografisch woordenboek. Deel 4(1918)–P.J. Blok, P.C. Molhuysen dbnl.org

192 verkleinwoord, zoals veel Drentse vrouwenamen. Lammetje.

193 gereformeerden. Aanhanger Ds. Hendrick de Cock. Afgescheidenen.

schudde en de aanmerking maakte, dat men met zijn geloof niet ligtvaardig in verzoeking mogt gaan. Oom, die, gelijk wij, van ouder tot ouder, echt gereformeerd was, scheen toen eerst daarom grootmoeders raad wel wat al te “liberaolachtig” te vinden; doch, een gesprek in tweedonker¹⁹⁴ met haar en haren echtgenoot had den assessor tot andere gedachten bewogen, zoodat hij er nu ook bot noch steen in vond bij zijne Remonstrantsche broeders ter kerk te gaan.

“Zeg ees, vrindschap,” dus sprak Oom, nadat hij met ons een

... Zij [Drenten] waren en bleven getrouw aan de leer, welke hunne voorvaderen zestig jaren vroeger [Dordse synode 1618/19] voor de ware hadden erkend, en gedooogden niet de minste afwijking daarvan.

Maar de tijden veranderen en de menschen met hen. Langzamerhand werd men over het algemeen, ook in Drenthe, meer zacht van zeden, meer toegevend en vergevensgezind, niet alleen in het dagelijksche leven en in wereldlijke zaken, maar ook in geloofs-, geestelijke en kerkelijke aangelegenheden, en sleten de scherpste hoeken en kanten van het streng gereformeerde meer en meer af. In het jaar 1730 werd de ten jare 1678 aan de door de Drenthtsche predikanten afteleggen verklaring gedane toevoeging weder ingetrokken, van lieverlede werd aan sommige strenge geloofsbegrippen eene minder strenge beteekenis of uit legging gegeven, en eer 3/4 gedeelten van de achttiende eeuw waren voorbij gesneld, was de Hervormde Kerk in het Landschap Drenthe de Hervormde Kerk van 1618 en 1619 niet meer.

Intusschen bleven eenigen, die altoos een betrekkelijk gering getal uitmaakten, zoo als elders in Nederland, ook in dit gewest, de godsdienstleer der Gereformeerden belijden en aankleven, zoo als die in het laatstgenoemde jaar door de Nationale Synode was vastgesteld, zonder aan zich zelven of aan anderen de geringste afwijking daarvan in eenig punt te veroorloven Immer bij het oude volhardende, erkenden ze [I.] geene bijbelvertaling voor echt, deugdelijk of goed, dan die in gemelde Synode was aangenomen en voor deugdelijk verklaard; [II.] geene psalmen als overeenkomstig met den waren zin van het Oude Testament, dan zoo als ze door Pieter Datheen waren berijmd; [III.] geene geloofsbelijdenis voor zuiver, dan zoo als die letterlijk in de Heidelbergsche Catechismus is vervat. Andere vertolking des bijbels of gedeelten daarvan; psalmen in andere taal, of liever in meer gekuischten stijl, dan dien der eerste berijming *); alle uitlegging of opheldering van de Heilige Schrift, welke in het allergeeringste met de leer, de taal, ja de spelling en woordenschikking van die der Dordsche Synode verschilde, werd niet geduld, maar als verbastering van Gods Heilig Woord aangemerkt en als strekkende, om de Gereformeerde godsdienst te ondermijnen en ten val te brengen.

Deze weinigen bleven steeds de zoogenaamde regtzinnige of streng - gereformeerde partij in de Hervormde Kerk uitmaken, welke dien ten gevolge feitelijk in tweeën was gedeeld.

*) Vele hunner hebben echter na verloop van tijd de verbeterde of nieuwe psalmberijming aangenomen.

Overzicht der kerkelijke geschiedenis van Drenthe Jean Samuel Magnin 1855 delpher.nl

194 tweeduuster, schemering.

paar straten was doorgekuijerd, eenen deftigen burger in een langen, blaauwen kuitenklopper¹⁹⁵ aan, “kaste mi ook zeggen, waar de Remestranse kerk is?” en dit vragende zette Oom een vrij hooge borst, terwijl hij ons met een doordringend oog aanzag, alsof hij ‘t als iets zeer heroïeks beschouwde naar die kerk op ‘t pad te zijn.

“De kerrek van de Rimmestranse, wou uwees wete? Dan mot uwees al maar regt euiwt loope, weet uwees, en bij het eerste hoekheuis an uwees regterhand links om slaan en dan is het ‘t tweede steegetje van de derde sleuis op de eerste gracht. Weet uwees? As uwees daar dan maar wilt vrage, waar de kerrek van de Rimmestranse is, zalle ze uwees wel te regt hellepe.”

Op goed geluk deze tamelijk langdradige en raadselachtige inlichting volgende, geraakten wij eindelijk op de aangeduide gracht. Groot was onze teleurstelling, toen wij hier niets vonden, wat naar eene kerk of haars gelijken zweemde, en Oom had bijkans den raadsman met den blaauwen kuitenklopper naar Geelbroek¹⁹⁶ verwenscht, toen wij een naauw gangje bemerkten, waar vele menschen door naar binnen gingen en dat ons, op een tweede navraag, werd aangeduid als de plaats, die wij zochten. Inderdaad, geen zeer aanzienlijke ingang voor een openlijk bedehuis, dachten wij; maar wat doet het er ook toe, als daar binnen Hij maar in geest en waarheid wordt

195 Alleen dient nog als iets zeer kenmerkends hierbij aangemerkt te worden, dat hij, bij gewone gelegenheden, een zoogenaamd apenrokjen, bij plechtige echter, een langen jas, bijgenaamd kuitenklopper, en des winters bovendien saaietten polswantjens droeg. *Romantische werken. Deel 1. Bonaparte en zijn tijd. De eerste dag eens nieuwen levens. Sproken en vertellingen. Een Haagsche joffer* (ca. 1870)–H.J. Schimmel dbnl.org

196 Ga naar Geelbroek, en eet droog brood.

Hij neemt een geeltje van de plank. [Dat is: hij doet eene oude preek. Het papier wordt ondersteld, door ‘t lang liggen, geel te zijn geworden.]

Spreekwoordenboek der Nederlandsche taal (1990)–P.J. Harrebomée dbnl.org

Iemand naar Geelbroek (tusschen Beilen en Assen), naar den Kollenberg (Sittard), naar den Heksenberg (Heerlen), naar de Mookerhei wenschen. *Nederlandsche volkskunde* (2 delen)(1977)–Jos. Schrijnen. dbnl.org

Geel van begroeiing: de aanwezigheid van gagel hoort tot de gedane suggesties (vgl. Geelbroek in Rolde met in 1664 ‘geele bloemen’ in de omgeving). *De toponymische elementen rood, bruin en geel, in het bijzonder in relatie tot de bodemgesteldheid*. Loes H. Maas. *Naamkunde*. Jaargang 24(1992) dbnl.org

aangebeden, die in geen tempelen door menschenhanden gemaakt zijne woning heeft.

Door een langen gang geraakten wij in 't kerkgebouw. Wij erkennen volmondig, dat het eenvoudig, maar uiterst net is ingerigt, hoewel de galerij, die er aangebragt en mede van zitplaatsen voorzien is, een hoogst onaangenaam bezwaar oplevert, dat zeker aan meer, zoo niet alle, aldus ingerigte kerken eigen zal zijn: voor hen, die beneden zitten, gaat namelijk een groot deel van 't nut en de stichting verloren, door het voetgescharrel, van boven afkomstig, dat aanhoudend over uw hoofd rommelt. Hinderlijk was het ook ons, – en ongelukkig buitendien moeten wij er op dat pas al zeer groen hebben uitgezien, dewijl ons, toen wij, om beter te kunnen hooren, tegen de gewone contributie een paar ledige plaatsen tegen over den preekstoel wenschten in te nemen, dat voorregt kortaf en batsch door den kerkedienaar geweigerd werd, met deze woorden: “er is geen plaats meer!”

De spreker had intusschen den kansel beklommen, en nu kon men van de gansche, in grooten getale opgekomen vergadering ook zeggen, dat zij luisterend als aan zijne lippen hing. Zeker is alle woord, van die plaats gesproken, overal zoo veel aandacht waardig, en zien wij er niets verdienstelijks in, voor hoorder noch voor spreker, dat het stil was in de kerk, alsof er eene zamenkomst van dooden werd gehouden. Maar het ware der waarheid in hare regten verkort, indien wij niet aan 's hoogleeraars talent een groot deel van den invloed toeschreven, die klaar te bespeuren was op de aangezigten zijner hoorders. Hij sprak uit het hart tot het hart, en zoo te spreken is immers het groote geheim der welsprekendheid? Vandaar zeker de groote roem, dien hij zich verwierf. En dat hij dien allezins verdient, – dat hij der tale meester is in den volsten zin des woords, dat bleek ons overtuigend bij de verdere bediening van 't werk, waartoe hij was opgetreden.

Na eene korte rede over de woorden van den apostel, Rom. 6: 10, 11,¹⁹⁷ trad de redenaar voor de avondmaalstafel. Er was een

¹⁹⁷ 10 Hij is gestorven om een einde te maken aan de zonde, voor eens en altijd; en nu hij leeft, leeft hij voor God. 11 Zo moet u ook uzelf zien: dood

groot aantal nieuwe lidmaten tegenwoordig, die voor 't eerst aan den gewijden disch zouden aanzitten. Deze werden door den hoogleeraar verzocht het allerlaatst daar te naderen. Het was alsof hij de keur zijner woorden voor hen had gespaard. In de roerendste taal sprak hij tot de jeugdige Christus-belijders van de uitnemende, heerlijke voorregten, die hun waren geschonken. Met plegtigen ernst en treffenden nadruk herinnerde hij hun tevens de hooge, verhevene roeping, waartoe zij nu in Christus waren geroepen. Harten van staal moeten het geweest zijn, die niet door zulk een toespraak werden geroerd. Zigtbaar was bij allen, mogen wij zeggen, derzelve indruk, en zoo een der feestvierenden in later leeftijd aan zijne afgelegde en daar verzegelde belijdenis ontrouw mogt worden, hij is vrij van alle schuld en verantwoording, die hun het leven voor den Heer niet van de ligtste zijde heeft voorgesteld.

Wij verlieten, toen de godsdienstoefening was afgelopen, waarlijk gesticht, het kerkgebouw; en hoe zou het ook anders? Alles droeg er immers toe bij, om het hart van de tijdelijke, zichtbare dingen af te trekken naar het eeuwige, het van de aarde te rigten naar boven. Aan ons staat het niet te beslissen, wat en in hoe verre er voor zijne medebroeders in de heilige bediening van den hoogleeraar Van der Hoeven als kanselredenaar valt te leeren; maar, dit weten wij wel, dat vele gemeenten zich mogten spiegelen aan die der Remonstranten in 't aandachtig aanhooren van het gepredikte woord, in 't stil en plegtstatig naderen tot de heilige tafel, in 't ordelijk verkeer, met één woord, gedurende de geheele bijeenkomst. Oom sprak er ten minste eene lofrede over uit, die wel uit het hart opwelde. Hij zeide in onze gemeente er eens een woordje over te willen zeggen, als hij nogmaals tot ouderling mogt gekozen worden. En hieruit ziet de welwillende lezer, dat de orde in de door ons bezochte kerk wel der volkomenheid nabij moet zijn, als zij zelfs de aandacht boeide van eenen Drenthschen boer, wiens zenuwen overigens duchtig moeten aangetast worden, om ze te roeren of te treffen.

voor de zonde, maar in Christus Jezus levend voor God.

Pantoffelparade

Pantoffelparade.

Buiten de kerk gekomen, bragten wij op de Keizersgracht nog eenige oogenblikken door, om de aldus genoemde pantoffelparade van nabij waar te nemen.

Wie te Amsterdam bekend is, door eigen ervaring of uit de verhalen van anderen, weet dat onder dien naam het op- en neêrwandelen bekend is, 's zondags voormiddags, van een zeker gedeelte der Amsterdamsche bevolking. Wie nieuwsgierig is (en zoude een drielal grasgroene Drenthenaren dat niet wezen?) moet zulk een vertooning bijwonen, of hij zou een manslag¹⁹⁸ behooren te plegen aan zijne zoo ten onregt veroordeelde hebbelijkheid. Wij weten 't niet; maar men heeft het ons gezegd, dat de eigenlijke uitvoerers dezer parade enkel tot de zoogenaamde noblesse der Ystad behooren. 't Is bijkans ongeloofelijk, tenzij men aanneme, dat de Amsterdammers tegen wil en dank eens per week de godin der dwaasheid, als door een onvermijdelijk noodlot geperst, moeten huldigen. Waarlijk, wij kunnen 't niet gelooven en in weerwil onzer Drentsche ruwheid betuigen wij, met de hand op het hart, te veel goeden dunk nog van 't Amsterdamsch gezond verstand te hebben, om 't niet in twijfel te trekken, dat die paraderende menigte de keur der fatsoenlijke wereld zou uitmaken. Als de kleederdragt nog 't *schibboleth*¹⁹⁹ was der standen, zou een

198 manslag s.nw. 1. Die gewelddadige veroorsaking van iemand se dood. 2. (regswetenskap) Die veroorsaking van iemand se dood sonder enige opsetlikheid. In bet. 1 uit Ndl. manslag (Mnl. manslacht), 'n samestelling van man en slag, met lg. n.a.v. die geweld waarmee so 'n daad gepaard gaan. Bet. 2 is 'n leenbetekenis van Eng. manslaughter (1447). Eerste optekening in Afr. in Patriotwoordeboek (1902). etymologiebank.nl

199 Een sjibbolet (ook wel gespeld als schibbolet) is een uitspraak die eenduidig aangeeft of de spreker al dan niet tot een bepaalde groep behoort.

kras beoordeelaar hier de Amsterdamsche *beaumonde* rijp voor een krankzinnigenhuis verklaren kunnen.

Doch – waar zijn de timmermansknechten en metselaarsgezellen, die zondags door een onkundige niet voor evenzooveel groote sinjeurs worden versleten? Waar zijn ze gebleven, sinds de meesterlijke schaar van Van der Burcht²⁰⁰ *cum suis* voor een beetje gelds den eerste den beste vermijnheert van top tot teen? Waar de keukenmeiden en naaistertjes, die in viertijd niet met evenveel statie en gratie voor den dag komen, als hare deftige mevrouwen? Wij willen het niet verbloemen, dat die dwaasheid, de zucht om zich boven zijn stand te kleeden, (een soort van veendamp in de zedelijke wereld,) zelfs de atmosfeer van ons dorpsken heeft bezoedeld en dat de vrouw uit de herberg het Groene Woud, waar Van Bobbel ‘s avonds zit te snoeven, er geen bot in vindt uit den nieuwen winkel van Baalman te Groningen een even prachtig zijden jak te bestellen als de echtgenoot van onzen burgemeester zich een japon heeft aangeschaft.

Doch — om op de pantoffelparade terug te komen. Weet gij wat het eigenlijke doel er van is? Om door een gezonde beweging de spijsvertering te bevorderen, en na zes dagen suffens en muffens in een vunzigen kamerdampkring de vrije, frissche lucht te genieten? – Alles behalve, – ‘t moge een bijoormerk en vijgeblad tevens zijn, – maar, de wezenlijke reden is een ander. Ten minste, als wij de verzekering van Jan met den bruinen rok²⁰¹ mogen gelooven, die voor ons van vrij wat gezag was. Jan gaf dan maar droogjes weg op Berendooms vraag, hiertoe betrekkelijk, ten antwoord, dat dit op- en neergeslenter en door-elkander-krioelen enkel geschiedde om de mooie kleeding te laten kijken. Dus enkel ijdelheid, die gij hier te koop vindt. Och, en die Adamsnatuur verloochent zich toch nimmer! Wat gruwelijke driften en hartstogten krielen hier dan niet wel dooreen. Spijtigheid, – stemt gij ‘t ons niet toe? – maakt inderdaad die blonde achttienjarige daar, aan

“Bûter, brea en griene tsiis, wa’t dat net sizze kin is gjin oprjochte Fries”

200 kleermaker.

201 kellner.

de zijde dier gebrilde mama, leelijk, hoe schoon haar wangen ook met een gemengd natuurlijk rood en wit zijn gekleurd, – spijtigheid, misschien, omdat zij niet liever dit of dat kleedje heeft aangetrokken, om er door te triumpfen op gindsche ranke brunette, bij wie zij nu in de schaduw staat. Afgunst vonkelt uit de oogen van deze, in blaauwe zijde, en wij weten geen ander voorwerp voor die hatelijke gemoedskwelling uit te vinden, dan dat preutsche nufje in het fluweel, dat den neus optrekt voor elken jongenheer, die haar groet en daar met een paauwendred heenstapt, alsof zij al de koninkrijken der aarde had uit te deelen. Nijdigheid vlamt uit de blikken dier vijfendertigjarige, nu ze zien moet, dat hare doodvijandin, – die fletsche, uitgebloeide van hoogst waarschijnlijk dezelfde jaren, op wier hoed die trits van struisvederen wappert, dat er het paard van dien ruiter schichtig van wordt, – denzelfden doek om de schouders draagt, waarop zij de vorige week anderhalf uur heeft staan te pingelen en dingen, doch zonder gewenschten uitslag. Wat een gruwel! Eerst heeft die gestruisvederde haar het hart van haren aangebedene ontfutseld, – en nu nog die hoon er bij, haar een kleedingstuk te moeten zien dragen, dat haar zelve te duur was! En – hebt gij niet den triumflach gezien, die over deze nederlaag om de lippen harer tegenpartij speelde, toen zij elkander daar even voorbijdropen? En zaagt gij toen niet op het gelaat der eerste ‘t geel en groen elkaar afwisselen, – ten getuige, dat het er in haar binnenste alles behalve vreedzaam, kalm en rustig toeging?

Maar genoeg! De pantoffelparade is een vertoonplaats van wereldsche ijdelheid, een tentoonstelling van alles wat uiterlijk maar schittert en glinstert. Zijde en satijn, fluweel en kantwerk, goud en juweelen, bloemen en vederen, echte golvende lokken in allerlei kleuren en nagemaakte dito’s, linten en strikken, in allerlei vorm en kleur, hier ziet gij ze uitgestald, als op een markt ten platten lande zeven en nappen, emmers en zeissens, klompen en potlepels.

Laat zich echter geen van de heeren der schepping, aan wie uitsluitend die naam competeert,

par droit de naissance²⁰²

en in weerwil van alle tegenstribbeling der schoone sekse, te goed doen aan 't zoetzalige geloof, dat op de pantoffelparade de dochteren Eva's alleen de Godin der dwaasheid wierookten dat huns gelijken er zich te trotsch toe en 't zich onwaardig rekenen, om in deze met haar zich op ééne lijn te plaatsen.

Integendeel, – met schaamte zij 't hier te boek gesteld, onder de kris-en-kras door elkander kruisende en krielende schoonen werelde 't niet minder van gedaanten in mannenkleederen. Vooral schenen de jongeren en “halfsletenen”²⁰³ van 't sterkere geslacht 't tot hunne roeping voor dezen dag en dus tot een brokstuk hunner bestemming te rekenen, hier met de zwakkere zusters te wedijveren in 't vermoorden van den kostbaren tijd. Een enkele liep er onder door, wiens grijzende haren toonden, dat hij nog een achterblijver was van een reeds voor 15/16 gedeelte ten grave gedaald menschengeslacht; maar wis was deze door de sufheid van den ouden dag hier verdwaald geraakt, en was zijne verschijning op dit tooneel van menschelijke ijdelheid niets meer dan eene vergissing. Of — hij kwam met hetzelfde oogmerk als wij. Wat nu de jeugdige bezoekers dezer schoonhedenmarkt betreft, – Oom was daaromtrent eerst van gedachte, dat zij meerendeels mannen van 't rapier en den degen²⁰⁴ waren, in burgergewaad gestoken, die hier de kazerne-

202 Al weder een Koninkrijk van deze aarde verdwenen! En men weet niet hoe of wanneer? Behoorde men niet in Europa een soort van *État Civil* te houden, waarin de geboorte- en sterfgevallen der Koninkrijken geregistreerd wierden? Zij komen zoo ongemerkt op en verdwijnen of 't gemeene burgertjens waren, en men weet niet hoe 't daarmee is, als men ze een klein getal jaren uit het oog verloren heeft. Zij moeten dan zijn onderdanen geworden zijn. En dit moet geschied zijn of door erfrecht of door overweldiging:

Ou par droit de conquête ou par droit de naissance.

Geschiedenis des vaderlands. Deel 1(1832)–Willem Bilderdijk dbnl.org
203 Duits: Halbstarke. Bakvissen.

204 Het rapier is een relatief slank, scherp gepunt type zwaard dat vooral in de 16e en 17e eeuw in Europa werd gebruikt. Rapier en degen werden vooral gedragen en gehanteerd door de rijke burgerij, die steeds meer aan belang won. Deze burgerij hechtte meer waarde aan sierlijkheid dan aan efficiëntie en zodoende werd het rapier meer en meer verfijnd.

naarheden en de hoofdwachten-verveling kwamen wegdroomen in het coquetteren met of het sprakeloos bezigtigen van eene waar, die door een menschlievend besluit van een zeker alles behalve trouwlustig minister in der tijd voor hen zoo peperduur gemaakt is. Oom meende dit, – en die vooronderstelling was in ‘t geheel niet zoo onwaarschijnlijk, omdat die papillonnerende²⁰⁵ heertjes meestal allen ijselijk zwaar gebaard en gekneveld waren. Dat waren de mannen, dacht hij, die, als ‘t voorwaarts! door de gelederen rolde, hun bloed zouden offeren voor ‘t vaderland. Zij kwamen hier – dus knoopte zich in zijn brein eene tweede gedachte aan de eerste – om zich, tegen ‘t uur, dat de oorlogskreet zou weêrgalmen, te oefenen in ‘t strijdperk; want, dat zij hier waren om harten te veroveren, begreep hij duidelijk, al was hij ook maar een grasgroen Drenthenaar; en harten te veroveren van jonge, spijtige, Amor’s toover magt (doch zonder meenen) ontwijkende nufjes was ruim zoo erg een moeilijik werk als steden te veroveren, zelfs al regende ‘t er gloeiend pek en kokende olie, gelijk in ‘t verraderlijke Brussel.²⁰⁶ Zij maakten zich (die rigting namen Ooms verhevene bespiegelingen verder,) derhalve wijselijk den luijen tijd van vrede ten nutte, om zich in behendigheid af te rigten, ten einde eenmaal, als Holland’s leeuw weêr om wraak mogt brullen, (wat het arme, oude beest na vijftien jaren van non-activiteit wel bijkans zou kunnen verleeren,) met dezelfde goede uitkomst de ontzinde Belgen in hunne kielten te vangen, als zij nu de bruine en blonde schoonen der Amstelstad in hare pelsen en boa’s hoopten te verschalken.

Maar hij bezon zich, uit eene der Staatscouranten van anno

Fragment uit: *De dood van Johan van Marnix*. (Heer van Tholouze in Vlaenderen.)

Maer langer was ‘t niet uit te houën,
 En de een na d’andren zonk ter neêr,
 Door bloedverlies en krachtverflauwen;
 En trager schoot het zinkroer weêr.
 En flauwer trof rapier en degen;
 Maer digter joeg de kogelregen
 De leemen wanden door en door,
 Die daverden met post en schoor.

Volledige werken. Deel 2(1884)–Theodoor van Rijswijk dbnl.org

205 papillon is vlinder (Fr.)

206 Afscheiding van België. Tiendaagse Veldtocht van 2 tot 12 augustus 1831

1800 en....., ja, 't jaartal is ons ontsnapt, – zijne meestgeliefkoosde leatuur, – zich het bevel van onzen krijgshaftigen landsvader herinnerende, waarbij den zwaarddraggers te voet en te paard (Israëlietische beestensnijders,²⁰⁷ ratellui en scherpregters uitgezonderd;) gelast werd zich altijd en overal in 't costuum van hunnen stand te vertoonen, – een bevel, dat, naar wij op de stoomboot vernamen, ergens door een' der vele zonen van Mars²⁰⁸ zoo angstvallig stipt werd opgevolgd, dat hij, uit vrees, wie weet! waarvoor, zich niet anders dan geheel gespoord en gelaarsd te bedde legde, nadat hij zich eerst door zijne huiszorg de tschako²⁰⁹ met een strikje onder de keel had laten vastbinden. –

Oom bezon zich, zeiden wij, en begreep, dat er met zulk een wijs en regt koninklijk bevel toch nergens minder dan in de hoofdstad des rijks zoo openlijk, als 't hier op de pantoffelparade zou zijn, de draak zou gestoken worden. Hij herinnerde zich ook, wat Jan de knecht uit het logement hem verhaald had, de zotte mode betreffende, die er in de Ystad werd nageleefd, omdat men het in Parijs ook deed, – deze namelijk, dat niemand uit den burgerstand eigenlijk regt fatsoenlijk kon heeten, tenzij hij onder eigen neus een paar kruiderige snorren liet staan en 't kin- en halshair, welig van nature of niet, den vrijen ongestoorden groei daar toestond. Oom moest zich dat wel herinneren; want, 's daags te voren nog had hij zich bijkans eene buikpijn op 't lijf gelagchen, toen bij een Fransche school²¹⁰ zag uitgaan en onder de scholiertjes er eenige opmerkte, die het dons, dat om hunne melkmuiltjes de aannadering van een nieuw levenstijdperk aankondigde, zorgvuldig met knevelwas hadden zwartgemaakt, om toch in 't navolgen der fatsoenlijke Parijzer manieren vooral niet met de laatste schuit

207 Joodse slagers. Ratellui nog niet gevonden. Dorpsomroepers? Lawaaimakers?

208 oorlogsgod.

209 19e-eeuwse Franse tschako De sjako is een hoofddeksel, dat vroeger door de meeste landen in hun jager-korpsen gebruikt werd. Sjako stamt af van het Franse tschako, dat weer komt van het Hongaarse woord csákó, dit was een onderdeel van het uniform van de Hongaarse huzaren, die dienden in het leger van het Keizerrijk Oostenrijk

210 "Mulo"

te komen. *Summa summarum*²¹¹ dus, zei Oom, om met den notarisklerk uit Assen te spreken, het waren geene zonen van den oorlogsgod, – het waren louter burgermanskinderen, die hier, met een saus van militairachtigheid gedoopt, de jonge dametjes deden ginnegappen van pret en de vijfendertigers geel worden van nijd. Want, dat die hairige mannekens, gebrild en geregen, als zij waren, alleen of grootendeels om der schoonen wil hier de hoogere bestemming huns geslachts (wij hopen alleen ook voor deze weinige uren!) vergaten, was klaar en duidelijk genoeg.

Die ‘t doen wou, kon hier doorkneed worden in de wetenschap der kunstjes en knepen, waarvan zich Amor bedient om te behagen en te doen behagen, als hij slechts de gave van opmerken bezat. Iedere buiging des ligchaams, ieder zijdelingsche blik, ieder bijkans onmerkbaar elleboogstootje, ieder kuch en hm! hm! is een telegrafisch sein van geheime, vooraf besproken beduiding of eene bede om attentie. Wij zagen hier allerlei blikken: smachtende, wanhopige, veelbeduidende, en de contra’s van die; blikken van afgunst, nijd, jaloezij en argwaan; vergramde en teleurgestelde, helsche en hemelsche, sombere en opgeruimde, jolige en spijtige, trotsche en demoedige blikken, kortom, zoo veel als het menschelijk oog, die spiegel der hartstogt, in staat is voor den dag te brengen.

Maar ‘t was niet enkel de taal der oogen, die hier gesproken werd. De jonge dandy’s waren driest genoeg om met de aangebedenen een zoet discoursje aan te vangen en al koutende en jokkende voort te dreutelen, terwijl de statige mama’s van tijd tot tijd een’ zijdelingschen oogwenk lieten gaan, naauwkeurig contrôle houdende van ‘t geen er tusschen de jongelui werd verhandeld. Door dit een en ander werd Oom volkomen overtuigd aangaande ‘t oogmerk en de strekking dezer pantoffelparade. Een echt Drenthenaar immers weet niets van ‘t zoogenaamde wandelen, ‘t vermaak in de steden, klein en groot, zoowel voor den ambachtsman als den eersten

211 alles bij elkaar, alles opgeteld. Uiteindelijk.

staatsdienaar, zonder hetwelk er geene saletpop²¹² leven kan en de zondag-namiddag pijnlijker tortuur²¹³ zou wezen, dan ooit inquisitie of bloedraad er hebben verzonnen. Het genot, dat er ligt in die slepende beweging voorwaarts van 't ligchaam door middel der uit hunne rast gebragte beenen, fraai opgesierd met hoed en omslagdoek, handschoenen en rotting, dat genot is voor den Drenthschen boer nog iets onbegrijpelijks. Hij taalt er echter niet naar, hoe eigen 't den mensch onder alle luchtstreken ook is, begeerig te zijn naar alles wat donker en geheimzinnig is.

Oom begreep dus niet, wat genoeg en in stak, daar, onder de nog maar uitbottende linden, statig op en neer te dreutelen, even gelijkmatig als de slinger eener klok tusschen twee bepaalde punten, waar de bontkleurige menigte telkens weêr van front verandert, om in de tegenovergestelde rigting hare beweging voort te zetten. Nu hij wist, dat het

schalke wicht van Cythere²¹⁴

ook hier zijne tooverkunsten uitoefende en dat men dus iets meer op 't oog had, dan alleen, zoo als Jan gezegd had zijne "mooije kleeren" te laten bekijken; nu zeide hij: 's lands wijze, 's lands eer.

Hij vond, dat het wel iets had van hetgeen, toen hij nog een knaap was, te Vries in onze goede landschap, plaats had, als 't daar kermis was. Dan zaten daar, vertelde hij ons, de boerendochters van wijd en zijd dicht nevens elkander op den muur, rondom het kerkhof, als uitgestald voor de jonge cavaliers te huur. Wie genegen was tot een liefste, als was 't maar om voor één enkelen dag kermis met haar te houden, natuurlijk in alle deugd en eere, stond het vrij die wêlopgetuigde rij

212 Overdreven modieus persoon; fat; modegek; pronker. Eigenlijk: iemand die op saletten (een verouderd woord voor 'gezellige bijeenkomsten') loopt te pronken.

213 marteling.

214 Aphrodite. is in de Griekse mythologie de godin van onder andere de liefde, de schoonheid, de seksualiteit en de vruchtbaarheid.

aandachtig te monsternen en daarna de uitgekipte²¹⁵ te vragen.

Hoewel de Amsterdamsche schoonen niet op een muur zaten, verklaarde de goede Oom (die, ofschoon hij de zestig bijkans achter den rug heeft, toch nog in vele opzigten een kind is,) uit vollen gemoede, dat hij in deze parade niets anders zag, dan eene variatie op 't Vrieser thema, en te gelooven dat het uitstallen van zoo veel rijkdoms om en aan 't ligchaam, in verstaanbare taal vertolkt, geen andere beduiding had, dan: pluk mij! pluk mij! – Wij verstelden, toen wij Oom zulk een gissing hoorden opperen, en verzochten hen dringend, dat hij toch nergens daarvan iets zou laten blijken; het zou hem in onaangenaamheden kunnen wikkelen, ruim zoo erg, als hij er te Amsterdam tot nu toe reeds had ondervonden.

Opmerkelijk is het, dat deze aldusgenoemde pantoffelparade 's zondags plaats heeft en juist na de preek, zoo als wij Drenthenaren dat noemen. Ons dacht, dan moest men er 't allerminst toe gestemd wezen.

In de kerk toch hoort men zich menige vermaning en waarschuwing toeroepen tegen allen wereldschen zin en de ijdelheid van op jeugd, schoonheid en aardische schatten te brallen. Moet nu deze parade de toepassing verbeelden van het gehoorde? Zal het een soort van wraakoefening beduiden op de harde waarheid, die men zich anderhalf uur lang heeft moeten laten aanleunen, de waarheid, dat rijken en armen voor God denzelfden naam dragen? Och, de menschelijke natuur zit altijd dwars in den wagen! 't Is bij ons al geen hair beter, en laten de Amsterdammers dan ook maar hun zotheden hebben, niet minder dan anderen!

215 uitverkorene.

Keizers- en Heerengracht

Keisers- en Heerengracht. Een geparuikt manneke, dat ons van den verbazenden rijkdom der Amsterdammers vertelt. Pijnlijke krisis, door Graeffner's geregten nog benaauwender gemaakt, hoe wij den namiddag zullen doorbrengen. Eindelijke uitkomst.

Nadat wij ons verzadigd hadden aan 't beschouwen der wandelende menigte, die, zoo als ergens vernuftig wordt opgemerkt, niet spint of arbeidt, en toch prachtiger gekleed gaat dan Salomo²¹⁶ in al zijne heerlijkheid, zetten wij onzen weg voort langs de Keizers- en Heerengracht. Op ons "dooije" gemak wilden wij die fraaije streek der beroemde stad bezichtigen,

- waar de groote koopluce zweet
van 't schransen, –

zoo als Lammegien, de spinster uit de graafschap, ze karakteriseerde. Nu, voor ons was dat wel iets, om bij 't gezigt er van de handen in elkander te slaan van verbazing, zoo niet om kort en goed zijn zinnen te verliezen. Wat al pracht, wat al weelde, alleen reeds in 't uiterlijke der woningen. Wat kostelijke

216Mattheüs 6: 26 Aanziet de vogelen des hemels, dat zij niet zaaien, noch maaien, noch verzamelen in de schuren; en uw hemelse Vader voedt nochtans dezelve; gaat gij dezelve niet zeer veel te boven? 27 Wie toch van u kan, met bezorgd te zijn, een el tot zijn lengte toedoen? 28 En wat zijt gij bezorgd voor de kleding? Aanmerkt de lelien des velds, hoe zij wassen; zij arbeiden niet, en spinnen niet; 29 En Ik zeg u, dat ook Salomo, in al zijn heerlijkheid, niet is bekleed geweest, gelijk een van deze. 30 Indien nu God het gras des velds, dat heden is, en morgen in den oven geworpen wordt, alzo bekleedt, zal Hij u niet veel meer kleden, gij kleingelovigen? 31 Daarom zijt niet bezorgd, zeggende: Wat zullen wij eten, of wat zullen wij drinken, of waarmede zullen wij ons kleden? 32 Want al deze dingen zoeken de heidenen; want uw hemelse Vader weet, dat gij al deze dingen behoeft.

huizen, hoog in de lucht opgetrokken, met breede gevels en hoge vensters, – wat sierlijke balkons, glinsterend geverniste deuren, heldere glasruiten. Het moest een zaligheid zijn, dacht Oom, in zulke huizen te wonen.

“Is dat nou ‘t hoes vanne borgemeister?” vroegde Oom aan een voorbijwandelend manneke, dat een grooten pruik droeg.

“Pardeneer, meneer, daar woont meneer **”

“Dat ‘s wis een van ‘s keunings amptenaoren?”

“Nee, die meneer leeft van zen rente.”

“Hef hi ziin geld ook met d’iemkerij wunnen?”

“Wat zegt meneer???”

Wij verklaarden den Amsterdammer ‘t Drenthsche woord.

“O, Nee, pardeneer, enkel met de niggozie.²¹⁷ Hei houdt er nou ‘n klerrek op na, die niemedal niks te doen heef as kepons te knippen en die daarvoor een selaris trekt van driedoizend guldens in ‘t jaar.”

“Dao kunt ze bij oes ‘n heel nije pastorij veur bouwen.”

“En dat hois dernaas is van meneer die vierentwintig plezierpaerde op stal heef, twalef moorekoppe²¹⁸ voor hem zelvvers en twalef blouwe schimmels voor zen vrouw. Ellek paerd heeft ‘n zilvere halsband om, met zen naam en dag van geboorte derop.”

“En wat mut ze wal veur de kost doen,” vroegde de assessor.

“Bitter weinig, me lieve man. Ze hebbe ‘n kippetjesleve. Menig arm mens geniet in zen heele leve niet, wat een van disse plezierpaerde in een jaar teids kreigt.”

“Was dat dan veur ‘n hoes, dat daor gunne met dee grune riggelties veurre vensters?”

“Sjillezieë,²¹⁹ meent uwé? Daar woont meneer **”

“Dee kan ‘t wis ook wal doen?”

“Nou, offie ‘t! Gepisseerde week hettie nog ‘n vaatje vol echte dukkate naa Parreis gestuurd mette dielezans, der zouweze ‘m ‘n mesief gouwe tafel van late make.”

“Och, dou lugst; dat ‘s ja kant onmeuglik.”

²¹⁷ negotie; handel.

²¹⁸ zwarte paarden.

²¹⁹ jalouzieën.

GEZIGT OP DE HEERENGRACHT BIJ DE SPIEGELSTRAAT.

“Nee, nee, ik bedieneer niet. ‘t Is de zoivre waarheid meneer. Voor drie jare storf hem ‘n zoon af, ‘n jonk heer van drie en twintig jaar; nou, die is ‘s aves met fakkellicht begrave en alle strate, die ‘t leik deur rmos, ware met zwart lake behange van boove tot benede.”

“En wat mus dat beduden?”

“Wel, simpel en alleen oit pure staatsie. – Siet uwé dat gunterse hois wel, daar, waar die jiffrouw met die heer voor staat te prate? Daar woont de avekaat ** Die man zen vader heef seve dochters en drie zoons en ellek kreigt as ze trouwe tot broidschat in contante met ‘n halve ton; – van die tien kinders zein der nou al seve getrouwd en nog hettie sevetien eige schepe in zee die hem zelvrs toehoore en vier boiteplaatse bei Oitert.²²⁰ As de koning in Amsterdam komt, mag hei niet in

220buitenplaats Ouderkerk aan de Amstel - Amsteldijk Noord (in de scherpe bocht van de Amstel ten zuiden van de Kalfjeslaan). In 1692 was het nog een boerderij in handen van Pieter Gerritsz. Schuyt. In 1722 kocht Arnout Schuyt jr., handelaar en ‘reeder op Moscovie’ en vanaf 1707 bewindhebber van de OIC, de hofstede. Hij was waarschijnlijk degene die er de naam Oostrust aan gaf en die er een buitenplaats van maakte. Op het terrein van de buitenplaats lag ook een boerenhofstede met dezelfde naam. De boerderij werd na 1762 gekocht door de eigenaar van Westeramstel, Jan de Neufville.

de stad bleive; want, onder ons gezegd en gebleve, hei heit 'n koets, zoo kostelek, dat de koning de zijnde er maar 'n drekkaar bei is, – en nou zegge ze, dat zen majesteit nooit weer binnen Amsterdam zou wille komme, as hei zien mos, dat 'r een van onze burgers hem de baas was.”

“Nou, daar kan 'k ziin majesteit geen ongeliek in geven. – Da's wis de koeveneur, die oes daor veurbij gung?” vraagde Oom verder, nadat hij eerbiedig van de kleine steenen ter zij geweken was voor een persoon in een' leverkleurigen rok met groote blanke knopen, en gegalonneerde²²¹ kraag, panden en hoed.

“Gouverneur? zoo een kenne we hier niet. Nee, 't was de knecht maar van een van de reike loi daar an den overkant.”

“Zoo, dat zal dan wis de grootknecht wezen. Maar döt dat rike lues-volk, an ginne egge,²²² ook wat anne boerkerij?” ging Berend-oom voort met vragen.

“An de boerderei? Dat mog je meene, man! of ze.”

“Maar 'k zie toch gien bander of zwiinschot,²²³ of hebt ze dat an d'andre ziid van 't hoes” –

“Ha, ha, uwé meent dan, dat die reike loi her vee hier in de stad op stal houwe? Dan is uwé mis. Ze hebbe meest alle maal boiteplaatse bei Haarlem en boite d'Oiterse poort en der gaan ze somers naa toe; maar de koeije komme nooit binne.”

“Dan geeft ze 't an 't dienstvolk over?”

“Ja wel. Daar staat ook nog 'n hois, dat er zich wel mag late keike, niet waar?”

“An wel heurt dat dan?”

“An meheer X., een man in bones,²²⁴ nou daar kan j' op an. In de Brabanse reveluzie hettie alleenig op zen eige koste 'n resement kawelerie te paerd opgerigt en teuge de Belsen angevoerd, alles oit louter liefde voor 't hois van Oranje. Nou, daar hettie nou 't priffelezie voor gekrege om alteid an de koning zen tafel te dinere, zoo dikweils assie in den Haag

221 voorzin van borduurstiksel. Bijv. 'gouddraad'.

222 Ecke, hoek. (Du.)

223 baander: schuurdeur. zwiinschot: varkenshok.

224 in goede doen.

komt. En zen twee zoons zein voor der heele leve vreigesteld van de melizie en van alle belastings. Dat hattie 'r ook wel an verdiend. Hei dee 't ommers enkel uit ambizie voor 't lieve vaderland."

"Wal wisse! Dat was ook niet meer as regt, dat was 't."

"En zen vrou en dochters zein zoo fimmeljaar mette koningin en met de prinsesse, dat ik zelf met men eige oore laat nog kasseweel²²⁵ gehoord heb, dat her hoogheid teugens her zee: besoer,²²⁶ Mimi, besoer, Pieterneel."

"Woont hier nou niks aans as rike lue?" vraagde Berend-oorn.

"Voor 't grootste gedeelte. Hier woone de vernaamste kooploij en kapitaliste, die de niggozie in 't groot dreive en schepe naa alle lande van de wereld zende. Maar as uwé voor veiftig, zestig jaar hier had geweest, dan had uwé zich nog meer verwonderd. De Keizersgracht is lang niet meer, wat ik men vader wel es heb hoore segge, dat ze was, toen hei nog jonk was. Uwé ziet, dat er hier en daar nog 'n winkelhois tussen in staat? Nou, daar mogte de winkeliers toe niet an denke om er te woone. Maar de teie verandere en 't is tegenswoordig vooral 'n slechte teit. As uwé daar bei geval nog meer van wete wil, kom me dan es bezoeke. Ik woon in de Raamstraat, nummero **."

En dit zeggende, groette het rederijke manneke ons beleefdelijk, regts afdraaijende en de Leidsche gracht opstappende.

't Scheen, dat Ooms inwendige mensch de alarmklok luidde. Hij had ten minste driemaal in een kwartier zijn zilveren zakknol ('t zij met alle reverentie voor dat product van ouderwetsche kunst en nijverheid gezegd!) voor den dag gehaald, om zich van tijd en uur te verstendigen, en dit was voor ons een stilzwijgend teeken, dat hij naar Graeffner's of Peter's portionstafel verlangde. Wij haastten ons dus derwaarts, terwijl wij onder weg met elkander beraadslaagden, waarheen de koers zou gerigt zijn na den afloop van den maaltijd.

²²⁵casuel. In het voorbijgaan. Gewoon.

²²⁶bonjour, goedendag.

Aan Graeffner's tafel viel niets voor, wat aanteekening verdient. Een naamregister der elf verschillende, door Oom maagwaarts gezondene voedingsmiddelen zouden wij geven kunnen, als wij er iets meer van onthouden hadden, dan dat hij aanving met een klein gezelschapje dunne pannekoeken en eindigde met eene portion zuurkool. Van vroeger weten wij reeds, dat Oom allergeniaalst is in 't kiezen en combineren van gerechten tot een ontzettend potpourri-achtigen maaltijd; en dat er aan weêrszijden van de tafel, waar wij ons hadden geplaatst, telkens wanneer Oom iets liet aanrukken, een kwalijk verborgen gegniffel gehoord werd, zal wel niemand in twijfel trekken. De persoon, wien het gold, bemerkte er echter niets van of scheen er althans niets van te willen bemerken, en hij at zoo gerust en met zoo veel zelfvoldoening voort, alsof hij in eigen dorp en aan eigen haard de hem door zijne getrouwe Anna toebereide spijzen orberde.

Onder weg hadden wij reeds met elkander beraadslaagd, hoe verder den middag te besteden. Oom stelde voor, naar dorpsgewoonte, eerst de catechismuspraak hier of daar te gaan hooren, daarna buiten eene der stadspoorten naar den staat van 't veldgewas onderzoek te doen, vervolgens huiswaarts te keeren, met Jan de knecht op de bank voor 't huis wat te "kuijeren" of in de jagtweide²²⁷ muisstil 't stadsnieuws af te luisteren. Wij bragten hiertegen in, vooreerst, dat het reeds te laat was om de voormelde preek te gaan hooren, en verder, dat het onderzoek naar het veldgewas ons bezwaarlijk zou vallen, daar wij niet wisten, waar het te vinden. Wat overigens zijne twee andere voorstellen aanging, wij hechtten er ons zegel aan, mits Oom voor de beide eerste afgekeurde ten minste één beter wist op te geven. Nu kwam hij op 't denkbeeld, een bezoek in een der wees- of oudemannenhuizen voor te slaan, waarvan bij groote verwachting had en wat mede in verband stond tot een betamelijke, stichtelijke viering van den zondag. De gronden waren niet verwerpelijk, wij erkenden dit. Doch, waar zou ter wereld ooit wel een voorstel zijn geopperd, waartegen geen *maar* werd ingebracht? 't Bleef ook hier niet achterwege. Wij

227 gelagkamer.

begrepen, dat de toegang tot de zoogenoemde Godshuizen zeker niet op zondag zou vrijstaan en meenden dit ook reeds ergens te hebben vernomen. Doch – om Oom niet in alles te dwarsdrijven, kwamen wij tot het besluit aan Graeffner deswege inlichting te vragen, en bijaldien er mogelijkheid bestond, eene dier inrigtingen van weldadigheid, waaraan Amsterdam zoo rijk is, te bezoeken, terstond na den maaltijd ons daartoe op 't pad te begeven.

Graeffner's vertrouwelijke mededeeling, door Oom ingewonnen in een afgelegen hoek der eetzaal, alsof 't eene conferentie was, waarvan 't belang van kerk en staat afhing, viel niet gunstig voor Ooms wenschen uit. Indien wij de bedoelde inrigtingen verlangden te bezoeken, moesten wij ons daar op een dag in de week aanmelden. Nu was goede raad duur. De zondagmiddag mogt toch niet geheel ledig doorgebracht worden, althans niet ongebruikt voorbijgaan. In Amsterdam te zijn, zijne goede ongesnoeide drieguldens²²⁸ te verteren en er nog den tijd te verbeuzelen, – dat was iets, wat zich in Ooms bovenverdieping niet wist te rijmen. In de hoop, dat ons al etende een nieuw denkbeeld voor den geest zou komen, begonnen wij dan het werk, dat ziel en ligchaam in verband moet houden. Aan Oom was 't niet te bemerken, dat zijn brein in eene geweldige crisis verkeerde aangaande de middelen tot dooding van van den tijd, ten minste had die barensnood geen' nadeeligen invloed op zijn' eetlust. Het elfde geregt was eindelijk geëclipseerd, – Oom dronk zijn halfje bier uit, – wischte zich de kruimelen van den baard, – eischte eene lange pijp, — en, terwijl hij deze uit zijne stalen doos vol baaitabak stopte, was zijne eerste vraag tot ons:

228 Het drieguldenstuk was een zilveren munt die werd geslagen tijdens de Republiek der Verenigde Nederlanden in verschillende gewesten en steden en tijdens de regeerperiode van Willem I. De munt werd ingevoerd in 1694 samen met de generaliteitsgulden en was bedoeld ter vervanging van de zilveren rijder, die ook 60 stuivers waard was. Het zilveren drieguldenstuk verscheen opnieuw in de beginjaren van het Koninkrijk der Nederlanden. In 1817 werden twaalf proefstukken geslagen en in 1818 verschenen de eerste munten definitief in omloop.

Onverlaten vielden de rand van de munt (snoeien) om zo zilver te verkrijgen. Uiteraard nam het gewicht (en de waarde) van de munten af.

“Waor zal’t nou hen, jongs?”

Maar, ‘t scheen alsof Graeffner’s keukenprodukten versuffend en verstompnd op onze denkorganen werkten; althans wij wisten Oom al niets anders te antwoorden, dan eene soort van referein op zijne vraag:

“Ja, waar nu heen?”

“Zijn de heeren, als ik vragen mag, verlegen met den zondagnamiddag?” vraagde toen uiterst welwillend een eenigzins oudachtig heer, die links van ons zat, terwijl hij zich de vingers aflikte, rijkelijk bedropen met het vloeibaar smeer eener varkenskarbonade.

“Dat is te zeggen,” hervatte de assessor, “wij wet niet, waar wij dissen namiddag hen zult. Wet meneer ook wat, dat ‘n boetenmens zol können oetrigten, om de tiid kört te krijgen?”

“Heeft uwé de apentuin al bezien?” gaf de ander ten antwoord.

Apentuin

Bezoek in Natura Artis Magistra. Aangename verrassing in het logement voor den Assessor.

“Apentuin? Wat ‘s dat veur ‘n febriek?” zei Oom.

“Excuseer, dat is geen fabriek; maar een groote verzameling van allerlei gedierten en andere voortbrengselen der natuur. Tegen betaling van een zeker stuk gelds kan uwé den toegang daartoe bekomen. Dat is een zeer aangename uitspanning, die ik elken vreemdeling ruimschoots kan aanbevelen.”

“Wat gedierten zint er dan al? As ‘t niet meer zint as koën en paerden of schoapen en zwiinen, ben ’k er niks niet nij nao. Dan gao ‘k liever stillink weêr henne Nije Stads Harbarg, om wat met Jan te kuieren.”

“O neen, uwé moet niet aan een boerest al of zoo iets denken, zoo als gij in uw woonplaats er elken dag kunt zien, want ik vooronderstel, dat de heeren uit een land provincie komen, maar het is een groote tuin, waar allerlei tamme en wilde viervoetige, kruipende en vliegende dieren, uit onderscheidene landen van den aardbodem, bij elkander zijn verzameld en waar men dus met veel nut kan rondwandelen, ter vermeerdering van zijn natuurkennis, indien men althans uit boeken reeds iets over die dieren is te weten gekomen.”

“Dus zint er ook wilde beesten?”

“Ja, leeuwen, tijgers, beeren, wolven.”

“Zoo; maor ‘t is toch wis wal boeten gevaor, om daor maor zoo onder al dat wilde gedierte om te loopen? Jongs, ik wol verdold niet gaerne, da ’k er ’t leven bij luet. Hoe zo’k ‘t veur miin naozaoten können verantwoorden!”

Wij glimlachten om Ooms zonderlinge bekommering, en

ook de man ter linkerzijde kon zijn gezigt niet in een ernstigen plooi houden.

“Heb daar maar geen vrees voor, mijn goede vriend,” dus ging hij voort; “tralies en grendels beletten het hun u of iemand anders te schaden. Als het u genoeg doet zullen wij aanstonds te zamen derwaarts gaan; want ook ik was juist voornemens om daar den middag te slijten.”

Het was volstrekt geen wonder, dat dit heusche aanbod dankbaar werd aangenomen. Oom vond er zich bijzonder door gestreeld, dat hij in gezelschap van een' Amsterdammer over straat zou gaan en ter voornoemder plaatse verschijnen. De beleefdheid van den onbekende verzoende hem weêr ten deele met menige zaak, die hij in Amsterdam anders had bevonden dan in zijne eigene woonplaats.

Nadat onze leidsman zijn diné geëindigd en ons allerwellevendst een sigaar aangeboden had (waarvan Oom vergat het kopje af te bijten, zoodat hij, door 't vinnig trekken en zuigen zonder bate, gevaar liep een zijner ademhaalswerktuigen te beschadigen), begaven wij ons op 't pad.

Oom had onder weg veel te vragen. Door 't enthousiasme-, waarmee de ons nog onbekende van den zoologischen tuin had gesproken, was ook het assessorale hart in geestdrift er voor ontvlamd, hoewel hij nog weinig begrip van de inrigting betuigde te hebben. Onze geleider, die aan zijn incognito alras een einde maakte, door ons te verhalen, dat bij boekhouder was op een kantoor en vroeger als reiziger voor zijne firma ook Drenthe bezocht, ja zelfs eenige malen te G. in 't Groene Woud vernacht had, – eene mededeeling, waarbij Oom 't bijkans van vreugde begon uit te kraaijen, – onze geleider maakte ons daarop duidelijker, hoe wij die dierenverzameling hadden te beschouwen. Hij verhaalde ons van derzelve oorsprong en doel het volgende, dat zeker ook van elders aan velen onzer lezers bekend zal zijn, maar door ons als een nieuwtje met gretige ooren werd aangehoord.

De zoologische tuin of het genootschap *Natura Artis Magistra* is eene echte kopij van een Fransch of Engelsch

model. Onder het toezigt van den beroemden Cuvier,²²⁹ was Parijs reeds sedert jaren in 't bezit van een plantentuin, waarin mede eene verzameling van bijna alle levende diersoorten gevonden wordt, van het kleinste microscopische insect af, tot op het reusgevaarte der levende schepping. Meer dan vijfduizend onderscheidene zoogdieren en tienduizend vogels leven in deze uitgestrekte tuinen, en alles wordt op de voortreffelijkste wijze onderhouden, Londen bezit twee soortgelijke inrigtingen en kan met Parijs gerust om den prijs der overwinning in dezen dingen. Intusschen is er zelden in ons vaderland eene inrigting tot stand gebragt, die in zoo weinig tijds, uit zulk een' geringen oorsprong, tot zoodanige hoogte is geklommen als het genootschap *Natura Artis Magistra*, dat door alle opregte Amsterdammers een hoofdsieraad hunner woonplaats genoemd wordt.

De eer van het eerste denkbeeld eens zoodanigen genootschaps behoort den heeren Westerman en Werleman, beiden beoefenaars der natuurlijke historie; zij deelden 't aan andere vrienden en voorstanders van zoologische wetenschap mede, bij wie 't den meesten bijval vond. Daarop werd de schoone tuin Middelhof, in de Plantaadje, tot eene verzamelplaats bestemd, korten tijd daarna het genootschap geconstitueerd, een bestuur daarover uit gemelde ontwerpers benevens de heeren Moller en Wijsmuller zamengesteld en het kabinet van opgezette dieren van den heer Draak aangekocht. Bijna dagelijks won nu het genootschap door geschenken en door aankoop van een groot aantal levende voorwerpen in rijkdom en belangrijkheid aan. Hierdoor ontstond ook al spoedig de behoefte aan ruimer localiteit. In Mei 1838 werd het plan gevormd en reeds in het najaar in eene algemeene vergadering van bijna 400 leden, tot eene negotiatie besloten. De heeren Bakker, Serrurier en Willink werden tot directeuren der financiële zaken benoemd, en maakten met het bestuur een

229 Georges Léopold Chrétien Frédéric Dagobert Cuvier (Montbéliard, 23 augustus 1769 - Parijs, 13 mei 1832), was een Franse natuuronderzoeker die veel betekende als grondlegger van de vakken geologie, anatomie, zoölogie en paleontologie.

geheel uit. Mr. Gulcher werd achtste commissaris gemaakt en later president der maatschappij.

Het onderhoud van zoo vele dieren was intusschen kostbaar, en ten gevolge daarvan, werden de inleggelden der leden verhoogd. Ten gevolge dezer operatie, vreesde men nu eenige vermindering van deelnemers, maar deze bekommering bleek gelukkig ongegrond te zijn, want in 1839 waren er reeds 530. Op den 9 Mei van dat jaar werd de eerste steen voor de kazerne der levende dieren gelegd, in Augustus was het gebouw voltooid en op den 9 September wijdde men 't in, op plegtige wijze, in tegenwoordigheid van vele leden en hunne dames.

Door den aankoop der menagerie van den welbekenden kermisreiziger Van Aken, is overigens de belangrikheid van het genootschap aanzienlijk toegenomen en er eene schoone toekomst te wachten Daarenboven worden er door professor Vrolik voorlezingen in *Natura Artis Magistra* voor de leden gehouden. In den cursus van 1840 tot 1841 behandelde deze hoogleeraar de anthropologie, dat is: de beschrijving des menschelijken ligchaams, in vergelijking met dat der dieren; alzoo werden de schedels der menschen met die der dieren naauwkeurig vergeleken, het menschelijk geraamte gezamenlijk bekeken, van af de bovenste tot de onderste ledematen, inclusief de hersens en andere zintuigen. In 't volgende leerjaar werden de overgeschoten punten behandeld, altijd voor een talrijk auditorium. De Amsterdammers zijn met het onderwijs des heeren Vrolik²³⁰ zeer ingenomen en ook de stof boezemt hun genoegzaam belang in. Niet alle inrigtingen, die de veredeling van 't menschelijk hart en verstand ten doel hebben, kunnen op een soortgelijke belangstelling roemen.

230 Prof. Vrolik: de hoogleeraar in de ontleedkunde Willem Vrolik (1801-1863) schreef in zijn eind 1839 gehouden Redevoering ter opening van dierkundige voorlezingen, gehouden voor de H.H. Leden van het genootschap *Natura Artis Magistra* [...] te Amsterdam (p. 14): 'De geestige Hildebrand roept, na zijne even luimige als diepdoordachte beschrijving eener diergaarde uit: "Ik haat de beestenspielen." Gaarne beaam ik zijnen afkeer en ik wil met hem hetzelfde gevoel uiten. Ik haat ze, omdat er den menschen niets dan onwaardigheden opgedischt worden [...]'. *Aantekeningen bij de Camera Obscura. Camera Obscura* (1998)–Nicolaas Beets. dbnl.org

Op het einde van 1840 was de maatschappij geheel schuldeloos, 't welk men aan het wijs beleid van 't bestuur heeft dank te weten.

Op den 28 April 1841 – een dag, die altijd gedenkwaardig zal blijven in de gedenkboeken van Natura Artis Magistra werd voor die dames, welke met vurige liefde voor Natura bezielde waren, tegen eene jaarlijksche bijdrage, onder den naam van donatrices de toegang tot al de lokalen, van af de vogel- tot aan de geparfumeerde olifanten en consorten-zaal opengesteld. Deze maatregel droeg de volkomen goedkeuring van al de leden weg. In Mei dit gewigtig jaar telde de nog zoo jeugdige maatschappij reeds 900 leden.

“Uit deze vlugtige mededeelingen,” dus ging onze Mentor voort, nadat hij eene tweede sigaar had opgestoken, “zult gij ontwaren, dat de zoologische tuin eene der voornaamste merkwaardigheden uitmaakt, die er in de wereldstad zijn te bezigtigen, en dat geen vreemdeling van eenigen smaak voor 't schoone en zucht naar vermeerdering zijner kennis een bezoek aldaar mag verzuimen.”

Zoo waren wij tot voor 't gebouw gekomen, dat onze nieuwe vriend ons als 't doel onzer wandeling aanwees. Op 't punt, om den ingang binnen te treden, trok Oom een' onzer aan den mouw, te kennen gevende, dat hij een vertrouwelijk woordje had te spreken. Hij beweerde, nog niet ten volle gerustgesteld te zijn over 't nietgevaarlijke van een bezoek te midden van de felle gedierten der bosschen, hoe veel fraais onze geleider er ons ook van verhaald had.

“Ik duur 't verdold nog niet waogen,” zeide hij; “'t paraobeltien zeg niet vergeefs: hoogklimmers en diepzwemmers, daar is gien veurzienigheid bij. 't Mög mij ees vergaon as 't dokters Jan Oet M ** vergangen harfst vergung, dee oppe kermis in stad te drong bij 'n tiger kwam, dee hom 't linkerooge kant met zeenen en al²³¹ oet de kop krabde. Heur ees, jongs, wij wilt veuraf hen 'n notaoris gaon, en daor zal 'k....”

Wij konden ons lagchen niet langer bedwingen. In allen ernst meende de goede Oom wat hij daar zeide; en eerst na

231 bijna met de zenuwen en alles...

veel kissebissen over en weêr liet hij van zijn voornemen af. Hij wilde toch – goede lezer, help ons lagchen! – niets meer of niets minder dan regelregt naar den notaris, om daar eerst zijn’ uitersten wil te laten beschrijven, in gevalle hij niet heelshuids weder uit den kring der verscheurende dieren in de buitenwereld terugkwam.

Wij waren in geenen deele de eersten, die zich dien namiddag kwamen vermeijen in Natura Artis Magistra, – “apetuin” noemt het Amsterdamsche volk deze inrigting, korthedshalve; waartoe dient ook die Latijnsche naam?

“t Miggelde²³² ‘r al van volk,” zeggen wij op zijn Drenthsch, in weerwil dat April dien dag hoogst zuinig was met haar zonneshijn en zuiderluchtjes. Doch wat stoort zich de Amsterdammer daaraan, die ‘t er op gezet heeft, met een koppigheid, als den echten Nederlander kenmerkt, om zich te gaan vermaken *à tout prix*,²³³ – die niet anders weet, of de zondag is een dag, uitsluitend tot uitspanning bestemd, na afloop namelijk van de godsdienstoefeningen in ‘t openbaar. Hij heeft zijne rekening met den hemel gesloten; nu mag hij de wereld met volle teugen genieten. ‘s Maandags, dingsdags, ja al de overige dagen van de week zouden verdriet en berouw hem het leven ondragelijk maken, als hij ‘s zondags niet den voet buiten deur gehad en zich-zelf en zijn gezin op de openbare uitspanningsplaatsen niet geamuseerd had.

Den kantoorklerk brandde de gansche week door de pen achter ‘t oor van ergernis; de keukenmeid vergat er elken dag ‘t zout bij de aardappelen om van spijt, en de slagersvrouw was er om in staat, uit pure malaise, haren gemaal het leven zoo lastig te maken, dat deze kort en goed, indien niet tot eene echtscheiding, dan ten minste tot een zelfmoord ging besluiten. Want, hoewel de Hollander als de huiselijkste aller tweebeeninge staartlooze aardbewoners wordt geroemd, bewijst Amsterdam en deszelfs koffijhuizen en wandelplaatsen het klaar als de dag, dat hij toch ook zijn tehuis allerhuiselijkst buiten ‘s huis weet te zoeken. Nu, van die uithuizigheidswoe

²³² miggelen; gestaag regenen,

²³³ tegen elke prijs, ten koste van alles.

en uitspanningszucht gaf ons de zoologische tuin dan thans ook een overtuigend bewijs. 't Was er zoo vol wandelaars, en in 't koffijhuis, waar alleen de leden van 't genootschap toegang hebben, was 't zoo zwart van tabaksrook en die rook zat weêr zoo vol volks, beide vrouwelijk en mannelijk, benevens de kleine toekomst des vaderlands in jurkjes en broekjes, – dat Oom zwarigheid maakte binnen te gaan. Hij is geen vriend van veel “ruerigheid en roezie”²³⁴ en houdt meer van de stilte. Op onze dringende aansporing, dat hij, in Amsterdam zijnde, zijne Drentsche begrippen en lasten tijdelijk moest onderdrukken en met den goeden raad van onzen vriendelijken geleider, om met driesten tred en zonder vreeze onder de wandelende menigte voort te stappen, kwam de goede assessor er eindelijk toe het portaal, waardoor men in den tuin komt, binnen te treden. Hij zette zijn gezigt met zoo veel kunstvaardigheid in een' echten Amsterdamschen plooi, dat Lantinga-zelf,²³⁵ de beroemde mimiek, het hem niet zou nagedaan hebben; tevens trok hij zijne vreeselijke hemdsboorden (de zwaarden van 't

²³⁴gedoe en ruzie.

²³⁵'t Is waar, men kan het ver brengen in de kunst van plooijen, maar ik vraag het, zal eene vrouw, zal een man, die niet geheel liet gevoel van hunne waardigheid hebben verloren, zullen zij niet zichzelf verfoeijen aan den avond van dien dag waarop zij jacht hebben gemaakt op menschengunst? Of moeten zij zich niet het verwijt doen, dat zij te onregt onzen Lantinga, of Bamberg toejuichen, daar zij oneindig beter allerlei rollen kunnen vervullen. *De censor over behaagzucht. De Tijdspiegel.* Jaargang 8(1851) dbnl.org

In de Zaal de Duizend Kolommen vinden tegenwoordig zeldzame en merkwaardige vertooningen plaats, te weten die van den Hr. S. Lantinga, van Heereveen. Als buikspreker doet ons deze kunstenaar de onderscheiden spraakgeluiden bewonderen, die hij als van naderende en zich weder verwijderende personen doet verstaan. Men waant inderdaad onderscheidene personen druk met elkander sprekende te hooren. Zijne mimische vertooningen bestonden meestal in het nabootsen van excentrieke karakters en karikaturen zijn niet minder belangwekkend. Hij weet zijne gelaatstrekken, houding en gebaren dusdanig te veranderen, dat het er onmogelijk toeschijnt, dat dit dezelfde man is, dien wij kort te voren zagen. Ook zijne goochelkunsten zijn niet onaardig en zijne woorden, die den fatsoenlijken, wel opgevoeden en denkenden man verraden, zeer onderhoudend. Wij voor ons zijn van oordeel, dat de Heer Lantinga een tweede Garrick had kunnen worden, indien de omstandigheden voor zijne vorming tot eenen tooneelkunstenaar gunstig geweest waren. Thans is hij niet meer jong genoeg”, om die kans te beproeven. Naar wij vernemen zal hij alhier nog eenige voorstellingen geven, en alsdan onze provinciale steden bezoeken. *Algemeen Handelsblad* 5 februari 1849 via delfper.nl

schip zijns aangezigts!) steil omhoog en zette den hoed vrij carré op zijne bovenverdieping.

Volgens de inlichting, die wij van onzen geleigeest ontvingen, meldden wij ons als vreemdelingen in het eerste lokaal aan, om een entréekaartje te ontvangen. Een man in een rok met roode opslagen (als 't geheugen ons geen parten speelt) en dien Oom met eene diepe saluade begroette, berigtte ons, dat eene vrije wandeling door de slingerpaden en in de gebouwen des genootschaps ons gegund was, en wij toefden geen oogenblik, om er gebruik van te maken. Wij volgden en kruisten den stroom van wandelaars langs de net onderhouden met schelpen bestrooide voetpaden. Verg niet van ons, dat wij u zeggen, welke fraaije vogel het eerste hok bewoont aan uwe regterhand, of hoe die deftige sinjeur met langen hals en aschgrauwe vederen heet, die er tegenover logeert, en hoe het verdere gevogelte zich laat noemen, dat in den vijver regt tegen ons over duikt en spartelt.

Vooreerst hadden wij potlood noch memoriehoekje in de hand, en ten tweede.... ja, in onze jeugd wisten wij tamelijk naauwkeurig het lieve gedierte van zee en land, bergen en rivieren te klassificeren; rangschikten nimmer, zoo als zekere Amsterdamsche rijke mevrouw op de Heerengracht, de hoenders onder de zoogdieren; kenden op ons duimpje de herkaauwende en niet-herkaauwende schepsels, die met gespleten en ongespleten hoeven, de vleeschvretende en niet-vleeschvretende; – maar Buffons²³⁶ zouden er nooit uit ons gegroeid zijn en daarom lieten wij de studie der natuurlijke historie²³⁷ over aan allen, die er lust en zin en tijd toe hadden. Vandáár geene catalogische beschrijving des zoologischen tuins!

Verlustig u echter met ons in de beschouwing der fraai gevederde vogels, uit Oost en West herwaarts levende aangebragt, opgesloten in hutten, terwijl de zwemmers er

236 *Natuurlijke geschiedenis van verscheidene, meest nuttige of aanmerkelijke viervoetige dieren* Georges-Louis Leclerc de Buffon – 1804 (1ste druk) boek op dbnl.org als pdf.

Georges-Louis Leclerc de Buffon 1707-1788.

237 later: biologie. Natuurkennis.

ruime gelegenheid vinden, om zich in 't water, dat door den tuin kronkelt, te vermaken. Geen wonder, dat de bewoner van Afrika's woestijnen, de statige en vooral niet domme struisvogel, vele nieuwsgierigen tot zich lokt. Het echte beeld veler menschen! Zwaar en log van leden, lang van hals en klein van voorhoofd; eene misgeboorte, zoudt ge meenen, Zoo ge nimmer Vaillant's²³⁸ reize onder de oogen hadt en daar de getrouwe contereitsels²³⁹ dier woestijnbewoners hebt bewonderd. Men zou niet gelooven, dat dit dier uit zijn ligt bewegelijken strot het geluid des leeuws kan nabootsen. Zijn oog is bijzonder levendig, hij is vlug ter been, en de slag zijner vleugels of pooten zeer gevaarlijk.

Ook inlandsch gevogelte kunt ge er ontmoeten: de fladderende eend, de logge gans, den deftigen ooijevaar, die, als hij kwaad wordt, den kop achterover werpt, even als eene preutsche schoone, terwijl hij de kinnebakken mompelend tegen elkander slaat, – de snaaizieke raaf, de lustige vink en lijster, ja wat niet al.

Ook Lapland leverde zijn contingent: het rendier, dat evenwel een zeker malaise vertoonde, die ons niet ontsnapte, al waren onze oogen niet met zekeren ministeriëlen bril gewapend. Een beeld dus van den Nederlander onzer dagen; maar vanwaar die malaise bij den Laplander? Van heimwee naar zijn dor

238 VAILLANT (Francois le), in 1753 in Hollands Guiana geboren, was de zoon van een rijk koopman, consul te Paramaribo, afkomstig van Metz. Van zijne jeugd af had hij lust tot reizen en was 10 jaren oud toen hij met zijn ouders naar Holland weêrkeerde. Na Duitschland en Frankrijk doorreisde te hebben, vertoefde hij van 1777-1780 te Parijs, beoefende de natuurlijke historie, deed vervolgens eene reis door het binnenland van Afrika en gaf zijne reis (*Voyage dans l'intérieur de l'Afrique*, Paris 1790, in 4o. of 2 dln. in 8o.) in het licht. Welhaast ondernam hij eene tweede reis, die 18 maanden duurde en te Parijs in 1796 2 vol. in 4o. of 5 vol. in 8o. verscheen, in 1819 in 5 vol. 8o. herdrukt en in de meeste europesche talen is overgezet. Hij keerde in 1785 te Parijs met een schat van voorwerpen, tot de natuurlijke historie betrekkelijk, terug, die hij gedeeltelijk in Frankrijk, gedeeltelijk in Holland verkocht. Ook gaf hij in het licht *Histoire Naturelle des Oiseaux d'Afrique* (1790-1812 6 vol. in fol. *des Perroquets*, (1801-1805, 2 vol.), *des Oiseaux Paradis* (2 vol.) Rolliers, *Promerops Toucans et Barbus*, *des Cotingas et Todiers* (1801-1806) *des Calaos* (ed.) met platen van Parraband. Hij overleed bij Sézanno den 22 November 1824. Zijn werken zijn in het Nederduitsch overgezet. *Biographisch woordenboek der Nederlanden*. dbnl.org Ook pdf van het boek. 239 afbeeldingen.

en sneeuwachtig vaderland? Of wel, omdat hij in de anders verblijdende hoop leefde op aanstaande oudervreugde? eene hoop, die nu reeds in vervulling is ingegaan, want terwijl wij dit schrijven (*)[(*) In den zomer van 1843.], berigten ons de nieuwsbladen, dat er in het rendierenpark van Natura Artis Magistra “een levenskreet gehoord werd, de schoonste harmonie,” zouden wij zeggen kunnen met zekeren dichter,²⁴⁰ “daar was een rendierkalf geboren!” –

Ook de twistzieke haan heeft hier zijnen harem opgeslagen, vol kakelende favorites in velerlei vormen en kleuren, en met fieren tred wandelt hij hier onder zijne prinsessen rond. Luister! hij laat zich hooren, hoewel gevangen, en zijn gekraai klinkt door den tuin; maar aan de andere zijde der houten schutting, die den tuin omgeeft, wordt hij tergend beantwoord door een nog luider kraaijenden confrater, die als vrij man den gevangen geslachtsgenoot bespot. Neen, zijne krijgsvruchtige inborst wordt hier verkracht; hij zal niet als in Albion,²⁴¹ dat hanenland bij uitnemendheid, op buskruid en brandewijn onthaald, strijdperk, onder het oog van duizende redelijke schepsels, binnengeleid worden, om zijne tegenpartij te vernietigen of zelf het onderspit te delven. Er zullen geene duizende ponden sterlings op zijn hoofd gezet worden.²⁴² Een vlugtig blikje van den een’ of anderen vreemden of

240 Wellicht verwijzend naar: ONNATUURLIJKE DAAD.

Eene treurige geschiedenis uit ons dorp. Een echtpaar, dat, met liefde en teederheid elkander toegedaan, lang naar een eigen dak omgezien en eindelijkeene, hoewel slechts bekrompen woning gevonden had, die hun slechts weinig vrije beweging veroorloofde, werd in dit voorjaar door de geboorte van tweelingen verblijd. ‘t Was nacht, toen de schoonste Harmonymuziek in onze ooren drong: twee levenskreten, terwijl de kerkklok tien uren sloeg, ons waren tweelingen geschonken,” - schoon de gebeurtenis niet in zulke fraaije taal aan de wereld verkondigd werd, verwekte ze toch groote blijdschap in de enge behuizing. Vader en moeder wisten bij al hunne armoede in de behoeften der hulpeloze kleinen liefderijk te voorzien. Zij losten elkaâr in de verzorging hunner kinderen getrouwelijk af, zoodat het dezen niet aan voedsel, niet aan dekking en warmte ontbrak. In al hare bekrompenheid was het eene haar pligt betrachtende, gelukkige familie. Enz. Met dramatische afloop. De tweeling sterft, aan het slot gaat het over twee duivenjongen. Een jongen heeft de ouderduiven uit het hok gelaten. *De Huisvriend* 1843 D....g Een tijdschrift van J.J.A. Goeverneur (Jan de Rijmer). pdf via delpher.nl

241 Engeland. Alba = wit (Krijtrotsen).

242 hanengevechten.

Amsterdamschen kippemelker is al de attentie, die zijn aanwezen te beurt valt. Arme haan! gij hebt in *Natura Artis Magistra* uwe carrière gemist!

Wij zijn al wandelende een fraai en zeer doelmatig gebouw genaderd. Het is de galerij, waar zich de opgezette dieren en geraamten bevinden, alsmede de polypen, dieren, die eerst in 1703 door Leeuwenhoek²⁴³ tot levende wezens werden gepromoveerd. Snijdt men de magere scherminkels door, dan krijgt ieder kopeinde een' staart en ieder staart een' kop. Kerft men ze in vieren, dadelijk zijn er vier komplette exemplaren aanwezig. De staart heeft eene zuigende kracht. Ze zijn buitengemeen gulzig, en stellen den schakel daar tusschen het planten- en dierenrijk. Verder plantaardige voorwerpen en mineralen. Eenige zijn aangekocht, andere – en dat aantal is vrij groot – ten geschenke gegeven, van welke gevers door beschrevene plankjes of bordjes, aan de voorwerpen gehecht, eervolle melding gemaakt wordt.

In de galerij links snateren allerlei witte, blauwe, gele, groene, roode en bonte papegaaijen, klein als zwaluwen en groot als hoenders. Deze vogel, die de buitengewone eer geniet, dat men om een zijner eigenschappen de schoone sekse met hem pleegt te vergelijken, zou verder ook hierom vermaard dienen te wezen, omdat zijne gebrekkige taal, kunstvaardig nagebootst, eens voor een onzer vaderlandsche zeereizigers,

243 LEEUWENHOEK (Anthony van) een der grootste natuurkundigen zijner eeuw, werd den 24sten Oct. 1632 te Delft uit een niet onaanzienlijk geslacht geboren. Zijne uitvindingen van ontelbare verborgenheden der natuur, tot dien tijd toe noch onbekend, waren zoo menigvuldig en verbazend, en maakte hem daardoor in alle gewesten zoo beroemd, dat de Koninklijke Maatschappij te Londen, om hare ontdekkingen verder voort te zetten, hem tot een harer leden verkoos. Dewijl zijne zucht hem bovenal aanspoorde, om de werken der natuur in het kleinste te beschouwen, viel hij hierdoor eigenaardig op het slijpen van vergrootglazen, welke hij tot ieders verwondering vervaardigde. In zijne geboorteplaats bekleedde hij den post van kamerbewaarder van heeren schepenen. Om zijne klimmende jaren, en opdat hij te meer ledigen tijd zoude hebben tot het voortzetten van zijne geliefde nasporingen, verkreeg hij eerlang ontslag van het waarnemen zijner bedieningen, met behoud nogtans van zijne jaarwedde. In den hoogen ouderdom van bijkans 91 jaren, overleed Leeuwenhoek op den 26sten Aug. 1723. *Biographisch woordenboek der Nederlanden*. Deel 11(1865)–A.J. van der Aa dbnl.nl

den wélbekenden Bontekoe,²⁴⁴ het middel werd ter redding uit levensgevaar, – eene gebeurtenis, onlangs nog met veel talent vereeuwigd (d. i. zoolang alle exemplaren van den bundel nog niet tot peperhuizen zijn verknipt en verplakt!) door den dichter Potgieter,²⁴⁵ in het liedje, waar deze, de natuur zoo fijntjes afgeluisterde regelen voorkomen:

Ai lorretje
Kaporretje
Kapoe, kapoe, kapoe!²⁴⁶

een liedje,²⁴⁷ waarvoor alle groene en gele, blaauwe en witte

244 BONTEKOE (Willem Ysbrandsz.), geboren te Hoorn in 1587, is beroemd door zijne reistogten, en wel inzonderheid door dien welke hij in 1618 naar Oost-Indië ondernam, en allernoodlottigst afliep.... Na eene afwezigheid van bijna zeven jaren liep Bontekoe, den 15den November 1625, Texel binnen. Verder vindt men niets van hem vermeld, evenmin wanneer hij overleden is, doch in 1647 moet hij nog in leven zijn geweest, want toen werd het Journaal ofte Gedenkwaardige beschrijving van de Oost-Indische Reyse van hem, met zijne goedkeuring, door Jan Jansz. Deutel, Boekverkooper te Hoorn, in het licht gezonden. *Biographisch woordenboek der Nederlanden*. Deel 2. Eerste en tweede stuk(1854)–A.J. van der Aa dbnl.org

245 POTGIETER (Everhardus Johannes), beroemd dichter, zag den 17 Junij 1808 het levenslicht te Zwolle. In zijne jeugd werd hij te Antwerpen voor den handel opgeleid en had daar veel omgang met den letterkundige Willems. Na (1831) eene handelsreis naar Zweden gedaan te hebben, vestigde hij zich te Amsterdam, en gaf, met Bakhuizen van den Brink, Drost en Heije, de Muzen, Nederlandsch Tijdschrift voor de beschaafde en letterkundige wereld van 1834-1836 te Amsterdam in het licht. Drie jaren later volgde de Gids, waarvan Potgieter een der ijverigste medewerkers werd.... Hij overleed te Amsterdam den 3 Februarij 1875. *Biographisch woordenboek der Nederlanden*. Bijvoegsel(1878)–A.J. van der Aa dbnl.org

246 Papegaaiendeuntje (fragment)

Wat leid ik toch een leven,
het prinsje van de buurt!
Mijn stok is bruin gewreven,
mijn kooi is glad geschuurd,
en ik kan klontjes krijgen
voor 't praten en voor 't zwijgen.

Ai! Lorretje,
kaporretje,
kapoe, kapoe, kapoe,
houd mij je bekje toe!

Uit de nalatenschap van een dromer (2003)–E.J. Potgieter dbnl.org

247 In: Liedekens van Bontekoe (Amsterdam 1840) 46-48.

In dit liedje verwerkt Potgieter dezelfde thematiek als in 'Het jagertje': in beide gedichten hekelt hij een conservatieve geest. 'Lorretje' was tot

lorren genoemden dichter wel altijd dankbaar mogen wezen, om niet te zeggen, dat zij er hem zelfs honorair lid van hun geslacht voor mogten maken. Hij – de papegaai, wel te verstaan! – heeft verder veel overeenkomst met de apen, wat zijn’ woeligen, levendigen aard betreft. Vooral is dit merkbaar, als twee of meer hunner bij elkander zijn. Dan kibbelen en kijven zij onophoudelijk met elkander, veel erger bijkans, zei onze Mentor, dan onze dames en dametjes op hare koffijkransjes en speelpartijtjes.

Men heeft honderd en zeventig soorten van papegaaijen, die alle liefhebbers van slapen zijn en elkander gaarne kop en hals krabben. De Romeinsche lekkerbekken smulden buitengemeen, als er een geregt van papegaaitongetjes op tafel verscheen. – Bij de beschouwing dezer vogels dachten wij aan den snuggeren Munsterlander, die in de Kalverstraat een hoogst fatsoenlijke lor in eene fraaije van koperdraad gevlochten kooi zag zitten en aan de overzij voorbijging, het dier met schuinschen blik beglurende. Toen hij eenige schreden voorbij was, riep de papegaai: “schelm!” De grasmaaijer²⁴⁸ draait zich spoedig om, gaat voor de kooi staan, neemt eerbiedig den hoed voor lorretje af en zegt: “Ik vraoge eskuus, mien hèèr! ik méénde daije ‘n vogel waren.”

Behalve de papegaaijen, heeft het overige pluimgedierte hier in vrij grooten getale zijn contingent geleverd. Het snijderskwikstaartje²⁴⁹ echter hebben wij in Natura niet

in Potgieters tijd bekend als een kinderliedje, waarvan de regel ‘Lorretje kaporretje kapoe. Foei ik sluit mijn ooren toe’ iets gewijzigd door Potgieter is overgenomen.

Lorretje: bedrieger (van lorren: bedriegen), hier de naam van de papegaai kapoe: mogelijk van kapoen: gecasteerde, vreemde snuiter

krek: precies als vorige noot. dbnl.org

248 trekarbeider uit Munsterland, hannekemaaier.

249 M. Sartoria. Dit vogeltje, dat in Indië te huis behoort, en kleiner is dan het winterkoningje, ontleent zijnen naam van de bewonderenswaardige wijze, waarop het zijn nestje samenstelt. Dit nestje vervaardigt het uit twee boombladen, namelijk een dor en een levend blad dat aan het uiterste einde van eent tak hangt. Deze bladen weet het zoo kunstig zamen te naaijen, dat daardoor eene soort van zakje ontstaat, in gedaante als een zoogenaamd peperhuisje, dat het van binnen met zijn vedertjes bekleedt. *Systematische beschrijving der voor ons meest belangrijke vogelen*. Nicolaas Anslijn. 1836 via delpher.nl

gevonden, doch in de Plantaadje wipten er verscheidene door de lanen. Verder zagen wij hier vinken, die lustig zongen, tortels en andere tamme en wilde hout- en boschduiven, die 't gesjilp en gefluit van 't overige pluimgedierte met heur zoet droefgeestig gekir accompaneerden, – in één woord, dit lokaal is eene groote vogelkooi. Ook zagen wij er den watersalamander, die zeer *à son aise*²⁵⁰ zijne siësta nam; den boaconstrictor, eene verschrikkelijke slang, die gelukkig ook slaperig is, maar bij goeden appetijt zich om het door hem gekozen slagtoffer slingert, het van onder tot boven met speeksel besmeert, vervolgens 't in die positie plaatst, welke hem behaagt en waarbij de leer van den vrijen wil des menschen deerlijk schipbreuk lijdt, en het eindelijk, den bek verschrikkelijk openspalkende, met de walgelijkste inspanning en grimassen opslikt. Dat slanggebroedsel is toch lastig, vooral in Zuid-Afrika, zooals de hoedslang, de pofadder, de brillenslang, de bergadder, enz. Sommige slangen worden hier op warme wollen dekens gekoesterd, terwijl de krokodillen altijd op hunne luimen liggen. Men zegt wel eens, dat een varken geen nut doet vóór zijnen dood, en wij leerden het ook in onze kinderboekjes, maar in Egypte vangt men er krokodillen mede. De jager gaat aan de rivier zitten, doet een varkensboutje aan een haak en plaatst een levend jong varkentje naast zich, dat hij zoo lang in 't oor knijpt of aan den staart trekt, tot het jammerlijk begint te schreeuwen. Dat hoort onze krokodil, hij haast zich naar den kant van 't geluid, snapt en passant eerst het drijvend lokaas nog binnen, en – hij is gevangen! Men trekt hem op den wal en plakt hem de oogen met modder digt. Later mag bij in Natura Arlis Magistra de nieuwsgierigheid in eene glazen kast bevredigen. Nog iets rakende deze diersoort, dat denkelijk een fabeltje zal wezen. Volgens den reiziger Bruce,²⁵¹ zijn de fortificatiën der Hollanders op Java door water omringd en plaatst men, om

²⁵⁰ op z'n gemak.

²⁵¹ James Bruce (Kinnaird House, 14 december 1730 - 27 april 1794) was een Schotse ontdekkingsreiziger die in Ethiopië op zoek ging naar de bronnen van de Nijl.

de desertie der bezetting voor te komen, krokodillen in de grachten.

Verder logeerden hier nog eenige andere gedierten met vier pooten, die, veel overeenkomst hadden met marmotten.

Ons entréekaartje deed ons zien, dat het een overgangskaartje was; wij hadden daardoor ook regt van toegang tot den tweeden tuin, die van den eersten afgescheiden is door eene soort van beek met stilstaand water. Een sierlijk pontje, met eene tent tot scherm, bragt ons, met ander gemengd gezelschap, aan den anderen oever. Aldaar werd ons nieuwsgierig oog al dadelijk tevreden gesteld door eene rei van kooijen, met ijzeren traliën voorzien, waarin zich de familiën van vleesch vretend vogels bevinden. De koning der luchtbewoners, de geweldige adelaar, heeft er zijn verblijf. Welk dier is met scherper oog gewapend, en verheft zich zoo hoog, trots het hevigste onweder, in de wolken? Als hij voor het scherpstziend menschelijk oog verborgen is, ziet hij uit de onmetelijke hoogte de sluipgangen van den haas; als hij het verkiest, schiet hij als een bliksemstraal naar beneden en voert den bloeden viervoet naar eene rots, om er een smakelijk kluijfe van te maken. Maar nemen wij afscheid van dezen trotschen koninklijken vogel.

Ginds kunt gij den gier, den valk, den uil, beminnaar der schemering, en wie er meer tot die klasse van dieren behoort, op uw gemak opnemen. Doch het zijn daar in hunne getraliede kevieres niet meer die vogelen der verschrikking, welke gij uit uwe schooljaren reeds kent, als moedig, stout, dapper en strijdzuchtig. Dat is de adelaar niet meer, die, zoo als de dichters zeggen, de zon in 't aangezigt vliegt;²⁵² mak en

252 Fragment.

De heldre toekomst, die zich 't jeugdig brein mogt scheppen,
Om vrij, als de adelaar, de vleugelen te reppen,
De zon in 't aangezigt te snellen, en de bron
Van alle licht te zien in 't vaderland der zon,
Die toekomst wordt omwalmd door d'avonddauw der smarte,
Die dwarlend opstijgt uit het zaamgeperste harte,
Zich meer en meer verdikt, en snel in de oogen stolt,
En zacht en parelschoon langs bleeke wangen rolt, ...
De reis naar Java (1843). L. van den Broek. via delpher.nl
BROEK (Lambrecht van den), den 30sten Augustus 1805 uit geringe ouders
te Rotterdam geboren, kreeg in zijn jeugd weinig en slecht onderwijs, doch

tam, bijna als een gezellig huishennetje, zit hij op zijn dooden boomtak, armzalige nabootsing der rotskruinen, waaraan hij boven zeeën en afgronden zijn nest vasthecht. De fiere kop hangt moedeloos op zijne borst, zijne forsche slagwieken zijn geknot, de onwederstaanbare gloed van zijn scherp blik is getemperd; hij is de personificatie der verveling. Herleeft al bij vlagen in hem zijn oude aard, elke poging tot verheffing is evenwel vruchteloos; hij zou zich eerder den kop te barsten stooten tegen de ijzeren stijlen, die hem van de vrije natuur afscheiden; tegen wil en dank wordt hij gedwongen tot zijne vorige matheid en flauwheid terug te keeren. Hij is een gevangen man, en wat kan de aanblik van zulk een anders inboezemen dan medelijden en gevoel van ergernis jegens hen, die zoo baldadig en eigendunkelijk ketens aanlegden aan den van natuur tot vrijheid bestemde?

Met den koning der gieren, ja, met alle overige van deze dierensoort is het niet beter gesteld. Zij treuren om het gemis van 't geen den redeloozen dieren al niet minder dierbaar is dan den mensch, – hunne vrijheid. En zoo onmiskenbaar zijn in houding en beweging de teekenen dezer droefheid, dat het ons inderdaad het genot zeer temperde, waarop wij bij het bezigtigen dezer dieren verzameling hadden gerekend.

Vergezelt ons nu in 't gebouw, dat hier voor ons is geopend en waarin gij niet moet binnentreden, zoo uwe reukzenuwen van eenen teederen aard zijn; wij wapenden ons zoo mogelijk tegen de waarlijk alles behalve welriekende geuren, die ons te gemoet kwamen. Hier toch houden de verscheurende dieren hun verblijf, wier voedsel uit vleesch en andere dierlijke zelfstandigheden bestaat. Hunne uitwasemingen vereenigd met die der andere zich hier bevindende gedierten, maken den dampkring schier ondragelijk.

't Hok van den ourang-outang was gesloten. 't Arme dier, een geschenk van den baron Nahuijs van Burgst,²⁵³ is van heimwee

ontwikkelde zich door zelfopoffering en werd op voorspraak van zijn begunstiger, den predikant Cox, op een handelskantoor geplaatst. Overl. 1863. *Biographisch woordenboek der Nederlanden. Bijvoegsel*(1878)–A.J. van der Aa dbnl.org

253 Generaal-majoor Mr. H.G. Baron Nahuijs van Burgst (1782-1858).

(naar der geleerden oordeel) gestorven. Heerlijke bestemming als die van een' ourang-outang! Het ernstige, zwaarmoedige dier heeft geen schik in Europa. Neen, hij is geen grappenmaker als andere apen, hij is de filosoof onder die diersoort. De koude hinderde hem; vandaár, dat er ourang-outangs zijn, die gaarne een brandewijntje drinken en kwalijk zouden over te halen zijn om lid van een afschaffingsgenootschap te worden. Wie weet, of zijn voorwendsel niet solider is dan van zoo vele andere redelijke schepselen, die mede liefhebbers van dit vocht zijn! Wij beklagen echter des ourang-outangs vroegtijdigen dood niet. Uit zijn vaderland over verre zeeën naar hier te worden overgebracht, dáár het voorwerp te zijn van aller nieuwsgierigheid, de onbescheidenste toeschouwers te moeten verdragen bij 't gemis zijner vrijheid, en eindelijk van hartzeer te kwijnen!....

Maar daar valt ons de zebra of Kaapsche ezel in 't oog. Zijne bontgestreepte fraaije huid verzoent ons met zijn' ezelachtigen aard, en men kan toch niet van alle ezels zeggen, dat ze schoon zijn! Hij behoort ook tot het ras der paarden en draaft, – en welke andere ezel is tot zulk eene krachtsinspanning te bewegen?

Voor den olifant werd juist een diner aangerigt, zeereenvoudig – naar de wijze der oude Spartanen – uit één geregt bestaande. Oom staarde vol verwondering het onhebbelijk logge dier aan, dat bij een dom uiterlijk zoo veel scherpzinnigheid en verstand bezit. Welk een kolossaal ligchaam, dat eene hoogte van vijftien voeten bereiken, zeventuizend ponden wegen, tweeduizend ponden torschen en tweehonderd jaren oud worden kan. Met dien langen grijpsnuit kan de oudvader tweehonderd ponden

Het oordeel over het karakter van dezen merkwaardigen man en kundigen staatsdienaar(*) is vaak zeer ongunstig geweest. Louw, in zijn rijk gedocumenteerd werk: *De Java-oorlog van 1825-1830*, deel I(†), is zeer slecht over hem te spreken. Hij beoordeelt meer hetgeen Nahuys als resident van Djokdjakarta en Soerakarta gedaan heeft en beweert o.m., dat Nahuys als bestuurshoofd van eerstgenoemd gewest 'van zijn invloedrijke positie gebruik heeft gemaakt om zich financieel te bevoordeelen'; een feit, dat door verschillende personen is besproken. Nahuys 'bezat' – volgens Louw – 'groote eigenschappen van geest, die niet altijd door grootheid van ziel werden bestuurd'. *De Tijdspiegel*. Jaargang 64(1907) dbnl.org

opligten. En met eene vracht van tweeduizend ponden legt hij tien à vijftien mijlen af en beklautert daarmede hooge bergen. Ook hij lust, even als de ourang-outang, gaarne een glaasje.

Nu trok de casuaris²⁵⁴ – een koddige vogel – onze aandacht in geene geringe mate. Hij oefende zich in zijne beperkte gevangenis in de danskunst en voerde juist eene soort van wilde galoppade uit. Dat zijne passen en wendingen bij uitstek gracieus waren, kunnen wij niet verklaren zonder ons geweten te bezwaren; maar bij eenige meerdere ontwikkeling kan hij het onder goede leiding ongetwijfeld tot eenigen graad van volmaaktheid brengen.

Doch gij zoudt ligtelijk tot het denkbeeld geraken, dat wij een wonder- of monstergeheugen bezaten, als wij u langs alle hokken leiden en stuk voor stuk derzelver bewoners opnoemen wilden. Wij matigen ons zelfs den schijn daarvan. niet aan. Vlugtig derhalve 't gebouw verder doorgewandeld!

Voor stekel- en andere varkens zullen wij dus geene bijzondere oplettendheid aan den dag leggen. De apen wachten reeds op eene visite. Er zijn onderscheidene soorten: of hier echter een compleet exemplaar was, durven wij niet beweren. Wie heeft nimmer van apen gelezen? wie ze nooit gezien? Doortrekkende kermisgasten hadden ons dorpje dikwijls bijeen doen loopen, om naar die bekende diersoort met open mond te gapen, en wij hadden velerlei grappen hooren verhalen van hunne bijzondere schranderheid en gelijkheid met den mensch. Van daar verhaalde ons onze geleider, dat Heidensche volkeren hun de eer eener goddelijke aanbidding waardig keurden en tempelen voor hen gebouwd hebben. Een oud wijsgeer verklaart, dat hunne inwendige lichaamsdeelen volmaakt met die van den mensch overeenkomen. De Spanjaarden beweren, dat de Indianen van deze dieren afstammen en eigenlijk eene bastaardsoort uitmaken tusschen mensch en aap. Dat een apentand hoogen prijs kan gelden, bewijst het

254 Kasuarissen zijn een geslacht van grote loopvogels uit de familie Casuariidae. Een kasuaris is een stevig gebouwde, vleugelloze vogel. Hij komt voor in het regenwoud van Australië, Nieuw-Guinea en op de nabijgelegen eilanden. Kasuarissen zijn alleseters.

verhaal, dat wij ergens lazen: de Portugezen vonden in 1554 op Ceylon, in een' Heidenschen tempel, een kistje met goud en edelgesteenten ingelegd, en waarin ook eene apentand bewaard werd. De inlandsche vorst zag dezen tempelroof met leede oogen aan, zond daarop afgezanten naar de Portugezen, wien hij dat kostbaar kleinood voor de ontzettende som van 70,000 dukaten wilde afkopen. Op raad van den bisschop, die zich bezwaard gevoelde, op deze wijze de afgodendienst in de hand te werken, werd de verkoop geweigerd.

Van apen sprekende, geven wij ook een vertelsel, waarop onze mentor ons bij het terugkeeren uit deze loods onthaalde: “De goden, toen zij gezind waren den mensch te maken, namen eene groote klomp aarde, die zij lang met hemelsch vocht door elkander kneedden. Als die massa naar den eisch der zake een deel tijds te gisten had gestaan, maakten zij er den man van, met eene redelijke ziel begaafd, een werk, dat in allen deele boven de rest der dieren oneindig ver in volmaaktheid uitstak. Dewijl er nog een deel van dat deeg was overgebleven, wilden zij dat meê tot iets bezigen; doch vermits dit overschot bij de eerste stoffe in waardij ongeloofelijk verre achterstond, zoo werd de vrouw er uit geformeerd, die onvergelykelijk minder en van veel slechter allooi is, dan de man. Toen was er nog wat schuim van de vrouw overgebleven, waarvan de goden, om niet een zier te verliezen, eenige wanscheepsels maakten, zoo als pygmëen, dwergen en apen, hunne halfbroers. Gelijk nu de man de schakel uitmaakt tusschen goden en vrouwen, zoo schijnt de vrouw tusschen de mannen, pygmëen en apen in te staan, tevens van den man en van den aap vele en verscheidene groote eigenschappen ontleenende, gelijk ook van de pygmëen; want vrouwen zijn van natuur veel kleiner dan mannen; ja, zoo men ergens een vrouwspersoon vindt, dat in lengte boven anderen harer kunne uitsteekt, ziet men dadelijk, alsof het eene monsterachtige zaak ware, dat zij een mannin is. Hieruit komt het dan, dat de vrouwen, uit welker schuim de aap is gemaakt, weten, dat zij tot geen ander einde geboren zijn, dan om den man te behagen!”

Of de mandril-aap zich bij zijne ontelbare kameraden ophield, is ons waarlijk ontschoten. Wij hadden dien vernielal, die geen enkele goede hoedanigheid bezit, den duivel onder de apen, hier anders wel een hok gegund. Doch dat de laponder²⁵⁵-aap²⁵⁶ niet op 't appel ontbrak, verzekeren wij u stellig. Hij kaaude zeer tevreden op zijn' achterpoot en schikte zich in zijn lot met zulk eene filosofische gelatenheid, dat hij wel menig mensch beschaamd maken kon. Wat ware 't wenschelijk, dat wij allen apen waren! 't Is waar, dat wij het allen, in zekeren zin, kunnen heeten, dat is: naäpers van menschen, die weder naäpers van anderen zijn. Maar ook werkelijk, geheel overeenkomstig de apennatuur, wenschten wij het te wezen. De laponderaap heeft het rustigste en gemakkelijkste leven ter wereld, gemakkelijker en rustiger dan prins Esterhazy,²⁵⁷ de zonen van Rothschild,²⁵⁸ de graaf van Nassau en alle vermogende personen, om hunne ontzettende schatten, 't zijn kunnen. Hij behoeft voor niets te zorgen, te arbeiden in 't zweet zijns aanschijs; hij zit in zijne kooi opgesloten *pour voir et être vu*;²⁵⁹ de zorgvuldige oppasser brengt hem zijn déjeuner, diner en souper²⁶⁰; hij neemt het uit diens hand welgevallig aan en bekreunt zich om niets. Er kan waarlijk geen begeerlijker en benijdenswaardiger lot zijn, dan dat van den gelukkigen, op zijne eigen pooten knaauwenden laponder-aap!

Na al 't geen wij gezien hadden, wijdden wij, zeker niet met de geringste belangstelling, onze aandacht aan den koning der dieren – hier waarlijk geen koning meer – den leeuw! 't Was voor ons allen de eerste keer, dat wij in natura

255... Later, wanneer Pernath in de gevangenis zit, ontmoet hij een man, die hetzelfde visioen heeft gehad, den sexueelen moordenaar Laponder. De beteekenis van 'Den golem' door J.H. Van der Hoop. *De Nieuwe Gids*. Jaargang 33(1918) dbnl.org

256 Lampongaap. De lampongaap of laponderaap (*Macaca nemestrina*) is een soort van het geslacht makaken (*Macaca*). De wetenschappelijke naam van de soort werd voor het eerst geldig gepubliceerd door Linnaeus in 1766.

257 Esterházy is een oud, zeer invloedrijk en rijk magnatengeslacht uit Hongarije. De familie gaat terug tot de dertiende eeuw en heette oorspronkelijk Zerháy.

258 bankiers.

259 om te zien en gezien te worden.

260 ontbijt, diner, avondeten. (De Drent at 's middags warm eten.)

dien ontzaggelijken woudvorst aanschouwden. In zoo verre had hij zijn verheven karakter niet afgelegd, nu hij van een' vrijgeborene tot slaaf was vernederd, dat hij zich naar 't scheen niet zeer lijdzaam in zijne gevangenschap kon schikken; want rusteloos kuijverde hij zijn' engen kerker rond, zoekende, maar te vergeefs, naar eene opening ter ontvlugting, om in de vrije natuur zijne regten te hernemen en zich welligt over de hem aangedane belediging te wreken.

Oom vraagde zeer eenvoudig, of dit nu een Nederlandsche leeuw was? Een der bijstaande aanschouwers antwoordde op die vraag, dat de Nederlandsche in het koude klimaat van 't Noorden geheel van aard veranderd was en met gerekt geduld, lijdzaam malaise en doorgaans in dodderigen slaap zich achter den tuin nedervlijde, en dat de vrager, nu 't karakter der beiden kennende, 't gevoegelijkst kon besluiten, of de achter tralies opgeslotene inderdaad een Nederlandsche leeuw was al of niet.

Over den hyena, tijger, wolf, vos, luipaard en jakhals laten wij ons niet breed in bijzonderheden uit.

No. 1 wekt afschuw met zijn lang hoofd, helsche oogen, stompen muil, waaruit een woest gebrom gehoord wordt, en borstelig rughair, dat van toorn en razernij opstijgt. Gelukkig, dat dit monster zeldzaam is. Het heeft een bedorven smaak, en eet het liefst het bedorvenste vleesch. Daartoe krabt het de graven op de kerkhoven open, loert: altijd op de menschelijke woningen, en bootst met zijne stem het snikken na van een' man, die met moeite braakt!

No. 2 is een fraai dier, maar van eene ontzettende wreedheid. Om hem magtig te worden, gebruikt men veelal den olifant, die zich alles lijdelijk laat aanleunen, Jan Sul,²⁶¹ als hij is. Op diens breeden rug bouwt men koepels en daarin

261 Belij;

Een soen segt ghij, seecker wel, lieve Jan Sul.

Loopt, loopt, lamme lul' en haelt ons mostaert,

Ick gae naer huijs.

Item hier begint een prologe van een cluijt van Lijs en van Jan Sul: quae belij
Uit het archief der Pellicanisten. Vier zestiende-eeuwse esbatementen
(1938)–N. van der Laan dbnl.org

plaatsen zich de jagers. Valt de tijger aan, dan verplettert hij dezen met zijnen vervaarlijken snuit. Ongelukkig echter, als de olifant op de vlugt verkiest te gaan. De tijger klimt in dit geval van achteren tegen den deserteur op en ligt den bewoner der draagtent er zonder tegenspraak uit, waarmee hij dan zijns weegs gaat. — Neen, dan liever in den Coevorder postwagen, moederziel alleen met den gezelligen voerman op 't Ellertsveld.

No. 3 is almede een somber en weinig conversabel dier. Heeft hij eens menschenbloed geproefd, dan moet hij er meer van hebben.

Laten wij mr. wolflinks liggen, om den vos te begroeten, dien geduchten vijand van alle hazen, konijnen, patrijzen, in één woord, van al het klein wild. Uit wraak hierover, belast zich de mensch gaarne om hem het levens licht uit te blusschen, maar daartoe behooren vooral list en velerlei kunstgrepen; de looze viervoet wordt soms veertien dagen in zijn hol geblokkeerd en sterft – op welke wijze dan ook – zonder morren. De bijzondere wijze van hen te vangen in Drenthe, is bekend.

Daar vertoont zich in No. 5 de luipaard en in hem een falsaris,²⁶² en daarom genoeg van hem.

Een oogenblik, maar ook vooral niet lang, den jakhals bekeken, vroeger adjudant in buitengewone dienst van Z. M. den leeuw. Hij lolt²⁶³ als eene kat. Vroeger was dit schepsel een schoothondje der Fransche dames, zegt Buffon;²⁶⁴ maar de groote natuurkenner vergiste zich deerlijk – want die eer genoten kleine gele vossen. – De jakhals komt ook onder

262 falsaris [oplichter] {1336-1349} < latijn falsarius [falsaris, vervalser (van documenten)], van falsus [vals, onecht, nagemaakt; onoprecht, bedrieglijk, leugenachtig]. etymologiebank.nl

263 lollen, ww. naast lullen, mnl. lollen 'prevelen, dommelen, Kiliaen lollen, lullen 'mompelen, prevelen, neuriën, mnd. lollen, lolliken 'neuriën, mompelen, op doedelzak blazen, nhd. lullen 'neuriën, sussen, oostfri. lullen 'leuteren, foppen, beuzelen, ne. lull, nde. lulle, nzw. lulla 'in slaap zingen. — Een typisch klankwoord met de klank l gevormd. — Zie ook lallen en lellen.

264 Georges-Louis Leclerc de Buffon. 1707-1788. Natuurlijke geschiedenis van verscheidene, meest nuttige of aanmerkelijke viervoetige dieren. Natuurlijke geschiedenis van verscheidene, meest nuttige of aanmerkelijke viervoetige dieren. 1804. dbnl.org

menschen niet zelden voor en beide beeld en uitgebeelde zaak gelijken frappant.

Oom stond nog bij No. 4. – ‘t Was eene oude kennis, die in der tijd zijne lekkere kippeneijers en malsche jonge hanen een’ onverzoenlijken haat gezworen en hem menigen benaauwdten zucht had afgeperst, als Anna ‘s morgens de droevige mare van Reineke’s nachtelijken strooptogt kwam berigten, “Nou hestte loon naor warken, leepoor!” aldus mompelde Oom tegen den slimmen kippendief, “zinstou al de regte man niet, dou beheurst toch tot de goudieven-fermilie van oeze landschup. Wal mag het dij bekommen! – ik zal de groetenisse an diin volk doen. Dat eenzame en stille leventien zal dij goed doen. Beterschup, vosmannegien!”

De Witte ijsbeer vermaakte zich met den kop onophoudelijk heen en weer te draaijen. Om geene duizeling te krijgen van zulk eentonig gezaag, zochten wij de frissche lucht op. Een bezoek bij de hondenhokken bleek overbodig; want derzelter dubbelsnuitige, ruighairige, New Foundlandsche of Turksche bewoners bekreunden zich luttel om de tergende nieuwsgierigheid, waarmede wij en vele andere wandelaars voor hen post vatten.

In hunnen waren of geveinsden slaap beurden zij zelfs den kop niet omhoog, om ons naar hunne grootte en gestalte te, laten gissen. Oom wierp eenen smartvollen blik op dit dierengeslacht en noemde zijnen bastaardkees gelukkig, die vrij in de buurt bezoeken mogt afleggen, – althans zoo lang de barbaarsche provinciale wetgeving hem niet tot het dragen van ketenen doemde, – en gelegenheid genoeg had om smakelijke kluijsjes weg te kapen zonder levensgevaar, dewijl hij een assessors-hond was.

Tamelijk tevreden was de assessor over Natura en hare bewoners. Inzonderheid omdat zijn dierbaar numero één er niet het minste gevaar had geloopt van door een der gruwelijke bosch- en woestijnmonsters ontijdig te worden gesloopt, waarvoor hij in den aanvang zulk eene ontzettende vrees had aan den dag gelegd. Maar toch betuigde hij, toen wij onze wandeling hadden ten einde gebragt, dat hij met

honderdmaal meer genot langs zijn' koest al wandelde, zijn zwijnschot bezocht en zijn wolvee²⁶⁵ monsterde, dan hier in dezen verpest den dampkring en in de nabijheid van zoo vele vreemdslachtige gedachten, die maar 't eerste 't beste gunstige oogenblik hebben waar te nemen, om hunne tralies te verbreken en u in alles behalve teedere omhelzingen de vreugde te komen betuigen over hunne herwonnen vrijheid.

Oom herademde eerst weder, toen wij 't lokaal hadden verlaten. Onder dankbetuiging namen wij afscheid van onzen vriendelijken geleider, die zeide, daar nog te moeten blijven, omdat hij er een vriend had te spreken, die 's anderdaags vroeg de stad voor geruimen tijd zou verlaten. Wij begaven ons door Plantaadje en Park huiswaarts, blijde dat wij Natura hadden gezien. Want, zoo is 't er thans meê gelegen, dat men in de Ystad den neus voor u ophaalt, als gij den "apetuin" niet hebt bezigtigd. Amsterdam te bezoeken en die leerzame (!) inrigting voorbij te gaan, zal mettertijd een spreekwoord wezen van gelijke kracht als dat aan Rome en het niet gezien hebben van den Paus ontleend. Natura is heden ten dage Amsterdam's oogappel en afgod. Kinderen op de straat spreken er van en kibbelen er over, ruim zoo erg als in ons gewest volwassenen over al- of niet-kanalisatie.²⁶⁶ De inrigting, op zich zelve beschouwd, verdient allen lof. 't Ware de verdienstelijke oprigters beleedigd, zoo mien een ander vonnis velde. Jammer maar, dat het al weder eene in merg en bloed oorspronkelijke navolging is van vreemden, een der 1001 naäpingen, waardoor de Hollander zich van alle natiën schijnt te willen onderscheiden.

De avond kroonde 't genot van dezen dag door eene hoogst aangename verrassing. In ons logement teruggekeerd, was 't eerst, wat Jan ons zei, dat er een brief aan ons adres was gekomen. Oom verheugde zich dermate in dat bericht, dat hij zich den tijd niet gunde om zijn tweeden stevel²⁶⁷ uit te

²⁶⁵ schapen.

²⁶⁶ stokpaard van Harm Boom. Zie ook Podagrissen in *Reis door Drents erfgoed*.

²⁶⁷ Stiefel (Du.) laars.

trekken, gelijk hij dat den een reeds gedaan had, zoodat hij half gelaarsd en half op hozevöttels²⁶⁸ naar boven snelde, waar Jan²⁶⁹ hijgende hem met eene brandende kaars volgde. De brief was aan Oom gerigt; 't opschrift van Van Bobbel's hand; de inhoud echter beschreven door Anna. Zij schreef 't volgende:

268 kousen.

269 kellner.

Waorde Heerschup en Vrind!

Mij döcht, 't was ies waer tiid dij'n lettertien te schriven, en daor 'k zien heb, dat de kapraol²⁷⁰ ook 'n breek zit te digten, zal 'k hom vraogen of hi den miine wil insloeten, dat zak.²⁷¹ Nijs kan 'k dij al niet berigten. 't Is hier in 't loeg²⁷² nog al bij 't oolde hen. Oeze motte hef de regterpoot bröken, en Boesies Derks Jantien is vanne wagen vallen, en hef 't kraagbot²⁷³ kört.²⁷⁴

Van Bobbel sprek er smangs van, dat hi waer under 't volk wil, as nummerruiler,²⁷⁵ zeg hi, of as vrijwilliger under de vollentaérs, zoo as hi 't hét. Maor de veldwagter zeg, dat hi er t' oold toe is, dat ook wal zoo zal wezen. Doomné is gustren in donkeraovend nog 'n zettien bij oes west; ziin volk²⁷⁶ was hen O. oet gasten. Zi zekt hier, dat snider-Jans Martha teugen Sunt Jaopk²⁷⁷ hen Assen komp en dat het met d'nijen amptenaar oet V. en hom wal 'n houwlik zal worden. Nou, ik mag 't liden. 't Spreekwoord zeg ja: vogels van eenerei veeren, köppelt geeren,²⁷⁸ en 'n spreekwoord is altijd 'n waor woord zoo as miin meuije²⁷⁹ plag te zeggen, daor ik nao nuemd zin; en dat Martha

270 korporaal Van Bobbel.

271 dat zal ik.

272 loug, streek, gehucht.

273 sleutelbeen gebroken.

274 Een variant van deze brief staat in de *Nieuwe Drentse Volksalmanak* 1919 pag. 146 Deels geciteerd door J. Bergsma.

275 remplaceant in militaire diens.

276 zijn ouders waren naar O. op visite.

277 Jakobus de Meerdere was een apostel van Jezus Christus, een van "de twaalf". Hij wordt de Meerdere genoemd om hem te onderscheiden van zijn naamgenoot die Jakobus de Mindere wordt genoemd. Zijn naamdag is op 25 juli.

278 Het zijn vogels van eenerei veren: mensen van eenerei slag.

Vogels van gelijke veeren vliegen graag zamen: gelijksoortige mensen, verkeerden graag met elkander. *Handleiding tot de kennis van onze vaderlandsche spreekwoorden en spreekwoordelijke zegswijzen, bijzonder aan de scheepvaart en het scheepsleven, het dierenrijk en het landleven ontleend*(1844)–J.P. Sprenger van Eijk dbnl.org

279 tante.

er wal dūs wezen en het altiid met zukke vremde poehaans luep, zoo as de nije amptnaor oet V. er ien is, dat wét des heele karspel wal en dat wetsttou ook wal, Baerend-oom.

Wij hebt diin lesten breef met vol plezier lezen. De kapraol leesde 'm mij veur, daor 'k 'krek dén dag zoo slim oppe oogen had, dat was plomp.²⁸⁰ Doomné hef mij 'n glassien daon, daor zuk²⁸¹ ze met smeerén. Dat heb 'k ook daon en nou is 't al vol beter. En daste zoo inne kermedie west zinst. Oeze scheper, dee 'k 't vertelde, wol't neet leuven en zee: daor gungt allennig de amptenaors vanne keuning hen. 't Was 't zölfde, zee hi, as de vrijmetslerij daor Bobbel ook wal ies van sprek, daor z'in d'Oost zoo vol geld meê verdient. Jong, nem dij toch in achte, dat die keukelders dij niet besiifelen,²⁸² daste'r dien heele leven nog nadenken van hest, daste in Amsteldam west zinst.

Van dee wiven oet Broek mög 'k nog wal wat meer weten. Gungt ze krek zoo kled as oeze vroulue en hebt z' ook boerkerij um hands? Bobbel zee, de koên löp daor de klare botter zoo maor oet 't juur,²⁸³ dat 'k amper leuven kan. Wat drinkt ze dan inne koffie? Oeze guste is waer bols west.²⁸⁴ Mút hi nou nog henne markt? En daste daor met diin glestieke bokse zo'n mal feguur maakt hest, dat meuide mij zoo vreeslik, dak er 's nachs niet van kös slaopen en 's andermörgens met kopzaer van opstaon zin. 'k Heb er Van Bobbel niks van zegd en doe hij inne breef er an toe was, heb 'k hom zegd, hi zol dat maor overslaon, dat hi ook daon hef. Maor, hoe konste ook zukke malle kunsten inne kop krigen, om dij daor op zien Frans te gaon antrekken? Heb 'k 't dij niet zegd, daste in Amsteldam op diin tellen must passen? Jong, 't zwiit brek mij oet, as 'k er an denk, daste in dat groote Babel – zoo as Lammegien de spinster oette graofschup Amsteldam plag te nuemen – zoo mank de verleiding zitst. 'k Mag 'r amper an denken, dat mag 'k niet.

280 plomp II bnw., mnl. plomp “log, stomp, bot, dom”. = mnd. (nhd.) plump “id.”. De synonieme woorden eng., de., zw. plump worden voor ontl. uit 't Ndl.-Ndd. gehouden. De oorspr. bet. was “zwaar vallend, log” en het woord is onomatopoëtisch, evenals plomp III. etymologiebank.nl

281 potje zelf, daar zal ik ze mee..

282 .. je niet besodemieteren, bedriegen.

283 bij de koeien stroomt de boter uit de uier.

284 gust = vruchtbare koe die schreeuwt (bulkt) om een stier (bolle).

Daste henne kerk westzinst, stun mij goed an. Remestrante dat zind ja wis de liberaolen, daor de Cocksen²⁸⁵ smangs zoo fininig op smeelt²⁸⁶ en den perfester is wis dezölfde, daor wij de

285... In 1832 en 1833, toen het Belgische Koninkrijk gevormd was uit de gewesten welke zich van dat der Nederlanden hadden afgescheurd, begonnen de voormelde kerkelijke bewegingen of woelingen te herleven, ook door de uitgifte van eenige nieuwe vlugschriften der tot afscheiding van het Hervormde Kerkgenootschap neigende partij, doch thans openbaar en met meer heftigheid dan vroeger, en nu volgde weldra eene volkomene afscheiding of scheuring, welke nabij en in Drenthe een aanvang nam en waaromtrent wij hier eenige bijzonderheden en de uitkomsten daarvan in het genoemde gewest zullen laten volgen.

In het dorp Ulrum, in de provincie Groningen, werd ten jare 1829 tot Predikant bij de Hervormden aldaar beroepen Do. Hendrik de Cock, vroeger Leeraar te Eppenhuisen, destijds te Noorderlaren, 'aan de Drenthse grenzen'. Te Ulrum was de gemeente openlijk verdeeld en stonden de beide partijën, die van verschillende godsdienstige denkwijze waren, vijandig tegen elkander over. Do, de Cock, die eerst schijnt te hebben gewefeld, voegde zich bij diegene welke de Dordsche leer waren toegedaan. In 1831 veranderde hij zijne prediking, in hunnen geest; in 1832 werd hij geheel- al een Calvinist. Toen begon hij leerlingen uit andere gemeenten op zijne Katechisatiën aan te nemen en kinderen uit andere gemeenten te doopen. Dit laatste nam zoo zeer toe, dat ten dien einde zelfs kinderen uit de Drenthse gemeente Smilde, omstreeks 11 á 12 uren gaans van Ulrum verwijderd, tot hem werden gebragt. Lang liet men D^o. de Cock ongestoord zijnen gang gaan, doch in den nazomer van 1833 werd hij; door daartoe Gecommitteerden uit het Klassikaal Bestuur van Middelstum, waaronder Ulrum behoort, over zijne handelingen onderhouden, zonder dat zulks echter den geringsten invloed op zijn doen en laten had. ... [Het hielp niet.] In plaats van hieraan gevolg te geven, teekenden hij en het meerendeel der gemeente van Ulrum in October 1834 eene akte, waarbij ze zich voor gescheiden van de Nederlandsche Hervormde Kerk verklaarden, Den 19den dier maand maakten Do. de Cock en de zijnen met geweld zich meester van het kerkgebouw aldaar, den Ringpredikant, die er de dienst moest waarnemen, verhinderende zijnen pligt te vervullen. In plaats van dezen trad hij zelve op, en hield toen eene godsdienstoefening. Eene week later verschenen te Ulrum, van nabij en van verre, met messen gewapende aanhangers van Do. de Cock, ten einde hem, des noods met geweld, in de kerk te brengen, om te prediken, doch zijne tegenstanders, op gelijke wijze gewapend, trachtten zulks te beletten. Er ontstond een volslagen oproer, en toen dit op het punt stond van tot wederzijdsche aanvallen en bloedstorting over te gaan, trad eene afdeeling soldaten tusschen beide, welke intusschen tot handhaving der orde en rust naar Ulrum was gezonden. De Ringpredikanten vervulden nu aldaar hunne beurtten, door de militaire magt beschermd. Den 16. Januarij 1835 verviel de termijn van zes maanden, welken de Algemeene Synode aan Do. de Cock tot terugkeer had gesteld, en den 20. dier maand volgde zijne geheele afzetting van het predikambt bij de Hervormden, niet om *zijne gevoelens*, maar om *zijn verkeerd gedrag*. Enz.

Overzicht der kerkelijke geschiedenis van Drenthe Jean Samuel Magnin 1855 delpher.nl

286 venijnig op smaalt. Smalen, laatdunkend op reageren.

preken van in hoes hebt, daor diin snaorsche zoo vol wil an hef? Deze doorné hef gustren ook knap preekt. Hi had 't van 't paraobel van 't visnet; nou, dat had de Cocksen wal mögen hören, dat hadze.

Diin mansesterse bokse hek oetwosschen en nou hangt hi inne zun te dreugen. Wij hebt hier disse week ook 'n mining van tilber goed.²⁸⁷ 'k Mög er nog wal 'n tinnen kraonpot koopen, of kanste 'r ook ien oet Amsteldam metbrengen? Schriif mij dat veural, want dan za'k Van Bobbel zeggen, dat hij ze maor minen²⁸⁸ möt. Daor 's ook 'n brief veur dij kommen oet Gröngerland, vanne man, daorste met in d'iemen²⁸⁹ zinst. De burgemeister hef mij ook zegd, dat hi verlangde, daste waer kwamst. Hi mös dij neudzaoklik spreken over 'n nij touw anne klokke inne toren; dat zoste hom metbrengen op karspelreeken.²⁹⁰ Homan oet Rolde hef dinksdag de wegen en waterlössings schouwd.²⁹¹ Deze scholte²⁹² is zölf met hom west, maor 't was hom fremd, dastou er niet bij waarst.

't Zal dij ook wal fremd wezen, daste nou zoo tumig²⁹³ zinst. Kommers oet Assen is hier gustren ook deurjagd.²⁹⁴ Zi zekt, dat de nije vaort er nou schielink²⁹⁵ deur is, maor Van Bobbel gleuft er nog niks van en oeze meister ook niet. Al dee nijgheden hebt ook gien haost, zegt schepers Trine, dee tegenswoordig strekkelik hen ** löp, henne Cockse dienst.²⁹⁶

287 verkoop van roerend (tilbaar) goed.

288 verkopen.

289 met wie je bijen houdt.

290 op rekening van het kerspel (gemeente).

291 schouw: controle op onderhoud.

292 bestuurder.

293 lediggaand. De vorm betuimd (in het kerngebied van Groningen: het Hogeland) zal de m wel van Hogelands tuimig 'lediggaand' (elders in Gron. tumig, Twents teumig, os. tōmig) hebben; de vorm en de betekenis der woorden in de opgave van Van Schothorst (N.W. Veluwe 105) bewijzen de mogelijkheid van een zo verregaande 'angleichung': 'batōmt schaarsch bezocht, niet druk. Oostndl. beteun(e), betuun(e) 'schaars' [<*bi-twèn(e)] *Tijdschrift voor Nederlandse Taal- en Letterkunde*. Jaargang 60(1941) dbnl.org

294 voorbijgereden.

295 aanleg van een nieuw kanaal is bijna toe besloten. Stokpaard van Harm Boom. Kanalisatie van Drenthe.

296 regt-zinnige gereformeerden. Hendrik de Cock.

De supontvanger ziin vaoder is vergangen weke ook rust,²⁹⁷ en nou zektze, dat hi waer hen B. zul kommen. Dan was ziin possien hier ook waer virkant,²⁹⁸ dat was 't. Ik mög 't wal liden.²⁹⁹ 't Kaereltien dug 'r ook niks toe, dat döttie niet, en of 'k 't hom zegge of niet, hi stelt ziin wark altiit oet tot 't leste. D'ontvanger hef hom daorum ook al fininig 't jak oetschrobt,³⁰⁰ dat hi raerde³⁰¹ as 'n kind. Van Bobbel zee, dat was krek op ziin seldaots en daor zul hi wal mores van laeren. 't Zaod is nou willig,³⁰² maar de botter geldt nog tweejendartig 't pond. Wat geldt z'in Amsteldam? 'k Mög ook nog wal liden, daste 'n nije wanne³⁰³ met bragst. D'oeze hef 'e scheper van oes leend had en doe 't wichttien hom waerum bragt, wassie niet meer gangbaar. Heste ook al bouwmannegies³⁰⁴ zien? Oeze luibert³⁰⁵ en naobers Klaos' ziint hebt gustren mekaar zoo beten, dat d'oeze niet op 't nust kös komen.

Oeze grootknecht hef mij gustren ook zegd, dat hi 't inne reekning hadde teugen sunt-Jaopk³⁰⁶ te trouwen.

Disse nacht hek van dij dreumd, Baerend-oom. Ik zag dij bij mij in oeze keuken zitten, op diin oolde plaotse bij 't vuur, met diin blauwe slaopmusse oppe kop en Kees³⁰⁷ veur dij, an diin voeten. Jongs, doe 'k wakker wuer, mus 'k er um kriter,³⁰⁸ as'n klein kind, dat mus 'k. Hestou ook al ies van mij dreumd? Ik zee 't toe 'k opstun dólkies³⁰⁹ an Van Bobbel, dee mij krek kwam vraogen of 'k ook veurnemens waar an dij te schrijven, en dee zeê, dat beduudde wat, dat zee hi. Maor wat zol 't dan wal beduden mögen? Jongs, 'k kan er hiperig³¹⁰ van worden ak 'r an denke.

297 begraven.

298 nu klopt alles weer?

299 dat staat me aan.

300 stevig de mantel uitgeveegd.

301 reren: huilen, schreien.

302 goede prijs voor graan.

303 wan; om kaf en koren te scheiden.

304 werkers in de (land)bouw.

305 ooievaar.

306 Sint Jacob. juli.

307 de hond.

308 krijten, huilen, schreien.

309 dadelijk. Direct.

310 hype, opgewonden.

Nou wik hier maor meê sloeten. De scheper hef daor krek flöten en nou müt 'k de schaop oetlaoten. Denk nou anne kraonpot en schriif mij of 'k hom minen zal of niet. Ook mustte 't touw veur 'e klokke inne toren niet vergeten. Burgemeisters Roelf³¹¹ hef 't mij nijsies³¹² nog zegd. Van Bobbel wol ook an dij schriven; hi is 'r al meê begund; maor nou heffie de doem anne regterhand oet 't lid kregen met 't anneien van 'n knoope an ziin zundagse bokse, zeg hi, en nou kan hi de pen niet regt hollen, zeg hi. De groetenis van hom zol 'k dij schriven, zeg hi, en ook van 't andre volk.

Blijf nou toch niet langer weg. Wij verlangt alle daste waêrkomst. Ook de groetenis anne jongs,³¹³ veural van her bep.³¹⁴ Nou schrijf 'k niet meer.

Anna.

Ik wet dôlkies niet wat 'k in 't Pescripten³¹⁵ zal zetten, nou muste 'r maor ien te goed hollen, heurste!³¹⁶

311 zoon van de burgemeester.

312 onlangs.

313 aan de jongens, de neven.

314 moeder.

315 post scriptum.

316 hoor je.

Hoofdstuk XXI

Een hoofdstuk vol praatjes over Amsterdammers. Gasten in het logement vormen een ware inspiratiebron voor speculaties en geschiedenissen. Zo vernemen we van de malligheid van tinnegieters; de Europese politiek door dronkenlappen verklaard. De verbastering van de taal draagt bij aan het 'humoristisch' karakter van dit hoofdstuk.

Een Amsterdammer schetst futuristische vergezichten, met onder meer robots, en andere zaken die inmiddels, in licht gewijzigde vorm, werkelijkheid zijn geworden. De stereotype Amsterdamse blaaskaak wordt hier uitgebreid en met zeker genoeg geschetst.

Koffijkamer van ons logement

*Een avond in de koffijkamer van ons logement. Eenige waarnemingen.
Een man, die op de hoogte van zijn tijd wil blijven, in weerwil dat hij
tot de klasse der herkaauwers behoort.*

Toen Oom de lezing van Anna's hoogstwelkomen brief volbragt en ook ons met den inhoud bekend gemaakt had, was de avond nog niet zoo ver verstreken, dat er aan naar bed gaan behoefde gedacht te worden. Oom was door de lectuur zoo verkwikt, dat hij eerst plan had terstond zijn antwoord aan de "lieve getrouwe" in schrift te stellen. Er kwamen punten in voor, zei hij, die geen uitstel konden lijden en terstond moesten behandeld worden. Welke die waren, begrepen wij echter niet. Van dienstzaken – voor Oom in waarheid consciëntiezaken³¹⁷ – werd er niet in gerept. 't Nieuwe klokketouw voor den toren mogt hij er voor willen doen doorgaan; maar hij lachte er zelf om, toen wij hem vroegen, of *dit* de drangreden kon zijn tot eene dadelijke beantwoording van Anna's epistel. Na eene herlezing van 't dierbare schriftuur, stemde Oom dan ook toe, dat het niet dringend van noode was, reeds terstond weêr de pen op te vatten, en hij had er vrede meê, dat wij, gelijk wij hem voorstelden, 't overige van den avond in de algemeene koffijkamer van ons logement gingen doorbrengen.

Daar was reeds een talrijk gezelschap vergaderd. Oude deftige heeren, meest alle met statelijke tronies, een paar nog aan de poedermode van een vroeger tijdperk getrouw, geparuikt, getoerd³¹⁸ en gebrild, aan lange gouwenaars zuigende, zaten

³¹⁷ in werkelijkheid gewetenszaken.

³¹⁸ Vryazie tussen Koert en Angeniet. (Lied)

Ang'nietje had haare klein' Kipjes gevoerd,
Haar Vlasje gesponnen, gedraaid of gesnoerd;

verstrooid in de zaal en verdiepten zich in de geheimenissen der dagbladen. Een hunner, aan zijn muts als voormalig militair kenbaar, hield van tijd tot tijd al mompelende alleenspraken, waaruit wij, behalve eenige spaansche en maleische vloeken, nu en dan de namen Circassiers³¹⁹ en Abd-El-Kader³²⁰ konden verstaan.

Denkelijk was de man niet ingenomen met de wijze van oorlogvoeren, door Rusland en Frankrijk ten aanzien van gene lastige schepsels gevolgd. Welligt heugde ook hem het tijdvak onzer eeuw, dat de oogsttijd van lauweren was, onder den³²¹ door al wat krijgsman is, Van Bobbel onzen korporaal in cluis, met eerbiedige geestdrift verheerlijker Corsikaan.³²² Een snijdend contrast met dezen ouden krijger maakte in een anderen hoek der zaal een tweetal jonge kooplieden, die een op verre na niet zoo romanesk onderwerp, als dat

't Blank Garen, van kleurtje.
 Gehaspeld voor 't deurtje,
 Hoe aan stringetjes netjes getoerd.
 Koert komt 'er getreeden,
 En rust zyne leden,

Giga Anglois.
Het vermaaklyk buitenleven, of de zingende en speelende boerenvreugd
 (1716)–Jan van Gijsen dbnl.org
 Ang'nietje met haspel.

319 Circassiërs zijn een Noord-Kaukasische etnische groep of groepen, oorspronkelijk uit het noordwesten van de Kaukasus.

320 Abd al-Kader, Abd al-Qādir, Abdel Kader of Abd el-Kader, was een Algerijns vrijheidsstrijder. 1808-1883.

321 degenen.

322 Napoleon.

van herinneringen uit den krijg, maar, hoe prozaïsch, toch degelijker en practicaalnuttiger behandelden, — het thema, waarbij de echte Amsterdammer zweert, zijn ziel en zenuw, zijn conscientie en zijn ideaal, den handel. En evenzeer met enthousiasme, — met een geestdrift, met een *flux de bouche*,³²³ die aanwees dat, zoo men den Hollander flegmatiek scheldt, men 't hem ten onregte doet, als men niet den zin voor klinkend metaal en papier van geldswaarde uitzondert. Waar 't handel geldt, onder wat vorm, wordt de ijskoude Hollander lavaheet van verrukking. Is hij in 't water gevallen en weer op 't drooge gehaald, maar staat zijn herleven uiterst kritiek, roep hem hard in 't oor, dat hij morgen op de beurs een zestiende percent kan verdienen, indien 't hem gelieven mogt uit zijn natte bezwijming te ontwaken, — en de man doet zijn nuchtere oogen weêr open. Heeft hij een blaauwtje gelooopen bij 't allermooiste en allerliefste meisje uit heel de stad, vertel hem, dat de ardoins op zoo- en zooveel zullen komen te staan, en er dus een aardig winstje van is af te slepen, — en hij trekt de kous weêr over zijn gewond scheenbeen en kijkt er niet meer naar om.

Ontmoet hem op straat, terwijl hij op weg is om een arts te halen bij zijn huisvrouw, die aan een koliek of ander gevaarlijk toeval krank ligt, — en vang een gesprek met hem aan over de een of ander voordeelige speculatie, hij zal zijn vrouw en haar koliek en doctor en apotheker er om vergeten, met u mee kuijeren zoo ver gij maar wilt, en zich morgen met alle lijdzaamheid het weduwnaarschap getroosten, en als gij hem uw rouwbeklag voordreunt, zeggen: “t heeft zoo moeten wezen.” Hij laat zich achter elkander al zijn kiezen, al zijn hairen, één voor één uittrekken, als gij hem instaat voor zijn berekeningen bij een nieuwe leening, een vennootschap, een zee-assurantie of wat dies meer zij. Doch, wij schrijven oude waarheden, waar men reeds zoo aan gewoon is, dat men er ons om zou kunnen uitlagchen, nu wij ze vertellen alsof 't iets spiksplinternieuw was. Daarbij vergeten wij de verdere monsterring van 't personeel in de gelagkamer....

323 woordenstroom (stroom uit de mond). (Fr.)

Geheel alleen aan een tafeltje zit een manneke (zijn tronie wij zouden er op zweren als uit die onzes Ooms gesneden!), reeds met grijze hairen. Hij is gekleed in een bijkans hemelblauwen rok met bitter smalle pandjes en koperen knopen.

Een monsterachtige chabot³²⁴ puilt, trotsch als een paauw, uit het gele kamizool.³²⁵ Zijn dunne beentjes bibberen in een wijden citroenkleurigen pantalon, waaronder zich een paar witte kousen en glimmende lage schoenen zien laten. Op zijn rug meenen wij een staart te bespeuren, zedigjes zijn oorsprong nemende in een fermes hairzak, die zich onder een zwartviltten hoed met spitstoeloopenden bol schijnt dood te treuren over zijne reeds lang tot hunne vaderen verzamelde broeders. De man moet bijster proper zijn. Ieder vijf minuten, zeker knipt hij met voorsten vinger en duim de werkelijke en denkbeeldige stofpluisjes van zijn roksmouwen of broekspijpen af, daarbij even gewichtig kijkende, als een financieeminister 't zeker doet, wanneer hij naar nieuwe opcenten wroeten zoekt ter aanvulling van 's lands Danaïedenvat.³²⁶ Hij rookt niet; – hij gebruikt zijn cognacie, en veegt, zoo dikwijls hij een mondje gelept heeft, zorgvuldig den voet van zijn glaasje af met zijn neusdoek, dien hij (wij voegen 't er bij, om een tamelijk volledig beeld van den man te geven,) niet in duizend kronkels en kreukels, zooals de gewoonte is, in den zak draagt, maar in denzelfden staat, als waarin zijn vrouw ze in haar kabinet heeft opgestapeld liggen. Na de poetswerkzaamheid wordt het zakmeubel in vijf of zes vouwen weêr zaamgestreken en tusschen 't vest en de voering van den digtgeknoopten rok weggestoken, waar 't zitten blijft, tot dat het cognacie wederom in aanraking

324 soort brede sjaal over een borstrok. Kraag.

325 borstrok, onderhemd

326 Danaïden noemt men de 50 dochters van koning Danaos van Libië.. Danaos nam met zijn 50 dochters de vlucht naar Argos, toen zijn tweelingbroer Aigyptos de meisjes wilde dwingen tot een huwelijk met zijn 50 zonen.. Toen zij ondanks hun verzet toch tot trouwen werden genoodzaakt, vermoordden alle Danaïden hun echtgenoten, behalve Hypermnestra, die haar man, Lygkeus, spaarde omdat zij echt van hem hield. Met dit paar begon het nieuwe koningsgeslacht van Argos, waarvan de bewoners voortaan "Danaoi" zouden heten.

straf: De overige Danaïden moesten voor straf te eeuwigden dage in de Onderwereld een bodemloos vat volscheppen (het Danaïedenvat).

geweest is met 's eigenaars slurporganen. 't Jongste nummer van 't *Handelsblad* ligt naast hem. Bij geval staan daar een paar koninklijke vergunningen in tot het aannemen en dragen van vreemde ridderorden. Die heeft hij er op een snippertje papier, dat Jan³²⁷ hem heeft moeten brengen, met potlood uit afgeschreven; want, hij heeft in huis een staatsalmanak van anno 25,³²⁸ met wit papier doorschoten, waarop hij alle veranderingen, van wat aard, in 't uitgebreide staatspersoneel voorkomende, aantekent, aangezien hij een man is, die op de hoogte van zijn tijd wil blijven. Hij schijnt hier een *habitué*³²⁹ te zijn; want, toen hij zoo straks binnenkwam, bragt van hem zijn cognacje, zonder dat hij 't eerst bestelde, en daarbij werd tusschen hen beiden zoodanig een blik van verstandhouding (doodonschuldig evenwel,) gewisseld, dat er geen twijfel bestond, of de een was door den ander al sedert geruimen tijd in gezegden vorm bediend geworden.

Ons geloof aan zijn habituéschap berustte ook nog op een anderen grond. 't Scheen, dat de overige aanwezigen niet gaarne met hem in redewisseling traden, ja zelfs de gelegenheid daartoe angstvallig zochten te vermijden. Was de man dan aan kwaadaardige toevallen onderhevig, of had hij een schavotstraf ondergaan? Was hij beul of beulsknecht? of diende hij tot spion en verklikker voor een geheime politie? Niets van dit alles, naar ons beste weten. Maar – wij meenden 't te kunnen bespeuren, – de man was ondragelijk naauwkeurig en omslagtig in zijn verhalen, en keeren of wenden mogt gij 't, of er uw vernuft bij op de flesch raakte³³⁰ – de raadpensionaris Schimmelpenninck³³¹ was schering en inslag, begin en einde van al zijne gesprekken. Ten minste vijfmaal op dezen avond liet het zich merken, toen bij ongeluk eenige heeren naast hem door hem werden aangesproken en

327 keller.

328 van 1825.

329 vaste klant.

330 uw verstand verliest.

331 Rutger Jan graaf Schimmelpenninck, heer van Nijenhuis, Peckedam en Gellicum, was een Nederlands jurist, ambassadeur en politicus, onder andere raadpensionaris van het Bataafs Gemenebest (In de Franse tijd onder Napoleon). 1761-1825.

zich met hem inlieten. “In den tijd van den raad pensionaris,” of: “toen ik nog bij Schimmelpenninck op ‘t ministerie werkte,” of: “in anno zooveel, toen de raadpensionaris nog aan ‘t roer was,” – dergelijke spreekwijzen lagen op zijn lippen bestorven, en gij mogt redeneren over guanomest, artesische putboring, haringvisserij, Van Amburgh’s menagerie,³³² den Chineschen keizer of ‘t Nederlandsche kiesstelsel –, hij sleepte er zijn “raad pensionaris” bij op de koord, dat het u schemerde voor de oogen en wee werd om ‘t hart van al dat geraadpensionaris en geSchimmelpenninck. Doch genoeg van dien persoon - een uit de vele Adamskinderen, heinde en ver verstrooid, die hun stokpaardje tijdig en ontijdig van stal halen, en uit dien hoofde bij ons onder de klasse der hoogstvervelenden staan opgeteekend.

In ‘t geheel niet wordt hij gerekend door een gezelschapje jongelieden, dateerst met luidruchtig gelachen onder uitbundig geschater de velerlei reminiscentiën³³³ eener zeilpartij naar Zaandam, in de vorige week, voor elkander opdischt en, als dit onderwerp tot vermoeijens toe is afgezaagd, een plan op ‘t tapijt brengt, (schielijker dan de Londener conferentie,³³⁴ langdradiger gedachtenis! ooit een harer protocollen te zamen lapte,) tot een plezierridje naar Bloemendaal en de overige omstreken van Haarlem, op den eerstvolgenden mooijen dag. Al de Kaatjes, Mietjes, Pietjes, Doortjes, Leentjes, die uitgenoodigd zullen worden om van de partij te zijn, worden

332De jonge isaac, daarentegen, openbaarde reeds in zijne vroege jeugd eene groote liefde voor de dieren. Als kind speelde hij met wespen, kevers, muskito’s en anderen insekten. Toen hij grooter werd, speelde hij met muizen en ratten van eenen naburigen koren zolder, en men zag hem daar dikwijls zitten, omringd van ratten, muizen en hagedissen, met welke hij zijn bescheiden maal deelde. Toen hij zeven jaren oud was, zat hij zoo stevig te paard, dat sprongen noch steigeringen hem uit den zadel konden ligten, en reeds op zijn twaalfde jaar vond hij een onafhankelijk bestaan in het dressereren van onhandelbare paarden, die men uit geheel Kentucky tot hem bragt. Van Amburgh (1811-), de dierentemmer. *Vaderlandsche letteroefeningen*. Jaargang 1839(1839)

333herinneringen.

334Op de Conferentie van Londen in 1830 waren Frankrijk, Verenigd Koninkrijk, Pruisen, Oostenrijk en Rusland, vijf van voornaamste Europese landen, vertegenwoordigd. Zij erkenden tijdens de conferentie de geldigheid van de Belgische afscheiding van de Verenigd Koninkrijk der Nederlanden.

opgenoemd. De koude keuken zal meê; Sijmen zal voor den wijn, Kees voor de gesmeerde kadetjes, Lubbert voor de gebraden kapoenen,³³⁵ en Teeuwis voor de sigaren en lucifers zorgen, altoegaar noodige ingrediënten om eens “weergaas veel lol” te gaan hebben in de duinen van Zandvoort en in den Haarlemerhout. Nadat dit plan met een eenparig plengoffer aan Bacchus,³³⁶ met “n volle roezebort”³³⁷ is verzegeld, verlaat het plezierzoekend gezelschap onder luid gedruisch de zaal, met achterlating van twee uit hun midden, die nog even de couranten moeten exploiteren.

335 gecastreerde haantjes. (Vgl. Sinterklaas kapoentje.)

336 Bacchus is in de Romeinse godsdienst de god van de wijn, en van de roes en de dronkenschap.

337 Roeze, in *de roeze koopen*, op het gezicht koopen, zoo als het daar is, zonder zich te binden of te houden aan getal, maat, gewicht of gehalte; aardappels of vruchten in de roes koopen, is ze koopen, zonder dat men zich later kan beklagen wegens rouwkoop; idem Groningsch, in voce. Bredaasch ‘roes’. Bij den roes zegt men hier voor bij den hoop, voetstoots, zonder in maat, getal of hoedanigheid gehouden te zijn. Hoeufft, *Bredaasch Taaleigen* in voce (mondelling mededeling).

Roezig, Wild, woest, woelig, druk, “hij is den geheel en dag roezig geweest.” In Holland spreekt men van roezig weer, Taalk. Magazijn, bl. 299, Alg. K. en L. Bode, 1844, I. 185. Roezig is van het oude roezen, nu ruisschen, Hoogduitsch rauschig, roezig, dronken, Drentsch roezig, ook zoo, en roeschen, stoeien, *Drentsche VolksAlm.* 1839, 199 en 1844, 160.

De Taalgids 1861 delpher.nl Hier: een bord vol eten, maakt niet uit wat.

Malligheid van tinnegieters

Eenige lolmakers en een trits staatkundige tinnegieters.

Aan, een ander tafeltje hebben drie staatkundige tinnegieters³³⁸ post gevat, waarvan de een in den ijver, waarmee hij redekavelt,

338 STAATKUNDIGE TINNEGIETER,

eene bijdrage tot WEILAND's *Taalkundig Woordenboek*.

Op Tinnegieter staat bij Weiland: « De eigenaar » van eene tingroeve, welke beteeken is dit woord heeft in: » *staatkundige tinnegieters*. Want dit zijn eigenlijk Britsche eigenaars van tingroeven, die het hoofd met » staatszaken breken; en voorts allerlei halfbakkene staat » kundigen.

Zoo als 't mij voorkomt, is er van dit geheele artikel geen woord, dat waar is; 't is eene dwaling, waarvoor werken, van dien omvang als 't woordenboek, altijd blootstaan. Wakker en scherpzinnig één, enkele artikels te bewerken, is niet moeilijk: maar eenige duizenden, alle even onberispelijk te leveren: hier wachten we elkander. Niet dan om 's mans verdienstelijk werk minder te doen achten, maar om 't boek, zoo mogelijk, te helpen verbeteren, dit.

D'uitdrukking *staatkundige tinnegieter* ontleent, vermoedelijk, haren oorsprong aan een blijspel van den beroemden Deen, Ludvig Holberg: *den politieke Kandestöber*¹⁾, in 1722 voor 't eerst gespeeld. Onder de werkbazen, - het tooneel is te Hamburg - die in dit stuk belagchelijk worden voorgesteld, dewijl ze, om hunne staatkundige bespiegelingen, hunne zaken verwaarloozen, en in historie en aardrijksbeschrijving verschrikkelijke bokken schieten, is Herman van Bremen de hoofdpersoon, en een tinnegieter van ambacht. 't Had ook een timmerman kunnen wezen, of wat ook; eene bijzondere betrekking tusschen 't gieten van tin en 't bestieren van den staat wordt niet bedoeld. Dit stuk, nog heden teregt onder de classieke werken der Deensche Letterkunde geteld, maakte aanstonds grooten opgang in Denemarken.

Voor 't midden van d'eeuw, waaren Holberg's stukken in Fransche en Duitsche vertalingen reeds hier te lande verspreid; ook Hollandsche volgden²⁾, en uit « Holberg's staatkundige tinnegieter » schijnt het woord in de taal van den omgang over te zijn gegaan.

1) Kande = kan; Stüber van stöbe, gieten; [ons stoven?]

2) Van den *Staatkundigen Tinnegieter* staat mij eene vertaling voor in rijm: of er ook eene andere is; of alle stukken zijn vertaald, is mij (Dr. H.J. Nassau) niet gebleken.

Nieuw Nederlandsch taalmagazijn 1853 Zoek delpher.nl met "staatkundige tinnegieters" voor meer voorbeelden.

De vertaling van *De politieke tinnegieter* 1853 is via delpher af te halen. Zoek op "De politieke tinnegieter". Een korte beschouwing in de *Leeuwarder courant* 28-06-1831 Opvoering: *Amsterdamse courant* 14-01-1775

niet bemerkt, dat hem een tamelijke hoeveelheid gloeiende asch uit zijn pijp op de linkerknie is gevallen en daar op den duffel van zijn broek zeer geurig ligt te smeulen, de ander in 't vuur zijner gesticulatie den langhals voor zich op de tafel omverslaat en de drie roemers, waaruit hij met zijne vrienden brandstof voor zijn geestdrift put, in duizend scherven doet klinken en rinkinken op het blaadje, – en de derde, in zijn politieke droomen verdiept, in plaats van zijn sigaar, 't vlammetje in den mond steekt, door Jan hem aangereikt, en zich de lippen heerlijk schroeit. 't Zijn alle drie alles behalve mannelijke gratiën. Modellen van leelijkheid, die mooi er om zouden heeten kunnen, als leelijk en mooi niet elkander tegenstrijdig waren. De een kijkt zoo gruwelijk scheel, dat hij er alles door met de linkerhand verrigt en toch in 't heilige geloof is, regts te zijn. De tweede is dermate gebult, dat hij moeite moet doen op zijn stoel, die wat smal van zitting is, in evenwigt te blijven. Nommer drie dezer trits Narcissen stottert, heeft bloedroode randen om zijn oogen en een vervaarlijke wrat aan zijn regterneusvleugel. Zoo als de groep daar zit, was er een kapitaal meê te winnen, voor wie ze op kermissen mogt laten bekijken.³³⁹

“En ik hou vol, dat hei 't niet lang meer zal uithouwe,” zei de eerste.

“Wie niet?”

“Wel, wie anders as Giezot?³⁴⁰ Help me reis toezien; zeg dat ik het je gezegd heb.”

“Nou, – d-d-d-dan d-d-d-den-n-n-nk je ge-ge-lad kon-n-n-tr-tr-tra-r-r-r-rie me-me-met mei,” verzekerde de persoon met geschroeide lippen. “Ik hou f-f-f-fol, da-dawwe, eere we f-f-f-feif jare f-f-f-fer-r-r-derrr sein, heelendal on-n-n-der de pe-pe-pe-

339 Het is lang gebruik geweest bijzondere mensen tegen betaling tentoon te spreiden op kermissen. 'De vrouw met de baard' heeft het nog tot de jaren 1960 uitgehouden. Zie ook delpher.nl met “Vrouw met de baard” o.a. advertentie in *Zutphensche courant* 09-02-1891 O.a. Anorextrialijders, siamese tweelingen, armloze mensen, zwarte mensen, enz..

340 verbasterde naam van een politicus, handlanger/pupil van Peel. William Ewart Gladstone (Liverpool, 29 december 1809 – Hawarden, Wales, 19 mei 1898) was een Brits liberaal staatsman en premier van 1868–1874, 1880–1885, 1886 en 1892–1894.

plak van de r-r-s-roodr-r-r-rokke zitte. Be-be-begreip je d-d-dan niet dat Gi-GiGiezor in ‘t ge-e-e-niep’n handl-l-langer f-f-f-fan R-R-RRo-Be-Be-Bert Peel³⁴¹ is, en dat hei d-d-d-daarom zond-dd-der dat En-n-n-gel-l-land ‘r ‘r ‘r wat t-t-t-leugen zeit, O-O-O-Otaheite h-h-h-heef be-be-be-be-binnegep-p-ppall-l-lemd? Denk ‘r ‘r ‘r an as ‘t g-g-g-gebeur-r-r-rd is, d-d-dat ik ‘t je g-g-g-gezegd heb: ‘t g-g-g-gaat n-nnouw voor de f-f-ferandring is O-O-O-op ‘n eng-g-gelse tir-r-r-ran-n-n-n-nei a-a-an, n-n-net zoo goed assss f-f-ffr-r-r-roegerrrr op ‘n f-f-fr-r-r-rannse ond-d-der-r-r B-BBonnepar-r-r-rte.”

“Malligheid, anders niet,” hernam de eerste spreker, die bijkans zijn geduld kwijt was geraakt onder die langdradige demonstratie van zijn vriend. “Zoolang Loewie Filiep an ‘t roer zit, ben ik daar niet bang voor.”

“L-L-L-Loew-w-wie F-F-F-Fill-l-liepp?” hervatte de andere, dien wij, ten genoege van den letterzetter, maar niet verder zullen laten stotteren, hoewel hij er zich een meester in bleef toonen. “Loewie Filiep? die loopt ook in zen laaste schoene. Men zoon, die massinist is, as de heere wete, oppe loopende metief van Valensijn na Perijs, heit me gustre nog geschreve, dattie Loewie gezien had in de Twieljerieë³⁴² en dat de man er teugenswoordig alles behalve floriezant uitziet. Hei mot erg an ‘t water labberere³⁴³ en was zoo dik, zoo as men zoon schreef, dattie zich nouweliks kon roere.”

“Dat geloof ik vannavend nog niet, neem me niet kwalijk; kreig dan asjeblief reis ‘t laatste nummer van d’Aarenemer en je zult deruit zien, dat Loewie voor ‘n paar dage nog met zen zoon de hertog van Monpensier an ‘t dagieretopere³⁴⁴ geweest het en dat is in mein oog alteid toch ‘n teeke van ‘n goeije gezondheid.”

“Nou ik mag ‘t leije, maar dat de Rus met de Turk an de

341 Robert Peel was de premier van het Verenigd Koninkrijk van december 1834 tot april 1835, en daarna opnieuw van juni 1841 tot 29 juni 1846.

342 De Jardin des Tuileries is een park in het centrum van Parijs. Het is gelegen tussen de Seine en de rue de Rivoli en tussen het Louvre en de place de la Concorde.

343 problemen met plassen.

344 daguerreotypen: foto’s maken.

gang komt, dat is bei mei zoo uitgemaakt zeker, as dat daar ook al die woelwaterege Engelse onder zitte te stoke, net as in de Zwitserse kantons en in Spanje.”

“As ze die meneer Sjuuste Mieljeu nog maar an ‘t minnesterie hadde gelate,” meende de bultenaar te moeten opmerken.

“Daar zeg je zoo. wat,” zei de scheele; “waar of Sjuuste Mieljeu nou wel mag weze?”

“Zittie niet achter de tralies, op dat kasteel, daar ze koning Loewie zen zoon ook hebbe vastgezet,” antwoordde de stotteraar vragenderwijze, “hoe hiet het nou ook weer? ‘t Kasteel.”

“Van Ham, meenje?” kwam Narcissus no. 1 menschlievend te hulp.

“Prissies, jij bent er. Me memorie begint al wat pierstekerig te worde, motte de heere wete,” verontschuldigde zich de stotter- Klaas.

“Nou, of jy gelijk hebt; Sjuuste Mieljeu mot aspluut weêr an ‘t hoofd van de boel, en dan het Robert Peel met zen Vikkie voor alteid uitgepurgeerd, dat hettie.”

“Ja,” spon de scheele verder dien draad voort, “ik heb ‘t alteid gezegd en ik hou ‘t nog staande, dat ze an de mensheid geen grooter weldaad kunne bewijze, as dat engelse gespuis is duchtig de oore te gaan wasse. En daar mot het toch nog eens op uitloope, zoo denk ik derover. Asi de groote mogendhede de bande maar reis in mekaar slaan en dan gezamenlijk de Theems op, ik zei ‘t gustere nog teuge men vrouw her zwager, die in zeemeleer doet en voor zen eigens gebandeneerd³⁴⁵ is op *d’Arenemer* en ‘t *Sjernaal dele Heije*,³⁴⁶ en dan dat trotse ding van ‘n koningin met her heele santebetiek van menisters en lords maar uit her palleis opgeligt en zonder veul kompelemente achter de tralies gezet, net as ze met Naprie hebbe gedaan. Help reis toezien; eer dat onze kinder groot zijn, geef ik voor de heele engelse glorie geen halve ton meer.”

En zoo ging dat gesprek voort van die drie profeten, al de verschillende landen der beschaafde wereld en derzelver

345 geabonneerd.

346 Haarlemmer Courant en Haags Journaal.

regeringen beoordeelende met cordaatheid die het waarlijk moest doen bejammeren, dat niet ieder hunner hier of daar aan 't hoofd van een staatsraad of ministerie werd geplaatst. De "Jezwieten" kregen nu verder ook een beurt, en 't was klaar als de dag, dat Engeland ondershands ook deze orde beschermde en haar tot zijn oogmerken, de usurpatie van niet minder dan de geheele wereld, gebruikte. Een van 't drietal beweerde gehoord te hebben, dat de Fransche politie voor weinig tijd nog een geheime correspondentie tusschen koningin Victoria en pater Roothaan³⁴⁷ had onderschept en dat "Giezot" ook al daarin betrokken was, hoewel hij in de Fransche kamers andere beginselen voorstond. De komst van een lang en schraal personaadje, die bijster moest kugchen en zich bij de politici ging neêrzetten, gaf een wending aan hun gesprek. De staatkunde werd ingerekend, en men verzeilde in diepzinnige redekavelingen over de vetweiderij,³⁴⁸ waartoe de lange magere door een vraag aanleiding gaf, – een gesprek, dat wel in 't sprekendst contrast stond met de persoonlijkheid van hem, die 't aanknoopte.

347 Jan Philip Roothaan (ook Joannes Philippus Roothaan) (Amsterdam, 23 november 1785 - Rome, 8 mei 1853) was de 21e generaal-overste van de Sociëteit van Jezus.

348 fokken en houden van vee voor de slacht.

Babbelegoegies met een Amsterdammer

*Oom wordt nader met verscheidene wetenswaardige zaken bekend gemaakt.
Hoe een roodgekleete Amsterdammer uit de gelagkamer gestoomd wordt.*

Inmiddels had Oom de kraam- en doodadvertenties uit de *Haarlemmer-courant*, die preutsche vrijster onder de dagbladen, van buiten geleerd, en was hij daarbij in den dut geraakt. Knikkebollende zat hij op zijn stoel, terwijl de laatstovergeblevenen der jongelieden, die den pleiziertogt naar Bloemendaal hadden beraamd, zich aan 't zelfde tafeltje tegen hem over waren komen plaats en den assessor heel beteuterd en schichtig deden opzien door de vraag, of hij dien dag een groote reis had afgelegd en vandaar wat slaperig was uitgevallen.

“Dat is te zeggen?” had de assessor geantwoord en aan dit onbeduidend repliek geraakte een gesprek vastgesponnen, dat wij, in plaats van verder onze medekofijhuisbezoekers te signaleren, thans gaan meêdeelen.

“En was uwé nooit eerder in Amsterdam geweest?” vroegde de kleinste der pleziermakers.

“Och heerenk³⁴⁹ nee,” hernam Berend-oom, “mij mag 't niet heugen dat 'k wider in de wereld west zin as hen Assen en 's zommers met d'iem en hen Grüngerland.”³⁵⁰

“Nou, dan zal uwé groote oogen opzette as uwé onze stad beziet. Hebt uwé al op het stadshuis geweest en in de apetuin?”

“Jao, daor hebt wij, al west, ik enne jongs, en ook al bij zo'n heerschap, Feliks Meerties hêt hij, en op 'n'oorlogschip in 't Y, en bij Peter³⁵¹ en inne kermedie.”

349 och, Heere mijn tijd.

350 met de bijen naar Groningen.

351 herberg, restaurant.

“Ei, ei, dan kan uwé toch meeprate over Amsterdam, Maar in lang toch heeft uwé nog niet alles gezien, weet uwé, parrol donneur,”³⁵² was de aanmerking van no. 2, een kinderachtig gezigtje met een leelijke roode vlek onder ‘t linkeroog. “Nou, dat zal wal waor wezen; ik heb dij ook nog niet alles zegd, wat wij zien hebt; ook hebt wij hen Broek west en Boeksloot, daor hewwe inne snik zeten, en dan hewwe daor ook zo’n hutte zien met dooije mensen, die deur ‘n radtien in beweging bragt wuren, en oppe vuurwagen³⁵³ zind wij hen Haarlem jagd, dat mij vol beter toeluek as ‘t magtig Amsteldam van wegens de stilligheid, wetste. Dat zek dij toe.”³⁵⁴

“Zoo, zoo, – dat doet mij niemendal geen wonder.

Isser bij uwé in ‘t land dan niks van diejen aard te zien?”

“Dat mög wat. Assen, daor de koeverneur woont en de gedupeerde staoten rissideert enne Drense goudvieven nou ook deur ‘n iegén rakker gieselt wordt,³⁵⁵ is nog al zo’n knap plaossien. Maor ‘t kan wal, dug mij, oppe zaol hier in ‘t palleis oppen Dam staon,³⁵⁶ met al ziin staotsie en grootheid, dat kan ‘t wal. Nou, en dan hest’r nog ‘n vesteng, zoo as ze ‘t nuemt, Koevern, met wallen en poorten en bruggen en graften vol waoter, daor ook pelisievolk in lig en ‘n örgel inne kerke, krek as in Assen ook. Maor das ‘t ook al, dat is ‘t.”

“Maar heeft uwé ook al oppe Beerebijt³⁵⁷ geweest? ” vraagde de roodvlek, terwijl hij een vies gezigt trok, toen Oom’s baaitabaksdampwolkjes te digt bij zijn neus kwamen.

“Nee, wat is dat dan? Kau mieneer mij dat ook oetleggen?”

“Met alle plezier, parrol donneur. Dat is ‘n uitspanning, weet uwé, buite de Uiterse poort.”

“En is dat alles waste ‘r van te zeggen hest? ”

“Nou en zondaags is ‘t der stopperde vol. Heel Amsteldam.....”

352 parole d’ honneur, erewoord.

353 stoomtrein.

354 weet je. Dat vertrouw ik je toe.

355 gau = streek, Vgl. Gea in Frl. Door eigen volk bestuurd.

356 zo groot is het paleis, zo klein d het provinciehuis.

357 Berebijt - Ook Beerebijt, uitspanning aan de Amstel, werd in 1880 gesloopt. De naam herinnert aan een wrede schouwspel, waarbij een aftandse beer, die wellicht half Europa met zijn speelbaas had afgereisd, door opgehitste honden werd verscheurd.

“Nou, om geen roezie te krijgen,” viel Oom vrij bij de hand den grootspreker in de rede, “wil we ‘toppe hiltfe maken.”³⁵⁸

“Half Amsteldam dan kuijert³⁵⁹ daar heen en verdiverteert³⁶⁰ zich daar met wandele en zitte en prate en drinke en kegele, enzoovoort, enzoovoort.”

“Zoo, zoo.”

“Ja, en de bediening, die is er kostlijk. Kijk, ik heb al veul in ‘t land rondgezworve, maar nergens niet zoo’n goeije bediening gezien as op de Beerebijt. Verbeeld uwé zich is, datter ‘n zaal is, zoo lang, dat as je an ‘t eene end staat en na t andere kijkt, je niks ziet as ‘n blouwe damp, net as op zee...”

“Dat komt dan vanne tabaksdamp?” meende Oom.

“Vraag ekskuus, van de afstand. Die in ‘t midde zitte en na weerskante uitzien, zien mekaar an voor dwerge en nog kleinder, parrol donneur. De kastelein laat zen klante deur knechte te paerd bediene, die an weerskante van het zadel ‘n mand met volle flesse en schoone glaze hebbe, en dermeê deur de zaal op en neêr galloppere, dat ‘t davert en dondert.”

“Jong, jong, wat zegste?”

“Datte man ook zen eige nattuurlijke stem niet gebruike kan, dat zal uwé begriipe kunne. Hij zou zich de keel uit de hake motte schreeuwe.”

“En wat döttie dan?” vroegde Oom in gespannen verwachting.

“Hij tuitert deur ‘n lange trompet, net zoo as ze op de scheepe hebbe, om zen bediendes te commandere, as ‘r hem ‘n nieuwe fles of ‘n boterham besteld wordt. In ‘n kamertje appart allenig hettie zeve bewegelijke ouwemate zitte, die met speulwerk an de gang gebragt worde en die niks anders te doen hebbe, as maar toesjoer³⁶¹ deur an te teekene wat ‘r verteerd wordt.”

“Maor, hoe kan dat?” was Oom’s bedenking.

“Hoe dat kan? Wel, me goeije vrind, der is niks nattuurleker as dat. Heel eenvoudig en simpel deur verborge ijzerdraadjes,

358 laten we het aantal delen; je overdrijft minstens voor de helft.

359 kuieren; wandelen.

360 diverdatie, divertissement; vermaak, verpozing

361 toujours; altijd, steeds. (Fr.)

die je niet zien kunt en die de ouwemate deur her ingewande hebbe loope.”

“Krek as in Broek inne hutte, dao ‘k dij strak van verhaold hebbe?”

“Presies, presies. Nou, en dan wordt er kontinuweel zonder ophouwing deur meziek gemaakt, dat je meene zult dat al je zeve zinne te gelijk op eens gekonterdiaboollizeerd³⁶² worde.”

“Ook al deur zukke poppen as dee de vertering anschrijft?” vroeg de assessor.

“ ‘k Vraag ekskuus, deur levende mense. Die zittender op ‘n verheven stellazie, achter ‘n gerdiijn, en blaze en strijke er maar lustig op an, en as d’ene troep van vermoeijenis in slaap valt of wat flaauw omder hart wordt, is ’r al weêr anstons ‘n ander bij der hand om ‘r te ramplasseere. Kurreketrekkers gebruike ze der ook niet; de kastelein schiet met ‘n pestool de halze van de flesse af, alles om zen klante maar opper wenke te bediene. As de koning jarig is geeftie ‘n zingend konserd met meziek oppe koop toe en verillemeneert³⁶³ hij zen heele spul van vore tot achter, van benede tot bove met waslicht....”³⁶⁴

“Met waslicht?! Watste zegst!” riep Berend-oom.

“Ja, omdat dat niet gesnote³⁶⁵ hoeft te worde. En dan laat hij vuurwerke en voetzoekers afsteke, dat ze der de laatste keer in den Haag over ongerust ware, zoodat er een van de koning zen adjedante te paard namens zen majesteit kwam vrage, of Amsterdam deur de kozakke gebombardeerd werd. Wat zegt uwé wel van de stoomwage?” begon jonker blaaskaak, op eenmaal van gesprek veranderende.

“Dat is te zeggen?” antwoordde de assessor geheel werktuigelijk, nog met zijn gedachten rondscharrelende in de heerlijkheden van de Beerebijt.

“Zulleke dinge kenneze nog niet bij uwé te lande! Wil je wel geloove, dat het nou niet heel lang meer zal dure, of de vilders³⁶⁶ worde kaptaliste?”

362 betoverd, diable; duivel.

363 illumneert; verlicht.

364 bijenwas in plaats van paraffine, traanolie.

365 geen roet. Snuiten van kaarsen. Lontje bijknippen.

366 paardenslaggers.

“Waarom?”

“Wel, het paerdendom heeft nu mettertijd totelieter uitgediend. Onze kleinkinders, om zoo te spreke, zulle dat beestegoed niet anders meer leere kenne as uit de beschrijvings, die ze ‘r van ons van overerreve. Weet uwé niet, dat er teugenswoordig meèst alles met stoom gedaan wordt? Daar heije, om ‘n voorbeeld te noeme, de kippefokkerij. Waar meent uwé wel, dat dat deur geschiedt?”

“Das jao simpel te begriepen; dee wordt deur her moer³⁶⁷ oetbröd, krek as ze van de natuur leerd hebt.”

“Ja, dat mog wat. Dat’s nog na ‘t ouwe licht. Nee, hier in Amsterdam gebeurt dat door stoom, en drie, vier tot tien en twalef reize per dag, zoo dikwijls as je ‘t maar hebbe wilt.”

“Dan maakt, ze wis d’eijer ook met stoom?” meende Oom.

“Ja, der zijn ze *an* toe. ‘t Zal zeker niet lang meer dure, of je zult daar ook van hoore, parrol donneur. Gustere ben ‘k nog bij ‘n goeije vrind op versite geweest, en daar zou ‘k fammeljaar³⁶⁸ ‘t avendsoepé met gebruike. De tafel werd angerigt, en wat meent uwé nou wel, dat er gebeurde?”

“Jao, wat zok wal mienen? Dat wet ‘k zölfs niet,” betuigde Oom.

“Op ‘n teeke, dat door men vrind zen vrouw werd gegeve, komt me daar ‘n feguur binne, dat ‘k niet anders kan zien, of ‘t is ‘n levendig mens. Maar oppe keper bekeke, zie ik, dat het ‘n stoomknecht is, die heel handig de tafel in order ranseert, net zoo as dat op ‘n fersoenlijke menier mot gebeure, en toe weêr de kamer uitgaat en ook de deur achter zich toetrekt. ‘N prebaat middeltje, vind uwé niet, om de belasting op de booije³⁶⁹ t’onduike?”

“As de menister ‘t maor niet gewaor wordt,” was het voorzigtige antwoord van den assessor, waaruit te zien is, dat hij toch niet geheel gedachteloos zich de jokkernij van den roodvlek liet inpeperen.

“Daar is ook al raad voor,” liet de spreker er op volgen, “we krijge mettertijd toch ook stoommenisters....”

³⁶⁷ moeder.

³⁶⁸ familiär souper.

³⁶⁹ bode, personeel.

“En ‘n stoomhof, en ‘n stoomkoning,” vervolgde Oom.

“Daar we ‘t ook al meê afkunne. Uwé bent in Felix geweest, hebt uwé ons verteld? Wil uwé wel geloove, dat het ‘s winters menig keer gebeur, dat daar redevoerings gedaan worde door stoomsprekers?”

“Das jao raor; maor zul ‘t wal zoo weze?”

“Nou, vraag dat maar an wie je wilt. ‘t Kan gerust navraag lijje. Ken je de kapper ook al uit de Warremoesstraat?”

“Den oet de Kalverstraote ken ‘k wal. Vraag dat maor an miin neven.’

“Bij die uit de Warremoesstraat word je van bove tot benede, van achtere na vore, regs en links, kris en kras deur mekaar gekapt, geschore, gefriseerd, gepurmadeerd, gepoeijerd, alles deur louter klinkklare stoom, in drie menute.”

“Das jao plomp. Maar hoe kan dat wal? Ik mög wal ees weten hoe dat dat in zijn wark gaeit, dat mög ‘k wal.”

“Ja, daar zit hem de knoop. Meent uwé dan dat ze je maar zoo anstons vertelle, wat de geheime konstruksie is van de inwendige mesinerie, die der van binne inzit? Dan zouwe ze van Lotje getikt motte weze. In de Franse kermédie³⁷⁰ wordt nou ook al deur stoom gespeuld en gezonge.”

“Ja en dat het liegen en bluffen ook al door stoom en met goed succès geschiedt, dat zou mijnheer zeker ook wel kunnen getuigen....! – Niet waar, mijnheer?”

De persoon, die zoo onverwachts door deze aanmerking een knoop wierp in den draad der avontuurlijke verhalen van den roodvlek, was een man van middelbaren leeftijd, van een hoogst fatsoenlijk uiterlijk. Terwijl het Amsterdammer Jantje Oom zulke gruwelijke dingen voorloog, hadden wij hem wel de koffijkamer zien binnenkomen, niet ver van ons af plaats nemen en van den bediende een kalkoentje en de nieuwste couranten hooren eischen; maar verder was door ons van hem geen notitie genomen. Als een donderbui bij heldere lucht en zonneschijn, overviel dus den roodvlek de plotselinge bijdrage tot de stoomwondergeschiedenissen, die deze uit volle schotels voor den grasgroenen Drenth opdischte, en wie niet blind was,

370 comédie.

kon zien, dat de verhaler er alles behalve meê gediend werd. Ongelukkig voor hem, vervoegde zich de vreemde aan ons tafeltje. En nu volgde er uit diens mond eene boetpredikatie, zoo krachtig, zoo gepeperd en gekruid, dat gene, tegen wil en dank gedrongen ze aan te hooren, zich gewis een onverwachte stoomverschijning toewenschte, om hem drieduizend uur ver van 't tooneel zijner nederlaag te verwijderen.

Wij willen hier niet in 't breede weêrgeven, wat de roodgevekte zoo kort en bondig moest aanhooren. 't Thema, waarover de vreemde in krachtige taal uitweidde, was de schandelijke hebbelijkheid, velen Amsterdammers eigen, om op de ligtgeloovigheid en onkunde van eenvoudige buitenlui te speculeren en zich ten hunnen koste te vermaken. De waarschuwing, waarmee deze strafrede werd besloten, zal, hopen wij, indruk hebben gemaakt. Dat ze de twee aanstaande pleziermakers naar Bloemendaal allen lust tot replek benam en hen met beschaamde kaken deed afdruipe, bleek genoegzaam. En Oom was er zoo meê in zijn schik, dat hij een flesch met vier glazen liet aanrukken, om dien triumf te vieren. Toen de twee lafbekjes, het vertrek verlatende, nog eerst aan Jan een rummetje hadden besteld, denkelyk om den schrik af te spoelen, – had Oom de vermetele aardigheid om hun bestelling met deze woorden duidelyker te maken: “veural 'n stoomrhummegien, Jan!”

De vreemde bleef ons gezelschap houden. Van zelfs liep het gesprek over 't gebeurde. En wij hechtten gaarne ons zegel aan 't geen hij ter zake daarvan aanmerkte. Er zijn velen in Neerlands hoofdstad van dat geslacht, dat in elken overzeeschen vreemdeling een geschikt voorwerp ter bespotting meent te vinden, waaraan 't alles kan kwijt raken, wat het in zijn armzalig brein kan uitbroeijen.

“Een mof weet niets.”

Wij gaan beddenwaarts, om krachten te verzamelen tegen een uitstapje naar Zaandam.

“Een mof,”³⁷¹ dat is wel de Duitscher bij uitnemendheid, die ‘s voorjaars met zijn reiszak vol spek en metworsten op den rug en blaauwlinnen slopkousen over de schoenen uit den een of ander bedompten beurtman aan wal stapt; maar ook De Gelderschman, Overijsselaar en Drenth valt in diezelfde cathegorie. Ziedaar eene waarheid, waar al wat Amsterdamsch heet zijn goedkeuring aan geeft. “Een mof weet niets.” Dat is vervolgens het eerste axioma, waar allen bij zweren, met zooveel zelfverzekerdheid, als de Muzelman bij den baard van zijn profeet.

“Hij is een natuurmensch; hij weet op een prik, dat de aardappel niet aan een boom groeit, en dat hoenders geen zoogdieren zijn; hij kent het onderscheid tusschen kreupelhout en spurrie, rogge en gras, vlas en koolzaad; maar overigens is hij al zijn zinnen kwijt, als hij in ‘t eenige grootmagtige Amsterdam aanlandt.”

Hoe heerlijk evenwel raakt diezelfde Amsterdammer niet zelden in ‘t naauw, als hij met zulk een overzeesch natuurkind in ‘t gesprek komt over eenig vak van kunst en wetenschap! Hoe nietig blijkt dan ‘veelal zijn kennis van zijn eigen vaderland, ja zelfs van dat bewonderingswaardig Amsterdam, dat hij boven alles lief heeft en hoogschat, als den appel zijner oogen, als het puikje der steden? Spreek met hem over Haarlem. Bij Haarlem zweert hij, maar welke groote mannen daar geleefd hebben; maar wat die goede oude stad gedaan en geleden heeft voor de zaak des vaderlands,-ja: “Pinkstermaandag is hij er nog

371 Mof: iedereen van de overzijde van de Zuyderzee. Elke vreemdeling.

geweest met den stoomwagen; het was er almagtig vol; in den Hout was het dol plezierig; hij heeft er het beeld van Laurens Koster gezien, den man³⁷² die het haringkaken uitvond; hij heeft er zich lam gelagchen en er thee en wijn gedronken en is met den laatsten trein teruggestoomd, en 't interessantste van de grap was, dat hij den portier van de Haarlemerpoort ontsnapte en alzoo 't poortgeld uitwon.... Aan de Zaan zijn veel molens en papierfabrieken en ook het huisje van Czaar Peter, en de Otter ligt aan 't water...." Vraag hem niet meer; hij blijft u 't antwoord schuldig.

"Het palleis mot je zien," roept hij u toe, en vraagt gij: waarom? en wat er dan eigenlijk zoo mooi en bezienswaardig is, dan zegt hij andermaal het palleis mot je zien! Ga er maar achter in! De man zal je wel te regt hellepe."

"En 't museum op 't Trippenhuis, allemaal kostelijke schilderijen. Ze staan in een boekje te lezen en dat boekje kost drie kwartjes." – Hij-zelf echter is er nooit geweest; maar toch is hij er trotsch op.

"En dan de comédie in de Salon des Variétés! Daar is het prettig. Je geeft 'r vijftien stuiver en krijgt er een glas punch op de koop toe, die wel eens wat waterig smaakt, maar je rookt en drinkt er gerust bij. O, in de Salon spelen ze heerlijk."

"Wat dan? Vaudevilles?"

"Wel neen, kluchtige stukjes, drie op 'n avond. En dan die Judels, de eerste komiek, die is zoo grappig en kan allerlei zulke zotte gezigten trekken en meneer Boas en Kappers en Van Bienen en De Mézart en jufvrouw Vink en Boas.... o!"

"Duport maakt goede zaken, vriend. Stikkend vol alle avonden; de man wordt schatrijk. Ja, de Hollandsche schouwburg heeft er wel schade bij. De balletten houden hem nog overend; maar dat is ook alles."³⁷³

"'t Is waar; Peters is wel, en Stoete en Van Hanswijk en

372 Het kaken van haring is een bewerking waarbij een deel van de ingewanden en de kieuwen weggesneden worden. Dit heeft als doel de haring langer houdbaar te maken en hem minder bitter te laten smaken. Volgens overlevering zou Willem Beukelszoon, een visser uit Biervliet, deze bewerking in de 14de eeuw hebben bedacht en toegepast.

373 Toneelspelers; zie voetnoten bij Salon des Variétés in Deel I.

mevrouw Engelsman en Naret-Koning spelen ook goed; dat schikt nog al; man, je moet de balletten zien, *de schoone slaapster in 't bosch*,³⁷⁴ ik zeg het je, de balletten zijn verrukkelijk!”

Verder zal hij u dadelijk den naam van ‘t grootste koopvaardijschip noemen, dat op de Oost vaart voor de Handelmaatschappij, met den naam der reeders – en de Oost ligt achter ‘t IJ – en in de Oost is ‘t warm, ijselijk warm en daar groeit de peper en wonen de zwarten en slapen ze over dag, en wilt gij er meer, van weten, vraag er den kapitein naar, die over een jaar terugkomt.

Spreek met hem over de regterlijke collegiën in de hoofdstad, – hij weet niet welke er zijn; maar wel wat de man zei, die verleden week gegeeseld werd en waarom ‘t wijf geen enkel woord wilde spreken, dat gisteren gewurgd werd. Ook de “Kortegaard”³⁷⁵ op den Heiligenweg is hem goed bekend, alias “‘t pakhuis van Provokluit.”³⁷⁶ De staatsiekoets van “meneer Van der Hoop”³⁷⁷ kent hij uit duizend, en waarom de omnibussen niet meer door de stad rijden, heeft hem een afgedankte conducteur in vertrouwen medegedeeld. Wie in ‘t Nut een redevoering doet, is in zijn oog een monster van geleerdheid, en over hem, die op een zilveren bruiloft een gestolen vers brutaal weg reciteert, spreekt hij tot halfweg bijkans de gouden bruiloft

374 *De schoone slaapster (in het bosch)*– ballet-pantomine. A.P. Voites van Hamme. 1843, pdf via Delfpher.nl

375 *Kortegaard*; verbastering van het Franse ‘corps de garde’. De kortegaard was oorspronkelijk het wachtlokaal van de nacht- of ratelwacht, later o.a. het arrestantenlokaal, politiebureau en wachtlokaal voor de brouwers die ‘s nachts aanwezig moesten zijn.

376 Hendrik Provó Kluit (Utrecht, 9 september 1803 - ‘s-Gravenhage, 27 oktober 1860), heer van Rijnsaterwoude, was een Nederlands jurist, politiefunctionaris, politicus en rechter.

377 Wellicht HOOP (Adriaan van der) oudste zoon van mr. Joan Cornelis en van Agnes Dedel, werd geboren den 28 April 1778 en overleed te Amsterdam, den 15 Maart 1854.

Hij was in 1814 lid van de vergadering van Notabelen tot het vaststellen der grondwet voor den nieuw herboren staat der Vereenigde Nederlanden; daarna lid van de Eerste Kamer der Staten Generaal, en tot op zijn overlijden lid der provinciale staten van Noordholland, kommandeur der Orde van den Nederlandschen Leeuw, ridder der Orde van St. Anna van Rusland, 2de klasse. Langen tijd was hij echter, en mede tot op zijn dood, chef van het vermaarde handelshuis van Hope & Co. te Amsterdam.

Biographisch woordenboek der Nederlanden. Deel 8. Tweede stuk (1867) dbnl.org

van dat paar met stuiptrekkende bewondering. Wat den koning toegesproken is op de audientie, is hem in 't geheim verteld en hoevele malen Z. M. in den schouwburg kuchte, is hem niet ontsnapt; terwijl hij 't juiste getal schepen, die in 't Dok op vracht wachten, bij name uit zijn hoofd weet op te tellen, zonder er één te vergeten. Over de verzakking van de nieuwe beurs spreekt hij met al de kennis van een Hollandsch ingenieur, hoewel hij nog niet binnen de schutting geweest is, en hoeveel procent de versch-water-actiën zullen geven, is in zijn hoofd reeds bepaald. "Is 't niet bespottelijk," met die vraag eindigde de vreemde zijn welsprekende tirade, "dat zulk een klinkende bel³⁷⁸ zich geregtigd gelooft om ieder, die niet uwé zegt, zoo als alleen een Amsterdammer dat zeggen kan, voor iemand te houden, die, gelijk de Twenthsche boer zich uitdrukte, slijtaadje aan 't benul heeft?!"

Inmiddels was de zaal, waar wij zaten, bijkans geheel ledig geworden. De een voor en de ander na hadden de bezoekers weër eigen huis en haard opgezocht, om zich in de armen van den slaapgod, naast of niet naast een zoete wederhelft, van de vermoeijenissen van den dag te restaureren. Wij met ons vieren maakten 't eenige personeel nog uit, behalve de vriend van den raadpensionaris, die zijn vijfde cognacje nog halfgeledigd voor zich had staan, en Jan, die, met den rag tegen de tapkast leunende, door een hazenslaapje op zijn verdere nachtrust anticipeerde. Berendoom, die medelijdend van aard is en zich, naar 't scheen, verbeeldde in eigen huis te zijn, riep den dienstvaardigen bruinrok zeer goedhartig den raad toe, dat hij toch maar naar bed moest gaan, daar hij wel voor 't uitblazen van de lamp en 't sluiten der deuren zou zorg dragen. Maar onze vreemde vriend had nog beter voorstel, – dit, dat wijzelve liever 't voorbeeld zouden geven; de raadpensionaris zou wel volgen, tenzij die liever den nacht op zijn stoel doorbragt, – en Jan behoefde dan ook geen ander voor de verdere huiselijke werkzaamheden in zijne plaats te laten optreden. Oom keurde dit voorstel goed, te meer omdat de langhals³⁷⁹ toch den bodem

378 belhamel.

379 fles.

had laten zien, en de vreemdeling verzekerde, 's anderdaags morgens reeds weder vroeg de stad te moeten verlaten. Met een hartelijken handdruk namen wij van elkander afscheid, wel tevreden, dat deze avond, die onder noodlottige voortekenen was aangevangen, door de onverwachte tussenkomst van hem, die ons nu verliet, ten leste ons toch weêr de kroon had op 't hoofd gedrukt.

Hoofdstuk XXII

Stoomboot Mercurius brengt oom en zijn twee neven naar Zaandam. Een *cicerone*, een gids, leidt de Drenten rond in het bedrijvige dorp. Diverse handelaren in Zaandam speculeren met aandelen zoals tegenwoordig ook het geval is op de beurs. We krijgen een schets van het achtdaagse bezoek van tsaar Peter de Grote aan Zaandam. De toeristische gids – een boekwerk over Zaandam – wordt binnenstebuiten gekeerd. Af en toe leent de auteur ook uit andere bronnen, waaronder zowaar de *Surinaamse Courant*. Maar misschien was journalist Harm Boom ook de auteur van de geciteerde krantenartikelen.

De Zaanse bedrijvigheid wordt geïllustreerd aan de hand van de molens in Zaandam. Zaandammers zijn vooral gericht op hard werken, maar ze hebben ook oog voor cultuur. In de winter is schaatsenrijden een goede gelegenheid voor jongens en meisjes om nader kennis met elkaar te maken. Vrijerijen op het ijs zorgen niet alleen voor verkering maar leveren ook gedichten. Kennismaking van jongelui lijkt heel veel op spinavonden in Drenthe. Terug in Amsterdam weet Berend-oom een loterijjood van zich af te schudden.

Uitvlugt naar Zaandam

Uitvlugt naar Zaandam. De Mercurius en zijn hofmeester. Een verrassende ontmoeting, die sentimenteel had kunnen worden.

Het weder was tamelijk goed, toen wij plaats namen op den Mercurius, met wien wij ons, gedurende ettelijke dagen logerens in de Nieuwe Stadsherberg, regt vertrouwelijk hadden gemaakt. Elken morgen toch hadden wij in stilte hem, uit onze vensterramen, een goede reis toegewenscht naar de molenstad, en telkens vertoonde hij zich weder voor onze oogen, alsof 't was om ons te overtuigen, dat die wensch vervuld was geworden. Hoe menigmaal hadden wij hem van den steiger regtuit zien stoomen, een oogenblik stil houden, het hoofd naar Zaandam wenden, als om 't mikpunt te kiezen, en dan met groote snelheid uit het oog verloren!

In Amsterdam moet men bij alle middelen van vervoer juist op den tijd op 't appèl zijn; 't gaat er niet als in sommige stadjes van ons vaderland, waar de postwagen nog een uur na den bepaalden tijd van vertrek voor de deur van 't posthuis staat, terwijl de voerman om alle hoeken der straten gaat kijken ofte.... er.... ook.... soms.... nog.. iemand.... al sloffende en slepende.... mogte.... komen.... aanslen...te...ren, die passagier zoude worden. Zoo kwamen wij den vorigen dag te laat, hoewel we alle drie in de Nieuwe Stadsherberg present waren en op den klokslag wachtten, die den bengel van den Mercurius in beweging zoude brengen, alleen, – dewijl Berend-oom den schoenriem nog niet goed vastgeknoopt had.

't Klokje luidde, het touw ging los en de Mercurius verdween. Een van ons had den voet reeds op de legplank, maar trok dien spoedig terug; de andere bewoog zich op een sukkeldraf tusschen de deur en den steiger, terwijl Oom de trappen kwam

afhompelen zonder den weversknoop³⁸⁰ nog naar eisch gelegd te hebben, en toch – wij kwamen te laat. Zodoende ga men in de Nieuwe Stadsherberg logeren, waar u de stoombooten haast in den zak kan kijken en ondervinde zulk een teleurstelling als wij!

Oom was dan ook een weinig gepiqueerd op den Mercurius en had gaarne ‘t dubbele geld aan de zeilboot gegeven, die ons vóór den windmaker aan de Zaan had gebragt; maar tegenwind maakte dit onmogelijk. Heden stonden wij echter kwartier vóór negen met drie dampende lange Goudsche pijpen, aan de plank, waarover de stoomende handelsgod de gemeenschap met den wal onderhoudt, en toen de klok haar eersten kreet gaf, stapten wij dadelijk in gesloten gelederen achter elkander op ‘t dek. Hier namen wij een oogenblik rust; de zekerheid, dat de boot ons nu niet ontsnappen zou, vergunde ons die te genieten. Alzoo tot bezinning gekomen, herinnerde zich Oom, dat hij zijn knijpbril boven op den *Steenwijker almanak* had laten liggen en wel op ‘t ledekantstafeltje, dat aan de deur stond van kamer 17, alwaar hij de eer had te logeren; maar hij dorst het niet onderstaan, om hem te halen. Hij sloeg een oog op de ramen van kamer 17, –smekender dan een dolend ridder op die zijner geliefde in den goeden ouden tijd, – maar verklaarde in ‘t gemis te zullen berusten, liever dan een uitval te wagen met gevaar van achter te blijven. Gelukkig besluit! want naauwelijks is het genomen, of de klok luidt en

Het zeegevaarte voelt zijn ingewanden beven,

En roept geen drijfkracht meer van buiten om te leven.³⁸¹

380 weversknoop m. bepaald soort verbinding van twee draden door lussen aan de uiteinden te vervlechten en aan te trekken. Ook schootsteek.

381 ... de beroemde kweekeling van Bilderdijk, Isaác Da Costa, wiens verscheiden wij met diepe droefheid, betreuren. Deze waarachtige, deze groote, deze eerste dichter onzer dagen in Nederland, werd geboren uit Israëlietische ouders, maar door Bilderdijk, dien hij zich: een onvergetelijk weldoener, in liefde en kweeking een “vader” noemt, door overtuiging tot de waarheid des eeuwigen Christendoms gebracht. Sinds dien tijd openbaarde zich in Da Costa de zonderlinge samensmelting van den bruisenden gloed van het Oosten met den geest van het voor de meesten zoo stroeve dogma der Dordsche Synode van 1618 en 1619; eigenlijk het bewijs dat de waarachtige dichter, ook ondanks de aankleving aan het

De Mercurius maakte met ons dezelfde manoeuvre, die hij met allen maakt: regtuit, zwenken, en dan voorwaarts. Oom voelde zijn onwil tegen de boot vergrooten, toen ook hij zonder bril en almanak deze evolutie moest helpen uitvoeren. ‘t Was een gedwongen aardigheid, zeide hij, die nergens toe diende, dan om parade te maken voor de straatslijpers op den steiger. Wij stapten de eerste kajuit binnen vonden er niet wat wij hoopten, maar wel wat wij er niet verwachtten. Wij troffen er geen ander levend wezen aan dan den heer hofmeester, die in zijn buffet rammelde, als een amandel in zijn dop. ‘t Kwam ons voor, dat hij zeer melancholisch in zijn voorraadschuur ter neder zat. Hij wreef aan een schoon glaasje en zocht iets, dat hij wist niet te zullen vinden. ‘t Leek een zeer goed slag van hofmeester, bedaard, bejaard, uit een geheel andere school dan die den Zwolschen heeft gelieven voort te brengen. Hij bemoeide zich volstrekt niet met de bedrijven der passagiers daarboven, en toch vereenigde hij in zich al de hoedanigheden, die een hofmeester en niet anders dan een hofmeester geheel uitmaken. ‘t Is waar, hij had het niet druk; we hebben niet gezien, dat er iemand der passagiers zijn buffet aansprak, maar was hij een Duitsche hofmeester geweest en stond er een agent onder zijn bevelen, dan had hij zich stellig door dezen een bitteren borrel doen inschenken.

Na een vluchtigen blik in de eerste kajuit en ‘t paviljoen van den Mercurius geworpen te hebben, begaven wij ons op ‘t dek en genoten er een fraai gezigt op ‘t halvemaanswijze achter ons liggende Amsterdam. Een der matrozen, die ‘t roer – eens, bij gelegenheid van den overtocht des Russischen troonopvolgers, door prins Hendrik bestierd – in handen had, knoopte een gesprek met ons aan, en vroeg ons vanwaar we kwamen. Hoewel ‘t nu eigenlijk geen matroos voegde, die vraag aan reizigers te doen, scheen hij er een langen neus aan te wagen,

meest dorre systeem, beziel kan zijn.

Geschiedenis der Nederlandsche Letterkunde 1872 W.J. Hofdijk. Via delpher.nl

Het hele Lied 1840 is te vinden: *Vijfen twintig jaren. Een lied in 1840* Isaäc da Costa. dbnl.org Het is onder andere een lofzang op natuurwetenschappen.

en hoe heeft de man zich misschien over zijn vrijpostigheid geluk gewenscht, toen wij antwoordden: uit Drenthe. Een vergenoegde lach worstelde op 's mans betaand aangezicht bij deze verklaring. Met eenigen hoogmoed vroeg hij ons verder, of de heeren dan wel eens te Assen waren geweest, en wij antwoordden weder, maar niet met dezelfde gewaarwording: Ja.

Met klimmend enthousiasme sprak hij nu over de "florissantheid" van Drenthe en vooral van de hoofdstad, en vroeg al verder, of wij 't provinciaal gerechtshof ook gezien hadden?

Met geen 't minste teeken van spijt zeiden wij: Neen.

Maar – en nu keek de zeerob ons aan, alsof hij op den stillen oceaan in 't wand³⁸² zat om land te ontdekken, – dan kennen de heeren toch vast wel den cipier aan 't hooge gerechtshof?' – en – dat is mijn zoon! Wij antwoordden, en 't speet ons, dat we niet anders konden, ten tweeden male: Neen, en lieten verder aan Oom over om den draad des gespreks te vervolgen. Deze toch had voor de heilige justitie in 't algemeen en voor de Drenthsche in 't bijzonder een diepen eerbied, en dus ook voor 't personeel daarvan. Spoedig geraakte hij met den waterheld in een diep discours.

Onze stuurman vertelde onder de roos,³⁸³ dat hij een lading Amsterdamsche mest in commissie voor zijn zoon den cipier, die zeker ook landeigenaar was, naar Assen zoude zenden, wat Oom zeer toejuichte, dewijl in Assen niets meer noodig was dan "vettigheid." 't Plan, waar de oude matroos reeds lang zwanger van gevaren had, om zich namelijk te Assen te vestigen als kastelein of logementhouder, keurde Oom minder goed, vooral daar des ondernemenden mans echtvrouw reeds een bloeiende kelderaffaire³⁸⁴ in Amsterdam had, met vele kapiteins bevriend was en er goede nering van trok.

382 grof laken; vistuig; touwwerk van een schip', mnl. want 'lakense of wollen stof', Kiliaen wand, want (Sax. Fris. Sicamb.) 'laken, kleed; net' mnd. want bijvorm van mnl. ghewant 'stof, kleding, scheepswant; etymologiebank.nl

383 sub rosa: niet verder vertellen.

384 Op delpher.nl vind ik geen treffers. Wellicht een kroeg, nering, bordeel?

Onder dit gesprek liep de stoomboot met snelle vaart op Zaandam toe, dat zich met al zijn draaijende wieken hoe langer zoo meer over den plas ontwikkelde, tot bitter leedwezen van den matroos, die met open mond luisterde naar Ooms verhaal van 't Asser paleis van justitie, en hoe 't f 75,000 gekost had, en van de nieuwe gevangenis en 't garnizoen en de hertekamp in 't sterrebosch en den grindweg op Rolde..... Hier brak een stoot van het schip tegen den steiger 't gesprek af; wij gaven onze kaartjes over en hadden een vrije entrée in de oliestad,³⁸⁵ latende onzen stuurman in zijn mijmeringen over Drenthe en de stad der paleizen.

385 plantaardige olie. Pinda's, cacaoboter,...

In den Ouden Otter

De Oude Otter. Jan Grol zal onze cicerone zijn. Snoeperige straatjes, grachtjes, brugjes, paadjes en stoepjes. Een comedient in wording. Aballino.

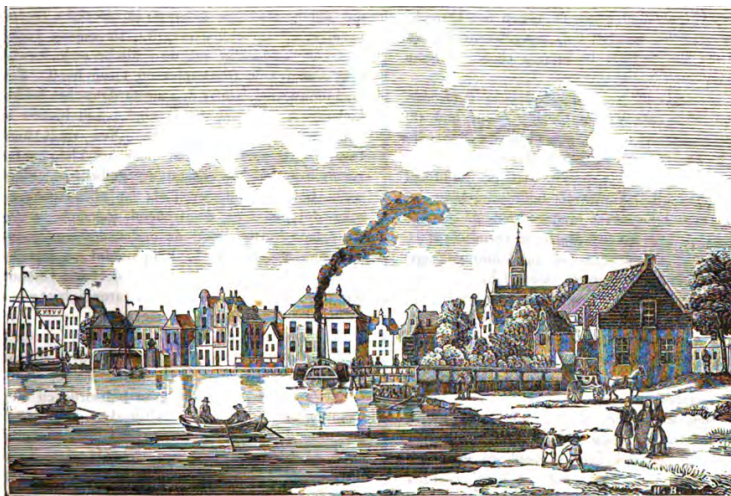
Op zekeren afstand beschouwd, doet Zaandam zich volmaakt voor als een verzameling van rood en groen, blaauw en wit geschilderde Neurenberger huisjes,³⁸⁶ die u de tooneelen uit de kinderkamer voor den geest terug voeren. En de indruk van zulk een kinderachtig gezigt heeft geen gunstigen invloed op 't oordeel der stad, dat ge reeds bij anticipatie over haar uitspreekt. Een nadere kennismaking evenwel regtvaardigt haar volkomen.

Wij stapten, altijd in gezelschap der lange pijpen, den ouden maar steeds levendigen Otter binnen en vroegen een kop koffij. Den ouden Otter zeggen wij; want deze herberg was reeds in wezen tijdens 't verblijf van Peter den Groote hier te lande.

Het wemelde in en vooral om de herberg van Zaandamsche, Koogsche, Zaandijksche en Wormerveersche kooplieden, waarvan een goed deel plaats nam in de zeilschuit, die zoo op 't oogenblik met een frissche koelte van achteren zou vertrekken. Voor vijf stuivers doet men in zulk een snelzeilend vaartuig den overtocht naar Amsterdam,

Met verschgestopte pijpen en 't oud-vaderlijk en nuttig reismeubel, de groene reiszak, onder den arm, stapten de oliehandelaars, de papier-, gort -, koeken-, cement-, stijfsel-, blaauwsel-, snuif-, chocolaad- en wie weet wat fabrikanten meer, 't dobberend vaartuig binnen, uit welks luik al spoedig een geduchte rookkolom lastig ten hemel steeg. Nog een oogenblik, het touw werd gevierd, 't zeil wapperde, en de

³⁸⁶ speelgoedhuisjes.

GEZIGT OP ZAANDAM.

kooplieden verdwenen, om op Amstels korenbeurs zaken van groot gewigt – en zijn geldzaken dit niet? – te verhandelen.

Naauwelijks hadden wij ons met Mokka's geurigen drank verkwikt en onzen voet een schrede buiten de deur gezet, of er werd een offer der barmhartigheid van ons geëischt. Een Zaandamsch jongeling uit de dienst ontslagen en verlamd, verhaalde men, liet zich op een kruiwagen langs de huizen voeren en stak ons de hand toe om eene aalmoes, – terwijl een gansche schare van aankomende Zaankanter's vol verlangen naar de komst van vreemdelingen zich de ruggen tegen de huid van den Otter wreven en als om strijd zich aanboden, om ons in Zaandam rond te leiden en alles te laten zien. Wij deden een gelukkige keus uit deze gerijfelijke schare in 't persoonkje van Jan Grol, die zich bijzonder aanbeval en als drangreden om hem tot cicerone te kiezen, met veel welsprekendheid zijn ongelukkige familie schilderde. Zijn vader was oud, zijn moeder blind en zijn zuster simpel, bij gevolg (ging hij zeer logisch voort,) zoude hij ons voor één stuiver brengen naar 't huisje van Czaar Peter, naar de werf, waar hij werkte, naar de kerk, naar 't geraamte, waaruit een comédie zoude groeijen, in één woord, hij zou ons alles laten zien, wat er te

Zaandam was en niet was en ons een diepen blik vergunnen in de geheimen der Zaan; we zouden stellig tevreden met hem zijn, want zijn vader was oud, zijn moeder blind en zijn zuster simpel. Na deze aanbeveling vertrok Jan Grol zijn gezigt in zulk een onschuldige plooi, alsof hij dat zijner simpele zuster bestudeerd had. Deze mimiek liet Oom geen twijfel over, of hij was een eerlijker cicerone, dan er ooit een, waar ook ter wereld, op twee beenen rondgelopen had.

Wij vertrouwden ons ten vollen aan onzen jeugdigen geleider en verlieten den Otter. Hij bragt ons eerst voor een winkel “à la Sinkel”, zeide Oom, en toen wij ons genoeg verwonderd hadden over dit magazijn, (volgens de nieuwe titelatuur) zoo dacht althans Jan Grol, ging ‘t verder een snoeperig straatje langs een poppig grachtje, dat met hoog opgaande bruggetjes als overwelfd was. Driehonderd zulke kneuterige bruggetjes onderhouden in de Zaan een geregelde gemeenschap tusschen de bewoners, dezer en generzijds ‘t grachtje, volgens de statistieke opgaaf van onzen Jan Grol.

Zoo hadden wij nu een goed eind wegs voortgewandeld en kwamen, aan geen terugkeeren denkende, eerst te Koog aan de Zaan, waar de eerste pelmolen gebouwd werd, van welken de eigenaar den bijnaam Pel ontving. Ook is hier de beroemde harenmakerij van den heer Harenmaker, vertelde ons Jan Grol, terwijl hij ons die inrigting beschreef als een fabrik van de haren zakken, die bij ‘t vervaardigen der lijn- en raapkoeken worden gebezigd. Verder dan Koog ligt Zaandijk, dat zijn ontstaan heeft te danken aan vijf broeders, met eenige molens en papierfabrieken.

Nog weer verder komt gij in ‘t welvarende Wormerveer, dat Knollendam tot staart heeft, en waar de rivier de Zaan haren oorsprong neemt.

Ten oosten van de Zaan ligt Oost-Zanen met 1000 inwoners, molens en stijfselfabrieken; ten westen West-Zanen met een stoom-blaauwselfabriek,³⁸⁷ buitendien uit de geschiedenis

387 blauwsel ‘bleekmiddel; blauwe kleurstof’ -> Zweeds blåelse ‘blauw verfmiddel om vergeling van de was tegen te gaan’ (uit Nederlands of Nederduits); Papiaments blous ‘bleekmiddel; blauwe kleurstof’.

bekend door den moederliefenden Lambert Melisz.,³⁸⁸ in de dagen der Spaansche tirannij.

Wij hadden echter den tijd niet om onze wandeling zoo ver uit te strekken, en vroegen daarom onzen geleider, wanhopig door 't nooit veranderend gezigt van houten huizen waarvan de vensters en deuren rijkelijk met helder groen, bruin of leelijk donker blaauw overstreken en met opzigtelijk rood afgezet waren, van Broeksche tuintjes en paadjes en stoepjes, of er geen mogelijkheid zoude bestaan om de Zaan over te steken naar de oostzijde. Dadelijk liep hij met ons een naauw gangetje door, eischte een bootje, en binnen weinige oogenblikken stapten wij aan den anderen oever der schoone rivier op den wal, tegen dadelijke betaling van eenige centen. Wij zetten weer koers naar den Otter en kwamen de houten comédie in aanbouw van de heeren Hoedt en Bingley³⁸⁹ voorbij, die tegen of na Paschen aan de Zaan zouden arriveren met het voornemen om er eenige tooneelvoorstellingen te geven. Tot dat einde waren er wijd en zijd reeds biljetten aangeplakt, relaas doende van 't stuk, waarmede die voorstellingen zouden geopend worden, benevens prijsbepalingen zoowel met als zonder abonnement. Als we 't goed onthouden hebben, zoude deze schouwburg, die leerschool der zeden, geopend worden met *Aballino of de groote Bandiet*,³⁹⁰ en hoewel nu de Zaandammer niets

etymologiebank.nl

388 *Lambert Melisz, of De ouderliefende jongeling van Westzanen* Anna Petronella Muller-Westerman 1834 delpher.nl Toneelspel.

389 De familie van der Gryp, Leidenaars, de ellendigsten onder die ellendigen, en het overige tuig, niet waard dat men het noeme, de hemel wete uit welke hoeken en gaten bijeengeharkt, zietdaar het Gezelschap der Zuid-Hollandsche Tooneelisten onder directie van de heeren Hoedt en Bingley, gevestigd in de hoofdstad, elke week deszelfs gaven in de Academiestad ten toon spreidende, en, vereenigd met de Hoogleraren Siegenbeek en Schrant, Collegie gevende in de uiterlijke welsprekendheid. *Studentenshetsen*. Deel 1. (1844) Teksten (onder ps. Klikspaan) (2002)–Johannes Kneppelhout dbnl.org

390 Hendrik Zschokke, hoogduitsche letterkundige en publicist, is den 27 juny ll. te Aarau (Zwitserland) in eenen gevorderden ouderdom overleden. Geboren te Maegdenburg, den 22 maart 1771, sloot hy zich, nog zeer jong zynde, eener troep reizende tooneelspelers aen, en gedurende dit avontuerlyk leven, stelde hy zyne eerste tooneelstukken op. Van hem is het by de Vlaemsche Rederykkamers overbekende drama: *Aballino, de groote bandiet. Het Taelverbond*. Jaargang 3(1847) dbnl.org Dit toneelwerk kwam al eerder voorbij. Blijkbaar populair in die jaren.

vertoont, dat eenige sympathie voor zulk een sujet verraadt, kent de ondernemer 't Noord-Hollandsch publiek te goed, om er zich niet een gunstige uitkomst van te beloven. Met hoe veel bijval toch hebben zich niet onlangs nog de bewoners der Amstelstad door dit gruwelijke stuk de zedelijke schoonheid der deugd laten voorspiegelen en inpeperen! – We lieten 't comédie-embryo regts liggen en traden de oosterkerk binnen. Deze beviel ons niet en maakte een onaangename indruk op ons. Zij heeft eenige geschilderde glazen met Peter den Groote, de drie jongelingen in den vurigen oven, den tempelbouw van Salomo, de opkomst van Noord- en Zuid-Holland, en een schilderij, de kerk voorstellende in den watervloed van 1825, door den heer Rijk. De kruiskerk, vroeger bullekerk, (een onaardige naam naar een onaardige geschiedenis)³⁹¹ staat aan de westzijde naast het raadhuis. Overigens zijn er drie Doopsgezinde kerken of vermaningen, twee Roomsche en nog een van die gezindte aan 't gehucht het Kalf.

391 De gebeurtenis op het doek van de onbekende schilder vond plaats op 29 augustus 1647, ten tijde van de bouw van de kerk die duurde van 1638 tot 1692. Het drama speelde zich af in het westelijk deel van Zaandam, op een weiland bij de Hogendijk. Een verslag uit die tijd van heemeester Ireton maakt melding dat Jacob Egh, een boer, op de horens was genomen door een losgebroken, woedende stier. Zijn hoogzwangere vrouw probeerde haar man te ontzetten maar ook zij werd op de horens genomen, en wel dusdanig dat haar buik werd opengereten door een van de hoorns en zij via deze ongewilde keizersnede ter plekke beviel van een zoon.
<https://onh.nl/verhaal/de-bullekerk-dankt-zijn-naam-aan-een-woestestier>

Het huisje van Czaar Peter

Het huisje van Czaar Peter. Geschiedkundige herinneringen betreffende dien vorst, uit zijn verblijf hier te lande, en den later tijd. Berend-oom vervaardigt een kniedicht.

Op den dam, bij de groote sluis, die 't Y en de Zaan vereenigt, hadden wij eenige oogenblikken een fraai gezigt op beide waters. Daarna begaven wij ons naar den vorstenburg of 't Peter-huisje. Met zekere vooringenomenheid geleidde ons Jan Grol derwaarts. Het streelde den Zaandammer, dat een man als Peter, die toch meer was dan burgemeester van Zaandam, in zijn geboorteplaats als scheepstimmerman had gewerkt, en 't hinderde hem daarom, dat wij niet driftiger aanstapten. In druk gesprek met Oom over den grooten Peter, verleidde hij dezen soms tot een halven sukkeldraf, maar als de goede Oom achterom keek en stilstond om ons te wachten, groeide zijn onrust des te meer en riep hij telkens, als om den assessor moed in te spreken: "nog maar een klein eindje, mijnheer, en dan zijn wij aan 't huisje van Czaar Peter."³⁹²

Eindelijk dan stonden wij voor de nederige woning, die eenmaal Ruslands keizer als scheepstimmerman herbergde!

Eer wij binnengaan, vragen wij onzen lezers voor 't volgende, den grooten man betreffende, een paar minuten geduldige aandacht.

Peter Alexowitz³⁹³ verliet in den bloei zijns levens [25 jaar oud] 't magtige maar onbeschaafde rijk, waarover hij 't

³⁹² Tsaar Peter de Grote woonde in 1697 acht dagen in het huis van smid Gerrit Kist in Zaandam.

³⁹³ Peter I Aleksejevitsj Romanov (Moskou, 9 juni 1672 - Sint-Petersburg, 8 februari 1725), bijgenaamd Peter de Grote was van 1682 tot zijn dood in 1725 tsaar van Rusland.

bewind voerde. Bewust, dat de kunst van regeren bestond in 't volk te beschaven, het de voordeelen van den koophandel, de kunsten en wetenschappen te doen kennen, kwam hij tot het hooghartig besluit zijn rijk te verlaten, andere landen te bezoeken, zich voor dien tijd al de genoegens des levens te ontzeggen en onder 't nederig kleed van een ambachtsman dat land te bezien, waarvoor hij door de gesprekken met zijnen gunsteling Le Fort,³⁹⁴ de hoogste bewondering had leeren koesteren en welks taal hij door den omgang met sommige van deszelfs inwoners eenigermate had geleerd. Dat land was Holland.

Onder 't misnoegen zijner rijks grooten over deze voorgenomene buitenlandsche reis, volvoerde Peter zijn plan, gaf 't bestuur gedurende zijn afwezigheid over aan prins Romadofsky, en zond te gelijker tijd een groot gezantschap naar Holland, ten einde te beter onbekend te blijven en zich voor te doen alsof hij tot het personeel der ambassade behoorde. Op doodstraf had hij den zijnen de ontdekking van 't geheim verboden.

De Czaar reisde in Hollandsch gewaad het gezantschap vooruit, en hoe meer hij Holland naderde, hoe meer hij vooral benieuwd was naar Zaandam, waarvan hij zoo veel had hooren spreken. Te Emmerik verliet hij zijn gezelschap en huurde een aak, om zich naar de Zaan te laten brengen. Hij bragt den nacht in den Oost-Zaner-Overtoom door en kwam den 18 October 1697 des morgens om zes uren in de Voorzaan en in

394 Peter Alexowits had van zijne eerste kindsheid af met Hollanders omgegaan en de Hollandsche taal reeds vroeg door het gebruik geleerd. De gesprekken van zijne Zaandamsche vrienden, die destijds in Rusland de meeste tegenstelling vonden met het zoo bloeiende Zaandam en het welvarende Holland, en over de genoegens aldaar gesmaakt, welke zeker niet verkleind werden, wekten natuurlijk eene warme belangstelling bij den vurigen jongeling. De lofredenen van Le Fort over deze welvaart, door ijver en kunde veroorzaakt, hadden deze belangstelling in 'eene brandende begeerte, om dit land te bezien, doen overgaan, en hij gaf eerlang den Raad te verstaan, dat hij voornemens was in vreemde rijken te reizen, opdat hij zelf de wetten, de zeden en de gewoonten van andere volken konde leeren, om daarvan naar zich te nemen, hetgeen hij voor Rusland het beste zoude oordeelen. *Surinaamsche courant* 25-07-1835 via delpher.nl

Het verhaal op deze bladzijden komt vrijwel letterlijk overeen met het artikel in de *Surinaamse Courant*.

‘t Kerkerak aan, maar werd ook dadelijk door Gerrit Kist, die vroeger als smid in Rusland gewerkt had, herkend. Spoedig knoopten de oude kennissen een praatje aan, waarbij de Czaar hem openhartig zijn voornemen te kennen gaf en tevens verzocht bij hem te mogen inwonen. Geen tegenspartelen hierin baatte Gerrit Kist. De weduwe, die in ‘t achterhuisje van Kist woonde, werd omgekocht, om voor zeven gulden haar vertrek te ontruimen; Peter betrok ‘t en verbood zijn huisheer ernstig, om iemand met zijn hoogen rang bekend te maken.

Toen Peter uit de aak aan wal sprong, was hij gekleed in een rood wambuis en witte linnen broek, terwijl de andere schepelingen de Russische kleederdragt droegen. Dit baarde opzien. Peter ging, om de nieuwsgierigen te ontwijken, met de zijnen in de herberg. Men volgde. De Czaar vroeg nu een vrije kamer en zond zijn tolk onder de menigte, om hare gevoelens ten aanzien van zijn persoon uit te vorschen. Men geloofde, dat hij tot het groote gezantschap in aantogt behoorde. Peter liet daarop verspreiden, dat ze vreemdelingen waren en werk zochten. Men geloofde ‘t niet. Rijke kleeding, zachte handen en goudbeurzen spraken het tegen. Zijn gevolg bestond uit zes personen, die jammerlijk klaagden over hunnen toestand en de hun opgelegde verpligting om den Czaar alles na te doen.

Den volgenden morgen vroeg ging Peter dadelijk aan den arbeid in zijn hemdrok tot zweetens toe. Hij maakte badkuipen. Daags daarna liet hij zich aantekenen op de werf van zekeren Teeuwissoon Rogge als arbeider onder den naam van Michaëlof; met de bijl gewapend, begaf hij zich onder ‘t werkvolk, vooral met vermaak den meesterknecht dienende en dezen naar alles tot in de geringste bijzonderheid toe ondervragende. Verder bezocht hij de vrouwen en de ouders van die personen, die te Moskou en Archangel hem bekend waren geworden. In den voormiddag ging hij naar Mary Hetmans, de moeder van Thomas Josias, een arm mensch, die hem een mutsje jenever haalde, dat hem zeer aangenaam was, terwijl hij at bij Jan Rensen en daar Antje, de vrouw van Arrien Mietje, ontmoette, wiens kennis hij roemde.

De Czaar ontbood vervolgens een kleermaker, om voor

zijn gevolg Zaandammer kleeding te maken, kocht van een schilder een roeibootje voor veertig gulden en een kan bier, die ze te zamen aan den Overtoom opdronken, en bezocht fabrieken en winkels, olie-, zaag- en papiermolens, alsmede lijnbanen, zeilmakerijen, ijzer- en kompasmakerswinkels. Hij vroeg meer dan men goedvond te beantwoorden.

In een papiermolen nam hij den arbeider den vorm uit de hand, schepte een volkomen blad, en gaf uit blijdschap. daarover den knecht een rijksdaalder; eene milde gift, want Peter was anders karig.

Aan de Zaan werd een algemeen gemompel gehoord over den vreemdeling, dat reeds woensdag luider werd, doordien de Czaar over den zuiddijk gaande, pruimen uit zijn hoed at, daarvan aan sommige jongens mededeelde en anderen niets gaf, die hierover verstoord den vorst met modder wierpen.³⁹⁵ Hierop volgde een afkondiging van de vroedschap waarbij de gemeente kond werd gedaan, “om de groote Heeren, die vreemdelingen zijn en onbekend willen blijven, geen ‘t minste leed toe te brengen.” Tevens werd besloten om den toegang tot de woning van den Czaar met wachten af te zetten.

Intusschen kwamen duizende nieuwsgierige Amsterdammers dagelijks te Zaandam om een arbeidend vorst (iets raars, toen; – nu ook nog? –) te zien. Meijert Arendszoon Bloem, een voornaam Zaandamsch koopman, bragt nu den Czaar een bezoek en bood hem een andere woning aan met een goeden tuin, waarin veel ooft³⁹⁶ was.

Hij ontving ten antwoord, dat zij zulke groote heeren niet waren; ‘t huis dat hij bewoonde was groot genoeg. Deze kennismaking bragt hen echter in nadere betrekking; immers, na dien tijd waren Bloem en Calf de vertrouwden van den keizer.

Des donderdags zeilde de Czaar met een boeijer, vergezeld van den heer Bloem, de Zaan op en bezigtigde een stijfelmakerij en een pelmolen, die bij het Kalf over Zaandijk gebouwd werd. Hij rigtte met eigen hand iets in dezen molen op, en ter

395 Deze anekdote staat ook in *Beschrijving van Zaandam* Bartel Geuns 1842 pdf via delpher.nl

396 fruit.

gedachtenis daarvan heet die molen nog de Grootvorst.

Inmiddels ging men te Amsterdam groote weddingschappen aan, of 't de Czaar was dan wel een zijner ambassadeurs. De heer Houtman, vroeger te Archangel woonachtig, zond haastig den makelaar Jacob Ysbrands naar de Zaan, om zich nader van de waarheid te overtuigen. Deze zag en herkende hem, maar durfde niet spreken. Zijn patroon stak toen zelf over 't IJ met Wouter De Jongh een koopman op Rusland; beide hadden daarop een langdurig mondesprek met den vorst. Dienzelfden dag had deze een boeijerjagt gekocht van Dirk Stoffels voor f 450 gereed geld, waarvoor hij dadelijk nieuwe boegspriet maakte en Gerrit Musch als knecht aannam.

Den volgende zondag wilde de Czaar weder uit Zaandam vertrekken. Toen dit bekend geworden was, kwam er echter zulk een ontzettende menigte op de been, dat de woning des keizers geheel werd ingesloten, waardoor hij woedend werd en stuipen kreeg. De regering was er meê verlegen en liet den boeijer, tot den overtocht van den Czaar bestemd, zoo dicht mogelijk bij 't huis komen, waar hij zich ophield, en dat hij om één uur al worstelende en slaande door de menigte bereikt had. 't Woei hard, men waarschuwde den keizer voor 't gevaar van omzeilen, maar hij wilde de reis voortzetten en landde gelukkig te Amsterdam bij de Oude Stads Herberg aan des middags om vier uren. Hier was 't gedrang weêr even groot en deelde de Czaar verscheiden muilperen, oorvijsen en stokslagen, tot bloedens toe, uit, die echter alle niet onbeantwoord bleven. Gelukkig evenwel kwam hij in 't Oude-Zijds-Heeren-Logement, alwaar reeds eenige heeren van het gezantschap waren aangekomen.

Te Zaandam vernam de Czaar de scheuring van Polen;³⁹⁷ uit zijn werkplaats deed hij aan koning August de toezegging van dertigduizend man hulptroepen en zond hij bevelen af voor zijn leger, dat tegen de Turken geformeerd was.

397 1697. Keurvorst Frederik August I van Saksen wordt als August II tot nieuwe koning van Polen en grootvorst van Litouwen gekroond. Hij is gekozen door de Poolse adel met voorbijgaan aan de zoon van de overleden Jan Sobieski.

Te Amsterdam oefende hij zich bij den ontleedkundige Ruysch,³⁹⁸ deed heelkundige operaties en bestudeerde ten huize van den burgemeester Witsen de proefondervindelijke natuurkunde.

Zonder eenig ceremonieel bezocht hij Utrecht, en, in den Haag, Willem, koning van Engeland en stadhouder der Vereenigde Provinciën. Le Fort alleen was de derde persoon bij deze zamenkomst. Ook woonde de Czaar 't gehoor bij, dat zijne ambassade toegestaan werd en zag de geschenken onderling wisselen.

Te Amsterdam teruggekeerd, hield hij zich met de beoefening van allerlei kunsten en wetenschappen onafgebroken bezig tot in 't midden van Januarij 1698, toen koning Willem hem een jagt en twee oorlogsschepen zond om hem naar Engeland over te brengen.

Ook hier oefende hij zich ter verdere volmaking; en bij zijn vertrek naar zijn uitgestrekt keizerrijk nam hij een menigte geleerden, kunstenaars en ambachtslieden mede, die hem behulpzaam zouden zijn tot bereiking zijner veelomvattende plannen.

In Mei van 't zelfde jaar bezocht Peter Zaandam andermaal en achttien jaren later nog eens in gezelschap zijner gemalin, alleen vergezeld door twee bedienden. Zij gebruikten toen 't middagmaal bij den heer Kalf, van wien we reeds vroeger spraken.³⁹⁹

Treedt na deze eenigzins uitvoerige beschrijving van Peter's verblijf hier te lande en wel hoofdzakelijk te Zaandam, met ons de woning binnen, waarin de held van 't magtige Noorden acht dagen vertoefde; maar beschouwen wij eerst met een vlugtig oog haar uiterlijk aanzien. Toen Peter hier woonde, was ze grooter, maar 't voorste gedeelte is om zijn

398 Fredericus Ruysch. O.a. *Ontleedkundige verhandelingen over de vinding van een spier in de grond des baar-moeders* 1725 pdf via delpher.nl

399 Misschien stond *Bors* – spek met rapen en aardappelen – op het menu. Rusland kent *Borsj*, dat is koolsoep. Misschien zijn de woorden van elkaar geleend. Het Russisch kent veel scheepstermen afgeleid van het Nederlands; Fokmasta. *Bors* staat in *Beschrijving van Zaandam* Bartel Geuns 1842 pdf via delpher.nl

Het huisje van Czaar PETER
in 1697.

La Cabane du Czar PIERRE.
telle qu'on la vit en 1697.

bouwvalligen staat afgebroken; 't achterste, dat zich nu aan ons oog vertoont, en dat den keizer herbergde, is door een steenen muur en onder een behoorlijk afdak zoo veel mogelijk tegen den algemeenen vernielal, de tijd, beveiligd, en deze voorzorg, door onze koningin als eigenares der woning genomen, was zeer noodig. Jan Grol had den concierge ons voornemen om binnengelaten te worden gemeld, en dadelijk verscheen diens tamelijk bejaarde, vriendelijke en praatzieke wederhelft om ons van dienst te zijn.

De deur werd geopend. Oom trad binnen, en plaatste zich dadelijk in een der drie houten leuningstoelen, die Ruslands keizer ook gebruikt had, voor de houten tafel, en keek in de geopende bedstede, waarin de grootmagtige vorst rustte na een vermoeijenden dag en een avond, gewijd aan de belangen zijner onderdanen, terwijl Jan Grol door de deur een schuinschen blik in de broodelooze spinde⁴⁰⁰ wierp. In den schoorsteenmantel werd in 1814 door keizer Alexander een steen gemetseld met de woorden: PETRO MAGNO ALEXANDER (Alexander aan

400 provisiekast.

Peter Den Groote), terwijl ook 't stoeltje, waarop 't den keizer behaagde te staan, toen hij metselde, nog aanwezig is; verder is er een gedenksteen van Z. M. Willem I, een ander van onze koningin ter herinnering van den tiendaagschen veldtog,⁴⁰¹ en eindelijk nog een marmeren plaat, waarop de Russische staatsraad en dichter Jaukowski⁴⁰² eenige uren vóór 't bezoek des tegenwoordigen troonopvolgers in 1839 met potlood een viertal dichtregels in 't Russisch schreef, die, op verzoek van den heer Van der Hoop door den heer Van Lennep⁴⁰³ getrouw vertolkt, in 't Nederduitsch aldus luiden:

Buig in deez arme hut, waar de Englen Gods om zweven,
Buig, Grootvorst! hier het hoofd, in stillen ootmoed neer.
Zij was de wieg uws rijks; ze omsloot de kiem weleer,
Die grootheid moest aan Rusland geven.⁴⁰⁴

Laatstgenoemde dichter was zoo gelukkig, hierover de hooge goedkeuring van de koningin in te oogsten, waarop de heer Van der Hoop 't vers, in beide talen, in den genoemden steen deed beitelen, ter gedachtenis van 't bezoek van den grootvorst in de nederige woning van diens doorluchtigen voorzaat.

Willen wij nog 't een en ander betreffende dit bezoek inlasschen? De echtgenoot van den concierge deelde 't ons mede.

Eenige dagen vóór de komst des erfgenaams van den magtigste der Europesche troonen, was 't goede stadje reeds in rep en roer. Zaandam wilde den keizerszoon op een waardige

401 De Tiendaagse Veldtocht van 2 tot 12 augustus 1831 was een veldtocht van koning Willem I der Nederlanden om de Belgische Opstand met wapengeweld te onderdrukken. Hoewel die opzet slaagde, verkreeg België zijn soevereiniteit door de dreiging van Franse militaire steun.

402 De dichter heet Jankowski, zie o.a.: *Ons vaderland en zijne bewoners* 1857 via Delpher.nl

403 Lennep, Mr. Jacob van -, 1802-'68, zoon van David Jacob, was als student een tijdlang bij de leerlingen van Bilderdijk, doch weldra wendde hij zich van hem en Da Costa af. Deed als student met Dirk v. Hogendorp een voetreis door de Noordelijke provinciën, en maakte er gedichtjes op, 1823. *Letterkundig woordenboek voor Noord en Zuid*(1952)–K. ter Laan dbnl.org

404 In *Beschrijving der Nederlanden* 1841 via delpher.nl

wijze ontvangen. De schutterij kwam op den blijden dag der overkomst onder de wapenen, en de molens, schepen en woningen waren alomme gevlagd. Met statige vaart naderde de Mercurius met een koninklijken prins aan 't roer 't jubelende Zaandam.

Toen de Czarowitz de woning van Peter den Groote binnentrad, een ernstigen blik op haar eenvoudige inrigting wierp en 't brood en zout nam, hem door zijne hooge aanverwante, op deze plaats, onder zulke herinneringen aangeboden, was hij diep ontroerd.

De muziek uit de kapel der koningin liet zich gedurende 't bezoek in de hut hooren. Daarna gaf de koningin een luisterrijk dejeuner in den Moriaan, terwijl een zangvereeniging 't Russische volkslied uitvoerde. Bij dit bezoek werd ook de schilderij ontbloot, die de heer Portman der koningin aanbood, Peter voorstellende ten voeten uit in de Zaandammer boerenkleeding van dien tijd, zittende in den hoek der eerste kamer, zoodanig, dat de broodkast en een gedeelte van den schoorsteen zichtbaar blijven. Hij houdt in de regterhand een passer; de linker verraadt onrust. Vóór hem ligt Witsen's "*Scheepsbouwkunst*,"⁴⁰⁵ benevens teekenen timmergereedschap; hij is in bespiegelingen verdiept en bezield met een grootsch ontwerp.

Men wil, dat het *Ruslands* wording zij! De koningin aanvaardde dit fraaije stuk en beloonde de bekwaamheden des schilders, door 't die vereerende plaats aan te wijzen, die 't nog inneemt, in de tweede, met oranjevlaggen versierde kamer van Peter's woning.

Tevens dronk de groot vorst alhier uit een der bekers, die Peter in 1697 vereerde aan de zes kinderen der weduwe, bij wie hij inwoonde; elk hunner had ter zijner gedachtenis zulk een beker ontvangen met het jaartal en zijn wapen. Één dezer geschenken slechts is bewaard bleven en was nog de eigendom van zekeren Bes, een sjouwerman, die hem den burgemeester ter hand stelde. Honderdtweeënveertig jaren was de beker

405 *Aaloude en hedendaagsche scheeps-bouw en bestier* Nicolaas Witsen – 1690 (1ste druk) dbnl.org als pdf.

door zijne familie bewaard, hoewel hij menigmaal in tijd van nood in de bank van leening had gestaan; de andere waren in bange tijden welligt in de algemeene offerkist geworpen.

De burgemeester gaf 't merkwaardig geschenk aan den grootvorst, die 't dankbaar aannam, den braven sjouwerman met vijf honderd gulden beloonde, en beloofde, voor hem en zijn acht kinderen te zullen zorgen. De bewaarder van 't huisje ontving een geschenk van driehonderd gulden.

Nog eenige minuten bladerden wij in de tweeëntwintig boeken, die, op één na, geheel gevuld zijn met namen van bezoekers, beginnende met het jaar 1800. Er was nog een met de naamteekeningen der hooge personaadjes, maar dit werd door den concierge bewaard, sinds een onbescheidene en stoute hand de naamteekening van keizer Alexander roofde, ons daardoor met zoo vele anderen 't genoegen ontstal van eene beschouwing der schrijftalenten van de vorstelijke bezoekers.

Ook Napoleon bezocht in 1811 deze woning. Hij bragt gaarne een hulde aan groote geniën, hoe vertoefde hij niet eens met zichtbare aandoening en diep nadenken bij 't graf van Frederik den Groote! Zijn groote geest vond hier gewis meer stof tot ernstige overdenkingen dan te Broek in Waterland bij de hazenjagt in den palmtuin!⁴⁰⁶ Bij gelegenheid van dit bezoek werd Zaandam tot stad verheven.

In Mei van 1842 deed de prins Van Joinville⁴⁰⁷ een bedevaart naar de Peterhut. Wij troffen onder deze duizende namen ook nog enkele kennissen aan, 't zij persoonlijke, 't zij door geschrifte. Onder de laatsten behoorden Lamartine⁴⁰⁸ en Chateaubriand,⁴⁰⁹ terwijl een Fransch advokaat Pierre Le Grand in een paar dichtregelen, die ons geheugen tot onzen spijt ontsnapt zijn, met een aardige woordspeling op zijn en

406 de geknipte en gemodelleerde buxustuin uit een vorig hoofdstuk.

407 François Ferdinand Philip Lodewijk Marie, Prins van Joinville, geboren den 14 Augustus 1818. *Surinaamsche Almanak voor het Jaar 1825* dbnl.org

408 Alphonse Marie Louis de Prat de Lamartine (Mâcon, 21 oktober 1790 – Parijs, 28 februari 1869) was een Frans dichter, historicus en staatsman.

409 François René vicomte de Chateaubriand (Saint-Malo, 4 september 1768 - Parijs, 4 juli 1848) was een Frans romantisch dichter en schrijver en politicus.

‘s keizers naam, in ‘t gedachtenisboek een blijk achterliet van zijn bezoek te dezer plaatse.

Velen hebben de gewaarwordingen, die hun in deze hut overvielen, in verzen uitgeboezemd; anderen schreven verheven proza, terwijl er ook niet weinigen waren, die meer gevoelden dan zij konden schrijven of meer schreven dan zij gevoelden. Wij gelooven niet te overdrijven, als we ‘t getal der naamtekeningen op vijftigduizend schatten, die als vertegenwoordigers uit geheel Europa, uit Oost en West staan aangeschreven. Ook wij vermeerderden dit aantal, terwijl onze Mentor zich een kale plek op zijn broek wreef, om ‘t paar regels te rijmen, dat hij straks onder die van zeker vaderlandsch dichter wilde plaatsen:

Peter was een knap Keizer en toch geen schribent,
Ad idem Berend D., ouderling en assessor in Drenth.

Wij haalden hem over om deze regelen liever bij onze terugkomst te Amsterdam in zijn *Steenwijker almanak* te schrijven, en ‘t alleen bij zijn naamtekening te laten, wier genoegzaamheid door ‘t voorbeeld van beroemde mannen kon gestaafd worden. Hij stemde ons verzoek toe, onder belofte van hem dit kniedicht, meer naar waarheid dien naam dragende dan zoo vele andere, te helpen onthouden, ‘t geen wij aannamen.

Wij verlieten daarop ‘t huisje van Peter den Groote. ‘t Moedertje klaagde bij ons vertrek over ‘t verminderen der reizigers. Ondertusschen gelooven wij, dat de bewaarder er goede zaken maakt. Vijfhonderd gulden inkomen, daarenboven welligt nog pensioen, en dan de talrijke footjes! Neen, de krijgsman behoeft geen hunkerend oog over ‘t IJ naar de kazerne Oranje-Nassau te slaan. Hij misgunne zijnen collega’s de inwoning in Neerlands hoofdstad niet! Ook was ‘t seizoen niet ver genoeg nog gevorderd om nu reeds over ‘t verminderen van bezoekers te klagen. Intusschen, er zijn Nederlanders en zelfs Zaandammers, die nog nooit een voet in deze woning van Europesche vermaardheid gezet hebben,

even als er Amsterdammers zijn, die van 't paleis op den Dam in hunne woonplaats niets meer dan den uitwendigen vorm hebben bezigtigd en er echter, niet zelden, met zeer veel vrijpostigheid over durven redekavelen. De zekerheid 't alle dagen te kunnen zien, doet de uitvoering telkens verschuiven, en hoe menigeen derzulken verlaat het tooneel dezer wereld zonder zijn voornemen volbragt te hebben!

Volg ons nu, geduldige Lezer! naar den Otter; wij willen een likeurtje gebruiken en keuvelende 't vertrek der stoomboot afwachten.

De Zaandammer molens

Molens.

De Zaandammer molens zijn als alle andere molens voorzien van vier wieken, maar ze hebben een betere kleur dan de Drenthse en er zijn pakhuizen annex, die getuigen, dat er iets meer verricht wordt dan bij ons te lande. Zoo ergens, dan zijn hier de windmolens de volmaaktheid zoo nabij mogelijk gekomen; al 't genie der inwoners is bij voortduring op 't perfectionneren dezer gevleugelde machines gevestigd en verbazend groote sprongen zijn in de molenbouwkunst sedert hare kindschheid gedaan. In 't eerst stonden alle molens met vaste wieken naar 't noordwesten; een bewijs, dat de wind, toen zoo wel als nu, 't meest uit dien hoek waaide; blies hij uit een anderen hoek, dan had de molen vacantie. Later bouwden men ze op vloten, die men met hun vracht naar verkiezing van positie kon laten veranderen, hoe Aeolus⁴¹⁰ ook in zijn wonderlijke luimen goedgevond zijne bolle kaken te spannen. De eerste alzo met alle winden malende molen werd daarom "het drijvende Juffertje" genoemd.⁴¹¹

't Getal diervoorwerpen beliep hier vroeger ruim zeshonderd: honderd en vijftig zaagmolens zijn er verdwenen en lieten er honderd over; er zijn even zoo mede de Groenlands-visscherij, die eenmaal vijftig schepen eischte, alsmede die op Straat Davids.⁴¹² Er is echter nog aanzienlijke handel op de

⁴¹⁰ God van de wind.

⁴¹¹ Een deel van zijn vermaardheid dankt Uitgeest aan Cornelis Cornelisz., die hier op het einde der 16e eeuw den eersten houtzaagmolen – het Juffertje – op een drijvend vlot heeft gebouwd. *Wandelingen door Nederland met pen en potlood* Jacobus Craandijk 1888 via delpher.nl. Ook dbnl.org.

⁴¹² De Straat Davis is een zeestraat tussen Groenland en Baffineiland. Ze behoort tot het Canadese territorium Nunavut. De straat verbindt de Baffinbaai met de Labradorzee. De zeestraat is genoemd naar de Engelse

Oostzee en de Noordsche havens. De bevolking van Zaandam telt thans elfduizend zielen.

Zaandam is ter dege een windhoek. 't Gebeurt zelden, dat al de molens uit gebrek aan beweging in de lucht stilstaan. Hoeveel er eigenlijk juist zijn, konden wij niet te weten komen; Jan Grol sloeg er een slag naar, maar zijn getuigenis kwam ons niet geloofwaardig voor.

In geen derzelve, legden wij een bezoek af, maar wij zeggen 't bij overlevering en doen 't zonder eenigen gewetensangst, dat het er zeer ordelijk en zindelijk toegaat. 't Schenkt een levendig schouwspel, duizend wieken onophoudelijk, de een sneller dan de ander, eene soort van "krijg Antje"⁴¹³ in 't luchtruim te zien spelen.

Zoo als wij zeiden, heeft men er ruim honderd oliemolens, wier debiet echter door 't toenemend gebruik van gaz in de groote steden des lands aanmerkelijk geleden heeft. De handel in olie is evenwel nog zeer uitgebreid en er wordt in dit artikel op de Amsterdamsche beurs een vrij groot en gevaarlijk spel gedreven; een steeds voortdurende na-klucht van den Haarlemer en Alkmaarer bloemenhandel uit vroeger eeuwe. Men koopt en verkoopt, even als toen olie op tijd, zonder dat koper of verkoper plan hebben ze te ontvangen of te leveren. Misschien zijn beide ook wel eens in de onmogelijkheid daartoe. Is nu op 't tijdstip der gewaande levering de olie beterkoop of duurder, dan betaalt de verliezende partij alleen 't bedrag der rijzing of daling per vat, en de handel is in orde. 't Is dus eigenlijk een dobbelspel, een handel in vette stof, maar waarbij, menigeen doodmager geworden is, en inderdaad mag 't verwondering baren, dat de verstandige en ernstige Zaandammer zich aan zulk een windnegotie wagen wil.

Een der aanzienlijkste ingezetenen van Zaandam is eigenaar van bijna dertig oliemolens.

Verder zijn er aan de rivier de Zaan vele papiermolens, die,

ontdekkingsreiziger John Davis, die het gebied verkende op zoek naar de Noordwestelijke Doorvaart.

413 nog niet gevonden. In de buurt komt: *De molenaar van Sans-Souçi* Joseph Marie Armand Michel Dieulafoy 1805 delpher.nl Molenaars docter Antje als gewilde bruid. Veel liedjes, musicalachtig.

zoo als wij reeds aanmerkten, kwijnen. Of die der heeren De Gelder en Van Schouten en Comp., waar met stoom gewerkt wordt en waarvan men zich gunstige resultaten voorstelde, het tegen de mededingers van buiten kunnen uithouden, is ons niet verhaald en Jan Grol wist het ook niet.

Overigens zijn er pel- (zoo wel voor rijst als voor gerst), verw-, snuif-, schulp-, rol-, blaauwsel-, cement-, mosterd- en chocolaadmolens, vele stijfsselfabrieken, alsmede hennepkloppers.

Wat slag van menschen de Zaandammers zijn

Wat slag van menschen de Zaandammers zijn.

‘t Zijn echte kooplieden, de Zaandammers en die er meer aan den zoom der schoone Zaan leven en zich bewegen. Zij leven voor den handel, maar beoefenen ook met veel lust en opgewektheid kunsten en wetenschappen. ‘t Oordeel, door menigeen over hen uitgesproken, als geheel ongezellig en voor alle maatschappelijk verkeer ongevoelig, is zeer scheef. Zoo schildert men wel eens den Zaandamschen oliehandelaar af, als alleen in de olie, zijn element, levende, en in ‘t koolzaad, en bij de raap- en lijnkoeken; zijn lectuur bij uitsluiting de beursnotering der olie in ‘t *Handelsblad*, vliegend en op tijd, terwijl de verrekeningsdag de hoofdgedachte zijns aardschen levens uitmaakt; zoo schetst, men den houthandelaar, als voor niets anders gezigt en gehoor hebbende, dan voor zijn eentoonig elkander achterna tuimelende wieken en glinsterende zagen, die zoo tergend op en neer dansen en zoo knarsend het hout splitsen; wij hoorden integendeel, dat de Zaandammers veel van de schoone letteren houden, de welsprekendheid hoogschatten, de muziek beminnen, vooral ook de natuurkunde beoefenen, en dat de omgang met de fatsoenlijke klasse onder hen inderdaad onderhoudend en zeer vriendschappelijk is. Die ze niet anders ziet, dan wij ze zagen, op een draf de Amsterdamsche beurs bezoeken, van huis naar de molens wippen of door de, ook hier weder, nijldige gordijntjes gluren, en zich dan geregtigd waant, de ondernemende en werkzame kooplieden voor egoïsten en niets dan egoïsten te houden, zal toch voor zijn oordeel wel op geen onvoorwaardelijk geloof bij onpartijdigen kunnen rekenen!

Ook hoorden wij, voordat wij Zaandam bezochten, spreken

van de moeilijkheid, die een vreemdeling ondervindt, als hij aan de Zaan toegang zoekt te erlangen tot een huiselijk verkeer met de inwoners. 't Is waar, (zoo had ons een reiziger, dien wij te Amsterdam ontmoetten, anders ingelicht,) men knoopt hier niet als ter loops, in 't morgenuur, of in de schemering een praatje met de burens aan want ze hebben geen tijd over om op 's Heerenstraten te dreutelen. 't Zijn geen renteniers of gepensionneerden, die buiten deur zoeken wat ze binnen de muren niet vinden; de uren zijn te kostbaar voor den Zaandammer, om ze alzoo te dooden. Die er nu een visite maakte om aan te merken, dat het mooi of regenachtig weêr, dat er weinig wind en de conversie niet afgestemd is, dat de groente goedkoop wordt en 't vleesch niet best is, behoeft voorzeker niet te rekenen op een onwederstaanbaar aandringen om eens heel spoedig zijn bezoek te hernieuwen; want, wij herhalen 't, de tijd is er kostbaarder dan te Hasselt of te Hattem; maar komt men bij een Zaandamsch koopman op den tijd, dien hij voor de conversatie beschikbaar heeft gesteld, dan kan men op een gulle ontvangst en een beschaafd onderhoud rekenen, en men zal zich verwonderen over 't helder hoofd en de geestige invallen des huisheers, wien men ten gevolge van verkeerde en bevooroordeelde inlichtingen zoo weinig toegeschreven had.

Drie malen 's weeks, althans tweemaal stellig, gaat de Zaandammer naar de korenbeurs te Amsterdam, en daar kunt gij hem over zaken spreken, vooraf in de *Pool op 't Water*,⁴¹⁴ of er naast, en later op de beurs-zelve. Over handelszaken meenen wij; want anders ontraden wij u die plaats ten sterkste. Dáár is geen geschikt rendez-vous voor wat ander hoe aardig praatje ook. Dat koffijhuis en die vierkante plek, door ijzeren hekken afgesloten, zijn alleen aan Mercurius gewijd. De brand van Ruinen, of de ontdekking van een versteend varken in de veenen van Drenthe, of 't slaan van den bliksem in een der tallooze dorpsstorens van Vriesland, of de dood van een 103-jarige in 't volle en ongestoord bezit van al zijn zintuigen, werden er zeker voor doove ooren verkondigd. Maar wilt gij eenige vaten raap- of patentolie koopen, tot verlichting van

414 herberg, handelshuis. Delpher.nl (advertenties)

de donkere achterstraten uwer woonstad, of zijt gij speelziek en wilt gij ze koopen om niet te ontvangen, dewijl gij ze niet noodig hebt, wilt ge dus om eenige honderden guldens dubbelen; wilt ge als aannemer een lading hout, voor een nieuw logement of een uitspanning (paleizen van justitie noch gevangenhuizen verrijzen er meer!): wilt ge eenige vaten cement, opdat het muurwerk echt Hollandsch, dat is: hecht, zij; wilt gij deugdzaam papier voor een omslagtig provinciaal bureau, of stijfsel, om de ontelbare en gewigtige documenten, die er van uitgaan, aan te plakken, ter plaatse, waar dit te doen en niet te lezen gebruikelijk is; wilt ge bij winterdag een uitdeeling doen van gort aan de armen, die nergens ontbreken, of rijst hebben voor een soep, die niet vergeefs behoeft gekookt te worden; wilt ge een zekere kwantiteit mosterd opdoen, wier gebruik toeneemt als dat van 't vleesch vermindert; telt uw gemeente niet alleen kwaadsprekende, maar ook snuivende vrouwen; en hadt ge wel zin om de commissie uwer vrouw uit te voeren, in 't koopen van ettelijke ponden chocolade, ten einde daarop uw kinderen op Sinter-Klaas-avond of als er een uwer kleuters jarig is te onthalen, – ga dan *in de Pool*, steek er uw pijp in brand en stap binnen 't ijzeren hek, en gij kunt ze spreken, de olie-, hout-, cement-, papier-, stijfsel-, chocolaad-, snuif-, verw-, schulp- en blaauwswelverkoopers: maar wees kort, en gebruik geen langdradige inleiding; ga dadelijk tot de verklaring van den tekst; de toepassing laten de Zaankanters volgaarne aan uw wijsheid over.

Wees kort, zeiden wij, want straks verlaten zij per zeilschuit of stoomboot de IJstad, en 't is nog niet zeker, dat ze eerst bij Peter of Graeffner zullen middagmalen. Nog even moeten eenige hunner op de groote beurs zijn, niet om er in effecten te handelen, want daarvan hebben de meesten een afkeer; maar om er de noteringen van de korenbeurs aan hunne vrienden op te geven, voor zoo verre deze in dezelfde artikels handelen.

Somtijds echter blijven eenige Zaankanters één nacht over te Amsterdam, en wel op de verrekeningsdagen, – gewigtige dagen voorzeker! dewijl dan de voor- of nadeelige staat der speculatiën op tijd naar de prijsnoteringen van dien dag

opgemaakt en door betalen of ontvangen gevolgd wordt.

Van den effecten handel sprekende, zeiden wij, dat de Zaandammer daarmede weinig opheeft.

En is 't ook niet te bejammeren, dat er zulke verbazende kapitalen toe gebruikt worden, die slechts nu en dan van portefeuille veranderen, terwijl daartoe bijna alleen de handen der eigenaars noodig zijn? De Zaandammer, die twintig oliemolens heeft, gebruikt tot derzelver bedrijvigheid zeker honderd mensen. Hoe veel schippers brengen hem bovendien 't benoodigd koolzaad aan, ontlasten zijn kelders van olie, zijn voorraadschuren van koeken! Wat onderhoud vereischen zulke kapitale gebouwen, en hoe vele ambachtslieden geeft hij daardoor het brood! De effectenhandelaar daarentegen gaat met zijn notitieboekje naar de beurs, koopt of verkoopt of doet geen van beide, naar gelang zijner opinie over 't heden of de toekomst, en keert weder te huis bij de zijnen. Alleen in de Kalverstraat heeft hij een morgenborreltje gebruikt en om geen vijf stuivers boete te geven voor 't te laat komen, heeft hij van de Munt tot aan den Dam zich de keel uit het lid en de tong uit den hals gedraafd!

Uitspanningen in Zaandam

Uitspanningen aan de Zaan. Zaausche vrijaadjes. De kleederdrugt.

Keeren wij met de Zaandammers, die van daag 't haastigst zijn, terug..... maar – wij zitten hier immers in den Otter. Zoo verdiept waren wij met de ijverige Noord-Hollanders in handel en handelszaken, dat we vergaten over 't IJ te zijn en Jan Grol zelfs uit het geheugen verloren, die tegenover onze glasramen zat om op een stuiver te wachten voor zijn vader, die oud, zijn moeder, die blind, en zijn zuster, die simpel is.

Onder de vermakelijkheden, die de Zaan oplevert, behooren voorzeker de vergaderingen van 't aldaar gevestigd departement der maatschappij Tot Nut van 't Algemeen, ook door vrouwen bijgewoond en druk bezocht; de concerten, die op zeer vele leden trotsch mogen zijn, en, als wij ons niet vergissen, even als te Zaandijk, een natuurkundig gezelschap. Voorts maken de Zaandammers thans veel gebruik van plezierridjes, waarvan men in vroeger tijd weinig hoorde, daar de gesteldheid der wegen dit te zeer bemoeijelijkte. Nu echter is 't aantal rijtuigen langs den Zaanstroom zeer aanzienlijk, en, waar vroeger geen bakkers de levensmiddelen op broodwagens met ijzeren wielenbeslag mogten vervoeren, vliegen thans elegante en gemakkelijke rijtuigen⁴¹⁵ over 't smalle straatwegje. Zachtjes rijden staat niet in 't woordenboek der Zaandamsche rijtuighouders. – 't Zeilen in fraaiversierde en rijkbeschilderde boeijers, hoewel nog gebruikelijk, is door

415 Waaronder de brommer: Even noodlottig vloeiende dit laatste en de aanleg vooral der brommers (tegenwoordig zelfs vigilantes) op het bestaan der zoogenaamde tentjagtjes, eene soort van overdekte booten. *Beschrijving van Zaandam*. 1841. Ook over her rijverbod. Via delpher.nl
Brommer: een koets met kleine wielen. *Nieuw Nederlandsch-Fransch en Fransch-Nederlandsch woordenboek*. delpher.nl

‘t gewield vervoermiddel niet zoo druk meer, terwijl ook de vrouwen niet meer zoo dikwijls zich in prachtige tentjagtjes tot het afleggen van bezoeken laten rondvaren.

Maar ‘t schaatsenrijden! – dat is de Zaandamsche pret bij uitnemendheid. Dan zwiert oud en jong op gevleugelden voet over de gladde ijsbaan, en de dartele en minzieke jeugd geeft elkander de hand en zweeft in de behagelijkste wendingen langs den effen waterspiegel. Ook cupido, die alle ambachten kent en alle kunsten beoefent, speelt hier zijn parten. Heinsius⁴¹⁶ toch zingt terecht:

Cupido leert het spel dat Holland heeft gevonden,
Hy proest te gaen op ‘t ys, hy heeft twee schaatsen aen.
Hy heeft twee yzers scherp aan zynen voet gebonden,
Daer mede dat hy meynt op ‘t water vast te staen.
Het ys van zelf is glat, de yzers glat daer tegen.
Men valt zeer lichtelick daerop of ook daer in.
Het vryen gaet alsoo: die niet en is te degen
Geslepen op het werck, die duyselft in de min.

Alle etiquette, zoo lastig in ‘t dagelijksch verkeer, is door den wintervorst verbannen; de dochters van aanzienlijken huize nemen vriendelijk de gediensstige hand van brave jongelingen uit minderen levensstand; ook op den Zaanstroom is Tollens’ winterliedje waarheid; onder die bonte menigte schuilen Elsjes en Koenraads die eerst afrijden als ‘t maanlichtje klimt en die teruggeven wat uit moedwil verloren was, maar de liefde behouden.⁴¹⁷ Hoe velen hebben op die heerlijke rivier de

416 *Dan: Heinsii Nederduytsche poemata*; by een vergadert en uytgegeven door P.S 1618 via delpher.nl

417 Slot van het gedicht:

Zij poozen en koozen, hij kust haar een blos,
Terwijl trapt zij willens haar schaatsje weêr los
Hij bindt en herbindt het en aarzeld en teemt,
En vraagt en verkrijgt wat hij wenschte en neemt;

De landjeugt reed af en het maanlichtje klom,
En Koenraad gaf Elsje haar bootje weêrom,
En gaf haar een ringetje en zoende haar teêr.
Maar hem bleef haar hartje en nooit gaf hij ‘t weêr.

handen ineengelegd om de reis der korte gladde baan elkander gemakkelijker en genoegelijker te maken, die weinig tijds later elkander hand en hart gaven voor de geheele levensreis tot aan 't graf!

Ook de arresleden met fiere harddravers bespannen verlevendigen er dan 't reeds zoo behagelijk en woelig wintertooneel. Ook in zulk een snoeperig en elegant voertuig huist Amor gaarne, en men ziet het aan den moedigen berijder, hoe waard hem de schat is, die de moedige viervoet over den ijsvloer doet vliegen.

Eindelijk, er is ook een tijd dat de Zaandammer eens extraordinair vrolijk is, en wel in de kermisweek.⁴¹⁸ Zie, dan

Te vinden op: *De spoorwagen, vol met zedelijke liederen*(ca. 1841)–anoniem *Spoorwagen*, dbnl.org. Het gedicht is van Tollens.

De bundel als pdf: *Gedichten van H. Tollens*, Cz 1856. Delpher.nl

418 Een nieuw lied

Wijze: *Jan sloeg Lijsje* (liederenbank.nl)

Kom! laat ons zingen;
't Is Vrolijk in de Stad
En lagchen, springen,
Alhad men geen Hembt aan 't gat.
De zinnen wel gesteld,
De zakken vol met geld,
Wat gij ook ondervinde,
't zonder kruis of munt,
ALWEER EEN BLINDE.

Zie eens dat boertje,
Uit Broek en Waterland.
Wat aardig Hoertje,
Heeft hij daar aan de hand.
En Wandbuis als een jak,
Maar Zilver in de zak,
Hij kan de weg wel vinden
Wat men ook zeggen mag,
Dat is geen blinde.

Hé kijk! Dat Heertje,
Hij wandelt met gemak,
Gelijk een veertje:
Zoo wichtig in zijn zak.
Zijn Rok van wol beroofd,
Een waterproef op 't hoofd,
Aan de arm een teerbeminde,
Gaat schielijk uit den weg,
ALWEER EEN BLINDE.

zoudt ge hem niet herkennen dan viert hij een week den teugel, die zoo lang strak gespannen was, maar dan ook bemerkt gij aan hem, dat hij alle vatbaarheid heeft om te genieten; dan ziet gij, dat het hem ook zeer wel kan zijn in de huizen der maaltijden en in de tenten der begoocheling. Dan is er geen tijd voor hem, die 't begin of 't einde der dagelijksche kermisvreugd angstvallig bepaalt; hij wil kermisgast en niets dan kermisgast zijn.

't Is dan ook niet te verwonderen, dat de vlugste geesten onder de kermispeculanten, ten tijde der feestviering, naar Zaandam opgaan; want bij den goeden wil en 't heilige voornemen der inwoners, om eens lustig en vrolijk te zijn gedurende acht geheele dagen, komt ook, dat ze er 't vermogen toe hebben. In hoe menige stad van ons vaderland staan honderden aan de poorten der comedie en lezen: "Aballino of de

Jufvrouw vol statie,
Madamme Fladderjak,
Een hoed vol gratie,
Geen halve cent op zak,
Zij treedt als een Kalkoen,
Op neergehakte schoen,
En lonk naar een beminde,
Maar alles is vergeefs.
ALWEER EEN BLINDE.

Daar, in die Brommer,
Zegt, jongens! maakt ruim baan!
Zit zorg en kommer,
Voor 't oog wat opgedaan.
Zij slaan een groote frond,
En rijden in het rond,
Langs Gracht en Park en Linden,
Verteren niet een Cent,
HET ZIJN MAAR BLINDE.

Kom laat ons dansen,
Wij hebben geld op zak,
Wij kunnen schransen,
Schoon burgerlijk in het pak,
Wij hebben gespaard,
En voor dien tijd bewaard,
Elk kust zijn teerbeminde,
*Het zoenen staat ons vrij,
Wij zijn geen blinde.*

Verzameling van gezelschaps-liederen, uit de oude doos 1838 Delpher.nl

groote Bandiet⁴¹⁹ en watertanden van plezier bij de gedachte, dat ze dien “Aballino” eens van aangezigte tot aangezigte mogten aanschouwen, en blijven staan en hooren den bandiet schreeuwen: jongens, mogten ze hem eens zien! en wachten tot de comédie uitgaat en vragen dan gelukkiger stervelingen: “was ‘t mooi? en wat zei Aballino?” Maar de Zaandammers hebben geld, vlijtig gewonnen en altijd goed bewaard: waarom zouden ze niet iets van den overvloed afnemen, opdat de hofmechanicus Bamberg⁴²⁰ ook leve; opdat het ambulantly nationaal tooneel, waarvan Hoedt en Bingley verzorgers en bestuurders zijn, bloeije; opdat het wassenbeeldenspel al meer en meer der volmaking nadere; de wafel- en poffertjeskramen vrolijk sissen, in één woord, alles zich met de Zaan verheuge en iets meeneme uit den hoorn des overvloeds, die hier door de fortuin zoo weelderig is uitgestort?

Meen echter niet, dat alleen op ‘t ijs en in de kermisweek de Zaandamsche Amor lacht en kokermuilt; neen, de knaap, dien, volgens Voltaire, de gansche wereld als haar meester erkent of erkennen zal, de blinde God der min, zwaait ook aan gene zijde van ‘t IJ, even als overal, bij dag of bij nacht den scepter zijner heerschappij en bekreunt zich aan tijd noch plaats. De vrijerij aan de alles behalve poëtische Zaan heeft, zonder er nu juist olieachtig uit te zien, wat vermoedelijk was, haar eigenaardigs. Kreeg vroeger een jongman er ‘t in ‘t hoofd om ‘t bijbelsch gezegde daadwerkelijk te maken: “‘t is niet goed, dat de mensch alleen zij”, dan zond hij een bode of “hijlkemaker” (“koddessleper” zouden onze Drenthsche voorvaderen zeggen,) naar de uitverkorene vooruit met belofte van geld en een nieuw kleed, zoo de uitslag gunstig was.

Deze bode nu moest de deur op de klink zetten of, met andere woorden, den weg voor den bruidegom bereiden.

419 *Abällino de groote bandiet* Johann Heinrich Daniel Zschokke 1798 Delfpher.nl

Inhoud samengevat: *Zedelyk Schouwtooneel der Menschelyke Hartstochten en Daaden, of Tooneelstukken van Vernuft en Smaak. Met nieuw geinventeerde Kunstplaatzen. Iste Deel. Te Amsterdam, by de Wed. J. Döll, 1796. In 8vo. 449 bl. dbnl.org*

420 goochelaar. Uitgebreid in Deel I. Frascati.

Thans echter is deze gewoonte geheel afgesleten. In latere tijden verdeelde men de vrijerij in een “los” en “vast” verkeer. ‘t Eerste ving hiermede aan, dat eenige vrijers, met elkander bevriend, des zondags om zes uren afspraken om “te selschappen.” Zij zochten namelijk een gezelschap van eenige minlustige paartjes bij elkanderen te krijgen. Ieder van hen koos dan een vrijster. Juist met den klokslag van negen moest de galant aan ‘t venster der liefste aankloppen. Kwam hij te vroeg, zij luisterde er niet naar. Verscheen hij er later, dan hield zij ‘t er voor, dat hij reeds bij een andere zich de scheen had gestooten, en dan werd daarom de deur niet geopend. Daarop volgde een discoursje langer of korter, naar de caprice⁴²¹ van ‘t maagdeken. Soms moest de dolende ridder ongetroost naar honk gaan met dit vrolijke bescheid:⁴²²

Wel gelegenheid,
Maar geen genegenheid.⁴²³

Of ook klonk hem dit versje in de ooren:

Wel neen, mijn Vrind,
Het zal deez reis niet lukken.
Gij wilt mij maar verdrukken,
Daar gij een aêr bemint.⁴²⁴

Verkreeg de vrijer gehoor, dan kwam ‘t “selschip” in orde en verzamelden zich de zaamgezworenen aldaar. In deze selschappen gebruikte men wijn noch brandewijn. Bij

421 gril.

422 Uitgebreid en analoog in *Reis door Drents erfgoed* onder ZOORHOLT.

423 Niemand heeft gelegenheid om te spreken, dan hij alleen.

Wel gelegenheid, Maar geen genegenheid.

[Dit spreekwoord bevat den roem van het meisje, dat is gevraagd, maar alle plannen van den vrijer heeft afgesneden. Zie over dit Zaanlandsch spreekwoord de aantekening, waardoor men met de d   r gebruikelijke vrijaadje zal worden bekend gemaakt.] *Spreekwoordenboek der Nederlandsche taal* (1990)–P.J. Harrebomée dbnl.org

424 Deze pagina’s zijn een (bijna letterlijke) variant op: *Volksgebruiken der Nederlanders bij het vrijen en trouwen* Jacobus Scheltema 1832 Delpher.nl

pandspel,⁴²⁵ gezang en “gesuykerde woordtjens” alleen verstreek de nacht. *Le bon ton* vorderde daarna, dat de vrijer bij ‘t zelfde meisje op drie zondagen kwam “aanpraten” bij vernieuwing vroeg om met haar op te zitten. Vond de schoone intusschen geen behagen in den *chapeau*,⁴²⁶ dan werd hij ten derden zondage met het blaauwe lint gedecoreerd. Hij ontving daarbij een zak met banden, die hij boven de kous kon of moest dragen, zoo hij de schande niet door een partijtje aan zijn makkers wilde afkopen.

In een tegenovergesteld geval ontbrak ‘t niet aan aanmoediging om de bezoeken te herhalen. Hij mogt dan vroeger aankloppen en werd spoediger binnengelaten. Zoo veranderde ‘t losse verkeer in een vast.

‘t Duurde nu ook niet lang, of de minnaar had ook des woensdags toegang tot zijn liefste. Daarna mogt hij zelfs op Pinksteren naar Amsterdam gaan en in October kermis vieren met haar.

Waren de bruidsdagen aangebroken, dan moest de bruid onder een verhemelte of kroon plaats nemen. De speelnooten zaten aan hare zijde. In dier voege werd het bezoek der vrienden afgewacht, terwijl de disch met bloemen versierd en met lekkernijen bedekt was. Men heette dezen voorloopigen omslag met den eigen naam van “bruidje-ket.” Bij de noodiging tot de bruiloft hadden ook verscheidene gebruiken plaats. Alle nabestaanden zonder uitzondering werden daartoe verzocht.

425 *De jaren 1830 en 31, of geschenk voor vaderlandslievende kinderen*

A.G. Thesingh-Leijer 1832 Delpher.nl

Pandverbeuren Nodig: een pand van elk kind, een doek, een gesloten doosje met opdrachten. Leg de naam uit. (Je raakt iets kwijt, een onderpand en je moet het terugkopen door er iets voor te doen). Bij jongelui: tegenprestatie vaak een zoen.

Hy was gewoon, haar en de overige Kostjuffers des avonds, in de tegenwoordigheid van Jufvrouw Bruin en hare Dogter, te bezoeken, en den tyd al pratende te korten, zonder dien met Kusch- of Pand-spel door te brengen. Zyne grondstelling was: men moest een jong Meisje, omtrent het welk men geen ernstig oogmerk had, ook zelfs by onschuldige gelegenheden, gelyk by het pandspel, volstrekt niet kusschen: de ontwikkeling dezer stelling zy myner jonge Lezeressen aanbevolen, welke ik hierdoor welligt een bloesjen bespare. *Vaderlandsche letteroefeningen*. Jaargang 1804 dbnl.org

426 hoed: man.

De bruiloft was een familiefeest. De zusters van bruidegom en bruid hadden volop werk met het in orde stellen van verschillende zaken, zoo als: de paring der ongehuwden, de plaatsing aan tafel, de drinkconditiën, 't *palmknoopen*,⁴²⁷ 't strengelen der majolein en 't beleggen der bladen met goud en zilver tot versiering van zaal, tafel en bruidsbed.

Was de dag dáár, dan gingen de genoodigden paarswijze en in statelijken optogt naar de woning, waar de bruiloft gehouden zou worden. Men noemde dit: "elkanderen aanspreken". Wie men wist, dat genoodigd waren, haalde men af, en zoo werd de trein gaande weg grooter. – Van de bruiloft en 't geen daarna volgde, reppen wij niet, omdat er niets bij voorviel, wat zulke maaltijden van die elders gevierd werden onderscheidde.

De kleeding der Zaandamsche vrouwen verandert al gaande weg hare ouderwetsche, voorvaderlijke vormen, snid en beloop aannemende van de dragt, die in Parijs haar geboorte kreeg en daarna alom als betamelijk wordt aangenomen; maar de echte huismoeder draagt nog steeds haar damasten kleed, haar gouden of zilveren oorijzer of kap, waarover, als zij uitgaat, een kaper van zwarte of paarse of andersgekleurde zijde geslagen wordt.

De Zaandammer heeren, vooral de jongere, zien er al

427 CEREMONIE appellée chez les Hollandois PALMKNOOPEN.

Qui consiste à nouër et assortir des fleurs, et des feuilles de trainasse qu'on jette aux MARIÉS le jour de leurs NOCES, De jeunes gens de l'un et de l'autre Sexe et invités à cette Ceremonie, font cet assortiment deux jours avant le mariage. On y mêle des feuilles d'or & d'argent, et l'on en applique aussi sur les feuilles de la trainasse. *Naaukeurige beschryving der uitwendige godtsdienst-plichten, kerk-zeden en gewoontens van alle volkeren der waereldt.* Deel 5(1736)–Bernard Picart dbnl.org

Onder des nadert de Trouwdag; en men schikt zig, een dag of twee voor denzelven, tot het Palmknoopen. De Speelnooten en de Naastbestaanden komen dan byéén, om de Bruiloftstafel met Palm, Lovertjes en Bloemen te versieren. Men knoopt den Maagdepalm, door zyne slingeragtige lange takjes, best hier toe geschikt, verzilverd en verguld, aan één, en slingert denzelven, festoenswyze, op den Tafel, om de Kandelaars, Kannen en Glazen. Nog somtyds, dog minder dan voorheen, bedient men zig ook van deeze Palmslingers, ter oppronkinge van een groot stuk Linnen, het Bruiloftskleed genoemd; dat met Palm, benevens Gouden en Zilveren Lovers en Bloemen, versierd, aan den Wand gehegt is, ter plaatse daar de Bruid en Bruidegom aan Tafel zullen zitten; hebbende dan veelal de opgemelde Bruiloftskroon boven het hoofd hangen. *Natuurlyke historie van Holland. Deel 3(1772-1776)*–J. le Francq van Berkhey dbnl.org

tamelijk Kalverstraatachtig uit. Wij zagen er, die ook reeds kennis schenen gemaakt te hebben met *la salle des progrès de l'art of du bon ton*. Meerbedaaide huisvaders waren meestal in blaauwe jassen gestoken, die nog niet geheel Engelsch waren, zoo wat tusschen hangen en wurgen. Ook *De Witte doek*,⁴²⁸ anders thans alleen op den kansel en in 't doophek of op den nutskatheder gevierd, was hier nog in volle fleur en verhoogde *De Witte kleur* der respective aangezigten, die zij ondersteunden. De breedgerande hoeden maakten hier nog weinig *époque*,⁴²⁹ en ook de spanbroeken kraaiden er geen koning. Wij gelooven niet, dat de Zaandammer van 't mannelijk geslacht zoo goedwillig alle nieuwe modes navolgt, die uit Parijs of Londen herwaarts overwaaijen, en dit mag hem tot hooge eer aangerekend worden. Er waait hier, getuigen de talrijke molens, veel wind, – Franschen, vreemden wind mag men uitzonderen. Over 't algemeen hebben de Zaankanters nog getrouw de degelijkheid van 't oud-Hollandsche karakter bewaard.

428 De jongeling tooit zich op met zwier, geen wonder, zijne vrijster zal hem naar de stad vergezellen:

Zij was in Paasche pronk reeds klaar van teen tot top.
 De krage mouwen, die men om het panzer haakte
 Van 't rijglijf breed, en eng, die zaten of het kraakte,
 En glimden als een git, de witte doek geplooit,
 En in de vouwen met veel arbeid opgetooit,
 School Venus appelkorf in 't walvis-been* geklonken
 Voor 't streelen van de kouw, en Aeolus zijn lonken. enz
 * corset van walvisbaleinen.

Nieuw biografisch, anthologisch en critisch woordenboek van Nederlandsche dichters. Deel 1(1844)–A.J. van der Aa dbnl.org
 429 tijdperk, eeuw.

Terug naar Amsterdam

Terugreis naar Amsterdam. Berend-oom in contact met een loterijjood.

De Mercurius begon te dampen. Hij had van onze afwezigheid, zeide Oom, gebruik gemaakt om even een partijtje te-laat-komers, dat echter niet groot was, naar de Nieuwe Stadsherberg over te brengen, en welhaast zoude zijn klokje ons aanmanen om in zijn holte te kruipen en ook derwaarts te stoomen. Wij stopten daarom onze pijpen, namen van den Otter afscheid en wandelden langzaam over den Dam naar den steiger, waar twee vigilantes eenige dames ontlaadden, die wij echter niet het genoegen hadden in ons gezelschap te ontmoeten, dewijl ze van de tweede plaats à vijftig cents voor de terugreis gebruik maakten.

Hier was 't personeel niet talrijk. Oom was naast een loterijjood⁴³⁰ gezeten, en onderhield zich met dezen over de vermoedelijke kansen der Koninklijke Nederlandsche loterij, waarvan hij geen hoogte kon krijgen. De zoon Israëls was goed ter tale en zijn vak volkomen meester. Met onbegrijpelijk geduld onderwees hij Oom in de samenstelling van genoemd dobbelspel, overtuigde hem van de stiptste eerlijkheid, die er bij de trekking in de zoo-en-zooveelste klasse plaats had, sprak met vuur over de vijftig-, zestig- en honderdduizend guldens, die te verkrijgen waren, vroeg daarop aan den assessor: of hij niet een briefje wilde hebben?

“Dat is te zeggen,” antwoordde deze, terwijl hij een nieuwe pijp stopte.

“Hof menheer hen briefje whil hebbe, hen twintigste,

430 In deze bundel een verhaal met de titel Loterijjood. *Zonde en geloof, of ontmoetingen en verhalen uit mijne Evangeliebediening* Jacob Pieter van Berkum 1853 delpher.nl

whaarop f 5000, hen thiende, whaarop f 10,000, hen vijfde, whaarop f 20,000, hen half, whaarop f 50,000; hof hen heellot, whaarop de geheele f 100,000 khan valle.”

“Kan?” hervatte de assessor... “is het nog al een goed bestaan, vrindschap, die loterij?”

De Israëliet borg de lijsten en de briefjes in de portefeuille, bond er een stevig touw driemaal om, haalde de klep van zijn pet op den grooten neus en antwoordde niet, dan met een zeker geluid door laatstgenoemde machine te maken, dat wij in Drenthe snurken noemen, en dat eerst afgebroken werd door een algemeene aanstalte der passagiers om den voet op ‘t Amsterdamsche plankengebied te zetten.

Een oogenblik later aten wij biefstuk en gebakken aardappels en keken etende vergenoegd op ‘t IJ; doch wat de loterijjood deed, was voor ons en ook voor Berend-oom een raadsel.

Hoofdstuk XXIII

Oom en zijn twee neven brengen een bezoek aan de oostkant van Amsterdam. Onderweg geven ze zich over aan enkele religieuze mijmeringen.

Ze wandelen door een deel van Amsterdam dat de naam Buitenkant draagt. Ook volgt de anekdote over de Schreijerstoren, waar de vrouwen van zeelui tranen plengden voor hun mannen die zee kozen. We lezen dat de naam dukdalf herinnert aan de wreedheden van Spaanse hertog Alva. Onderweg komt admiraal De Ruyter voorbij. Er is ruime aandacht voor Amsterdam als het centrum van de zeevarende natie. Het zeemagazijn zorgt voor alle benodigdheden voor de oorlogsbodems. Joost van den Vondel heeft alle bedrijvigheid voor de eeuwigheid in zijn werk vastgelegd.

In het Rijks-Entrepotdok liggen goederen uit Indië opgeslagen voor distributie over het land. Berend-oom mijmert over rogge uit Drenthe en over boter uit Meppel.

Het park en de Plantage zijn bij uitstek geschikt voor ontspanning. Uiteraard is er verschil tussen de diverse bevolkingsgroepen, tussen rijk en arm. We krijgen een verslag van Oom en de twee neven, als waren ze terraszitters.

Kazerne Oranje-Nassau is de woon- en verblijfplaats van diverse veteranen uit de tiendaagse veldtocht tegen België. De leefomstandigheden zijn abominabel, wat hygiëne en huisvesting aangaat. Potgieter heeft er een mooi gedicht over geschreven onder de titel *Veteranen klagt*.

Wandeling naar den oosthoek der stad

Wandeling naar den oosthoek der stad.

De Nieuwe Brug en een reminiscentie uit Antonides' tijd. Hoe de assessoraliteit van Oom te gast gaat. De Oude-zijds-kerk.

Gesterkt door een goede nachtrust en een smakelijk ontbijt, maakten wij ons 's morgens reeds vroegtijdig op weg, om onze omzwervingen door Neêrlands hoofdstad, de stad van meer als vijftien steden, zegt Huygens,⁴³¹ (vrij blufferig, al was 't grootspreken hem als poët geoorloofd,) voort te zetten en stof op te doen door opmerkingen, navragen en beschouwingen tot het rekken van den draad der avondgesprekken in den aanstaanden winter, onder eigen dak of aan 's buurmans gastvrijen haard. Bepaaldelijk hadden wij de oostelijk-liggende gedeelten der stad tot het doel onzer wandeling gekozen, dáár, waar (om eens de vermolmde en beschimmelde Goden van den Olympus weer uit hun schuilhoek te voorschijn te brengen,) Mercurius⁴³² zijne schuren heeft en zich de schatting van Oost en West door rijkgeladen kielen aan zijn voeten ziet neervlijen. Heel prozaïsch overgebracht, luidt de laatste volzin: wij wenschten het entrepôt en annexe gebouwen in oogenschouw te gaan nemen.

Door een zwerm van gediensdige schoenpoetsers ons heenwringende en langs reijen van tafeltjes en kraampjes, waar walnoten, jodenkoekjes, scharretjes, gedroogde palingen, suikerballetjes, chinasappelen, strooppijjes en meer lekkernijen 't duiveltje der snoepzucht bij Oom uit zijn sluimering deên wakker worden, bereikten wij de

431 Het (lange) gedicht staat in: *Koren-bloemen* Constantijn Huygens 1824 Delpher.nl

432 God van de handel.

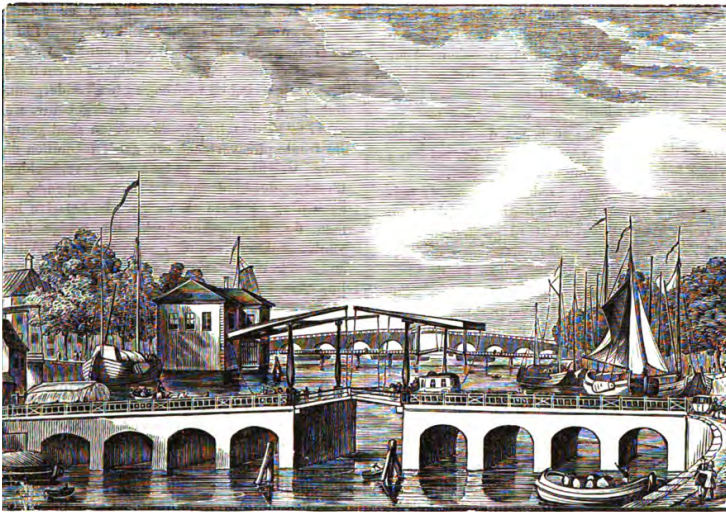
Nieuwe Brug. Men meene om dien naam evenwel niet, dat dit gewrocht der bouwkunst eerst sedert ettelijke jaren, zoowel in idee als in uitvoering, is uitgebroed en daargesteld. Oude kronijken vermelden haar bestaan reeds ten jare 1596, terwijl een wit-marmeren steen, in een harer zijmuren gemetseld, den weetgierigen bezoeker aanzegt, dat zij in haren tegenwoordigen toestand reeds dagteekent sedert 1681. Dat opschrift bewijst, dat zij met hare sluizen dienen moet om de uit het IJ bij noord-westewinden opstuwende golven te breken en de hoogerliggende gedeelten der stad tegen overstroming te beveiligen. Ontegenzeggelijk geniet men van deze brug een ruim en fraai uitzigt zoowel op de huizen, aan 't Damrak en op 't Water staande, als over 't IJ en 't aanginsche zijde dier zeegolf gelegen grasrijke Waterland. Even ontegenzeggelijk is 't verder ook, dat de opmerkzame wandelaar hier ruime gelegenheid heeft om den Amsterdammer in 't bedrijvig leven gade te slaan. Nooit staat het hier stil van voorbijrijdende wagens of voetgangers. In dat opzigt kan de brug evenmin de nieuwe heeten; want Antonides⁴³³ zong er reeds van, en 't is, alsof hij in onze dagen leefde:

433 Eig. Jan Antonisz., Noordnederlands dichter (Goes 3.5.1647-Rotterdam 18.9.1684). Studeerde in Amsterdam voor apotheker, maar wijdde zich zeer jong aan de poëzie, getuige zijn treurspel *Trazil of overrompelt Sina* (1666). Door dit werk raakte hij bevriend met de bijna 60 jaar oudere Vondel, die bewondering had voor zijn barok talent. Van 1669 tot 1671 was hij lid van het classicistische genootschap *Nil Volentibus Arduum*. Vanwege de kritiek op Vondel en om de betutteling van zijn *De Ystroom* verliet hij het genootschap. Later zou hij zich o.a. in zijn *Marsyas* (1677/1678) fel tegen *Nil Volentibus Arduum* keren.

Zijn hoofdwerk, *De Ystroom* (1671), is een lofzang in vier boeken op Amsterdam en het IJ; het bevat bekoorlijk geschetste taferelen in tamelijk realistische trant, maar ook lange passages van overdadige retoriek, waarbij vier gravures van Romeijn de Hooghe een passende illustratie vormen. Na dit stroomgedicht schreef hij voornamelijk nog wat gelegenheidspoëzie, hoewel hij in later jaren plannen had voor een episch gedicht gewijd aan de apostel Paulus.

Met steun van een bewonderaar kon Antonides van der Goes te Utrecht, na het vertrek van de Franse troepen, medicijnen studeren; hij promoveerde er in 1674. Daarna vestigde hij zich te Rotterdam, dankzij die zelfde bewonderaar verbonden aan de admiraliteit op de Maze.

De Nederlandse en Vlaamse auteurs (1985)–G.J. van Bork, P.J. Verkruijsse dbnl.org (zonder illustraties).

DE NIEUWE AMSTELBRUG.

Hier woelt het onderen, gelijk by zomerdaegen
 Een biezwarm op de hei wort heen en weêr gedraegen.
 Al 't honigleger zweeft in eenen drom van huis,
 En mort en dommelt met een mommelend gedruis,
 Als quam een stem alleen, door andre niet te breken,
 In zoo veel mengeling van stemmen uit te steken,
 Of dat verwart geluit te smelten tot een toon.⁴³⁴

Want, gelijk toen inzonderheid schippers en reeders, als op een tweede beurs, hier hunne vergaderplaats hadden, om onderling over zeezaken te spreken, – ook 't nieuws van den dag bleef, volgens Antonides, niet buiten gesprek, zoo ziet gij ook nu nog zulken, die behooren tot het

bolckvangerdragend gilt,⁴³⁵

434 Het hele gedicht: *De Ystroom*. (1671)–Joannis Antonides van der Goes dbnl.org

435 bolkvanger, z.n.m. – Bolk, of bolg beteekende oudtijds bui: een bolkvanger was dus een kleed, dat tegen buien beschutte. Vondel noemt, in zijn *Lof der Zeevaart*, de matrozen 't Bolckvangerdragend gilt. Zie baaivanger, wolkvanger. In 't zelfde gedicht noemt Vondel het: *Een draght, die sterven zal wanneer de schipvaart sterft*. *Zeemans-woordenboek*(1856)–Jacob van Lennep dbnl.nl

vertrouwelijk keuvelende hier pozen, aangehoord met ingehouden adem en luisterend oor door jongeren in jaren, die nog kennis moeten maken met het balsturig element.

Voor ons zijn hunne gesprekken niets meer dan Hebreuewsch, en wij staan daarom niet langer hier stil. Oom had er anders wel lust toe, niet zoo zeer echter om hier zeezaken te hooren verhandelen, als om de boekenkraam daar ginds te doorsnuffelen, waar Hellenbroek's *Kruistriomf*⁴³⁶ vreedzaam naast Numan's *Veeartsenijkundig handboek*⁴³⁷ ligt te rusten en tot pedestaal dient voor een *Nieuwe Zuinige Geldersche Keukenmeid*,⁴³⁸ een *Rinaldo Rinaldini*⁴³⁹ en een *Boertige Zangster*⁴⁴⁰ van Van Oosterwijk Bruin.⁴⁴¹

436 *De kruistriomph van vorst Messias, ofte Verhandelingen over het lyden, sterven en begraven van den Heiland der uitverkoren wereld, den Heere Jesus Christus, volgens overeenstemminge der vier Euangelisten, in desselfs oogwit verklaart en toegepast Abraham Hellenbroek 1764 Delpher.nl*

437 NUMAN (Alexander), geb. 8 Dec. 1780 te Baflo, gest. 1 Sept. 1852 te Utrecht. Zijn vader, den predikant H. Numan, verloor hij op 7-jarigen leeftijd. Hij werd eerst opgevoed door zijn oom Arn. Numan, predikant te Ezinghe, en na diens dood door den predikant B.W. Hofman te Middelstum, terwijl hij bij zijn stiefvader H. Wichers, geneesheer te Middelstum, inwoonde. Na nauwelijks 3-jarige studie promoveerde Numan op 18 Aug. 1804 te Groningen tot med. doct. Hij vestigde zich te Hoogezand, waar hem weldra het lidmaatschap der provinciale commissiën van geneeskunde (1814) en van landbouw (1815) werd opgedragen.

In 1812 gaf hij het op verzoek van den uitgever uit het duitsch vertaalde Handboek der algemeene Veeartsenijkunde, van J.N. Rohlwes uit; dit bepaalde zijn verderen levensloop. Op aandringen van het hoofdbestuur der Maatschappij tot nut van 't algemeen gaf hij in 1819 het Handboek der Genees- en Verloskunde van het Vee uit, waarvan in 1856 te Groningen een 5e druk verscheen.

Bij kon. besluit van 13 Sept. 1819 werd de oprichting eener Veeartsenijschool te Utrecht vastgesteld. Deze werd 10 Dec. 1821 geopend. Het was niet mogelijk hollandsche veeartsen uit te noodigen om daaraan als leeraar op te treden; het oog viel daarom o.a. op Numan, die zich eenigermate op veterinaire gebied had bewogen. *Nieuw Nederlandsch biografisch woordenboek*. Deel I(1911)–P.J. Blok, P.C. Molhuysen dbnl.org

438 *De nieuwe, zuinige, Geldersche keukenmeid* 1838 Delpher.nl de pdf

439 *Rinaldo Rinaldini, overste der roovers* Christian August Vulpius 1807 Delpher.nl

440 *De boertige zangster* J. van Oosterwijk Bruijn 1875. Delpher.nl

441 *De Boertige Zangster. Nieuwe verzameling van Dichtstukjes, door J. van Oosterwijk Bruyn. Met platen. Te Amsterdam, bij G.J.A. Beijerinck.*

Wij schatten ons zoo gelukkig, eindelijk eens weder een' bescheiden' Schrijver, een' bescheiden' Dichter te ontmoeten, dat wij den man niet genoeg te prijzen weten. Bovendien twifelen wij, of het nette Boekken lof noodig hebbe; het is, zoo wij ons niet bedriegen, in aller handen. De uitvoering is allerkeurigst, en zoo de Heer V. Oosterwijk Bruijn nederig

Daar Oom echter niet ouderwetsch-regtzinnig genoeg is om in 't eerstgenoemde werk behagen te vinden, te stijf koppig-Drenthsch, om ooit of immer van zijn leven in ziektegevallen van zijn vee raad in boeken, al waren ze van een “perfester”, te zoeken, weinig-kieskeurig bij zijn maaltijden, om zijn schotels naar vreemde recepten te laten ‘toebereiden, – te zachtzinnig, om vermaak te scheppen in de gruwelgeschiedenis van een bandiet, – en te prozaïsch, om de fijne geestigheden van den boertigen dichter voormeld te vatten, – liet hij zich van ons gezeggen, om den kostbaren tijd hier niet te verbeuzelen.

Ongelukkig viel hem aan een huisje, dat op of naast de brug staat, een zwart bord in 't oog, bedekt met eenige dozijnen kennisgevingen, aankondigingen, publicatiën, notificatiën, proclamatiën en wat *atiën* er meer mogen zijn, – in gedrukt en geschreven schrift, – tergende Sirenen voor elk, die iets van een nieuwsgierig baksel is. Oom behoort van nature ook tot dat menschensoort, – en weet, daar hij zich die zwakheid, als al te zeer een vrouwenziel verradende, (zegt hij,) schaamt, ze nogtans meesterlijk te verbergen onder 't vijfgeblad van zijn assessorschap. (Wat Adams-kind is er trouwens, die niet ook, even knaphandig als zijn stamvader, – lees Genesis III: 10⁴⁴² maar! – manteltje weet zamen te knudselen om zijne dierbare gebreken te verbergen?) Oom beweerde, dat deze waardigheid

genoeg is om te erkennen, dat er niet altijd luim in zijne aardige versjes gevonden wordt, zal hij dankbaar genoeg zijn, om aan de teekenaars zijner plaatjes, den HH. Coutteau en Kaiser, de verdienste toe te kennen, dat zij hier en dáár echte luim in hunne plaatjes hebben aan den dag gelegd. Zoo wij ruimte hadden schreven wij gaarne het vers: bij het sloopen van de Haarlemmerpoort, uit, dat wij niet aarzelen in dit genre voortreffelijk te noemen. H. *De Gids*. Jaargang 2(1838) dbnl.org

Oosterwijk Bruyn, J. van Eig. Jacob, Nederlands dichter (Amsterdam 22.2.1794-ald. 23.11.1876). Makelaar te Amsterdam.

Voortzetter van de oudvaderlandse traditie der luimige verhalende poëzie en de mythologische burlleske. De beide bundels Luimige dichtstukjes (1824 en 1830) getuigen van vernuft en beheersing van het métier. Zijn bundel *De boertige zangster* (1837) bracht het tot zes drukken. Zijn bekendste gedicht bleef ‘De kamerjacht’. *De Nederlandse en Vlaamse auteurs*(1985)–G.J. van Bork, P.J. Verkruijsse dbnl.org. Ook de bundel is daar als pdf af te halen (zonder ill.).

4429 Maar Jehovah God bleef de man roepen en zei: ‘Waar ben je?’ 10 Uiteindelijk antwoordde hij: ‘Ik hoorde uw stem in de tuin, maar ik was bang omdat ik naakt was en daarom heb ik me verborgen.’ 11 ‘Wie heeft je verteld dat je naakt was?’, vroeg hij.

hem de heilige verpligting oplei, om, waar hij 't maar kon, elke gelegenheid aan te wenden tot het vermeerderen der kundigheden, die vereischt worden in een regent des volks. Hij wou ook hier de wijsheid van Amstels burgervaderen een wenk of term of snedigheid afneuzen, om die ten nutte zijner eigene gemeenteleden te bezigen, waar dat oorbaar mogt zijn.

Wij moesten ons dus dit nieuwe oponthoud lijdelijk getroosten, dat daarenboven vrij lang duurde – dewijl geen der aangeplakte documenten werd overgeslagen. Altegaar meesterstukken van stijl, zeide Oom, een ijsselijk-hooge borst zettende, – indien al de kanselarijstijl de mogelijkheid in zich sluit om meesterstukken te leveren!

“Zeg het voort! zeg het voort!” dus de laatste woorden van een notariële verkoopingscedel⁴⁴³ in zich-zelven herhalende, ontdeed onze Mentor eindelijk zijn aangezichtsfrontispice van den dierbaren knijpbril en schikte er zich naar om met ons den togt verder voort te zetten.

Regts van ons gingen wij de Oude-Zijds-kapel voorbij. Reeds vroeger hadden wij ze bezocht; toen werd er juist een achtermiddag-godsdiensdienst gehouden, die zuinigjes bezocht was.

Met predikant, koster en kerkeraadsleden telden wij er niet meer dan een twintigtal toehoorders, – alle nog niet eens zeer aandachtige. Want achter de banken stonden ettelijke kindermeiden in 't geniep met elkaâr te lagchen, dat het ons nog moeilijker maakte iets van de woorden des buitendien onduidelijken sprekers op te vangen. Wel iets vreemds, zulk een schrale opkomst, onder Amsterdammers anders zoo kerksch! En waarlijk weinig aanmoediging voor een leeraar! Nu, aan zijn catechismuspreek was 't dan ook wel te bespeuren, dat hij er gevoel voor had.

Deze kapel laten wij nu regts van ons liggen. Voorheen heette zij de Sint Olofs-kapel, omdat zij den Noorweegschen heilige van dien naam tot patroon had. Men houdt ze voor de oudste kerk van Amsterdam, hoewel 't jaar harer stichting in vergetelheid is geraakt. Oudtijds had zij vier ingangen, nu nog

443 akte, vgl. doopceel.

twee. Boven dien aan den kant van den Zeedijk is een steen gemetseld, waarop doodshoofden, beenderen en geraamten zijn uitgebeiteld, tusschen welke eenige korenaiaren omhoog schieten. Ook zonder 't onderschrift: *Spes altera vitae*,⁴⁴⁴ zou men begrijpen, dat het een zinnebeeld voorstelt van 't nieuw leven, waarvan 't zaad met tranen gezaaid wordt op den akker des doods, om er in betere gewesten met gejuich de vruchten van in te oogsten.

Als heiligdom, waarin 't allereerst hier ter stede de verlossing door Christus werd verkondigd, mag de Oude-Zijds-Kapel wel als een merkwaardig gebouw worden in eere gehouden. Als bouwwerk verdient ze geen bijzondere aandacht, ofschoon wij haar niet den lof zullen weigeren, dat eenvoudigheid en netheid in hare inrigting zijn vereenigd.

444 Het opschrift '*Spes Altera Vitae*' betekent 'Hoop op een beter leven'. Ook van beeldhouwer Colijn de Nole (? - <1558) zijn verschillende van dit soort 'kadaver'beelden bekend (Grote Kerk van Vianen en Eusebiuskerk in Arnhem).

den Buitenkant en Schreijerstoren

De Buitenkant. De Schreijerstoren. Dukdalven.

Hoewel wij reeds meermalen den Buitenkant⁴⁴⁵ waren langs gedrenteld, deden wij nu toch met geen minder genoegen die wandeling nogmaals. Wij vonden, dat nergens in gansch Amsterdam prettiger bedrijvigheid heerscht, dan juist hier. Men bevindt zich hier zoowel buiten de stad, als daar binnen. Men heeft hier de menschenwereld en de natuur, al bestaat deze laatste ook maar enkel in den blauwen of graauwen hemel boven u, een zeeboezem naast u en Noord-Hollands groene weiden in 't verschiets voor u. In de straten, althans in de voornaamste, is de drukte hinderlijk, voor ligchaam en geest beide. De groote rijtuigen dreigen er u te overrijden en te vermorselen, de kruiwagens hebben 't op uw scheenen en teenen gemunt; gij zoudt er even zoo invalide kunnen worden, als Napoleon's garde bij Moskou en de Berezina.⁴⁴⁶ Uw ellebogen, uw korte ribben, uw knieën, wat hebt gij niet al te verweren, voor de gaande, rijdende, kruijende, gedragen, opgeheschen en neêrgelaten obstacles, die u b. v. in de krioelige Kalverstraat ontmoeten, tot zelfs uw oogen tegen 't stof, dat de bovenverdiepingbewoners door 't uitkloppen hunner vloermatten naar beneden laten stuiven, – uw reukzenuwen, tegen de uitwasemingen van zekere ambulante

445 Misschien: Het Buiten IJ is de benaming van het IJ aan de oostkant van Amsterdam, waar het aansluit op het IJmeer en het Markermeer. Het Hoogheemraadschap Zeeburg en Diemerzeedijk, de instantie die zorgde voor de bescherming tegen overstromingen, vergaderde in de zeventiende eeuw in de herberg *Het huys daer de Jaeger uithangt*, aan de Diemerzeedijk. <https://www.amsterdam.nl/stadsarchief/stukken/water/buiten-ij/>

446 De Slag aan de Berezina vond plaats van 26 tot 29 november 1812 aan de Berezina (een rivier in Wit-Rusland) tijdens de terugtrekking van de veldtocht van Napoleon naar Rusland.

zindelijkheidswerktuigen, – uw gehoorvliezen, tegen ‘t gegons, gesnor, gejoel, geschreeuw en gerammel van levende en levenlooze voorwerpen. ‘t Is om er suf van te worden, en raadzaam is ‘t niet voor zulken, die wat karig met hersens bedeed zijn, zich op dat woelig tooneel te wagen. Ze loopen gevaar versimpeld er weêr vandaan te geraken.

Aan den Buitenkant hielden wij ons daarom ‘t liefst op, als dat zoo met onze oogmerken uitkwam. Daar ademt men althans nog iets in van de reine, van alle vreemde inmengselen onbesmette buitenlucht; daar ziet men toch iets nog van Gods schoone schepping; daar wordt men ten minste niet gestooten en geduwd, of tegen wil en dank voortgedreven in den stroom der volksmenigte. ‘t Pad is breed genoeg om elkander niet in den weg te loopen. Lust het u, gij kunt naar verkiezing staan blijven en op uw gemak waarnemingen doen van ‘t geen uw nieuwsgierigheid prikkelt. Ook begrijpt gij hier, wat gij ziet verrigten. In de Kalverstraat is dat zoo niet. Daar moet gij er naar raden, wat alledaagsche of buitengewone grillen en luimen die menschenmassa als bezeten door elkander doet kruisen en krielen. Slechts van de stokkejoden,⁴⁴⁷ die, onbescheidenste en lastigste aller joden, begrijpt gij ‘t, waartoe zij zich dáár bevinden; want die brengen ‘t u allervoorkomendst duidelijk genoeg aan ‘t verstand, door ‘t opdringen hunner koopwaar; – en ook van dien snuisterijkramer, die u zijn pijpedoppen à l’Abd-El-Kader⁴⁴⁸ en zijn lucifers à la Liszt zoekt aan te smeren,

447 Wel is er nog een brief van zekeren Mozes – niet den stokkejood uit Leyden, ook niet den beroemden kleêrfabrikant uit Londen – maar van jonkheer Mozes die een meting wil houden voor een kwartje, misschien voor een nieuwe spoorweg of zoo iets. Ingezonden brief van Jan Oly. *De tijdspiegel* 1866 Delpher.nl Mozes sloeg met een stok water uit een rots (Oude Testament).

448 Mantels à la Abd-El-Kader.

Men draagt thans te Parijs mantels à la Abd-El-Kader, van welke de Modejournalen getuigen, dat ze ‘iets avontuurlijkromantisch aan zich hebben, en alzoo allen vrienden der Bedouinsche poëzij zijn aan te bevelen. Bovendien beschermen ze het ligchaam, op eene verwonderlijke wijze, tegen alle onaangename uitwendige gewaarwordingen.’ – Zou het niet eene kostelijke vinding zijn, zoo men de geheele Fransche volkplanting in Afrika met zulk een’ mantel konde dekken; veelligt ware zij dan ook gedekt tegen alle onaangename gewaarwordingen!

Vaderlandsche letteroefeningen. Jaargang 1840 dbnl.org

Abd-el-Kader (‘Abd al-Kadir), Algerijns emir, *1808 Maskara, †26.5.1883

met zulk een lastige vriendelijkheid, dat gij in verzoeking raakt, hem toe te spaauwen: vlieg er meê in de lucht.

Doch op den Buitenkant waren wij. Inmiddels zijn wij genaderd ter plaatse, waar de zoogenaamde Schreijerstoren staat. Hij heeft de gedaante van den Drakentoren te Zwolle, en vertoont sprekend de figuur van een man, die wat hoog in de schouders is, of wien de schouderbladen voornemens zijn geweest over de ooren heen te wassen. Wij vernamen dat er bij de regering der stad ernstig aan gedacht werd dezen misvormden steenklomp te slopen en alzoo aan den vraagalachtigen vreemdeling voor goed de gelegenheid te benemen om in 't vervolg ooit weer naar den naam, de reden en 't jaar van bouwning er van nieuwsgierig te vragen.

"Schreijerstoren?" zeide Oom, "das jao 'n malle naam. Waor maggie dèn van hebben kregen?"

Wij wisten onzes Ooms belangstellende nieuwsgierigheid te voldoen, door hem te verhalen, dat weleer hier de plaats was, waar de naar Oost en West vertrekkende scheepslui afscheid namen van hunne achterblijvende wederhelften. Aangezien nu deze, gelijk zeer natuurlijk was, daarbij vele tranen vergoten, kreeg – dus gelooft men algemeen, – voorzegde toren langzamerhand daarvan zijn naam. Of nu deze afleiding al of niet tot het rijk der fabels behoort, willen noch kunnen wij onderzoeken. Dat het een oud volksgeloof is, bewijst de plaats uit Antonides' *Ystroom*.

Men zagh 'er menigten vergaedren aen dees' toren,
Om 't schreien en misbaer der vrouwen aen te hooren,
Die man en bloetverwant geleiden, met een sleep
Vriendinnen, daerze moe rinkinkens, zich vast scheep
Begeeven, en gesiert met purper en oranje,
Het allerlaetst Vaert wel afroepen van et kampanje,⁴⁴⁹

Damascus. Na de Franse verovering van Algiers is hij door oproerige stammen tot emir verheven (1832). Hij streed met wisselend succes tegen de Fransen, die hem in 1847 tot overgave dwongen.

449 *De Ystroom begrepen in 4 boeken* Johannes Antonides Van der Goes 1699 Delpher.nl Zoek ook op dbnl.org

“Kriit de wiiwe dan nou niet maer, als hur mans van hoes tiid en wiltzi daorum dissen toren wegbreken?”⁴⁵⁰ was wederom de vraag van den Assessor,

Oom scheen niet te begrijpen, dat er een en duizend andere redenen te meer konden bestaan, waarom men voorzegd gebouw wilde slopen, dan enkel deze, dat de vrouwen thans niet meer zouden schreijen, als hare echtvrienden ‘t ruime sop kiezen. (Alsof ze dan juist hier, aan den Buitenkant, haar rouw moeten bedrijven en ‘t niet ook in hare verborgen binnenkameren konden doen! Onze oud-Hollandsche moeders waren toch niet van de sekte der Fariseën?)⁴⁵¹ Dat is toch wat erg, te meenen, dat de hedendaagsche huwelijksliefde niet langer kan wedijveren met die van weleer. Hoe Oom er toe kon komen, (gesteld, dat zijn vraag die meening inhoudt,) is wel onbegrijpelijk, als gij weet, dat hij een gezet lezer is van de *Haarlemmer Courant*, waar, in elk nummer, toch zoo menige doodaankondiging van bedroefde weduwen nog ‘t gunstigste getuigenis geeft aangaande ‘t punt in kwestie.

Een ander gevoelen, dat ons daar zoo eensklaps aanwaait, komt ons aannemelijker voor, dit namelijk, dat bij den algemeenen vooruitgang van alles, ook de huwelijksliefde een fikschen stap, als met Klein Duimpjes laars van zeven mijlen maar, (om, in onze cijferlievende eeuw, een afmeting in cijfers te noemen,) vooruit heeft gedaan; dat dus bij gevolg het getal tranen ook toeneemt, waarmee een vrouw of liefste ‘t vertrek naar zee van haren man of bruidegom beweent, zoodat, waar men anno 1600 en zooveel slechts een stofregentje gewaar werd, er heden ten dage, anno 1843, althans een waterval, dien van de Niagara zoo niet overtreffende, dan toch zeker evenarende, valt te duchten (te meer ook nog, omdat met de huwelijksliefde ook sedert den genoemden tijd de zeevaart in bloei is toegenomen en ‘t getal der vertrekkende schepen vermeerderd; zóó is ‘t immers, handeldrijvend Amsterdam?); dat, verder, al weder bij gevolg, zulk een watermassa, gevoegd bij de alles behalve

450 Huilen de vrouwen dan niet meer als de man van huis is? Willen ze daarom de toren afbreken?

451 schijnheiligen.

karige kwantiteiten van die vloeistof, waarmee moeder Natuur onze vaderlandsche streken begunstigt, 't gevaar van Dijkbreuk en overstroming zou vergrooten, en nog veel meer de Amsterdamsche menschenlevens met verdrinken en versmoren bedreigen: dat dus (wij naderen 't einde, Lezer, van deze kokinjeperiode!)⁴⁵² om dit vreeselijk gevaar af te wenden, Amstels wijze en zorgvuldige burgervaderen daarom 't afbreken van voornoemden toren tot een punt hunner discussies hebben gemaakt en er eerlang werkelijk toe zullen overgaan, 't aan de onbestorven weeuwtjes⁴⁵³ en in tranen wegwijnende zoetliefjes van Jan Maat⁴⁵⁴ overlatende, om in eigen woning den laatsten afscheidskus te nemen en te geven. (In gevalle er op de logica van dit ons, met redenen bekleed en, naar wij meenen, helder genoeg voorgedragen gevoelen iets valt aan te merken, dan verzoeken wij vriendelijke teregtwijzing.)

In dezen toren bevindt zich ook ingemetseld een steen, waarop 't beeld eener in tranen wegsmeltende vrouw is gebeiteld, benevens een schip, dat uitzeilt en door haar met pinkend oog wordt nagestaard. De legende zegt, dat deze steen daar geplaatst werd ter nagedachtenis eener vrouw die door 't vertrek naar zee van haren echtgenoot dermate bedroefd en verslagen werd, dat zij, gelijk een andere Niobe, op de plaats, waar zij stond, in een steenen standbeeld werd veranderd.⁴⁵⁵

452 Taaie. Oude Zwolse benaming voor een platten – geen driekanten – steek. Van wege de taaiheid (vergelijk taai-taai) dus geheeten. Van Moock heeft: *kokinje*, zekere gedraaide suiker (in Noord-Holland taai genaamd), *Espèce du sucre contourné*. – wat kokinje betreft: het is gekookte stroop, die door de kinders in Gelderland op de haardplaat in kleine, ronde schijfjes of daaldertjes wordt uitgegoten, en voorts gestold en hard geworden zijnde, opgeslikkerd. Mogelijk hebben ze dezen naam ontvangen van de gedaante der mossel- of oesterschelpen, waarvan ze min of meer den vorm hebben, Fransch *coquille*, zie [in dit artikel] op *rababbel*. Het daarvan ontleende kokinjebaard, betekent stroopbaard, stroopbekje. Wij hebben in onze taal meer woorden, met baard samengesteld, waarin dat woord voor mond gezegd wordt, als melkbaard voor melkmond. *De taalgid*s 1861. Delpher.nl 453 weduwen.

454 Jan met de pet, Jan Modaal. Elke burger.

455 Niobe (Oudgrieks: Νιόβη) is een sterfelijke figuur uit de Griekse mythologie. Ze was de dochter van Tantalos en getrouwd met koning Amphion, een zoon van de god Zeus. Ze schonk hem veertien kinderen, zeven zonen en zeven dochters.

Niobe beval de inwoners van Thebe haar te aanbidden in plaats van de godin Leto, die maar twee kinderen had. Met haar hybris tartte Niobe de

“Dat zal wis wal niet maer as ‘n paoraobeltien wezen,” was Ooms aanmerking.

“‘t Staat toch in boeken, en boeken, zegt men, liegen niet.”

“Nou, ‘k mag ‘t lijden. Maor dit zeg ik, dat het maor goed is, dat zukke dingen in disse daogen niet maer gebeuren. Aans zul ja ‘t land vol steenen beelden kommen enne steenhouders zullen ja al te maol van honger mutten starven.”

Wij konden niet anders dan Ooms opmerking zeer gegrond vinden en helpen hem wenschen, dat zulke mirakeltijden niet weêr mogen aanbreken. Wat een onafzienbare kolonnade zou dat geven, en met wat bezorgdheid moest niet een gehuwd man zich van huis verwijderen, daar hij toch, als zijn *ander-ik*⁴⁵⁶ wat heel gemakkelijk kon schreijen, gevaar liep, bij de kortstondigste afwezigheid, haar geheel versteend weder te vinden.

“Wel zul dat wezen?” Met deze vraag brak Oom de stilte af, waarin wij een paar oogeblikken hadden staan te mijmeren over de vermoedelijke oorzaken der aanstaande sloping van den Schreijerstoren.

Oom bedoelde het borstbeeld van den grooten De Ruyter, dat, in steen uitgehouwen en met bonte verwen bestreken, in den gevel van een huis was gemetseld, en hij wees er met den vinger naar.

Een der voorbijgangers had die vraag gehoord, en voorkwam ons, door deze opheldering te geven:

“Dat is de zee-admiraal De Ruyter die in den patriottentijd de kaap de Goede Hoop heeft ontdekt en in den slag van Doggersbank is doodgeschoten.”

goden. Hierop doodden de kinderen van Leto, Apollo en Artemis, Niobes kinderen. Na de aanblik van zijn dode zonen pleegde Amphion zelfmoord. Niobe zelf vluchtte naar de berg Sipylus in Klein-Azië, waar ze in een steen veranderde. Haar tranen vormden de Achelöus, de grootste rivier van Griekenland.

De goden veranderden de inwoners van Thebe in stenen zodat niemand de kinderen van Niobe kon begraven, tot de negende dag na hun dood toen de goden hen zelf begroeven.

Op de berg staat nog steeds een beeld van een vrouwengezicht. De plaatselijke bevolking beweert dat dit het gezicht van Niobe is, al is het waarschijnlijker dat het beeld Cybele voorstelt. Aangezien het water uit de poreuze kalksteen sijpelt lijkt het alsof het beeld huilt.

456 wederhelft, partner.

“Nou, ‘k doe ‘t bedanken er toe, heerschup zei Oom die inmiddels zich overtuigd had, dat hij-zelf den naam van den held onder ‘t borstbeeld had kunnen ontdekken.

Op dit oogenblik werden in ‘t huis-zelf door een vrouwelijk wezen, dat voor de ramen zat, driftig de gordijntjes digtgeschoven. Was zij in den waan, dat die fingerwijzing van Oom haar gold of schaamde zij zich, dat de historie van haar Vaderland zoo afgrijselijk verdraaid en verwrongen werd? Schaamde ze zich, dat er een Amsterdammer zijn kon, aan wien ‘t niet bekend was, dat daar in dat huis de beroemde man weleer zijn woning had? – Och – wat leeft ons volk toch nog weinig bij en met het voorgeslacht. En zou er toch van dit niet nog veel zijn te leeren, al houden wij ‘t juist niet voor een teelt van halve goden en heiligen?.....

Zonder dat wij ‘t verwachtten, werd ons op den kleinen schram, ons vaderlandsgevoel toegebracht, een verzachtende pleistergelegd, – en al wederom tengevolge der nieuwsgierigheid van onzen Mentor. Want, terwijl wij een oogenblik stilstonden en er naar zagen, hoe een paar rappe varens gasten in een boot of boeijer een gezelschap mannen en vrouwen innam, om dat naar een der aan gene zijde van ‘t IJ liggende fregatten te roeijen, mogt Oom zoo de vraag ontvallen, waarom die groote palen, door vier of zes kleinere schuin staande ondersteund en waar, met zware kabeltouwen, de schepen aan vast lagen, waarom die den naam van “duk dalven” droegen?

Vlugger dan wij, gaf een mede-toeschouwer, volgens zijn kleeding tot den zeevarenden stand behoorende, ten antwoord:

“Dat zijn nog dingen, mijnheer, die ons dien beruchten Spaanschen hertog van Alva⁴⁵⁷ herinneren, die er roem op droeg, toen hij weêr den aftogt blies, meer dan achttienduizend menschen door den beul te hebben laten vermoorden. Dat

457 Hertog van Alva (1507-1582) Gevreesde landvoogd tijdens de Tachtigjarige Oorlog. Het is 1566 als Alva naar Nederland wordt gestuurd. Daar heeft dan net de Beeldenstorm plaatsgevonden. De Spaanse koning is woedend over de vernielingen die protestanten hebben aangericht in katholieke heiligdommen en stuurt daarom een van zijn krachtigste onderdanen naar het noorden. Alva krijgt een leger van 10.000 man mee om de opstand mee te onderdrukken.

monster! Zie je wel, – lijkenen die palen, uit de verte, niet precies op een mager menschenhoofd, dat uit een Spaanschen mantel steekt? Zoo moet er ten naastenbij ook die hertog hebben uitgezien, heb ik mijn oude grootmoeder wel reis hooren vertellen, die 't weer van haar grootmoeder had gehoord.”

Die man had althans iets onthouden van zijn schoollessen over de historie des Vaderlands en wist toch, man en paard zich herinnerende, ook beide in de ware betrekking tot elkander te plaatsen.

de Kraansluis

Zeemanshoop. De Kweekschool voor de zeevaart.

Wij kwamen nu de Kraansluis over, aan wier regterzijde ons, weder langs een gedeelte van de Waals-eilandgracht de inkijk in de stad gegund was, terwijl links de groote nieuwe dijk begint, dat reuzenwerk, te regt elks bewondering waardig. Tot de voorwerpen, die hier onze aandacht troffen, behoorde ook nog de kraan, een groot, geweldig gevaarte, waarvan we Oom verzochten vooral de gedaante en 't werktuigelijke met ons te onthouden, tot tijd en wijle er, na voltooide kanalisatie, ook in onze gemeente behoefte ontstaat aan zulk een noodhulp, bij 't laden en lossen van schepen.

't Eerste gebouw, tot bijzondere oogmerken bestemd, dat wij verder op onze wandeling ontmoetten, is Zeemanshoop,⁴⁵⁸ voor elken vreemdeling gemakkelijk te vinden, daar 't zijn doopnaam ongesluijerd aan zijn gevel draagt. De naam doet ons terstond reeds eenigzins iets van 't oogmerk gissen, waartoe dit gebouw daar is opgericht. De Amsterdammers noemen 't een prachtig bouwstuk, wat wij, die nog zoo

458 Wilden wij het gemakkelijk voorbeeld van een' onzer ambtgenooten navolgen, en maar vlugtig nederschrijven: dit dichtstuk is van onzen Loots; dat is genoeg gezegd, dan hadden wij nu reeds afgedaan. Wij gelooven echter niet, dat het publiek met eene dergelijke voorproef gediend is, welke alleen op den naam van den fabrikant, en niet op de waarde van het fabrikaat zelve ziet, en zullen er dus in weinige woorden onze beoordeeling bijvoegen. Dit dichtstuk, ter gelegenheid van den jongsten verschrikkelijken Watervloed vervaardigd, strekt voornamelijk tot openlijke eerbewijzing aan twee, in Amsterdam gevestigde, weldadige en zegenrijke inrigtingen; het loffelijk Collegie Zeemanshoop, dat zich in den laatsten nood zoo zeer onderscheiden heeft, en de Reddingsmaatschappij, van welke men zich zoo veel goeds beloven mag. (begin van recensie).

Menschlievendheid. Dichtstuk door Cornelis Loots, Ridder enz. uitgesproken in de Maatschappij, Felix Meritis, den 9 Maart 1825. Te Amsterdam, bij J. van der Hey en Zoon. 1825. In gr. 8vo. 15 Bl. f:-25. dbnl.org

weinig in de wereld gezien hebben, niet zullen tegenspreken, ofschoon wij in de Ystad-zelve toch menig ander zagen, dat voor Zeemanshoop niet behoeft onder te doen. De Lezer weet, en die 't niet weet moge 't hier vernemen dat Zeemanshoop een genootschap of stichting is ten behoeve van zeelieden. Het zal in 1846 't zilveren feest van zijn bestaan kunnen vieren; ten jare 1821 toch kwam 't denkbeeld tot deszelfs oprigting 't eerst op in de hoofden van eenige vermogende mannen, die, door louter belangstelling in 't lot dergenen die de zee bebouwen en hunner nabestaanden, – uit de reinste beginselen van Christelijke liefde derhalve, – een fonds zochten bijeen te brengen, waaruit heldhaftige daden ter zee beloond, arme zeemansweduwen en kinderkens ondersteund, en oude en verminkte scheepslieden onderhouden worden. Inzonderheid heeft Zeemanshoop zich verdienstelijk gemaakt ten jare 1830, toen de

ontzinde Belgen

ons de vriendschap opzeiden en voor eigen rekening de affaire verlangden te drijven.⁴⁵⁹ Toen 't Vaderland nog een altaar was, waarop men, enkel door liefde er voor gedreven, gaven en giften ten offer bragt, (thans wordt het meer als een melkkoe beschouwd), schonk Zeemanshoop een som van achtduizend gulden aan 't departement van marine om vrijwillige zeelieden te wapenen en uit te rusten. Zeemanshoop – gij ziet het – is dus een stichting, die geheel en al in Holland te huis behoort en den Nederlander kenmerkt. Onder een volk, dat, als 't onze, zijn bestaan welvaart voor een groot deel op de vlotte, onzekere baren moet bouwen, staat een vereeniging op haar regte plaats, die ten doel heeft de zeevaart aan te moedigen en de weldadige hand te openen over de zulken, die zelve of in hun naaste bloedverwanten ongelukkig zijn geworden op 't verraderlijkste aller elementen.

Van denzelfden onvervalschten Nederlandschen stempel is ook de inrigting, die wij nu al voortwandelande zijn

459 afscheiding van België.

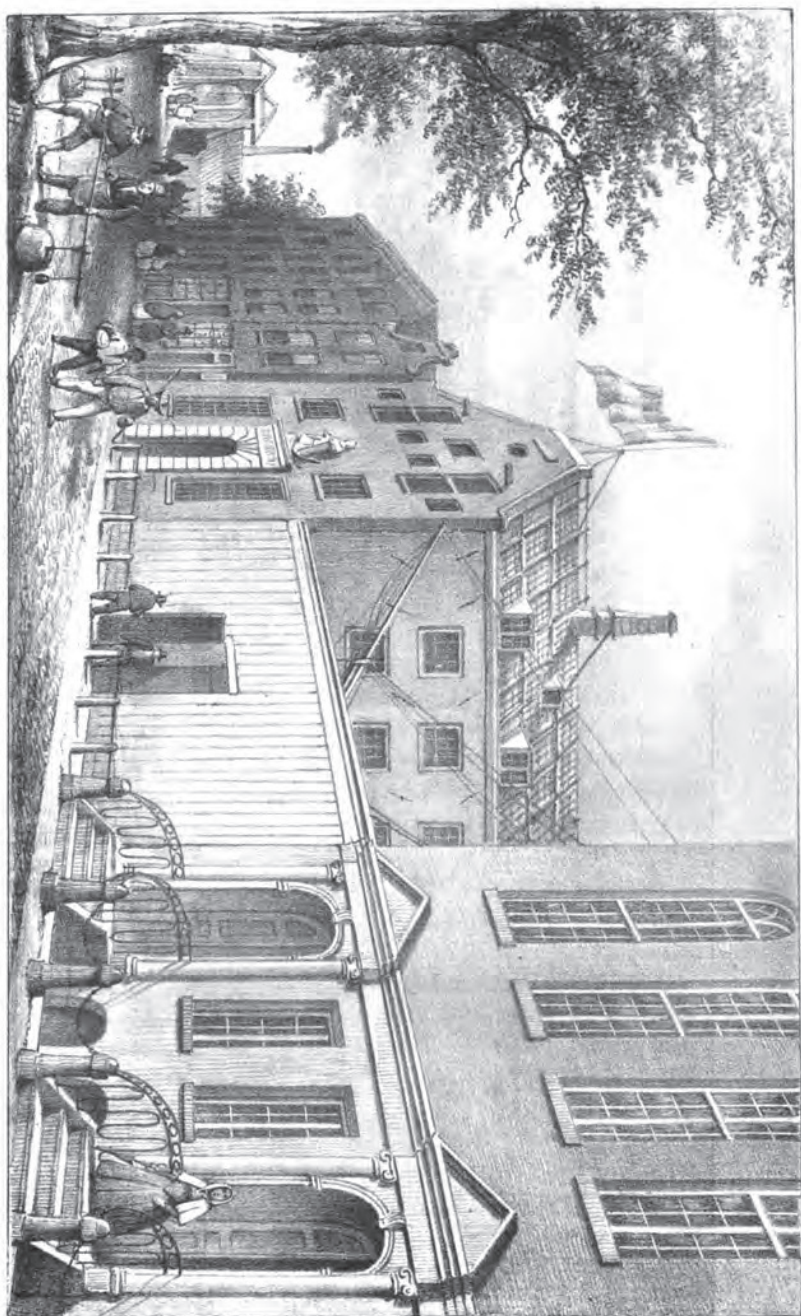
genaderd, de Kweekschool voor de Zeevaart.⁴⁶⁰ Wij troffen 't gunstig. 't Was de dag, dat de toegang tot het gebouw voor vreemdelingen openstaat, en geen oogenblik aarzelden wij derhalve binnen te gaan, hoewel Oom, weinig sympathie voor al wat naar de zee zweemt gevoelende, meer lust had de wandeling te vervolgen. Ons ten believe liet hij echter zijn zin varen. Wij gingen dus binnen en namen de verschillende lokalen, waaruit het gebouw is zamengesteld, opmerkzaam in oogenschouw. Getrouw en naauwkeurig te noemen wat wij zagen, zou ons, wij mogen zeggen, bovenmenselijke moeite kosten. Zijn de voorwerpen, in een der zalen bijeengebragt en alle tot de zeevaartkunde in hare verschillende onderdeelen behoorende, te talrijk, om ze in een alledaagsch geheugen te bergen en te bewaren, – voor ons, die nog kort te voren geen onderscheid meenden te moeten maken tusschen een klomp of uitgeholden boomstam en een schip, zou 't even onmogelijk zijn aan al die daar aanwezige zaken een naam (laat staan dan den regten naam,) te geven, als 't Bamberg.⁴⁶¹ (een onzer Nederlandsche hof-tooveraars; wij zeggen met nadruk een; er zijn meer dan hij in den atmosfeer van 't vorstelijk hof, die zich op 't tooveren verstaan;) – als 't Bamberg, b.v., zwaar zou vallen, (indien wij hem ons voor een oogenblik voorstellen gemetamorfoseerd in een Drenthschen scheper,)⁴⁶² in de eerste week zijner nomadische betrekking, van ieder schaap uit zijn

460 Het was niet enkel tot de Maatschappij zelve, dat de yver van het Departement des Koophandels zich bepaalde; neen, het strekte zyne geschenken ook tot het Kweekschool voor de Zeevaart uit; wordende aan het laatste, door gemelde Departement, een kunstig zilveren Beker, door een der Leden vervaardigd, geschonken; ten einde die kweekelingen, welke het geheele jaar door het meest uitgemunt hebben, op den Verjaardag van den Slag op Doggersbank, een teug Wyn te laten drinken. Benevens eenige andere blyken van genegenheid. Uit:

Redevoering en Aanspraak, ter Inwyding van het gebouw der Maatschappij Felix Meritis, te Amsterdam, gehouden op den 31sten October, en 1sten November 1788, door J.H. van Swinden, Hoogleraar in de Wysbegeerte, Wis- Natuur en Sterrekunde, aan de Doorluchtige Schoole te Amsterdam: Medelid van verscheiden Academien en Geleerde Genootschappen, en Honorair Lid deezer Maatschappij. Te Amsterdam by G. Warnars, 1789. in groot 8vo. 184 bladz. Vaderlandsche letteroefeningen. Jaargang 1789(1789) dbnl.org

461 Zie Deel I. Frascatie.

462 schapenhoeder.

DE R. K. KERK OP POOL, EN DE KWIJKESCHOOL, VOOR DE ZEEVAART.

Pl. 342

zes- of zeventuizendtalligen koppel den eigenaar te noemen. Dat het er knap en ordelijk toegaat in deze school, willen wij gaarne verzekeren, ofschoon 't bijkans niet behoeft, daar 't een zaak is, die, zoo als men zegt, van zelve spreekt. Hoe zoudt gij 't in de hoofdstad des rijks ook anders kunnen verwachten?

Men heeft verder er ook wel voor gezorgd de dienst der schilderkunst niet te vergeten, waar zij door hare voortbrengselen kon medewerken om vaderlandsgevoel en vaderlandsliefde aan te kweeken bij de toekomstige zeerobben. In de zaal, waar de bestuurders dezer school hunne bijeenkomsten houden, hangen onderscheidene portretten van vermaarde zeehelden, als van Piet Hein, de twee Trompen, De Witte, Zoutman en, dien wij 't eerst hadden moeten noemen, den nooitvolprezen De Ruyter.⁴⁶³ Als ergens de plaats regt gekozen is voor 't af beeldsel van dien waarlijk grooten man, dan gewis in dit gebouw, al zijn 't niet enkel de zeelui, die van hem kunnen leeren en al oordeelen wij zijn portret in de huiskamer van elken Nederlander, hij zij van adellijken of burgerlijken bloede, welgeplaatst. Zoo heeft de jeugd, die hier voorbereid wordt tot hare hagchelijke roeping, dagelijks een waardig model voor oogen, waarnaar ze gevormd moet zoeken te worden. Al zijn 't geen bloedige lauweren, die zij zal moeten plukken, als zij optreedt in 't zelfstandig, maatschappelijk leven, al wordt het van haar niet gevergd met den donder der kartouwen,⁴⁶⁴ met zwaard, musket en enterdreg voor de eer der Nederlandsche vlag in de bres te springen bij den vreemde, gelijk de groote Vlissinger 't moest, er is, behalve vastberadenheid in oorlogsgevaar en moed en dapperheid, nog een aantal van deugden te leeren van hem, die, zoo als Feith⁴⁶⁵ zong,

463 Zie voetnoten Deel I.

464 kartouw znw. v., 'oude naam voor zwaar geschut', mnl. cartouwe (1488), laat-mnd. kartouwe < ofra. courtault. Het nhd. kartaune (1489) < ital. cortana 'korte kanon', vermengd met quartana 'kanon voor 25-ponders naast de gewone voor 100-ponders'. etymologiebank.nl

465 Uitgebreide beschouwing in:

[Mr. Rhijnvis Feith] *Nieuw biographisch, anthologisch en critisch woordenboek van Nederlandsche dichters*. Deel 2(1845)–A.J. van der Aa dbnl.org

bleef. Ook de eer van 't Nederlandsche karakter is bij den vreemde te handhaven; en dat geschiedt niet juist alleen door sulferdamp en kanonskogels en even zoo min door baarden en knevels *à la jeune France*, of door staatsierokken, van boven tot beneden met goud gegalonneerd,⁴⁶⁶ of door een gezonde maag, om de fijne wijnen en de kostbare pasteijen aan deze of gene ministeriële, keizerlijke of koninklijke tafel zonder indigestie te kunnen verdragen. Dit een en ander mag in sommige rijken voldoende gerekend worden tot het vervullen eener ambassade bij andere mogendheden, onze diplomaten weten gelukkig beter, hoe zij niet door zulke nietigheden, maar waardiger, hun volk en vorst in 't buitenland hebben te vertegenwoordigen.

Nadat wij 't gebouw-zelf hadden opgenomen, vroeg ons onze geleider of wij ook 't exercitievartaug (een geschenk van den rijken bankier Hope,)⁴⁶⁷ wenschten te bezichtigen, dat op een binnenplaats aan de westzijde opgetuigd ligt? Hij voerde ons derwaarts, toen wij die vraag bevestigend beantwoordden, minder uit nieuwsgierigheid naar schip, dan wel om later te kunnen zeggen alles te hebben gezien, wat tot de Kweekschool behoort, – of ja, toch ook uit nieuwsgierigheid, in een edelen zin; want, dankzij 't kanalisatieproject,⁴⁶⁸ waar de Asser geleerden over zitten te broeijen, ook in Drenthe zal men weldra nader kennis leeren maken met al wat tot scheepsbouw en scheepsvaart behoort, zoodra gansche flotilles van turfpramen, koffen, tjalken en trekschuiten door onze heidevelden stevenen en wij niet langer behoeven te gelooven, dat ons gewest tot hooger ontwikkeling geschikt is, dan waartoe 't tot hertoe is gekomen. – Doch, waar dwalen onze gedachten heen? Goed, dat Oom ons weer te binnen bragt waar wij waren, met de onnoozele vraag: of dit schip, telkens als de jongelui onderwijs ontvingen, te water

466 goudstiksel.

467 Zie Deel I. Haarlem.

468 stokpaard van Harm Boom.

gebragt werd? Hij begreep, dat men even kwalijk de practijk der zeevaart zich kan eigen maken op een schip, dat op 't drooge zit, als 't moeilijk is op een in den stal vastgebonden paard 't paardrijden te leeren. 't Was zijn verstand te hoog en wij ook berusten met hem in 't geloof, dat wij hier een dier vraagstukken vóór hadden, die een vlug Amsterdamsch stoomverstand wel in staat is te beantwoorden, maar aan welks oplossing een "slakkenbenul," als dat eens moffen⁴⁶⁹ is, zich niet moet wagen. Niettemin hadden wij reden, om versted te staan over de rapheid, vlugheid, behendigheid, spierkracht, door eenige kweekelingen aan den dag gelegd, in 't klimmen en klauteren langs masten, raas, touwwerk en zeilen. Indien 't regt is, die vaardigheid als maatstaf te bezigen, zal 't onzen koopvaarders in d'eerste jaren althans nog niet aan vlagge matrozen behoeven te ontbreken. Oom stond er versted van, toen hij ze als katten langs de dunste touwtjes zich reppen zag, zonder ooit een mistred te doen op hun gevaarlijk pad. Daar zouden de jongens uit ons karspel⁴⁷⁰ nog van kunnen leeren, zei hij, hoewel hij hoopte, dat deze hun klautertalent nooit tot die volmaaktheid mogten brengen, – zijn kersen- en appelboomen zouden er maar te meer om te lijden hebben en ook zou 't gansche ekster- en kraaijendom dan ligtelijk in korten tijd met wortel en tak uit onze oorden uitgeroeid zijn. De goede assessor stond anders naar 't gewaagde oefenspel te kijken, alsof hij-zelf 't zich nog wou eigen maken, wat hij echter halsstarrig ontkende, toen een der bijstanders hem vroeg, of hij niet ook lust had een togtje naar boven langs den mast of door 't want te ondernemen. Toen wij 't onze hadden van de Kweekschool, begaven wij ons weder op weg, om 't eigenlijk doel onzer wandeling te bereiken. Vooraf echter nog een zijsprong naar 't zoogenaamde Kattenburg.

469 elke immigrant, elke niet-van-ons.

470 kerspel, (kerkelijke) gemeente.

Kattenburg

Kattenburg. Mogelijke afleiding van dien naam. 't Zeemagazijn.

Kattenburg doet zich voor als een afzonderlijk dorp; een breed stroomend water, een molen, verschillende scheepstimmerwerven, woonhuizen van verschillenden bouwtrant, hoog en laag geboomte en een kerk, wier toren er boven uitsteekt, – ziedaar, wat in de verte onze aandacht trok en uitnoodigde de brug over te gaan, waarover de toegang derwaarts is opengesteld. Kattenburg moge allen schijn dragen van een dorp op zijn eigen houtje, zoo als men zegt, te zijn, 't is toch niets meer of minder dan een gedeelte van 't magtig Amsterdam, gelegen onder de jurisdictie van deszelfs burgemeesters en wethouderen, gekoesterd onder de warme vleugels van al wat dáár 't regt heeft van koesteren en verwarmen. Wij konden niet zeggen, dat de naam van deze streek heel aardig, heel liefelijk klinkt, en meenden daarnaar ook de plaats-zelve te moeten beoordeelen. Wat dierenvriend haar zóó gedoopt heeft, weten wij niet en vele Amsterdammers, ook zelfs die overigens nog al wat pretenties maken, zullen 't evenmin weten. Het is mogelijk, dat daar weleer niets dan katten woonden, in den staat der natuur, die door de Amstelaren ten onder gebragt en verdreven kunnen zijn, – waarvan dan die plek gronds, vervolgens tot een geschikte woonplaats voor menschen toebeleid, dien naam tot gedachtenis kan behouden hebben.

Of de afleiding door de historie verdedigd wordt, beslissen wij niet. Niemand zal tegenspreken, dat ze juist kan zijn, even zoo goed als 't opschrift op een grafzerk, ergens in ons vaderland gevonden, DITI SE ENSE CRE ET en waaraan een, de hemel weet wat magtig geleerde verklaring is gegeven, zeer

eenvoudig beteekenen kan: DIT IS EEN SECREET; en daarom willen wij waar blijven gelooven dat het wel zóó geweest is, als wij zeiden. Wilde katten wonen er heden ten dage niet meer op Kattenburg. Ten minste wij hebben er geen gezien. Tamme zullen er wel zijn, zoo als overal elders. Overigens krioelt het er van scheepstimmerlieden, smeden, zeilmakers, touwslagers, en wat ambachtslui verder moeten medewerken aan 't vervaardigen, optuigen en uitrusten van schepen en schipsgelijken. Al wat hiertoe dient is hier in overvloed bij elkander.

Op de Landswerf worden de zeekasteelen in elkaâr getimmerd, uit 's lands Zeemagazijn voert men alles aan, wat ze noodig hebben, om behoorlijk zee te kunnen bouwen. Allerbezienswaardig is 't laatstgenoemde. 't Is een kolossaal gebouw van drie verdiepingen,

Met dubbele tronjen, twee voorhoofden, en twee gevels,
Van voore en achter.....

.....

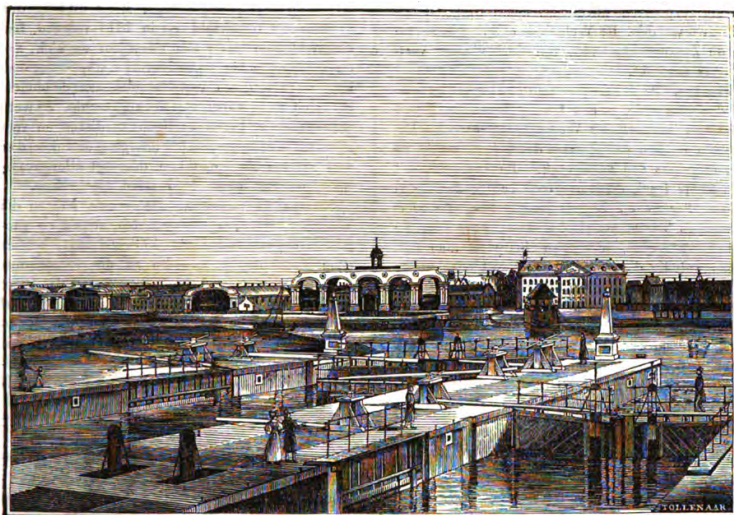
Gebouwen door Quellijn, des Aemstels beeldehouwer,
Tot licht en kennis van den keurigen aenschouwer.⁴⁷¹

't Werd in 1655 gesticht en, volgens een oude kronijk, werkten er de timmerlieden en metselaars onder opzicht van den bouwmeester Stalpaert⁴⁷² zoo vlijtig aan, dat het binnen

471 *De werken van Vondel*. Deel 8. 1656-1660(1935)–Joost van den Vondel. dbnl.org

464 STALPAERT (Daniël), bouwmeester, geb. te Amsterdam in 1615 als zoon van Pieter Stalpaert uit Brussel, schilder, en Mayken de Walperghe uit Antwerpen. Hij werd 29 Oct. 1648 tot stads-architect van Amsterdam aangesteld, als hoedanig hij de uitvoering van het stadhuis, dat door Jacob van Campen ontworpen was, heeft geleid. Stalpaert, naijverig op den roem van van Campen, wist, zooals Everard Meyster het zegt 'door 't lastigh roeren van zijn beck' dien kunstenaar 'de gunst der borgerheeren te ontstelen', zoodat van Campen zich 1 Dec. 1654 aan het werk heeft onttrokken. Na dien tijd heeft Stalpaert de artistieke leiding gehad; dat veel afwijkingen van van Campens plannen plaats vonden, is aan hem toe te schrijven.

Stalpaert is de ontwerper van de Oosterkerk te Amsterdam (1671), de kerk te 's Graveland (1665) de kerk te Oudshoorn, (1670) de voormalige Leidsche, Utrechtsche, Weesper en Muiderpoorten te Amsterdam (1663), 's Lands Zeemagazijn te Amsterdam (1656), het Magazijn der O.I. Compagnie

OOSTEROORDSLUIS.

negen maanden reeds tot berging van goederen kon gebezigd worden. In 1791 brandde 't af, in weerwil der voorzorgen, die de eerste bouwmeesters tegen dat gevaar hadden genomen. Deze hadden namelijk op een kunstige wijze onderscheidene looden pijpen door en langs de muren, van boven naar beneden laten leiden, die, altijd gevuld met water, uit daartoe tusschen 't dak geplaatste vergaderbakken, aan de einden gesloten waren met zware koperen kranen, die men slechts behoefde om te draaijen, om in weinig tijds de kamers geheel onder water te zetten.

aldaar (1661, in 1822 gesloopt), het Weduwenhof te Amsterdam (1650) en het gebouw der Admiraliteit op het Prinsenhof dier stad (1661). Men schrijft hem ook de ontwerpen toe van verschillende andere amsterdamsche gebouwen, als het Nieuwe Zijds Huiszittenhuis (1649, nu gesloopt), het Oude Zijds Huiszittenhuis (1654, nu Arsenaal) en het Diaconieweeshuis (1657, nu gesloopt).

In 1663 gaf Stalpaert het plan der uitbreiding van Amsterdam als kopergravure in het licht. Zijn plannen voor 's Lands Zeemagazijn te Amsterdam zijn in 1656 door Nicolaas Visscher uitgegeven.

Wanneer Stalpaert gestorven is, bleef tot dusver onbekend. Op een lijst der stads-ambtenaren, in 1682 opgemaakt, komt zijn naam niet meer voor.

Omtrent de verhouding van Stalpaert tot van Campen zijn bijzonderheden te vinden in het eerste en tweede deel van Der Goden Land-spel om Amersfoort, van 't nieuw Stad-Huys binnen Amsterdam, gespeelt en vertoont aldaar Anno 1655, door jonkheer Everard Meyster.

Weissman *Nieuw Nederlandsch biografisch woordenboek*. Deel 2(1912)–P.J. Blok, P.C. Molhuysen dbnl.org

Wilt gij weten, wat er voormaals (en zeker nu nog, hoewel wij 't niet met eigen oogen zagen, daar wij niet in de gelegenheid waren 't gebouw inwendig te bezigtigen), al zoo in opgeborgen en bewaard werd, – zoek dan, geëerde lezer, den volgenden katalogus in uw geheugen te prenten. Alles op te noemen, is zeker onmogelijk, of wij zouden Vondel tot leugenaar maken, die er van gezegd heeft:

Hier valt de schouder van een' Atlas veel te zwack,
Om zulck een' ballast van behoefte t'onderschraegen,
En zoo veel krijgshsgeweer op zijnen hals te draegen.

Ijzeren kogels, van onderscheiden zwaarte, bouten, staven, schroot en diergelijk ijselijk en helsch oorlogstuig, watervaten, kabeltouwen, loopend en staand wand, zeilen en ander tuigaadje, blanke houwers, sabels, musketten, vuurroeren, pistolen, musketons, schuistangen, donderbussen en meer ander soortgelijk lief speelgoed, waarmee groote kinderen elkander 't lieve leven, als of 't niets was, benemen; verder dieplooden, uurglazen, kompassen, blokken, vlaggen, wimpels, lantaarnen, boeijen, enterdreggen, geheele stapels van lont, kardoeskokers, allerlei konstabelsgereedschap en voorts alles wat tot volledige uitrusting van een oorlogsschip van nooden is. In Vondels tijd was de hier opgestapelde voorraad van oorlogsbenoodigdheden zoo aanzienlijk, dat hij er, tenzij hij overdrijve, van zingen kon:

Dit zeegevaert, dat Mars in zijnen boezem sluit,
Rust reedtschap voor een vloot van hondert schepen uit.

Ook werden er vroeger eenige vlaggen bewaard, die op den vijand bij onderscheiden gelegenheden waren veroverd. Later zijn, zoo als wij ergens lazen, deze voorwerpen overgebracht naar 't vorstelijke 's Hage, dat heden ten dage bij uitnemendheid 't entrepot is van rariteiten, zoowel levende als levenlooze.

Wij hadden wel gewenscht 't gebouw inwendig te kunnen bezigtigen en deden, op Kattenburg zijnde, ook nog moeite

om er de vergunning toe te bekomen. Oom evenwel speelt het geen enkel hair op zijn hoofd, dat ons dit mislukte. Hij lachte er om in zijn vuistje, dat wij ons moesten vergenoegen met het bekijken van de buitenzijde des gebouws. (Om ons verdriet daarover te verzoeten, had hij de goedheid, al de deuren en ramen te tellen, die hij er maar aan vinden kon en waarvan wij 't getal hier zouden opgeven, als 't hem later niet glad was vergeten.) De goede man, wien 't avontuur bij de loods te Koevorden⁴⁷³ nog kersversch in 't geheugen lag, waar hij zijne nieuwsgierigheid zoo duur moest boeten, behandelt buitendien alle oorlogswerktuigen en krijgswapenen met een zekere onderscheiding. Dat hij er bang voor is, zullen wij niet beweren, al is 't waar, dat hem in de dagen van den landstorm zeer onverwacht eerst een geweldige kiespijn en daarna een verlamming in de spieren van den regtervoet aanwoei. Menschen, die overal kwaad uit zuigen, hielden staande, dat die plotselinge ongemakken maar geveinsd waren, en schreven ze aan iets toe, dat, naar wij meenen, bij den krijgsman kanonnenkoorts heet. Anderen, niet zoo ergdenkend, zeiden, dat het Berend-ooms "punteneur"⁴⁷⁴ te na was, om met die havelooze benden tegen de welgewapende Franschen op te trekken. Wij willen de oorzaken daarvan niet uitvorschen, maar weten dit wel, dat Oom gewoonlijk een verroesten snaphaan⁴⁷⁵ zonder slot op een zeer eerbiedigen afstand voorbijgaat en bleek wordt als een laken, wanneer er in zijn tegenwoordigheid van een buskruidfabriek of magazijn wordt gesproken. Dat hij om die zwakheden menig stekelig gezegde van den krijgshaftigen korporaal Van Bobbel moet verduren is wel te begrijpen.

473 Deel I.

474 ponteneur, eer.

475 snaphaan [rover te paard, munt met de afbeelding van een ruiter, geweer] {1521 in de betekenis 'munt'; de betekenis 'rover te paard' 1523; als 'geweer' 1695} < hoogduits Schnapphahn, sedert eind 15e eeuw met de betekenis 'bereden rover', eind 16e eeuw met die van 'vuursteengeweer' < middelhoogduits snap(pes) [straatroof], vgl. nederlands snappen [pikken] + hahn, vgl. middelhoogduits strüchhan [struikrover]; voor de secundaire betekenis 'geweer' moet gedacht worden aan het 'snappen' van de haan op de vuursteen. etymologiebank.nl

“Met zoo’n maggezien vol krijgstuug kont ze wal heel England met belegeren,” dacht Oom. “‘t Is verdold jammer datter niet maer oorlog in oes land is. As ‘t mij angunk, luet ’k van al watter gunter achter ‘t slot zit, deur ‘n notaories ‘n mining⁴⁷⁶ hollen. Dan bragt ‘t ja nog ziin intressen op, dat deed ‘t.”

Oom dacht wat al te hardop, zodat zijne aanmerkingen aandacht trokken van een paar niet ver van ons verwijderde mannen, misschien wel tot de werf of ‘t voormelde magazijn behorende. Om in geen woordenwisseling met deze te treden, trokken wij den assessor met ons voort en rigtten onzen koers naar de kerk, die op dit eiland staat, de Oosterkerk geheeten. Van deze kerk zullen wij maar zeggen, wat (volgens een oude dorpsoverlevering ten onzent,) een voormalige schoolmeester te G. zei, bij ‘t inwippen van zijn laatsten borrel, (die altijd zijn zevende glas was,) *transeat cum ceteris*.⁴⁷⁷ (De man had vroeger voor de balie opgeleid zullen worden.)

476 veiling, verkoop.

477 Transeat (cum ceteris) (Lat.), het ga (met de rest) voorbij, het worde vergeten of niet vermeld.

‘t Rijks-entrepôtdok

‘s Rijks entrepôtdok. Ooms en ook ons provincialisme vindt gelegenheid tot genieten.

Van Kattenburg begaven wij ons nu naar ‘t Rijks-entrepôtdok. Dat was een verrassend gezigt voor ons! Wat wisten wij vooraf van entrepôts en van dokken?

“Dokken?” prevelde onze schoolmeester, dien wij later, thuisgekomen, naar de beteekenis van dat woord lieten raden en die zich op de kunst van woordafleiden en woordverklaren ruim zooveel laat voorstaan, als op zijn handigheid in ‘t hairknippen, – “dokken? enter? pot? Dat “dokken” zou ‘k kans zien om uit te leggen. ‘t Kan mogelijk wezen, dat het waarschijnlijk zooveel beteekent als “betalen”, en dan zou ‘k er niet vreemd van zijn, dat die plaats of dat gebouw zoo heet, omdat daar “afgedokt,” d. i. betaald wordt. Maar met dat “enter” en dat “pot” weet ik geen weg, – en de goede man had bijkans een nieuwen kurkdroogen zakdoek roodig, om zich ‘t aangezigt af te wisschen, zoo als hij (van verlegenheid?) zweette.

Doch – wij zeiden, dat het zien van ‘t entrepôt en van hetgeen er bij behoort, bij onze volslagen onbekendheid met zoo iets, werkelijk een verrassenden indruk op ons maakte. En op wien deed het dat niet, die, even als wij, het voor de eerste maal zijn levens aanschouwde? Die bijkans onafzienbare rij van pakhuizen, wederzijds aan dat breede water, met die kapitale sluis, die voor zeeschepen van den zwaarsten bouw den vrijen, ongehinderden toegang uit het IJ opent, tot voor die magazijnen, waar Java en China en Brazilië en de Levant⁴⁷⁸ en alle overige in producten rijke wereldstreken

⁴⁷⁸of het Morgenland is de historisch-geografische naam voor een

hare overvloedshorens uitstorten, in honderderlei artikels van veelzijdig nut en ten gerieve van groot en klein,... misschien was 't kinderachtig van ons en zeker is 't niet naar den laatsten smaak, – maar, waarlijk, wij sloegen de handen van verbazing in elkander, toen wij op eenmaal die inderdaad trotsche vertooning voor 't oog kregen.

“Zoo, en dan maakt ze hier de kerneel⁴⁷⁹ en wordt hier de reziën dreugd,” was de vraag, waarmee onze assessor 't stilzwijgen verbrak.

Wij, die ons vooraf aangaande deze pakhuizenstad hadden laten inlichten, hielpen Oom uit den droom, door hem de ware bestemming dezer gebouwen aan te wijzen.

“Nou, dat müs Jozep de jeude ees zien! Wat zol 't mannegien daor 'n wil an hebben!”

(“Jozep de jeude,” lieve nieuwsgierige lezer, is een der twee winkeliers op ons dorp, en dus mede een der vele steunpilaren van den handel, die waarborg van ons volksbestaan.)

Wij stemden 't Oom toe, dat “Jozep,” – wien de handelsgeest even onuitroeibaar in 't “gebloed” zit, als 't Martha de Harde's stalen gewoonte⁴⁸⁰ was in hare gesprekken en brieven met de Haarlemer wasch te beginnen en te eindigen, – zeker oogenblikken van nameloos genot zou smaken, als hij hier die dubbele reeks van volgestapelde pakhuizen zag, bij wie zijn nederig winkeltje, zoo als 't reilt en zeilt in één wagen vracht

deel van Zuidwest-Azië. Het beslaat het gedeelte direct ten oosten van de Middellandse Zee. De streek wordt begrensd door de Taurus in het noorden, de Syrische Woestijn en de noordelijke Grote Arabische Woestijn in het oosten.

479 kaneel.

480 Wel, (zei ik toen,) dan zal ik eens een klein kattenbelletje aan Nigt schryven, – *Nou* (zei hy toen,) *dat kun je doen, zo als je wilt*. Al zeg ik het zelf, ik ben nog al vlug ter been, ter pen meen ik; ei ik verspreek my. Het komt my ook schoon te pas in myn zwaare huishouding: want onze Freryk doet niet zo veel, dat hy eens een onnooslen waschbrief schryft, al zit ik tot de ooren in het Linnen te grobbelen. 't Komt evel alles op my aan. Ik heb, (zei hy,) te lang voor Bottelier gevaaren, om my nu nog met die keuken duivelerage kraam te moeijen. En, Tante lief, hy is danig op zyn mond gesteld. Er moet niet, zie zo veel, aan de spyze haperen, of de Beer is los; zo als Jan Luiken zegt. Wat zal men doen? *men kan zyn man wel minnen, maar niet bezinnen*. Zeven- en- dertigste brief. Mejuffrouw Martha de Harde aan Mejuffrouw Alida Leevend. *Historie van den heer Willem Leevend*. Deel 1 (1784)–Aagje Deken, Betje Wolff bnl.org

vervoerbaar, evenzeer in de schaduw staat, als de gedachte van Scheba's koningin⁴⁸¹ over Salomo's heerlijkheid en rijkdom bij die rijkdom- en heerlijkheid-zelve.

"Nou, daor is Jozep maor niks bij!"

"Dat zal wel waar wezen, Oom," was ons antwoord.

Nu moeten onze lezers weten, dat "Jozep de jeude," dien wij zoo even, als een der winkeliers op ons dorp aanduiden, zoo wat jaar in jaar uit in niet meer of minder dan in één soort van koffijboonen gesorteerd is, de zeep vooral niet minder dan bij drie pond te gelijk inslaat, dat wil zeggen, in een zakdoek van Leentje, zijn wettige huisvrouw, van 't naastbijgelegene X op zijn rug haalt, en verder den bierazijn altijd bij één apothekersflesch te gelijk van zijn leverancier laat meëbrengen.

"Dat zult wi raken, jongs! Oeze Anna hef 't my nog effenties veur deze henreize zegd, dat 't naogelgroes⁴⁸² op was. Nou kan 'k 't ja hier krigen, krek zoo as 't van ziin moer⁴⁸³ komp."

Wij beduidden onzen Mentor, dat hij de plank geheel mis was, als hij meende, hier 't een of ander pakhuis naar welgevallen te kunnen inloopen, om voor eenige onnoozele stuivers een even onnoozelen voorraad op te slaan ten gerieve zijner huishoudings-specerijkast. Hij dacht anders, dat men soortgelijke en andere artikelen hier, als aan de bron zelve, beterkoop zou bekomen, dan bij "Jozep de jeude" en andere negotiedrijvers van ligter kaliber, die toch ook een klein winstje er aan moeten verdienen. Dat Oom verder ook al rare sentimenten had betrekkelijk de wording van 't zoogenaamde nagelgruis, (een kruiderij, die Anna niet in de metworst mag vergeten, als haar heerschappij ze lusten zal,) blijkt uit zijn laatste woorden. Ook op dat punt mogten wij hem dienen met advies en inlichting.

Inmiddels wandelden wij de kaai eens langs. 't Was een ons

481 De Koran geeft aan dat koning Sulaiman de koningin van Saba op bezoek kreeg (soera 27:20-44). In de Arabische folklore komen nog meer bijzonderheden naar voren. De koningin wordt daar Bilqus of Balkis genoemd en de verhalen gaan over magische tapijten, sprekende vogels en de wonderlijke verplaatsing van haar troon naar het paleis van Salomo.

482 nagelgruis, poeder van kruidnagelen.

483 moeder. Oom denkt aan vergruisde nagels van moeder.

vreemd, maar nogtans aangenaam schouwspel, dat tooneel van drukte en bedrijvigheid, hier door massa van personen uitgevoerd. Hier een schip, dat langzaam en statig opdreef, de ankerplaats zoekende, waar het door zijn reeders verwelkomd en van zijn kostbaren inhoud ontlast zou worden. Daar een ander, dat zoo even pas aankwamen waarbij men toebereidselen maakt om de lading te lossen. Ginds een ander, waaruit balen, vaten, kisten, tonnen, bij de vleet, – “krethi en plethi,”⁴⁸⁴ zei Oom, – voor den dag komen, eerst opgediept met takels en touwen, dan neêrgelaten, daarna voortgesjord, gesjouwd of gerold en eindelijk naar binnen gedragen of opgeheschen, in de ruime luchtige onder- of bovenverdieping dier gerijfelijke magazijnen. En dat alles geschiedde met een handigheid en in eene orde, die getuigden, dat hier geen eerste proeven werden afgelegd.

“An zoo’n schip vol had oeze karspel met al zien volk wal tot in ‘t zeuvende lid toe genog,” merkte Oom aan en wees daarbij op een kolossalen Oost-Indiër, wiens gansche lading uit enkel koffij bestond, en waaruit de eene baal voor en de andere na te voorschijn kwam, ontelbaar in getal.

Inderdaad – een regt vrolijk tooneel. Beziger zijn de bijen niet, in Ooms korven, op den zonnigsten en warmsten dag in den zomer, die er maar zijn kan. Te meer – daar ‘t er niet bij ontbrak aan vrolijk gesnater en luidruchtig geginnegap der in ‘t vak van sjouwen doorkneede klanten, gespierd als Luikerwalen⁴⁸⁵ en gebronsd door zonnegloed, dat gij er

484 Met de Krethi en de Plethi wordt in de Tenach en in het Oude Testament een, uit buitenlanders bestaand, onderdeel van de krijgsmacht van Koning David aangeduid.

485 Inwoners van Luik uit Wallonië. Ze sjouwden stad en land af voor het vertonen van hun kunsten [met toverlantaarns; dia-voorstellingen] op kermissen, in kroegen en op jaarmarkten. De toverlantaarn met bijbehorende lantaarnplaten, die zij op hun rug meedroegen, hadden zij meestal zelf vervaardigd.

Ook: De kerken hadden ook veel te lyden: de woeste Luikerwalen van La Marck sloegen er de beelden aen stukken, wierpen de outaers om en roofden alles wat eenige weerde had, gelyk zy kort daerop ook deden in de omliggende dorpen. *Vaderlandsche historie*. Deel 10(1842-1866)–Jan Baptist David dbnl.org

En: Over de Belgische opstand. Ons voor een ogenblik afzonderende tot een meer afgetrokkene beschouwing over de mogelijkheid van zulke woest en

naauwelijks blonde, blaauwoogige zonen van 't Noorden in zoudt herkennen; – doorkneed in hun vak, zeiden wij, maar niet minder in de kunst om elkander geen repliek schuldig te blijven op de menigerlei, wel ruwe, maar toch dikwijls niet ongeestige geestigheden, waarmee ze hunne gesprekken kruidden. Dat alles was wel de moeite waard, om bij stil te blijven staan er met alle aandacht naar te kijken.

't Was onzen vaderlijken reisgenoot intusschen in 't oog gevallen, dat ieder pakhuis een eigen naam droeg, van een stad of vlek van eenige beduidenis en dien met groote letters boven zijn ingang had geschreven. Nu ontwaakte eensklaps in ons de geest der nieuwsgierigheid, of – Amstels handelsstand in 't doopen zijner magazijnen regtvaardiger zou zijn geweest, door ook aan ons gewest daarbij gedachtig te zijn, — regtvaardiger, te weten, dan die decoratieschilder, die bij de vervaardiging van zeker zinnebeeldig tafereel alle provinciale wapenschilden afpenseelde, met schandelijke uitzondering van dat van Drenthe!⁴⁸⁶ Ons provinciaal eergevoel deed ons op eenmaal de oogen nog veel wijder opensparren, dan ergens

oproerig gedrag van zoo vele ingezetenen van Brussel, kunnen wij ons den aanleg hiertoe niet anders verklaren, dan in het eigenaardig karakter van de grootste massa de lagere klasse, die de bevolking van Brussel uitmaakt. Deze klasse van menschen bestaat voor het kleinste gedeelte uit Brabanders, en voor het grootste gedeelte uit Walen, zoo dat men kan aannemen, dat het gehele zuidelijke deel der provincie Zuid-Brabant uit Luikervalen bestaat. Reeds van oude tijden kenmerkt zich dit volk als zeer oproerig van aard, en staande op eenen lage trap van zedelijkheid en beschaving. Reeds in het midden der 14e eeuw stond het tegen deszelfs eigen Bisschop op, en heeft sedert deze oproeren meermalen herhaald. Wanneer de partijschappen in België deszelfs schoone landstreken vernielden, waren het de Luikervalen, die zich in woestheid en wreedheid bijzonder deden kennen.... Het ligt inderdaad in het eigenaardig karakter van dit volk, om zich gaarne tot het plegen van wandaden te laten gebruiken. Een van deszelfs voornaamste bedrijven bestaat in het maken van geweren, sabels en allerhande wapenen. Zij zijn in dezen tak van nijverheid wezenlijk beroemd, doch juist aan deze dagelijksche behandeling van moordtuigen, gevoegd bij hun de woelzieken en ruwe aard, wordt het bloeddorstige van hun karakter voornamelijk toegeschreven. Uit dit aangehaalde laat zich dan nu ook gemakkelijk de oorzaak verklaren, hoe de Luikervalen, zowel als ingezetenen van Brussel, als ook van hun de provincie zelve, (waarvan wij straks spreken zullen) in deze tegenwoordige opstand eene zoo groote rol gespeeld hebben.

Mengelingen in poezij en proza, betrekkelyk den Belgischen opstand in den jare 1830 1830 via delfpher.nl

486 Deel I. Het paleis.

elders in Amsterdam. Ja – 't moet gezegd zijn, – de historische trouw legt het ons op als pligt, – zelfs tastte Oom met zekeren stuipachtigen haast naar zijn linker-vestzakje, de permanente verblijfplaats van den altijd hoogdierbaren knijpbril, – en – matroos en sjouwer mogten spotachtig glossen en aanmerkingen op ons regenen, zoo veel hunne gladde tongen er kwijt konden worden, het dierbare familiestuk zat, in een wip, even fier en zadelvast op Ooms troniegevel te prijken, als een kunstrijder op zijn gedresseerden klepper. En nu ging het de rij langs, zoekende naar een naam, die ons lieve Drenthe zou herinneren. Wij vonden er twee: Meppel en Koevorden.

Oom had, in de vreugde over die vondst, de stoutmoedigheid van te vragen:

“Züwwe oes darp ziin naom ook niet ees opzueken?”

De goede man! Hij dacht er niet aan, dat niet ieder ander sterveling er even dringende reden toe had om aan zijn nederig en eenvoudig G.,

De plek, waar eens zijn wiegje stond

En ook zijn graf zal staan,⁴⁸⁷

met evenveel liefde en erkentelijkheid gehecht te zijn, als hij-zelf er aan verkleefd was. En in de opwelling zijner liefde tot zijne

487 Zal Hellas regeeren ook aan de boorden van den Gouden Hoorn, - welaan! als het maar niet zij als handlanger van Ruslands blinkende orthodoxie en verniste onbeschaafdheid, en nog veel minder als de worgengel van 'het zwijnegebroed van Mohammed.' Het regeere dan, gelijk in het zalig verleden de mannen van Attika de wereld beheerscht hebben, door den adel des geestes, den staatszin zijner vrije burgers, de kunstliefde zijner dichters.

Ik ben geen voorstander van de redding der volken door het zwaard. De punt van deze recht-schrijvende en wet-stellende macht is mij te scherp, en zij wondt zooveel, die niets liever wilden dan rustig te werken en vreedzaam den plicht des levens te vervullen. Ook de zoon van Mohammed heeft recht op het leven. Zijns ook is de plek, waar eens zijn wiegje op stond en eens zijn graf zal zijn. Men zal toch niet in ernst willen beweren, dat hij als zoon van Azië in Europa een indringer moet heeten. Zijn Griek en Romein, zijn de Germanen en Slaven soms autochtonen? Zijn wij Europeanen niet allen geboren Aziaten? Laat ons den jongstgekome uit het wijde moederland niet de herkomst verwijten, die onze eigene eerkroon uitmaakt.

'Naar Constantinopel'. Door E.J.P. Jorissen. *De Tijdspiegel*. Jaargang 28 (1871) dbnl.org Ik vind geen eerdere bronnen.

geboorteplaats, bedacht hij evenmin, dat zij, hoe veel goeds er anders in velerlei opzigt van gezegd kan worden, toch als plaats van koophandel, in weerwil van de drokke winkels van “Jozep de jeude” en zijnen confrater, niet zoo veel renommée bezat in den vreemde, dat het een Amsterdamschen handelaar in de hersens zou komen een zijner pakhuizen met haren naam te doopen. – Genoeg, – spoedig begreep hij dat, en zeide er niets meer van; want buitendien was hij, met ons, hoogst tevreden, twee bewijzen te hebben gevonden, dat men, waar ook elders, hier toch niet ons gewest in vergetelheid liet rusten.

Nu zal menigeen, die wat meer van de wereld gezien heeft, dan wij, en gewoon is in hooger atmosfeer van beschaving en verlichting te verkeereren, bij deze passage in ons boek ligt medelijdend de schouders over ons ophalen, zeggende: och, die onnoozele natuurmenschen uit dat groene Drenthe! waar ze zich al niet een pret van maken en waar niet over verwonderen! Ja, – lieve lezer, – ’t is ook wel wat kinderachtig, dat wij ons bij het vinden van twee namen, die overigens in elk aardrijkskundig school- of woordenboek te lezen zijn, zoo uitermate vrolijk maakten, dat wij geen aandacht meer hadden voor al de kostbare waren die in onze nabijheid uit die trotsche driemasters gelost werden.

Maar – dieper doorgedacht, is ’t toch niet zoo kinderachtig, dat wij er uitlagchenswaard om zijn geworden, even zoo min als daarvoor, dat wij, zoo dikwijls wij op onze omzwervingen in dezen of genen kaaskelder zekere langwerpige boterklonten zagen ten toon gesteld, de woorden:

“Meppeler kluiten,” waarmeê heur verkooper ze op een geveerd bordje aanpreeft, met even innig genoegen lezen en herlezen, als menig jong officier voor ’t eerst zijn naam in een dagblad gedrukt ziet, al waren wij overigens ook ongeloovig op dit punt, of die “kluiten” wel evenmin, ooit hun Peterstad hadden gezien als de 1001 wijd en zijd verkochte flesschen eau de Cologne de hare. Wilt gij ’t echter *à tout prix* bespottelijk vinden, dat wij uit zulke nietigheden bronnen van genot weten te scheppen en aan zulke beuzelingen invloed vergunnen op de vreugde en den vrede onzer zielen, – lach er ons dan ook

om uit, dat wij niet minder in schik waren, toen wij ergens voor een huis, – we weten niet meer in wat straat of steeg, – een uithangbord vonden beschilderd met een ridder St. Joris, die den draak doodt, en naast hem een bisschop met staf en myter, en daaronder ‘t opschrift lezen: “in het wapen van Koevorden.” De onnadenkende drijve er den spot om met ons, maar dat doet de man van ernstiger zin niet; en nog veel minder, als hij-zelf ooit op vele uren van zijne vaderstad was verwijderd, in een oord, waar kind noch kraai hem kende, gelijk dat nu met ons ‘t geval was.

Gelukkig noemen wij ieder, al zwaaijen wij hier ‘t wierookvat ter onzer eigene hulde, wien ‘t nog tot de behoeften des levens behoort, dat hem de plek der aarde wordt herinnerd, waar hij ‘t eerst het licht aanschouwde, waar hij de meeste en beste zegeningen uit de hand van den Hemelvader mogt genieten, waar de teederste betrekkingen werden aangegaan, die een sterveling ooit op aarde kan sluiten! Gelukkig, wiens hart nog vatbaar is voor de zoete aandoening van vreugde, als hij, zwervende onder vreemden, plotseling een voorwerp ontmoet, dat hem als met een tooverslag in de oorden verplaatst, waar hij zoo veel geluks genoot, waar hij de eerste schrede op de gladde baan de levens leerde zetten, waar hij zijn heldere en zwarte dagen heeft doorleefd, waar hij, onder ‘t oog en de leiding der Voorzienigheid, nuttig mogt zijn in zijn kring en in de liefde, achting en vriendschap van velen deelde!

Doch – genoeg daarvan! Wij roepen nu ‘t Rijksentrepot-dok met alles, wat er aan los of vast is, een *lebewohl* toe, en wippen eventjes de Plantaadje door, – om dan verder door nog onbezochte streken den weg naar ons logement weêr op zoeken.

De Plantaadje!

t Park en de Plantaadje even doorgewipt.

De Plantaadje! – Dat enkele woord heeft eene elektrieke werking op velen, die zich beroemen Amsterdammer te zijn, van ouder tot ouder volbloed.

Als er geen Plantaadje was, zou menig een niet in Amsterdam willen wonen, menig ander er niet gelukkig kunnen zijn. Waar zou men dan wandelen? – een luije bezigheid, een werkeloos werk, men niet buiten kan, en even zeer tot 's levens nooddrift behoorende, als spijs en drank. Wat zou menig een toch met zijn tijd aanvangen, als hij een gedeelte er van niet al wandelende kon vermoorden om zich-zelf tegen de allerakeligste aller torturen te verdedigen – de verveling? Wat zou menig een met zijn goud en zilver, kleeding en rijtuigen beginnen, als hij er op eene wandelplaats niet eene tentoonstelling van kon houden, om er lof en bewondering door in te oogsten, ja – laat ons regtvaardig zijn – om er anderen tot nijd en jaloezie mee te verwekken? – Koevorden heeft zijn wallen, – Groningen zijn sterrebosch, – Kampen zijn engelsch werk en zandberg, – Utrecht zijn maliebaan, – 's Hage zijn vijverberg, – Haarlem zijn hout, – Brussel zijn park en *allée verte*,⁴⁸⁸ – Amsterdam heeft, al zeggen wij 't anderen na, dat het niet veel beduidt, – zijn plantaadje. 't Zijn eenige regtlijnige lanen, die elkander op een paar punten regthoekig snijden, breed genoeg voor rijtuigen en paarden, met paden voor voetgangers daarnaast, Verbeeldt u niet, dat gij hier in 't hartje der natuur zijt, en niets van 't gekunstelde gewaar wordt, dat aan menschenwerk onafscheidelijk gepaard is! Overal ontmoet gij optrekjes en zomerhuisjes en dan vooral in grooten getale zulke gebouwen,

⁴⁸⁸ groene allée, groene laan.

waar ververschingen voor den vergankelijken “kerker der ziel” zijn te verkrijgen.

In de eerste zagen wij bij vroeger gelegenheid, toen wij den “apetuin” bezochten, menig deftig regt burgerlijk huisgezin vereenigd, waarschijnlijk lieden uit den lagen middenstand, wie hun finantieële zaken niet veroorloofden, lid van Natura te wezen en die zich daarvoor op deze wijze moesten schadeloos stellen. Meestal een vader en een moeder met twee, drie huwbare dochters, en ‘t behoorlijke familiesupplement van kinderkens beider geslachte, in buisjes en broekjes, jurkjes en japonnetjes van modieusen snid, – der *Herr Papa*, zoo als van zelf spreekt, gewapend met een langen gouwenaar en de hairige wangen vastgepend tusschen twee boordjes van wat-ben-je-me en verder van tijd tot tijd een kopje kokende thee naar den mond brengende, om zoo, al dampende en thee-slurpende, de verschrikkelijke zondagsnamiddagverveling te bevechten, – moeder de vrouw, geneepjesmutst,⁴⁸⁹ stijf en kostelijk en met een van duizend kleuren schitterend zijden knoopdoekje om den hals, gezeten voor een trekpots op een testje.⁴⁹⁰

Zoo nu en dan vergeet zij in haren heiligen ijver om de voorbijgangers te monstereen, de geurige chinesche blaadjes weêr uit den verlakten schenkketel aan hare zijde met kokend water te laven, of tikt van tijd tot tijd haren spruit no. 1 of 2 vrij gevoelig over de vingers, als die vingers ter sluips eens een strooptogt op den suikerpots hebben ondernomen; maar integendeel neemt zij ‘t niets kwalijk, als de voorbijwandelende jonge heeren een wat heel vrijpostigen blik *en passant* in haar zomerhuis werpen of hare dochters vriendelijk toeknikken, – want haar echt is met meisjes gezegend en de huwelijken staan beneden nul, in dezen benarden tijd. Eindelijk, de huwbare Mietjes en Jansjes-zelve, natuurlijk niet meer geneepjesmutst, maar met los hair en overigens geheel naar den laatsten smaak

489 De bol van Brusselse naaldkant met geajoureerd patroon van bloemtakjes, de ingerimpelde strook van achteren uit genopte tule afgezet met geschulpte Brusselse (of Valenciennes) kant, genopt en met geajoureerd bloem- en bladmotief.

490 ‘warmhoudplaatje’ houten stoof met keramieken schaalte (=testje) voor gloeiende kooltjes.

gekleed, wel op een zedigen afstand van ‘t venster gezeten, zoodat ze geen uitgestalde koopwaar gelijken, maar toch daarom niet onverschillig voor de jongmans daar buiten, en van die niet-onverschilligheid blijken gevende door veelbeduidende wenken onder elkander gewisseld, vertrouwelijk gefluister en een ebbe en vloed van de kleur harer wangen. Wij hielden het er voor, dat die deftige burgerluidjes zich daar patent vermaakten, vader daar met zijn pijp en moeder achter dien theepot; maar of die drie huwbare maagdelijns niet duizendmaal liever voor dit maal niet in gezelschap hunner oudjes zaten en vrij en frank als kwikstaartjes door de plantaadjelanen mogten dribbelen en dreutelen, – dat zullen wij maar voor een zaak buiten tegenspraak verklaren.

In die andere getimmerten, straks genoemd, waar spiritualia te verkrijgen waren in onderscheiden soort, krioelde ‘t van bezoekers. Meest jongelui, – “uit den stand der ambachtslieden,” – zoo zei ons toen onze geleider, “ofschoon als heeren uitgedoscht.” Daar ging Jan-maat met zijn Krullemie en Krelis met zijn Lijsje voor den vedel,⁴⁹¹ dat er de stof af vloog. Die wat heel *fashionable* wil zijn, laat er zich een glas wijn schenken, – de dorstigen laven er zich met bier, en de schraalhansen vergenoegen zich met een brandewijntje.

Maar van ‘t geen verder daar binnen de muren gebeurt, weten wij niet af. ‘t Zal er trouwens ook wel heergaan, als overal elders, waar lieden uit dien stand zich vrolijk maken en voor een enkelen namiddag de zorgen des levens van ‘t hart schuiven. Wij geven liever, hoe onvolledig en oppervlakkig ook, een overzicht van ‘t geen buiten die tempelen des vermaaks, in de plantaadjelanen-zelve te zien was, de eerste keer, toen wij, zoo als boven vermeld is, ons daar vertoonden.

Een menschenmarkt! beter naam wisten we er niet aan te geven. Van allerlei slag was er te vinden, en eenen opmerksamen bespieder schoten oogen te kort, om alles op te nemen met de vereischte naauwkeurigheid.

Hier draaft, sliert, slentert, sluipt, sjokt, sloft, zwenkt, rijdt en rost alles dooreen, zonder doel, zonder oogmerk, al op

⁴⁹¹ voorloper van viool.

en neder. Oude duenna's⁴⁹² met grijsgrauw oogen, rimpelig vel, tandelooze monden; jonge nufes met stomp- en wip- en arends- en andere neusjes; "besnoeide acht-en-twintigers," vol zomersproeten en ook zonder, scheel en ook niet, eenoogigen en anderen, die aan één oog ruimschoots genoeg hadden, om kwaadaardig te kijken en jaloersch, dat aan anderen de hulde wordt gebracht, die zij voor zich vorderen; ook achttienjarigen en daaronder met aangezichtjes om er in koelen bloede op te verlieven, en ook anderen, die goede diensten zouden verrigten in een boom vol rijpe kersen; ranke en tengere, dikke en dunne, rijzige en spichtige, magere en gezette, blozende en bleeke, manke en niet manke, – ziedaar, in een paar trekken een schets van 't vrouwelijk personeel, dat hier zich in de zonnestralen bakert, als 't Phoebus⁴⁹³ behaagt zijn vriendelijk aangezicht te laten zien, of – door den modder op en neêr klotst en kloddert, als de bovenlucht den kinderen der aarde regenvlagen en sneeuwbuijen heeft toegedacht.

Of de sterke helft des menschelijken geslachts dit lui gelanterfant beneden zijne waarde rekent, vraagt gij? Het ware te wenschen, dat alleen de schoone sekse aan die zotternij hinkte! Met blozende kaken schrijven wij 't hier neer: ook mannen spelen hier hunne rol, even behendig als de vrouwen.

Gij ziet ze hier van alle standen, – te voet en te viervoet, in rijtuigen en op krukken, gebrild en ongebrild, met lorgnetten en ook zonder, met baarden *à la jeune France* en ook zulken, die zich 't bezit er van verbeelden, melkmuilen en vlasbaarden, gestokten en gerottingen,⁴⁹⁴ met en zonder gelinte knoopsgaten, apentronies en kameelgezigten, hangbuiken en kuiteloozen, vleeschpoddingen en zulken, die de een of andere snijkamer schijnen te zijn ontsnapt, traanoogigen en koperneuzen, reuzen en dwergen, geöorringden en ongeöorringden, sigaarrookers en snuifneuzen, - kortom, de veelvuldigste verscheidenheid, die een bonte massa van

492 chapperone

493 Door de Griekse dichters wordt hij meestal Phoibos Apollo genoemd. Apollo wordt ook wel als de vertegenwoordiger van rationele schoonheid en orde beschouwd

494 rotting: sierlijk stokje (om kinderen mee te slaan.)

manvolk kan opleveren, vertoont zich hier voor uw oogen. Hier die bakkersknecht, een echte groene mof in een blaauwen rok en dito broek, witte das, laagneêrhangende zilveren horologieketting en parapluie, dat stereotype vademecum van alles wat naar warme bollen of knipschaar riekt; hij slentert hier met zijne heele lieve, een nicht van denzelfden landaard, maar genaturaliseerd, en naast dit paar de eleve-slager,⁴⁹⁵ eveneens door zijne Preciosa⁴⁹⁶ vergezeld. Beide oefenen zich met de meeste inspanning in't fatsoenlijk rooken van een sigaar, maar steken gedurig het brandend eind in den mond, waarop dan een Westfaalsche of Hanoversche vloek volgt. Waag u niet te digt in den dampkring, waarin deze ongepolijste schepsels zich bewegen, want de geur der sigaren, die hun zoo veel zorg kosten, heeft iets Amersfoort-achtigs;⁴⁹⁷ stellig zijn ze ten minste niet uit den winkel van den hofleverancier des Konings in de Warmoesstraat.

De meesters van schaar en naald blijven ook niet in gebreke, om 't gekrioel te vermeerderen. Ze zijn, behalve aan hun onafscheidelijk wapen, hier boven reeds genoemd, al is er wolk noch wolksgelijke aan 't gansche uitspannel te bespeuren, kenbaar genoeg aan kromme beenen. Gindsche skeletten, met bleeke konen en iets lazaretachtigs⁴⁹⁸ op de ingevallen wangen, zijn *dandys* van de eerste soort, die een eeuwigdurend protest gezworen hebben aan de bestaande natuuroorde, dat de dag tot waken, de nacht tot slapen is bestemd, en daarom gewoonlijk 's avonds eerst te gelijk met de uilen en vleermuizen uitvliegen, om daarna te bedde te gaan tegen den tijd, waarop een alledaagsch mensch de veêren verlaat. Dat ze zich reeds hier bevinden, moogt gij gerust als een *mal-à-propos*⁴⁹⁹ opteekenen.

495 elève: leerling (Fr.). De kok en kokkin, bijgestaan door eenige elève-koks, hadden reeds drie dagen lang kwee-kwee (inlandsche gebakken) bereid, - de hooggeschatte kwee-lappies in merkwaardige hoeveelheid, - en dozijnen kippen en eenden den hals omgedraaid, deels geplukt, deels gebakt en gesneden tot allerlei gerechten van ondergeschikten aard.

Indische typen. Door W.A. van Rees. *De Tijdspiegel*. Jaargang 20(1863)

496 kostbaarheid, schat.

497 volks?

498 barakachtig. Lazaret: verblijfplaats van soldaten.

499 ongepast.

– Verder zwermt het hier ‘s zondags van kantoorbedienden, – pennelikkers, op zijn Amsterdamsch, – die het tabouretje⁵⁰⁰ vergeten en een ingespannen arbeid van zes dagen, – meestal Fransche of Duitsche snoeshanen, die op een stroowisch⁵⁰¹ hier kwamen aandrijven en nu al zoo zachtjes en zoetjes in ‘t kostelijke Hollandsche geld leeren wroeten en woelen.

Behalve voetgangers, vindt gij hier, doch meestal ‘s zondagsvoormiddags, een aantal cavalliers, die hunne edele houding op fraaije rijpaarden voor ‘t publiek ten toon stellen en proeven geven van hunne *adresse*⁵⁰² te viervoet. Zij hebben ‘t gaarne dat gij even ophoudt als ze voorbij rennen of huppelen, of hunne brieschende genetten⁵⁰³ vorstelijk stappen laten, en ze zouden uwen groet zelfs beantwoorden, indien er niet te veel burgerachtigs in stak om te paard zittende te laten blijken, dat men den groet van een voetganger had opgemerkt. En *equipaadjes*?⁵⁰⁴ Denkt gij, dat gij die hier te vergeefs zult zoeken? Wij staan er u voor in, dat er uw keus deerlijk bij in de pruimen zal raken,⁵⁰⁵ als gij zeggen moet: die is de mooiste, die de smaakvolste, – zooveel als er zich hier zien laten! In ‘t vernis der koetsen kunt gij uw hair gladborstelen. Het blinkt helderder dan ‘t kristal van den vliet. Koetsier en lakei zitten als geschilderd op bok en achterbank en hebben een aftreksel van het *air d’importance* huns meesters, die binnen zit, op hunne zondagsaangezigten. De paarden zijn dartel, kittelig van al de haver, waarvoor zij zoo weinig doen; zij hebben edeler opvoeding gehad dan alleen die van den zweeps slag.

500 Een tabouret is een laag zitmeubel. Europese tabourets zijn lage, leuningloze zetels. Afrikaanse tabourets zijn massieve krukken.

501 Op een stroowisch komen aandrijven, d.w.z. zonder fortuin, als gelukzoeker ergens aankomen; zich met niets, kaal en berooid, ergens vestigen; ook ‘op een stroobos komen aandrijven’.

Een strowis, voorheen stroowisch, is een stijf ineem gedraaid bosje stro, waarop de lijkst kwam te staan. Ook werden deze bosjes op kruiswegen gelegd. De bosjes werden na de begrafenis verbrand.

502 kunstjes op het paard. Vaardigheid.

503 Genette (Jeannette) is een Engelse meisjesnaam. Het betekent ‘God is verzoenend’.

504 1) Eigen rijtuig met alles wat erbij hoort (2) De militairen ter zeemacht beneden de rang van officier. (3) Bij de koopvaardij: de bemanning.

505 verlegen raken door iets wat men verkeerd heeft gedaan. *Groninger volksalmanak* 1840. delpher.nl

Stipt luisteren ze naar de bevelen, die de leidsel geeft en het is hun niet-met-al om op een stuivertje te draaijen.⁵⁰⁶

Het tuig is overheerlijk. De zondagmorgen is ook een soort van tentoonstelling van wat men prachtigs in de wereld bezit. Ieder haakt naar de kroon der overwinning, en in den naijver der Amsterdamsche rijken deelen ook hunne koetsiers en bedienden. Wij zagen mannen van den bok, tusschen vreesselijke bakkebaarden door en onder breedgegaloneerde hoeden weg, verbleeken als linnen lakens, bij 't gezigt van een nieuw en schooner tuig, dan dat zij in de hand hielden of op hunne paarden lag.

En het inwendige dier rijtuigen? De Sybariet⁵⁰⁷ keerde zich in zijn graf om van ergernis, dat men in zijn tijd nog niet dergelijke voorwerpen van gemak en weelde kende. Zoo ge echter uit de uiterlijke pracht der equipaadjes besluiten wilt tot de schoonheden, die er in huizen, zoudt ge soms deerlijk bedrogen worden. Fraaije rijtuigen zijn wel eens vruchten, wier buitenste schil verleidelijk blinkt, maar van binnen door wesp of ander ongedierte doorknaagd zijn: Sodoms-appelen, uitwendig heerlijk, van binnen vol bederf. Uit de fraaiste koets hebben we wel eens schepsels zien kruipen, die, wat hunne ligchamelijke bekoorlijkheden aangaat, niet in de gunstigste verhouding stonden tot het blinkende lak en de sierlijke franjes en het glanzig metalen beslag, dat met kwistige hand aan hun rijtuig was te koste gelegd, ongelukkige wezens, registers van allerlei ellenden, wandelende geraamten, levende lijken met de graf kleur op 't gelaat, wankelend van gang, vervallen van wezen, aamborstig⁵⁰⁸ en kugchende, bij elken tred, dien ze ondersteund door den gediensstigen livereiknecht deden.

Doch – dit tusschen twee haakjes! Van de wandelenden te voet valt nog iets te zeggen: dat zij allen in hunne zondagskleederen zich hier laten zien, dat is, allen op het fraaist uitgedost voor

506 zuinigheid: een cent net zo lang draaien tot die cent in een stuiver verandert. De Volks-bode 1845. Delpher.nl

507 Een sybariet was van oorsprong een inwoner van Sybaris, een Griekse kolonie in het uiterste zuiden van Italië die bekendstond om zijn rijkdom en luxe.

508 aam, adem, kortademig.

zoo veel ieder's stand dat meebrengt en ieders beurs dat toelaat. (Misschien zou deze opmerking nog wel een bedenkelijke aanmerking kunnen leveren, maar voor het tegenwoordige laten wij die kwestie zeer vredelievend in 't midden.) Van het geringste dienstmeisje en den sjoelsten pennelikker tot de saletpronkster, die graven en baronnen onder hare aanbidders telt, en den dikstgebuikten millionair, dien gij hier ziet, heeft elk zijn best gedaan om zijn natuurlijk schoon of leelijk op te luisteren of te bepleisteren, door magt vān fraaije kleederen en sieradiën. Al wat zich hier beweegt is mooi, poesmooi, weêrgaas mooi, gloeiend mooi, onuitsprekelijk mooi, van top tot teen, van kruin tot voetzool opgelost in mooiheid. En dat bonte personeel hangt daar dan op den zondagvoormiddag al zijne galanterie te luchten en schudt daar tot op den laatsten kruimel zijn geestigheid en vernuft uit jegens elkanderen; de duenna's van flusjes⁵⁰⁹ in zedepreken voor de jonge heeren, die zoo politiek zijn zich eerst van de gunst der moeders te verzekeren, om dan met goed gevolg op de hartjes en handjes der dochters te speculeren (een aangeboren iets; ten minste, wij zagen die kunstgreep ook wel eens door onze boerenjongens toepassen); de nufjes gracieus en elegant hare nekjes buigende voor de reverenties, haar door de jonge mannen toegezwaaaid, of spijtig er de lip voor opkrullende, waar zich een voor haar durfde nijken, dien ze hadden aan 't scheenbeen te decoreren, indien hij zich verstoutte, of ginnegappende of blozende of lonkende of snaterende, al naar dat het uitkomt en haar

509 De Portugeesche Dames bezitten veele beminnyke hoedanigheden; zy zyn kuisch, zedig, en zeer op hunne Kinderen gesteld. Geene Vrouw gaat ter deure uit zonder toestemming van haaren Man, of Ouders. Om allen agterdenken voor te komen, worden Mannen, zelfs Bloedverwanten, niet toegelaaten in de Vertrekken der Vrouwen te komen, of naast dezelve te zitten op openbaare plaatzen. Van hier is het, dat de Minnaars zelden de voorwerpen hunner liefde in 't oog krygen, dan alleen in de Kerk; en deeze is ook de plaats, hoe onvoeglyk het schyne, van den minnehandel. - Ondanks het naauwlettend oog van de Duenna, weeten de Gelieven Minnebriefjes te wisselen; en dit op eene zo behendige wyze, dat niemand het kan bemerken, of zyn hart moet branden van dezelfde vlam. De kleine knaapen die het Altaar bedienen zyn dikwyls de boodschappers te dier gelegenheid. *Waarneemingen over de zeden en gebruiken der Portugeesen.* (Ontleend uit *murphy's Travels in Portugal.*) *Vaderlandsche letteroefeningen.* Jaargang 1798. dbnl.org Duenna: chapperone. Flusjes; spoedig, fluks.

belang het eischt. Allen zonder onderscheid vervullen hier eene, denkelijk vooraf bestudeerde, rol, de een met meerder bedrevenheid dan de andere.

Wij, als groene Drenthenaren, volgden mede den stroom en drentelden op en neder, wel bewust, dat er spotachtige blikken op ons geworpen en medelijdende glimlachjes om ons gewisseld werden; doch, wij bekreunden er ons niet om. Wordt een reizend Amsterdammer, die toevallig stil houdt met zijne *calèche* of *chais*⁵¹⁰ voor de herberg *het roode hert* in G., door de geheele dorpsschool-jeugd en menig nieuwsgierig wijf begaapt, begluurd, bekeken, gemonsterd en bekritikasterd, - 't is dan niet meer dan billijk, dat zich drie Drenthenaren in 't beschaafde Amsterdam hetzelfde lot lijdzaam laten aanleunen, te meer nog, daar die drie zich niet ontzien hun oordeel over dat Plantaadje-gekrioel schriftelijk der wereld meê te deelen.

Ditmaal was 't echter niet zoo woelig in de Plantaadje, als op den meergenoemden zondag. En dat was ons regt naar den vleesche.⁵¹¹ Op ons gemak, zonder vrees van bedwelmd te worden door 't zien op- en neêrgolven eener mommelende en gonzende menschenzee, konden wij nu de vrije, frissche natuur genieten, de geurige uitwasemingen van 't jonge groen inademen, en de lieve vogelkens hun voorjaarslied hooren fluiten. Wij hadden hier langer vertoefd, indien onze wandeling naar dit gedeelte der groote koopstad eigenlijk niet een ander oogmerk had.

Aan onzen goeden vriend Van Bobbel beloofden wij, nog toen wij reeds in den wagen zaten, dat wij vooral niet verzuimen zouden de kazerne Oranje Nassau te gaan bezigtigen. Derwaarts rigtten wij nu onze schreden.

510 rijtuig, sjees.

511 past ons heel goed.

kazerne Oranje Nassau

De kazerne Oranje-Nassau en de veteranen. Terug door de Plantaadje naar de bewoonde wereld.

Dit gebouw is niet zoo goed bezet als de lokalen van Natura Artis Magistra, en wij gelooven ook niet, dat het zulke tallooze getallen van bezoekers trekt, ofschoon 't zien van oude krijgslieden, (gij weet, Oranje-Nassau is de verblijfplaats der veteranen,) die in hunne jongelingsjaren hun bloed voor het vaderland op 't slagveld waagden, toch niet minder interessant is, dan 't bekijken van een partijtje opgesloten apen, beeren, wolven en tijgers, die, als ze hun traliën maar konden verbreken, lang zoo vreedzaam niet op 's Heeren straten zouden omkuijeren, als die oude krijgshelden, die hier op hunne lauweren teren.

Oranje-Nassau is een kolossaal gebouw. De bewoners er van hebben niet de minste redenen om de stedelijke regering met klagten over gebrek aan ruimte lastig te vallen. Het tiende onzer geheele armée, zoo als ze nu (1843) reilt en zeilt, zou er in geborgen kunnen worden! Als wij 't goed onthouden hebben, telden wij in 't front honderd vijfenveertig deuren en even zooveel vensters, waaruit keken: drie veteranen en zeven vrouwen, die met hun tieners ook niet van malaise vrij waren.

Overigens schijnt ook aan 't gebouw niet de hand te worden gehouden; althans het overblijfsel der kleur, waarmee 't houtwerk was bestreken geweest, stond wel in sympathie met de kleur op 't gelaat der bewoners. Beter nog gezegd: de boel is ter dege verweloos. Het wapen van Oranje-Nassau in het frontispice gaf een schuilplaats aan allerlei gevogelte, terwijl er de grasscheutkens welig tusschen de retsen der versiersels uitbotten. Zouden wij bij den eeuwigen vrede, die hedendaags

over de wereld schijnt angebroken te zijn, regt hebben om in deze kazerne, zoo als zij zich verweloos en met gras begroeid voordoet, een zinnebeeld te zien van de reeds in vervulling ingaande toekomst van alles wat wapenen draagt? Zullen zóó eerlang ook de krijgslieden als resterende monumenten van dwazer tijd onder de levenden omwandelen, verslijtende en verouderende? Gave de hemel, dat die droom van Hendrik IV eens verwezenlijkt werd! Men zei ons en 't staat zeker hier of daar ook wel geschreven, dat in deze kazerne 2400 à 3000 soldaten kunnen gelegerd worden. Het gebouw is 900 voet lang en 50 voet breed, en heeft twee vleugels, waarin zich geschikte lokalen tot officierswoningen, administratiebureaux, enz. bevinden. Op de zolders heeft het stedelijk bestuur een wapenmagazijn.

Oranje-Nassau is overigens van eene droevige vermaardheid. In 1819 werd ze gebouwd voor de goede guldens der even goede Amsterdammers, die daartegen vrijdom van inkwartiering⁵¹² (bezoeking, zegt Bilderdijk) zouden erlangen, – maar nog altijd op de vervulling dezer toezegging zeer nederlandschgeduldig zitten te wachten. Zoo moet reeds daarom 't gebouw voor elk, die niet zoo goed geloovig meer is, een doorn in 't oog wezen en zegt men, dat menig rentenier van den echten stempel siddert als een riet, dikwijls hij slechts den naam der kazerne hoort uitspreken.

Doch er is meer, wat Oranje-Nassau befaamd gemaakt heeft. Het is hare ongezondheid. Hoe schoon een vertooning zij ook maakt, door hare regelmatige bouworde, midden op dat beschelpte plein, eene onwillekeurige huivering moet u nogtans door de leden gaan, zoodra gij verneemt, dat binnen de muren van dat gebouw reeds een bijkans onnoemelijk getal van jongelingen, in den bloei hunner jaren, eenen akeligen dood zijn gestorven. De ziekten die hier ontstaan, zijn meestal longontstekingen; ook velen worden daarenboven door koortsen weggerukt. Door de lengte van 't gebouw, dat geheel onbeschat staat door bosch of geboomte, is er veel togt of trekking, die bij verheffing van wind nog heviger wordt, zóó

512 Soldaten werden bij huishoudens ingekwartierd; onderdak gebracht.

zelfs, dat het water voor en achter 't gebouw stroomend door de windvlagen opgenomen wordt en dan in druppelen neêrvalt. 't Is natuurlijk, dat deze kwade wind zijn ondeugenden invloed aan de kamers mededeelt, zoodat er in 't geheel gebouw een togt heerscht, die vooral des nachts, allerverderfelijkt is voor den krijgsman.

In den zomer, als 't warm begint te worden, is er in en om Oranje-Nassau, 's morgens en 's avonds, veel damp, die, door de vuilste lucht geholpen, eene allernaangenaamste gewaarwording bij de in- en uitademing veroorzaakt. Hoe warm 't ook is, deze dampen vallen koud neder, zonder eenige belemmering, regt op het gebouw. Zijn de dampen verder op den dag verdwenen, dan worden ze vervangen door den verfoeilijken reuk van het nabijgelegen pestkerkhof, waardoor alles wat wit is en er vatbaarheid voor heeft zwart wordt. In dezen onaangenenamen, vuilen, ongezonden dampkring nu moest de krijgsman van Oranje-Nassau leven. Men oordeele of hij zich hier ooit heeft kunnen acclimateren!

Niettegenstaande deze ongezondheid heeft Oranje-Nassau in der tijd ook al tot hospitaal gediend, wat zeker wel eenigzins vreemd luidt. Althans in de jaren van krisis, 1830–39, zijn hier somtijds (en misschien ook wel aanhoudend,) kranke militairen gehuisvest, uit andere garnizoens herwaarts gezonden, om hier onder 's doctors handen weder gezond te worden.

Hier schiet ons een waarlijk heroieke zet te binnen van een onzer Drenthsche jongens. Hij diende bij een der artilleriekorpsen als milicien voor zijn eigen nummer; ziek geworden aan, wij weten niet wat, krankheid, werd hij naar Amsterdam vervoerd en moest er Oranje Nassau betrekken, om daar weer opgelapt te worden tot het verder gebruik van ratjetoe. Verscheidene weken lag hij hier, sukkelend, zonder merkkelijk vooruit te gaan in beterschap, maar toch niet zoo bedenkelijk, of hij was in staat om gebruik te maken van de vergunning des bevelvoerenden officiers, om en dan een wandeling in de stad te doen. Eens bij zulke gelegenheid ontmoette hij aan den Buitenkant eenige zijner landslui. Deze

stonden gereed om zóó aan boord van een beurtschip te gaan, dat hen, de Zuiderzee over, te Zwolle, Zwartsluis, Hasselt of Meppel aan wal zou voeren. Uit scherts zeide een hunner tot den Kranken krijgsknecht: “trek met ons!” – en ziet, niets meer is er noodig om den man over te halen. Zonder eerst naar zijn kwartier te gaan, en van daar ‘t vereischte verlof mee te brengen, stapt hij met zijne oude kennissen aan boord, en volbrengt met hen voorspoedig den togt tot aan gindsche zijde der zee. Van de havenplaats maakt hij zich terstond op naar zijn dorp, ergens in ‘t voormalig Zuidenveld⁵¹³ gelegen. Daar vindt hij, – wie zou ‘t betwijfelen? – open armen niet alleen, ook open harten. Vijftien dagen blijft hij er en wat doctorsdrankjes noch diët hebben kunnen bewerken, brengt dat vijftiendaagsch verblijf aan den ouderlijken haard te weeg: volkomen herstelling! Toen keert hij langs denzelfden weg naar de Ystad terug, meldt zich – ofschoon gezond als een visch – weêr aan ‘t ziekengesticht aan, stapt er binnen, even alsof hij zóó van zijne wandeling terugkwam en laat den poortier, zonder antwoord op zijn vragen, staan, om in zaal, No. zooveel, zijn krib weêr op te zoeken, die hij vóór veertien dagen nog halfziek heeft verlaten. Kind noch kuiken kraaide er naar, want men vond de zaak, vooral omdat hij een Drenth was, te grootgeestig, om er nog water over vuil te maken.

Hoe de gezegde veteranen het nu in deze verderfelijke kazerne maken, is ons niet bekend. Het zijn krijgers, die in allerlei luchtstreek hebben rondgezworven en daarom welligt, wat wij hartelijk wenschen, verheven zijn boven den nadeeligen invloed van al de onaangenaamheden, die hun tegenwoordig verblijf oplevert. Wij gelooven ook niet, dat ze een zware dienst in de Amstelstad te verrigten hebben. Nergens althans zagen wij ze actief.

Wij verlieten Oranje-Nassau en hare grijze snorbaarden met hunne kloeke echtvriendinnen, onder de beste wenschen van een genoeglijken, rustigen ouden dag, na zoo veel omzwerving en gevaren. Dat ze zich verheugen in een talrijk kroost, om bestendige toehoorders te hebben van de avontuurlijke

513 zuidelijk deel van Drenthe.

verhalen hunner bravoures, een kroost, dat wij, als 't ook al gepredestineerd is om achter 't rammelend Kalfsvel⁵¹⁴ voort te stappen met den pink op den naad van de broek, eene glansrijker carrière toewenschen, dan waarin zijn vaders zijn grijs geworden; zoo het zelf ook eens met likteekens overdekt en stram van leden niet meer in staat is het zwaard te voeren, dan zij geen der dan levende dichters genoodzaakt, om het een klagelijke klagt in den mond te leggen over de ondankbaarheid van het vaderland, zoo als een hedendaagsch poëet⁵¹⁵ er nu een laat klagen

Tien centen daags voor zeven man!..
Des legers diensten zijn vergeten.
Al wie er huis van houden kan,
Die mag den droes te slim af heeten.
Wis komt het op bekrimpen an...
Maar wijf en kindren eischen eten,
En stil han honger daar eens van!
Tien centen! – zou de Koning 't weten?

'k Werd veteraan en nam een vrouw.
Oud mal gaat bovenal, eilacie!
'k Zei altijd: als ik ooit eens trouw,
Geen weeuw al voert ze nog zoo'n staatsie.
En 't was of 't ook zoo wezen zou:
Jong Aaltje leidde me in tentatie.
Vijf kinders, vijfmaal naberouw.
Tien centen daags!... Ondankbre natie!

Hoe slecht het met de schatkist sta,
Ook onze vordring zij gek weten,
Voor trouwe zonder wederga.
Tien centen daags! Zou Willem 't weten?

514 trommel met kalfsvel bespannen.

515 Veteranen-klagt. E.J. Potgieter uit 1841. o.a. in *Uit onze beste schrijvers* Jan Carel Matthes 1873 via delpher.nl Het gedicht telt 12 coupletten. Ook op dbnl.org in verzamelbundel 1832-1868

Hij voerde ons aan bij Quatre-Bras,
En kan hij Boutersem vergeten?
Het waar des veldheers eer te na,
Zoo 't krijgsvolk bedelbrood moest eten.

Moeten nu deze oude vuurvreters al over eene sobere belooning klagen, dit hebben zij toch tot schadeloosstelling, dat zij allen den rang van korporaal bekleeden en dus met een sabel in 't publiek mogen verschijnen. En mogt iemand nu ook deze onderscheiding al vrij pover noemen, vooral omdat er met zoo'n eeretitel al zeer moeilijk de honger van een vijftal kleine kabouters is te verzadigen, – wij zullen er ons wel voor wachten met dit oordeel in te stemmen, daar wij ongaarne ons door onzen vriend Van Bobbel den oorlog verklaard zagen, bij wien het korporaalschap wel zoo hoog in eere staat, als de titel van Don bij een echten Spanjaard.

Men verhaalde ons, dat Oranje-Nassau aan 't Entrepôt zou getrokken worden, en voor den handel zou er voorzeker wel iets goeds van te maken zijn. Hare ligging, dacht ons, is er allерuitlokkendst voor, om voortaan Mars door Mercurius⁵¹⁶ te laten uitdrijven. (In de dienst van den laatste bevindt zich een volk toch altijd beter, dan in de gelederen des eersten.)

Dan waren al die winden en wederwinden, die trekkingen en die togten, die luchten en uitwasemingen, boven vermeld, leelijk gedupeerd, en als men dan den veteranen een geschikt verblijf in de Kalverstraat of ergens elders aanwees, zouden deze er ook niet bij verliezen, vooral wat het uitzigt en de gelegenheid tot conversatie betreft.

Inmiddels was, met al ons slenteren, de tijd reeds weer menig uurtje ouder geworden en begon zich in onze magen, geprikkeld door de wandeling en de buitenlucht, die lastige plaaggeest te roeren, dien men in dichtertaal waarlijk niet te onregt een scherp zwaard heeft getiteld. 't Eerste 't beste koffijhuis, dat wij op onze retraite naar de bewoonde wereld in de Plantaadje aantroffen, traden wij dus binnen, om daar ons met een smakelijk voormiddagontbijt tegen verdere

516 oorlogsgod door handelsgod laten verjagen.

vermoeijenissen te restaureren. Laat ons dat *in pace* verrigten mogen, lieve lezer, en veeg hier uw bril eens af (gesteld, dat gij er u van bedient!) om door een opgehelderd glas te bezien, wat uit de Amsterdamsche tooverlantaren u te bekijken zal worden gegeven in [het volgende hoofdstuk....]

Hoofdstuk XXIV

Oom gaat met zijn twee neven naar de Anthony Breestraat. Oom heeft zijn bedenkingen om zich in het Jodenbuurt te begeven. Hij is bang, en vreest dat hij wordt bedrogen of erger. Bijna koopt hij een jas tegen zijn zin, zijn neven weten een oplossing te vinden voor de opdringerige koopman. We krijgen een inkijk in stereotyperingen van joden in Amsterdam. Na afscheid van de koopman volgt een uitvoerige beschrijving van de Zuiderkerk. De architectuur komt ter sprake en we lezen een kunsthistorische beschouwing.

Andries Snoek was een befaamd toneelkunstenaar. Bij zijn overlijden is een uitgebreid artikel in de krant verschijnen, we lezen dit artikel uit de Arnhemse courant. Misschien is het bericht in de Arnhemse courant van de hand van Harm Boom. Op de Nieuwe Markt is een tentoonstelling van panelen met een executie. Verderop staat een schavot om misdadigers te geselen en te brandmerken. Er is veel publiek om de martelingen te bekijken. Oom is heel enthousiast dit heeft hij nog nooit meegemaakt. Hij wil graag zien hoe iemand wordt opgehangen.

Na het bezoek aan het schavot volgt een mijmering onder de titel weemoedig gevoel. Het oppervlakkige humoristische maakt plaats voor een beschouwing over misdaad en straf en over leven en dood. Wie is de mens om over het leven van een medemens te beslissen?

En dan zijn er de bedelaars in het rijke Amsterdam. Verderop staat een poppenkraam met Jan Klaassen en Katrijn. Dit poppenspel is ook op het dorp in Drenthe bekend.

Een amateurkiezentrekker is aanleiding om te filosoferen over bijgeloof, (ontbrekend) vertrouwen in de medische wetenschap en de gang naar kwakzalvers; van alle tijden.

In de Oude Kerk treffen we veel monumenten voor de helden uit de vaderlandse geschiedenis. Bij terugkomst in de herberg brengt Berend-oom zijn *Waorde Anna* met een epistel op de hoogte van de belevenissen in Amsterdam.

Anthony-Breestraat

Wij geraken tegen wil en dank in de St. Anthony-Breestraat verdwaald.

Een half dozijn stevige boterhammen met gerookt vleesch, doorgespoeld met eenige koppen koffij, hadden Oom en ons weder nieuwe krachten bijgezet, om met frisschen moed onze wandeling te hervatten. Wij besloten dan ook daartoe en wel te schielijker, om aan den kastelein, wiens gastvrij huis ons had opgenomen, geen tijd te laten Ooms beurs nog op nieuw aan te spreken, als hij, terwijl wij er nog waren, eens eene kleine schennis aan zijn billard ontdekte, waarvan niemand anders dan een onzer de dader kon zijn. Oom had namelijk de zotternij in 't hoofd gekregen, even terwijl de gediensstige kastelein de hiel geligt had, een partij billard voor te slaan, (de allereerste, die hij in zijn leven zou spelen,) maar, ook voordat het spel begonnen was, reeds zulk een vervaarlijken winkelhaak in 't laken gestooten, dat hij ijlings de queue van zich wierp, zijn hoed greep en hals over kop de deur zou uitgevlogen zijn, als niet juist de koffijhuishouder was binnen getreden, aan wien hij 't gelag nog moest voldoen. Deze affaire liep gelukkig af, zonder dat Oom zichzelve de schande eener schuldbekentenis behoefde aan te doen, waar hij vreesselijk bang voor is, banger nog zelfs dan voor een snaphaan⁵¹⁷ zonder vuursteen. Maar – ook buiten 's huis was hij nog niet van alle bezorgdheid vrij, of soms de beleedigde persoon hem zou volgen en aanvallen, zoodat wij vandaar de wandeling tot buiten de Plantaadje en het Park meer op de wijze van een koppel nagejaagde smokkelaars volbragten, dan wel als eerlijke lui, die kwaad tegen geen kind in den zin hadden en maar

⁵¹⁷geweer.

enkel Amsterdams merkwaardigheden kwamen monsteren.

Op die wijze geraakten wij ten slotte in de St. Anthony Breestaat te lande.⁵¹⁸ Wel zeer tegen wil en dank, althans wat onzen Mentor aangaat! Immers, – korporaal Van Bobbel had vóór onze afreize van huis zulke vreesselijke dingen van deze Jodenbuurt verhaald, – van aanrandingen op klaarlichten dag en van beurzensnijderijen,⁵¹⁹ waarbij men de personen, op wie ‘t gemunt was, op ‘t onverhoedst een doek in den mond stopte of een groote kleverige pleister op ‘t gezicht wierp, of hen, aardigheidshalve, naar ‘t scheen, ‘t onderst boven liep, – dat Berend-Oom bij de voorwaarden, waaronder hij onze reisgenoot wilde zijn, ook deze bedong: nooit of nimmer in den Jodenhoek een voet te zetten en ten allen tijde dat oord zorgvuldig te vermijden en te ontwijken. En ziedaar – nu wordt hij onwillekeurig er heen gebracht, en eer hij zich bezinnen kan, dat hij onder de twaalf stammen Israëls verzeild is, ziet hij zich reeds zoodanig ingesloten, dat er aan geen terugkeeren meer valt te denken.

Maar ons deed het – al wordt Oom er ook een weinigje boos als hij het leest, ons deed het groot genoeg. Ons was dit, – voor Berend-Oom noodlottig, – toeval daarentegen regt aangenaam. De zoogenaamde “Jodenhoek” is immers iets echt-Amsterdamsch, dat even zoo wel zijn interessante zijde heeft voor elk, die lust vindt in beschouwingen van ‘t werkelijke leven, als de pracht en weelde, waarmee de Heeren- en Keizersgrachten zijn uitgestoffeerd. Er moet een buitengewone prikkeling der reukzenuwen aan gewaagd worden; want zulke vreemdsoortige geuren kan de natuur niet op doen stijgen uit haren distilleerketel, die gij hier niet met uw neusgaten inslurpt. Hoe ‘t echter mogelijk is op den duur in dezen met allerlei nare, leelijke dampen bezwangerden atmosfeer alle mogelijke gevallen van stikken, flauwte, bedwelming wat des meer zij te ontkomen, mag Joost weten. De gewoonte schijnt ook hier zich als een onverbiddelijke tyranninne te laten gehoorzamen.

⁵¹⁸ te lande raken; zich terugvinden op een bepaalde plek.

⁵¹⁹ zakkenrollers.

“Maar – dat het in den “Jodenhoek” niet in allen deele kosher⁵²⁰ riekt, – is toch niet alles, wat gij er van hebt te vertellen,” vraagt, dunkt ons, deze en gene ongeduldige Lezer.

Vergeef ons, zoo wij uwe nieuwsgierigheid hebben getergd. Maar, alle relaas moet zijn inleiding hebben, is de regel.

De “Jodenhoek” is wel een merkwaardige plek in Amsterdam. Daar leeft, ademt en beweegt zich een menschenwereld op zich-zelve, een talrijke schare van dat

– oud en edel volk, dat nu sinds achttien eeuwen

Voor hunner Oudren schuld zoo daar, zoo eindloos boet,⁵²¹

ofschoon het dezen Amsterdamschen zonen Abrahams niet aan te zien is, dat zij vreesselijk zwaar tillen onder dat pak van “schuld”, waarmede Bilderdijk, volgens de twee aangehaalde versgels, de schouders van hun geslacht gelieft te belasten.

Naar hunne physionomiën te oordeelen, schijnen zij zich nog al wel te kunnen schikken in hun lot en is op hen ook geenszins de titel van

lijdend volk

toepasselijk, door den voormelden dichter aan hunne natie in ‘t algemeen gegeven. Ten minste in ons vaderland had Israëls nakroost nooit en heeft het heden ten dage nog niet redenen om zich, als

----- vertrap, verschopt, vertreên,

Ja, met verachtlijk vee in ‘t zelfde juk benepen,

voor een

-----prooi van woeste onmenschlijkehên

520 kosher; volgens de spijswetten.

521 *Overzicht van het leven en de werken van mr. Willem Bilderdijk en vrouwe Katharina Wilhelmina Bilderdijk, geb. Schweickhardt* Isaäc da Costa 1854 en ook: *De dichtwerken van Bilderdijk* Willem Bilderdijk 1857 delpher.nl

tegaan beschouwen, zoo als elders, tot schand der Christenheid, voor hen het geval wel geweest is. In plaats dat men hier de Joden verdreef, op de pijnbanken bragt, door geweld hen tot het verzaken van hun voorvaderlijk geloof zocht te dwingen, of hen uitsloot met bitse onverdraagzaamheid, werden zij met broederlijke genegenheid verdragen, ongehinderd gelaten in 't belijden en uitoefenen van hunne Godsdienst, en genoten zij met de overige onderdanen des lands dezelfde staatsburgerlijke regten. Nederland deed nog meer.

Even als de uit Frankrijk gevlugte Protestanten ontving het de uit Portugal, door fanatieke priesters, verjaagde Israëlieten binnen zijne gastvrije landpalen, en wilde 't voor zonen van vreemden huize een niet minder vriendelijke beschermer zijn als voor eigen kinderen. Van die Christelijk-verdraagzame gastvrijheid uit ouder tijd staat hier in Amsterdam, binnen de buurt, waar wij ons thans bevinden, nog een prachtig gedenkteeken, – de Portugesche synagoge, ten jare 1674 op 't Rapenburgerplein opgerigt. Waarlijk, het Nederlandsche Israël mag wel in dankbaar aandenken houden, wat onze vaders aan hunne vaders hebben gedaan!

In andere staten wedervoer hun zoodanige heusche en menschelijke behandeling niet. Om maar iets te noemen; want wij zijn niet voornemens hier een geleerde en uitvoerige geschiedenis van dit merkwaardig volk te schrijven; om maar iets te noemen, spoorde paus Nikolaas V in 1447 koning Renatus van Sicilië aan, den Joden in zijne staten, op straffe van verbeurdverklaring hunner goederen en gevangenzetting, te gelasten, dat zij vier malen in 't jaar eene voor hen opgestelde leerrede zouden komen hooren, gaf een andere zoogenaamde stedehouder van Christus, Paulus IV, in 1555 eene wet, waarin, onder meer, aan de Joden werd verboden vaste goederen te bezitten, en hun gelast werd een openlijk onderscheidingsteeken te dragen, om ze van de Christenen te kunnen onderscheiden. Deze wet hield verder een verbod in, om met Christenen te spelen, maaltijden te houden, of eenigen omgang of gezellig verkeer te hebben, en verbood hun eindelijk allen koophandel, uitgezonderd dien in oude kleederen.

Pius IV verzachtte een jaar later die wet, en stond hun, behalve eenige meerdere vrijheid in 't drijven van handel, ook het bezitten van vaste eigendommen toe, mits niet boven de waarde van 1500 gouden dukaten. Harder ging een andere Pius, de vijfde van dien naam, in 1569 met hen te werk; hij liet alle Joden uit den Kerkelijken Staat verjagen, behalve die te Rome, te Ancona en te Avignon waren gevestigd. Bevreemdt iemand deze willekeurige (of genadige?) uitzondering, – lagchen, dunkt ons, zal men er om, als men verneemt, welke redenen de Heilige Vader daarvoor opgaf: hij vergunde den Joden daarom 't voortdurend verblijf in zijne hoofdstad, opdat den Christenen, hen ziende, telken reize 't lijden des Heilands zou herinnerd worden, – verder omdat hij hoopte, dat zij door hunne gemeenschappelijke zamenwoning met Christenen en vooral door de nabijheid van hem, den Heiligen Vader bij uitnemendheid, minder ondeugend zouden worden, ja misschien zich zelfs wel tot het Christendom laten bekeeren!!

Doch – wij bemerken, dat wij al vrij wel op den weg zijn, dien wij als ongeleerden geen regt hebben te betreden, om al zoo zoetjes aan eene geschiedenis van der Joden lotgevallen in andere landen te tornen. Wij verwijderen ons haastig van dat verboden terrein, voordat de letterkundige jagtopzieners ons daar onverhoeds op 't lijf vallen en ons met wapentuig en al prijs verklaren, ten voordeele van de lachlust des lezenden publieks. Ook spraken wij enkel maar van de Joden te Amsterdam, en was het verder slechts ons oogmerk hun Pera⁵²² of Ghetto, dat ze hier hebben, te schetsen, zoo als het beeld er van zich in onze zielen geprent heeft.

Maar hoe daarmee aan te vangen? Waar een begin te vinden in dezen bajert van verwarring, – in dezen grooten uitdragerswinkel, duizendmaal ordelooser nog, dan, wat er slechts een miniatuur in 64mo van is, het in Groningen welbekende voorhuis van “doove Meijer? Zal 't het eerste of 't laatste zijn, waaraan zich onze schrijverspen vergrijpe en

522 Wijk in Istanbul. Ook: Pera is een Hebreeuwse naam voor meisjes. De betekenis is 'reiziger, dwaler' De naam Pera wordt -voor zover bekend- alleen gegeven aan Nederlandse meisjes.

bezondigt? Want slechts een auteurstalent, gelijk staande met de schildergave van Jan Steen⁵²³, mag zich vleijen hier niet voor brekebeen of kruk gescholden te worden! – Zal 't het eerste of 't laatste dan zijn, die verscheidenheid van aangezigten, die ge hier door elkander ziet krioelen, of van spraakgeluiden, waardoor hier uwe ooren worden gestreeld en – gefolterd? Een optelling van die duizenderlei artikelen, uit alle hoeken der wereld bijeengescharreld, oud en nieuw, ongerept en halfsleten, waarvan zich het vernuft der bewoners dezer buurt voorwerpen van voordeelige speculatie weet te maken, – of een catalogus van de tallooze opschriften boven deur en venster, op glaskozijn en uithangbord, allen met gruwelijke taalverminking, soms erger nog dan te Haarlem,⁵²⁴ door verwerskwast of enkel met behulp van een stukje wit of rood krijgt daar neêrgeschreven, om de koopwaar aan te prijzen en de kooplustigen te lokken? – Hier komen oogen en ooren te kort, – hier moet gij, als gij er iets van navertellen wilt, niet eens, niet tienmalen u wat gestomps en wat gedrangs en wat getraps en wat gemishandels van uwe gehoorvliezen en neuszenuwen gaan getroosten, maar zoo dikwijls de lust u bekruipt, om iets heel levendigs, druks, origineels, grappigs te willen zien. En wij tarten u, dat gij ons eene beschrijving van dezen chaos van menschen en zaken levert, die ons voldoet, die ons niet, u doet toeroepen: nog meer, nog meer!

523 Jan Havickszoon Steen (1626-1679) was een Hollands kunstschilder uit de 17e eeuw, de tijd van de Noord-Nederlandse barokke schilderkunst. Zijn werken zijn wereldberoemd om zijn humorvolle en ironische kijk op het leven.

524 Deel I. Haarlem.

Berend-oom past een jas

*Hoe Oom bijna aan een manteljas met vijf rijen kragen bleef hangen,
en bijkans aan een der kinderen Israëls de welgespierdheid zijner
Drentsche vuisten had doen gevoelen.*

Oom had, zeker wel al vijftien malen: “niet noodig,” of: “verplicht,” of: “ik dankje,” toegeroepen aan dezen en genen schoenenpoetser, die, eer hij er om dacht, reeds een zijner assessorale onderdanen⁵²⁵ aangegrepen en met zijn glimgereedschap in aanraking gebragt had, en even zoovele malen ‘t zelfde negatieve antwoord gegeven aan wandelende winkeliers en kooplui in citroen balletjes, rottingen, pijpendoppen en wat dies meer zij, toen hij, of om eens adem te scheppen, of om meer op zijn gemak de ellende, waarin hij door zijn ongelukkig gesternte geraakt was, te overzien, zich een standplaats uitkoos, vlak tusschen twee huizen, waarvan de stoep en de glasvensters van ‘t eene behangen waren met allerlei oude kleedingstukken en ‘t tweede een allersmakelijkste collectie van zoutevisch, haringen, citroenen en augurken voor de ramen had uitgesteld.

Op ‘t eerste moeten Ooms blikken inzonderheid zijn gevestigd geweest, misschien wel met een zekere begeerlijkheid, dat wil zeggen, niet om zich daar als *chevalier d’industrie*⁵²⁶ te laten kennen, maar om tegen inwisseling van ongesnoeide en onvervalschte munt een *emplette*⁵²⁷ voor zijn garderobe te doen. En waarachtig, ‘t was ook wel de moeite waard, aan die daar zoo lijdelijk neêrgehangen ligchaamsbedeksels eenige aandacht te wijden, die vijfgebladeren (om iets of wat

⁵²⁵ benen.

⁵²⁶ oplichter, flessentrekker.

⁵²⁷ aanschaf, koopje.

dichterlijk van een collectie oude kleederen te spreken,) tegen de guurheid 't seizoen, sinds Edens warme, zoele, koesterende lucht ons arme zwervers, niet meer omzweeft.

Een magazijn van oude kleederen heeft veel overeenkomst met een kerkhof, – hier afgedragene en dikwijls afgesletene plunjes, dáár, – wel iets anders? Hier de wet der gelijkheid ten strengste gehandhaafd; – want zie, daar bengelt een elegante frac, waarin vroeger de vleeschklomp van ondragelijken saletrekel huisde, vriendbroederlijk naast het grijze buis, dat wel van d'een of ander spinhuisboef afkomstig zal zijn; de gekleede antieke rok van een hooggeleerde, naast den met wit of rood uitgemonsterden kapotjas⁵²⁸ van wijlen een bewoner van Oranje-Nassau; de zijden samaar⁵²⁹ eener hofdame, à côté van den grijs en witgestreepten onderbroek eens Marker of Urker zeebonks; – is 't op een kerkhof wel anders?

Met gelijke onverschilligheid als de doodgraver de hem aanbevolene lijken behandelt, niet vragende wie bezitters van 't handvol stof en asch waren, dat hij der aarde terug geeft, – zoo ook de kleerejood met de prachtige of eenvoudige stukken laken, zijde, pij en andere stof, waar hij voor zich een bron van bestaan in vindt. – Een magazijn van oude kleêren is verder een logenstraffing van 't spreekwoord: kleêren maken den man. Immers, zoo dat waarheid was dan moest Levi of Mozes, of hoe de zone Mercurius anders mag heeten, toch onderscheid maken ten aanzien van plaatsing en behandeling, tusschen een rok of jas van fijn laken met een lis⁵³⁰ op het linker borstpand, om er een tammen Nederlandschen leeuw in miniatuur of eenig ander roofgedierte aan vast te leggen, en een jas of rok van grover stof; dan zou hij voor de eersten wel een hangplaats bestemd hebben in de voorste rij kapstokken en de anderen bloot als figuranten op den achtergrond doen

528 kapotjas m. (kleding), (militair) overjas voor soldaten naar het model van de Franse capote.

529 samaar znw. v. (verouderd) 'lang vrouwenkleed', Kiliaen samare, samaris, in de 16de eeuw reeds chamare, samaris uit het romaans, vgl. ofra. charmarre (nfr. simarre), ital. cimarra 'kleed met sleep', spa. zamarra 'pelsmantel' < turks samur 'sabeldier'. etymologiebank.nl

530 lus voor medaille, onderscheiding.

verschijnen. Maar, onder de handen van den kleerkoop wordt alleronbarmhartigst met de standen der maatschappij gespeeld en wij hebben, behalve het kerkhof, nog nergens een plek op aarde ontmoet, waar de gelijkheid en de broederschap pikanter ten tooneele worden gevoerd, dan op de stoepen en voor de glasvensters in de St. Anthony-Breestraat te Amsterdam. Als een groot heer, een adelijk personaadje zich eens een teug ergernis in zijn levensbeker wil mengen, laat hem dan naar naar die straat op veldontdekking uitgaan. Als hij niet geel wordt van gramstorigheid en verontwaardiging, wanneer hij daar zijn afgelegden staatsierok, die zijn aanbevelingsbrief geweest is op zijn weg naar allerlei ambten en waardigheden, dood gemeenzaam geplaatst ziet naast den kuitenklopper van den eerzamen burger, door wien te groeten hij een onuitwischbare smet op zijn zestien kwartieren⁵³¹ zou geworpen hebben, – dan weten wij het niet. Maar – wij vergeten Berend-Oom.

Hij stond dan, zooals wij zeiden, op den hoek van zoodanig een kleedermagazijn en scheen te genieten in 't bedaard monstere van de te koophangende afleggers. Of hij nu mediteerde over de belangrijke kwestie, wat doorluchtig persoon te voren wel eigenaar van dien rok met breede panden en met die moet⁵³² van een ordestar, zoo als 't leek, op de linkerborst, geweest mogt zijn, – of hoeveel meisjeshoofden die olijf kleurige frac indertijd al op hol had gebragt, – of hoe menig sprong op het pad van vette posten en smerige ambten dat blaauwe kleed met fluweelen kraag had meê helpen uitvoeren, of, wat veldslagen die militaire kapot en hoevele stormen op 't verraderlijkst element die zeemansbolkvanger⁵³³ al bijgewoond had, – wij gelooven, dat hij alles behalve op

531 Terzelfder tijd [rond 1590] ontstond te Parijs een tweede verbond, de ligue der zestien (d.i. der zestien kwartieren van de stad). Dit was een verbond van de bevolking dezer stad tegen de hervormden, hetwelk dien naam droeg, omdat in ieder der zestien kwartieren een persoon met het opzicht was belast. *Beknopt leerboek der algemeene geschiedenis* Johan Adam Wijnne 1871 Zie ook: *Vaderlandsch woordenboek* 1797 delpher.nl

532 moet* [vlek] {1678} vgl. oostfries môt, oudnoors môt [teken, merk], oudengels metan [schilderen, meten]; mogelijk met ablaut van dezelfde stam afgeleid als maal [vlek]. etymologiebank.nl

533 buienvanger. Regenkleding.

het veld van zulke bespiegelingen verdwaald was. Er was anders voorraad genoeg tot het schrijven van een boek, dat wij, naar hedendaagschen smaak, “verborgenheden van een oudekleeren-winkel” zouden doopen. Maar Oom is geen auteur en nooit zult gij hem derhalve betrappen op ‘t zoeken naar nieuwe idées, om ‘t getal der in de wereld omdolende papieren kinderen nog te vermeerderen. Wij gelooven, (want zijn weidende blikken volgden wij niet) wij gelooven, dat het vooral een nog bijkans splinternieuwe duffelsche pijakker was, hangende naast een groenlakenschen manteljas met zeven kragen, die hem de uitgelezenste onder allen voorkwam en zijnen kooplust kittelde. De zone Abrahams, wien de affaire aanging, had, leunende tegen den deur post en regt-fashionable zijn sigaar rookende, wel opgemerkt, dat onze Assessor alles behalve een onverschillig beschouwer van zijn veelkleurig assortiment was, en, zeer waarschijnlijk de rigting van Ooms oogen volgende, ook al uitgevorscht wat het voorwerp zijner keuze zou wezen, maar toch niet zóó fijn toegezien, dat hij zich niet in zijn meening vergiste. Althans — in plaats van den pijakker,⁵³⁴ nam hij den zevenmaalgakraagden manteljas van den spijker, kwam er meê bij den Assessor, zonder dat deze met taal of teken er hem om verzocht had, en begon hem dat pronkstuk van snijderskunst aan te prijzen met een *flux de bouche*, waarvan Oom later zeide, dat “Jozep de jeude oet oes darp” er nog wel een lesje aan kon nemen. Die jas, zoo sprak de man, zoo deugdzaam, dat men er gerust een reis naar Nova Zembla in kon doen, zonder te bemerken, dat men zijn warme kagchel had verlaten; en de stof er van was zoo digt, dat er geen vocht doordrong, al regende ‘t ook heviger dan in de dagen van Noach. Kortom, er was geen twijfel aan, zeide de welbespraakte zoon Israëls, en hij-zelf wou er voor instaan, dat, bij een goede bewaring, het kleedingstuk nog zijne

534 pijakker: korte overjas van zware stof. 22: bouffante: lange, meestal wollen das. 22-23: de bonte pet: tot de vaste bestanddelen van het studententenuë behoorde een pet. Soms was die versierd met kwasten en meestal afgezet met een gekleurd biesje dat aangaf tot welke faculteit een student behoorde. [ook pijekker]. *Studentenschetsen*. Deel 2. Commentaar (onder ps. Klikspaan)(2002)–Johannes Kneppelhout dbnl.org

diensten zou kunnen doen, op den dag van Berend-Ooms achterkleinzoons bruiloft.

De Assessor antwoordde, met een bos als van een jonge maagd, die tot onder de ellebogen reikte, dat hij voor zulk een plegtige gebeurtenis niet noodig had te zorgen, aangezien hij ongehuwd was en derhalve geen kroost bezat.

“Verekskuzeerd! Has et nog wel khomme khan,” hernam de Israëliet en ging voort nog allerlei andere deugden van zijn koopwaar op te noemen, zoodat wij ons er over verwonderden, dat een doodeenvoudige manteljas zoo vele ons tot hiertoe onbekende eigenschappen en hoedanigheden kon bezitten. Hij gaf hoogen lof vooral aan de sierlijkheid, waarmee ‘t ding was gesneden, die bewees, dat de snijder, onder wiens naald het voor dit aardsche tranendal werd gevormd, een eerste meester in zijn vak moest geweest zijn. Het was “n hidéjaal” van een manteljas en moest, meende de eigenaar, Oom als geschilderd aan ‘t ligchaam zitten of hij wou niet langer Benjamin heeten. En eer dat de Assessor er op verdacht was, had Benjamin, geholpen door zijne huisvrouw, hem den jas reeds aangeschoten en stond onze goede vriend in ‘t gevierde kleed gedost, alsof hij zoo op ‘t punt was om een verre reis te ondernemen.

“Has ik ‘t hal ghezegd heb, dat de thalje van meneer nou heerst regt hin ‘et hoog sthaat khomnie te falle,” riep Benjamin, terwijl hij bezig was een paar knopen vast te maken en zijn vrouw de zeven kragen gladstreek.

Maar Oom vond die dienstvaardigheid al te vrijpostig en zou ‘t gaarne op een schreeuwen gezet hebben, indien hij niet bevreesd was geweest, dat hij ‘t met de geheele St. Anthony-Breestraat te kwaad had gekregen. Daar ongelukkig de mouwen van den jas langer waren dan Ooms respectieve armen en hij dus zijne handen niet tot zijne beschikking had, kon hij even zoomin den Israëliet door een fiksche oorveeg gevoelige bewijzen zijner verontwaardiging toedienen, als zich-zelfen uit zijn groene gevangenis verlossen. Hadden wij ons niet in zijn nabijheid bevonden, dan had de goede Assessor waarschijnlijk in het nieuwe oude-kleed zijn verdere

wandeling moeten voortzetten. Nu wisten wij den al te ijverigen koopman te beduiden, dat zijn waar niet van onze gading was, maar dat wij gaarne zijner gunstig zouden gedenken, als wij bij geval behoefte hadden aan eenig artikel uit zijn magazijn. Het geviel den man echter maar halve, dat zijn overdreven gedienschtigheid zoo weinig vrucht droeg, en mompelende hing hij zijn gezevenkraagden lieveling weêr ter plaatse, waar hij behoorde. Oom dreigde hem nog het aangedane schandaal publiek te zullen maken en bragt ook zijn assessorschap daarbij te berde, – eer wij vijftewintig schreden verder waren, was die donderbui ook al weêr overgewaaid.

Het was nu Ooms besluit om bij geenerlei voorwerp, wat hij meer ontmoette, nieuwsgierig te blijven staan kijken, al was 't, zei hij, ook het paleis van den Chineschen keizer met zijn geheele hofhouding. Hij wilde de oogen stijfdigt knippen en ze ten overvloed nog met de handen bedekken; maar zelf begrijpende, dat hij dàn stelselmatig bij elke twee passen, die hij deed, ook van de beenen zou geraken en door ons gewaarschuwd, dat hij door die vreemdsoortige manoeuvres wederom tot een ander standje aanleiding zou geven, gaf hij zijn voornemen op, verzocht verder tusschen ons in te mogen loopen en dat wij ieder hem een onzer armen, minder tot ondersteuning, dan wel tot voorkoming van nog meer aanrandingen beschikbaar zouden stellen. Zóó dan zetten wij onze worsteling tegen de ellebogen, voeten, knieën, en verdere respectieve ligchaamsdeelen van 't het joelend en gonzend Israël voort. De ijzerkramer mogt roepen, dat er geen solider sloten, nagels, sleutels, koekepannen, roskammen of kettingen in de vijf werelddeelen te bekomen waren dan bij hem, de parapluiekooper zijn regenschermen hemelhoog roemen, de loterijdebitant zich heesch en lam snateren om zijn briefjes kwijt te raken, de hoedenslijter zijn opgeflikte en opgeschuierde hoofddeksels aanbieden, de professor in 't wegnemen van vlekken uit lakensche en andere kleedingstukken den lof zijner zalven, zeepen, olieën of tincturen met welsprekendheid uitbazuinen, geen hunner had de voldoening, dat hij een van ons drietal aan den praat kreeg, in 't net lokte of voor een

handje vol zilver de beurs lichtte. Wij geraakten zonder verdere ongelukken uit het gedrang. 't Eerst wat Oom deed, toen hij zich maar even vrij gevoelde, was uit te roepen: "Goddank, ik leve nog!" Daarop volgde een manuaal naar de onderscheidene zakken in rok en broek, om zich te overtuigen, dat daar niets geëclipseerd was, en toen dit onderzoek naar genoeg was uitgevallen, verzocht Oom, dat wij de wandeling zouden vervolgen.

de Zuiderkerk

De Zuiderkerk.

Half buiten adem geloopt, geraakten wij over een brug of sluis en daarna in een straat, waarvan wij den naam door het ijle netwerk van ons geheugen hebben laten vliegen, maar in die straat vonden wij een kerk. Men hielp ons welwillend te regt, door ons die als de zoogenaamde Zuiderkerk aan te wijzen. Na ons zoo manmoedig, zonder kleerschennis of ander ongemak, door de digte drommen van het joelend kroost van Abram te hebben heengeworsteld, was geen ontmoeting op onzen weg ons aangenamer, dan een kerk. Dáár althans zouden wij eenige verademing kunnen vinden, wel te verstaan: ligchamelijke, – want, een Amsterdamsche kerk verschilt geen hairbreed van eenige andere hierin, dat zij, zoo lang er niet gepreekt wordt, ledig is en stil. Wij vonden de gezochte gelegenheid om daar binnen te gaan, en dubbel lief was 't ons, dat wij daartoe aanvraag gedaan hadden, toen wij haar inwendige inrigting volkomen in overeenstemming met haar uiterlijk bevonden, wat haar netheid, sierlijkheid en eenvoud aangaat. Dat zij binnenwerks een breedte heeft van 91 en een lengte of diepte van 138 voeten, — dat het dak 't middenruim door 10 zeer zware en groote ronde arduinen⁵³⁵ pilasters ondersteund wordt, – dat zij haar licht ontvangt door 16 glasramen. – dat er verder voor hare verlichting des avonds gezorgd wordt door middel van 12 kroonen, – dat zij een orgel bezit, waarvan de fraaije vorm met het voortreffelijk geluid om den prijs des lofs wedijvert, – en dat eindelijk zich op haar dak een toren verheft, die, in zijn geheel 237 voeten hoog is en uit drie omgangen of transen bestaat, waarvan de tweede

⁵³⁵kalksteen. CaCO_3 .

op de hoeken met vier witte kolommen van gehouwen steen naar de Ionische orde⁵³⁶ prijkt, – dat alles is iets, wat gij in elke beschrijving van Amsterdam kunt lezen, met uw eigen oogen kunt opmerken en, ten overvloede toe, door de gediensstige dienstmaagd des kosters allernaauwkeurigst u kunt laten vertellen.

De predikstoel, overigens naar den smaak van vroeger tijd niet geheel ontbloomt van versiering, is er echter niet zoo mee overladen, als wel in ons land 't lot van soortgelijke voorwerpen, die wij in andere kerken zagen, schijnt te moeten zijn. Zonderling, dat men aan preekstoelen zoo veel arbeids en moeite te koste kon leggen! De bouwmeesters moeten zich de protestanten wel als zuiver-geestelijke menschen hebben gedacht, van wie, als zij te zamen kwamen onder de prediking des woords, niet gevreesd behoefde te worden, dat het gezigt van zoo veel uiterlijk-schoons, door den beitel aan 't spreekgestoelte boven en beneden aangebragt, hen zou afleiden van de dingen, die niet gezien worden, om zich te verdiepen in de aardsche.

't Gevaar bestaat er voor, – dat is niet te ontkennen, “Een protestantsch kerkgebouw kan niet te eenvoudig zijn,” zeide ons later een vriend, aan wien wij onze reisaanteekeningen zien lieten, en die de vrijheid nam het volgende hierin te lasschen, “Wij, evangelieschen, staan wel op hooger trap van ontwikkeling en vorming, – maar niettegenstaande blijven wij toch altijd nog menschen van vleesch en bloed. Of..... zouden de bouwheeren, die zich aan 't bewerken der spreekgestoelten zooveel gelegen lieten liggen, zouden zij 't ook uit een zekere soort van medelijdende voorzorg hebben gedaan?

Kan 't ook zijn, om den kerkbezoeker, die opkwam om door eenig zalvingvol woord gesticht te worden, maar zich met dorre, drooge, uitgedorschte halmen moest te vreê houden, toch nog eenigermate schadeloos te stellen en niet volslagen onbevredigd huiswaarts te laten keeren, – om hem, zoo hij

536De Ionische orde is een van de drie bouworden uit de Griekse bouwkunst, oorspronkelijk afkomstig van de Ionische eilanden. De ontwikkeling van de orde begint in de vroege zesde eeuw v.Chr.

dan al geen preekgenot kon smaken, nog eenig kunstgenot te schenken, uit de aanschouwing van 't voortbrengsel zijns meesterlijken beitels? Misschien! maar wij, voor ons, hebben liever een doodeenvoudig bedehuis, waar alles maar regt en slecht⁵³⁷ is, dan een gebouw, waarin de menselijke ijdelheid een tentoonstelling schijnt te houden van de echter altijd nog gebrekkige maaksels harer handen. Laat ons toch in Gods wijde schepping één plaats open en over, waar 't zinnelijke ons niet aftrekt! Bederf ons toch onze goede stemming niet door eene overlading, opeenstapeling en pracht van kunstig bewerkt stof, in 't eenige huis, waar 't wereldsche gewoel ons vrijlaat langs de Jakobs ladder⁵³⁸ der bespiegeling ten hemel te klimmen, om de aarde te vergeten!

“Onze voorouders schijnen de vrees niet gekend te hebben van door zinnelijke praal te worden afgetrokken tot het aardse en gestoord in hun aandacht, terwijl ze ter kerke waren. Getuige die opeenhooping van voorwerpen, door de kunst voortgebracht, -- werken van beeldhouw-, schilder-, glasschilder-, houtsnij- en andere kunst, -- die gij hier, te Amsterdam, in elk openbaar bedehuis aantreft. (Ook in de Zuiderkerk vindt gij fraai geschilderde glazen, haar door onderscheidene voormalige gilden geschonken.)

Van mensen, die kersversch de Roomsche kerk hadden verlaten en met sterken afkeer, aan verbittering grenzende, jegens hare zinnelijke eeredienst vervuld waren, is 't wel iets vreemds zich al aanstonds aan 't zelfde euvel te gaan schuldig maken, zoo hevig gegisp: en afgekeurd in de eerste, al zijn 't dan nu ook juist geen beelden, altaren, geschilderde heiligen, reliquien, waarmee ze hunne heiligdommen oppronken.

De Roomschgezinden zijn, van hun standpunt beschouwd, volkomen in hun regt, als ze hunne kerken tot schouwburgzalen maken. Die sieraden behooren tot het apparaat hunner eeredienst; zij hebben nog een kerkelijke beteekenis. Maar de

⁵³⁷ slicht; vlak.

⁵³⁸ De term Jakobs ladder is ontleend aan het verhaal in Genesis 28:10-22 in de Hebreeuwse Bijbel, waarin Jakob in een droom een ladder zag die tot in de hemel reikte en waarop Gods engelen afdaalden en opstegen.

verwijtingen, die Protestanten hun daarover zouden willen doen, vallen noodwendig op onszelfen terug, zoolang wij onze kerken nog vergaderplaatsen laten blijven van graftomben, wapenborden, geschilderde glasruiten en wat dies meer zij, – altegaar zaken, die niet in ‘t minste verband staan met het oogmerk, waartoe die gebouwen zijn opgericht.

Die kunstvoorwerpen, – wij zullen ‘t niet betwisten, – zijn de opmerking waardig en doen eere aan de vinding, ‘t vernuft, ‘t genie en ‘t talent hunner makers, Bezaleëls⁵³⁹ hunner dagen, niet minder dan de Israelietische kunstenaar met aanblazing van Boven beschonken; – maar hunne plaats is niet dáár, waar alleen tot den grooten Kunstenaar van ‘t heelal de gedachten moeten opgevoerd worden, en waar niet de kunstsmaak streeling mag komen zoeken, maar de zin voor dingen van hooger en duurzamer waarde moet worden opgewekt, verlevendigd en bevredigd. Overal elders is ruimte genoeg, om openbaar te maken wat heerlijke, lovenswaardige gewrochten de menschelijke hand, bestuurd door goddelijken geest, in staat was te vormen uit onbezielde stof, ruimte genoeg, om met zulke scheppingen der kunstgaaf⁵⁴⁰ even veel nut te doen als zij in een kerk schade te weeg brengen. Plaatst ze daar, waar ze meewerken kunnen om in ‘t ruwe, alledaagsche, gemeene volk een hooger zin op te wekken en ‘t iets of wat smaak meê te deelen voor ‘t schoone. Laat ze “boecken der leecken zijn”⁵⁴¹ in opzettelijk daartoe ingerigte gebouwen, toegankelijk tegen een bagatel, of anders geheel gratis, zoo als b. v. de museums in de Louvre te Parijs. En weest dan wat kariger in ‘t verleenen van patenten aan kroeg- en kniphouders⁵⁴² en stelt liever een maximum vast voor ‘t aantal van al zulke gebouwen, die te

539 Bezaleëls naam betekent “in de schaduw van El/God”. Het Hebreeuwse woord voor schaduw is “tsel”, hetgeen een verwijzing is naar de Heilige Geest.

De ark van het verbond, was in de traditie van de Hebreeuwse Bijbel een heilige kist. De ark werd door Basaleël gemaakt tijdens de uittocht uit Egypte, bij de Sinaï. Bouwmeester.

540 kunstzinnigheid, gave.

541 *Catechisatie over den Heydelberghschen catechismus der gereformeerde christelike religie* Petrus de Witte 1661 delpher.nl

542 knip, knijp, kleine kroeg.

regt werfhuizen⁵⁴³ kunnen heeten voor het leger der afgevallen engelen, opvoedingsgestichten voor de hel, en waarvan ‘t zoo voor zedelijkheid ijverend Nederland er nog altijd maar alteveel binnen zijne land palen telt.”

⁵⁴³ ronselen.

Toneelkunstenaar Andries Snoek

Andries Snoeck. Het Trippenhuis even van buiten bekeken, om 't later een degelijker bezoek te brengen.

Onder het doorwandelen van dit tot de openlijke godsdienst der Hervormden bestemde gebouw, stonden wij ook even stil op de plaats, waar de asch rust van een in zijn soort groot man, den in zijn tijd “onvergelykelijken en onvergetelijken” toneelkunstenaar Andries Snoek.⁵⁴⁴ De zerk, waar hij onder begraven ligt en die als een vriendschapsoffer aan de familie vereerd werd door den beeldhouwer Sigault,⁵⁴⁵ bevat

544 SNOEK (Andries), beroemd Nederlandsch toneelkunstenaar, zoon van Johannes Snoek, kapitein ter zee, werd in 1766 te Rotterdam geboren. Door zijn ouders voor den geestelijken stand bestemd, gevoelde hij echter meer neiging voor den handel en zich daaraan toewijdende, gevoelde hij groote opgewektheid voor tooneelmatige oefening en studie, waartoe de destijds in zwang zijnde liefhebberij tooneelen een gereede aanleiding gaven. In 1794 verbond hij zich aan den Amsterdamschen schouwburg, waarvan hij 34 jaren een van de voornaamste sieraden was. Hij muntte vooral in het hooge Treurspel uit. Nog slechts een maand voor zijn dood trad hij in Oedipus op, en speelde dien rol met al de kracht en vuur der jongelingschap. Hij muntte het meest uit in de rollen van Mahomed, Leicester in de Maria Stuart, Diederik in de Diederik en Willem van Holland, Willem I in het beleg van Antwerpen, Hamlet, Othello, Nero, Sulla, en trad het laatst, den 13 December 1828, op in dien van Ninus II. In die van Orestes is hij door W. van Senus in groot fol. fraai afgebeeld. Vreemdelingen perste hij onwillekeurig bewondering af. Hij was de Talma van Nederland. Snoek was ook een ijverig lid van het fonds ter opleiding van Tooneelkunstenaars voor de nationalen Amsterdamschen Schouwburg. Hij overleed den 8 Jan. 1829, in den ouderdom van 63 jaren. Zijn lijk werd den 8 Januarij met veel plegtigheid in de Zuiderkerk ter aarde besteld. M. Westerman hield eene lijkrede. De beeldhouwer Sigault plaatste een opschrift op zijn grafzerk. *Biographisch woordenboek der Nederlanden*. Deel 17. Tweede stuk(1874)–A.J. van der Aa dbnl.org

545 SIGAULT Charleszoon (Jean Francois), verdienstelijk bouwkundige, deed zich gunstig kennen bij gelegenheid der Haarlemsche tentoonstelling van Nederlandsche volks- en kunstvljijt, door zijn toen geleverd Monument ter gedachtenis der belangrijke expositie door koning Willem I aan de stad Haarlem geschonken, en in de Groote kerk geplaatst. Een laatste proeve van 's mans smaak, talent en kunstrijke uitvoering was het Praalgraf van

dit opschrift: “HIER RUST HET STOFFELIJK DEEL VAN ANDRIES SNOEK, OVERLEDEN BINNEN AMSTERDAM, DEN 3 JANUARIJ 1829, IN DEN OUDERDOM VAN 63 JAREN.” Dit opschrift heeft men aan den beitel van denzelfden Sigault te danken.

Het was voor Amsterdam een plegtige dag, de 8ste van Louwmaand 1829.⁵⁴⁶ Het lijk van den grooten kunstenaar zou toen naar zijn laatste rustplaats worden gebracht. Reeds ten tien ure des morgens verzamelde zich eene talrijke schaar van tooneelkunstenaars, tot den Stads-, den Franschen- en Hoogduitschen schouwburg behoorende, de leermeesters en kweekelingen der koninklijke muziek- en zangschool en een aantal vereerders van kunst en verdienste, in het gebouw van den Stads-schouwburg op ‘t Leidscheplein, die zich van daar, ten elf ure, in statigen optogt, onder geleide van daartoe verkozene ceremoniemeesters, naar het sterfhuis begaven, om zich achter de lijkkoets van den diepbetreurden kunstenaar te voegen.

De familie begaf zich in drie afzonderlijke staatsiekoetsen naar de Zuiderkerk. Aldaar bevonden zich reeds, ter ontvangst van het lijk, ontelbare scharen, deels nieuwsgierige toeschouwers, voorzien van toegangsbewijzen, deels mannen van aanzien, daartoe beleefdelijk uitgenoodigd. De lijkstoet werd, bij haar togt door de straten, vergezeld van duizenden uit allen rang en stand, zoo als dat gewoonlijk plaats vindt bij dergelijke gelegenheden.

Bij het inkomen der kerk begon het daartoe gearrangeerde orkest een treffende treurmuziek te laten hooren, waardoor de droefgeestige stemming der aanwezigen niet weinig werd vermeerderd. De baar, door eenige kunstbroeders van den overledene gedragen, het graf genaderd zijnde, zweeg het

van Speyk in de Nieuwekerk, gelijk ook het eenvoudig gedenkteeken in het burgerweeshuis te Amsterdam. Hij overleed aldaar den 20 Januarij 1833, in den ouderdom van 46 jaren. *Biographisch woordenboek der Nederlanden*. Deel 17. Tweede stuk(1874)–A.J. van der Aa dbnl.org Vader Charles was ook beeldhouwer.

⁵⁴⁶ Het volgende staat bijna letterlijk in *Arnhemse courant* 13-01-1829 Delpher.nl

orchest. Daarop trad de kolonel Straatman, de boezemvriend van Snoek, voor, sprak kort maar gevoelvol eenige woorden tot hulde van den doode en legde een lauwerkrans op de kist. Zonder begeleiding van 't orkest werd vervolgens door eenige voorname zangers, waaronder ook de vermaarde De Chavonnes Vrugt en Sundorff, een schoone en zielroerende treurzang aangeheven. Toen dit was uitgevoerd, liet de verdienstelijke dichter Westerman⁵⁴⁷ zich hooren door eerst in proza en daarna in dichtmaat den lof van zijn betreuden kunstbroeder te verkondigen. Op dezen krachtvollen en welsprekenden redenaar volgde eindelijk de artiste van 't Fransche theater, Nourrit, die in een eenvoudig sierlijke rede in zijne moedertaal mede zijn hoogachting deed blijken voor de verhevene talenten van den beroemden Nederlandschen kunstgenoot.⁵⁴⁸ En nu werd, onder 't uitvoeren eener treffende treurmuzijk, de lijk-kist nedergelaten in het familiegraf van den heer Dirk Kamphuizen, mede acteur aan den schouwburg en gehuwd met Snoek's jongere zuster Anna Maria.

Na den afloop dezer treurige plegtigheid, waarbij de eerbiedigste stilte onder de opeengedrongen toeschouwers heerschte, bragt de heer Engelman, een der ceremoniemeesters, dank toe aan alle aanwezigen, voor de laatste eer, die zij den overledene hadden helpen bewijzen. "Wat keer!⁵⁴⁹ was dusse Snoek?" vroeg Berend-oom aan onzen cicerone, nadat hij eerst

547 WESTERMAN (Maarten), laatstelijk mede-directeur van den Hollandschen schouwburg te Amsterdam. Hij was een zeer verdienstelijk tooneelspeler en tooneeldichter niet alleen, maar bekleedde ook overigens als Nederlandsch letterkundige een zeer aanzienlijken rang. Ook als boekhandelaar heeft hij zich hoogst verdienstelijk gemaakt, door zijne gelukkige pogingen tot verspreiding van de kennis der oudere Nederlandsche dichters. Hij was in den vollen zin des woords een braaf man, geacht door allen die hem kenden, opgeruimd en helder van geest tot in de laatste oogenblikken zijns levens. Zijne naastbestaanden en vrienden betreuen hartelijk zijn verlies, zijne kinderen beweenen den besten vader, en zijne hoogbejaarde weduwe staart met weemoed op het graf van hem met wien zij 56 jaren in gelukkigen echt vereenigd was. Hij overleed den 17 Maart 1852, in den ouderdom van 77 jaren. *Biographisch woordenboek der Nederlanden*. Deel 20(1877)–A.J. van der Aa dbnl.org

548 De rede staat in vertaling in een herdenkingsbundel: *Gedenkzuil, voor Neêrlands hoogverdienstelyken tooneelkunstenaar Andries Snoek, etc* door Abraham Louis Barbaz 1829 dbnl.org

549 Wat voor man was deze Snoek? Keer = kerel.

met behulp van zijnen bril het grafschrift had gelezen.

“Deze Andries Snoek, mijnheer,” dus was het vriendelijk antwoord, “is een der grootste tooneelspelers van zijn tijd geweest. Hij muntte vooral in het treurspel uit en vervulde de hoofdrollen daarin altijd onder uitbundige toejuiching van het publiek. Aan hem vooral heeft onze stad het te danken, dat de schouwburg weêr wat uit zijn verval werd opgebeurd. Zijn voorname gaven en verdiensten waren een heerlijke stem, een groote zeggenskracht en daarbij een meer dan menschelijke geestdrift, zoodat men geheel weggesleept werd van verrukking, als men hem zag en hoorde.”

“Dat had ‘k ook wal reis⁵⁵⁰ meugen zien en heuren,” zeide de Assessor.

“Met dien wensch stemmen er wel meer in, mijnheer,” hernam onze gids, “jammer maar, dat er geen verhooren van mogelijk is.” En met deze woorden namen wij wederzijds afscheid van elkander en verlieten het kerkgebouw.

Ter loops, in ‘t voorbijgaan, bezigtigden wij daarna het Trippenhuys van buiten, terwijl wij ons hadden voorgenomen om later dat merkwaardig gebouw inwendig eens op te

550 ereis, eens.

G E D E N K Z U I L ,

V O O R

N E Ê R L A N D S H O O G V E R D I E N S T E L Y K E N

T O O N E E L K U N S T E N A A R

A N D R I E S S N O E K ;

A A N D E S Z E L F S N A G E D A C H T E N I S S E

T O E G E W Y D ,

D O O R

A . L . B A R B A Z .

T e A M S T E R D A M , b i j
J . C . V A N K E S T E R E N .
1 8 2 9 .

nemen en bij de kostbare verzameling van schilderijen, aldaar aanwezig, eenige oogenblikken van genot te smaken.⁵⁵¹ Onze vriendelijke kastelein toch had ons gezegd, dat Amsterdam te bezoeken en het Trippenhuys onbezocht te laten hetzelfde was als naar Rome te reizen en den Heiligen Vader niet te zien. En Berend-oom had er ons misschien minder om bedacht in zijn testament, indien wij van dezen tempel der kunst verder geen notitie hadden genomen. Hij houdt “euvels vol⁵⁵² van mooie schilders te kijken” en aan deze sympathie voor al wat penseelwerk is, heeft tehuis onze beste kamer hare opsiering te danken met de bekende prentwerken van den “Verloren Zoon” en de ongelukkige “Genoveva.”⁵⁵³

Toen hij vernam, dat in dit gebouw eene gansche menigte van schilderijen, rij aan rij, te bezien waren, wilde hij dan ook maar dadelijk aan de schel trekken, ten einde binnengelaten te worden, en groot was zijne teleurstelling, toen wij hem beduidden, dat het heden de dag niet was, waarop dit museum voor den vreemdeling toegankelijk was gesteld.

551 verderop in dit boek.

552 merakel, heel veel...

553 Genoveva, Genovefa of Sint-Genoveva is een Franse heilige. Zij ontmoette in 429 de heilige Germanus van Auxerre, die haar heiligheid voorspelde, waarop zij de gelofte van maagdelijkheid aflegde. Toen Attila in 451 tegen Parijs optrok en de bewoners de stad wilden ontzetten, bezwoer Genoveva om het gevaar af te wenden met boete en gebed. Deze heilige komt vaker voor in de boeken van Boom en Lesturgeon.

Nieuwemarkt

De Nieuwe-Markt.

Den Kloveniersburgwal verder langs gaande, kwamen wij eindelijk op de Nieuwemarkt. Kunnen de openbare pleinen in Amsterdam niet met regt gezegd worden in juiste verhouding tot het kolossaal geheel der stad te staan, wat hunne ruimte betreft, het ontbreekt er daarom echter niet aan datgene, wat er thuis behoort. Bij het woord “markt” denken wij onwillekeurig aan gewoel, drukte, geraas, gedruisch, geschreeuw, koopen en verkoopen, door elkander krioelende volksmenigten, kortom aan alles, wat maar leven en beweging is. De Amsterdamsche markten dragen in dit opzicht met vrij wat meer eere haren naam, dan b. v. de groote markt in het kleine Koevorden, waar dikwijls des zomers meer gras staat, dan alle Koeverdor koeijen bij magte zijn om te verteren en de straatsteen en elkander zoo dood melancholiek en lodderig liggen aan te gluren, dat gij er slaperig van zoudt worden. Een marktplein moet geen kerkhof wezen. Nu, de Amsterdamsche Nieuwemarkt heeft vooralsnog niet noodig de vrees te koesteren, dat zij door een vreemden bezoeker daarmee zal worden verward.

Dadelijk, bij den eersten stap, dien wij op haar plaveisel zetten, kregen wij althans aanleiding genoeg om ons niet in te beelden, dat wij op een rustplaats der dooden waren. Op de Nieuwemarkt wordt niet dikwijls aan dood en eeuwigheid gedacht, enkele gelegenheden, zoo als er ons straks ook een wachtte, misschien uitgezonderd, als er op ‘t roodgeverwde stellaadje, dat den afgrijselijken naam van schavot draagt, een misdadiger door beulshanden met den koorde⁵⁵⁴ wordt gestraft. Het eerste dan, wat, als voorwerp onzer aandacht waardig, ons

⁵⁵⁴strop.

hier in de oogen viel, was een van die bewegelijke, draagbare, ook wel op kruiwagens geplaatste straatpanorama's, waarop in beelden, met kleuren, zoo grell, dat ze op vijftig voeten afstands te onderscheiden zijn, de een of andere interessante gebeurtenis van den dag aan 't kunstlievend straatpubliek voorgesteld en – hoe dienstvaardig! doch 't is om de lieve duiten, ook uitgelegd wordt.⁵⁵⁵

De groep, waar wij bij bleven staan, bestond uit een man met een orgel, een vrouw met een duitenbakje, een leelijken zwarten poedelhond, en een paar kruiselings aangehechte latten, waaraan, op verlakt zeildoek of iets dergelijks, een schilderij hing uitgebreid, die ons met een gruwelijken moord moest bekend maken, onlangs ergens in Polen, Croatië of de hemel weet waar, onder de verschrikkelijkste omstandigheden gepleegd, maar, dank zij de fijne reukzenuwen van de speurhonden der justitie, ontdekt en, regt ouderwets en krachtig, met galg, rad, valbijl of iets dergelijks gestraft. De man of eigenaar van deze kostelijkheden, een potige, geramasseerde⁵⁵⁶ kerel, met wien gij of ik alleen op het Ellertsveld moederziel niet gaarne in twist zoudt geraken, met bakkebaarden, als een paar doorneheggen aan de wangen, zilveren ringen in de ooren en een metalen kruis aan een touwtje in het knoopsgat, was juist bezig met het aanwijzen en verhalen van No. 6 der twaalf op 't doek geschilderde epoques van 't verfoeilijke schelmstuk, toen Berend-oom, die reeds naar zijn bril zocht, met ons halt hield voor de vertooning.

Hoe de moordenaar zich tot het volvoeren van zijn snood opzet in 't holst van den nacht op weg begeeft, - hoe hij zijn daad volbrengt en zijn slagtoffer in een put werpt, maar, begrijpende

555 Een uitgebreide analyse van deze belevenissen van Berend-oom en zijn twee neven is te lezen: Zesde hoofdstuk. *De humor en de sentimentaliteit, de romantische phantasie en het romantisch-realisme*. In: *De humor-cultus der Romantiek in Nederland* (1933)–Elisabeth Jongejan dbnl.org

556 ramasser: oprapen. Geramasseerde vent: gespierd, ineengedrongen, sterk. *Algemeene kunstwoordentolk, bevattende: De vertaling en verklaring van alle vreemde woorden en zegswijzen, die in geschriften van allerlei aard, in de taal der samenleving, in handel, bedrijf, enz. voorkomen; met aanduiding van de uitspraak en den klemtoon dier woorden en naauwkeurige opgave hunner afstamming en vorming* Jacob Kramers (Jz) 1863 delpher.nl

dat die manier van eclipseren⁵⁵⁷ niet bijster secuur is, kort en goed, het lijk der verslagene in duizenden van dobbelsteenen snijdt en kerft, en die in een zak naait, – hoe hij daarna, met den schat van de vermoorde, naar Turkije vlugt, daar renegaat⁵⁵⁸ wordt en een vetten post krijgt (als referendaris, inspecteur of wat anders op *-aris* of *-eur* uitgaat) bij “zen ekzelensie den sultan” en, met de beenen kruiselings onder zich geslagen, trots den besten meestersnijder, uit een lange pijp zit te bavianen, met een tulband op het hoofd; – hoe hij evenwel daar bekend geraakt als de moordenaar en, met permissie van den pacha⁵⁵⁹ van Konstantinopel, door kozakken en janitsaren⁵⁶⁰ gevankelijk naar de plaats van het misdrijf wordt gevoerd; – en hoe hij in een hol vol padden en hagedissen, wel zeventig voeten diep in den grond, vastgeklonken aan een driedubbele ketting, door zijne ‘zestigjarige moeder’, eene op zijn Amsterdamsch geneepmutste vrouw, bezocht en, in tegenwoordigheid van een predikant, N.B. met steek en bef uitgedost, onder veel tranen en zuchten, tot bekentenis van zijn gruweldaad komt, – deze vijf fraaije tafereelen, reeds afgehandeld door den welsprekenden bakkebaardsman, met een vlugtig oog doorlopende, ten einde ons op de hoogte der geschiedenis te plaatsen, spitsten wij al de ooren, die wij hadden, om van het verder relaas zoo veel mogelijk niets verloren te laten gaan.

In het zesde tooneel van dit bloedige treurspel kwam de eigenlijke hoofdrolspeler niet te voorschijn, maar zagen wij een deftige gerechtszaal afgebeeld, met het koninklijke Nederlandsche wapen boven de deur (even als voor de

557 ervandoor gaan. klipseren, wederk. ww.: zich uit de voeten maken. Door aferesis uit eclipseren ‘zich uit de voeten maken’ < Fr. s’éclipser ‘achter de wolken verdwijnen’, vandaar ‘stilletjes verdwijnen, ertussenuit knijpen’. etymologiebank.nl

558 afvallige, ketter; inz. een christen die tot het muhamedaansch geloof overgaat. Bron: vorige noot.

559 (dorps)hoofd, hoofd van een clan.

560 *De Janitsaren* D.M. de Superville 1860. delpher.nl

Het korps der janitsaren was een goedgetraind elite- of keurkorps in het Ottomaanse Rijk. Het infanteriekorps werd ingesteld in de 14e eeuw door sultan Orhan I of door Murat I. De rekruten waren bijna altijd afkomstig van de Balkan. Na enkele eeuwen vormden de janitsaren niet alleen een militaire, maar ook een politieke en economische macht. Het korps leverde 79 grootvizieren en 36 admiraals. In 1826 is het korps opgeheven.

postkantoren); rondom een groene tafel zaten zeven regters, – Hongaarsche, zeide de vertooner, – geheel gecostumeerd volgens de voorschriften bij de regterlijke organisatie van 1838 in Nederland vastgesteld. Deze waren, zeide de man, daar “in geheime secrete kommetee” bij elkander, om te overwegen, of de schuldige eerst gevierendeeld en daarna geradbraakt, of wel eerst geradbraakt en dan gevierendeeld zou worden. Hij liet deze heeren een voor een spreken, antwoorden, repliceren, dupliceren en eindelijk gezamenlijk tot het besluit komen, dat men den boosdoener, alleen om hem met gratie te behandelen, eerst zou radbraken en daarna vierendeelen.

Bij No. 7 was ‘t tooneel dezelfde regtszaal, met hetzelfde personeel, behalve dat nu de delinquent er ook bij tegenwoordig was, staande voor de groene tafel aan handen en voeten geboeid en tusschen twee dienaars, met vervaarlijke sabels in de vuist, die het zwaard van Goliath tot model schenen te hebben gehad.

Den moordenaar werd hier zijn vonnis voorgelezen, waarop in No. 8 een hartroerende afscheidspartij in ‘t gevangenhok volgde, in No. 9 de togt naar de gerechtsplaats, in No. 10 de executie, in No. 11 de aankomst van een “grootmiejoor,” een “ordeljans” des keizers, in “groot grantenu,” die, als mostaard na den maaltijd, kwam berigten, dat de straf uit gratie in een eenvoudige radbrakerij was veranderd, en in No. 12 zag men, tot stichtelijke toepassing van ‘t geheel, de erfgenamen bezig de nalatenschap van den gevonnisde onder elkander te deelen.

De geschiedenis was den schilder van dit fraaije stuk zeker wat overhaastig afgeloopen, dat hij geen kans zag om dit laatste vak op zijn lijdelijk doek met iets beters te vullen, of het is een groote hals geweest, die schilder, wiens geest even schraal in vinding was, als ‘nu’ onze pen, om een meer aanschouwelijke beschrijving van deze curieuse markttragedie te leveren. Intusschen, de man met de bakkebaarden was geen sukkel in het verklaren van de merkwaardige momenten dezer akelige historie. Hij miste alles behalve het effect, dat hij zocht te verwekken bij het nieuwsgierige personeel, dat digt te zamengedrongen, ofschoon niet overtalrijk, rondom hem was vergaderd. In menig vrouwelijk oog blonken tranen, vooral

toen het vijfde en het achtste tafereel aan de beurt waren waarbij de moeder van den booswicht zeer levendig in haar spreken en doen werd afgebeeld. En, naarmate de historie naar heur einde liep, werden de blikken der toeschouwers strakker en gaapten hunne monden wijder, om toch volop al het bloedige en afgrijselijke te genieten, dat hun hier in krachtige termen, in taal, die men tasten en voelen kon, werd geboden, verduidelijkt, zoo als wij zeiden, door penseelstreken op het doek, waarbij de grelste kleur, het bloedrood, vooral niet was gespaard gelaten. Ook Berend-oom, hoewel een man met een lammeren hart, genoot met volle teugen.

Toen de vertooning was afgelopen en het publiek weder afzakte, sprak hij den man met de bakkebaarden aan, maakte hem zijn compliment over 't fraaije stuk, en deed nog navraag naar menige bijzonderheid, waaromtrent de schilderij zijne begeerte niet volkomen had bevredigd. Ook trad hij met den man in een soort van onderhandeling, om ook ons dorp te komen bezoeken, bij voorbeeld tegen Zuidlaarder markt; want hij oordeelde, dat niets nuttiger was voor 't aankomend geslacht, dan om op die wijze met eigen oogen te zien, hoe, 't kwaad eindelijk zijn loon vindt. De man beloofde zoo iets of wat, dat weten wij niet naauwkeurig; want op dat oogenblik ververschte hij juist uit zijn tabaksdoos het slaatje,⁵⁶¹ dat hem tot eene straks herhaalde representatie de noodige smijdigheid⁵⁶² aan zijn spraakorgaan moest verschaffen.

Berend-oom nam een regt gemoedelijk afscheid van den man, die, uit wat oorzaak kunnen wij niet gissen, hem een exemplaar ten geschenke aanbood van het dichtstuk, waarin de afgebeelde moordgeschiedte werd bezongen, en waarvan de vrouw met het duitenbakje er inmiddels ook reeds menigeen had aan den man gebragt. Oom was regt in zijn schik met deze nieuwe aanwinst voor zijn bibliotheek, en kon zich 't geduld niet geven, om met de lezing van dit dichterlijk product te wachten, tot dat wij hoog en droog weder in de Nieuwe-Stads-Herberg zaten.

⁵⁶¹ wellicht uitgekauwde pruimtabak.

⁵⁶² lenigheid. In het Drents: smu.

“Opregte liefde”

Altijd gebrild, nam hij op staanden voet den overigen inhoud van ‘t geschonken geschriftje in oogenschouw. Daar wij wel zagen, dat wij oogenblikkelijk weinig aan onzen braven Oom konden bewegen of verwinnen, gluurden wij ook de een regts, de ander links, eens in ‘t blaadje en zagen, dat er ook een zeer aandoenlijk verhaal in te lezen stond van de “*Opregte liefde van Antonie en Johanna*,”⁵⁶³ dat gezongen kon worden op de wijze van: *gij jongmans die de liefde kent*.⁵⁶⁴ Het viel niet erg in den smaak van onzen Assessor, hoewel ‘t anders nog al ingerigt was om op zijne zenuwen te werken, – getuige regels als deze:

Het uur van zijn vertrek kwam ras
Hij moest naar ‘t garnisoen marseren,

Antonie, namelijk, die een amouretje met Johanna had aangeknoopt, had een dienstpligtig nommer getrokken;

Men zag daar men op zijn wezen las,⁵⁶⁵
Hoe hem het afscheid thans moest deeren,
Zijn oogen stonden vol getraan,
Vaarwel! riep hij, geliefde panden,
Dat God u allen bij wilt staan,
Ach! hoe verscheurd men onze banden.⁵⁶⁶

Het stuk, zeiden wij, viel niet in Berend-ooms smaak, hoewel

⁵⁶³Een uitgebreide analyse van deze belevenissen van Berend-oom en zijn twee neven is te lezen: Zesde hoofdstuk. *De humor en de sentimentaliteit, de romantische phantasie en het romantisch-realisme*. In: *De humor-'cultus' der Romantiek in Nederland* (1933)–Elisabeth Jongejan dbnl.org

⁵⁶⁴Dit lied staat in: *Een nieuw liedjesboek van het roosje 1828* delpher.nl

⁵⁶⁵lichaamstaal, van zijn gezicht te lezen.

⁵⁶⁶nog niet gevonden.

er later in verhaald werd, dat het meisje een wereldburgertje baarde, de jonge krijgsman te vergeefs een verlof vroeg aan zijn “sopperjeuren” om de moeder en het kind te gaan bezoeken, daarop “disperaaf” werd, van zijn post deserteerde, door *gens-d’armes* gevat, naar de “prison” gesleept, voor een krijgsraad gebragt, ter dood veroordeeld, en eindelijk ook door

Het gonzend lood

“doorboord” werd, in weerwil dat de ouders de reis hadden aanvaard,

Om voor hem gratie te verwerven,

En zijn meisje zinneloos verwoed op hare knieën voor den “ginneraal” kroop

En snikte geef mij mijn minnaar weder
Hij is den vader van mijn kind.
Ach geef gena wilt mij erbarmen,
Hij is zijn ouders eenigst kind
Ach voer hem weder in mijn armen.

De Assessor had het te dikwijls van den korporaal Van Bobbel gehoord, dat er in den krijgsstand subordinatie⁵⁶⁷ zijn moest, en dat de krijgsartikelen stipt en streng behoorden gehandhaafd te worden. Hij keurde ‘t gedrag van Antonie derhalve ten sterkste af en vond daarom ook ‘t lied van zijn “opregte liefde” met Johanna in ‘t geheel niet mooi,

Oneindig beter geviel hem een derde poëtische proef in dit kleine bundelken, een *Afscheid van een conscrit aan zijn meisje*, en daar was hij zoo afgodisch meê ingenomen, dat hij ons geen rust liet, om ‘t in ‘t verhaal onzer reisavonturen op te nemen. Wij hebben daar eerst nog al zwarigheden in gevonden, om meer dan eene reden. Maar de Assessor, die niet bloot een

⁵⁶⁷ ondergeschiktheid, discipline, gehoorzaamheid.

lijdelijke rol⁵⁶⁸ in de uitgaaf van onze pennevrucht speelt, dreigde ons met zijne ongenade, en de schoolmeester van ons dorp, die zeer welwillend onze aan- en opteekeningen door zijn grammatikalen kafmolen laat loopen, vond, dat er geen kwaad in stak. Veeleer, zeide hij, was zulk een mededeeling regt geschikt om de aandacht er op te vestigen, hoeveel de straatpoëzij van onzen tijd nog te wenschen overlaat en wat er nog aan valt te verbeteren. Wij gaven toe en hier volgt dus het

Van een conscrit aan zijn meisje.⁵⁶⁹

Wijs: Minnaar gij doet mij lijden

1. Mijn lief mijn uitgelezen,
Amelia 'k moet henen gaan,
Ik moet soldaat gaan wezen,
's Konings wapens nemen aan,
Ik moet u gaan verlaten,
Den nommer zeventien
Roept mij bij de soldaten ,
Troost u, mijn zielsvriendin.

2. O lief! gij doet mijn beven,
Als gij spreekt van weg te gaan,
Moet ik zonder u leven,
Ik zal smelten in getraan,
Blijft hier lieve Leander,
Versteek u aan d' een zijd,
Wij troosten malkander,
In de droefheden en lijd.

3. Denk niet op deserteeren,
Lief, dat waar een dubbelde pijn,

568 Oom betaalt ook.

569 *Leeuwarder nieuwsblad* : goedkoop advertentieblad 24-07-1929 delpher.nl Enkele coupletten: Van een grenadier aan zijn meisje.

De bron kan ik niet vinden. Met de titel in deze noot wel een 'kogelbrief' van een grenadier. *Gemengd Nieuws. Rotterdamsch nieuwsblad* 29-10-1885 delpher.nl

Voor die niet en marcheeren,
Kan er geen vrijdom zijn,
Ik moet maar vier jaar blijven,
O neen vriendin ik ga,
En ik zal dikwijls schrijven
Aan mijn lief Amelia.

4. Wilt uwe pligt betrachten,
Leander als het moet zijn,
Ik zal verduelig wachten,
Want u hart rast in het mijn,
Ik zal voor u bewaren
Mijne dierbare bloem,
Wij zullen zamen paren,
Als gij zult keeren wederom.

5. Vaartwel ik moet marcheeren,
Lief ik hoor de trommel slaan,
Als ik zal wederkeeren,
Zal de vreugd weer groeijen aan
Naar vier jaar zal Leander
Toch keeren wederom,
Dan noemen wij elkander,
Lieve bruid en bruidegom.

‘t Scheelde weinig, of Berend-oom ving aan deze zangerige coupletten op te dreunen, indien niet een meer toenemend geloop en gedraaf van menschen rondom en voorbij ons hem uit zijne verrukking had teruggebracht tot de werkelijke wereld en hem de zeer natuurlijke vraag tot ons deed rigten:

“Wat mag dat beduden, dat dat volk zoo löp?”

Wij oordeelden ‘t best, om den stroom maar te volgen. De opheldering, tot beantwoording van Ooms vraag, zou dan wel achterna komen.

Het schavot

Een schavottaadje.

Aan 't andere einde der markt genaderd, werd ons de reden opgelost, waarom er zoo plotseling zulk een driftig voortijlen van klein en groot in een-en-dezelfde rigting ontstaan was.

Boven de hoofden der zaamgevloede scharen zagen wij 't reeds uitsteken, voordat wij nog in zijn onmiddellijke nabijheid waren voortgestuwd, dat allerschuwelijkste aller gewrochten, waaraan ooit timmerman en verwer hunne kunst hebben getoond, de planken stellaadje, waarop Satan zijn ijverige en getrouwe dienstknechten met het loon, zijner waardig, laat af betalen, – het schavot.

“Dao mowwe hen,” riep Berend-oom als in vervoering uit, “dat mowwe zien; das my allennig wal n'reize nao Amsterdam weerd. Jongs, wat 'n daggien zal dut wezen!”

En of wij wilden of niet, er was niets tegen te zeggen; maar Berend-oom wilde en moest de strafoefening, die daar plaats zou hebben, van nabij zien. “'t Was hom oppelegd,” en 't moest, al zou 't hem ook zijn assessorschap kosten. Dat was iets, wat reeds tot zijn jongelingsdroomen behoord had. Hij was met eere vijftig jaar⁵⁷⁰ geworden, en nog nooit een geeseling of andere lijfstraf door beulshanden te hebben gezien, dat was zooveel, als dat zijn ondervinding nog niet volledig, zijn opvoeding nog niet voltooid was.

Hij zat nu zelf in den gemeenteraad en moest, als er eens van executiën sprake was, of zwijgen daarover of kon daarin alleen van hooren zeggen meêspreken, en zou hij nu deze gelegenheid, hem zoo onverwacht aangeboden, ongebruikt voorbij laten gaan?

⁵⁷⁰ elders 60 jaar.

Neen, om die verleiding zegevierend te wederstaan, daartoe was een verstaalder wil noodig dan de zijne. Eens had hij, expresselijk om een schapendief te zien brandmerken, in 't zweet zijns aanschijns en door de bijtendste eksterooogen gekweld, op een Julijmorgen een wandeling naar Assen gedaan, maar – was er te laat gekomen. Een ander maal was hem te Groningen een vreeselijk “liifzeer” overvallen, juist op het oogenblik, dat hij gereed stond den hoek van de Heerestraat om te slaan, om op de Groote Markt het worgen eener kindermoordenares bij te wonen. Zou hij nu voor de derde maal zich de verijdeling van een zijner vurigste wenschen lijdelijk getroosten?⁵⁷¹ Neen, dat nooit; “al hewwe in Assen nou ook zölvers ‘n geregtshof en ‘n schavot en ‘n palleis van justitie, dat zeuventigdoezend gulden kost hef, ‘t valt er toch niet vake veur, dat er ien wordt gieselt of brandmarkt,” en daarom, geen uitstel nu; onder de honderden van toeschouwers uit alle hoeken van driest⁵⁷² en spinnewiel weggelooopen en thans op de Nieuwe markt te Amsterdam aanwezig, zal en wil Berend-oom, “Assester oet Drenthe,” niet de minstnieuwsgierige zijn.

*A mauvais jeu faire bonne mine*⁵⁷³ was hier onze taak. Wij drongen op raad van Oom zoo veel mogelijk door de opeengepakte volksmenigte tot in de nabijheid van ‘t schavot door en hier, links en regts, voor en achter, ingesloten door vrouwen met zuigende kinderen,⁵⁷⁴ groentewijven met juk en manden, een paar veteranen en een matroos, die Schiedam niet enkel bij name bleek te kennen,⁵⁷⁵ was ‘t Ooms allereerste manoeuvre alweêr den knijpbril uit zijn bordpapieren koker te verlossen en daarmee zijn beide kijkers te wapenen, om des te naauwkeuriger ‘t akelig schouwspel waar te nemen, dat nu tot stichting en zedelijke verbetering van ‘t Amsterdamsche publiek zou worden vertoond.

571 Zie ook: Zesde hoofdstuk. *De humor en de sentimentaliteit, de romantische phantasie en het romantisch-realisme*. In: *De humor-’cultus’ der Romantiek in Nederland* (1933)–Elisabeth Jongejan dbnl.org Ja, ook de derde keer loopt mis.

572 driest^{al} m., het tweede lid is verbaalabstr. van stellen. etymologiebank.nl

573 slecht (verkeerd) spel voor de goede zaak.

574 aan moeders borst.

575 met jeneverneus. Jenever uit Schiedam.

Oom had eerst een kijkplaatsje, dat benijdenswaardig mogt heeten; maar ongelukkig voor hem was een breed geschouderde kurassier⁵⁷⁶ met generaalsepauletten zoo lomp en onbeleefd om zich door de massa heen te wringen en vierkant zich voor hem te plaatsen, zoodat de gezigtslijn tusschen 't schavot en Ooms oogen verbroken werd en onze Assessor werkelijk wederom gevaar liep om zijn hartewensch te zien verijdelen. Hij klaagde ons zijnen nood, terwijl hij zich 't copieuse resultaat eener buitengewoon sterke huidsuitwaseming van 't aangezicht wischte; maar wij zagen geen kans om dien kolossus van een ruiter tusschen hem en 't schavot weg te tooveren. Er schoot niets over dan hetzelfde te beproeven, wat deze met zoo veel goed gevolg gedaan had, maar in eene rigting zijwaarts.

De zwakkere helft des menschelijken geslachts, 't heir van melk- en groentevrouwen, die er voor hare zenuwen geen gevaar van vreesden, om hier ooggetuigen van gruwelijke dingen te zijn, had den noodigen eerbied voor onze Drenthse ellebogen. Op deze wijze geraakten wij in de nabijheid van een zoon Israëls, die met zijn rug een ladder van tien of twaalf sporten ondersteunde, waarop hij aan drie personen voor een billijken prijs een plaats had verkocht, van waar zij, iets of wat boven de menigte uitstekende, een gansch vrij gezicht hadden op de vertoon plaats der wrekende gerechtigheid. Zulk een kans was Berend-oom te kostbaar, ze ongebruikt te laten slippen. Hij begon dadelijk, vóórdat andere liefhebbers hem de loef kwamen afsteken, in onderhandeling te treden met den Jood, die zweetende en hijgende onder zijne laddervracht stond en naauwelijks zooveel adem bij elkander kon krijgen, om Oom te beduiden, dat hij voor een vijfje gedurende 't half-uur de nog openstaande vijfde sport, van beneden geteld, kon beklauteren. Oom was dat niet te duur, en hij aanvaardde dan ook dadelijk het bezit en 't gebruik zijner aanspraken en regten, door, met

⁵⁷⁶Kurassiers waren zwaar bewapende cavaleriesoldaten te paard die een borstharnas droegen dat een kuras heette. Daar komt dan ook de naam kurassier vandaan. Kurassiers waren op het slagveld de zwaarste eenheid, in taak en impact vergelijkbaar met de huidige tankdivisies. Sommige regimenten bestaan in de een of andere vorm dan ook nog steeds als tankregimenten.

een glans van genoeg op 't aangezigt, zijne ietwat verhevene standplaats te beklimmen.

Inmiddels was de "regter van den scherpen zwaarde" met zijne handlangers op 't roode stellaadje reeds in functie, om alles tot de straoefening aan twee veroordeelden voor te bereiden.

"Benne het d'er maar twee," zoo hoorden wij in onze nabijheid iemand zeggen, "dan poes ik de plaat weêr, weetje; das mij de pein niet waerd, dat is 't, om er me hier om te late kappot dringe, weetje."

"Ze hadde wel mogge wachte, dat z'er te minste 'n gallig⁵⁷⁷ vol hadde," voegde een tweede er bij; "is dat 'n fersoelijk mens tempteere, gedome, om twee opnoozele geeselings je heel van de Leise poort hier na toe te late loope!"

"Wordt ze dan niet ophangen?" hoorden wij den Assessor vragen, aan een turfdrager, die twee sporten hooger op de ladder stond en den driekanten hoed van een aanspreker, beneden zich, tot het mikpunt had gekozen, waarop hij de voortstuwingskracht zijner lippen beproefde, door 't overvullige tabaksnat,⁵⁷⁸ dat van tijd tot tijd zijnen mond vulde, boogswijze daarhenen te rigten.

"Vandaag nog niet," was 't antwoord; "den eene zal de lange Hannes kussen⁵⁷⁹ en de kleinste mot te kijk staan."

"Wat mögt ze toch wal daon hebben?" zette Oom 't aangeknoopte gesprek voort.

"Wel, vraag 'et 'er zelfs, als je 't wilt wete, en anders zal Hans 'et je wel wille zegge."

"Wel is Hans dan? " zoo Berend-oom weêr.

"Das die sinjeur daar met zen fergat⁵⁸⁰ op zen harses, en met een nieuwen straal van zeker bruin vocht werd de bedoelde persoon, de zwarte doodenverklikker, nader aangeduid. Oom wilde nu van dezen 't gewenschte narigt⁵⁸¹ vragen en

⁵⁷⁷ galg.

⁵⁷⁸ van pruimtabak; slaatje.

⁵⁷⁹ Lange Hannes kussen 'geselen'; Lange Hannes; geselpaal. *De geheiminten* (2002)–J.G.M. Moormann dbnl.org

⁵⁸⁰ fregat; de steek, de muts.

⁵⁸¹ Nachricht (Du.). Bericht,

greep daartoe met uitgestrekte hand naar 't lamfer,⁵⁸² dat aan zijn driepunt neêrhing; maar door deze manoeuvre, die wat Drenthachtig-lomp uitviel, geraakte hij buiten evenwigt, dat hij niet anders meende te kunnen herstellen, dan door, *volens volens*,⁵⁸³ met de andere hand naar een der beenen van zijn hoogergeplaatsten laddergenoot te grijpen. Deze, die liever al dan niet in 't vrije bezit zijner onderdanen bleef, deed alle moeite om zich weêr los te maken, maar verloor daardoor ook zelf de balans. Ongelukkig daarenboven gevoelde de regtmatige eigenaar der ladder door deze woelingen op zijn rug zich ook niet langer in staat om in dezelfde kromgebogene gestalte te blijven staan; hij kromp nog meer zamen en daaruit volgde een toenemende achteroverhelling van de ladder, zoodat het sportpersoneel geen andere keuze zag, dan zich lijdelijk te laten *culbuteren*,⁵⁸⁴ of door een fikschen sprong den vasten bodem weêr op te zoeken. Zonder dat hiervoor eerst onderhandelingen geopend, diplomatieke nota's gewisseld of commissies van onderzoek benoemd werden of ook maar konden worden, geschiedde dit laatste, en in een wip zag men dan ook den turfdrager schrijlings op de schouders van den gesteeften aanspreker zitten, terwijl Oom, door een onhandigen zijsprong, en zonder eerst daartoe verlof te vragen, met het regterbeen in den halfge vulden emmer eener melkboerin te lande kwam. En nu had hij wederom door dezen mispas kans om onder de voeten te geraken, indien hij niet gelukkig gecaramboleerd had met de vuisten van een matroos, die hem een toereikenden stoot toediende, om nu pal als een boom te blijven staan. Doch, daarmede was 't melkwijf nog niet verzoend; deze eischte met krijschende longen, dat

582 lamfer znw. m. o. 'floers, sluier', vgl. mnl. lamfeter 'lamfer, krip; kap voor afgerichte jachtvogels(?)', lamper, lampers 'fijne doorschijnende stof'. Kiliaen ook lampers. — mnl. *lamperkin > fra. lambrequin 'helmbekleding, bogenversiering aan de top van een tent' (sedert 15de eeuw). — Herkomst onbekend. etymologiebank.nl

583 niet willende willend en kan men het best vertalen met: tegen wil en dank of of je nu wilt of niet.

584 culbuteren [buitelen] {1824} < frans culbuter [idem], van cul [achterste] + buter [stoten op, struikelen over, steunen tegen], uit het germ., vgl. boten. etymologiebank.nl

“die lompe mof,” zoo als ze Oom vriendelijk betitelde, haar ‘t verlies harer melk zou vergoeden. Berend-oom, de man des vredes, een Zaccheus⁵⁸⁵ in zijn hart, als hij namelijk geen kans ziet, om zich uit de voeten te maken, tastte reeds in zijn zak, om haar meer dan schadeloos te stellen voor haar verlies, toen de beleedigde persone hare aandacht van hem op een spotboef in de buurt vestigde, die, zeer conscientieus, haar waarschuwde om zich toch niet het water te laten betalen, waarmee ze haar zuivel vermengd had. Daardoor vergat zij Oom, en reeds was zij vlot op weg om den driesten betwijfelaar harer eerlijkheid met een zeer piquante saus van scheld- en vloekwoorden te doopen, toen de Hebreër, die, bij gebrek van liefhebbers, nu zelf op zijne ladder een hoofd boven allen stond verheven, den dreigenden stortvloed hielp keeren, door met luider stemme te roepen:

“Hatténsjie, hatténsjie, het spul sthaat khomme te beginne!”

Dat hij daarmee de vreeselijke strafoefening op het schollem (zoo als wij hier uit sommige monden ‘t schavot hoorden titelen,) bedoelde, was wel te begrijpen; want, met die woorden viel juist de eerste roedeslag uit de hand van den ontzaggelijken handlanger van Nemesis⁵⁸⁶ op den ontblooten rug van den oudste der veroordeelden,

“Wat hadden ze toch daon?” was al wederom de nieuwsgierige vraag, die Oom tot een nabuur rigtte, een kerel met een ware dieventronie. “Massemalte gehandeld,” was ‘t vreemde antwoord, “en de prinserij het ze op de daad gesjeft, en dat dien eene den lange Hannes mot kussen en strakkies ook nog geijkt⁵⁸⁷ worde zal, komt daarvandaan, dattie al reis meer in de hande van de ballebooze geweest is.”

“Zoo, zoo,” zeide Berend-oom; maar aan zijn gezigt was het te zien, dat hij niet volkomen den zin van dit bargoens begreep

585 Zacheüs is de Joodse oppertollenaar van Jericho. Toen Jezus in Jericho kwam, wilde Zacheüs te weten komen wat voor iemand hij was. Vanwege de grote menigte en omdat hij klein van stuk was, liep hij vooruit en klom in een vijgenboom. Toen Jezus daar langskwam, keek hij naar boven en vroeg hij hem naar beneden te komen omdat hij in zijn huis wilde verblijven.

586 godin van de wraak.

587 geselen en brandmerken.

“Dan zult ze niet ophangen worden?” ging hij vragende voort. “Daar had ‘k mij aans zoo volle van veursteld.”

“Dan haije voor ‘n paar maande hier motte weze,’ mengde een manneke met een bogchel en een gillend stemmetje zich in ‘t gesprek, “toen werden er drie te gelijk, of ‘t zoo niks wass, van de leêr gesmete en de een er van kwam nog vooraf van andoenings in ‘n flouwte te falle.”

“Hoor ‘m reis piepe!” zei een ander achter ons, en dat zeide hij van den ongelukkigen delinquent, wien de geeseling een kreet van smart afperste!!

“En dat al bij de twaalfde slag!” voegde de turfdrager er bij, die wederom van de schouders des aansprekers was gesprongen,

“Dan hiel hij zich beter, die verleden jaár zen afreekning kreeg en die toe ‘t gedaan was, tengen Hans zei: asje blief, nog maar is van voren of an!”

“Das de laatste,” riep de melkvrouw, die met onafgewende blikken ‘t ijselijke schouwspel waargenomen en op haar vingers de slagen geteld had, waarmede de veroordeelde werd afgestraft. “Ik wou dat deuze ook riep van: nog ereis en dat dan d’ander ook zoo vrundelijk was, om”

“Jij bent ja ‘n beestig wijf, bij me ziel, dat je niet meer medelijen met jouw evenmens hebt,” voegde haar, voordat zij nog uitgesproken had, de matroos toe, die Oom had helpen op de been houden. En nog meer liet hij er, in krachtige zeemanstermen, op volgen, dat wel gehoord mogt worden en zijn invloed op ‘t hardvochtige schepsel niet miste; want, beteuterd keek ze voor zich en hield verder den mond.

Inmiddels had het werk op ‘t roode stellaadje zijn voortgang. Beschrijven willen wij ‘t niet, hoe, na volbragte geeseling, ook ‘t brandijzer werd aangewend tot het inprenten van ‘t merk der schande, want, wij hadden den moed niet, om er naar te zien, en, zoo wij ‘t desniettemin afteekenden, vreezen wij door een naauwkeurig kenner van zulke gruwelijke vertooningen op feilen betrapt te zullen worden. En daar zal ‘t in ons boek toch reeds genoeg van krielen! Wij waren blijde, toen alles was afgelopen en wij weder dit oord der verschrikking konden verlaten.

Weemoedig gevoel

In elk welgeplaatst hart wekt het zien van een schavot een weemoedig gevoel op; zulk een voorwerp is toch een handtastelijk bewijs, dat er over de deugd van ons geslacht nog geene luidruchtige hozanna's⁵⁸⁸ kunnen aangeheven worden; zoolang er nog schavotten worden opgerigt, staat het den hervormers onzer tijden niet vrij de prediking van boete en bekeering uit te krijten als nutteloos en overtollig en *hors de saison*.⁵⁸⁹ Met al ons roemen en snoeven over onze verlichte 19de eeuw willen wij de duistere nevelvlekken niet overzien, die haar glans nog verdonkeren. Evenwel houden wij geen lofspraak op geeselroeden en brandijzers, op galgen en stroppen.

Onchristelijk is 't den natuurgenoot aan den lijve te tuchtigen. Indien hij misdaan heeft tegen de maatschappij, hoop hem kolen vuurs op 't hoofd, dwing hem tot dankbaarheid, kastijd hem, maar om hem te heiligen! Zal 't in een christenland voor wetgevers en regters niet staan geschreven, dat men 't kwade door 't goede moet overwinnen? En nog eene vraag: kan de maatschappij werkelijk haar bestaan niet handhaven, tenzij diegenen, die zich aan hare regten vergrijpen, daarvoor aan den lijve worden getuchtigd, waarom dan toch juist de openbare pleinen en markten onzer steden met de vertooning dier akeligheden geschandvlekt en bezoedeld? Kan 't zoogenoemd zedelijk nut, door zulke openlijke geregtshandelingen te weeg gebracht, opwegen tegen de veel grooter ergernis en de pijnlijke kwetsuur, daardoor 't menschelijk gevoel aangedaan van die pleinbewoners, voor wier deur en vensters, van nabij en van verre, deze executies geschieden? Zij mogen zich door 't

⁵⁸⁸katholieke juichkreet.

⁵⁸⁹buiten het seizoen; achterhaald.

neêrlaten van hunne glasgordijnen aan 't gezigt van de daden der straffende Nemesis kunnen onttrekken, – zij kunnen hun gehoor toch niet sluiten voor 't zieldoorsnijdend gegil, gekerm en gejammer der ongelukkigen, die 't loon hunner ongerechtigheid in eigen vleesch moeten ontvangen en dragen.

Waarom moeten deze goede lieden aldus tegen wil en dank in hunne menschelijkheid worden gegriefd en beleedigd? Voor deze, die 't hunne doen om de maatschappij in stand te houden, voor deze liefst eenige meerdere kieschheid, door hun gevoel te ontzien en te sparen, door zorgvuldige verwijdering van al wat hart en zenuwen stoot en stuit! Liever deze alzoo gespaard, dan gene nieuwsgierige aangapers van 't schavotschouwspel getracht te verbeteren, gelijk men 't noemt, door middelen, waarvan 't *probatum-est*⁵⁹⁰ nog niet zoo gul en gaaf door ieder erkend wordt! Waarom op een markt die ijsselijke vertooningen? Was 't niet eigenaardiger in een afgelegen hoek, op een eenzaam bolwerk, geheel in stilte die strafoefeningen te laten plaats hebben? Waarom, als er toch *parforce*⁵⁹¹ gegeeseld, gebrandmerkt en gehangen moet worden, waarom niet weêr de voormalige galgenvelden uit de asch der vergetelheid opgerakeld, en dáár 't zwaard der gerechtigheid gezwaaid? Men heeft ter bewaring van de ligchamelijke gezondheid der stadbewoners voorlang den wijzen en weldadigen maatregel ingevoerd, om voortaan geen lijken meer in de kerken te begraven; elke stad heeft nu buiten hare muren eene begraafplaats voor hare dooden. Dezelfde achting moest de wetgever hebben voor 't menschelijk gevoel van dat gedeelte des volks, dat niet door schavottaadjes behoeft bekeerd en gewonnen te worden voor 't schoon der deugd, en – 't ook niet wil. Al lang hadden die ontstichtende tooneelen ook buiten de stadsmuren moeten zijn verbannen geworden. Openbaarheid is goed; maar zij heeft ook hare grenzen en perken. Zoo zou een zeer voor de morele ontwikkeling des volks ijverend staatsminister ook wel kunnen decreteren, dat, om tot afschrik de zonde in al hare naaktheid ten toon

590 wat bewezen is, het bewijs.

591 noodzakelijkerwijze, onontkoombaar.

te stellen, alle tempelen van den wellust geheel uit spiegelglas gebouwd, gansch doorluchtig voor 't oog van Jan en alleman en dag en nacht in- en uitwendig verlicht behoorden te zijn en daarenboven uitsluitend in de drukste straten en de meest bezochte gedeelten der stad moesten opgerigt worden! Naar dezelfde theorie laat zich ook de knoet der Russen, het spietsen der Chinezen en wat bij andere volkeren voor lijfstraffen meer naar deze rieken, regtvaardigen en verdedigen.

Maar zulke teregtstellingen, zegt men, dienen tot waarschuwing, tot afschrik en dus tot verbetering, ten minste tot beteugeling van anderen? Die dat zeggen, al waren 't ook de edelmogenden uit de Tweede of Eerste Kamer, weten 't niet, – die hebben zeker nooit even als wij op de Amsterdamsche Nieuwe Markt of elders dicht bij een schavot, te midden eener zaamgepakte volksmenigte gestaan. Als gelaatstrekken spiegels der ziel, als woorden, blikken en gebaren tolken zijn van den inwendigen mensch, dan ging er niemand, durven wij zeggen, van die de strafoefening bijwoonden verbeterd naar zijn huis. 't Volk is er al te veel aan gewoon, dan dat het zien van zoodanige handhaving des regts nog indruk zou maken. Er is reeds eelt over hunne zielen gegroeid. Neem dat eerst weg, en voert hen dan voor een schavot!

Leert hen eerst als mensch gevoelen, om hen daarna te leeren beseffen dat het kwade te doen beneden alle menschen waarde ligt! Wij hadden ons te voren ingebeeld, dat op een gerechtsplaats een doodsche stilte onder de volksschare, die er was bijeengevloeid, zou heerschen, – dat er werkelijk iets plegtigs aan was, daar tegenwoordig te zijn. De geleerde en welsprekende voorvechters van lijf- en doodstraf meenen 't ook, omdat zij hunne redevoeringen en verhandelingen daarover in hun eenzaam boekvertrek opstellen. Maar, iets meer ontstichtends dan een schavottaadje hebben wij in Amsterdam haast niet bijgewoond. Moest niet ieder huiswaarts gaan, wel juist niet op zijne borst slaande, maar toch stil en in zich-zelf gekeerd, bedenkende dat het goed is om zoo lang men meent te staan, toe te zien, dat men niet valle? Hoe geheel anders is 't er werkelijk meê gelegen! De een bootst

voor den ander 't leelijke gezigt: na, dat de delinquent zette, toen de scherpregter hem 't gloeiend ijzer op den rug drukte; de ander vertelt met veel hartstogtelijkheid aan den makker, met wien hij de gerechtsplaats verlaat, hoe dikwijls er onder de geeseling gekreund, gekermd en om genade is geroepen; een derde meent, dat de beul wel wat vinniger had mogen toeslaan; een vierde maakt de opmerking, dat de strop, waarmee de te pronk staande aan de galg was vastgebonden, een nieuwe en nog ongebruikte scheen te zijn, terwijl een vijfde hem beweert, dat hij heeft misgekeken; een zesde en een zevende krijgen hevig geschil met elkander, dat zonder tijdige tusschenkomst van een waakzamen diender op een solemnele⁵⁹² hairpluk partij zou uitgeloopen zijn, omdat de een den ander niet wil toegeven, dat een brandmerk meer pijn doet dan een geeseling; een achtste en een negende geven elkander ongeveinsd hunne blijdschap er over te kennen, dat een maand later er niet één, maar zes misdadigers te gelijk zullen geschavotteerd worden, met de verzekering tevens, dat zij, bij leven en gezondheid, dan niet onder de toeschouwers zullen ontbreken, en een tiende, die niets zegt, maar des te scherper rondom zich toeziet, maakt van 't gedrang een haastig gebruik, om den een of anderen deftigen rentenier, die alleen uit tijdverdrijf de openbare strafoefeningen bijwoont, een horologie of zakdoek of beurs zeer behendig te ontfutselen, – wat wij een kunstterm *turftrekken*⁵⁹³ hoorden noemen.

Ongelukkig viel zoodanig een ramp niet aan onzen Assessor te beurt. Misschien meesmuilt deze of gene Lezer er over, dat wij deze uitdrukking zoo maar klakkeloos hier neêrschrijven en daardoor als 't ware te kennen geven, dat het ons regt naar den zin is, wanneer onze brave Oom in dit wereldsche tranendal distelen en doornen vindt op zijnen weg.⁵⁹⁴ Wij verzoeken zoo beleefd, als een paar Drentsche boerejongens 't maar wezen kunnen, om ons genadig van die alles behalve

592 plechtige.

593 Niet in de betekenis van: Slagturven of turftrekken is een techniek om veengrond ten behoeve van de turfwinning van onder de waterspiegel te delven met behulp van een baggerbeugel. Hier: zakkenrollen.

594 uit bijbel.

eervolle verdenking te verschoonen, en onze uitdrukking van “flusjes”⁵⁹⁵ in een geheel anderen zin te willen opvatten. Misschien had een formele zakrollerij, aan Ooms lijfeigendom gepleegd, een krachtig middel geweest, om zijne liefhebberij in schavottaadjes wat te temperen. Want, tot hiertoe is ‘t ons niet mogen gelukken hem af te brengen van zijn gevoelen, dat strop en galg en brandijzer en roede in eere moeten gehouden worden, indien⁵⁹⁶ ‘t den lande zal welgaan, – en hij voor zichzelf vindt er niets aanstootelijks of ergerlijks in, om er bij tegenwoordig te zijn, als de Nederlandsche Themis⁵⁹⁷ met die voorwerpen zich als wreekster van ‘t kwaad openlijk laat kennen. Vreemd verschijnsel bij een man, wien ‘t schreijen nader staat dan ‘t lagchen, als een van zijn varkens een poot heeft gebroken, en die haast te week hartig is om een ei te eten, dewijl hij dan een moord helpt bedrijven aan ‘t embryo van een kip!

Doch – genoeg van schavuiten en schavotten! Ooms zakken bleven dan ongerept. En ‘t was zoo ook maar beter, dan indien zijn beurs b. v. eens ware verhuisd in den zak van den straatroover. Zoo bleef hij in staat, om aan een ander gevoel zijns harten te kunnen toegeven, waartoe hier, op de Nieuwe Markt, gelegenheid genoeg is. Wij meenen zijn barmhartigheid jegens armen!

595 van fluks, zojuist, zoëven. fluks* [dadelijk] {vloges, vluchs, vlus(ch) [vlug, met spoed, zoëven] 1351-1400} met het bijwoorden vormende achtervoegsel -s, van middelnederlands vloge, vluege, vlooch [vlucht, snelheid], middelnederduits vloges, middelhoogduits flug(e)s → vleug. etymologiebank.nl

596 zodat.

597 god van rechtspleging.

Bedelaars

‘t Was wel de moeite waard geweest om eens op te tekenen, hoe dikwijls onze Mentor bij eene simpele rondwandeling van dit marktplein heeft moeten in den zak tasten. Niet, om daardoor lof te bedelen voor zijne liefdadigheid, maar om eens met feiten te doen zien, dat het in ‘t rijke Amsterdam toch niet alles rijk is, wat er op twee beenen loopt. Hier is ‘t een oude blinde man, die, de straatsteen gezeten, met den hoed vóór zich door zijn aanhoudend gejammer op uw gevoel werkt, – daar een jonge vrouw, vreeselijk door de pokken geschonden, die vóór u springt en u eensklaps een gezwel of gedrogtelijke uitwas aan hand of arm onder den neus duwt, geschikt om wel iedere zwangere vrouw een miskraam op ‘t lijf te jagen, – ginds houden u twee halfnaakte barrevoetsche kleuters aan de slippen vast, al jeuzelende dat ze thuis een moeder hebben, die blind is of een vader, die aan overvallen⁵⁹⁸ lijdt, of die u willen wijsmaken, dat ze in twee dagen geen “korrel over hun hart” hebben gehad.

Och, wat wordt er een kool⁵⁹⁹ verkocht in de wereld. (‘t Rijke, ‘t weldadige Amsterdam zou één zijner kinderen gebrek laten lijden? Geloove, wie ‘t wil; wij gelooven ‘t vandaag nog niet.) Kortom, dit wilden wij maar zeggen, dat Ooms geldbuidel nog al gedurig moest geopend worden, voordat wij met elkander hadden post gevat voor een nieuwe eigenaardigheid binnen de muren der Amstelstad, dat wil zeggen, voor een ronzebons.⁶⁰⁰

Gij kent ze toch, Lezers, en ‘t zou uwe wereldkennis niet tot eer verstrekken, dat gij nog van onbeschaafde Drenthsche jongens moest leeren, – gij kent immers die straatschouwburgen wel,

598 epilepsie.

599 apekool, onzin.

600 poppenkast.

waar levenlooze poppen acteurs en actrices zijn, en 't vernuft en de welsprekendheid van mannen uit de heffe des volks door ruwe, niet zelden dubbelzinnige kwinkslagen de lever van jong en oud doet schudden, – die lange, smalle poppenkramen, gewoonlijk met een behangsel van rood en wit geruit katoen bekleed, waar Jan Klaasen binnen in zit verscholen en zijn poppen souffleert, trots de beste minister zijnen koning, als 't uur daar is om een troonrede uit te spreken? Zulke straatcomedies zijn eigenlijk voor kinderen bestemd. Neem 't ons intusschen niet kwalijk, dat wij, die de kinderschoenen reeds ontwassen zijn, toch even voor de poppenvertooning blijven stilstaan en oog en oor prijs geven aan de kluchten en grappen van Jan Klaasen.

Dit althans is er 't eigenaardige van, dat het zeer nationaal is, – en dat kan men van uwe fatsoenlijke stadsschouwburgvertooningen toch niet altijd en van uwe fransche, duitsche en italiaansche opera's in 't geheel niet zeggen. Ook staat het te bezien, waar dikwijls wel 't zuiverst de natuur wordt afgebeeld en der waarheid 't meest hulde geschiedt, – bij de Leidsche poort in uw stadsschouwburg, die zoowel uit hout opgetimmerd als dit draagbaar tooneel van latten en planken is zamengeflansd, – of hier op de Nieuwe Markt, in dezen katoenen tempel van Thalia.⁶⁰¹ 't Doet trouwens ook niets ter zake.

⁶⁰¹ De betekenis is 'weelde, rijkdom'. De naam Thalia wordt het vaakst gegeven aan Waalse meisjes. Muze van het blijspel.

Théâtre ambulant

Ooms kunstgevoel gaat te gast bij een ronzebons.

In een vrij land heeft ieder smaak en keuze vrij, wij zien er u in 't geheel niet boos of nijdig om aan, dat gij u in eene gemakkelijke vigilante naar fransche of italiaansche opera's laat kruijen, – haal gij den neus nu ook niet op over ons, dat wij 't “vermakelijk” Jan-Klaasen-spel een paar oogenblikken van aandacht toewijden.

't Verwondert gewis niemand, als wij onze lezers verzekeren, dat zich al schielijk, nadat “Hans” (zoo wordt in 't plat-Amsterdamsch des scherpregters knecht genoemd;) op 't roodgeverwde “schollem” zijn dagwerk had volbragt, rondom dit *théâtre ambulant* eene talrijke schare van kijklustigen had vereenigd. De nieuwsgierigheid is een der erfzonden van den *pursang*⁶⁰² Amsterdammer. Hoe honderde malen ook gezien en aangehoord, een marionettenspel blijft, zoowel als de prentenverzameling voor de glazen van Buffa en de gekapte koppen van Ferminet⁶⁰³ in de Kalverstraat, altijd zijn aantrekkelijkheid voor hem behouden. Al moeten die bakkersknecht en die schoenmakersjongen en die kantoorlooper ook vijfentwintig malen daags op bevel van hunne meester's dezen weg langs gaan tot het volbrengen hunner boodschappen, zij zullen toch geen enkele reize troef verzaken, om niet eens op zijn minst vijf minuten zich bij 't kijkend personeel aan te sluiten, dat met open oog en monden de kunst van dezen straatpriester van Thalia en Melpomene⁶⁰⁴

602 pur sang, volbloed.

603 middenstanders, winkeliers.

604 Melpomene was een van de negen muzen uit de Griekse mythologie. Haar naam betekent 'koor' of 'zingende', en ze was de muze van de zang en dans samen.

staat te bewonderen en zich over zijn snaaksche uitvallen de wangen nat van tranen en den mond uit de haken lacht. Dat gij onder de toeschouwers een enkelen, veteraan ontmoet, bevreemde u niet. 't Leven in Oranje-Nassau⁶⁰⁵ is, na zoo vele campagnes vol afwisseling en onrust, te bijster eentonig, om er zich niet eens voor schadeloos te stellen door de kluchtige schermutselingen tusschen Jan en Trijn, die hier in deze poppenkast zoo bloedeloos worden geleverd. Een' Marker zeebonk en een paar Ransdorper melkboeren is 't ook niet kwalijk te nemen, dat zij hier hun hart eens komen ophalen; op dat barre eiland in het midden der Zuiderzee en in het platte, vervelende Noord-Holland, met zijn eeuwige weiden, zonder lommer of schaduw, wordt hun 't levensgenot toch slechts met mondjes-maat toegemeten. Renteniers, met lange blaauwe jassen en witte halsdoeken en kindermeisjes met snoeperige kornetjes op 't hoofd en nog snoeperiger kindertjes op den arm, zijn van nature nieuwsgierig, en "'t spel zou niet compleet" zijn, zoo als men zegt, indien zij hier ontbraken. Ook aan dien belagchelijk-deftig uitgedosten aanspreker nemen wij 't niet euvel, dat hij staan blijft en daardoor een ongevraagde hulde bewijst aan 't talent van Jan Klaasen. Zijn dagelijksch ambtwerk is niet van 't vrolijkste, al heeft de gewoonte op hem ook al haren invloed uitgeoefend, zoodat hij er even koud en koel onder blijft, wanneer hij zijn boodschap opzegt of afleest, als de doodgraver, zijn vennoot, bij 't delven een graf. Welkom wordt hij nergens geheeten, de zwartgerokte sjouwer, omdat hij ons altijd kwade tijding klapt, tenzij door hongrerige neefjes en nichtjes, aan wie hij 't overlijden van een rijken erfoom komt vertellen. Geen wonder daarom, dat hij anders overal de *bête noire*⁶⁰⁶ is der spotlustigen en dikwijls, bij zijne omzwervingen door Amstels straten, meer moet lijden van jong en oud, dan bij ons 't winterkoren op den esch van de koude. Geen wonder dus, dat ook die kleine kabouters reeds nu beginnen, wat zij, als zij volkomen uit de kluiten zullen gewassen zijn, nog in een erger graad aan hem zullen doen, – dat zij nu reeds hun

605 de kazerne.

606 zwarte schaap (beest).

plaahtalent beproeven, door hem eens aan ‘t lanfer⁶⁰⁷ van zijn aanstootelijk hoofddekseel en aan de slippen van zijn rok te trekken. Hoe zou er sympathie kunnen bestaan tusschen hem, die van niets dan dood en dooden weet te vertellen en alleen op lijken aast, en die kleinen vol levenslust en levensdroomen en voor wie *Freund Hein* nu nog geen engel is des vredes? Stond het in hunne magt, zij verbanden den dood uit de wereld, even als de gevallen engelen aan de ketenen der duisternis werden overgegeven. Maar, nu hun dat onmogelijk is, trachten zij zich toch eenigermate daarvoor schadeloos te stellen door zijn verwaanden heraut en dienaar zoo veel “plagerij” aan te doen, als hun moedwillig vernuft slechts weet te verzinnen.

Dat hij ’t zich lijdelijk laat aanleunen, begrijpt gij, is geen christelijke onderwerping of lijdzaamheid, – neen; hij verkropt het slechts, hij durft zich niet verweren, al wilde hij wel, en lacht maar in zijn vuistje, dat bij zich later over al die balddadigheid en euvelmoed schitterend zal wreken, als hij langs de huizen ook van deze zijne kwelgeesten zal rondvertellen, dat zij de slagoffers van zijnen holoogigen Meester zijn geworden. ‘t Schijne nu, dat zijn ernstig ambt hem geen oog of oor moest doen hebben voor de kluchten van een Jan Klaasen; maar, zoo als wij reeds zeiden, ‘t harde eelt der gewoonte is hem over ‘t hart gewassen en zonder natte oogen en met geen de minste aandoening in zijn stem heeft hij zijn eentoonig dagelijksch lesje leeren opdreunen. Hij wordt er niet in ‘t minst door ontstemd, als hij die bonttoegetakelde poppen ziet dansen en Paillasse⁶⁰⁸ zijn niet zelden zeer dubbelzinnige aardigheden hoort verkwanselen. Hij wil wel eens medelagchen, en doet het ook van harte, als de klucht hem bijzonder smaakt. Hij zal er straks niet minder zemelig en temerig zijn formulier om opprevelen, zoodra hij zijn bekomst heeft van de pret en zijn wandeling weêr zal vervolgen.

607 Na eene wandeling langs de zee kant, zagen wij een lief en stil meer aan de stad gelegen: hier vermaken zich de Enkhuizenars met zeiljachten, welke wij wat verder in gereedheid zagen brengen; sommige waren zeer net beschilderd. – Als eene bijzonderheid merkte ik op dat men aan de huizen waar een sterfgeval plaats had gehad, een zwarten lanfer* voor de deur hing. [rouwlint] * Lamfer of lamfeter, krip of floers. *Nederland in den goeden ouden tijd*(1942)–Jacob van Lennep dbnl.org
 608 paljas, grappenmaker.

“Een doodbidder bij een Jan-Klaasen-spel! Dat ‘s oneigenaardig,” roept gij. Neen, Lezer, hij is daar niet misplaatst. ‘t Ware wenschelijk, dat allen, die ergens staan moeten, zoo juist op hunne plaats stonden, als hij hier op de zijne. Ziet gij niet in ‘t geheele groepje, dat om die poppenkast is bijeengeschaard, een kopij op verkleinde schaal van de wereld? Ieder stand, ieder leeftijd, ieder betrekking is hier gerepresenteerd, en de man, die beneden in de kast zit verscholen, laat u door zijn poppen vertoonen, hoe ‘t in de wereld toegaat. Men lacht er om en – men vergeet er ‘t eigenlijke doel, de ware bestemming van ‘t leven onder, zich vergapende aan een ijdel schijn. Zoo laat men zijn dagen voorbijsnellen, ongedachtig aan ‘t einde – en ziet, eer men ‘t vermoedt, heeft hij, die zich niet laat verbidden en van geen uitstel weet, u bij de hand gevat, de man met de zeissen, die alles wegmaait, rijp en groen, wat hem voor de voeten staat. Daarom nu moet, om ‘t afbeeldsel te voltoojen, ook hier niet de heraut van dien Geweldige worden gemist, als zijn vertegenwoordiger. Hij maakt de donkere slagschaduw uit op dit lustig tafereeltje, die niet mag ontbreken, om ‘t licht zoo wel te temperen als scherper te doen uitkomen. Al is zijn persoon onbeduidend en velen tot aanstoot, hij predikt ook, als zendeling van hem, die zonder medelijden op alle spel door menschen gespeeld, met zijn verstijvenden adem blaast en – wat het gelukkigst is — ook aan alle oogbegoocheling voor goed een einde maakt.

Sta dan gerust en ongedeerd hier bij dit poppenspel uw nieuwsgierigheid botte vieren, zwarte bode van den dood; elders kittele uw komst de spotzucht der joligen, hier eerbiedigen wij uw verschijning als regt op haar pas. Predik door uw komst de les, die wel hard is, maar heilzaam wordt en weldadig voor elk, die haar diepen zin verstaat en zich overtuigen laat, dat hij, om haar eens voor ‘t laatst te hooren, zich de ooren niet kan stoppen, – predik overal, waar gij gaat of staat, het *memento mori!*⁶⁰⁹ Blijf u hullen in dat kleed der rouw, al is het ook ‘t schijnheiligt masker, dat ooit werd voorgebonden; want, uw hart deelt er niet in. Integendeel, het moet vrolijk

609 gedenk te sterven! Weet dat je doodgaat.

zijn – als gij ten minste een goed huisvader en verzorger der uwen zijt, vrolijk, zoo dikwijls de knokelige zeissenman, die u de “bruggen”⁶¹⁰ smeert en uw schoorsteen doet rooken, u uitzendt langs straten en grachten met een nieuwe Jobstijding. Ruil toch dat kleed niet voor een nieuwmodisch pak; gij zijt er ons ‘t afbeeldsel meê van uwen meester en gebieder, en ‘t is immers goed, reeds van verre zijne komst te bespeuren, om, als hij werkelijk dáár is, toegerust te kunnen zijn met gordel, male en staf,⁶¹¹ tot de reis naar het beter land hierboven?

Doch – al lang genoeg bij een doodbidder gemediteerd! De man mogt er zijn nederigheid eens door ontleeren, want een doodbidder met een hoogmoedig hart is een onding, en, indien dit niet het geval was, voorondersteld, dat de mannen van dien gilde even ongevoelig voor vleijerij zijn, als ze ‘t voor den plaaglust van Amstel’s straatpubliek blijken te wezen, zoo mogt misschien de een of ander lezer meenen, dat wij een eigenbatig doel er meê hadden en de gunst dier “zwarte kraaijen”⁶¹² zochten te bemeesteren, ten behoeve van den een of ander uit eigen familie. Dit is echter geenszins ‘t geval. Wij verzoeken, dat men ons op ons eerewoord geloove. ‘t Waren zoo maar van die opkomende of invallende gedachten, gelijk men ze noemt, die ‘t zien van den gebeften en gelamferden⁶¹³ aanspreker in ons had opgewekt.

Intusschen zeggen wij weinig of niets van ‘t poppenspelzelf, waarbij wij ons nu ophouden. Wij hadden ‘t vroeger in ons eigen dorp van een doortrekkend gezelschap wel beter zien uitvoeren. Oom vond het nog al aardig, dat eene pop, Jan geheeten, bij een huiselijk krakeeltje zijn wettige huisvrouw opnam en vierkant in een kist stopte, en er een dikken bulhond boven op plaats deed nemen om de gevangene te bewaken,

610 boterhammen (Dr.)

611 Ende hy gebodt haer, dat sy niets en souden nemen tot den wech, dan alleenlick eenen staf, geen male, geen broot, geen gelt in den gordel. *Biblia, dat is: De gantsche H. Schrifture, vervattende alle de canonijske Boecken des Ouden en des Nieuwen Testaments* (Statenvertaling 1637)

Marcus 6:8 NBG51 En Hij gebod hun niets mede te nemen voor onderweg, dan alleen een staf; geen brood, geen reiszak, geen geld in de gordel

612 volkse aanduiding van doodgravers.

613 met een bef en een sluier.

en dat er daarna een nieuwe persoon, Markus genoemd, bijkwam, die gaarne, uit groote schagcherzucht, eens in de kist wilde kijken, maar voor kwâ noch goê woorden Teunis (zoo heette de hond) kon belezen om zijn plaats te verlaten, en dat de grap hiermeê besloten werd, dat Jan eindelijk ook meester Markus in de kist wist te goochelen, – dat alles vond Oom nog al aardig, – het ging ons evenwel anders. Geestig was er niets aan, en veel te leeren viel er ook niet bij, zoodat wij den vertooner gaarne hadden willen aanraden, om eerst nog een lesje bij andere meesters in die kunst te halen, voordat hij zich in ‘t openbaar waagde. ‘t Publiek dacht er zoo niet over.

Ten minste gedurig schaterde het zijne tevredenheid uit, als er eens een kwinkslag viel, die klonk, of als Jan met een krachtigen zeemansterm nadruk aan zijn woorden bijzette, of als de poppen voorondersteld werden elkander eens duchtig den mantel uit te borstelen, Jan zijn Trijn en Trijn, om de gerechtigheid van ‘t spel, wederkeerig haren tyrannieken Jan. Bij zulk gehairpluk gaat het hart van het volk open en geniet. Zoo hier ook: een kleine knaap uit het Burgerweeshuis, in zijn Van Speyks-liverei gedost, vond zooveel behagen in de elkander met klappen inzepende poppen, en schaterde het zoo geweldig uit van lagchen, dat de naad van zijn broekje er van barstte. Tot bitter leedwezen van de omstanders was de vertooning eerder afgeloopen dan men wenschte. De man kwam onder den tabernakel voor den dag kruipen en verontschuldigde zich er over, dat hij zijn spel niet langer rekte, door te zeggen, dat hij zoo droog in de keel werd. Zoowel Oom als de aanspreker en de bakkersjongens en ‘t van-Speykje vonden dat verduiveld geestig gezegd en meenden ook daarover nog eens luidkeels te moeten lagchen.

Oom had wel lust, om ook met dezen kunstenaar een accoord aan te gaan tot het bezoeken van ons dorp. Gelukkig gaf de man hem terstond te kennen, dat hij voorgenomen had alleen de stad zijner inwoning en bij buitengewone gelegenheden ook Haarlem, de omliggende dorpen, Zaandam en Buiksloot op zijn talenten te vergasten, en dat hij niet gaarne zijne reizen verder uitstreckte. Onze Assessor was daardoor wel eenigermate

uit het veld geslagen; maar hij wist zijne teleurstelling, ook al in geen woorden meer uit te drukken dan deze:

“Nou, as ‘t niet kaan, dan kaan ‘t niet,” en daarmee nam hij afscheid van den heeschen virtuoos en diens wandelend theater.

“Het valt niet te ontkennen,” zeide later onze schoolmeester, toen hij met ons onze reisaanteekeningen doorliep en ‘t gesprek op deze draagbare schouwburgen viel, “dat zij goed ingerigt zeer weldadig kunnen medewerken tot ‘s volks zedelijke ontwikkeling. Ik wilde, dat eenige menschlievende mannen zich de zaak eens ernstig aantrokken. Er is wel in ons land eene maatschappij tot veredeling van ‘t paardenras tot stand gekomen, – ik wenschte, dat er zich ook eens een compagnieschap vinden liet, die zich tot doel voorstelde de ronzebons en marionetten op een beter voet in te rigten en te zorgen, dat daarin zulke dingen vertoond werden tot vermaak van ‘t volk, die tevens ook weldadig werkten op hun hart, gevoel en zeden. Om delagere standen tegen het kwaad te waarschuwen en ze daarvan af te schrikken, rigt men schavotten op en doet men de werkers der ongerechtigheid hunne regtvaardige straf in ‘t openbaar ondergaan. Men moest nu ook het schoone van de deugd openlijk ten toon stellen ter aanprijzing. Daartoe behoeft men geen monniken of zendelingen op de hoeken der straten en op de pleinen, boven van een verheven stellaadje een kurkdrooge en dorre moraal of pligtenleer te laten prediken; men kon met het nuttige ‘t aangename vereenigen; des te schielijker vond het bijval, des te gemakkelijker ingang? ‘t Volk wil geen leer alleen, maar aanschouwelijke beelden. Door het zintuig des gezichts moet op de ziel gewerkt worden. Een beeld, dat gezien is, prent zich dieper in ‘t gemoed, dan een woord, dat slechts gehoord werd. Liever, dan dat men zich vereenigd had om jonge lieden tot bekwame jockeys op te leiden, had ik gezien, dat men penningen tot een fonds bijeengebragt had om daaruit de vorming te bekostigen van welgekozene personen tot bekwame ronzebonsvertooners. Ik hoop, dat de aandacht van invloedrijke mannen daarop nog eens gevestigd worde.”

Wij konden ons met de gevoelens en wenschen van onzen

meester zeer wel vereenigen, en drongen er bij hem op aan, dat hij zijne gedachten daarover nog eens uitvoeriger op 't papier zou brengen en door den druk wereldkundig maken. Hij wilde dat wel doen, beloofde hij ons. Of hij 't al gedaan heeft, weten wij niet; misschien maakt hij dit punt wel tot onderwerp der voorlezing in 't Nut, die hij over weinige dagen moet houden.

De Oude Kerk

Schoenpoetsers en kiezentrekkers. Augurken- en boekenstalletjes. De Oudekerk. Over de Oude-Brug naar ons logement terug, waar Oom terstond een brief aan Anna in klad brengt.

Onze weg leidde nu naar de Oude Kerk, die ons als zeer bezienswaardig voor den vreemdeling, om hare monumenten en geschilderde glazen, was opgegeven. Hier, op de Nieuwe Markt, was overigens alles ook zoo door ons in oogenschouw genomen, dat wij er voorshands genoeg van hadden. En waarlijk, als men eenigen tijd heeft rondgeslenterd tusschen al die woelwaterige Amsterdammers en zich op en neêr heeft laten golven door de komende en gaande menigte, dan snakt het gemoed ten laatste wel eens naar wat verpoozing en verademing op eene plaats, waar minder onrust heerscht.

Oom werd ook verlegen, nu eens met zijn schoenen, door 't tal van gedienslige knapen, die hun smeersel tot boven de wolken roemen en om al hun gediensligheid u doen wenschen, dat men goedschiks het dragen van schoeisel kon afschaffen, dan weer eens met zijn eigen tanden en kiezen; niet, dat er hem plotseling een togt of zinking op viel, die 't hem deed uitgillen van pijn, maar uithoofde van de velerlei aanvechtingen, waaraan hij hier blootstond, om ze zich voor weinig geld en in 't geheel niet voelbaar uit hunne kassen te laten ligten, scheuren of breken, door mannen, die met elkander een wedstrijd in 't op vijzelen hunner behendigheid schenen te hebben aangegaan. Want, terwijl de een er op snoefde, dat hij nog onlangs den zweedschen koning Bernadotte en den groothertog van Zwitserland van een paar knagende plaaggeesten had verlost, zonder dat het hun vorstelijk gebit één enkelen druppel bloeds had gekost, schreeuwde een ander met vervaarlijk misbaar

en armgezwaaï, dat hij eerst den regten slag er van had, om iemand van de tergendste aller pijnen te bevrijden: hij trok de kiezen zoo subtiel en zonder eenige aandoening van pijn, als men een hairtje uit de boter trekt. Daarenboven was hij uitvinder van en had hij octrooi voor een zeker preparaat, na jaren zoekens ontdekt, – waarmee men gewaarborgd was tegen alle herhaling van pijn tot aan zijn sterfdag en nog langer, nadat men eerst door zijn handen zich 't aangestoken gebit had laten ontnemen.

“k Leuf 't wal,” gaf Berend-oom den zelflofredenaar ten antwoord, “maar ik heb dien kunsies niet neudig; miin tanden en koezen zitten mij nog zoo vaste inne bek, da'k er zoo'n pochhans,⁶¹⁴ as dou zinst, wal in eenen slag meê kan deurbiiten.”

Maar Oom zou dan ten minste dit ééne fleschje met tinctuur tot zuivering van het tandvleesch en dit enkele doosje met poeder, om 't glazuursel gaaf en ongeschonden te bewaren, van hem aannemen, – stelde nu de marktschreeuwer hem voor, – en 't aan vrienden en kennissen ter zijner aanbeveling uitreiken. Zijn adres stond op de etiquette aangewezen.

“Och, miin goeje vrund,” hervatte de Assessor, “bei oes te lande hold wij oes met zukke snaorderijen niet op. Wij hebt daor welwater⁶¹⁵ gnog inne putte en daor wil 'r glezuursel er ook wal van op bliven. En is er smangs iene, die met 'n rötterige koeze te doen hef, dan löp hi met 'n gang hen oeze smid. Dee versteit de kunst ook nogal redelikies, krek zoo goed as dou 't wal denken mögst.”

Gelukkig werd hier de wonderman door een tandlijder aangesproken, die een proef van zijn talent voor een rebellerend onderdaan zijns gebits van hem verlangde, en zoo raakte Oom van 't lastig aanzoek verlost, om zich voor zijn goede geld dingen aan te schaffen, waaraan hij geen behoefte had. Wij hadden naauwelijks een twaalfstal treden onzen weg vervolgd, of een vervaarlijk geschreeuw, dat boven al 't gedruisch uitklonk, deed ons onwillekeurig achterom zien. 't Leed geen bedenking,

⁶¹⁴poehans.

⁶¹⁵bronwater.

of de gorgel van den armen sukkel bragt dien pijnlijken kreet voort, die zoo even den kwakzalver had aangesproken en nu 't genoeg en smaakle, om diens kunstvaardigheid op eene hoogst gevoelige wijze aan zijn ongelukkig tandvleesch en gebit te ondervinden. Berendoom was uiterst verontwaardigd over den grootspreker en had wel terug willen keeren, om hem eens over zijn gezwets te kapittelen.

“Den kerel möt mij niet weêr under d'oogen komen, of ik zal hom! Allerwegges za'k hom bekend maken as 'n grooten bluusterboksem,⁶¹⁶ as 'n verflimden poehaan.⁶¹⁷ Vat miend 'i wal? Wol hi mij ook niet nog inne lompen schuppen⁶¹⁸ met ziin tingeturen en pooijer?”⁶¹⁹

“t Geschiedt altemaal om den lieven broode,” was ons verzoenend antwoord.

“Leven en laten leven, Oom!”

“Wat? Wol 'i den kerel nog veurspreken? Zukke beschiiters müssen 't land oetband worden, dat müssen ze. De pelisie mus 't niet liden willen, dat zukke knapzakken nog heur praktiken zoo in 't openbaor möggen driiven.”

Wel raar! Herkent gij aan zulk een taal den Drenthenaar? Gij weet toch, op 't platteland van 't gewest onzer inwoning vindt anders al wat vreemd riekt en van verre komt gewoonlijk nog al sympathie. Zoo hoort menigeen den ongeordenden oefenaar, die een paar malen Van der Kemps⁶²⁰ verklaring van

616 windzak, snoever, pocher. *Proeve van een woordenboekjen van den Drenthschen tongval* Alexander Lodewijk Lesturgeon 1844 delpher.nl

617 poehaan is een bepaald soort vis. delpher.nl Misschien bedoelt Berendoom een bepaalde haan. Pochhans.

618 ziek maken? In de lappenmand schoppen?

619 tincturen en poeders.

620 KEMP (Carel Marie van der), zoon van den volg. en Carolina Adriana de Lille, geb. te 's Gravenhage 18 Juni 1799, gest. aldaar 17 Sept. 1861. Hij genoot zijn eerste opleiding in zijn vaderstad, waarna hij 14 Sept. 1816 te Leiden als student in de rechten en letteren werd ingeschreven. In 1822 promoveerde hij aldaar op proefschrift *De juris Romani principii circa jura personarum et successionum ex XII tabulis* (L.B. 1822); ook in Ned. vert.: Een nieuwe beschouwing van de wet der XII tafelen (Leiden 1822). Hij vestigde zich na zijn promotie als advocaat in den Haag, waar hij in 1838 plaatsvervangend kantonrechter werd. In 1858 werd hij benoemd tot raadsheer in het Provinciaal Hof van Zuid-Holland, welk ambt hij tot zijn dood heeft bekleed. Hij behoorde tot de krachtige voorstanders van de onverzwakte handhaving van het leergezag en de leertucht in de

den catechismus en Frankens *Mergh*⁶²¹ heeft doorgeblokt en “vastkopt”⁶²² genoeg is om een paar dozijnen bijbelplaatsen achter elkander op te dreunen, – *n’importe*,⁶²³ of ze te pas worden aangebragt, – liever, dan den man, die van kindsbeen af reeds er toe opgeleid is en er bestendig nog al zijne studie van maakt, om de Christelijke waarheid door en door te kennen, ten einde zijn gemeente niet met holle klanken te begoochelen, maar met woorden des heiligen geestes te voeden en te versterken. “Dat is eerst een’ kerel,” zegt men van hen, die met wat meer dan gewoon geheugen begaafd en daarenboven brutaal genoeg er toe zijn, om openlijk het woord voor de scharen te voeren, en ellenlange gebeden, op zingenden toon, weten uit te galmen, waarin niets vergeten en zoowel de antichrist vermeld wordt als de viervoetige bevolking van veestal en schaapskooi.

“Jongs, wat kön hi het zeggen; dat was plomp,” ziedaar de lofspraak over verloopen schepers, luije snijders en opgeblazen weversknechten, die sterk genoeg van longen zijn om twee of drie uren achter elkander zonder samenhang of verband over geestelijke onmagt, voorbeschikking, wedergeboorte, duivel, laatste oordeel, erfzonde te rammelen en met de vreeselijkste kleuren de plaats der pijniging afschilderen, zoodat er des zuchtens en des spikkens⁶²⁴ geen einde komt bij de diepgeroerde vergadering. Met dezelfde onverantwoordelijke

Hervormde Kerk en was dogmatisch een overtuigd Calvinist. Zoo wijdde hij een uitvoerig werk aan De eer der Ned. Herv. Kerk, gehandhaafd tegen Ypey en Dermout (Rotterdam 1830-33, 3 dln.), waarin hij zijn denkbeelden op heftige wijze uiteenzette tegen de gematigde Geschiedenis der Ned. Herv. Kerk van de genoemde predikanten. Een ethisch-godsdienstig vraagstuk behandelde hij in Iets over het toenemen van den zelfmoord in onze dagen (Amst. 1832). enz. *Nieuw Nederlandsch biografisch woordenboek*. Deel 4 (1918)–P.J. Blok, P.C. Molhuysen. dbnl.org
Herdenkingsboek: *Ter nagedachtenis van Mr. C.M. van der Kemp* Hendrik Jakob Koenen 1862 delfher.nl

621 Wellicht analoog aan (Medulla theologica, A’dam, 1623, vertaald door L. Meyer: *Mergh der godgeleerdtheidt*, A’dam, 1656, 1670). *Geschiedenis van de wijsbegeerte in Nederland tot het einde der negentiende eeuw* (1959)–Ferd. Sassen. dbnl.org Of opvolger van: *Mergh des Evangeliums, ofte Kort summier van de leere van Godts verbonden, volgens de oorspronkelyke zuiverheid der Hervorminge ...* Edward Fisher (=Edward Fischer) 1757 delfher.nl Franken nog niet gevonden.

622 goed geheugen.

623 van geen belang, hoe dan ook. Important (Fr.) belangrijk.

624 niet gevonden.

ligtvaardigheid gaat men te werk ten aanzien van zijn ligchaam, als men met kwaal of krankheid is bezocht. Hongaarsche dokters en oliekoppen⁶²⁵ vonden te voren het onbepaaldste geloof, en hier en daar in ons gewest schuilt er nog menigeen in 't verborgene, die er wel om zou willen "kriiten,"⁶²⁶ dat die vreemde snuiters zich thans niet meer zoo als vroeger op onze dorpen laten zien.

Gelukkig echter, dat er onder de "potkers" en "scheresliipers," die hunne waar bij ons rondventen van hun bedrevenheid proeven willen geven, nog altijd sommigen gevonden worden, die ook met dranken, poeders, zalven, smeersels, en wat niet al, voor allerlei ongemakken bekend zijn en gaarne raad leenen, als zich slechts daartoe de gelegenheid aanbiedt. Tegen hetgeen zulke lieden als beproefd aanprijzen, kan het beste recept van den kundigsten arts niet opwegen. Die menschen, zegt men, komen zoo overal en hooren hier wat en zien daar wat, en hebben dus een rijken schat van ondervinding: waarom zou men hunnen raad zich niet ten nutte maken?

En dan die "boerendokters"⁶²⁷ te Lage, te Zuidlaarderveen, te ja, waar niet al! Getroost men zich niet leelijk weêr en slechte wegen, om van uren ver aan die wonderdoeners zijn goede centen te gaan offeren, terwijl men den wettig-bekwaambevonden en toegelaten geneesheer onbarmhartig links laat liggen?... Is de echte Drenthenaar van dien geest, wel raar dan, dat onze erentfeste⁶²⁸ Oom zich zoo bijster boos maakte over die vreemde "poehaans,"⁶²⁹ zoo als hij ze noemde, die hunne bedrevenheid in het kiezentrekken op hooge toonen den volke voorlogen. Waar 't vandaan kwam, weten wij niet; maar, hoezeer hij op die pogchende gelukzoekers ook de policiewetten in al hare gestrengheid wilde toegepast hebben, willen wij er toch nog wel iets onder verwedden, als hij niet aan den eerste den beste hunner, die met zijn *chais*⁶³⁰ op onzen

625 oliedom.

626 krijten, krijzen, huilen.

627 analoog aan de Podagrissen in *Reis door Drents erfgoed*.

628 oprechte.

629 Hans die poeh zegt? Pochhans.

630 sjees,koets.

“brink” stilhoudt, volkomen toestemming verleent, om de gebitten en de beurzen onzer dorpsgenooten naar hartelust te exploiteren. Wij zeggen het den dichter⁶³¹ na; wie slaapt kunt ge wakker maken, maar wie doet alsof hij in het land van Morpheus⁶³² verkeert is niet te wekken. Nu, wij zouden die snaken ook wel in eere willen houden, doch hun eene geheel bijzondere bestemming aanwijzen. Waren wij regenten des lands, wij droegen hun ‘t scherpregterlijke ambt op, telkens wanneer er een misdadiger aan den lijve moest getuchtigd worden. Al wie gestolen had of anders iets misdaan, waarop de wet nu de straf van geeseling of brandmerk heeft gesteld, zouden wij veroordeeld willen zien, om een mondkuur onder behandeling van die heeren tandmeesters te ondergaan. Geloof ons, Lezer, de overtuiging van schuld zou den delinquent vrij wat dieper in ‘t gemoed worden geprent, dan als hij nu een “kwispeling” met de roede op den ontblooten rug ontvangt of zijn huid even kennismaakt met het gloeiend brandijzer. ‘t Zou hun heugen, zulk eene marteling onder zulke bedrevene handen! En of er bij het bijwonen van zulk een schavottaadje niet door de liefhebbers rijkelijker genoten zou worden, – zie, dat moge een commissie, daartoe van ‘s rijkswege benoemd, eens met alle scherpzinnigheid onderzoeken. Er zijn altijd wel menschen daartoe te vinden tegen behoorlijk rembursement⁶³³ van reis- en verblijfkosten en onder belofte van een diné aan de ministeriële tafel. Wij zullen ons vergenoegen met de zelfvoldoening van er ‘t eerste idée toe te hebben geopperd.

Wijstappen intusschen de Oude Kerk binnen. Dit fraaije gebouw draagt dezen naam met het meeste regt. Het is de oudste kerk, die Amsterdam binnen hare wallen staan heeft; want, is het niet onwaarschijnlijk, dat zij reeds vóór 1220 aanwezig was en toen reeds grooten luister bezat, – boven alle bedenking verheven is het althans, dat er ten jare 1369 onkosten gedaan moesten

631 Hafiz.

632 god van de slaap.

633 vergoeding, terugbetaling.

worden om een toen reeds bouwvallig altaar te vernieuwen. Ofschoon thans aan de hervormde gemeente in eigendom toebehoorende en bij deze in gebruik, zijn er, inwendig vooral, nog sporen voorhanden, dat men vroeger ook hier voor de hostie gewoon was te knielen. Onwillekeurig denkt gij er toch aan, als gij, op een der glasramen het sterven der “Heilige Jonkvrouw” afgebeeld ziende, een kolossale waskaars in hare handen opmerkt, al weet gij tevens geene woorden te vinden, om genoeg de kunst van den meester te loven, die de vlam dier kaars zoo wonderschoon heeft weten na te bootsen dat er niets aan uwe illusie ontbreekt. Zoo wordt u diezelfde tijd, toen men den duivel niet door het evangelielicht, maar door waslicht meende te kunnen verdrijven, nog door eene andere geschilderde ruit in ‘t geheugen geroepen, namelijk door die, waarop een aanzienlijk man in graauw monniksgewaad, voor de apostelen Petrus en Paulus knielende, is afgebeeld. Dit glas, zoo gaat de mare, gegeven zijn door een zekeren Jan Klaaszoen Hoppen,⁶³⁴ burgemeester van Amsterdam, en wel als boete, hem door den paus opgelegd, omdat hij zich verstout had aan Luthers ketterijen een luisterend oor te leenen. Ons dacht, dat vooral die waskaars des zondags onder de preek de stichting

634 Jan Cleas van Hoppen. 1479, 1481, 1490-1491.

In de Oude kerk, te Amsterdam, zijn, volgens de beschrijving dier stad, door Wagenaar, in fo., deel II, bl. 96, en die zulks uit het Memoriaal van Kerkmeesteren, bl. 77, 79, heeft getrokken, drie geschilderde glasramen, zeer fraai door dezen meester, in het jaar 1555, vervaardigd; het eerste is in het Voet-boogschutters-koor, in twee afbeeldsels verdeeld. In het bovenste ziet men de Boodschap des Engels aan Maria, in het andere het Bezoek van Elisabeth aan de H. Maagd. Onder aan staan Paulus en Petrus, voor den eersten van welken, een aanzienlijk man, in een graauw monniksgewaad, zijnde de schenker van het glas, Burgemeester Jan Claaszoen Van Hoppen, en voor den anderen eenige vrouwen geknield liggen. - Het tweede in het Vrouwen-koor ten noorden. Het glas Maria-Boodschap was eene boete, den genoemden Burgemeester Van Hoppen, te Rome, opgelegd, werwaarts hij, wegens ketterij veroordeeld, eene pelgrimsreis moest ondernemen, om zich met de Kerk te verzoenen, en tevens een jaar lang niets dan water mogt drinken. Ed. Fetis zegt, in het Bulletin de l'Académie royale de Belgique, 1854, bl. 196, dat hij, bij zijn bezoek aan den Paus, de opmerking deed, dat in zijn geboorteland het water zeldzaam en ongezonder was, weshalve hij toestemming verzocht, om daarin een weinig hop te mogen mengen. Deze vrijheid verkregen hebbende, maakte hij geene zwarigheid, om alle soort van bier te drinken! *De levens en werken der Hollandsche en Vlaamsche kunstschilders, beeldhouwers, graveurs en bouwmeesters, van den vroegsten tot op onzen tijd* (1857)–Christiaan Kramm. dbnl.org

der schare nog al hinderlijk moest zijn en dat de redenaar op gindschen kansel al een Chrysostomus⁶³⁵ in zijn vak behoorde te wezen, om dat nagebootste licht een domper⁶³⁶ op te zetten; doch, de kerkbewaarder, die ons rondleidde, zei, dat hij daar nooit iets van bemerkt had. Trouwens, de gewoonte kan veel uitwerken en gewis is er geen zestiende⁶³⁷ van de vergaderde menigte zondags, die er nog op let, dat die glazen zoo heerlijk geschilderd zijn, even zoomin als zij hare aandacht nog vestigen zal op die orgeldeuren waaraan Heemskerk⁶³⁸ al zijn talent heeft ten koste gelegd en die door ons niet onopgemerkt en onbewonderd werden gelaten. Herinneren de glazen ons gedeeltelijk den roomschen tijd, deze deurpaneelen voeren ons in den geest terug tot de dagen des Ouden Verbonds. De tafereelen zijn uit Israëls geschiedenis gekozen. Een er van stelt de omdragt der verbondsarke om Jericho's muren voor; een tweede den dans van koning David voor diezelfde arke, terwijl Michal⁶³⁹ hem daarover bespot; een derde paneel is beschilderd met het tweegevecht van Isaïs dapperen zoon

635 De heilige Johannes Chrysostomus was een beroemd prediker, aartsbisschop van Constantinopel, van 26 februari 398 tot 403. Hij is een van de kerkvaders en werd in 1568 verheven tot kerkleraar.

636 kaarsendover.

637 een kwart van een kwart.

638 Eertijds bezat de kerk veertig altaren. Voor het hoogaltaar schilderde Jan van Scorel in 1530 een stuk, Christus aan het kruis, terwijl Maarten van Heemskerk daar later luiken met de Kruisdraging en de Verrijzenis aan toevoegde. *Elseviers Geïllustreerd Maandschrift*. Jaargang 17 (1907) dbnl.org
HEEMSKERK (Marten) werd in 1498 te Heemskerk, aan welk dorp hij zijn naam ontleende, geboren. Zijn vader heette Jacob Willemsen van Veen, oefende den landbouw uit en wilde zijn zoon ook in dat bedrijf opleiden. Deze had echter daarin geen lust en wilde schilder worden. Hij ontving het eerste onderwijs in de kunst van den Haarlemschen schilder Cornelis Willemsz., kwam later te Delft bij Jan Lucas en daarna te Haarlem bij den beroemden Jan Schoorl, die, zijne groote vorderingen ziende, hem van zich verwijderde. Hij vertrok nu, na het vervaardigen van eenige verdienstelijke stukken, naar Italië, alwaar hij drie jaren bleef en zich met alle vlijt oefende. Teruggekomen zette hij zich te Haarlem neder, was er met eer, roem en voordeel werkzaam en overleed er op den 1sten October 1574. *Biographisch woordenboek der Nederlanden*. Deel 8. Eerste stuk(1867)–A.J. van der Aa. dbnl.org

639 Van Aarons kinderen ende van die leuiten, ende vanden princen die Daudid vergaderde om die Arcke weder te brengen tot Ierusalem, Van Michal Daudis wijf die hem versmade, doen hi voor die Arcke spranck. *De Vorsterman Bijbel* (ca. 1528-1531) dbnl.org

en den befaamden Goliath, terwijl een vierde u zien laat, hoe de overwinnaar in dat gevecht huiswaarts keert, met het afgehouden hoofd van den reus op de spits van zijn slagzwaard, en hoe hij door jubelende maagdenreijen wordt ingehaald en verwelkomd. Ook de kunst van Phidias⁶⁴⁰ heeft hier hare gewrochten uitgestald. Een reeks van praalgraven en andere monumenten versiert dit kerkgebouw. Gij vindt er dat van den beroemden Jakob van Heemskerk,⁶⁴¹ vermaard om zijn togt naar Nova-Zembla. De Muider drost⁶⁴² schreef er deze twee regels onder:

Heemskerk, die dwers door 't ys en 't yzer darde streeven
Liet d'eer aan 't landt, hier 't lyf, voor Gibraltar het leeven.

Verder een gedenkteeken van zwart marmer, prijkend met een latijnsch gedicht van Caspar van Baerle,⁶⁴³ in vergulde letters

640 Phidias, gestorven ca. 432 v. Chr., zoon van Charmides, was een van de grootste Griekse kunstenaars, vooral werkzaam in Athene. Hij werd eerst opgeleid als schilder, maar hij zou uitgroeien tot een van de grootste beeldhouwers van zijn tijd.

641 Heemskerk, Jacob van -, 1567-1607, voer 1596 voor de Amsterdamse regering uit met Jan Cornelisz. de Rijp, om de N. zeeweg naar Indië te vinden: de beroemde Tocht naar Nova Zembla, beschreven door Gerrit de Veer. Van hemzelf bleef een journael bewaard van zijn tocht van 1598-1600. In 1598 voer hij uit met Van Neck, werd 1599 vice-admiraal, zeilde van Jacatra naar Toeban, Grisee, Ambon en weer naar Bantam; 1600 in Nederland terug. Sneuvelde voor Gibraltar. Zijn tocht naar Nova Zembla bezongen door Tollens in de *Overwintering*; Bogaers behandelde zijn *Tocht naar Gibraltar*; H.A. Meijer vereerde hem in zijn groot romantisch dichtverhaal *Heemskerk*, zijn laatste gedicht. De slag bij Gibraltar werd verheerlijkt in een Triumphe-lied op de wijs van Ps. 68, in een Liedeken op de wijze van Maximiliaan de Bossu, en in nog een Victoryliet.

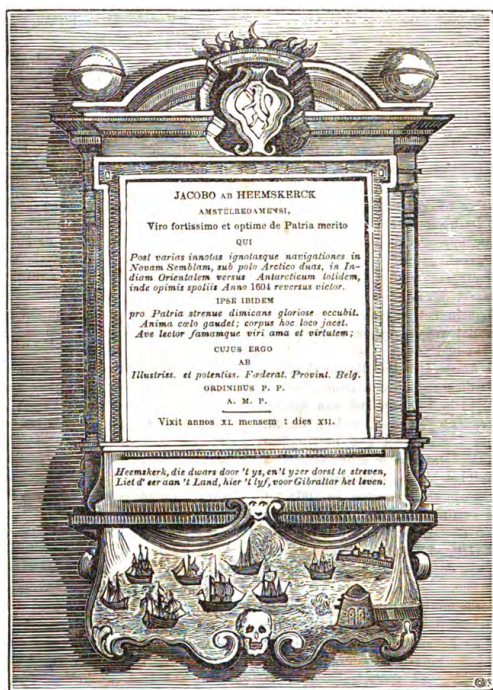
D. Heinsius schreef een lijkdicht, Scriverius een grafdicht; Hooft dichtte een bijschrift bij de glasschilderij in de Zuiderkerk en maakte Heemskerks grafschrift in de Oude Kerk van Amsterdam:

Heemskerck die dwers door 't ijs,
en 't ijser dorste streven,
Liet d'Eer aen 't landt, hier 't lijf
voor Gibraltar het leven.

En dan is er nog een gedicht op de kogel, die Heemskerk het leven nam en die in Velzen gebruikt werd, om mosterd mee te malen. (Varen en Vechten.) *Letterkundig woordenboek voor Noord en Zuid* (1952)–K. ter Laan. dbnl.org

642 Hooft.

643 BAERLE (Caspar van) (2), of Barlaeus, geb. 12 Febr. 1584 te Antwerpen, gest. 14 Jan. 1648 te Amsterdam, was de oudste zoon van den voorg. en van

HET MONUMENT VAN HEEMSKERCK.

ter eere van den zeeoverste Cornelis Janszoon⁶⁴⁴ bijgenaamd het Haantje, een eerste baaiwanger van zijn tijd, bij wiens heldenfeiten het hollandsche hart te gast gaat, even als hij-zelf in zijn leven bij spaansche kogels. Leest maar, wat Laurens Reaal van hem zegt! 't Is op het marmeren blad onderaan te vinden.⁶⁴⁵

Cornelia Eerdewijns. Hij was nog heel jong, toen zijne ouders Antwerpen verlieten, om zich eerst te Leiden en daarna te Zalt-Bommel te vestigen. Na den dood van zijn vader (Jan. 1595) schijnt zijne moeder korten tijd te Dordrecht gewoond te hebben, waar Caspar de latijnsche school bezocht. Maar reeds in het najaar van 1596 was hij te Brielle onder de hoede van zijn oom Jacobus (zie kol. 71), die in die stad rector was en de zorg voor zijn neefje op zich nam. Hij liep daar de latijnsche school af en schreef er al latijnsche verzen. 1 Nov. 1600 werd hij opgenomen in het Staten-College te Leiden en 15 Dec. als theologisch student ingeschreven. enz. enz.

Nieuw Nederlandsch biografisch woordenboek. Deel 2 (1912)–P.J. Blok, P.C. Molhuysen dbnl.org

Caspar van Baerle geschetst Gregorius Mees (Az.) 1862 delpher.nl

644 Jan Corneliszoon de Haan.

645 Afkomstig uit: *Geschiedkundige beschrijving der stad Amsterdam, sedert hare wording tot op den tegenwoordigen tijd; of Beknopt overzicht van*

Hier rust de Heldt, die van zyn Vyandts schepen,
In zeven mael quam zeven vlaggen slepen,
En gaf op 't laetst op twee zoo dapper vonk,
Dat d'eene vlood, en d'ander by hem zonk.

Voorts..... maar genoeg! Een katalogus van alles, wat zich in dit tempelgebouw bevindt en de gedachtenis van beroemde dooden bij de levenden in eere helpt houden, vindt gij elders. Wij schrijven er geen. Anders zouden hier de namen van Willem Van der Zaan, Abraham van der Hulst, Isaak Sweers, Paul Wirts, den schilder Pieter Laurensz, meer onder den naam van Lange Pier bekend, en de dichteresse van het Nut der Tegenspoeden en den Germanicus, Lucretia Wilhelmina van Merken, niet mogen ontbreken, om van minder vermaarden te zwijgen.

Gedenkwaardig is deze kerk verder en zal zij, naar wij hopen, bij den Amsterdamschen protestant altijd blijven, omdat binnen hare wanden, na het uitroeijen der roomsche altaren en het verschoppen der sprakelooze beelden, voor 't eerst de zuivere leer der waarheid werd verkondigd en het avondmaal naar de instelling des Heeren openlijk gevierd. Dat gebeurde op den 29 Mei en 31 Aug. 1578. Moge deze bijzonderheid in levende geheugenis worden gehouden, zoolang nog de laatste der elzenpalen, waarop de Oude Kerk gebouwd is, niet door het vraatziek gewormte tot molm is vermalen, en dan tevens ook het vertelsel van een ciborie⁶⁴⁶ of hostiekastje, dat op een van hare drieëndertig altaren gebruikt werd, uit de dagen, toen men hier nog moeder-Maria en de heiligen aanbad.

Een zekere Fries, met name Bouwen, zou op een nacht door de glazen in deze kerk zijn geklommen en daaruit het voorzegde kastje, dat nog al groot en van kostbaar zilver vervaardigd was,

den oorsprong, de uitbreiding, lotgevallen, bijzonderheden, geestelijke en wereldlijke inrigtingen en gebruiken dier stad Cornelis van der Vijver 1844 delpher.nl Ook alle namen zijn daarin te vinden. Het boek, 490 pag, is een bron geweest. "vindt gij elders."

646 [liturgisch vaatwerk] - De ciborie is in de katholieke liturgie de kelk waarin de geconsacreerde hosties worden bewaard. In tegenstelling tot de miskelk heeft de ciborie een deksel, waarop doorgaans een rechtopstaand kruisje is bevestigd.

met het zich daarin bevindende sacrament gestolen hebben. De dief was echter geen van de slimsten; want hij liet zich vangen. Voor den regter gebragt en tot bekentenis geperst, beleet hij het edele metaal tot een klomp te zamengesmolten en aan een goudsmid verkocht te hebben; maar, het voorwerp zelf, waar 't op aankwam, de heilige hoogwaardige ouwel, met het kristallen glaasje, waarin 't zich bevond, had hij kort en goed hier of daar in het water gesmeten. – o Gruwelijke heiligschennis! hoe is 't mogelijk, dat des roovers hand niet vóór het feit lam of melaatsch werd! (Die ouwel had dat mirakel wel mogen verrigten!) Nu was dadelijk de gansche klerezij⁶⁴⁷ in de weer, om, ter aangewezenen plaatse, het kostbaar kleinood uit den modder te laten opvisschen. De regering stond daartoe eenige pramen af en stelde verscheidene meester-baggeraars ter beschikking der priesters. Maar hoe men wroette en wurmde en de uitgehaalde slijk om en omwentelde, – de ouwel werd niet gevonden. Toen vormde men 't plan om in de gracht twee dammen te leggen, en het water daar tusschen uit te pompen; doch, die razenddolle onderneming bleef in hare vroegste geboorte steken, misschien wel omdat de zaak nog al gerucht maakte en aanleiding tot ongeregeldheden onder de smalle gemeente dreigde te geven. Als het nu ergens beschreven mogt staan, waar ter plaatse ongeveer die olijke spitsboef Bouwen zich van 't voor hem nietige voorwerp ontdaan heeft, dan was 't misschien wel de moeite waard, om daar nog eens weer eene uitbaggering te beproeven.

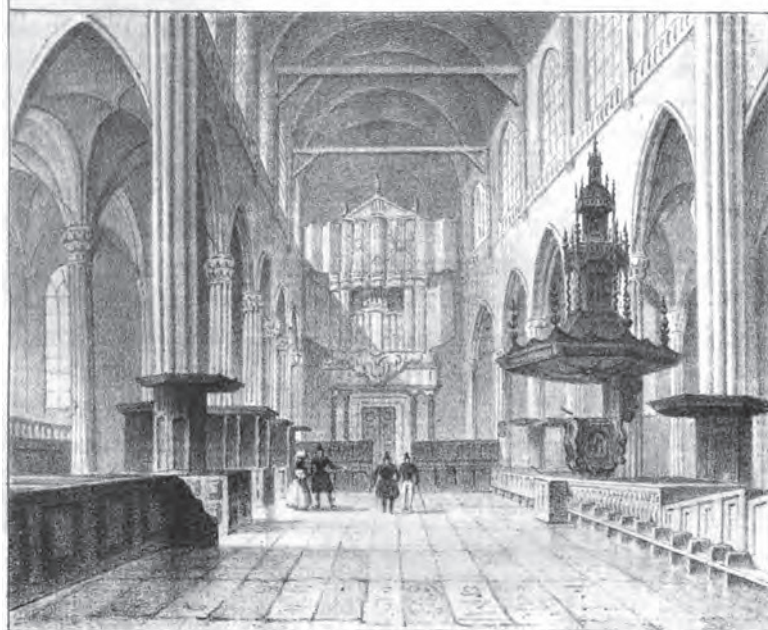
Men moet toch vooronderstellen, dat deze hostie zich in geenerlei opzigt zal willen beschaamd laten maken door hare welbegaamde zuster, aan wier wonderbaarlijke behoudenis in het vuur de Nieuwe-Zijds-Kapel haren oorsprong en de Heilige-Weg zijnen naam hebben te danken.⁶⁴⁸ Wij hadden

647 clerus. Kerkelijke hoogwaardigheidsbekleders.

648 Meerdere verhalen rond hostie. Ook de Stille omgang. Het is 15 maart 1345, enkele dagen voor Palmzondag, als een stervende man in de Amsterdamse Kalverstraat een hostie uitbraakt. Kort hiervoor heeft hij het sacrament der zieken ontvangen. De uitgebraakte hostie wordt in het vuur geworpen, maar het wonder wil dat deze in het vuur blijft zweven. Een vrouw steekt hierop haar handen in de vlammen en pakt de ongeschonden hostie. Ze brandt haar handen hierbij niet en legt de hostie in een kist naast

DE OUDE KERK VAN BINNEN.

DE NIEUWE KERK VAN BINNEN

intusschen 't onze van de Oude Kerk, en ons voorstel aan Oom, om langs den kortsten weg weer onze herberg op te zoeken, vond gereeden bijval. Onze aller maag luidde de alarmklok en Ooms vingers jeukten daarbij van schrijf lust, om eens weer op 't papier met zijne eerbare Anna te keuvelen en haar op de hoogte te houden van zijn wedervaren in de IJstad. Langs stegen, straten en grachten, wier namen met minder moeite op elken plattegrond der stad, dan in onze breinkast terug te vinden zijn, en over de Oude brug, bereikten wij ons logement. Daar verzorgden wij onzen aardschen tabernakel,⁶⁴⁹ en was Oom na 't schrijven aan zijne huisdrostinne niet zoetjes en zachtjes op zijn fauteuil ingedommeld, dan was ons waarschijnlijk de kans voor goed benomen, om aan onze lezers mededeeling te doen van den navolgenden epistel.

649 lichaam.

Miin goeje beste Annao!

AMSTERDAM, den * * van Aprilmaond 1843.⁶⁵⁰

Miin goeje beste Annao!

Wa's't al weêr 'n tiid leden, da'k dei niet schreven heb!⁶⁵¹ As'k 't inne Steenwiker naozie, kan'k 't amper gleuven; maor, dou must niet denken, dat 't mei geit as 't sprekwoord zeg: oet 'et oog, oet 'et hart. Dou wetst niet hoe mennig reiz⁶⁵² op 'n dag ik wal an dei denke en an de heele boerkerij, waar'ste nou allennig veur zitst, sunt ik en de jongs van hoes zind. En as'k over dag niet an dei denke, dan dreum ik toch 's nagg⁶⁵³es van dei. Da's mei gustren nacht nog overkomen, da'k dei in diin underste⁶⁵⁴ bei 't zwiinschot⁶⁵⁴ zag staon en hoe d'oolde motte⁶⁵⁵ rebels wuer en dei vanne bienen smee⁶⁵⁶t.

En doe dreumde 'k wider, dat 'k dei wol helpen, maar da'k neit vanne steê kön, waar 'k stund, omdat 'k 'n boksen met soepjees⁶⁵⁶ anhad en doe wuer ik wakker en Jan mette broene rok⁶⁵⁷ stun veur miin bedde en zei datte barbier op mei zat te letten. Nou, 't was maor goed, dat 'et maor 'n dreum was. Ik bevind mei, deur Gods groote goedheid, wal zond⁶⁵⁸ van

650 Ook in: *De huisvriend* 1850 delpher.nl Periodiek van J.J.A. Goeverneur. (Jan de Rijmer).

651 Het Drents leunt sterk op het Noordenvelds, met Groninger varianten. Woorden als zitst, dei, neit, zekt, kast (kun je). Drents is ingedeeld in zeven varianten. Zie dissertatie van Geert H. Kocks. *Die Dialekte von Südostdrente und anliegenden Gebiete* uit 1970.

652 hoe vaak.

653 ondergoed.

654 bij de varkensstal.

655 zeug. Vrl. varken.

656 een broek met riempjes (sous pieds).

657 kellner.

658 gezond.

harten en ‘k mag ook wal wat eten⁶⁵⁹ en ‘k hope, dat ‘et met dei en d’oolde motte en al ‘t aander goed ook zoo mag wezen.

Schrijf ‘t mei aans anstond, want ‘k zou hier gien vreê of rust meer hebben, as’k wus, dat ‘r ongemak bij dei an hoes was. Wij verammeseert oes hier nog al goed. De jongs zind ‘n bult wizer worden, sunt ze hier umzwarft en mette neus overal bijzind. As we ze maor weêr kunt wennen in oes boerendarp; ze begunt al heele timeters⁶⁶⁰ (*petit-maitres*) te worden, zoo as ze ‘t hier nuemt. Dat ze’k dei toe. Van morgen he’k er ien zien gieselen⁶⁶¹ oppe Nije Mart. Nou, ik kan dei zeggen, Annao, daor had ‘k wil an⁶⁶² en zoo as mij deur ‘n groefneuger⁶⁶³ zegd is, had de kerel ‘t ook wal verdiend.

Nou, wat regt is mut regt bliven. ‘k Heb aans al drok mette jongs an ‘t dweren west, die ‘t volstrekt niet lijden wilt, dat ‘r nog gieselt en brandmarkt wordt in oes land.⁶⁶⁴ Ze zegt maar kôrt en goed: ‘t is niet kristelijk en dat zal oeze pestoor ook niet aans zeggen, zekt zi. Nou, ik mag ‘t liiden, dat mag ‘k. De jongs zind mij in veule dingen te wiis af. Ik had doe ook bijkans klopperij kregen met ‘n melkwiif; want, zi hold hier geen beesten, de riike lu, en drinkt heur egen melk, maor ‘t wordt heur in hoes bragt in mooie gladschuurde emmers en dan mut de meid maor mette centen klaor staon. Koên⁶⁶⁵ kriig ‘k hier haost niet te zien, maor wal ezels, dee ze soms veur de wagen broekt. Van mörgen hebt wij inne Jeudenhoek kuijerd. Nou, da’s de meute waerd, te zien. Vertel ‘t ies an oeze Jozep, da’k daor mette jongs west zin. ‘k Had er haost ‘n manteljesse met viif kragen koft, krek as potker-Koba ziin bes ‘s winters drueg, toe hi nog mette benne⁶⁶⁶ luep. Maar de jongs wollen ‘t niet liiden. En begriip ies, Annao, ‘t is allerwegges, waor

659 het eten smaakt me prima.

660 temejier.

661 geselen.

662 leverde me genoeg.

663 aanspreker bij begrafenis.

664 De doodstraf in Nederland is in 1870 afgeschaft, behoudens oorlogssituaties. Op delpher.nl zijn mededelingen van openbare ophanging in de 19e-eeuw te vinden. Voor naar hedendaagse begrippen lichte vergriipen. Zoek met bijv. galg, ophanging, schavot,...

665 koeien.

666 (rug)korf met handelswaar.

‘k kom, meneer veur, en meneer nao. Dat zal mij wal weêr ofvallen, as ‘k mij in oes loeg⁶⁶⁷ weer kôrtaf Baerend-Oom môt heuren nuemen. Nou, ‘k ben ‘r gien haor minder um en ‘k zal mij deur die fiine Amsterdammers niet inne lompen laoten schuppen. Zeg maor anne karpraol,⁶⁶⁸ dattie daor gien zörgen meer over mut hebben. In ‘t IJ lig nou ook de groote vuurboot, die hen Hamburg zeilt. Da’s ‘n bakbiest van ‘n schip. Ik liege niet as ‘k dei zegge, dattet wal zoo groot is, as ‘t palleis in Assen, dat oes Drenters zeuvenenzeventigdoezend gulden kost hef.⁶⁶⁹

As wij ‘t an tiid hebt, zekt de jongs, zuwwe de henreize hen hoes over land doen lanks Utrecht; ‘t is mij krek allees, as ‘t maor niet meer geld mut kosten as over d’oosejaan. Apperpo,⁶⁷⁰ inne underste lao van ‘t pultrum⁶⁷¹ ligt nog ‘n paor hoozen, dee ‘k ‘t lestmaol hen Grongerland an hebbe had en dee wal voel⁶⁷² zult wezen; en dan müste nog ies toekiken, of ‘r niet nog ook ‘n kladdegien mit kruden veur’e binnenkoorsen⁶⁷³ bei ligt en die müste mij sito⁶⁷⁴ met d’eerste schipper zenden, umdat ‘k ‘r hier smangs ies ‘n teekoppien vol van wil drinken. Inne nije weeke gaon we ‘t Trippenhoes bekiken. De jongs hebt mij verteld, dat daor hung ‘t vol groote en lutje⁶⁷⁵ schilders en dou wetst wal, Annao, da’k daor ‘n euvels groot beminmer van zin. Zörge toch veural dat ‘et glas veur’e verleuren zeun⁶⁷⁶ niet brek, aste smangs de keuken oethemmelst.⁶⁷⁷

Oppe Nije Mart he’k ‘n kanallievogel⁶⁷⁸ veur dei koft met ‘n kouwgien. Daor kaste an zien da’k wal an dei denke. Lat e grootknecht nou al ‘t ruufzaod⁶⁷⁹ niet hen d’eulieslager brengen, aâns haste ‘r ja niks veur um t’ eten, ‘k wil zeggen

667 dorp.

668 zeg maar tegen de korporaal.

669 in herhaling; onderdeel van Oom’s humor.

670 A propôs.

671 kast. hoozen; sokken.

672 vuil, smerig.

673 koorts.

674 Si tôt,(Fr.) spoedig.

675 kleine.

676 schilderij van de Verloren zoon.

677 poetst, schoonmaakt.

678 canaille (fr.) verbastering. Kanarie.

679 oliehoudend zaad. ruifzaad. Ruif = voerbak. *Overbetuwsche novellen* Jacobus Johannes Cremer 1879. delpher.nl

veur'e kanallievogel. Oppe Nije Mart haste ies mutten wezen, Annao, nou, ik zeg't dei toe, dat zeg ik, daor is vrij wat meer anne hand as op Rolder harfstmart. Dou kast niet denken wat 'r niet al is, oolde kleeren, daor oeze mester nog wal op 'n wasschop⁶⁸⁰ meê kön parradeeren, zoo as Bobbel zeg, oold iezet, dat ze nog best an 'n nije pastorie kossen broeken,⁶⁸¹ agurkies en komkommers, daor 'k van likt heb veur 'n halve cent, en harde eijer en hoozen⁶⁸² en setroenen en herings en schoeën en nog vol meer da'k neet alles zoo op 't pampier kan schrijven. In de Oolde Kerk hebt oeze jongs boven oppe toorn west, maor ik dus⁶⁸³ niet en zin daorom maor beneden bleven. Daor stun de reuze Goliat ook op 'n örgeldeur, krek offie leefde. Jongs, Annao, dat schöt mij daor ook in 'i zin: is de garste⁶⁸⁴ al zaid en heste de verponding⁶⁸⁵ ook hen 't kantoor bracht? Hier in Amsterdam klaogt ze biister over 'e belastings en 't möt niet lang meer zoo duren, zeg Jan mette broene rok, of Holland vlög over de kop. Nou, as ik dan maor weer in Drenthe zin. Ik mag liden, dat 't zoo lange nog anholt. Deze lutje knecht möt hom zoo maor wat smiten⁶⁸⁶ nao de gank van 't werk.

Dat muste 'm zeggen en schriif mij dan, of de bles ook an 't nuren toe is.⁶⁸⁷ Heste ook al weer 'n nei vörrel⁶⁸⁸ met botter inslaogen? Wij eet hier al gräsbotter,⁶⁸⁹ en gustren leesde 'k inne krante, dat 'r ook al nije eerpel anne mart zind. 't Is hier alles vordleker⁶⁹⁰ as bei oes, maor 'k wor'r niet miserabel vol van wiis, dat wor'k niet. Gustren was 'r inne Kalverstraote 'n biister allarm.⁶⁹¹ Dat riep al maor van: 'n kind verloren, 'n kind verloren, en doe wij deur 'n andere straote kwammen, riep 't

680 bruiloft.

681 konden gebruiken.

682 sokken.

683 durfde.

684 gerst al gezaaid?

685 belasting, heffing.

686 schikken naar de gang van zaken.

687 is het paard hengstig?

688 oorspronkelijk; vierde deel. Voorraad.

689 grasboter. Boter van melk als de koeien weer in de wei lopen. Meer groen gras, meer caroteen in het vet, de boter is een beetje geel gekleurd.

690 voorlijker, eerder in het seizoen. Bomen en bloemen staan eerder in bloei.

691 lawaai.

volk daor al maor van: ‘n kind gevonden, ‘n kind gevonden, en ik en de jongs hebt ook maor met roepen. As’k weer bij dij in hoes zin, za’k dei wal ies vertellen, wat dat beduudde, en aans zal de kapperaol ‘t dij wal oetleggen, aste ‘r wat heel nijpligtig nao zinst. Dou must Jozep de jeude ook ies laoten raõn, wa’k wal veur ‘n nij hulpzeel⁶⁹² heb mutten geven, da’k koft hebbe veur viiftien stuver.

Oeze jongs hebt mij van middag lekker tracteerd op gerookte paling, die ze an ‘n kraomtien oppe Dam koft hebt. As de koopman ‘r nog van hef, breng ‘k dij ‘r ‘n dezien of wat van met. As de zwiinekooper komp, möt ie maor ekoord met hom maoken en lat dij dan van hom gien prusisch geld⁶⁹³ in de buutse stoppen. Vergangen weke hebt z’ hier nog ‘n valsens munter oppakt en in ‘t hondegat⁶⁹⁴ stopt. Oeze Jan mette broene rok zei, hij zal wal toeverdans⁶⁹⁵ in ‘n ketel met eulie kookt worden; dat stun er op. Deze eulieslager mus ies ‘n brief opstellen, of hij dan de leevransie niet kön kriigen. Hef hij ‘t wiif al in bedde⁶⁹⁶ en hef Joggems Mary al met ziin jonge zeun veur’e stoel west?⁶⁹⁷ Nou, oeze pestoor zal hom wal fininig anne hoed⁶⁹⁸ wezen komen. ‘t Is ook ‘n verdold vrommes, dat ‘t zoo toehold met Jan en alleman.⁶⁹⁹ Dat Van Bobbel mij niet schrif, steit mij kant niet an. Oppe Nije Mart he’k ook driegonnars⁷⁰⁰ zien. Dee heuren bij ‘e kawelarie te peerde, zeg Jan mette broene rok, daor ‘i ziin belidenis in daon hef, heffi mij zegd.

As ‘k thoes kom, za ‘k dij ook ies ‘n gedicht laoten lezen, da ‘k, op ‘e Nije Mart koft heb, en daor van ‘n keerl in steit, die ziin leefste⁷⁰¹ in stukkies sneden hef, krek as metworst, en dee doe ‘t verklapt wuer zölvers rabbraokt en doe vierendeeld is worden. Jongs, asze dat ies in Assen⁷⁰² kössen doen; wat zolt ze

692 bretel. hulpriem (om de broek op te houden.) hup-selen. Hulp-selen.

693 Duits geld.

694 cel, gevang.

695 toeverdans; langzaam, langzamerhand, voortaan. Verdan = vooruit.

696 is ze al bevallen?

697 bekentenis / belijdenis.

698 stevig op de huid zitten.

699 met iedereen slaapt.

700 dragonders, soldaten van de cavalerie.

701 geliefde

702 in Assen (gerecht) konden doen.

NOORD-HOLLANDSCHE CHAIS.

daor 'n wil an hebben. Vraag ies an Van Bobbel offie 't ook wal ies zien hef, dat 'n mens rabbraokt wuer en aans muttie maor ies hen Turkije; daor te lande valt 't alle daogen veur, hef mij de man-zölvers zegd, dee 't zien had.

Ze kent hier d'Meppler botter ook, as 't waar is, maor de jongs könt 't et niet gleuven, zekt ze. Ze nuemt ze hier van Meppeler kloeten. Wi hebt ook t anterpoo⁷⁰³ zien, daor de schepen oet Oostinje ankomt, die vol rezienen en proemedanten zit. De jongs wollen 't niet liên, maor aans ha 'k dij 'r 'n pond of wat van koft, krek zoo asze van 'r moer⁷⁰⁴ komt. Dou must ies an Van Bobbel zeggen, da 'k nou 't segaorrooken ook leerd hebbe, daor hi altijd de bek zoo vol van hef, dat heffi.

Maor zij hebt mij 'r ook al met in 'e lompen schupt,⁷⁰⁵ dat hebt ze; en dat za 'k dij ook vertellen, hoe of dat kwaam. Wi gungt deur 'e Warmoesstraote, ik en 'e jongs, en doe zee 'n

703 entrepôt.

704 moeder.

705 bedrogen. In de lompen geschopt.

ze, dat ze mussen ies segaoren rooken van 'e koopman daor de keuning ze ook van hadde, en doe gungen we in 'n winkel, daor 't waopenbred van ziin ekselensie oethong en doe luet de keerl, dee 't angung, mij vier stuver veur 'n enkele segaor betaoen, daor de keuning ook van rookt zoo assie zee. Dat muste Jozep ies vertellen, maor vertel 't hom ook maor niet; aans mög hi veur ziin tebak ook wal ies meer willen hebben as hom toekomp, dat mög hi. Wi hebt Oranje-Nassau ook bekeken, daor de vettraonen in woont met 'r wiiwen.⁷⁰⁶ Verdold, wat 'n hoese is dat! 'k Wil niet zond wezen⁷⁰⁷ as 't hoese van 'e koeverneur in Assen [as] 'r niet maor 'n luibersnust⁷⁰⁸ bij is, dat wil 'k niet. Maor 't Amsterdamsche volk kan 't wal tugen,⁷⁰⁹ dat zeg 'k dij toe. 't Is hier alles plomp wreed, watste under d' oogen krigt. Inne plantaozie haste de krossen⁷¹⁰ ies mutten zien! Jong, watte peerden en wat tuug, dat z' op 't gat hadden, en dan die knegs in grootlivrei. Mij dunkt, daor zal zölfs de keuning seloers⁷¹¹ van mutten worden, dat zol hij. Deze korrewagen⁷¹² is 'r niks bij. Heste daor de smid ook al ies bij had? Nou, Annao, ik mut 'et veur van daoge hier bij laoten. De jongs wilt 'r weër met mij op oet. Waor 't hen zal weet ik nog niet. Zij hebt 'r van proot um ies in 'n videlansie,⁷¹³ dat ook wat aans is as 'n korrewagen, wat te toeren, dat hadde Jan mette broene rok zegd, dat was nou zoo wat mode under de grooten. Doe de groetenisse an al 't volk en lat oeze grootknecht 'n spint⁷¹⁴ land met winterwortels zeien. Nou Annao, ik blive dat 'k altijd west zin,

Diin goeie vrund
Berend.

706 wijven.

707 Ik wil niet zo'n gebouw als..

708 ooievaarsnest (met vogelpoep).

709 getuigen.

710 karossen.

711 verbastering. Jaloers.

712 boerenkar,

713 vigilante. Rijtuig.

714 volumemaat. Zoveel land als hij bezaaien kan met een spint zaad.

Hoofdstuk XXV

De reizigers nemen een diligence voor een rondrit door Amsterdam. Een Drent in een koets, kan dat eigenlijk wel, en wat zullen de dorpsbewoners daar wel niet van zeggen?

Er volgt een lange beschouwing over slijtage van de schoenzolen. Ook humoristisch bedoeld is de repeterende opmerking over de kosten van het provinciehuis in Assen. Herhaling is de hoogste graad van humor, lijkt het. De rondrit levert de beschouwingen over de torenspits van de Nieuwe Kerk, over de Singel, over de Lutherse Nieuwe Kerk, de Nieuwe Haarlemmer Sluis en de Haarlemmerdijk. We krijgen een inkijk in het huis van een gepensioneerd zee kapitein en Antje. De Amstel Jagthaven is vooral voor vertier. Oom en zijn neven vermaken zich in het restaurant onder bij de Sluis. Ze krijgen uitleg over het admiraalzeilen.

Korenbeurs

Oom doet, met ons, een tourtje in een vigelante, maar raakt onderweg in den dut.

Oom had in den brief aan zijne kostelijke Anna, waarmee het vorige hoofdstuk besloten is, wel de waarheid, maar niet de geheele, moedernaakte waarheid geschreven. Jan “mette broene rok” had wel gezegd, dat het toeren in een vigelante “zoo wat mode onder de grooten was,” maar Jan had dat niet gezegd, vóórdat Oom zelf in een vertrouwelijk gesprek hem geklaagd had, dat hij tegenwoordig “zoo’n vreesleke slitaosie” aan zijn schoenen had, ten gevolge van ‘t veelvuldig ronddraven op de Amsterdamsche straten; – niet, dat hij daarmee eenige blaam wou geworpen hebben op de deugden en volkomenheden van het Amsterdamsche plaveisel of op de kunst en de bekwaamheid van deszelfs vervaardigers; –voor geen geld ter wereld zou hij, assessor die hij was, iets willen zeggen wat ten prejudicie⁷¹⁵ zou kunnen strekken van zijne collegaas, de burgemeester en wethouders van de hoofdstad des lands, –“zukke lue, dee ‘t land helpen met regeeren”, zei hij, “mutton menaar de hand boven ‘t heufd hollen; – maar omdat het hem ongewoon was dagelijks iets harders onder de voeten te hebben, dan de weeke moederaarde, zonder eenig bedeksel van kunst. In ons dorp immers, waar de wegen en paden nog “op ende op”⁷¹⁶ zich in den zelfden toestand bevinden, als waarin zij op den scheppingsdag waren, had men niet anders, dan allermoedwilligst, gelegenheid om zich blaren op en zijn schoenzolen door te loopen; want, ‘s zomers waadde men er door ‘t gulle zand of kuijerde over de zachte mollige graszode, en ‘s winters, zoo ‘t niet vroom, was alles modder,

⁷¹⁵vooroordeel.

⁷¹⁶het hele traject.

wat de klok sloeg, en klodderde en flodderde groot en klein op stevige, waterdichte holsblokken⁷¹⁷ door die weeke, taaije brij rond, waarbij, natuurlijk, de schoenzolen gespaard bleven en de nieuwjaarsrekening bij den schoenmaker nooit bijster hoog kon worden.

Jan “mette broene rok” had daarop den Assessor toegevoegd, dat er, zonder de Drenthsche klompenmode na te volgen, wat hem als man *in bonis*⁷¹⁸ ook kwalijk in een stad als Amsterdam zou betamen, nog wel iets anders op zat, om van slijtaadje aan het schoeisel en van blaren aan de voeten vrij te blijven.

“Dat zal wal waar wezen,” gaf Berend-Oom lagchende ten antwoord, “stillegies in hoes bliven zitten en deur ‘e vengsters zitten gloepen, hé? Nee, Janman, daor is Baerend-Oom niet veur hen Amsterdam reisd!”

Jan had, met een ligten zweem van verdrietelijkheid over Ooms botheid in ‘t vinden van een alternatief tusschen thuis blijven en klompen dragen, daarop geantwoord:

“Maar, met uwees premissie, meneer! uwé laat mij ook niet uitspreke. As ik zooveel geld in de wereld bezat als meneer heeft, dan verkoos ik warempel niet altijd mijn eigen natuurlijke beene te gebruike. Warempel niet, meneer, dat ik er dat zondige woord op zeg!”⁷¹⁹

Oom voelde zich gestreeld door deze welsprekende periode van Jan, omdat daaruit bleek, dat deze hem voor een rijk man hield, zonder er echter bij te denken, of ‘t ook een fijne, listigberekende speculatie van den kofijhuisknecht op een milde fooi bij ‘t afscheid kon wezen. Nieuwsgierig ging hij voort te vragen:

“En wat zo’ stou dan doen, asstou zoo rijk waarst?”⁷²⁰

“Wel, meneer, ik liet me op men dooije gemak in een videlansie⁷²¹ heen rije, waar ‘k weze wou, net zoo wel as de heere van de keizers- en heeregracht. Uwé is geen haar minder, as zijlui, meneer!”

717 klompen.

718 in goede doen, welvarend.

719 vloeken.

720 at zou jij dan doen, als jij zo rijk was?

721 vigilante.

“Dat verbeeld ik mij ook, Jan,” zei daarop de Assessor, die aan zijn bijenkorven en boerderij en assessoraat en oudouderlingschap dacht en bij wien het duiveltje van den hoogmoed begon wakker te worden. “‘t Enkel onderschiid tusschen mij en dat volk van de keizersgracht bestaat allennig hierin, dat ik oet Drenthe zin en zij in Amsterdam woont, maar aans breng ik krek zoo goed as zijlue miin verponding⁷²² en parseneel hen ‘t kantoor van d’ ontvanger, dat doe ik.”

“Dat zeg ik ook, meneer,” liet Jan er op volgen, die, wij willen er wat onder verwedden, stellig met den een of ander vigelantehouder onder één deken lag en daarom er zoo sterk op aanhield, dat Oom in het vervolg niet langer zijn schoenzolen en voeten zoo afgrijselijk mishandelde.

Eerst nadat dit interessante gesprek tusschen onzen Mentor en zijn intimé had plaats gehad, en Oom-zelf, ook bij ons, over de ruwe en scherpe Amsterdamsche straatsteen klaagde, kwamen wij op het denkbeeld om in ‘t vervolg een wat spaarzamer gebruik van eigen vervoermiddel te maken en ook hierin wat meer gemak te nemen, dan anders een Drenthenaar zich laat aanleunen. Ons voorstel, om nu, voor de afwisseling eens, bij een nieuwen kruistogt door de woelige IJstad ons van een rijtuig te bedienen, werd echter niet zoo gretig door Oom aangenomen, als de lezer anders uit het bovenstaande gesprek met Jan zou vooronderstellen. Of het hoogmoedsduiveltje weêr ingedut was, dan of Oom, met zuinig overleg, berekend had, dat zijn schoeisel ‘t nog wel een enkelen keer of wat tegen de straatsteen zou uithouden kunnen, – trouwens zijn respectieve riemschoenen waren van zolen voorzien, waar een geweerkogel in moest smoren en bovendien met nagels beslagen, die een affuithoepel in bedwang hadden gehouden; althans, wij moesten eerst nog eene en de andere zwarigheid oplossen en wegnemen, vóórdat Oom gulweg aan van last gaf, het rijtuig te laten voorkomen. Eerst wou hij ‘t in ‘t geheel geen “woord hebben” voor zijne dorpgenooten, dat hij, die nog een paar stevige, gezonde beenen met fiksche kuitzen onder ‘t lijf had, zonder bijzondere noodzakelijkheid zich in een

⁷²² belasting.

vigelante, of hoe zoo'n ding anders heette, lui en gemakkelijk liet rondrijden. Anna en Boesies Jan Harm en "oldebep" en Pastoors Geertien en wie al niet meer, zouden hem er wat om uitlagchen, als hij zei, dat hij 't gedaan had, om zijne voeten voor blaren te bewaren, of men zou denken, dat Berend-Oom nu "groots"⁷²³ begon te worden.

"As ze 't heuren, zei hij, "en as ze mij dolkies nao 't eerpelroôn weêr met 'n voer mest hen d'esch zien vueren"⁷²⁴ en as 'k 'r dan met klompen bij an gao, dan zult ze mij mette vinger naowiezen en achternao zeggen: das wat aans, Baerend-Oom, as in 'n videlansie te zitten kiiken, deur 'e glassies."

"Maar, Oom," zeiden wij, "gij hebt het zelf reeds aan Anna geschreven en er is dus niets meer tegen te doen, dat het in G. ruchtbaar wordt – of Anna moet het mondje "toe" houden, als haar dat niet te veel moeite kost."

"Nou, dan za 'k 't hom in 'n peschriptem"⁷²⁵ nog achternao schriven, dat ze'r van zwiigen mut, as 'n mof."

"Dus, gij zegt: fiat!"⁷²⁶ Oom? Zal van de vigelante maar bestellen?"

"Maor, wat zul 't wal mutten kosten? Zuwwer"⁷²⁷ met 'n kwartien de man afkommen?"

"Daar zal wel een vast tarief voor zijn, dunkt ons. En overigens: wat gij nu voor een vigelante uitgeeft, dat wordt toch anders door u aan uwe schoenzolen versleten. Daarenboven, Oom, wat een zot figuur zoudt gij tegenover Jan maken, door wien gij toch zoo wat half en half reeds u hebt laten bepraten. De jongen zou meenen, dat het geld u op den nagel brandt."⁷²⁸

"Nou, da's nattuurlijk," zeide de Assessor, "as 'k rijden kan, hebt miin schoeën niks te lijden en dat mij 't geld zoo vast inne

723 kapsones zou krijgen, verbeelding.

724 en als ze mij straks na het aardappelrooien met een kar vol mest naar de es (akker) zien rijden,...

725 post scriptum.

726 akkoord.

727 Zullen we er...

728 Het brandt hem niet op de nagel. Men zegt dit van een vermogend man. *Spreekwoordenboek der Nederlandsche taal, of Verzameling van Nederlandsche spreekwoorden en spreekwoordelijke uitdrukkingen* Pieter Jacob Harrebomée 1861 delpher.nl

buutse⁷²⁹ zol zitten, dat wik, verdold! veur Jan mette broene rok toch ook gien woord hebben.” Wij waren, waar we wezen moesten. Oom was in zijn zeer⁷³⁰ getast. “Toon dan eens door een kordaten trek, dat dit niet het geval is en laat hem ook meê van de partij zijn. Hij kan ons van veel dienst wezen bij ons ridje en zijn patroon heeft er niets tegen; daar zijn we zeker van.”

“Jan!” zoo klonk terstond daarop Ooms stentorstem.

De olijkert had stellig aan ‘t sleutelgat staan te luisteren. Althans, naauwelijks had Ooms mond zijn naam uitgesproken, of de “broene rok” met Jan er in stond voor hem.

“Wat is ‘r van meneers orders?”

“‘n Videlansie, veur laat mij ies tellen – eene – tweeje – drie, – veur drie man! Nee, ik vergis me, Jan, veur vier man!”

“Wie zal dan de vierde persoon weze, meneer, as ‘t mij geparmeteerd is te vrage?” zoo Jan nu, zeer vrijpostig.

“Nou had ‘k dij wizer dacht, Jan! Begripste niet, datste dat zölvers must wezen? Dou zust oes den weg wizen, Jan, en zeggen, waor wat te zien is. Daor heste jao niks op tegen?”

“Vraag eskuus, meneer! As uwé belieft, meneer!”

En Jan verdween weêr; middelerwijl knoopte Berend-Oom de knoopjes van zijn kuitbroek digt, streek zich de pluisjes van de mouwen, zette zijn horologie met de pendule gelijk, zocht uit de vensterbank zakdoek, knijpbril en *Steenwijker almanak* bijeen, smeerde aan de ontbijttafel in der haast nog een paar kadetjes, wikkelde die heel voorzigtig in een half *Handelsblad*, zonder er aan te denken of de gebroeders Diederichs⁷³¹ hem daarover ook in hunne rubriek: Stadsnieuws, openlijk aan de kaak zouden stellen, en stak toen die pakketjes van kostelijken inhoud in de achterzakken van zijn blaauwen jas.

“Maar Oom, we gaan niet naar Siberië,” was onze tegenwerping, toen wij deze drie laatste manoeuvres met iets of wat bevreemding waarnamen.

“‘t Dut er niet toe, jongs! ‘t Kön oes ies oplegd wezen, dawwe

729 broekzak.

730 zeerte, kwetsbare plek.

731 uitgever Handelsblad.

de geeuwghonger⁷³² kregen,” was Ooms repliek, dat voor ons van klem genoeg was, om er ‘t zwijgen toe te doen.

“As uwé klaar is, meneer!” kwam intusschen Jan weêr zeggen, en daarop greep Oom zijn pijp en hoed en snelde de trappen af, wij hem achterna, en door den gediensstigen koetsier geholpen, geraakte de Assessor, op zij er binnengeschoven, ten langen leste in het rijtuig. Wij plaatsten ons tegen hem over, terwijl Jan naast hem moest zitten, en nu diende de man op den bok nog te weten, waar ‘t heen zou.

“Dat mutten de jongs maor zeggen.”

Met deze woorden werd hij door Oom tot ons verwezen en nadat wij hem den weg hadden aangeduid, waarlangs wij door zijn bruintjes wenschten voortgetrokken te worden, zette de karos zich in beweging.

Nog geen vijftig paardentreden hadden wij afgelegd, of Oom stak ‘t hoofd al weêr buiten ‘t portier en riep: Ho, hol ies op, voerman!”

“Wat nu weêr?”

“Wij mut weer terugge!”

Oom zat intusschen in al zijn zakken te frommelen en te zoeken, links en regts, met een drift en een drukte, alsof hij een voorwerp van bijzonder gewige⁷³³ verloren had..... hij was den dierbaren knijpbril kwijt!

“Gij hebt hem toch even voor ons vertrek nog in handen gehad, Oom, en met den *Steenwijker* bij u gestoken.”

Nu ja – nog eens weder werden de achterzakken van den jas doorgezocht, het halve *Handelsblad* met zijn smakelijken inhoud kwam voor den dag, en nu bleek het, dat in der haast de bril bij het eene gesmeerde broodje en de almanak bij het andere geraakt en meê in ‘t papier gewikkeld was geworden, zoodat beide die kostbaarheden rijkelijk heur aandeel hadden gekregen van de aanwezige boterspecie. Nu konden wij onzen togt weêr voortzetten.

732 Jähghunger (Du.) plotseling hongergevoel, hongerklap.

733 gewicht.

Korenbeurs

De Korenbeurs en een bitse aanmerking van Oom over 't paleis van justitie te Assen.

“t Eerst rijdt gij ‘t Water langs naar den Dam,” hadden wij tot den koetsier gezegd. En weet gij, Lezer, waarom wij juist deze buurt der stad kozen, niettegenstaande wij reeds verscheidene malen daar langs gegaan waren? Ten einde Oom in staat te stellen, om gansch op zijn gemak dat drukke vaarwater in oogenschouw te nemen. Aan de huizen regts, hoe net en fatsoenlijk en gerijfelijk ingerigt ze ook waren en wat massa van eetbare en oneetbare zaken men er uitstalde en hoe lustig het in menigen kelder daaronder toeging, hadden wij onze nieuwsgierigheid reeds meer dan eens verlustigd. Nu vooral moest Oom eens met eigen oogen zich overtuigen, dat hier vrij wat aanzienlijker hoeveelheden koren, van alle soort, aangevoerd en ter markt gebragt werden, dan, hij te voren geloofde, aangezien hij meende, dat Assen reeds een graanmarkt was van meer dan alledaagsche beteekenis en dat die van Groningen ook niet het laatst behoefde genoemd te worden. Wij verzochten hem de aandacht eens op die menigte van ligters, beurtschepen uit alle provinciën en andere vaartuigen te vestigen, die daar in de gracht lagen of op- en nedervoeren en wier voornaamste inhoud in granen bestaat, aangebragt uit alle oorden der wereld, uit Polen en de Oostzee, Rusland, Duitschland en Vlaanderen zoowel, als uit het nabijgelegen Gooi en andere streken van eigen vaderland.

“Daor zal wisse ook zaod mank wezen,” dacht Oom, en een zucht ontglipte hem, toen hij die gedachte in woorden uitte, “daor ik en dij de mest veur hen d’esch mend hebt en dat op

oeze deel dörscht is worden.”⁷³⁴

Wij beaamden de mogelijkheid daarvan en deden onzen vriend de vraag, of hij niet iets of wat “groots”⁷³⁵ werd “om ‘t harte,” bij ‘t denkbeeld, dat ook hij ‘t zijne er aan toebragt, om den roem van Amsterdam als handelsstad te helpen schragen? Al waren ‘t ook maar als druppels in de zee gedragen, de betrekkelijk weinige korrels rogge, die Drenthe jaarlijks uitlevert en in den handel brengt, na aftrek van ‘t geen het tot eigen consumtie behoudt, helpen toch den stapel ophoogen en de zolders vullen en de kolossale pakhuizen aan ‘t IJ tot Egyptische voorraadschuren maken, waar de hoop eener gansche natie zich op vestigt, in dagen van misgewas en broodsgebrek. En daarom, Drenthe ook in eere gehouden, rijke Amsterdammers! Zonder zijn esschen hadt gij geen pakhuizen noodig, en zonder uwe pakhuizen waart gij om vele tonnen minder de rijke, magtige mannen van invloed, naar wier wil en luim ‘t land geregeerd wordt.

“Och ja, jongs,” viel Oom hierin, “‘t is krek as in ‘t parraobeltien steit: de boer is ‘t die d’eijers legt.”

“En die toch gewoonlijk ‘t minst wordt gerekend,” lieten wij er op volgen. “Zonder landbouw geen handel; zonder landbouw mogt de Amsterdammer gerust ‘t Damrak geheel weêr dempen en al die korenligters voor brandhout verkoopen. Zonder landbouw was Amsterdam zeker altijd ‘t nietige, onbeduidende visschersdorp gebleven, als het in den aanvang was.

“En,” ging Berend-Oom voort, “lueten wij oes nou niet hier kant op oes gemak in ‘n videlansie rondriiden, krek as d’ Amsterdamse grooten.”

‘t Scheelde weinig, of wij waren in een *vivat*!⁷³⁶ ter eere van den landbouw uitgeborsten, dat zeker al een zonderling effect te weeg gebragt had, zoowel op den voerman, die ons reed, – tenzij hij begreep, dat ook hij ter wille van zijn gespan

734 Daaronder (maank) ook zaad van de es die waar ik en jij mest naartoe hebben gebracht en dat op de deel (werkruinte in de schuur) van onze boerderij is gedorst.

735 trots.

736 leve hoog, hoera.

belang had bij 't welvaren van den landbouw, – als op Jan, die, niettegenstaande zijn bruinen rok, altijd nog zijn gelaat in een plooi had gefrommeld, die aan te duiden scheen, dat het metier van koffijhuis- of logementsknecht in zijne schatting als de eerste en hoogste bediening in een maatschappij van beschaafde burgers stond aangeschreven. Goed echter, dat wij onze geestdrift in tijds wisten te beteugelen. Zeker was de zakkedragersgilde nu ijverig op den kaaimuur in de weer om de platgeboomde korenligters van hunne voedzame vrachten te ontdoen, ook niet koel voor ons vivat gebleven; – de geestdrift is immers “bekliflik”,⁷³⁷ – en zoo deze ook daarmee hadde ingestemd, (waar zij allezins reden toe moest hebben, zoolang de landbouw ook haar aan brood hielp,) en dan de overige straatbevolking insgelijks haar accompagnement daartoe geleend had, – wie weet, of wij dan, bij de gratie der actieve stedelijke politie van de Amstelstad, als aanleggers van straatrumoer niet een wandeling naar den Heiligen Weg hadden moeten doen, in plaats van een ridje in een vigelante.

Inmiddels waren wij tot voor de Korenbeurs genaderd. Onze reiscompagnon beseftte, dat nu voor hem de tijd tot spreken was gekomen. Hij maakte ons opmerkzaam op het gebouw, reeds meermalen door ons met een vlugtigen blik bezigtigd. 't Was juist vrijdag, – een der drie dagen, waarop hier de graanhandelaren te zamen komen, om met elkander over hun vak te spreken en wat daarbij verder dient voor te vallen. Wat een gekrioel! Wat maakten inzonderheid daar die deftige Zaankanters een in 't oog vallende vertooning, kenbaar aan hunne lange blauwe jassen, meestal, en aan hunne witte halsdoeken, regt naar den ouden trant! 's Morgens hadden wij ze reeds aan den steiger bij ons logement uit beurt- en stoomschip aan wal zien stappen, gewapend met hunne lange pijpen en groensaaijen monsterzakken, eenvoudige lieden, als ze leken, indien gij hen alleen naar hun uiterlijk woudt beoordeelen. En nu doen zij daar, op dat binnenplein en onder die breede gaanderijen, hun best meê, om voor 't gansche land weêr den prijs van al wat graan heet vast te stellen, ja – is het,

737 besmettelijk.

gelooven we, bepaaldelijk hunne stem, die hier als orakel geldt en geëerbiedigd wordt. Zouden zij, als ze daar een eenachtste of eentiende percentje winst in hun portefeuille noteren, ook er aan denken, of niet hier of ginds ergens in 't algemeene vaderland om dat nietige zestiendeltje een arme te meer 's avonds met een hongerige maag in zijn stroo zal moeten kruipen, of een zieke sukkel of slapeloos sloofje zich 't genot ontzeggen van 's nachts voor een paar centen olie te mogen verbranden, tot korting van de langzaam-slepende uren? Wij willen 't hopen, van die brave, ronde, oud-vaderlandsche Zaankanter, dat geen vuig egoïsme en zucht naar eigen gewin alleen hen bij hunnen handel prikkelt en drijft. Hun gehechtheid aan 't ouderwetsche, wat kleeding en gewoonten betreft, nemen wij als waarborg aan, dat ze ook nog iets van dat ouderwetsche karakter van den Hollander behielden, dat zijn geest vindt uitgedrukt in 't rijmpje:

Men leeft niet voor zich zelf' alleen,
Maar ook tot heil van 't algemeen.⁷³⁸

738 Welden en Vrolijk zijn.

Wijze: *Wie heeft ooit groter gek gezien.* (liederenbank.nl)

Nu zing ik eens een vrolijk lied.
Wijkt zorg en smart, wijkt uit mijn hart,
Verstoort mijn vreugde niet.
Geen groote staat, geen geld noch goed,
Geen pragt, die aan het oog voldoet,
Maar een gerust en blij gemoed,
Is 't daar mijn ziel naar haakt.
Dan is mijn lot volmaakt.

Wat baat het, dat ik zucht' en klaag'?
En droevig schreij', om 't geen ik lij,
Vermindert dit mijn plaag?
ô Neen! en daarom, wijl ik weet,
Dat niemand hinkt aan 's anders leed,
Dus waar' het nutt' loos tijd besteed,
En 't leven is te kort,
Dat 't zo versleten wordt.

Kom lustig dan met frisschen moed
Mijn pligt volbragt, dat lust en kragt,
Op nieuw herleeven doet.

Of onze Jan ons nu vertelde in een oud boek gelezen te hebben, dat deze korenbeurs voorheen een houten gebouw, van top tot teen, geweest was, totdat het ten jare 1668 door een steenen werd vervangen, kon ons, Oom althans, minder schelen. Wij maakten de opmerking, dat de Amsterdammers over 't algemeen vrij wat nederiger, eenvoudiger en voorzigtiger te werk gingen in 't stichten van gebouwen, dan die van Babel, Ninevé, Memphis en meer vermaarde steden der oudheid. Terwijl deze met steen en marmer begonnen, doch al de pracht en heerlijkheid van 't maaksel hunner handen nu reeds sinds eeuwen in stof en asch begraven liggen, maakten genen met hout een aanvang, maar om in – marmer en arduin⁷³⁹ te voleindigen. Waren de Amsterdammers van 1617 (anders nog al een datum uit een tijdperk van voorspoed, weelde en glorie) bezorgd, of hunne stad ook mettertijd een ander Stavoren zou kunnen worden, dat zij, dáárom zich tevreden stelden hun graanhandel in een planken tente te drijven?

“k Wol, dat d'Assers ook zoo wiis hadden west,” gaf Oom ons ten antwoord, “en dat ze zich veureerst ook maor met 'n holten loodse of zoo wat hadden behölpen. Dan had oes dat palleis van 'n geregtshof gien zeuven-en-zeuventigdoezend gulden

Men leeft niet voor zich zelv' alleen,
 Maar ook tot nut van 't algemeen;
 Zo gaan de dagen vrolijk heen.
 En van geen kwaad bewust,
 Slaap ik des nachts gerust.

Ik ben te vreden met mijn deel,
 Is 't breed of smal, genoeg is 't al,
 Is 't weinig, of is 't veel:
 Mijn hart dat ieder mensch bemint,
 Dat zich aan 's naasten dienst verbindt,
 In weldoen zijn genoegten vindt,
 Hoe ook mijn toestand zij;
 Is vrolijk, vrij en blij.
 Ma.V.H.

Volks-liedjens, uitgegeeven door de Maatschappij tot Nut van 't Algemeen (5 delen)(1789-1807 dbnl.org
 Ook: *Volks-liedjens. Uitgegeeven door de Maatschappij: tot nut van't algemeen.* 1789 delpher.nl
 739 beide kalksteen. CaCO₃.

behoeven te kosten.⁷⁴⁰ ‘t Is toch niet zegd, dat de raodsheern ‘r old en griis in zult worden.”

Ja – dat was wel een zeer snedige opmerking van den Assessor. De tijd is niet ver meer af, een buitengewone profetische blik is er niet noodig om het te voorzien, dat het bezit van een eigen hof voor onze provincie tot de geschiedenis zal behooren, en dan zal ‘t justitiepaleis te Assen ledig staan, als een boven alles uitstekend gedenkstuk van wat de zucht om te pronken en te schitteren in staat is door te drijven en uit te werken. Maar, zoo lang IJ noch Amstel zijn toegeslibt, en er in ‘t Noorden nog pijnboomen groeijen, om er scheepskielen uit te kloven, zal deze graanbeurs hare plaats behouden onder de openbare gestichten der oude handelstad en, met hare naburin op den Dam wedijverende, de woorden van Jan Vos zich kunnen blijven toeëigenen:

Myn zuster zorgt voor schat, ik voor de tengre keel.

Een die de keel bezorgt, behoedt het grootste deel.⁷⁴¹

Overigens zal zij dit altijd vooruit hebben boven ‘t Asser geregtshof, dat ze nooit een steen des aanstoots zijn zal, zoo als dit laatste om die zevenenzeventigduizend guldens onder anderen inzonderheid voor Berend-Oom is, gelijk wij gedurig uit zijne bitse aanmerkingen hebben kunnen afleiden.

Gaarne hadden wij voor een paar minuten ons rijtuig verlaten, en ons onder de koopende en verkoopende

zonen van Merkuur

begeven, ten einde van nabij hunne wijze van “negotie doen” waar te nemen; maar Berend-Oom maakte zwarigheid, eens deels wegens de moeite die ‘t hem kostte, om in en uit het rijtuig te stappen (‘t portier was wat naauw of Oom wat zwaarlijvig), anderdeels om den ballast van gesmeerde broodjes in den achterzak van zijnen jas. Deze in de vigelante achter te laten,

⁷⁴⁰running gag. Grap in herhaling. Humor.

⁷⁴¹*Alle de gedichten van den poëet Jan Vos.* Vos, Jan 1662-1671 delpher.nl

achtte hij niet raadzaam. “Men kon niet weten,” zeide hij; “’r was altijd wal slecht volk op de been.” Ze vooraf te orberen, dat kon niet; want, vooreerst: hij had er nog geen eetlust toe; secundo: zou hij dan geen leeftogt voor den verderen weg meer hebben, en tertio zouden ze zijne zwaarlijvigheid nog vermeerderen en alzoo zijn in- en uitgang uit de gemakkelijke koets nog te meer bemoeijelijken. ‘t Resultaat der beraadslaging kwam dan hierop neer, dat wij ons vergenoegen zouden om op eenigen afstand het door elkander krioelen der winlustige korenkoopers gade te slaan. Oom had zeer natuurlijk daartoe den dierbaren knijpbril weêr laten opzadelen. – “’t Was,” zei hij, “ook wel zoo veilig; men kon toch nooit weten, of er onder dat volk niet wel eens liefhebbers rondslopen, die bij vergis in een verkeerden zak tastten, en hij wou niet gaarne nog meer leergeld geven, dan hij reeds in Amsterdam betaald had.” Daarom moesten wij ons ook tevreden stellen met er naar te gissen en raden, welke taal eigenlijk daar achter dat sierlijke ijzeren hek en tusschen en om die kolonnade werd gesproken. ‘t Was ons, hoe wij onze ooren spitsten, onmogelijk, om slechts een enkelen verstaanbaren klank uit dat mommelend gegons op te vangen. Oom dacht, het zou wel Poolsch zijn, omdat het meeste koren uit Polen kwam. Daar wij echter deze gissing wat heel gewaagd vonden en den syllogisme⁷⁴² ook niet vrij oordeelden van wat men hinken of mankgaan noemt, vergenoegde hij zich met er bij op te merken, dat hij als hij de oogen toekneep, zich best verbeelden kon bij zijne geliefde bijen te wezen, in de dagen dat zij “an ‘t zwarmen” zijn. Ook wij noemden deze vergelijking vrij wat eenvoudiger en natuurlijker.

Jan stelde ons verder voor ‘t gemis van een persoonlijk bezoek op de korenbeurs eenigermate schadeloos, door ons beknopt te verhalen, hoe ‘t er eigenlijk toeging. Hij wees ons, hoe men met elkander eene onderhandeling aanknoopte en

742 Een syllogisme of sluitrede is in de logica een redenering, die bestaat uit drie proposities: een major premisse, een minorpremissie en een conclusie. Syllogismen bevatten vaak uitspraken die tegen je gevoel ingaan, soms zelf niet in overeenstemming zijn met de werkelijkheid. Een syllogisme heeft betrekking op de gegeven stellingen.

wat het gewone manuaal⁷⁴³ was, om de hoedanigheid der aangebodene waar te onderzoeken, en waar het monster bleef, als het genoeg bekeken en onderzocht was. Oom kon 't begrijpen, dat men hier niet het artikel zelf, dat men van de hand wilde zetten, had aangevoerd, maar elkander slechts monsters zien liet, om tot het sluiten van een koop te geraken. Ook kwam 't hem niet ongelooflijk voor, dat hier op één enkelen voormiddag meer lasten graan misschien werden omgezet, dan er in een geheel jaar mudden⁷⁴⁴ aan de markt te Assen of Koevorden werden aangevoerd. Maar, hiertegen kwam én zijn gevoel als landbouwer én zijn echt Drenthse zuinigheid op, dat men de gewoonte had om de handvol koren of zaad, die men om te bezien uit den monsterzak nam, na geëindigd onderzoek niet weder in dien zak te doen maar, alsof 't door dat bekijken al zijne waarde verloren had, met eene gesticulatie, die naar versmading zweemde, op den grond te werpen en daar alleronbarmhartigst in het slijk en stof te laten vertrappen. Dat was naar zijne meening te erg. Daar zou op den duur 't geweten bij in de maling komen.

“Müwwe er daortoe zoo vol meute toe doen,” zei hij, “om 't in de grond en er weêr oet te kriigen? Dee groote koopluw wet wisse neet, daw' in oeze landschap er zoo plomp um moet arbeiden, 's morgens vro en 's aovends laot. Daor lat de Heere het zaad toch ook niet veur wosschen en riip worden!”

En Oom bleef bij zijn gevoelen, dat het onbehoorlijk was Gods goede gaven zoo moedwillig met voeten te treden en dat het daarom alleen ons land op den duur niet goed konde gaan, niettegenstaande Jan er zooveel bezwaar niet in zag. Trouwens, wat zou een kasteleinsknecht uit het rijke Amsterdam er ook van kunnen weten, dat een Drenthse boer er zoo zuur in 't zweet zijns aanschijs, om moet “adammen”?⁷⁴⁵ Eenigzins werd de Assessor toch weer met die roekelooze gewoonte op de korenbeurs verzoend, toen Jan voortging te verhalen, dat die

⁷⁴³ handleiding.

⁷⁴⁴ mud(de) volumemaat ca.100 liter.

⁷⁴⁵ In het zweet des aanschijs zult ge uw brood verdienen. Adam en Eva verbannen uit het Paradijs.

weggeworpen graankorrels toch niet volstrekt verloren gingen, maar weêr op eene andere wijze hun nut deden; want dat de beursknecht, die het gebouw moet bewaren en rein houden en die aan 't achtereind in eene gemakkelijke woning gehuisvest is, zuinig en zorgvuldig al dat gestrooide zaad bijeenzamelt en daar nog al een aardig voordeeltje van trekt. Jan zei, dat hij dat mengelmoes weêr aan anderen tot kippenvoeder verkocht en dat het daartoe uitnemend geschikt was.

Oom stemde dat toe, "want," zeide hij, en 't was alsof hij heel wat vreemds voor den dag bragt: "de hoender mutten ook leven."

Nadat wij nu de korenbeurs naauwkeurig genoeg

van haer zolen tot den top,⁷⁴⁶

hadden opgenomen, zoodat wij, ofschoon wij 't slechts op een' afstand deden, er bij onze thuiskomst aan de nieuwsgierigen iets over vertellen konden, zetten wij onzen wandelrid weêr voort. Van de Papenbrug⁷⁴⁷ vertellen wij u korthedshalve maar niets, om de doodeenvoudige reden, dat wij er niets van weten, tenzij dit eenige, dat haar naam afkomstig is van geestelijken, vóór de Hervorming, die uit een naburig klooster inzonderheid langs dezen weg zich naar de kerken begaven, waar hunne bediening hen riep. Ook over de Beurs in aanbouw, in haar luchtig planken staketsel gewikkeld, gelijk

746 *Proeven van Nederduitsche dichtkunde uit de zeventiende eeuw* 1806 delpher.nl (meerdere treffers).

Dichtkunde pag. 139

REY VAN STAETJOFFEREN,

EN VAN

JOODSCHE VROUWEN

Uit het treurspel, Jeruzalem verwoest.

Rey van Joodsche vrouwen

Als de Vloeck met duizent benden

Van het westen donderde op,

Om Jeruzalem te schenden

Van haer zolen tot den top,

enz...

747 Papen: Roomschen.

een embryo in zijn vliezen, bewaren wij 't zwijgen. 't Lijkt wat straatjongensachtig om door de reten te staan gluren en een Assessor met zijn neven mag zich daartoe niet verlagen. De goedhartige lezer schaffe zich liever een goede, versche dosis geduld aan, tot tijd en wijle, dat het planken bekleedsel wordt weggebroken, de nieuwe Mercurius-tempel als een kieken⁷⁴⁸ uit den dop voor den dag komt, naar oude gewoonte met aanspraken en toespraken en muziek en vlaggenewapper en verder ook met een diner en toosten met volle glazen ingewijd wordt en zich dan bekwamer pen dan de onze gaat reppen, om, deftig-hoogdravend of los- en luchtig-humoristisch, hairfijn de plegtigheid dier inwijding te vertellen en op den koop toe een volledige beschrijving te geven van het gebouw zelf.

Van den Dam en 't geen er op is, spreken wij thans evenmin, om alle herhaling te vermijden. 't Trotsche paleis stond nog op dezelfde steê en even norsch en somber, als was 't er nog verontwaardigd over, dat het thans geen stadhuis meer is en van zijne zalen oorlogsmanifesten noch vredesverdragen over Europa laat uitgaan. De Atlas op zijn gevelspits droeg nog even geduldig den wereldkloot en de schildwacht beneden aan zijn voet drentelde nog met denzelfden trek van gruwelijke verveling om den snorbaard, en de appel- en notenvrouw zat er tegenover, nog even kleumsch, in haren schoudermantel gehuld, in haar kraampje naar snoepzieke liefhebbers van hare lekkernijen te gluren, als toen wij hier voor de eerste maal van ons leven onze nieuwsgierigheid kwamen bot vieren.

748 kuiken.

Torenspits van de Nieuwe Kerk

Nog iets over de Nieuwe Kerk, of liever, over haren toren.

Ook over de Nieuwe Kerk hebben wij niets bij hetgeen wij er vroeger van schreven te voegen, dan dit, dat wij er gaarne een' toren op zagen prijken, die in betere evenredigheid tot het geheele gebouw stond. Zoo als er thans een op staat, maakt hij eene regt magere vertooning, al zegt de dichter Willink er ook van:

Zij wijst ons als een naald naar boven,
Gelijk de Godsdienst, 't zielewerk,
In haar geviert, leert Godt te looven.⁷⁴⁹

Men heeft anders vroeger wel eens 't voornemen gehad, om de fraaije kerk met iets anders, dan deze naaldspits te versieren. Toen, na den brand van 1645, de herbouw van dit bedehuis beraamd was, werd bij de vroedschap der stad besloten, om aan de westzijde een' nieuwen toren, louter van witten gehouwen steen, te plaatsen, dewijl er te voren nooit een geweest was. Men vond in het graven van de fondamenteen wel overblijfselen van soortgelijk werk, doch dat bleek bij nader onderzoek wel geschikt en sterk genoeg om er een klokhuis, maar niet om er een toren op te bouwen. Men ging dus tot het leggen van een nieuwen grondslag over en begon, zegt de kronijkschrijver,⁷⁵⁰

“de rooster van het haywerk den dertienden van Oogstmaent 1646 te leggen, en met een blok van twe duizent pond den zeven-en-twintighsten de palen in te hayen. Den eersten van

749 *Gebouwen, gezichten, en oudheden der stad Amsterdam* 1744 delper.nl

750 *Historische beschryving der stad Amsterdam*: 1663 pag 385. delfer.nl

Wijn-maent wiert met noch een hay, wiens blok mede twee duizent pont zwaer was, gehayt.⁷⁵¹ Den vijfden van Slachmaent begon men aen d'ene hay, 'een metalen hayblok van veertien hondert en twee-en-dertigh pont zwaer, en den zeventienden van Loumaent, des jaers zestien hondert zeven-en-veertigh ook aen d'ander hay een metale havblok, van de zelfde zwaerte, te gebruiken. Den negen-en-twintighsten van Bloemaent wiert d'een van deze twee haien wegh genomen en den zesten van Zomermaent des zelven jaers de laeste pael, met de leste hay, ten drie uren na de middagh, daer veel honderden van menschen uit nieuwsgierigheid mede aen holpen trekken, ingehait. De groote masten, die in dit fondament gehait wierden, beliepen ten getale van vier duizent vijf hondert drie-en-negentigh; behalve deze staen 'er noch zeventien hondert en vijftien stoppalen, en vijf-en-vijftigh oude elze palen, die alree in de gront stonden, en daer op eenige Kapelletjes gestaen hadden. Den zes-en-twintighsten van Hoymaendt, des jaers zestienhondert zeven-enveertigh, des smorgens ontrent negen uren, wiert d'eerste steen van deze toorn door Cornelis Bakker, zoon van Burgermeester Willem Bakker, en daer onder tot een vereering, twee hondert gulden aen gout, geleght. Sedert deze eerste steenlegging, wiert met grover yver eenige jaren daer aen gearbeidt, als oft ernst scheen te wezen, om de zelve in 't kort te willen veirdigh hebben. Maer men veranderde daer na van voornemen, zulx",

dat er van dien toren uit louter gehouwen witten steen niets is geworden,

“uit oorzake veilicht, om 't Stadthuis,”

thans 't naburige paleis,

“van zijn luister niet te beroven.”

751 geheid. Heien van palen.

Mitsdien mag de naaldspits op de Nieuwe Kerk hetzij een onvoltooid, of, wat nog juister is, een provisoir op provisioneel bouwwerk heeten. Geldt deze laatste benaming, dan heeft de houten loods, thans Stads-Schouwburg geheeten, een zusje te meer in de stad, die niet van provisoiriteiten afkeerig schijnt. Tegen dat er op 't Leidsche plein een deftiger muzentempel staat opgerigt te worden, heeft de Nieuwe Kerk dan misschien ook nog een mogelijke kans van waarschijnlijkheid, om op haar dak het plan van 1647 te zien voltooijen, tenzij de tijdgeest hoe langer zoo meer anti-Babelsch gaat worden. Wij zouden 't het collegie van Amsterdamsche kerkvoogden ook ontraden, om aan een nuttelooze massa steen in de lucht veel schatten gelds te verspillen. De torenkraaijen zullen er zonder dat wel nesten om vinden. Hebben de heeren van 't voormelde collegie contant geld of coupons te veel, –eilieve, goede vrienden, komt er maar mee naar Drenthe over! Wij zouden voor de kruimkens van uwen overvloed liever een kerk, kant en klaar, (mits niet voor de domperridders⁷⁵² van De Cock en consorten,) in 't Hollandsche veld of in de buurtschap Nieuw-Buinen zien verrijzen, dan enkel een toren meer, die geen nut doet, in uwe thans reeds torenrijke stad.

⁷⁵²domper = kaarsendover. De auteurs hebben het niet op Hendrik de Cock begrepen.

Den Singel

De Singel

Intusschen zijn we met onze vigelante op een kruisweg genaderd. Oom moest decideren welke straat of gracht er thans aan de beurt zou zijn, maar, daar hij juist bezig was met een van de geboterde kadetjes onder zijn krachtig gebit te vermalen en eten en praten kwalijk te gelijk kan geschieden, waren wij vrijpostig genoeg om aan onzen koetsier te zeggen, dat hij ons langs den Singel naar den Haarlemerdijk zou kruijen. De Nieuwe Dijk was een oude kennis, en om zijne engte vonden wij't beter dien niet met rijtuig door te trekken. Daarom – den Singel op! den Singel – voor ons, een der fraaiste en prettigste grachten van geheel Amsterdam. 't Is er ruimer dan op de overigen; en, heeft hij met deze 't voorregt gemeen, dat men er nog iets van de schepping Gods gewaar wordt, in de rijen boomen, aan weerszijde van 't water, — dit heeft hij boven gene vooruit, dat het er minder doodschen en stil is, – dat men er ook nog weder gewaar wordt: hier wonen menschen. 't Zijn toch niet enkel heerenbewoningen, zoo als men ze noemt, met hooge stoepen, groote spiegelruiten, doch achter wier staatsiegordijnen men noode een levend wezen waarneemt; maar, ook vindt men hier winkels, waar de uitstalling van allerlei koopwaar reeds eenige levendigheid aan het tooneel bijzet, van zelve vermeerderd, zoowel door de klanten, die in- en uitgaan, als door 't gedurig getingel der verraderlijke huisbel. De Heeren-, Prinsen- en Keizersgrachten hebben iets wassenbeeldenspelachtigs (vergeef ons de woordkoppeling!), iets, dat ook, dunkt ons, de uit de lava opgedolven, maar van bewoners ontbloote paleizen van Herculaneum en Pompeji,⁷⁵³

753 Deze stad kreeg op 24 en 25 Augustus in het jaar 79 een uitbarsting van

eigen moet zijn. De aanblik er van stemt tot bewondering, dat is zeker, maar maakt niet warm. Integendeel hij laat koud; leven daarentegen wekt leven. Althans, zoo de Amstelstad ooit ons onder hare bewoners kreeg te tellen, dan zou de Singel al meê een van die kwartieren zijn, waar wij dan 't liefst tabernakelen bouwden.

“De heere motte de Luitense kerk niet vergete; we zelle der op 't moment an toe weze.”

Met deze woorden stoorde Jan, onze karosgenoot, ons in onze overpeinzingen, aan welke zijde van den Singel wij in zoodanig geval eene woning zouden kiezen. De knaap deed zoo als hem bevolen was, en daarom namen wij hem die stoornis niet kwalijk. En de Luthersche Nieuwe Kerk verdient immers ook iets meer, dan een enkelen aalmoesachtigen blik in het voorbijgaan! Reeds voordat wij den voet op den steiger gezet hadden, toen wij met de Zwolsche boot het Y opstoomden, en de stad daar in hare geheele breedte voor ons lag, viel zij ons in het oog en maakte haar verheven, boven vele andere gebouwen uitstekend koepeldak eenen gunstigen indruk op ons. Oom mogt dan nu ook zooveel zwarigheden te berde hebben te brengen, als hij bijeen wist te scharrelen, hij kon 't ons evenwel niet uit het hoofd praten, om voor een poos uit de vigelante te stappen, de kerk-zelve binnen te treden, naar den glazen koepel te klimmen en vandaar een prachtig en heerlijk gezigt te nemen over stad en Y, Noordholland en de zee noordwaarts, Haarlem's meir en de duinen aan de westerzijde. Wij lieten den Assessor daarom in 't rijtuig achter; na 't georberd kadetje zat hij in zijn *Steenwijker* te bladeren, en was juist bezig aan een recept voor winterhanden.

Meêgaan wilde hij niet. Dezelfde bezwaren als vroeger bij de korenbeurs bestonden nog. Hij zou hetgeen er in en aan de kerk te zien voor zelf-gezien houden, als wij er naderhand hem iets van meedeelen wilden.

Aan die afspraak voldeden wij, toen wij het bezoek in 't kerkgebouw hadden afgelegd. Bij onze terugkomst aan het

de nabije vulkaan, de Vesuvius, over zich heen dat het einde van deze stad betekende.

portier der vigelante vonden wij evenwel onzen goeden Oom, met de handen over den buik gevouwen, diep in den dut, zoodat het, van achteren beschouwd, inderdaad een bedenkelijk waagstuk geweest was, dat wij hem zoolang alleen hadden gelaten.

Nogtans ontwaakte hij weêr, bij 't vernemen onzer stemmen, zoodat wij althans, toen we weêr onze plaatsen hadden ingenomen, niet met de nieuw verkregene vruchten van ons onderzoek voor ons alleen bleven zitten. 't Korte slaapje scheen de assessorale levensgeesten opgewekt te hebben. Met veel belangstelling vroeg hij ons van de kerk te verhalen, wat wij wisten, dat zijne nieuwsgierigheid kon bevredigen.

“Welnu dan, Oom,” was ons antwoord, “gij hebt veel gemist, dat gij niet met ons gingt, Wij hebben eene van de fraaiste kerken gezien, die Amsterdam binnen hare wallen telt.”

Lutherse Nieuwe Kerk

en de Luthersche Nieuwe Kerk.

En nu beschreven wij hem, zoo goed wij konden, het inwendige van 't bedehuis en hoe bij haar bouw de wereldberoemde St. Pieterskerk te Rome als model gevolgd is, en dat zij een glazen koepel heeft, waaruit men wijd en zijd in het ronde den omtrek kan opnemen, en hoevele torens wij geteld hadden, tot den dom van Utrecht inkluis, en hoe fraai het was, de Zuiderzee bezaaid te zien met scheepjes die, om hunne witte zeilen, in de verte even zoo vele blanke zwanen geleken, en hoe frisch ons de lentekoelte er om de ooren blies, zoodat wij haast hoofddekseel en al geheel waren kwijt geraakt, – en hoe dit gebouw het tweede is, dat, binnen 't tijdsverloop van minder dan anderhalve eeuw, hier op dezelfde plek gronds door de aanhangers van Luther ter gemeenschappelijke Godsvereering gesticht werd, want dat hier voorheen ook eene kerk stond van dezelfde bouworde, ook een koepel voorzien, die geheel met rood koper, – een geschenk van Karel IX, koning van Zweden, – gedekt was, – dat het inwendige van dat eerste gebouw volkomen beantwoordde aan het kostbare en sierlijke uiterlijk, dewijl er behalve een fraai en welluidend orgel, een predikstoel in werd gevonden, waaraan de kunst van beeldhouwerij alles had te koste gelegd. Wij verhaalden verder, dat van deze in 1665 gestichte kerk grootsche verwachtingen bestonden, zoodat een zeker schrijver er van zeide: “dit gebouw is zo hegt en zwaar getimmert, dat het zonder merkelyke tegenspoeden eeuwen zal kunnen staan;”⁷⁵⁴ maar dat ook, wat dit aangaat, op eene droevige wijze de taal van den ouden profeet werd bevestigd,

⁷⁵⁴Uitgebreider in: Johannes Marshoorn *Gebouwen, gezichten, en oudheden der stad Amsterdam* 1744 Met plaaten. Delpher.nl

dat Gods gedachten niet altijd ‘s menschen gedachten zijn; want, dat die goede en grootsche verwachtingen van hechtheid en duurzaamheid allertreurigst als waterbellen uit elkander waren gespat, toen op den 18 September 1822 de noodlottige mare van mond tot mond ging: de Luthersche Nieuwe Kerk staat in brand! en het prachtige gebouw in zes uren tijds eene volkomene prooi van ‘t vernielend element, en geheel in een akeligen puinhoop veranderd werd. Vier jaren daarna echter herrees het tegenwoordige gesticht uit die asch omhoog; juist op den dag, dat het noodlottige onheil van 1822 ten vierden male verjaarde, kwam de Luthersche gemeente voor de eerste maal aan deze plaats te zamen, om de inwijdingsrede van D^o Roll⁷⁵⁵ te hooren en in den gebede dit huis aan God op te dragen. Hij nu, in wiens hand alle dingen zijn, geve dat de heerlijkheid van dezen laatsten tempel grooter en bestendiger van duur moge zijn, dan van den eersten!

Oom vereenigde zich van ganscher harte met dezen wensch en vergenoegde zich verder met door het glas van het rijtuig de bijzonder nette en sierlijke kerk ten minste uitwendig te monstereen. Hij gaf er zijne tevredenheid over te kennen maar meende toch te moeten vragen, of de stand plaats van t gebouw niet eene andere had kunnen zijn, waar ‘t nog meer parade zou gemaakt hebben, dan het nu doet? Wij vonden die aanmerking zeer gegrond en voegden Oom daarom de kleine vleijerij toe, dat wij uit zulke juiste oordeelvellingen nog den voormaligen kerkvoogd konden proeven, die in der tijd het meeste er aan toegebragt had, dat de toenmaals gebouwde pastorij in ons dorp niet het kleinste sieraad er van was geworden. Die loftuiting werd met een zedig lachje beantwoord.

⁷⁵⁵ *Leerrede, ter inwijding der herbouwde Lutherse Nieuwe Kerk, op den 18den september 1826* Johan Martin Langheinrich Roll 1826 delpher.nl

Nieuwe Haarlemer sluis

Middelertwyl zijn wij tot de Nieuwe Haarlemer Sluis genaderd, 't verbindingsmiddel van den Nieuwendijk met den Haarlemerdijk en, als alle bruggen en sluizen te Amsterdam, eene plaats vol beroering, gewoel en leven. 't Schijnt, dat de Amsterdammers eene bijzondere voorliefde voor die sluizen hebben, om er zich in massa's op te hoopen en te laten kneuzen en verdringen. Wij herinneren ons niet, eene der vele bruggen in de stad te zijn overgegaan, waar 't zoo als men zegt, niet zwart van menschen was. Hier nestelen zich ook gaarne die restauraties voor 't volk, als wij ze eens mogen noemen, de kruiwagens der Joden, waarop augurken en komkommers, in den azijn zwemmende, zijn uitgestald, en die voor een heele of halve cent de uitgedroogde kelen eene kleine verkwikking aanbieden. Hier zitten de geschoudermantelde moedertjes, aschgrauw van gelaat, missschien van kommer en ellende, met tafeltjes voor zich, waarop alles, wat de volstrekt niet luculliaansche tongen⁷⁵⁶ van hare klanten in staat is te streelen, in een schilderachtige wanorde voor klinkende munt *à prendre*⁷⁵⁷ ligt: harde, heelharde eijeren; noten, wier inhoud reeds soort van petrificatie⁷⁵⁸ onderging; bokkingen, die, sedert zij nog haringen waren, al eene reis rondom de wereld hadden kunnen meedoen; appels, even rimpelig en vlekkig als de aangezigten hunner verkoopsters; scharretjes, waarop het gebit van eenen Rappo⁷⁵⁹ zich aan flarden zou kaauwen, kortom, al wat maar onder de kathegorie van zulke straatversnaperingen valt, de groote bliken ketel vol echt-vaderlandsche saliemelk niet te vergeten, die op een glimmend

756 Naar Romeins veldheer. lucullus is: lekkerbek

757 te nemen. te koop.

758 Petrus = rots. Verstening.

759 collega van Hercules.

kooltje “uit ende na” staat te stoven, dat ze ten laatste in niets dan lobbigheid is opgelost. Hier dwarrelen ook bij zwermen die kleinhandelaars rond, die het den vreemdeling, vooral, door het opdringen hunner artikelen, zoo lastig kunnen maken, – de kooplui in wandelstokken, brillen, pijpedoppen, lucifers en soortgelijke voorwerpen. Ook de schoenpoetsers hebben hier hunne eigene jurisdictie, naar het schijnt.

“‘t Is maor goed, dawwe in ‘n krosse⁷⁶⁰ zitten zeide Oom, “nou zuwwe ten minste toch vreê hebben van dat volk.’

Maar – ‘t woord was hem nog niet van de lippen, of zie -terwijl hem door het rijtuigportier regts een doosje lucifers onder den neus werd geduwd, steekt links hem een rottinghandelaar een wandelstok toe, met de verzekering in krijschende taal er bij, dat het “‘n hechte bhambhoes” is, kersversch uit Oostindie aangevoerd.

“Hol toch de deurties goed toe,” riep Oom; “aans krigen we de schoepoesers ook nog bij oes in ‘e krosse.”

En waarlijk – ze waren er moedwillig genoeg toe, die knapen, om ‘t portier los te rukken en zich aan onze respectieve onderdanen vast te klampen, als bloedzuigers aan hun prooi, om ons van de vaardigheid hunner borstels en de deugdelijkheid van hun schoensmeer de beloofde bewijzen te leveren. Gelukkig evenwel gebeurde ‘t niet en bleven wij ongedeerd. Toen wij de sluis over waren, waren wij ook aan ‘t ergste en lastige gedrang ontkomen en Oom ademde weer ruimer.

760 karos, koets.

De Haarlemerdijk

De Haarlemerdijk en 't huis van een oud-zeekapitein, die zijn schaapjes op 't drooge heeft, van buiten en van binnen bekeken. Nog een paar grachten langs, totdat wij eindelijk bij de Amsteljagthaven te regt komen.

De Haarlemerdijk, zeker ook al een van de drukste straten van Amsterdam, omdat alles, wat naar Haarlem, Leiden en 's Gravenhage reist, haar moet passeren, heeft, dunkt ons, iets on-Amsterdamsch aan zich. De huizen zijn er kleinstedscher en poppiger. Er schijnen hier vele renteniers van burgerlijken staat te wonen, – scheepskapiteins, die de zee en hare gevaren moede zijn geworden en van hunne menigvuldige reizen naar Oost en West zooveel hebben overgespaard, dat zij in stille rust en geheel op hun muiltjes een kommerloozen en genoegelijken ouden dag kunnen hebben. Voor eene van zoodanige woningen nemen wij de vrijheid eene poos te vertoeven. De oude zeerob duide't ons maar niet ten kwade, dat wij heel onbeschaamd en vrijpostig zijn huis van boven tot beneden eens ter dege opnemen, ja wat meer is zelfs met onze blikken tot in 't binnenste er van doordringen en hemzelve en zijn ega er niet buiten laten, om den Lezer een denkbeeld van zijn huiselijk leven te geven.

't Is, reeds bij den eersten aanblik, die nette woning aan te zien, dat hier een man zijn verblijf houdt, die 't scheepsleven kent. Indien zindelijkheid en reinheid eerste vereischten zijn aan boord van de dobberende hulk en er geen dag voorbijgaat, dat de zwabber sabbath mag vieren, de oude zeeman heeft zich daaraan zoo gewend, dat hij er nog geen *renonce*⁷⁶¹ aan doet, ofschoon hij 't bruisen der golven niet dan op een afstand meer

761 afstand van doet.

hoort; hij zou niet in een huis willen wonen, dat er morsig en verwaarloosd uitziet. Ook nu is hij op netheid gesteld en daarom is de woning, waar hij op oude herinneringen teert en coupons knipt,⁷⁶² proper, helder en goed in de verf, van den gevel af tot aan 't kelderraam toe. Hij ziet zelf wel eens zijn gediensstige geest na, als ze op een der veelvuldige zatur- d. i. waterdagen in de week eener hollandsche burgervrouw bezig geweest is met het schrobben der stoep en 't wasschen der glazen, en hij toont dan ook soms zijn krachtige scheepstermen nog niet geheel vergeten te zijn, als hij ontdekt, dat zij, naar meidennatuur, er de hand mee wil ligten en maar met een "roef"⁷⁶³ hare bezigheden afdoen. 't Huis-zelf heeft iets kajuitachtigs in zijn voorkomen. Dunkt het u niet, als gij opmerkt, hoe de muren met blaauwe of grijze kleur, tegen 't inwateren der steenen, bedekt, nog daarenboven met witte lijnen zijn bestreken, die het gansche vlak in gelijkhoekige ruiten verdeelen en den voorbijganger in den waan brengen, dat het uit hardsteen⁷⁶⁴ is opgetrokken? Van de stoep, van gele klinkers⁷⁶⁵ of bremersteen⁷⁶⁶ gelegd, kunt gij rijstenbrij eten. De scherpstziende zal er geen grasspiertje of mosplantje of wat er naar zweemt tusschen de voegen ontdekken, al gluurde hij ook door den besten bril van Magnus Morus.⁷⁶⁷ 't IJzeren hek er om heen tuigt al mee van de liefde tot netheid van hem, die 't er liet plaatslen. 't Houdt de wilde straatjongens op een eerbiedigen afstand en vrijwaart vooral de spionnetjes,⁷⁶⁸ die dienstvaardige hulpmiddelen der alweetgrage nieuwsgierigheid, voor iedere balddadige schennis, en de muren voor inscripties van 't een of ander moedwillig stuk rood krijt of houtskool. Te voren had hij ijzeren kettingen met puntige pinnen, tusschen houten palen opgehangen, tot afsluiting van zijn erf gebezigd. Maar sinds die palen aan den grond te veel van de vochtigheid hadden te

762 van pensioenpapieren.

763 vloek en een zucht, snel en onzorgvuldig.

764 kalksteen uit België. Afzettingsgesteente met fossielen. CaCO_3 .

765 Uit ijzerarme klei gebakken.

766 zandsteen. SiO_2 .

767 Morus is een geslacht van vogels uit de familie genten. Grote Jan-van-Gent. Zeevogel.

768 spiegeltes aan raamkozijn.

lijden, en die kettingen niet in staat waren den moedwil der gamins⁷⁶⁹ te beteugelen, ja soms in spijt van de puntige pinnen, door hen tot talters⁷⁷⁰ werden gebruikt, zoo heeft hij zich de onkosten getroost van een staand hek, dat een ruk en een duw en een schop kan lijden, zonder er van te verwrikken en waar de straatjeugd wel laten zal over te klauteren, om er niet met gescheurde kleding, zoo niet erger, voor te boeten.

Ongaarne wil de bewoner dat men van zijne woonplaats onkundig is. Daarom mist gij aan den deurpost niet de blankgeschuurde koperen plaat, die zijn naam in fraai gegraveerde krolletters aan ieder die lezen kan (en wie kan dat niet in Nederland?) vermeldt. Misschien staat er ook wel zijne kwaliteit bij uitgedrukt; ofschoon wij dat uit onze vigelante niet zoo juist weten te onderscheiden. Nu – 't doet er niet toe; wij weten eenmaal toch, dat hij te voren de zee bevoer en nu zijne schapjes op 't drooge heeft en thans vrij wat rustiger leeft, dan toen 't schuimende zeesop hem om de ooren stooft. Althans, hij heeft hier, meer dan te voren in zijn enge kajuit, het genot van 't lieve zonlicht, waaraan vrij entrée in zijn woning vergund is door die heldere glasruiten, ruim genoeg in het vierkant om er zonder hinder de voorbijgangers door op te nemen, van top tot teen. En die straatwaarnemingen worden dan nog wat gemakkelijker gemaakt door spionnetjes, in zwarte lijsten gevat, van buiten tegen het kozijn aangebragt en door tal van ijzeren haken met verlengstukken verzekerd voor de onbeleefde rukvlagen van noorder- of westertogtwind. Voor elk raam vindt gij er een, opdat er niets, van de poort naar de sluis of vice versa gaande, in de verte kan aanrukken, zonder aan de eene zij door den heer des huizes of aan de andere door zijne huis- en hartvoogdesse te worden opgemerkt. Dat open-uitkijk-zitten is voor hem nog zoo'n oude gewoonte, van het scheepsdek mee aan wal gesmokkeld; en oude gewoonten, weet men, zijn oude huisjassen en oude kamermuilen, die men niet gaarne of gaauw aflegt. Nu – als alle oude gewoonten, waarmee Adam's nakomelingen behebt zijn, even onschuldig

769 baldadige straatjeugd.

770 Eng. lompen, voddën.

zijn, als die van onzen ouden scheepskapitein, dan is er nog al vrede meê te hebben. Indien máár... Doch wij zouden er onze spionnetjes haast bij vergeten, die gediensstige verklikkers van alles wat op straat voorvalt, onontbeerlijke huismeubels voor ieder die zijn wereld niet in zich-zelfen alleen vindt, en, als doodvijand van al wat naar egoïsme riekt, ook belang stelt in hetgeen zijne medemenschen doen en drijven en niet-doen; onwederlegbare argumenten voor het bestaan van eenen waarnemingsgeest bij den mensch, die mede kenmerk is van zijne voortreffelijkheid boven het vee. Onze pruikerige, stugge, in zich-zelfen gekeerde vaders hebben ze niet gekend, die huistelegraafjes, over wier nut een gansch boekdeel was vol te schrijven; maar — wat waren ‘t ook in vele opzigten bedroefde stumperts, in vergelijking van ons, zonen hunner lendenen!

Reeds om die spionnetjes alleen zouden wij aan onzen leeftijd verreweg de voorkeur geven boven de oude dagen, toen elke deftige burgermanswoning om hare wafelachtige, in lood gevatte ruitjes, ‘t uiterlijk aanzien had van een klooster, zoo niet van nog iets ergers, en reeds daaruit deed vermoeden, dat er inwendig niet veel deelneming en belangstelling bestond in hetgeen den lieven naasten op de openbare straat goeds of kwaads mogt wedervaren. Kwaadsprekers, die onzen tegenwoordigen tijd niet luchten of zien mogen, willen wel beweren, dat die kozijntelegraafjes in zwang zijn gebragt, van het tijdstip af, dat men in de burgerlijke samenleving de goede gewoonte begon in te voeren, om zijne nieuwjaarsrekeningen,⁷⁷¹ vóórdat men ze betaalde, eerst nog ook eenige kersmissen en paaschfeesten te laten beleven, – en dat ze oorspronkelijk er toe bestemd waren, om er op een behoorlijken afstand reeds de komst van een lastigen crediteur meê waar te nemen ten einde in tijds aan huisknecht of kamermeid gelegenheid tot oefening in noodleugens te verschaffen, door den last, om aan den naderenden “kwaden geest,” indien hij mogt aanschellen, met een *front de boeuf*⁷⁷² wijs te maken, dat “meneer niet te

771 rekeningen werden eerder vaak eenmaal per jaar betaald.

772 gezichtsuitdrukking van een rund.

huis is,” of “mevrouw met een gevaarlijk *tic douloureux*”⁷⁷³ doodziek te bed ligt en zelfs het geluid der huisbel niet kan verdragen.....”

Maar, op kwaadsprekers valt niet te letten, en daar zij, met Talleyrand,⁷⁷⁴ zeer lasterlijk zouden kunnen beweren, dat den mensch de taal geschonken is, niet om zijn gedachten te openbaren, maar om ze te verbergen, even goed als zij nu het doel van de uitvinding der vensterspionnetjes in zulk een hatelijk licht trachten te stellen, zoo doen wij best, dunkt ons, hun gevoelen daarover als niet bestaanbaar voor de regtbank van ‘t gezond verstand te verklaren.

Eén ding is nogtans zeker, dat de brave zeekapitein-op-retraite, dien wij met zijn woning op den Haarlemerdijk te Amsterdam bijkans uit het oog hebben verloren, zijne vensterramen volstrekt niet van de meergenoemde spiegeltsjes heeft laten voorzien met het doel om er zich door te laten waarschuwen tegen bezoekers, die hij liever niet dan al bij zich ontvangt. Want, stipter dan hij in ‘t betalen zijner rekeningen, loopen er misschien geen twee dozijnen in ‘t geheele koninkrijk. Hij ware er best voor berekend, om met glans lessen in ‘t openbaar te geven over de kunst van geldzaken te besturen, en zoo ‘t, hij eventuele wijziging van ‘t schoolwezen in ons vaderland, ter sprake kwam om aan de akademiën een leerstoel daarvoor op te rigten (voorondersteld, dat er dáár behoefte aan bestond), onze zeerob smeed ongetwijfeld hooge oogen, om met zulk een baantje te gaan strijken,.... indien hij, namelijk, zelf neiging gevoelde, om daartoe het kneuterige en rustige leven vaarwel te zeggen, dat hij thans achter zijne spionnetjes slijt. Ieder morgen, als de aschkar⁷⁷⁵ en met haar ‘t gevaar van bestuiving voorbij is, zult gij, niet hem-zelfen, maar de meid des huizes op de stoep zien verschijnen, om de beide gewigtige organen, tot waarneming van wat er buiten gebeurt,

⁷⁷³ ernstige tic.

⁷⁷⁴ Charles-Maurice de Talleyrand-Périgord, hertog van Talleyrand, vorst van Benevento, was een Frans diplomaat. Hij werkte succesvol onder het regime van Lodewijk XVI, Napoleon I, Lodewijk XVIII, Karel X en Lodewijk Filips.

⁷⁷⁵ vuilophaaldienst.

ter bestemder plaatse aan te brengen en zóó te rigten, dat men er uit de woonkamer 't perspectief der gansche straat aan weërszijde op zijn gemak kan opnemen in ieder avond, dezelfde expeditie, tegen 't uur, dat de schemering alle straatverkenning onmogelijk maakt en de stoute gasten beginnen uit te vliegen, die een eeuwigen oorlog aan alle politie hebben gezworen en er geen zwaarigheid in vinden, om ook ten aanzien van straatspiegeltjes eene overtreding van het achtste gebod⁷⁷⁶ te beproeven. Een paar oogenblikken nadat het uitsteken van die voelsprietten of voelhoornen door 't gediensstige Antje of Mietje,⁷⁷⁷ nog met haar morgenmutsje gehuifd, heeft plaats gehad, of – ook over de glasgordijntjes, binnenshuis, wordt een witte vaderlief, natuurlijk van haar pluim voorzien, zichtbaar. Zij omsluit het hoofd van den bewoner des huizes, die zich er aan waagt, wegens zijn hoofdtooisel door de voorbijgangers met een glimlach te worden aangezien, zoowel uit instinktachtige zucht om terstond na zijn ontwaken het aanschijn des hemels te verkennen, (ook al een overblijfsel van 't leven aan boord.) als om er in persoon zich van te overtuigen, dat Antje de straatspiegeltjes behoorlijk gerigt en met hun ijzeren *soutiens*⁷⁷⁸ bevestigd heeft. Deze vensterverschijning duurt echter niet lang. Gij hoopt misschien, dat nu ook dadelijk die ondergordijntjes langs die gladde koperen roeden zullen opengeschoven worden en dat gij daardoor een vrij uitzigt (liever: inzicht) zult bekomen in het inwendige van de woonkamer des kloeken zeemans-op-retraite? U jeukt het oog om een kijkje te nemen van het ontbijt, dat gij vermoedt dáár aangerigt te zijn? In dit laatste vergist gij u. Moeder de vrouw komt al wat op de jaren en is somtijds reeds wat jichtig en rhumatiek, ofschoon ze te voren toch niet met haren hartlap⁷⁷⁹ meê ter zee voer. Daarom heeft ze al sinds geruimen tijd tot huiswet ingesteld, het ontbijt in het slaapvertrek te nemen en daar verder de voormiddaguren door te brengen. En uit dien

⁷⁷⁶ Gij zult niet stelen.

⁷⁷⁷ algemene namen voor huishoudster.

⁷⁷⁸ *soutenir* (Fr.) onderhouden, vasthouden. Hier: haakje.

⁷⁷⁹ geliefde.

hoofde zult gij haar niet vóór de middagzon aan den hemel
staat, voor haar glasraam aan de straat zien verschijnen.

Antje van de zeekapitein

Om nu de indiscretie, die gij reeds op uw kerfstok hebt gekregen, niet nog verder te drijven, raad ik u maar niet de voordeur binnen te stormen en in dat slaap- en ontbijtvertrek uw onbescheiden voetstap te zetten, om daar aan uwe nieuwsgierigheid te voldoen, hoe de vrouw van een zeekapitein-op-retraite voor haren man de boterhammen smeert, de dienst op het theeblad verrigt, en wat model van morgenmuts zij bij die plegtigheid op het hoofd draagt. Schort dus uwen weetlust op, totdat gij haar, maar dan niet meer *en negligé*,⁷⁸⁰ achter die witte schuinsche staatsiegordijnen met franje en kwasten, zult zien opdagen, even als (om het zeer dichterlijk uit te drukken) de maan uit de wolken te voorschijn treedt; en kort u voorshands den tijd, totdat het middaguur slaat, met het beschouwen van die ondergordijntjes. Beschouwen zal hier hetzelfde zijn als bewonderen.

Al hadt gij ook nooit ander werk gezien, dat een hollandsche burgervrouw onder handen heeft gehad, aan deze veiligheidsschermpjes voor de onbescheidene en nieuwsgierige blikken van voorbijgangers zoudt gij reeds genoeg hebben, om haar als een vrouw te leeren kennen, die in zindelijkheid en netheid gerust een wedloop mag wagen. Bezie ze ter dege, neem des noods passer en duimstok, en meet of er wel een van die talrijke plooiën breder of smaller is dan de andere. Zie, van onderen is er nog een garen draad doorgereggen, opzettelijk om die plooiën, niettegenstaande er de stijfsl⁷⁸¹ niet aan gespaard is, te beter in heur “fatsoen” te houden. Gij bemerkt, dat er een zekere geest van conservatisme in deze woning heerscht. Of men ‘t er in de politieke denkwijze ook

⁷⁸⁰halfdoorzichtig nachtgewaad.

⁷⁸¹zetmeelpap om kleding strak en in vorm te houden, vgl. haargel.

is toegedaan....? Misschien. Zoo als de mensch in ‘t eene is, zoo is hij ook in het ander. Denkelijk zal moeder de vrouw dan ook wel eene orthodoxe gereformeerde zijn en de man niet minder. Uit die geplooiden en doorregene glasgordijntjes valt het gemakkelijk af te leiden. Maar – om op ons *chapitre*⁷⁸² terug te komen! Van die ondergordijntjes gesproken: vindt gij ze bovendien niet fraai om die sierlijke bloemen, die er in geweven zijn? Wel – buurvrouw aan gene zijde zou er afgunstig op kunnen worden. Nu ze hangen ook niet voor niets in de kamer aan de straat. Eene hollandsche burgervrouw is wel een fiksche, brave, degelijke vrouw, dat spreekt van zelf! (Wat is er hollandsch, dat niet goed zou wezen? – ettelijke kleinigheden uitgezonderd, dat óók van zelf spreekt). Maar, omdat zij, ook in Hollands nevelig en bar klimaat, haar vrouwelijk karakter nooit verloochent en altijd vrouw blijft, daarom loopt er ook altijd wat ijdeltuiterij onder en zal ze, als zij pronken kan, ‘t niet ligt verzuimen.

Wilt gij wel gelooven, dat die keurige, netgeplooiden, met eigen hand aan de koperen roe geschovene, gansch vlek- en kreukellooze gordijntjes mede behooren tot de oogappels van haar hart, die ‘s daags haar levensgenot verhoogden, zoo dikwijls zij er achter zit, en ‘s nachts menigwerf hare droomen aan een vertelsel uit de wereld der feeën gelijk maken? Goed, dat zij geene kinderen heeft. Haar genot zou er aanmerkelijk door getemperd zijn; want, kindervingers kunnen kwalijk iets, wat hunne oogen zien, onaangeroerd laten en vooral geene tergende ondergordijntjes aan de straat. En, al kon zij ze dan ook, met repen wit papier omspeld, voor de besmetting van ongewasschen vingers vrijwaren, zij had er toch maar half zoo veel zelfvoldoening van als thans, nu zij ze geheel naar hartsbegeeren kan plooijen en schuiven. Jammer maar, dat wat geene kinderen kunnen verfonfaaijen⁷⁸³ en bederven, ten minste eens in het jaar die booze, ongemanierde vliegen komen doen, als Augustus althans wat meer dan gewone hitte

782 hoofdstuk.

783 verkreukelen.

meebrengt. Och, die maand is haar een kruismaand.⁷⁸⁴ Wat ze voor die leelijke insecten bedekken of vermommen kan, niet hare kostelijke, gebloemde en geplooid ondergordijntjes. Hoe zij er niet dikwijls uren lang om uit haar humeur is, als zij dat ragfijne neteldoek van boven tot onder met duizende zwarte stippen bezaaid ziet, die aan de sneeuw witte stof wel haast een peper-en-zoutkleur meedeelen! Geloof mij, wist zij er maar een middel op, zij deed aan die kleine onbescheidene zwartrokjes hetzelfde, wat men aan een paard in een gruttersmolen⁷⁸⁵ doet..... Doch, 't schijnt middag te zijn geworden; want, met de meestmogelijke voorzigtigheid, alsof 't kapellenvleugels⁷⁸⁶ zijn, die ze aanraakt, worden aan beide ramen door eene vrouwenhand de tot hiertoe potdigt gelaten gordijntjes in 't midden opengeschoven. Moeder de vrouw heeft haar ontbijt geëindigd, hare keuken verzorgd, hare kelderzaken⁷⁸⁷ bedisseld; de ure is daar, dat zij zich vertoonen moet aan al wie voorbijgaat of tegenover wonen. Zij zal er zich eens regt toe zetten, om niets onopgemerkt te laten, wat er buiten voorvalt en zooveel als haar dienstvaardig uitsteekspiegeltje in staat is door zijn weërkaatsend glas onder het bereik van hare gezichtsorganen te brengen.

784 rampmaand. Gij zult uw kruis (leed) geduldig dragen.

785 paarden liepen rondjes om molens aan te drijven.

786 Kapellekens; vlinders. L.P. Boon: *Kapellekens baan*.

787 de kelder was de koelruimte voor voedselopslag.

‘t Inwendige woonvertrek

Hebt gij nu nog lust, Lezer, een blik in ‘t inwendige van het woonvertrek te werpen, de gelegenheid is thans geopend; straks kon de kans weêr verkeken zijn. Merk dan, in de eerste plaats, dat vensterbank-ameublement op, een tien- of twaalfstal roomkleurige bloempotten met bruine hoepels, staande in bakjes, die, als wij wel zien, van groen aardewerk zijn. ‘t Zijn eigengekweekte hyacinthen, tulpen en ducjes-van-Toll;⁷⁸⁸ en, dat zij nù reeds zoo frisch in ‘t blad en vol van bloem staan, als gij ze naauwelijks bij Haarlems voornaamste bloemisten te zien krijgt, schrijf dat grootendeels aan de haast moederlijke zorgvuldigheid toe van de vrouw des huizes, die, al zijn ‘t maar bloemen, ook hierin toch niet haar aangeboren aard heeft kunnen verloochenen. Den ganschen langen winter door heeft ze wat met die potjes gesjouwd en gesleept, van de slaap- naar de voorkamer, en van deze weêr naar gene, om de onder de vette, expres uit Haarlem ontbodene, aarde begravenen bollen toch altijd in de warmte te houden.

Gretiger vangen schipbreukelingen, in een ranke boot zonder lijfsvoorraad omdobberende, op ‘t uitgespannen stuk zeildoek, dat zij van ‘t wrak nog redd’ën, de regendruppels eener toevallige bui uit het zuidwesten niet op, dan onze Martha de Harde⁷⁸⁹ II er op uit was om voor hare toekomstige Florakinderen de spaarzame stralen eener volstrekt niet scheutige winterzon op te vangen. Zij heeft er wat verzorgens en toedekkens mee gehad, om ze des nachts buiten ‘t bereik

⁷⁸⁸Het was een van de eerste tulpen in Hollandse aarde; na 1960 zijn ze hier niet meer gekweekt. Waarschijnlijk zijn de ducjes (koosnaampje van kenners) vernoemd naar de zestiende-eeuwse echtelieden Adriaan Duyck en Aleid van Tol. Net als veel andere antieke soorten bloeien ze heel vroeg in het jaar en hebben ze een korte steel. *De Volkskrant* 15 april 1995.

⁷⁸⁹Karakter uit: Elizabeth Wolff. *Sara Burgerhart*, 1782. - *Willem Leevend*, 1785.

van die onbarmhartige toovenaarster⁷⁹⁰ te houden, wier adem alles tot marmer maakt en die met hare fijne vingers de ruiten zoo prachtig met pluimen en bloemen penseelt, dat Hollands beste schilders er niets meer dan leerjongens bij zijn.

Gelukkig is haar moeite niet onbeloond gebleven. Nu 't voorjaar maar even in 't land is, heeft zij hare maandrozen reeds in den vollen bloei, terwijl die van buurman daarnaast dog in beraad schijnen te staan tusschen te willen leven en te willen sterven.

Bezie ze van nabij! Hoe welige loten hebben ze al geschoten, en wat tal van knoppen, kleinen en grooten, belooft haar nog een langdurig genot van haar vensterbankbloemhof.

Bemerkt gij niet, dat ze ook hier weêr haar netheid en smaak voor 't propere laat doorschemeren? Vraag haar eens, waarom ze sommige van die rozen van ringjes heeft voorzien, om de stevigheid der stof, uit een kaartblad geknipt? Zij oordeelt, dat de roos halfgeopend moet blijven om fraai te zijn, en vindt gij niet, dat zij daarin volkomen gelijk heeft? Maar die ringen van papier doen ook nog een andere dienst. Misschien wil zij 't voor u geen woord hebben; – maar ze is bang, o zoo bang, dat als de bloem hare bladeren laat vallen, die bladeren dan op de vensterbank of op 't vloertapijt verstrooid zullen raken. En dat foei, hoe slordig en wanordelijk zou dat lijken! dat zou hare eer, als Hollandsche vrouw, veel te na zijn. Wat zouden er de menschen wel van zeggen!

Doch, met dat al, zindelijk lot in 't kleingeestige mag ze wezen de eigenlijke mensch is nog niet in haar gestorven. Die bloemen lief heeft, heeft een bloemenhart. Anders, van waar die sympathie? Is 't niet in heel de schepping een wet van Perzen en Meden, dat gelijk zijns gelijken zoekt? Eere daarom ook deze Martha, met al haar zwak voor geplooid en gestijfde gordijntjes! Om hare bloemenliefhebberij is zij goudwaard. Duizend tegen één wil ik wedden, dat zij ook vroom is, niet formulievroom, dat wel iets heeft van vroom op 't kommando, naar krijgsmanswijze, vroom, al zingt ze 's zondags niet alle evangeliesche gezangen meê, al is ze omtrent

⁷⁹⁰ vorst(in). Winter.

menig leerstuk nog wat naar den Dordschen kant⁷⁹¹ en al leest zij van tijd tot tijd ook boekskens, afkomstig uit den winkel van vader Höveker⁷⁹² en van broeder in den Heer van Peursem.⁷⁹³

Als gij wist, waarom zij straks haar dienstmaagd Antje (in vele dingen haar vertrouweling) met dien dekselkorf zal uitzenden en woudt nagaan, waar dat vlugvoetje op groene muiltjes daar dien hoek om en dat steegje door, naar een der afgelegenste buurten afdwaalt, en wat zij in die armoedige woning toch verrigten moet, waar eergisteren een arme sjouwersvrouw van haar negende kind is in de kraam gekomen (het jongste kan ook nog niet loopen), – geloof mij, gij zoudt niet langer er aan twijfelen, of onze zeekapiteins huisvoogdesse ook onder de vromen moet geteld worden, en er u ten volle van overtuigen, dat het niet alleen tulpenbollen en maandroosjes⁷⁹⁴ zijn, waarvoor zij, bij gebrek van eigen kroost, als een moeder zorg draagt.

Maar – wij zouden haast vergeten, dat wij eigenlijk minder de vrouw van een oud-zeekapitein, die zijn schaapjes op 't droog heeft, van buiten en van binnen moeten bekijken, dan zijne woning, indien althans het opschrift boven dit hoofdstuk ons niet zal logenstraffen. Hebt gij nu genoeg die lieve, aanvallige dochters van Flora bewonderd, uitgestald, opdat ieder, die smaak voor bloemen heeft, ze zien moge, achter de neteldoeksche gordijntjes, zoo laat dan uw oog nu een weinig dieper het zonnige vertrek binnendringen, op gevaar af van onbescheiden te zijn, ofschoon de vrouw des huizes, die inmiddels hare breikous uit haar sleutelmandje heeft gekregen, het u minder kwalijk zal nemen, nadat gij eerst aan hare bloeiende lievelingen den tol uwer hulde betaald hebt.

Wat trekt dan in de kamer uw aandacht eerder, dan dat breed gebuikte glas, met water gevuld, waarin eenige

791 orthodox gereformeerd. Synode van Dordrecht. Favoriet bij de schrijvers.

792 Uitgever in Amsterdam. Later ook: *Gods naam, de fontein van goddelijk leven* H. Höveker 1889 delfer.nl

793 J.H. van Peursen uitgever in Utrecht. O.a. *De menschwording Gods het levensbeginsel der kerk* Abraham Kuyper 1867 Geen boeken van eerder dan 1853 (dit boek verschenen) gevonden.

794 in een mandje.

goudvisschen spartelen? Mag zoo'n tafelmeubel reeds in menige huishoudkamer elders tot de verouderde oudheden uit den pruikentijd⁷⁹⁵ en vroeger gerekend worden te behooren, onze oud-zeekapitein bekommert zich daar niet bijster veel om en zou, voor de prachtigste pendule met speelwerk, dezen glazen vischvijver niet uit zijn huis, veel min nog uit zijn woonkamer willen missen. 't Is immers een familiestuk, vader op zoon overgeërfd, reeds in een paar geslachten. Hem heugt het nog best, dat hij in zijn ouderlijk huis, toen hij pas met de kin aan de tafel reikte, met zielewellust naar 't gespartel van die goudgeschubde waterbewoners kon staan kijken, uren lang, hadden wij haast gedachteloos geschreven; maar, dan was er ons een onwaarheid uit de pen gevloeid; want, wat knaap, vooral waar een zeemanshart in zit, kan tot een inspanning van meer dan eenige minuten ooit of immer den tijd vinden? – Wat hij er toen niet een behagen in schiep broodkruiملتjes in 't water te strooijen, en dan de stomme beestjes die gretig te zien opeten! Nog is hij van dien kinderpret niet verzadigd, niettegenstaande hij de zestig al degelijk achter den rug heeft. Want, behooren de bloempotten tot het departement en de *passe-temps*⁷⁹⁶ zijner echtvriendinne, hij heeft uitsluitend zichzelf de voeding en verzorging van het goudvisschendom voorbehouden en kan met evenveel aandacht en welgevallen de evolutiën van deze vlugge diertjes zitten gade te slaan, als te voren, toen hij zelf nog zoo'n halve waterbewoner was, het spelen en spartelen van dolfijn en haai en andere grootere zeegedrochten. Nu – een kijkje in een goudvischkom heeft immers ook zijn nuttige zijde. Want, die wereld daar in het glas is, op een verkleinde schaal, inderdaad niets anders dan eene getrouwe kopij van de wereld der menschen, al behoort een visch ook tot de orde der stomme redelooze dieren en de

⁷⁹⁵De pruikentijd was een periode in de achttiende eeuw waarin het mode was in de deftige kringen om een pruik te dragen. Zowel mannen als vrouwen kleedden zich zeer opzichtig met veel make-up, maar ook met kleding met kant, gouddraad, gespen en strikken; ook was het dragen van schoeisel met hoge hakken zeer populair. De vrouwenmode werd gekenmerkt door hoog opgemaakte kapsels, slanke bovenlichamen met een diep decolleté en een manier om de rokken breder te maken.

⁷⁹⁶tijdverdrijf.

mensch daarentegen tot een verhevener klasse. 't Is onder de laatsten immers al niet minder om 't grijpen en vangen te doen, dan onder die schubbige wezens, en waarin zou toch een mensch van een goudvisch en een goudvisch van een mensch verschillen, indien bij beiden de zucht om te krijgen en te hebben zich even hartstogtelijk openbaart? 't Verskil mag zijn, dat de laatstgenoemde zich bevredigen laat met broodkruimelen terwijl voor de hebzuchi des anderen dikwijls de geheele aarde en hare volheid niet genoeg is en hij, met den koning Macedonië roemrijker gedachtenis, er de maan, niettegenstaande hare bleekheid, op den koop toe bij zou willen in palmen.

Of onze zeekapitein zich in zulke wijsgeerige bespiegelingen verdiept, als hij bij zijn tafelvijver staat of zit, willen wij niet voor waarheid verzekeren. Misschien hebben wij, goedgunstige Lezer en Lezeresse, er reeds te lang bij gephilosopheerd en vraagt gij, ongeduldig, of er zich niet nog andere voorwerpen in de woonkamer van den ouden zeeman bevinden, die de opmerkzaamheid van den beschouwer verdienen? Ongetwijfeld – en wij wedden, dat wij 't haast niet noodig hadden u te zeggen, maar dat gij 't reeds bij u-zelfen gedacht hebt, te weten dit, dat gij achter die bloempotten met maandrozen en hyacinthen en bij die goudvischkom, ook een kooi met een kanarievogel, daar ginds, tegen den schoorsteen, kunt zien hangen. Gekooide kanarievogels! Al waren ze ook door de eene of andere madame * *, (haar naam moogt gij uit het een of ander nummer der *Groninger Courant* van de Erven van Bolhuis Hoitsema invullen; ons schiet er geen te binnen,) regelregt uit Saksen aangebragt; al werden ze ook aanbevolen met het bijvoegsel in zoodanige *courantannonce*,⁷⁹⁷ dat ze even fraai bij kaarslicht zingen als des daags; al hebben ze ook nog zulke gladde veeren, geel als een eidoor, – er is in de gansche schepping niets, wat ooit sterker onze antipathie heeft kunnen opwekken. Gekooide kanarievogels! Arme diertjes! Nog meende de mensch niet wreed genoeg omtrent te handelen, toen hij u uit de citroen- en oranjeboschjes van

797 krantenadvertentie. *Groninger courant* 14-04-1818 delpher.nl

uw vaderland naar deze barre oorden wegvoerde, dat hij nog daarenboven u van uwe vrijheid beroofde en in een getraliede kevie⁷⁹⁸ kerkerde, alsof gij tot de gilde der ergste boosdoeners behoortet, die het zonlicht ooit bescheen! Zoo menig keer wij een van uw geslacht zien, gelooft ons, dan kittelen ons de vingers, om stillekens het deurtje zijner gevangenis te openen en uw broertje of zusje de zoete, gulden vrijheid te hergeven, indien niet het denkbeeld ons terughield, dat zij zich kwalijk thuis zouden vinden in het koude klimaat, waar wij ademhalen, en hunne verlossing zeker met een spoedigen dood moeten bezuren. Arme gevangenen! uw gezang wil gewis daarom ons nooit behagen, al doet gij ook nog zoo uw best en al hebt gij ook nog zulk een grooten roem van voortreffelijk te zijn. Kan 't ook wel van harten gemeend wezen, als gij uw schelle gorgels laat klinken? Of zoudt gij de eenigen zijn, die 't heimwee niet kent, en, zoo gij het kent, kan dan uw lied ook wel een ander wezen, dan een lied uit den treuren? En dan noodzaakt men u nog bovendien kunstmatig uw orgaan te vormen, zoo het heet te volmaken, naar 't gepiep van een zoogenaamd orgeltje, alsof nabootsing ooit boven eigen werk kon staan, – ja, alsof de groote Schepper, die ook u de keel tot zingen schiep, zelf niet u den regten toon geleerd had, om Hem en Zijne goedheid te prijzen en te loven.

Neen, misduidt het ons niet, dat wij niet van bewondering opgetogen bij uw getralieden kerker blijven staan luisteren, als gij u-zelfen vermoeit en afslooft, om te toonen, wat menschelijke willekeur aan uw natuurlijken aanleg heeft verkunsteld en verknoeid! Mogen wij u uwe vrijheid niet teruggeven, laat ons dan vrij, om uw oorverdoovend gefluit onder een sluijer te smoren, dien wij, zoo menig keer wij een van uws gelijken ontmoeten, gereed zijn over zijn kooi te spreiden.

Eerst wanneer wij u in het oord, waar gij oirspronkelijk te huis behoort, mogen kunnen beluisteren, als gij, in lommerrijke dreven verscholen, den lof der vrijheid of der liefde of van het huwelijksgeluk of van ouderzegen in

798 kooi.

zilverreine klanken uitgalmt, eerst dan zullen wij ook uwen zang fraai en welluidend noemen, niet minder dan dien van den leeuwerik op onze heiden en van den nachtegaal in onze hagen en struwelen.

Voor het rijke, maar aan alles, wat natuurschoon betreft, arme Amsterdam, is een gekeviende kanarievogel anders een heele schat, een wel pover surrogaat van den door vrijheidsgeest bezielden wildzang der bosschen, maar – toch altijd een surrogaat er van. Wij willen er dan ook niet medelijdend de schouders om ophalen, als des oud-scheepskapiteins hartlap er hare ziel aan laaft en vernuvert,⁷⁹⁹ wanneer haar geel vogeltje eens ter dege zijn schelle stem laat hooren. De goede sloof mag ook anders weinig wat naar muziek zweemt genieten, zoo gij de huisschel, het repetitiehoro­logie van haren man, het naaste torenklokkenspel, den ratel van den aschen klepperman⁸⁰⁰ en 't draaiorgel, dat op straat somtijds voor hare ramen stilhoudt, uitzondert. Zij beschaamt daarmede waarlijk menig buitenman, die, van alle zijden door de rijke natuur omringd, er toch geen oog en oor voor heeft, zich door geen vrolijk leeuwerikslied of gekwinkeleer van vink en sijs en putter uit zijn dodderig droomen laat wakker maken en aan wien alles letterlijk verspild is, wat veld en bosch en akker voor hart en geest te genieten aanbieden.

Maar – 't gaat ons als menig zoogenaamd dominé bij de afgescheidenen,⁸⁰¹ – wij dwalen van den tekst af. Goed, dat daar de voordeur van het huis des ouden zeebonks open gaat. 't Brengt onze gedachten weêr bijéén en geeft ons tevens gelegenheid om een blik te werpen in voorhuis en gang. Ook die hebben, naar voorvaderlijken trant en smaak, hun eigenaardig stoffaadje.⁸⁰² 't Doet er minder toe, dat gij er geen wit of ander marmeren plaveisel vindt, – de bruine bremersteen is wel niet zoo rijk, maar beantwoordt toch evenzeer aan 't doel en gerust kan hij, wat renheid en zindelijkheid betreft, met

799 plezier aan beleeft.

800 vuilophaler.

801 volgelingen van Hendrik de Cock.

802 stoffering, aankleding.

de glinsterende marmerplaten op Heeren- en Keizersgracht wedijveren. 't Zou Antjes of Mietjes eer te na en een nagel aan de doodkist der huisdrosstinne zijn, indien er anders van gezegd moest worden.

En, zoo gij dáár kostelijke loopers vindt om uwe voetzolen niet te beleedigen en de fijnste matten, om ze van 'tovertollige straatslijk te ontdoen, – hier zoekt gij er evenmin te vergeefs naar, al kwamen de eersten niet juist uit Smyrna⁸⁰³ en al zijn de laatsten misschien van wat grover stof vervaardigd. Wat gij er verder vindt is (duizend tegen één gewed) een weêrglas, thermometer, barometer en controleur, uit een Italiaansche fabriek, alles in één stuk vereenigd. Hoe – een oude zeevaarder zonder weêrglas? Neen

Eer smaakt de mostaard als Bourgogne

Eer zal Parijs in Jutland staan,⁸⁰⁴

voordat een man, die zoo vele malen de linie⁸⁰⁵ gepasseerd is en zoo dikwijls Batavia gezien heeft, en zoowel over de

803 Smyrna is de Griekse naam voor het huidige İzmir in Turkije. Bekend vanwege tapijten.

804 Bewezen waarheid.

Wijze: contre les chagrins, et cetera.(... de la vie.) Dode schuld. liederenbank. nl

Eer maakt de stier een predikatie
En 't varken 't beste referein,
En d' Amsterdamsche Westertoren
Zal eerd voor Kees een slaapmuts zijn;
Eer smaakt de mosterd als Bourgogne,
Eer zal Berlijn in Jutland staan,
Eer vliegt Parijs per luchtmaschine,
Paf! een, twee, drie! Naar 't rijk de Maan.

Eer vaart de Keizer van Marokko
Als ziekentrooster op 's lands vloot,
Eer schiet een Engelschman zichzelf
Uit smart om Hollands laagheid dood;
Eer ziet men dat een bok aan bokken
De gronden van de wiskunst leert:
Eer een student met vollen buidel
Van de academie huiswaarts keert.
Vademecum voor den student 1864 delpher.nl
805 evenaar.

luchtsgesteldheid in de Oostzee lange verhalen opdisschen, als van den plantengroei der West-Indiën allerlei wonderlijke dingen vertellen kan, afstand doet van een huismeubel, welks gebruik zijn tegenwoordig huiselijk leven op pantoffels nog altijd eenigen glimp doet behouden van zijn voormalig scheepsleven, toen hij ook weer en wind dagelijks tot de voorwerpen van zijn diepzinnig onderzoek maakte. Het is voor hem wat de prijs-courant der effecten den beursspeculant is, al is hij er zelf niet gelijk weleer bijzonder bij geïnteresseerd, of het kwik storm dan wel bestendig weêr voorspelt; maar, 't is nu eenmaal zoo zijn gewoonte, om gedurig eens naar die glazen buizen te kijken en het brengt hem althans dit nut aan, dat hij er den tijd wat mede kort, die hem anders lang genoeg valt, behalve dat het ook nog stof oplevert en aanleiding geeft tot gesprekken aan ontbijt- en theetafel, zoolang de loopjongen uit den boekwinkel de *courant* of het dominésbriefje⁸⁰⁶ nog niet gebragt heeft.

Tot de voorhuisstoffaadje behoort verder die staande klok, die zóóveel waarschuwende stemmen laat hooren, dat het haar niet te wijten zal zijn, indien er ooit eenige stoornis in den geregelden gang der huishoudelijke zaken mogt ontstaan. Zij is nog een erfstuk uit den goeden ouden tijd, toen men wel is waar niet zoo elegant werkte, maar over 't algemeen degelijker arbeid leverde, dan waarvoor thans dikwijls handen vol gelds worden verkwist. In haar mahoniehouten kast kan zij het geweld van den tijd, wiens vluggen spoed zij door slag- en speelwerk, telken kwartier, naauwkeurig aankondigt, gerust nog een eeuw of anderhalf trotseren, zoo als zij het

806 en, daar gij reeds zwakker van borst en longen geworden zijt, Emeritus zoekt te worden, zoo als 'er toch vele uwer Collega's doen, die, als zij een rijk weeuwte getrouwd hebben, te zwaar hijgen, om met een ton gouds de trappen van den preëkstool langer te beklimmen. Kom dan in vrede bij ons in uwe geboortestad wonen, in een goed huis, en laat het gepreek het gepreek, en het geschrijf het geschrijf. Als gij dan te Amsterdam woont, en gij hebt nog zulk een' lust tot preken overgehouden, dan kunt gij, als eens de een of andere Amsterdamsche Leeraar, door eene ligte ongesteldheid wordt overvallen, den dienst voor hem vervullen, terwijl gij als Emeritus-Predikant van Ruige Lollum, op het Dominésbriefje staat...' *Het leven van Johannes Wouter Blommesteijn* (1816)–Adriaan Loosjes. dbnl.org Predikbeurten.

nu reeds tachtig of negentig jaarkringen deed, zonder dat er ooit nog eenige verlamming plaats vond aan de verborgene springveeren, waardoor die maan en dat firmament zich regelmatig beweegt, die beide scheepjes boven de wijzerplaat lustig op- en neêrgaan, dat houthakkertje regts zijn bijltje in de hoogte beurt en daarna laat vallen, die kleine visscher, aan de linkerhand, zijn hengel uit het water haalt en, eindelijk, dat kneuterige molentje lustig zijn wiekjes in het rond laat snorren, zoo menigkeer als het speelwerk in beweging komt en zijn ouderwetsch deuntje doet hooren. Geen wonder, dat zoo veel kunstigs in één voorwerp vereenigd, de bijzondere voorliefde van zijn bezitter geniet, en gij, Lezer, zoo het u op uw levenspad ooit mogt te beurt vallen des kapiteins gast te zijn, bereid er u op voor, om, behalve een keurige collectie natuurrariteiten, uit Oost en West bijeen verzameld, ook en ook vooral die staande klok met opmerkzaamheid te monstereen, de drie kleine houten, gekleurde beeldjes van Apollo met de lier, David met de harp en Saturnus met uurglas en zeis *inclosa*,⁸⁰⁷ die er boven op staan. En wee u, – indien gij althans prijs stelt op het bezit, inzonderheid op het behoud van uws gastheers vriendschap, – als gij niet in eene, ten minste halve verrukking over het kunststuk geraakt en niet het een of ander vleijends daarvan weet te zeggen.

Daar is de man evenzeer op gesteld, – een onschuldig zwak, – als op het eigenhandig optrekken der koperen gewigten en het losshaken in eigen persoon van die artikels en van den slinger, zoo menigmaal Antje of Mietje ‘s vrijdags er aan toe is, om, behalve den inhoud der glazenkast in haar heiligdom, de keuken, ook al het overige tin-, blik- en koperwerk in huis door middel van schuurzand, krijt, blaauwen steen, zuur bier, roode aarde en poetslappen, vernieuwden glans en luister bij te zetten en haren roem in dat vak triumfantelijk te handhaven. En, toorniger kan hij te voren nooit geweest zijn, als matroos of kajuitsjongen een flater beging, dan wanneer nu de keukenprinses door loszinnigheid of groote haast het ongeluk heeft, bij ‘t weëraanhaken van slinger of gewigt, den

807 gedenk te sterven.

kostelijken tijdwijzer iets of wat maar van slag te brengen.....

Dan barst er in huis een onweersbui los, nog veel erger, dan die hij ooit zelf vroeger op zee ondervonden heeft en, zoo menig keer, door zijn bekwaamheid als scheepsbevelhebber en door de handigheid zijner onderhoorigen gelukkig is ontkomen. Anders is de man de goedheid zelve. Gelukkig, daar laat hij in eigen persoon zich zien; en, terwijl hij daar in rustige houding op den drempel der voordeur staan blijft, om lucht en weder in oogenschouw te nemen, hebt gij gelegenheid, om veldontdekking op zijn physionomie te doen. Wat anders dan trekken van goedhartigheid vindt gij daarop, en sprekende zelfs, uitgedrukt? – ‘t Schijnt, dat die luchtwaarneming hem bevredigt. Althans, hij treedt zijn drempel af, zijn stoep over, naar de van leuning voorziene bank, ter zijde van het raam, waar, binnenskamers, straks zijn ziels- en huisvoogdesse in ochtendgewaad haar plaats zal gaan bekleeden.

Hij meent, dat men zich in de wereld niet doel- en nutteloos moet geneeren, maar ‘t gemak nemen, waar en wanneer men ‘t krijgen kan. En daarom vindt hij geene redenen om zich eerst van zijn rijkgebloemden damasten huisjapon te ontdoen, zijn nachtdas tegen een anderen halsdoek of zyn warm gevoederde kamer pantoffels tegen een paar schoenen te verruilen. Hij is van de leer, dat wie hem in deze dragt niet verlangt te zien, de oogen maar moet sluiten, en rekt zich geen rekenschap of verantwoording aan iemand op aarde schuldig, hij moge burgemeester van Amsterdam of groot visier van Turkije zijn, van de wijze waarop hij goedvindt zich te kleeden. Daaraan herkent gij den vrijheidlievenden, onafhankelijken zeeman, die op het verraderlijk element geleerd heeft zich boven alle kleingeestige vormen en begrippen te verheffen. En – zóó hij dan nog zich zelve een dwang van gebruiken of gewoonten oplegt, dan zijn ‘t zulken, waar de voorvaderen hem in zijn voorgegaan. Dat ziet gij aan de lange pijp, waarmee hij is gewapend en die hij lustig laat dampen, onbekommerd of er ook zwakke gestelletjes, als in sommige diligences en op menig nutsvergadering, in de nabijheid zijn, die vapeurs en zenuwtoevallen op ‘t lijf krijgen van dien verfoeilijken

tabaksrook. – Gaat het u als ons, dan hebt gij eerbied voor de oudvaderlandsche pijp (al zou Bilderdijk er u ook zwart en grimmig als een weerwolf om aanzien), zoowel omdat zij inlandsch fabrikaat, als omdat zij een erfstuk van ‘t voorgeslacht is. Onder een pijp zijn, in de gouden eeuw van Neêrland, alle ondernemingen ten algemeenen nutte beredekaveld en tot stand gekomen, alle plannen beraamd, door wier uitvoering die vaderen zich een roem verwierven, die meer dan Europeesch was. Onder een pijp, – willen wij wedden, – heeft Jakob van Kampen zijn teekening gemaakt van

‘s werelds achtste wonder,⁸⁰⁸

Leeghwater de droogmaking van den Haarlemer water wolf zitten uit te cijferen, Michiel de Ruijter ‘t plan zijner zeeslagen bepeinsd, Rembrandt zijn “Nachtwacht” gepenseeld, Vondel zijn “Lucifer” gedicht, Cats zijn redevoeringen overdacht en Grotius⁸⁰⁹ zijn onsterfelijke werken geschreven. Onder een pijp hebben Willem en Maurits en Frederik Hendrik van Oranje hunne veldtogten en aanslagen en belegeringen met hunne vertrouwden en raadslieden besproken, om aan Filips en Alva, en hoe verder dat Spaansche gespuis mag heeten, die fatale, leelijke pijp te doen rooken, waarvan hun land nog tot op den huidigen dag de misselijke naweeën moet ondervinden. Wij zien er althans niets aanstootelijks of ontstemmends in, ons die beroemde mannen voor te stellen, gezeten in hun kabinet, boekvertrek of werkplaats, van een lange pijp voorzien, terwijl daarentegen b. v. een Cats⁸¹⁰ op Zorgvliet of

808 paleis op de dam (naar Vondel).

809 Hugo de Groot (rechtsgeleerde) Hugo de Groot (Delft, 10 april 1583 - Rostock, 28 augustus 1645) was een Nederlands rechtsgeleerde en schrijver
810 Cats, Jacob -, 1577-1660, uit Brouwershaven, 1588 op school bij rector Kemp te Zieriksee, student te Leiden en te Orleans, 1603 advocaat te Middelburg en weldra pensionaris. Hij trouwde 1605 met Elisabeth van Valkenburg; kocht de hofstede Munnikenhof bij Grijpskerke; verdiende veel geld aan inpolderingen in Engeland en Zeeland. Maar zijn 3 jongens verloor hij door de dood; twee dochters bleven hem over.

Bij een verblijf te Cambridge kwam hij onder invloed van prof. William Perkins, de vader van het piëtisme en van diens geestverwant Hall. Zo werd

een Bogerman⁸¹¹ ter synodale vergadering of een Trommus⁸¹² bij zijn monnikenwerk caricaturen worden in ons oog, als wij ons hen daar in de toenmalige deftige kleding verbeelden te zien zitten tusschen hunne boeken of omringd van hunne medegecommitteerden met een havannah- of Java-sigaar tusschen de lippen, even burlesk als op zekere schilderij, waar Noach, lustig uit een duitsche pijp rookende, afgebeeld staat, terwijl hij 't viervoetige en kruipende gedierte des aardrijks, twee aan twee, de arke ziet binnenwandelen.

Hier hadden wij nu een overheerlijke gelegenheid om nader over de voortreffelijkheid van de vaderlandsche pijp, d. i. de

Cats bevriend met Willem Teellinck, predikant te Middelburg van 1613-'19, en met Godfried Udemans, dominee te Zieriksee. Hij werkte nu de 'ydele Minnebeelden' van zijn jeugd om tot Sinnebeelden 'van stichtelycker bedenckingen'. Deze Sinne- en Minnebeelden waren versjes bij prenten van Adriaan van de Venne, daarbij bijschriften in proza; dan proza en poëzie naarnaast in F. en L. Met allerlei raad voor de Liefde.

Dan volgen te Middelburg Maechdenplicht, 1618; Selfstrijt, samenspraak tussen Jozef en Potiphars huisvrouw, 1620; Tooneel van de Mannelycke Achtbaerheyt, 1622. In 1623 werd Cats pensionaris van Dordrecht. Daar verschenen Houwelijck, 1625; Galathee ofte harder minneklachte, een pastorale, 1629; Klagende Maeghden, 1633; Spieghele van den ouden en Nieuwen Tydt, berijmde spreekwoorden, 1632; alle met prenten van Van der Venne en Matham. Cats werd daardoor de meest gelezen dichter, de grote leerdichter.

In 1630 stierf zijn vrouw; in 1632 begon hij met de aanleg van Zorgvliet aan de Scheveningse Weg; in 1636 werd hij raadpensionaris van Holland en vestigde hij zich in Den Haag. Hij bleef dit tot 1652; poëzie van hem uit dit tijdperk is niet bekend. Zijn grote werk 's Werelts begin, midden, eynde, besloten in den Trouwingh, 1637, is nog uit Dordrecht. Na 1652 bewoonde hij zijn huis op Zorgvliet; de 'eerbare' juffrouw Cornelia Baers, weduwe van Ds. Matthias Havius, ging mee als 'gouvernante'. Daar beschreef hij zijn leven in Tachtigjarig Leven en in Twee-en-tachtigjarig Leven. Verder verschenen Ouderdom, Buytenleven en Hofgedachten, 1656 en Gedachten op slapelooze Nachten. Hij werd bij zijn vrouw in de Kloosterkerk begraven; hij liet 2 1/4 mill. gulden na.

Cats is de dichter van de burgerlijke samenleving; vooral op het huwelijck richt hij de aandacht. Hij vereert de vrouwen, al behoorden zij ook onder de man te staan, zo als Cats betoogt in het Tooneel der Mannelicke Achtbaerheyt en in het Houwelyck. Hij verdiept zich in het huiselijk leven; leidt de vrouw op tot de Christelijke moeder. Enz. *Letterkundig woordenboek voor Noord en Zuid* (1952)–K. ter Laan dbnl.org

811 Bogerman, Johannes -, 1576-1637, rechtzinnig predikant te Leeuwarden, voorzitter van de Synode van Dordrecht, 1618. Maakte het voortbestaan van Starters Kamer van Rethorycke Och, mocht het rijsen! onmogelijk. *Letterkundig woordenboek voor Noord en Zuid* (1952)–K. ter Laan dbnl.org
812 Ter zalige uitvaart van ... Abrahamus Trommius leraar der H. godtgeleertheit en oudste praedicant tot Groningen 1719 delpher.nl

lange, van een behoorlijken dop voorziene, aarden of kalken pijp, de zoogenaamde gouwenaar, uit te weiden, in vergelijking met de uitheemsche, binnengesmokkelde, onnationale, onzindelijke sigaar, (al is ze, vooral na een piquant diner, ook nog zoo lekker) maar – dat zij voor anderen, aan schrijfeukte lijdende vingeren weggelegd; want met onze episode over de pijp, zou ‘t ons bijkans gaan als Helmers,⁸¹³ die, om

.....de schoone Adeka,

waar Banda’s jeugd tot over de ooren zoo verliefd op was, den roem der Hollandsche natie vergat: wij zouden er onzen zeekapitein-op-retraite in zijn damasten *chamberloek* om uit het oog verliezen.

En wij hopen, Lezers, dat het even als onzen Oom gaat, die er zich in zijn vigelante eens regt toe zette, om den ouden zeegast van top tot teen op te nemen en zich zijn beeld diep in het geheugen te prenten. Trouwens, hij is die eere waardig, zoo als hij daar zit, rustig en kloek, nog een krachtig man, al grijzen zijne haren reeds, met dat gulle, goedronde, open gelaat, waar de stadslucht, die hij thans inademt, nog niet geheel het brons van af bleekte, meegebracht uit de tropische gewesten. Plaats hem weêr op het scheepsverdek, en hij zal met nog even vaste hand als te voren en met even zeker oog en met hetzelfde beleid en met gelijke kalmte van zin den rijkgeladen bodem⁸¹⁴ uit Oost of West naar het vaderland geleiden, en door zijne matrozen nog even gaarne en nog even gewillig gehoorzaamd worden, als om zijn vroomheid geerd en om zijn vaderlijke zorgvuldigheid door hen bemind. De jaren van rust, die hij in zijn steenen kajuit op de Haarlemerdijk heeft doorgebracht, hebben wel eenige vlokken zilvers meer op zijn haren gestrooid, – even als te voren de hemel hooge golven het met haar schuim hebben gedaan, maar aan zijn karakter niets van die kordaatheid, degelijkheid en kloekheid benomen,

813 *De volledige werken van J. F. Helmers* Jan Fredrik Helmers 1844delpher.nl

814 boot, schip.

die hem achting en ontzag bezorgde bij ieder wie hem kende, toen hij nog een houten huis bewoonde, door een paar duims plankenbeschoot slechts van den gapenden, alverslindenden afgrond der wateren gescheiden. 't Mag nu acht of tien zomers zijn geleden, dat hij voor 't laatst met zijn driemaster uit Brazilië in 't vaderland terugkwam en aan zijn trouwe Martha woord en eed verpandde, dat hij thans niet eerder weêr van hare zijde zou wijken, totdat hij werd opgeroepen tot den laatsten en gewigtigsten reistogt, – en sinds dien dag hoort hij van het loeijen van den oceaan weinig meer, dan hetgeen hij er in dagbladen over leest; maar, desniettemin is zijn hart toch een zeemanshart gebleven en spreekt hij over niets liever en met meer geest-drift, dan over schip en scheepsleven en vergeet hij er, in gezelschap met anderen, het burgerklokje van kommando om, als hij eens in de onuitputtelijke goudmijnen zijner reisherinneringen neergedaald, daaruit allerlei wetenswaardigs opdiept en voor het licht haalt.

Vandaar dat hij, zittende op de bank zijner stoep, altijd nog met een glimlach van welgevallen de kloeke, robuste varens-gasten naooft, die zijn huis voorbijgaan, en waarmee hij een uitzondering maakt op zijn stalen gewoonte, om anders geen enkelen voorbijganger achterna te zien. Zijn geest zweeft nog bestendig rond op den grooten plas, en als hij 's nachts soms door droomen verontrust wordt in zijn slaap, dan is 't ook altijd van orkanen en klippen, gebroken masten en gescheurde zeilen, van haaijen en dolfinen. – Zie, daar brengt de boodschapsjongen van den boekverkooper hem 't pas uitgekomen nummer der stadscourant. Wilt gij een wedding-schap aangaan, dat, als zijn band het nog klamme blad heeft opgevouwen, zijn oogen 't allereerst zich vestigen zullen op de rubriek "scheepstijdingen" en op hetgeen er uit Texel, 't Nieuwediep of Goeree omtrent aangekomen en uitgezeilde bodems berigt wordt? – even zoo als een oude vrijster bij het doorneuzelen eener courant het eerst hare aandacht aan de huwelijksadvertentiën wijdt. Ofschoon – 't is niet, als bij menige van die laatsten, met ergernis en spijt, dat hij aldus de naamlijst van schepen en gezagvoerders

doorworstelt, en hier en daar een oud bekende genoemd vindt. Vooral verspreidt zich een zweem van welgevallen over zijn gelaat, wanneer hij onder de schepen er vermeld ziet, waarover hem-zelf voorheen t bestier en de leiding was opgedragen, en niet minder, wanneer hij nu als kapitein terugvindt die vroeger bij hem aan boord als opper- of onderstuurman of in nog lager rang hebben gevaren.

Dan herleven de dagen van ouds eerst regt voor zijn geest, met hunne veelsoortige herinneringen, en, als zijne Martha straks hem ter koffijtafel heeft geroepen, moet hij de blijdschap van zijn hart over 't goede nieuws voor haar lucht geven, door haar te vertellen hoe Bram die en Piet die en Nicolaas die, die als ligt matroos voor 't eerst met hem om de Oost zijn geweest, het thans reeds zoover hebben gebragt, dat zij zelve als kapitein op een bodem geplaatst zijn.

Van den eerste had hij 't altijd wel gedacht, van den tweede menigmalen gezegd, aan den derde dikwijls voorspeld, dat zij vooruit zouden komen in de wereld. Want, 't waren fiksche, ferme jongens, met een hart in 't lijf en met hersens in 't hoofd.

Als zij niet teregt kwamen, dan mogt er niemand ooit hopen zijn fortuin te maken, en de wereld wist geen talenten op prijs te stellen.

Inmiddels is het nieuwsblad doorloopen, en – alsof het haar was gezegd, dat het papieren kind thans voor haar beschikbaar is, verschijnt daar de vrouw des huizes in de deur, type eener degelijke Hollandsche huisvrouw, en plaatst zich vertrouwelijk naast haren getrouwen echtvriend. Wij willen van hare kleeding niet gewagen, alsof wij eene bijdrage schreven tot een modejournaal en laten 't *ganz und gar*⁸¹⁵ aan de verbeelding onzer Lezers en Lezeressen over, om zelve zich een beeld van die liefelijke stoepverschijning te dichten. Tot narigt diene, dat zij nog in morgengewaad is. Roep! misschien 't een of ander nufje, dat, anders gewoon aan Fransche lectuur, bij vergissing ons boek doorbladert, bij deze regelen uit: “wel foei, 't is horrible! In haar negligé op stoep te verschijnen, en dat in Amsterdam en op den Haarlemerdijk!” dan zij haar

815 (Du.) helemaal, volledig.

gezegd, dat deze oud-zeemanshuisvrouw nog een vrouw is van den echten oud-Hollandschen stempel, die 't haar moeder en grootnoeder uit overtuiging nazegt dat een vrouw zich in geen gewaad, wat het ook zij, onvertoonbaar behoeft te achten, mits het maar rein zij en proper, en zich dan slechts moet schamen, als zij zich tot een modepop vernedert, en door 't volgen van vreemde zeden en kleederdragt zich met een muilezel gelijkstelt.

Dat is wel kras gesproken, maar als Hollandsche vrouw houdt zij er van, om aan ieder ding zijn regten naam te geven. En daarom verdenk voor geen zier hare opregtheid, als zij, het nieuwsblad doorsnuffelende, daar met een blijmoedig gelaat haren echtvriend aanziet en tot hem zegt: "wel, lieve Hein, dat is een blijde tijding! Mietje is van een zoon bevallen en Dientje** heeft weêr een dochter." Zoowel dat "lieve" tot haren Hein is geheel ongehuicheld en welt op uit de diepte van haar gemoed, als die vreugde over den zegen, dien zij zelve niet mogt smaken, de moederzegen, thans bij vernieuwing aan twee harer jeugdige vriendinnen geschonken. Die courant was haar daarom alleen het abonnement van een jaar waard en geloof het maar vrij, als gij haar 's namiddags, terwijl Heinlief een uiltje knapt, in hare stille slaapkamer bezig vindt met "brieven-schrijverij", dat zij met Dientje en Mietje op het papier een gesprek houdt en die blijde moeders in gloed vollen stijl geluk zit te wenschen met haar nieuw "erfdeel des Heeren."

En nu zouden wij (ook onze Lezers met ons?) gaarne met man en vrouw naar binnen kuieren, om nog naauwkeuriger het inwendige der woning gade te slaan en het huiselijk verkeer der bewoners, – maar.... Ooms horologie doet ons denken aan verder te gaan en onze goede Jan met den bruinen rok heeft reeds een en ander maal gegeeuwd, dat de paarden er de ooren van spitsten. Anders zouden wij u nog veel liefs kunnen vertellen van Antje, het keukenprinsesje met haar proper neepmutsje en groene muiltjes, – van den waakzamen Azor en zijn halsband met bellen, – van de muisgrage Mieke,

de huispoes, die ook wel, even als Bilderdijk's Selima,⁸¹⁶

816 Selima

(naar T.H. Gray.)

Het was op den gladden oeverkant
Van het porceleinen vat,
Waarin Klimeen heur goudvis had,
door Jessos meest begaafde hand,
Met sierlijk blauw beklad,
Dat is Selima, de fraaiste Kat,
Op gunst van heur Meestres prat,
Met fieren hals te prijken zat,
By 't levendvoerend bad.

Heur schitternd esmerauden oog,
Waar uit een zachte vonk
Der klimmende begeerte blonk,
Die heimlijk hart en staart bewoog,
Ontslot zich met een lonk,
Den sierlijk geschakeerden pronk,
Waarmee Natuur heur vacht beschonk,
En echt Sineeschen knevelbaard,
En tulpen ooren, waard.

Zij loerde, en zag in 't stilstaand meir,
Dus schilderende op heur post,
In oogverblindend goud gedoscht,
Twee vischjens, zwemmend op en neer,
De roem van 't schubbig heir.
Een purperen glans, zo zacht en teêr,
Als 't zilver van de Duivenveer,
Verhief dien gulden zonnegloed
Op 't blauwe van den vloed.

Al dartelend op en onder 't vocht,
Onwetend van gevaar,
Vermaakt zich 't stom en weerloos paar.
Gants buiten vrees en achterdocht,
En wordt nog niets gewaar.
Maar ijlings klieft een knevelhair.
En flux een ruige klauw, de baar,
En tast, en zoekt een lekkren prooi
In zulk een fraaie tooi.

Wat hart wordt door geen goud verlakt?
Wat huiskat door geen visch?
Het dier grijpt zes- ja tienmaal mis,
Door graâge lust en schroom geschokt:
In 't eind, heur greep gewis,
En rekt zich uit zo lang zy is,
Doch glibbert van de gladde baan,
En stort in d'oceaan.

Wel tienmaal geeft zy 't lijf weêr op.

met gretige oogen bij de goudvischkom zit te turen, maar, voorzigtiger en verstandiger dan gene, zich er wel voor wacht, haar blanke pootjes aan het vochtige element nat te maken, – groenen Lorre, die in zijn koperen kooi zich minder op zijn *aise*⁸¹⁷ gevoelt, dan te voren in de bosschen van zijn warmer vaderland, niettegenstaande zijn etensbakje een voornaam voorwerp is van de zorgvuldigheid der huismoeder, van de opgezette dieren, die de kapitein uit de Oost – en de dito

En mauwt met wijden strot,
Tot elken dooven Watergod
Al worstelend met het ruime sop
Tot ze eindelijk zwicht voor 't lot.
Geen Triton kwam van uit zijn grot,
Geen Tethys uit heur waterslot,
En Jacqueline noch Margriet,
Vernam heur schreeuwen niet.

Alleen sloeg Lorre van zijn kruk
De droeve Selima
Met oogen vol van wantrouw gaâ
En zag heur zichtbaar ongeluk:
Of riep haar straks al jouwend na:
“Jouw lelijkert!” en “ha, ha, ha!”
Een gunsteling heeft, hoe onverdiend,
In 't onheil nooit een vriend.

Maar gy, die het minlijk poesjen derft,
Bevallige Klemmeen!
Ai, matig uw bedrukt geweest;
De droefheid, die uw kaak misverft,
Behoort geen katjen, neen,
Hoe vol ook van aanminningheên!
Maar wilt gy, richt een marmersteen
Op 't graf der arme drenkeling op,
Met roosjens aan den top;

En schrijf dan vrij op 't lijkgesticht,
Met eigen rechterhand,
Den naam van 't u zo dierbaar pand,
En voeg er by een denkgedicht,
Gesteld in deze trant:
“Blijf, stervling, voor de lust bestand!
Zy is aan 't wis bederf verwant,
Verlokking heeft een gladden rand;
Dus wacht u voor den kant!”

Bloemlezing uit de dichtwerken van Mr. Willem Bilderdijk
1869 delfper.nl
817 (Fr.) gemak.

vlinders, die hij uit Suriname meêbragt, – en voorts van zijn en zijn vrouws wijze van maaltijd houden en theedrinken en van wat er verder binnen een etmaal van volle vierentwintig uren door een paar gehuwde lieden van hunnen leeftijd en van hunnen stempel kan gedaan en nagelaten worden. Maar, als wij van dat alles in duizenderlei bijzonderheden tafereeltjes wilden malen, – althans schetsen, – dan werd ons boek ligt nog eens zoo dik, als het thans reeds is geworden, en misschien haalden wij daarmee ook een leelijke streep door de rekening van andere schrijflustige bezoekers der Ystad.

Om derhalve dezen niet al het gras voor de voeten weg te maaijen, zetten wij hier een kolossaal⁸¹⁸ achter onze beschrijving van het huis van een zeekapitein die zijn schaapjes op 't droog heeft, en verzoeken allen, die er nog iets op aan te merken of hij te voegen hebben, om ons dit tijdig genoeg, tegen de eventuele TWEDE EDITIE van ons boek, franko te laten weten, onder 't adres van "Baerend-oom, d'assester oet Drent," De brieven komen van zelve te regt, – dank zij het voortreffelijk postwezen in onze provincie!

818 punt.

Amsteljagthaven

Wij lieten ons nu verder met onze vigelante brengen ter plaatse, waar zich de behoefte der Amsterdammers aan vermaak en uitspanning een eigenaardige gelegenheid daartoe heeft uitgekozen, aan de zoogenaamde Jagthaven. Hier gaven wij Jan, onzen *cicerone*, zijn *congé*,⁸¹⁹ en nadat wij Oom, wiens wakende toestand van den Haarlemerdijk af in het tegengestelde er van was veranderd, uit zijn dutterig, dommelend droomen hadden opgewekt, klommen wij eenige trappen benedenwaarts naar de oppervlakte des voorbijstroomenden Amstels af en geraakten over een steiger binnen een aardig koffijhuisje, dat het genie van den een of ander grootgeest onder de Amstelsluis of -brug heeft weten te verzinnen, waar men allerknetterigst bij elkaâr zitten en, onder het gezigt op de met talrijke schepen en schuiten bezaaide haven, een pijp rooken en den aardschen tabernakel des lijves verder naar verkiezing restaureren kan. Dit idéé alléén moet u uitlokken tot een bezoek. Althans het versje, boven de deur, is daartoe niet in staat, onpoëtisch als het is. Hoort maar, hoe de arme stumper, die het zamenflansde, er meê getoond heeft, dat hem de ware inspiratie van Apollo ontbrak:

Om Amstels keurig schoon meer luister toe te voegen,
Schonk de achtbre overheid aan ons het groot genoegen,
Deez haven tot vermaak en nut te doen ontstaan;
Dus elk die 't zeilen mint, ziet hier zijn lust voldaan.⁸²⁰

Ongelukkig staat er 't jaartal 1837 onder. Waarom heeft men

⁸¹⁹De gids krijgt ontslag, is vrij.

⁸²⁰De tekst op deze pagina en het gedicht staan ook in *Wandelingen in en om Amsterdam* C. van der VIJVER 1829 delpher.nl Geen auteur van de dichtregels genoemd.

niet het oude versje in wezen gelaten, dat men er in 1741 nog boven las:

Om Amstels heerlykheid met blydschap aan te schouwen,
Liet de Ovrigheid ons toe deez' haven op te bouwen;
Hier legt, en groot, en klein, hun vaartuig aan den band,
of haalt het zeil in top, en steekt gerust van land.⁸²¹

Dat vloeiende in allen gevalle beter dan dat van 1837. In een eeuw tijds, zou men haast zeggen, heeft de goede smaak aan 't Y geen geweldige sprongen vooruit gedaan.

't Is wenschelijk, dat aan de verf, waarmee die cijfers er op gestreken zijn, meer dan aan iets anders, de regen zijn vernielend vermogen beproeve, opdat de nakomelingschap niet te weten kome, dat men in 't jaar 1837 in het van poëten eivolle Amsterdam nog in staat was, niet juist tot het vervaardigen van zulk een pruldicht, maar tot het gedoogen van de tentoonstelling er van in 't openbaar. Wonderlijk, inderdaad, – dit tusschen twee haakjes – dat in ons anders zoo prozaïsch vaderland zelfs voor de geschiedenis van luifel-, uithangbord- en wagenkratpoëzij, wijd en zijd bouwstoffen in menigte te vinden zijn!

Doch wij gaan binnen. De tournee in de vigelante heeft behoeften in 't aanzijn geroepen, voor wier vervulling 't buffet van den koffijhuisman overvloedigen voorraad oplevert. Al woont die man in zekeren zin onder de aarde, zijn lokaal is toch alles behalve een Styx⁸²² en hij zelf ziet er ook volstrekt niet Pluto-achtig uit. Wij geven alle eer aan de netheid van zijn salon, aan de gemakkelijheid van zijne stoelen, aan de keurigheid zijner ververschingen, aan de beleefdheid zijner

821 Uitgebreider – met veel platen – in: *Geschiedkundige beschrijving der stad Amsterdam, sedert hare wording tot op den tegenwoordigen tijd; of Beknopt overzicht van den oorsprong, de uitbreiding, lotgevallen, bijzonderheden, geestelijke en wereldlijke inrigtingen en gebruiken dier stad* Cornelis van der Vijver 1848 delpher.nl

822 dodenrivier. Oversteken met Charon naar het dodenrijk. Pluto is binnen de Romeinse godsdienst de god van de onderwereld. Als zodanig was hij verantwoordelijk voor de afweging van de levens van de zielen die naar de onderwereld kwamen en voor hun bestaan in de onderwereld.

gedienstige geesten, aan de gezwindheid, waarmee door deze de bevelen der bezoekers worden volbragt. Haast kwamen onzen Assessor handen te kort, om al de lange pijpen aan te nemen, die hem uit de vier windstreken werden aangeboden, zelfs vóórdat hij, – bezig met het monsteren van de plaats, waar hij zich bevond, nog maar om één enkele gevraagd had. Hij vond dat overgedienstig en iets of wat schroomvallig of bedeesd klonk uit dien hoofde zijn bevel: “Jan, drie glassies bitter en ‘n kerdettien met leidsche keeze,” toen hij even een van die vier aangebodene gouwenaren met echte baai gevuld en door de werking zijner lippen tot een lustig dampenden stoombootschoorsteen gepromoveerd had.

Er waren op dat oogenblik niet vele bezoekers aanwezig. Misschien was ‘t niet het regte tijdstip van den dag, waarop zich anders de liefhebbers van een pijp en een praatje hier zien laten. Eensdeels speet ons dit. Want wij hadden vernomen, dat men, om iets regt-Amsterdamsch te hooren en te zien, onder de Amstelsluis moet zijn. Echte ouderwetsche, in de wol geverfde vrienden van pret en plezier zitten hier op hun praatstoel en wedijveren met elkander in ‘t bluffen op verrigte heldenfeiten bij deze en gene speelvaart op Y of Amstel, in boot of boeijer, of op ondervondene avonturen bij deze gelegenheid en bij gene occasie.⁸²³ ‘t Is er ook zoo regt geschikt toe, dit lokaaltje, om er zijn geest, zonder hem dwang aan te doen, vrij in bluffen en *rodomontades*⁸²⁴ uit te laten. Zit men al niet *onder de roos*,⁸²⁵ dan toch onder de brug, wier gewelf zwaar genoeg is, dat al het gesnork en gezwets behoorlijk gedempt en niet gehoord wordt door hen, die er boven over heen wandelen.

Toen wij binnentraden, bevonden zich daar nog twee personen. De een zat bij een raam, rookte zijn sigaar, had zijn sneeuwbaljetje⁸²⁶ voor zich staan en was geheel verdiept in de

823 gelegenheid.

824 *rodomontade* [pocherij] {1651} < frans *rodomontade* < italiaans *rodomontata* [idem], van *rodomonte* [pocher], naar *Rodomonte*, een persoon in Ariosto's *Orlando Furioso* (voltooid 1532). De naam betekent ‘hij die bergen verrolt’ van *rodare* [rollen] < latijn *rotare* [idem], van *rota* [rad] + *monte* [berg] < latijn *montem*, 4e nv. van *mons* [berg]. etymologiebank.nl

825 sub *rosa*. In het verborgene.

826 drankje (met schuimkraag?)

lectuur van de jongste stadscourant. Hij scheen het zelfs niet te bemerken, dat wij waren binnengekomen. De ander deed ons de eer aan van een weinig meer notitie van ons te nemen. Hij monsterde ons eerst van top tot teen, als wilde hij uit den staat onzer kleeding opmaken, of wij de eer waardig waren, dat hij zich verder met ons inliet. Dat onderzoek scheen bevredigend uit te vallen; want, niet lang duurde het, of hij rigtte het woord tot ons, op deze wijze:

“Mag ik vragen, waar de heeren vandaan zijn?”

Of Oom den man voor een agent van politie hield, omdat hij zoo vrijpostig vroeg, alsof het vragen hem als een heilig regt toekwam, konden wij dadelijk niet gewaar worden. De bewustheid van niets kwaads ter wereld te hebben gedaan, waar zich in Oost of West een politieagent meê kon te bemoeijen hebben, behoefde hem echter niet te onthutsen of te doen verbleeken, en alzoo antwoordde hij ruiterslijk:

“Wij komt oet Drenth!”

“Ei, ei, uwé zegt uit Drenthe.”

“Jao wal, mieneer, zin ’i daor ook kundig⁸²⁷ bij geval?”

“Drenthe? Drenthe? Ei, – die stad heb ik zoo waar nog nooit hooren noemen.”

“Da’s te zeggen....., ‘t is ook geen stad. ‘t Is, hoe za ‘k het ook nuemen,..., ‘t is... ‘n landschap.”⁸²⁸

“Ah ja, een landschap! Ja – nu herinner ik ’t mij wel; is dat niet zoo wat hetzelfde als.... Munsterland...?”⁸²⁹

“Watte?”

“Als Munsterland, daar de hannekemaaijers vandaan komen en de hessewagens.”⁸³⁰

“Hannekemaaijers? Wat is dat veur tueg?”

“Wel – hoe zal ik u dat duidelijk maken? Hannekemaaijers of menschen met reiszakken op den rug, die hier in Holland ‘s zomers ‘t gras komen maaijen en die men van allerlei dingen op de mouw kan spelden.”

827 bent u daar(mee) bekend?

828 Drenthe bestond tot 1815 als Landschap, pas daarna als provincie.

829 Duitsland, over de grens bij Almelo.

830 naar de plaats Hessen.

“o Dou mienst van poepen, meneer, of zoo as ze in Grönigerland zegt van velings!⁸³¹ Zoo, dan zötste oes⁸³² veur poepen an nee, wij zint oet Drenth, he’k di jao zegd.”

“Maar is Drenthe dan niet hetzelfde als Munsterland?”⁸³³

Hier mompelde onze Assessor iets van “domme duvel” tusschen de lippen, en de snuggere Amsterdammer zou dat liefelijke woordje zonder twijfel in den vollen toon van regtmatische verontwaardiging hebben moeten hooren, indien niet de andere koffijhuisgast, die tot hiertoe ijverig de stadscourant bestudeerde, notitie had genomen van ons gesprek en zijnen stadgenoot toevoegde:

“Gij schijnt niet veel⁸³⁴ van uwe geographie vergeten te zijn.”

“Hoe zoo, als ik vragen mag?”

“Wel, omdat gij niet weet, dat Drenthe eene der provinciën is van ons koningrijk.”

“Hé, wat uwé zegt! Drenthe eene provincie van ons koningrijk? Ei, ei!”

“Ja, en wel niet eene van de minsten. Hebt gij wel eens rogge hooren noemen?”

“Rogge? Dat ‘s immers hetzelfde als koren?”

“Zoo ongeveer. Nu, de meeste rogge, daar gij en ik hier en verder in ons land brood van eten, komt uit Drenthe. Is ‘t niet waar, mijnheer?” vraagde de man, die Drenthe zoo op vizelde, zich tot Berend-oom wendende.

Oom grinnikte in den baard en verloochende voor een poos zijne waarheidsliefde, om den “dommen duvel van ‘n Amsterdammer” den smaad te helpen betaald zetten, dien deze hem aangedaan had, door hem voor een landgenoot der “poepen” aan te zien. Met een sarkastisch lachje bevestigde Oom het *sustenu*⁸³⁵ van den ander, zeggende:

831 hannekemaaijers, poepen, velings; migrantarbeiders.

832 zien ze ons voor Duitsers aan.

833 In de eerste eeuwen na het begin van de jaartelling was Drenthe uitgestrekter, tot ver in het huidige Duitsland. Woest en ledig. Een fraai overzicht staat in de inleiding van *Overzicht van de kerkelijke geschiedenis van Drenthe* door J.S. Magnin. Provinciaal archivaris. 1855. delpher.nl.

834 lees: niet veel onthouden. (Stijlfiguur).

835 *sustenu* [bewering] {1636} < frans *soustenu*, maar gedeeltelijk aangepast aan het lat., van latijn *sustinere* [ondersteunen, volhouden] (vgl.

“Wal wis en zeker, al ‘t koorn daor stou⁸³⁶ en diens gelijken brood en twiebak⁸³⁷ van etst.”

“Ei, ei, wat zegt uwé!” zei de “domme duvel van ‘n Amsterdammer” weêr.

“Hebt gij wel eens van turf hooren spreken? “ ging daarna de ander met zijn ondervragen voort.

“Turf? Kom, dat is nu ook een vraag!”

“Nu, al de turf, dien wij hier in Holland verbruiken, wordt in Drenthe gegraven. Wilt gij wel gelooven, dat daar turfveenen zijn driemaal zoo groot in oppervlakte als de Zuiderzee, en dat er het veen op sommige plaatsen driemaal zoo hoog zit als de sterretoren van Felix Meritis?”

“Gosjes mijne! Heere me tijd! Wat uwé zegt! En zijn dat dan een soort van bergen, die veenen, daar ze de turf zoo maar van weggraven?”

“Krek raoden!”⁸³⁸ viel de Assessor hier in, die er bijzonder behagen in schepte om den dommen Amsterdammer eens regt ten aanzien van Drenthe te helpen orienteren. “En op die bergen, wetste,⁸³⁹ daar lat wij eerst nog de weit⁸⁴⁰ op wassen, daar stou⁸⁴¹ en dien karnuten hier de brij en pannekoeken van etst.”

“Vraag excuus, brij en pannekoeken eet ik nooit,” hernam gene.

“Nu, dat is tot daaraantoe,” vatte de ander ‘t woord weder op.

“Maar lust ge wel eendvogels?”

“He, dat is een rare vraag.”

“Nog zoo raar niet, als gij meent. Ik vraag het u alleen daarom, om u mits dezen mede te deelen, dat al wat eendvogel is of naar eendvogel zweemt niets anders is, dan Drenthsch product. Ze worden daar in ‘t land, waar deze heeren vandaan zijn, bij gansche zwermen gevangen. Gij hebt wel eens van

sustineren). etymologiebank.nl

836 al het graan waar u en ... van eet.

837 beschuit. Zwieback (Du.). Tweemaal gebakken.

838 goed geraden.

839 weet je / u.

840 boekweit.

841 waar u... De stis binnengesmokkeld. Daor U is lastiger uit te spreken.

haarrook⁸⁴² of veendamp gehoord? Nu, die komt ook al uit Drenthe, en weet gij wel, waar die uit voortkomt?”

“Pardonneer! hoe zou ik dat weten?”

“Nu, dan zal ik het u vertellen. Eens in het jaar komen alle Drenthenaren op een heide, die wel tweemaal zoo groot is als geheel Noord-Holland en het Ellertsveld heet, bij elkander en dan stoken zij daar een almagtig groot vuur, waarop zij vervolgens een *autodafé*⁸⁴³ houden van alles wat gedurende een jaar lang lasterlijk of onnoozel-dom door stoffels,⁸⁴⁴ die er geen zier van weten, over Drenthe geschreven is, hetzij in boeken, hetzij in dagbladen. En dan dansen al die Drenthenaren een *patertje* rondom dat vuur, *hand aan hand*,⁸⁴⁵ en lagchen in hun vuistje alle overzeesche of niet-overzeesche botterikken en uilskuikens hartelijk wat uit, zielsblijde, dat zij toch alles behalve nog zulke barbaren of kannibalen meer zijn, als waarvoor zij, ook hier in Amsterdam nog, door zeker neuswijs slag van lieden worden versleten. Begrepen?”

“He, dat is alleraardigst. De lust bekruipt mij, om zulk een

842 Als voorbereiding voor de verbouw van boekweit werd de bovenlaag van het veen afgebrand. De rook kwam tot Amsterdam, Den Haag.

843 autodafe zn. ‘plechtige terechtstelling van ketters’

Nnl. auto-da-fé ‘voltrekking van het vonnis over een ketter’ [1820; WNT], ‘geloofshandeling, ketterterechtstelling c.q. -verbranding’ [1824; Weiland]. Ontleend aan Portugees *auto da fe* ‘handeling van het geloof’ (ook de spelling *auto-de-fe* komt voor) < Spaans *auto de fe*. Deze uitdrukking bevat het zn. *auto* ‘daad’ < Latijn *actum* (zie → actie), en het zn. *fe* ‘geloof’ < Latijn *fidēs* ‘geloof’ (zie → fideel).

Oorspr. werd hiermee de ceremonie aangeduid waarbij voor de terechtstelling het vonnis van de Spaanse Inquisitie aan de veroordeelde ketter plechtig werd voorgelezen. Later werd de betekenis uitgebreid en duidde het ook de terechtstelling zelf aan. *etymologiebank.nl*

844 sukkels.

845 Het lied van het Patertje is oorspronkelijk een oud meilied geweest, dat in zijn eersten vorm zeker minstens uit de 14e eeuw dateert, dat men op verscheidene personen - maar liefst van al - op paters en nonnen toepasselijk maakte. *dbnl.org* Het lied in de middeleeuwen. G. Kalf.

Daar ging een patertje lāngs den kānt,

Héi ‘t was in de Méi!

Hij vātte een nōnnetje bij de hānd,

Héi ‘t was in de Méi zoo blīj,

Héi ‘t was in de Méi!

En zoo blīj wāren zij,

En zoo blīj wāren zij!

Ook in Deel I van *Reis door Drents erfgoed*. De titel is licht verbasterd.

DRENTSCH LANDSCHAP.

dans eens te gaan zien. Wie weet, of ik reis er dezen zomer nog heen.”

“Dat zou ik u niet raden. Want, weet ge, te gelijker tijd leggen zij in dat reusachtig vuur een soort van brandijzers te gloeijen en daar stempelen ze bij gelegenheid alle stoffels en stoffelsgelijken mee op het voorhoofd, die ooit of immer zich ongunstig over hen en hun landschap hebben uitgelaten. Verstaat ge? om ze dan later altijd te kunnen kennen. – En daarom, blijf liever te huis, man, en waag u niet aan zulk een schavotaadje.”

De man wist nu genoeg en staakte zijn verder vragen over Drenthe. Hij neuriede, als om zijn spijt te bedekken, nog een aria uit de jongste Fransche opera, betaalde zijn gelag, groette ons met eene kleine buiging en verliet het lokaal.

Intusschen liet Oom zich omtrent de eigenlijke bedoeling der haven, waarbij dit onderbrugsche koffijhuis behoort, naauwkeurig inlichten en verstond daaruit zoo veel, dat de schuiten, booten, boeijers en verdere vaartuigen, die aan

de buitenzijde der sluis in talrijke menigte vastlagen, het eigendom waren van de vele liefhebbers der edele zeilkunst binnen Amsterdam, en dat deze er op enkele dagen in 't jaar wedstrijden meê hielden op den fraaijen en breeden Amstelstroom, waarbij het gewoonlijk regt vrolijk en lustig kan toegaan. Van zulk een plezier betuigde Berend-oom plegtig niet het flauwste begrip en er ook niet de geringste sympathie voor te hebben, – kort en goed, – omdat hij uit een land van klinkklare heide en zand geboortig was, waar men niets wist van schepen en schipsgelijken. Uit eene hierdoor zeer begrijpelijke watervrees bedankte hij heuschelijk voor het aanbod van zijnen vriendelijken verteller, om met diens boeijer een vlugtig togtje den Amstel opwaarts te doen, naar Ouderkerk of 't Kalfje. Hij verkoos den vasten bodem onder de voeten te houden en dacht het voor zijne nazaten niet te kunnen verantwoorden, indien hij alleen uit ijdele nieuwsgierigheid zich aan het gevaar van een dood in de golven ging blootstellen.

“Ik zol er oes karspelvolk nooit weêr om under d'oogen duren komen,” zeide hij, en vertelde liever aan zijn nieuwen kennis het een en ander van de eigene gewoonten en gebruiken in onze “landschap”. Nu, op dât *chapitre* is Oom van zessen klaar en een lofredenaar *quand même*⁸⁴⁶ van de Drenthsche “groeven, wasschuppen, spekvisites, kindermalen, gespinnen”⁸⁴⁷ en wat daartoe meer nog behoort. Hij zelf zou b. v. geen rust in 't graf hebben, indien hij niet met de volle verzekerdheid kon sterven, dat er een lijkpreek over hem gehouden zou worden en dat zijn naaste vrienden en geburen zich daarna in het sterfhuis rijkelijk zouden te goed doen aan een maaltijd van “schinke”⁸⁴⁸ of stokvisch, erwten en rijstembrij.

Voor den Amsterdammer was veel, wat Oom verhaalde, spiksplinter nieuw en ongehoord.

846 zelfs

847 begrafenissen, slachtvisites, kraamvisites, vrijerij-avonden. Uitgebreid in *Reis door Drents erfgoed* van dezelfde auteurs.

848 gerookte en gezouten ham.

Amusements van den burgerstand

Maar gaarne voldeed hij wederkeerig aan den wensch van Oom, ook door ons ondersteund, om iets of wat ingewijd te worden in de geschiedenis der amusements van den Amsterdamschen burgerstand. Van de rijke kooplui wisten wij toch reeds, dat zij in de concert- en operazalen zich gaan ontspannen en 's zomers of op hunne buitenplaatsen zich vervelen, of *à vol d'oiseau*⁸⁴⁹ den Rijn, Zwitserland of Parijs bezoeken en door stijfheid en houterigheid de *risée*⁸⁵⁰ worden van het buitenland. Inzonderheid wenschte Oom iets te vernemen van de zoogenaamde "collegies", waarvan hij, een en andermaal had hooren spreken en die hem voorgekomen waren voor den Amsterdamschen burgerman eene soort van levenselement te zijn, even onmisbaar als voor den visch het water.

"Met plezier voldoe ik aan uw verlangen," was het antwoord van den Amstelaar, "maar veroorloof mij u vooraf te verklaren, dat ik niet de lofredenaar zijn zal van die bij ons zoo hooggevierde collegies. Zie, ik heb er geen zier op tegen, dat een burgerman, die jaar in jaar uit zes dagen achtereen moet wurmen en wroeten, om 't hoofd boven water te houden, van tijd tot tijd eens een uitspanning geniet. Dat is billijk en noodig tevens, als de pees van den boog voortdurend haar veerkracht zal behouden. Maar, die ongelukkige collegies zijn nog erger dan de jenever; zij geven genot, maar achter dat genot komt ellende en kommer op wollen zolen⁸⁵¹ aansluipen. Die collegies boren een ordentelijk burgermensch in den grond. Weet gij, waarom? Omdat zij, althans in dezen tijd,

849 in vogelvlucht.

850 uitgekotste.

851 op sokken. Kousevoeten.

naäperijen zijn van hetgeen de groote lui doen en om hun geld, zonder nadeel kunnen doen. Hoor maar! Daar heb je meneer Van der Kieuw (zoo zal ik hem maar eens noemen), een man, die een redelijk beklanten tabakswinkel heeft op een van de achtergrachten. Als meneer Van der Kieuw om 't tabaksstof af te schudden, waarmee zijn kerfbank⁸⁵² hem bepoederde, nu en dan eens in 't een of ander koffijhuis zijn zinnen ging verzetten of nog liever van tijd tot tijd een paar van zijn kennissen met hunne vrouwen bij zich aan huis noodigde, zijn vrouw een fatsoenlijk kop koffij liet schenken, en dan een stillen avond in vriendschappelijke gesprekken aan eigen haard doorbragt, dan zou meneer Van der Kieuw altijd meneer kunnen blijven, misschien op den duur zelfs nog een grooter meneer worden. Maar dat huiselijk genot is voor meneer Van der Kieuw niet piquant genoeg; 't is hem al te saai, zoo als bij zich uitdrukt.

Hij is een man, zegt hij, die jaarlijks zóóveel vaten tabak omzet en wekelijks item zóóveel sigaren slijt, en daarom is het meneer Van der Kieuw te min, om binnen de vier muren van zijn eigen huis te zitten kniezen en vindt hij: 't geschreeuw van drie kleine kinderen te lastig, om eenige sympathie voor huiselijk genoegten te kunnen hebben. Wat doet hij? Hij rigt met zijne vrienden A, B, C, D, E, F, G, H, enz. een zoogenaamd collegie op. Ze huren met elkander een lokaal, waar zij gezellig kunnen zamenkomen; zij slaan er hun eigen wijn op, bij voorkeur fijne, alleen maar niet minder te zijn, dan de voorname kooplieden, die op de Heeren- of Prinsengracht wonen; zij zorgen, dat er verder een toereikend aantal lange pijpen, een genoegzame voorraad tabak en een dito speelkaarten aanwezig is; want, waar gedronken wordt, dient ook gerookt te worden en omdat bij wijn en tabak alleen het gesprek zoo ligt toringachtig wordt, moet het edele kaartspel er tot voorbehoedmiddel van dienen. En daar zit dan meneer Van der Kieuw met zijn consorten, – kruideniers, kantoorbedienden, kleedermakers en meer van dien stand, anders fiksche lui, die ik om hunne betrekking of afkomst volstrekt niet zal verachten, – daar zitten zij dan en rooken uit lange pijpen en drinken hun flesch en leggen

852 werkbank om tabak te kerven (snijden).

hun kaartje en beredeneren bij tusschen poozen de politiek en 't stadsnieuws en amuseren zich dol, – alles goed en wel en doodonschuldig, als hunne beenen die groote -heeren-weelde maar konden dragen en hun beurs er niet bij verkankerde en hunne affaires er nadeel noch schade onder leden. Doch hier zit de kneep.

Meneer Van der Kieuw's jaarlijksche inkomsten zijn niet tegen die verteringen buitenshuis opgewassen en de huishouding moet er om kwijnen. Is er een van de leden van het achtbare collegie jarig, of heeft zijn echtgenoot hem op nieuw vader gemaakt, of is er anders iets extra's gebeurd, waarbij 't gezelschap zijdelings of regtstreeks is betrokken, dan moet er ook een extra-flesch worden geledigd, die dan nog door zóó veel extra's meer wordt achtervolgd, dat het gansche collegie in een extra-toestand van opgewondenheid 's nachts naar huis laveert en 's daags daarna extra-weinig lust tot den arbeid heeft, maar des te meer extra-pijn in 't hair en in 't humeur.

Nu, meneer Van der Kieuw heeft dan met zijne vrienden een avondje plezier gehad en daarvoor getroost hij 't zich gaarne, dat zijn middagmaal te huis al gaande weg soberder en schraler wordt en dat zijne kleine kornuiten, die anders zijne oogappels zijn, een jaar langer in versleten kieltjes en verkleurde jurkjes moeten loopen. Die arme schapen, hoe die vooral lijden onder de onvergefelijke dwaasheid van meneer hun papa, en hoe die te beklagen zijn, dat zij mettertijd door papa's schuld rijp worden voor 't een of ander gesticht van liefdadigheid! Had men maar verbeterhuizen voor zulke snuiters, die zoo ligtvaardig de welvaart van hun huis en 't geluk hunner kinderen op 't spel zetten en ten offer brengen aan hunne zotte manie om hoogere standen na te bootsen!

Daar zit menig arme sukkel, die uit broodsgebrek een dief werd, achter de tralies, die 't op verre na niet zóó verdiend heeft, als de heeren Van der Kieuw en consorten. Ook hunne wederhelften mede. Want – dat verergert het ongeluk; als manlief zijn collegie heeft, wil vrouwlief het hare evenmin missen. Althans, om vrede met haar te houden, moet manlief

er *fiat*⁸⁵³ op zeggen, dat er nu en dan eens een *bal masqué* of concert of *soirée musicale*⁸⁵⁴ wordt gegeven, waar zij kan verschijnen en den luister harer bekoorlijkheden ten toon spreiden, in een prachtig gewaad, dat evenveel kost als anders het dagelijksch brood en 't schoolgeld van vijf kinderen voor zes weken te zamen. “'t Kan niet schelen,” zegt jufvrouw Van der Kieuw, “men is maar eenmaal jong in de wereld,” en, niettegenstaande zij over twee maanden van haar vierde kind denkt te bevallen, danst zij, uitgedost als zwitsersche herderin, den *pas de zephir*⁸⁵⁵ mede, en waagt er een nacht slapens aan, om toch vooral niet minder te zijn dan mevrouw die en mevrouw die, op de Prinsengracht of aan den Amstel. En de kleinen te huis? — o, Die zijn zoo goed bewaard, dat zij daarover geen zorgen behoeft te hebben. “Is Lise,” vraagt jufvrouw Van der Kieuw, “niet een meid zoo als je er geen dozijn in heel Amsterdam zult vinden, al zocht je ze ook met 'n lantaren op klaarlichten dag?” (Ongelukkig weet jufvrouw Van der Kieuw niet, dat Lise een vrijer heeft en dat zij, als jufvrouw uit is, den godganschelijken avond met dien snaak dapper in 't voorkamertje zit te vrijen en naar geen kinderen omziet). “En dan verzoeken wij,” zoo gaat jufvrouw Van der Kieuw voort, “bij zulke buitengewone occasies van gelegenheid altijd ook nog Elsje de baker, om een waakzaam oog te helpen houden over de kleinen, zoodat ik, om kort te gaan, gerust alle zorgen te huis kan laten.”

Nu, — dat Elsje — we zullen er geen zier kwaad van zeggen is ook een matador in 't vak, dat zij beoefent, — een juweeltje van 't eerste water in de edele bakerkunst. Eén gebrek heeft zij maar, dat zij wat slaapachtig valt, — en — mirakel! roep ik, dat door haar knikkebollen tegenover de voor haar staande kaars het huis van meneer Van der Kieuw niet al een vijfentwintig malen in brand is gevlogen. Anders is haar de post van huisbewaarster bijzonder goed toevertrouwd en moet men

853 akkoord.

854 muziekmiddag/avond.

855 danspas van de westenwind. O.a. *De twee wegen des levens*
A. B. Schilperoort (Mevr.) Anna Barbara Meerten 1833 delpher.nl

het, om hare bekwaanheid daartoe, door de vingers zien, dat zij niet gaarne hare avondkoffij zonder kandij of zonder een trommeltje met lekkers gebruikt, – een klein zwak, aan meer bakers eigen, en daarom ook in Elsje ligt verschoonbaar, – al noodzaakt het meneer en jufvrouw Van der Kieuw tot uitgaven, die, met de *dépenses*⁸⁵⁶ voor een *bal masqué*, hem ligt zeer schielijk een honorable plaats verzekeren in de rei der zoodanigen, wier inboedel door den gediensstigen deurwaarder bij executie verkocht wordt.”

“Mij dunkt,” zoo ging onze verteller voort, “als gij dit een en ander wel overweegt, dan zal het u niet onbegrijpelijk meer zijn, waarom ik geen lofrede op die collegies van den Amsterdamschen burgerman kan houden. ‘t Vermaak, dat zij verschaffen, wordt al te duur betaald. De man van geweten kan er geen vrede mee hebben, maar moet ze afkeuren, zoo kras hij kan. Komt er in dezen geen hervorming, en blijft de zucht tot naäperij van de hoogere klassen en dat doldriftig jagen om zich boven zijn stand te verheffen, even onbeteugeld rondom zich grijpen, dan voorzie ik dat mettertijd al wat tot den middenstand behoort totaliter over den kop vliegt.”

“Nou, dat zöt er euvels⁸⁵⁷ g’nog oet,” merkte Berend-oom aan; “zal ’r dat oet vortkommen? Nee, dan legt ze ‘t bij oes in de boerestand wat veurzigtiger en verstandiger an, dat döt ze. Van zukke kerlégies wet wij niks af, maor de versiten, die wij ‘s mangs ‘s wintersaovends met oeze naobers hold, zind’r ook niet op annelegd um mekaar ‘t geld oet de buutse te jagen en te rinneweeren,⁸⁵⁸ As wij ‘n ander daor zoo neugt, dan is ‘t op ‘n pipe tebak en ‘n koppien koffij met ‘n stoetenbrugge⁸⁵⁹ en ‘n twiebak. Is ‘t nijjaor west, dan krigste nog ‘n zeupien zuet⁸⁶⁰ of brandewien mit razinen toe, maor daor blif het bij, en van speulen oppe kaorten komt ook niks in. Dat reket ze bij oes under de doodzonden, daor apostel Jâns⁸⁶¹ van schrif.

856 uitgaven, onkosten.

857 erg goenoeg.

858 ruineren.

859 brugge = boterham ... en beschuit.

860 zoet drankje, likeur.

861 Johannes.

En dansen, daor wet 'n Drenthse boer ook zoo wat niks van. Hij hef 'r meer wil an⁸⁶² om bij de heerd te zitten en in 't vuur te kiken en dan wat over de boerkerij en de prijs van 't zaod en van 'e beesten of over 'e prêke van 'e lesten zundag te teuten. En as de klok tien hef slaogen, dan gaon we hen bedde, en wij zind d'ander mörgen weer bij tiids an oes werk. Bij zuk 'n mannier van leven kan 'n griffermeerd kristenmensch nog op de been bliven, dat kan hi, – en oold worden ook! He?”

De Amsterdammer betuigde, dat zoodanig een wijze van uitspanning toch evenmin bijster naar zijn smaak en vrij schraal en dor was. Oom moest zich daarover verwonderen; want (en wat is er op de geldigheid dezer redenen aan te merken?) hij zelf had er zich altijd best bij bevonden en zijn vader en ook zijn grootvader en, naar hij hoopte, zou ook het nageslacht van iederen regtschapen Drenthenaar nimmer of nooit hoogere eischen doen, wat deze zaak aanbelangt.

“Dat kunt gij zoo apodictisch⁸⁶³ niet zeggen,” hernam de Amsterdammer. „Ik maak mij sterk, om u op goede gronden juist het tegendeel te bewijzen.”

“Da's te zeggen,” zeide Oom, “lat oes dan ies heuren, hoe ste dat dat klaor zust speulen.”⁸⁶⁴

“Heel eenvoudig door middel van de kanalisatie,⁸⁶⁵ die bij u te lande ondernomen wordt,” en waardoor Drenthe, zoo als uw oudvader Picardt⁸⁶⁶ reeds profeteerde, “het desiderabelste⁸⁶⁷ van alle omliggende landen zal worden,” was het antwoord.

“Kanallizaosie! Proot mij daor niet van, meneer, daor mag ik kant niet meer van heuren. Al veur zestig, zeuwentig jaor

862 meer plezier aan.

863 apodictisch [onweerlegbaar] {1799} < hoogduits apodiktisch < latijn apodicticus < grieks apodeiktikos [bewijskrachtig], van apodeiktos [bewijsbaar], van apodeiknumi [ik toon aan de hand van feiten aan], van apo, dat voltooiing suggereert + deiknumi [ik toon] (vgl. betichten). etymologiebank.nl

864 hoe je dat klaar zult spelen.

865 Harm Boom, vurig pleitbezorger van kanalisatie.

866 Johan Picardt (ook wel Piccardt) (Bad Bentheim, 5 februari 1600 - Coevorden, 21 mei 1670) was een Duits-Nederlands predikant, medicus, veenontginer en historicus. Hij geldt als een van de grondleggers van de archeologie in Nederland. Ook uitgebreid in *Reis door Drents erfgoed*.

867 meest wenselijke. desirer (Fr.) verlangen.

hef miin besse⁸⁶⁸ mij meer as ees verteld, luepen er landmeters bij de bossies bij oes in 't veld, en zölvers, doe 'k nog hen 'e school gungk, he'k mennig keer de ket⁸⁶⁹ helpen trekken en de baokens rigten, krek as of 'ter zoo op lös zol. En wat hebt wij er nog van kregen? Nog gien enkel stukken van 'n wike daor 'n henne in verzoepen kan of 'n klompe op driven.⁸⁷⁰ Wat wiste⁸⁷¹ nog proten van kanallizaosie?"

"Nu, dat is tot dusverre: maar eenmaal komt een van die duizend-en-een plannen toch zeker tot verwezenlijking, en dan zullen die nieuwe vaarwaters niet alleen de bevolking van uw gewest aanmerkelijk doen vermeerderen en de welvaart toenemen, maar met die nieuwe bewoners dringen ook nieuwe zeden en gebruiken bij u binnen; – ik wil wedden, als gij nog een twintigtal jaren levens te goed hebt, dat ik bij u in 't dorp een even smaakvol gestoffeerde societeitszaal zal aantreffen, als gij er hier op den Dam of in de Kalverstraat vindt, en dat ik er u met uwe mededorpelingen aan 't billard zie potspelen. Dat zou mij in u vrij wat beter bevallen, dan dat zitten kijken in 't vuur en dat koffijgelep, zonder einde."

Hier was de Assessor in zijn zeer⁸⁷² getast. Hij zweeg als een mof; legde zijn pijp, hoewel pas gestopt, weêr neêr, betaalde de vertering, gaf ons een wenk en met een "dag zâm," verliet hij, door ons gevolgd, het anders zoo regt prettig lokaal onder de Hoogesluis. Ruimschoots werd onze vriend op de sluis schadeloos gesteld voor de bittere grieve die hij, naar zijn inzien, er onder had moeten verduren.

868 grootmoeder.

869 ketting, 'meetlint'.

870 ..nog geen kanaal (wijk) waar een kip in kan verdrinken, of een klomp op kan drijven.

871 wil je.

872 zeerte, pijnpunt.

Amstelstroom

Wanneer gij toch in Amsterdam naar een standpunt zoekt, om eens een bekoorlijk gezigt te genieten, vergeet dan vooral niet u op de Amstelbrug te plaatsen. Hetzij gij heen ziet naar de stads- of naar de buitenzijde, aan beide kanten biedt zich u een tooneel aan, waarvan gij uit vollen gemoede zult betuigen: dat is mooi, dat is heerlijk! Plaatst gij u, van de Utrechtsche Poort komende, aan de leuning op uwe linkerhand, dan kijkt gij de stad in en ziet er waarlijk niet de leelijkste partij van.

Daar stroomt de Amstel verder stedewaarts, ader in 't ligchaam der kolossale wereldstad, die leven en welvaart aanvoert op zijne golven. Hij stuwt zijne wateren niet majestueus, gelijk Rijn of Waal, langs zelfgeschapen oevers voort, rollende en bruisende, alsof zijne *nimfen* en *najaden*⁸⁷³ een verdelgingskrijg op zijn bodem voerden; menschen handen hebben hem een kunstmatig spoor aangewezen en binnen welverzekerde kaaijen ingepend; hij drijft of glijdt meer dan hij rolt, kalm en zonder hartstogt, als aan den leiband van hem, die nog altijd heer der schepping op aarde moet heeten, den Mensch. Mist uw oog hier aan zijne zijden hooge dijken, riet- en wilgenbosschen, krielende van watergevogelte, groene grasrijke uiterwaarden, wemelende van rundvee en schapen, ziet, gij hebt er ruime breede oevers voor in de plaats, waar een paar rijen linden u eene aangename wandeling onder heur lommer⁸⁷⁴ aanbieden, en bezet met kapitale heerenhuizen, die niet de minstbegeerlijken zijn onder al wat in Amsterdam bewoonbaar is. En slaat gij uw blik verder regtuit, dan ligt daar een groot deel van de belangrijke koopstad als een panorama voor u, met hare kerken en torens en trotsche gebouwen,

⁸⁷³ waternimf; Griekse mythologie.

⁸⁷⁴ geboomte. Lover, gebladerte.

bont geschakeerd en gegroeped, en het hart zwelt u in den boezem bij het denkbeeld: dat alles hebben menschenhanden daargesteld. Hebt gij nu u genoeg aan dat schouwspel gelaafd en maakt gij verandering van front, door u tegen de andere brugleuning te plaatsen – ziet, daar is het gezigt meer landelijk, meer natuur. Vlak voor u hebt gij nog kunstgewrochten van menschenhanden, verwonderlijk sluiswerk, – breidel in ‘t gebit van den Amstelstroom, die hier eene breedte heeft van ruim 500 voeten, terwijl hij aan de stadszijde tot op 300 voeten versmald is, – maar verderop ziet gij de fraaije rivier vrij en ongehinderd voortkronkelen, in hare natuurlijke kracht en schoonheid. Aan hare oevers ligt eene afwisseling van hofsteden en weilanden. De weg, die beiderzijds daar langs heen loopt, is altijd bezaaid met rijtuigen van onderscheiden makelij,

“met karossen, kalessen, koetsen, speelwagens en karren,”

zegt Commelin,

“behalve de paerde-rijders, die met hun weeldrige paerden, genoeg te doen hebben, om over de weg te raken.”⁸⁷⁵ En dan de rivier-zelve “by schoon weder, met Speel-Jachten en Sloepen als bezet, en dagelijks vol schuyten, die allerley groente, melk, en diergelijke verversing aen brengen, behalven de turf-ponten en schepen, die de stadt met brandt voorzien; daer beneffens, van ‘s morgens tot ‘s avonts toe, de Jaag-schuyten voor de reyzende man, komende, en gaande naer, en van Muyden, Weesep, Naerden, Uytrecht, Gouda, Delft, den Hage, Rotterdam, etc. Behalven noch des maandags, als wanneer niet alleen deze elf bogen, maar den gantsen Amstel by na te weynig, en te kleyn zijn, om de grimmelende markt-schuyten, der omleggende Dorpen, door

875 ook geciteerd (zonder bronvermelding) in *Eene wandeling in Amsterdam, in het midden der zeventiende eeuw* Johannes Gouw 1865. delpher.nl (Boom en Lesturgeon (1853) ontleen meer - letterlijke - tekst op deze pagina aan die - eerdere - bron.)

te laten, die Boler, Kaes, Eyeren, Hoenderen, Eyntvogels,
Rivier-vis en ander slag, na de tijdt van 't jaar mede brengt,
aanvoeren.”

Admiraalzeilen

“En dan zijn er twee andere tijden in ‘t jaar, waarop de schoone Amstelstroom bijzonder merkwaardig is om te zien.” Zoo sprekende, voegde zich een deftig, oudachtig heer bij ons. Hij zag aan ons genoeg dat wij vreemdelingen waren, voorkomend, als ons zelden te beurt viel, helderde hij ons nader zijne meening op.

“Twee andere tijden, zeg ik. Vooreerst bedoel ik dien dag in den zomer, waarop hier ‘t zoogenaamde “admiraalzeilen” plaats heeft. Hoe dan de rivier als bezaaid is met allerlei jagten en sloepen, gevlagd en gewimpeld, dat het een lust is om te zien! Dan is er een van de grootsten, dat het admiraalschip heet, en een ander, dat de viceadmiraalsvlag van de steng laat waaijen en een derde, dat den schout-bij-nacht aan boord heeft. Velen zijn met muzikanten bezet, die door de liefelijkste toonen hunner speeltuigen de feestvreugde, die allen bezielt, niet weinig verhoogen, terwijl op anderen ‘t volkslied wordt aangeheven, dat dan maar eens regt vorstelijk en prachtig over de watervlakte klinkt. En dan gaat het los op een wedstrijd in ‘t zeilen. Gij ziet, de stroom is breed genoeg, om een ruim getal van mededingers toe te laten. In het voorbijzeilen salueren zij elkander uit pistool en handmortier en jagersbuks en al wat maar knappen en knallen wil. Dan is ‘t een scheepsstrijd in ‘t klein, zoo als onze doorluchtige voorvaderen ze in ‘t groot hielden, op den wijden oceaan. Is de wedstrijd afgeloopen, dan verzamelen zich de liefhebbers ‘s avonds aan een gezellig maal, waar de bravoures van den dag nog dikwijls weêr opgesomd en herhaaldelijk met een met een vollen beker toegejuicht worden. Of dit admiraalzeilen, zoo als ‘t heden ten dage nog plaats vindt, ook een bijzondere bedoeling heeft, vraagt gij? Daar moet ik ontkennend op antwoorden. ‘t Is bloot een uitspanning, een

van die, zoo als ik er meer en algemeener in ons Vaderland wenschte ingevoerd te zien, omdat zij zoo uitmuntend zich met ons volkskarakter laten plooiën en zoo geschikt zijn tevens om tooneelen uit de oude historie aanschouwelijk te maken voor de verbeelding, ten einde daardoor dan ook nog weêr iets van dien ouden geest, die in het voorgeslacht leefde, wakker te roepen in onze hedendaagsche knapen. Men zegt, dat zulk admiraalzeilen oorspronkelijk de strekking had om in vreedstijd de jeugd te onderwijzen en te oefenen in het strijdvoeren op zee. Zoo dacht ook de welliefelijke zanger Willink,⁸⁷⁶ die in zijnen Amstelstroom onder anderen aldus zingt:

Hier zwiert de vrije Staatenvlag,
Zo luchtig van ontelbre masten;
Vereenigd door zo meenig slag,
Gevoerd van wakkre oorlogsgasten:
Hier wend en keert de gantsche vloot
Op 't minste sein der Admiraalen,
En leerd hoe, uit de grootste nood
De Dapperheydt kan zegen haalen,
Wanneer zij door het schijngevecht,
Zich toonen hier op afgerecht.

O hoe voorzichtig is de Stadt,
Die, in 't genieten van de vrede,
De wapenoeff'ning noodig schat,
Al rust het zwaard in zijne scheede:
De magt der wapnen wordt gevreesd;
De vrede moet de helden kweken
En schoejen op een oorlogsleest,

876 Willink, Daniël -, 1676-1722, wijnkoper en lid van het Amsterdamse dichtgenootschap Constantia et Labore. Bezong de schoonheden van Amsterdam in zijn *Amsterdamsche Tempe of Nieuwe Plantaadje*, 1722 en in de *Amsterdamsche Buitensingel*, 1738 uitgegeven. In proza verheerlijkte hij stad en omgeving in zijn *Amstellandsche Arcadia*, uitgegeven 1737; op rijm Groot Heerema (bij Franeker), 1734. *Letterkundig woordenboek voor Noord en Zuid* (1952)–K. ter Laan dbnl.org

Om als 't de nood eischt, niets te ontbreken,
Maar rustig voor het Vaderland,
Te strijden met een kloeke band.⁸⁷⁷

“Ook moet gij verder den Amstel komen zien,” aldus ging, na deze *expectoratie*,⁸⁷⁸ onze nieuwe kennis voort, “zoodra het hier is, gelijk Tollens zingt,⁸⁷⁹ dat de wintervorst zijn woede den toom viert en stroomen en grachten met ijs plaveit. Dan, op een zonnigen, zachten voor- of namiddag, in 't laatst van Januarij, is het verrukkelijk om hier op deze brug te staan en zijn oog over de rivier te laten weiden.

Ik zou schilder moeten zijn, om er u een schets van te geven, die u eenigzins kon bevredigen. Verbeeldt u, dat het daar dan wemelt van menschen, jong en oud, rijk en arm, waarvan de grootste menigte de voeten gevleugeld heeft met stalen wieken (om eens dichtertlijk te spreken) en daarop langs de gladde kristallijnen baan voortzweeft, dat het u begint te schemeren voor de oogen van er lang op te turen, terwijl de minderheid der aanwezigen in warme pelsen en mantels gedoken het echt-vaderlandsche schouwspel al wandelende gadeslaat. Wat een leven, wat een beweging! 't Is alsof men den gramstorigen winter wat wil uitlagchen, dat hij met al zijn geblaas uit het oosten toch niet magtig genoeg is om het hollandsche bloed bevrozen te krijgen, – 't is, of men hem tergt, door hem te laten zien, dat zijn kille adem toch nog niet alles tot ijs gestold heeft en dat, al is hij, komende uit het Noorden, aan een despotiek gezagvoeren gewoon, er toch nog te veel vrijheidszin in de zonen der voormalige Zeven Provinciën woont, om zich door hem nog als kleumsche krimpers achter de kagchel te laten

877 *Wandelingen in en om Amsterdam* C. van der VIJVER 1829 delpher.nl
878 *expectoratie* [opgeving van slijm] {1669} < frans *expectoration* < latijn *expectorare* [uit de borst verdrijven], van *ex* [uit] + *pectus* (2e nv. *pectoris*) [borst]. etymologiebank.nl

879 De liefde op het ijs (vaker aangehaald)
De wintervorst vierde zijn lusten den toom ,
En vloerde met schotsen het meir en den stroom ;
De veldvreugde ruimte voor de ijsvreugde plaats ,
En meirtjes en stroompjes weerkaatsten de schaats. enz...
Gedichten van H. Tollens, Cz 1856 delpher.nl

bannen, en hem en zijn tirannieken wil niet kloekmoedig te trotseren. Ik betuig u, 't is mij een soort van feest, als ik van deze brug geheel op mijn gemak die ijspret mag bijwonen en daar beneden mij en verder de rivier opwaarts die woelige, vrolijke drukte beschouw, dat door elkander krioelen van die duizenden, geschaatst en ongeschaatst, hier, die eerstbeginnenden, die in de vijf minuten stellig vijftien malen op hun *derrière*⁸⁸⁰ liggen en de beenen kluchtig naar de wolken steken, maar toch geen kamp geven, maar telkens zich weer omhoog scharrelen en, spijt het gelach en gejoel van de omstanders, een nieuwe poging beproeven om zich de kunst in hare volmaaktheid eigen te maken.

Daar de hachjes⁸⁸¹ van de baan, hetzij op hun eentje hunne ervarenheid en vlugheid vertoonende, hetzij in gezelschap met hunne vrienden en vriendinnen achter elkander, met breede zwaaijingen de bewondering wekkende van wie vlug en sierlijk rijden weten te beoordeelen. En daar tusschen zoo hier en daar een schuif- of arresleê, met een fieren klepper⁸⁸² er voor, prachtig opgetoomd en met klinkende bellen omhangen, – of een jongskens uit de schamele achterbuurt, wiens vader nog niet zoo veel heeft overgespaard, hoe zuinig hij ook is, om een paar schaatsen te bekostigen, en dat zich bij gemis daarvan nu maar met een priksleê tevreêstelt, – en dan die baanvegers met hun oude kapotjassen⁸⁸³ en lange bezems met een schorre stem gedurig om een footje roepende, en dan die tafeltjes hier, waar voor een paar centen anijsmelk of een snaps is te bekomen, ter verwarming van het inwendige des ligchaams, en ginds die los en luchtig opgeslagene tenten, waar de Hollandsche

880 achterste.

881 hachje 1 znw. 'm. 'flinke jongen, waaghals, onbeschaamde vent', fri. hachje nnd. hach(je), hacht(je); vgl. ook mhd. hache 'jonge man, kerel'. Samenhang met hachelijk, indien niet oorspronkelijk aanwezig, werd nochtans zeker gevoeld. etymologiebank.nl

882 paard.

883 kapote zn. v.: kap, hoofddekseel voor kleine boerenmeisjes. Vgl. kapot 'soldatenjas', in België kapote, kapoot. Uit Fr. capote '(soldaten)mantel met capuchon', afl. van capot 'kledingstuk met kap', afl. van cape 'kap'. Het Zeeuws heeft dus blijkbaar alleen de betekenis 'kap, capuchon' overgehouden. Vgl. Ndl. kapothoed. Ook de capote anglaise 'condoom' is een beschermend hoedje. etymologiebank.nl

vlag niet bij is vergeten en het hakblok⁸⁸⁴ evenmin, en waar de eigenaar herhaaldelijk zijn “leg ’r reis an, leg ’r reis an!” tot heeschwordens toe staat uit te galmen, – ik weet waarlijk niet, wat er bij halen kan, dat zoo prettig en vrolijk om aan te zien is, als die winteruitspanning op de spiegelgladde ijsbaan.

Dat is nog zoo regt oud-hollandsch of oud-vaderlandsch, waar ik mij bij kan verkneuteren en mij ‘t hart, al heb ik de zestig bijkans achter den rug, weêr jong wordt in het lijf. Zie, daar had ik nog altijd wat voor over, al ben ik geen millionair, om dat oud-vaderlandsche vermaak nog te helpen animeren, liever dan fondsen bij elkaâr te brengen, om, zoo als ‘t heet, het paardenras te veredelen. God betere ‘t, dat het tegenwoordig alles engelsch moet zijn, wat de klok slaat!

Wel, de vaderen lagen niet rustig meer in hun graf, als zij ‘t wisten, dat Holland zoo laf en gedwee zijn nationaliteit prijsgeeft, zoo zoetsappigjes zich zelf verhansmigchelt⁸⁸⁵ en verjohnbult.⁸⁸⁶ ‘t Is alsof ‘t er wonder wat bij wint, dat het al wat vreemd is zoo slaafsch naar de oogen kijkt en verafgoodt. Engelschman noch Duitscher neemt er een zier notitie te meer om van ons, en, komt bij ons de knijper aan boord, dan laten ze er ons toch om in ons eigen vet gaar smoren.

Of zou mij ‘t jaar 1830 en eenige volgenden niet meer heugen?⁸⁸⁷ ‘t Is God geklaagd! Ik word warm, als ik er aan denk. Neemt het mij niet kwalijk, heeren, het oud-hollandsch bloed kruipt, waar ‘t niet gaan kan.”

En dat zeggende, salueerde de deftige heer ons en ging zijns weegs.

“Dei kön ‘t dij wat schoonder zeggen,” voegde Berend-oom ons toe, “dat was plomp en arg; ‘t, mag wis wal ’n perfester wezen, dat mag hi.”

884 om koek in repen te hakken

885 Migchelen (17e eeuw) (Bargoens) copuleren, neuken. Hans: Duitser?

886 naar John Bull. John Bull is een denkbeeldige figuur die het Verenigd Koninkrijk en in het bijzonder Engeland representeert. In die zin is hij te vergelijken met de Amerikaanse Uncle Sam. In spotprenten en karikaturen wordt hij voorgesteld als een welvarende achttiende-eeuwse boer.

887 Het duurde tot 1839 voor België was afgescheiden.

Hoofdstuk XXVI

Berend-oom krijgt een brief van korporaal Van Bobbel. Zijn kameraad vraagt dringend om terug te komen naar het dorp, Anna heeft heel veel *verlangst* naar de assessor. Oom raakt van de kaart, maar de neven overtuigen hem van de grap die de korporaal met hem uithaalt. Het vertrek wordt gepland, maar voor het zover is gaan ze nog door de Bloedstraat. In de straat met de passende naam treffen ze een arme man die dagen niet heeft gegeten. De man is de personificatie van armoede in Amsterdam.

Het drietal brengt een uitgebreid bezoek aan het Trippenhuys met veel schilderijen uit de Gouden eeuw. De kunst wordt van deskundig commentaar voorzien. Oom krijgt een aanvaring met de suppoost over de paraplu die hij mee naar binnen wil nemen. Na afloop van het bezoek tafelen ze bij Peter. Oom eet alles wat de pot schaft, en zelfs meer dan dat. De Drent als liefhebber van de verfijnde keuken. Heel veel, als het maar heel veel is.

Erentfeste heer Caesar

Een onrustbarende brief van Van Bobbel, die een antwoord van Oom noodzakelijk maakt.

Goed, dat Oom voorgesteld had, om zonder ons op weg op te houden ons logement weêr op te zoeken. In onze afwezigheid was er een brief gebragt, wiens inhoud niet zonder invloed bleef op den duur van ons verblijf binnen de muren der IJstad. De brief was van korporaal Van Bobbel. Wil de geëerde Lezer weten, wat die oude held ons schreef, welnu, hij vermeije zich naar, 's harten lust in den volgende martialen epistel.

Lieve getrouwe erentfeste heer Caesar (Assessor)!

Duizend bommen en granaten! Haal me Sint Joris, die de draak versloeg! Is me dat ook uitblijven, dat je doet? Neem mij niet kwalijk, vriendlief, maar je overtreedt de krijgsartikelen en bezondigt je allercrimineelst aan de subberdinasie. Wij zitten te wachten iederen postdag, maar wie er ook opdaagt, jij schijnt het te verpoffen en laat hier maar de violen zorgen. Neen, dan was ik een andere kerel van mijn woord, zoo waarachtig als ik leef. Kijk, zielslieve vriend, het leven is mij nu haast geen leven meer, en in Anna kan ik de regte tier ook niet meer houden. Zij verkniest zich van segrijn als een afgedanke trommelvel, dat zij je 's avonds de brij niet meer kan voorzetten en de slaapmuts onder de kin vastbinden, voordat je in de veeren kruipt. Wat, seldrement, voer je zoo beestachtig lang uit in dat ontzaglijke Amsterdam? Hebben de dienders, met heur groote steken, je bijgeval ook bij de vodden gehad en zonder veel morgenpraatjes in de bak gestopt? Of is de juffer uit de vakketuurwinkel op den Dam nog altijd de trekpleister,

dat je Drenthe en zijn velden en je eigen boerkerij en Anna en den verderen G**schen rompslomp van vrienden en vijanden vergeet en maar aan labbedon laat?

Alle santen en santinnen,⁸⁸⁸ ik had dat niet van je verwacht, Berend-oom, en ik voel mij gedrongen je nog een krachtig woordje te schrijven, om je van zulke zaturdagsche kuren op je ouden dag terug te houden. Versta je mij! De geheele boël hier zal nog voor Sint Felten loopen, dat zal hij, en ik zie er geen gat in, om Anna langer te troosten, als je niet krimineel gaauw je ransel weêr inpakt, je paspoort ophaalt en de marsch naar je geboorteland weêr aanneemt. Verbeeld je, daar zit ik gisteren – neen, laat ik niet jokken, verleden zondag-avond – in je huis aan ‘t vuur, weet je, ik labbereer nog altijd aan zweeterige voeten, dat nog een fragment van een restant is uit de belegering van Straatsburg, daar ik het eerst de rittraite terug heb helpen uitvoeren, weetje; nu, ik zit daar zoo bij het vuur en damp uit mijn smeugeltje, en Anna zit aan het venster, met heur testament, geloof ik, op den schoot, en ik denk zoo wat aan den ouden tijd en weet van Joost geen kwaad, en daar begint me Anna op eens zoo bijster naar te snikken en te schreijen, dat ik er puur wonderlijk van in mijn lijf werd! Anders weetje, dat ik van een verduiveld vaste complexie van zenuws ben en dat de waterlanders krimineel taai bij mij vastzitten.

Nu – ‘t was niet anders, al zou onze grootmiejaar, als die nog leefde, er mij ook voor acht dagen op water of brood om zetten; want weet je, die kon ‘t maar niet velen, dat er bij zijn batteljon gehuilebalkt werd. Dat hoorde, zei hij, tot het minnisterie van de oude wijven en met oude wijven wou hij niet voor ‘t kannon. Nu dan, Anna lammerteerde en ik lammerteerde mee, zonder dat ik zelf wist waarom? Toen zeg ik zoo tegen haar: Anna lees jij daar bij geval ook wat heel aandoenlijks, dat je zoodanig van je stuk raakt? – Maar ik kreeg geen antwoord. Eindelijk, na veel vijven en zessen, kwam ‘t hooge woord er uit. En wat was het dan nu? ‘t Was louter en alleenig, ‘t is bij mijn korporaalsstrepen waar, – om jou, Berend-oom, –

888 heiligen.

moederziel om jou alleen. Ik zeg: kom, malle meid, wat zijn dat voor armzalige knepen! Bewaar je tranen voor den dag van je begrafenis of tegen dat je met je kleindochters eerste kind voor den preekstoel moet staan; al dat liepen is maar bombarie, daar geen intrest op zit; 't is me geen schot kruid waard; Berend-oom is een kerel met een kop en zal, poddorie, in geen elf sloten te gelijk loopen. En anders, daar zijn in Amsterdam liefhebbers genoeg, die een middalje van 't Nut willen verdienen. Toon nu dat je 'n hart in je lijf en koerazie in je ingewanden hebt, kreutzseldrementponiatowski! Maar ik mogt praten, wat ik wou, en er zoo nu en dan eens een ouderwetsche taaije onder laten loopen, die ik, omdat je uit prinsipels tegen het vloeken bent, hier maar niet zal bijvoegen, maar, 't hielp mij, de drommel haal me, zie, net zoo veel als ik hier op mijn hand heb liggen. Anna begreep dat de post, die ze nu vervult, op den duur te zwaar voor haar valt. Ik zeg: kom, kom, je bent anders nog al breed van schouders, Anna, en niet bang voor een kleintje; maar, dan had zij even honderd woorden tegen een, van groote verantwoordelijkheid, en hoe zij 't in's hemels naam toch maken zou, als er bij manniër van spreken 's nachts eens werd ingebroken, en veel vijven en zessen meer zoo, weet je, zoo als dat vrouwvolk leuteren en zaniken kan. Summi summari, de meid vergaat als sneeuw voor de zon, alleen uit zorg voor jou en je eigendom, Berend-oom, en daarom, als je Anna nog onder de levenden wilt terugzien op zijn minst, dan zou 'k als goede vriend je raden, om maar zoo gauw als je kunt, weêr af te marséren. Als de jongens nog niet hun volle bekomst hebben van al de Amsterdamsche rariteiten, dan kunnen ze wel nakomen. En anders moeten ze 't volgende jaar nog maar eens weder de diepe wateren over; dat reizen zal hun goed doen. Jongelui moeten de wereld zien, plagt de dominé te zeggen, daar ik mijn belijdenis bij geleerd heb; daar worden ze mensch van. Als 't met mijn pensioen zoo uitkwam, dan had ik nog wel lust, om je een eindje wegs te gemoet te reizen; maar, 't zullen wel piejavotas⁸⁸⁹ blijven, zoo als ik onzen kernel eens hoorde zeggen, toen ik nog bij

889 vrome stemmen.

de flankkompanie van 't 17e stond, en toen hij er over sprak, alsdat er zoo weinig vooruitzigt op oorlog was, dat een mensch het maar bij wenschen er naar moest laten.

Maar, als ik je niet inhalen kan, dan zal 'k toch mijn best doen om je een deftigen intogt te bezorgen. Ik zit al sedert acht dagen aan mijn oude buks te poetsen, dat het mij soms grijs en graauw voor de oogen wordt en het zweet mij als olieflorten langs mijn kinnebakken mannewreert, – weet je, dezelfde daar ik voorleden jaar die appeldieven in je hof meê in de broek schoot, potskartoffel! dat de lappen er afstoven en de kerels nog vier weken na dato voor mirakel lagen; want, goede vriend, bij je aankomst in 't dorp zullen er eereschoten knallen, zoo goed ben je niet, net als toen zijn majesteit Sire bij Scheveningen aankwam uit Engeland. Je moet je tegen dien tijd er maar zoo wat op prippareeren, dat je zenuws 't schieten van een geweer kunnen velen, of breng anders voor de sekurigheid maar een doosje met schrikpoeder meê. Dat had ik bij de betalje van Waterloo ook in mijn patroontas. Nu, je terugkomst hier in behouden haven zal niet voor de poes zijn, zoo waar als mijn naam Van Bobbel is. Als ik een babbelkous was als een oude kompenjieswaschvrouw en niet zwijgen kon als een mof, dan zou ik je vertellen, hoe onze schoolvos alle avonden in den maneschijn aan een vers of gedicht zit te wurmen op je verwelkomst, en hoe hij daar bij vergissing al den kop van begon op te dreunen, toen hij voorleden zondag acht dagen in de kerk voor zijn lessenaar stond en uit het tekstkapittel moest lezen, Zoo vol is de vent er van. Maar, ik doe tot alles het zwijgen, en ben nog altijd even potdigt, als toen ik te schilderen stond en 't parool moest bewaren. Nu, dat zal me je voor jou een verrassing zijn. Maar, Berend-oom, as je blijft, geen Amsterdamsche kapriolen. Potsdausend elementen hier en ginder, ik zou uit pure ergernis van garnisoen kunnen veranderen en poetsen de plaat, als ik merken moest, dat je jou Drenthsche koerakter tegen wat Hollandsche lawaaijigheid had verkwanseld, of dat je met vreemde kunsten en knepen in den kop hier terugkwaamt en dat je ons niet meer voor je vrienden woudt kennen.

Hoor, zielslieve vriend, staat het zóó met je geschapen, dan zou ik je maar raden, om voor eeuwig en erfelijk onder de Amsterdamsche windbuilen te blijven kamperen. Dan gaf je geen ergernis en dan hadt je ze zelf ook niet. Versta je me?

Nu, wij verwachten je dan schielijk weêr binnen onze kantonnementen, van top tot teenen net zoo als jij er bent uitgetogen. Dat je ons evenwel eerst nog schrijft, op wat dag wij je tegemoet kunnen zien dat spreekt als een policiemuts. Anna moet dat volstrekt weten, zegt zij; want dat ze daar zoo hare eigen begrippen over heeft, zoo als het met dat verweerde vrouwvolk gewoonlijk 't geval is. Als je komt, koop dan op een stalletje nog voor mij een boek waar de kampanjes van Malbroek⁸⁹⁰ in staan te lezen, maar 't moet met een groote letter zijn, omdat mijn oogen geen fijn schrift meer kunnen verdragen. Op een stalletje, begrijp je, maar laat je nu, dat zeg ik je, geen knollen voor citroenen in de hand duwen, versta je? Alle overige boodschappen, die ik je vroeger al gedaan heb, zul je toch ook niet door de vergiettest van je memorie laten patroeljen, wil ik hopen, zoo als van echten puikpatentganzehagel en van een knoope-schaar en van een doos of wat goede pepermunt voor de kramp, daar ik tegenwoordig vreeselijk mee te doen heb. En kun je alles niet onthouden, dan moet je 't maar aannoteeren in je onvervalschte Steenwijker. Begrepen?

Nu, de heele santenkraam hier laat je door mij groeten. Met het schrijven van nieuwtjes houd ik mij niet op.

890 *De drie kemphaantjes* 1784. Liedjes en gedichten. Anoniem. pdf op dbnl.org

De drie kemphaantjes.

Op de dood van Monsieur Malbrouk.

Op een aardige wys.

MAlbroek gaat ten oorlog varen,
Miron-ton ton miron-taine
Ach! zou hy wederkeeren,
Of blyven in het Veld, bis.

2 Te Paasschen zal hy komen,
Miron-ton, &c.
Te Paaschen zal hy komen,
Of op een ander tyd, bis,
Enz. 29 verzen.

Dat 's mijn punteneur wat te na. Maar ja, daar is toch nog wat, dat ik je nog eventjes moet vertellen. 't Is een historie, daar je den hoed voor afnemen zult, of jij hebt geen hart in je korpes, Berend-oom. Als onze schoolvos 't niet in de krant laat drukken, dan is 't wel verdraaid, als ik hem ooit weêr zijn scheermessen aanzet. Word je ook nieuwsgierig? Pasjensie maar.

Verbeeldt je dan, dat er voorleden week uit G. zoo'n soort van 'n specie van katkezeerder hier in 't dorp kwam, weet je, zoo wat van den kokschen kant.⁸⁹¹ 't Was den kerel wel aan te zien, dat hij wat pierstekerig was, zoo flauw en loensch als hij uit zijn gaten keek. Na, dat perseeltje⁸⁹² wou dan hier in 't dorp ook eens een oefening houden of de dienst doen, zoo als hij zei, om hier zielen uit de klauwen van den booze te redden, omdat hier de rechte zuivere leer niet gepreekt werd en onze dominé een nieuwlichter was, die de schapen verleidde.

Ik dacht: wat nieuwlichter en klauwen van den booze en zuivere leer! en kon het, bij mijn ziel, niet kroppen, dat onze brave goede dominé door zoo'n uilskuiken werd verkleineerd en gelasterd. Nu en toen die vrome snuiter 's avonds bij Lambert Sniders, die je wel weet, dat ook al tot de kopangers behoort, klaar stond om zijn godzalig werk, zooals hij meende, te beginnen, weet je, wat ik toen dee, Berendoom? Toen kom ik onverwacht in 't vertrek, waar de klucht zou vertoond worden en 'k had mijn manschappen bij mij, een koppel van 'n veertig, vijftig potige boerenknechten, jou Arend was er ook bij; – daar had ik 't meê afgesproken, dat ze den meester-zemelknooper vierkant zouden oppakken en dan buiten 't dorp transbeteeren. Nu, 't ging vlot van de hand! Eer dat oomkool⁸⁹³ er op bedacht was, zat hij voor de bansder⁸⁹⁴ al op een wan,⁸⁹⁵ of hij wou of niet, en toen ging het in een langen trein al zingende, de pastorie voorbij, 't dorp uit, tot buiten in 't

891 regt-zinnige gereformeerde aanhanger van Hendrik de Cock.

892 persootje.

893 variant op apekool.

894 baanderdeur.

895 apparaat om kaf van koren te scheiden.

veld, waar ze den lummel lieten loopen, met de rikkemedasie, dat hij zich maar nooit meer hier moest laten zien, of hij zou er nog een beetje erger van lusten.⁸⁹⁶

Voor de pastorij hebben ze nog eerst een jonasje met hem gehouden en een: leve onze dominé! en een: weg met alle kophangers!⁸⁹⁷ aangeheven, dat de kerel zelf heeft moeten meedoen, zoo goed was hij niet. Sakkerloot, Berend-oom, die historie was net water op mijn molen. Daar begint mijn oud korperaals hart nog weêr van te kloppen, alsof het een dertig jaar jonger was. Me dunkt, jy, die ook nog al zoo'n dominésgebent, zult er ook wel schik aan hebben, dat de jonge klanten zoo als één man op mijn voorslag de partij voor hun leeraar en herder hebben opgevat en dien vreemden ploert gebonsjoerd, dat bij wel laten zal er van te spreken, of daar zit geen korrel schaamte in hem.

Anna laat je weten, dat je op de vuurboot tegen de koude zeelucht vooral niet minder als twee paar wollen kousen moet aantrekken, versta je? Ze heeft een “zeljammer”⁸⁹⁸ naar je, zoo als ze zegt, vrij wat sterker als een motte⁸⁹⁹ naar heur biggen. ‘t Is mij een wonderlijk potstuk van een vrouwspersoon, die Anna. Tot ziens dan, erentfeste en getrouwe heer caesar en vriend! Ik loop op ‘n pruikmakersdrafje om dezen brief op de post te bezorgen. Tot in den dood, en nog langer ook, blijf ik:

Uw dienaar en vriend,

Van Bobbel,

sito. Oud-korporaal bij de jagers van

Sito,⁹⁰⁰

Sassé,⁹⁰¹

enz. enz.

896 verdrijving nog niet in kranten gevonden.

897 vroom het hoofd naar beneden gericht. Een variant: ‘de kop scheef op de nek’ als typerend voor de ‘fienen’.

898 treurigheid van dieren als ze van hun makkers gescheiden zijn. *Drentsche volksalmanak* 1840 via Delpher.nl

899 zeug

900 si tót: tot spoedig.

901 Chaussée, aanvoerder tijdens Belgische opstand.

Berend-oom van de kaart

Nu was Holland in last! – Nooit heeft een brief geweldiger sensatie verwekt, dan de epistel van den ouden korporaal ‘t bij onzen braven Oom deed. Zijn Anna aan ‘t “zeljammer” om hem! Wie waagde die vreeselijke gedachte dieper in te denken en in al hare deelen te ontleden? – Oom was geheel verplunderd en kort en goed besloten, om dadelijk de terugreis naar het Drenthsche vaderland aan te nemen. Eer wij er op verdacht waren, had hij reeds den grooten koffer ontsloten en en de weinig kleiner sluitmand geopend en begon hij de in ‘t rond verstrooid liggende perceelen en perceeltjes van zijn eigendom daarin weg te pakken, zonder orde of regel. Reeds had hij tot tweemalen om Jan gescheld en voor de derde maal met eigen mond aan de kamerdeur geroepen, om hem met de schielijke uitvoering van onderscheidene commissiën, zoo als de kanarievogel en gerookte paling voor Anna, den patenthagel en de wapenfeiten van “Malbroek” voor Van Bobbel, het klokketouw voor den burgemeester, te belasten, terwijl hij in één-en-denzelfden adem de rekening van al onze verteringen vroeg en een half dozijn boterhammen met “nagelholt”⁹⁰² bestelde, bestemd tot proviand op reis.

“Maar Oom,” – zoo begonnen wij onzen goeden vriend te interpellieren, verbaasd de drukte aangapende, die hij maakte; – doch Oom had geen ooren voor ons.

Reeds was hij met zijn inpakken zoo ver gevorderd, dat de kleedingstukken, die hij nog aanhad, uitgetrokken en tegen zijn gewone reistenu verwisseld zouden worden, om vervolgens ook in den chaos van den sluitkorf te verdwijnen.

Eindelijk had hij zich zoodanig in ‘t zweet en buiten adem gearbeid, dat hij hijgende op een stoel neêrviel en ons dus

902 gedroogd of gerookt vlees.

gelegenheid gaf, om bedaard met hem in onderhandeling te treden. “Maar Oom,” vielen wij, van deze interruptie gebruik makende, in koor weder in, en nu (om kort te gaan) gelukte het ons, hem in zijn voornemen te verhinderen en zoo ver te brengen, dat hij voorloopig zijne maatregelen tot overhaast vertrek opschortte. Wij beduidden hem nu, dat de brief van Van Bobbel stellig en zeker niets meer inhield dan een loos alarm en, zoo als wij uit andere volzinnen opmaakten en betoogden, niet voor zoo ernstig gemeend moest gehouden worden, als hij oppervlakkig den schijn had. Wij vroegen hem, of hij Anna ooit of immer op zulk een geweldig-aandoenlijk gestel had betrapt, als de korporaal haar in zijn brief geliefde aan te wrijven, en zochten hem te beduiden, dat alles wat hij daarover had geschreven niets anders zou wezen dan een grap, om ons schrik aan te jagen en dat de grijze krijgsheld zich aan zijne oude gewoonte weêr ter dege zou hebben bezondigd, om (zoo als hij zelf ‘t noemde) van een mug een olifant te maken.

“As ‘t dat müt wezen,” zeide Oom daarop, “dan vind ik ‘t miseraobel onknap van ‘e kappraol. Van zukke verdichtsels zol ‘n fersoenlek kristenmensch kant op ‘t opstuur bracht worden, dat zol hi.”

En – eer wij er aan dachten was Oom al weder bezig, om koffer en braskorf van hunnen vreemd door elkander gehudselden ballast te ontdoen; ook de gerookte paling en de kanarievogel, die bij ongeluk en in de overhaasting tusschen een stapel schoone hemden te lande waren gekomen, herrezen uit de diepte van de sluitmand.

Intusschen – zóóveel had toch Van Bobbels brief te weeg gebracht, dat wij nu eens ernstig over onze terugreis gingen onderhandelen en bepaaldelijk dag en uur bepaalden waarop wij ons weer naar eigen haardsteden en altaren op weg zouden begeven. Er waren nog een paar merkwaardigheden van Amsterdam, die wij verlangden te bezigtigen; zoolang wenschten wij nog te vertoeven Oom nam op zich, om dit aan de vrienden te G** te berigten, en dien ten gevolge krijgt de goedgunstige lezer hier nog te lezen den onderstaanden epistel van den Assessor aan zijnen...

Waarden en zeer geliefden vriend Van Bobbel!

Met 'et leste gedeelte van diin brief zinste weêr bij mij in 'e gunst komen, maor aâns had 'k dij de vriendschap oppezegd, dat had 'k. Wal, suntemegiel, (da 'k er dat vluekwoord op zegge!) is dat ook 'n eerdaodig kristenmensch 'n schrik oppe hoed jaogen, zoo as dou dôst, met dien paraobelties van Annao en ziin zelijammer? Nee, kappraol, da's lange niet knap van dij, daste 'n mensch van mien oolder en mien koerakter, zoo oppe kaor duurst nemen en op 'et onstuur brengst, dattie 'r zien heele leven lank genog an zul hebben. Hadden 'd' jongs niet wiezer west, dan had wij nou al op zee zeten, oppe henreize hen hoes, zoo hef diin brief mij in 'e angst jagd! Zij begrepen 't nog tidig, daste oes wat wies wost maoken en dat 'et met Annao wal niet zoo plomp arg zul wezen, astou schrifst.

Ik zeg 't dij toe, aste mij ook niet schreven hast van dat historeyien met den koksen kezeerder oet G. en daste daorbij zoo veur oezen doomneer streden hest, dan was 't veur altied tusschen oes tweejen oet west. Maor um dat leste he'k dij weêr lief kregen in mien ziele. Da's jao 'n ding, daor oeze kinskinder nog roem over dij van zult spreken en ik zal wal maoken, dat daor nog antieking van gebeurt in oes kerkenprottekol; lat mij daor maor ies veur zörgen. Zoo mus 't met al die vremde petriezen gaon, dee de vrede en de eenigheid in 'e gemeenten met heur gekwezel komt steuren. Deze doomneer zal 'r wal meê oppe takken wezen, dat z' hum zoo volle glorie daormet hebt andaon, dat zallie.⁹⁰³ De wanne, daor oeze karspelknechts de kermiedie met hebt oetvuerd, mus as 'n eeuwig gedenktieken inne kerke an 'n piler worden vastnageld, dat 'et nummer bij

903 Ds. Lesturgeon was fel tegen de cocksens.

oeze naozaoten in 't vergetelboekien komt, dat mussie.

Tot diin gerustigheid en ook van oeze Annao en 't andere volk schrief 'k dij nou, dat wij, as God 't blijft, veurnemens zind, om zoovol as toekomend dunderdag over 'n weke mette stoomboot te hoop hen Zwol te gaon, zoodawwe vrijdags aovens laot of aâns saoterdags teugen 'e middag weêr thoes zind. Wij müt hier nog 't ien en ander bekiken, zoo as 't Trippenhoes, daor 'k dij vrogger al ies over schreven hebbe, daor 'n euvels groote keleksie schilders mut wezen, zoo as mij zegd is, en daor 'k wal nijpligtig nao zin. Nijbies hebt wij onder d' Amstel brugge in 'n koffihoes west, waor 'k an 't dweren raokt zin met 'n gelaerden Amsterdammer, dee mij wiis wol maoken, dawwe mettertiid oeze oolde Drentsche gewoonten nog zult motten afleggen en dat 'e knallizaosie daor 't ziene wal an zal toedoen. Ik wuer hellig op 'et mannegien en zin zoo maor 'e deur oetleupen, dat zin 'k, hij mög er om lagchen of niet. 't Ging mij toe krek, als lest 'n zundag 'n Amsterdamsch kantoorschrievtien, waor 'k bij Peter, an 'e ordenaris, meê an 't stek kreeg. Wet ie, hoe dat gungk? Ie könt d' Amsterdammers niet helliger krigen, dan aste heur vraogst, of 'e Rotterdammers niet maer niggozie drift as zijlue? Nou, dat vrueg ik ook an dat schrivtien, dat an mij zat; maor 't ding wuer zoo verdold taperig,⁹⁰⁴ dat het zien teller met schildpadsoepe staon luert en pedows opstund en 'et hoes oetluep. 't Is 'n miseraobel wonderlik raor slag van volk, dee Amsterdammers.

As 'k dij de waarheid zal zeggen, kappraol, dan begin 'k toch al wat wenstig hen hoes te worden, dat doe 'k. Maor, zeg 't maor niet an 'e jongs. Daor wi'k 't gien woord veur hebben. Al dat oetgaon en dat gengelen bij 'e straote en die roezie en dat allarm, datste hier van 's morgens vro tot laot in 'e nacht om dij toe hest, verdröt mij al miseraobel. Aâns, dou kast hier verdold alles krigen waste maor begaerst en 'k kan ook niet aâns zeggen, of d'Amsterdamsche pottaosie mag 'k wal, en 't volk is ook vrundlik gnog dat isset, as 't maor niet zoo fininig oppe fooigies was. Jongs, dat mot hier wat kösten! In

904 In Groningerland is een taperig paard een paard, dat niet wil stilstaan. Teller: etensbord. Pedows; pardoes.

‘t Deulhof hewwe vergangen weke ook nog west. Daar he’k den sparenwolder reuze ziin, op’ezet, dat begripste; want d’kerel mag wal al ‘n half stige jaren dood west hebben. Jongs, kappraol, wat ‘n grouwelijk manspersoon is dat west. Sniders Derk, daorste vroeger bij in köst gungst, kön met gemak tusschen ziin beenen deurgaon, en da’s jao verdold al ‘n kerel as ‘n weezeboom. En dan he’k ‘r ook nog zoo’n bessien van Meurs zien, zoo as ze ‘t nuemt, dat in zeuven jaoren niks eten of drunken had en toch ‘r ‘t leven bij had beholden. Zo’n vrommes as meid zol miseraobel veurdeelig in ‘e hoeshollung wezen, denkste ook niet?

In ‘t deulhof ha’k aans niet vol wille; daor waren ook zukke fonteinties, za’k maor zeggen, daor ‘t water oet in de lucht sprunk, wal ‘n kerelslengte hoog. ‘t Was niet knap van den man, dé ‘t angunk, datti mij niet veuraf waarschouwde, zooda’k met ‘n natten boksen hen hoes gaon müs, omdat ‘k er te drong bij stun, toe ‘t an ‘t spuiten toe was. Jongs, as ‘r zoo wat is, dat ze ‘n kristenmensch wat besifelen könt, dan lacht ze zoo valsch, dee Amsterdammers. Ik zei heur, da’k mij van heur nietluet oetlachen, en schrobde heur de pokkel vol, en zei, da’k ook met in ‘s lands regering zat; maar ‘t huulp niks en ‘k mus in ‘t lest maor metlachen, al had ‘k ook ‘n natten boksen an ‘t liif.

Aste mienst, kappraol, da’k nog wat oetstaon heb met ‘e juffer oet Hijmans ziin winkel op ‘e Dam, dan biste wiid mis, ‘k Heb ‘t vrommes suns d’ leste reize niet waer zien of spreuken en ‘k wil ook wal leuven, dat ‘et veur mij geen liefde zal können hebben, zoo as dat heurt, allennig om mien oolder. Nee, goeije vrund, ‘k denk da ‘k ‘t trouwen maor overgeef; ‘k zin al zoo wiid op miin daogen komen, dat ‘k teugen de zorgen en bezworen van ‘t hijlik opzie. Aâns, ‘k zin nog wal zoo vol mans, dat ‘k kompabel zin ‘n -vrommes te mainteneeren⁹⁰⁵ en da’k ‘r niet veur spot med bij dweg behuef te gaon,⁹⁰⁶ dat zin ‘k nog. Maor, zeg ‘r maor niks van en aste disse epistel an oeze Annao veurleest, muste ‘t maor overslaon, wa ‘k daor schreven

905 maintenir, onderhouden. Misschien: nog wel potent en viriel.

906 mee op straat te worden gezien.

hebbe. 't Wicht hef 't niet neudig te weten.

Sanderlesten gunk wij, ik en 'e jongs, deur 'n straot, die van Bloedstraat het. 'n Malle naom, he? Nou, en daor kwam zoo op éénmaal 'n oploop van volk, da 'k 'r al bang van wuer en da'k de jongs vrueg, of 't niet goed zol wezen, dawwe maor oetpuelden⁹⁰⁷ en heur de hakken lueten zien. De jongs dôcht, dat was altiïd nog vro genog; wij zuld eerst ies toekiken wat 'r an 'e hand was. Nou, daor was ook gien g'vaor bij, dawwe bleven. Daor lag 'n halfsleten jonkkerel op 'e stoep van 'n bakkersshoes, die d' geeuwhonger⁹⁰⁸ kregen had. 't Was miseraobel naor om an te zien, zoo as de stumpert zien gezigt vertrök en 't oetraerde.⁹⁰⁹

Maor 't was goed, dat 'r 'n bakker in 'e naoberschap woonde; dee kwam schieling 'anloopen en bragt hom n' fiks en snee brood, dattie opat, as offie in gien half jaor wat pruefd hadde. Toe hij weer zoo wat bijkwam, verteld' hi, dattie in gien driei dagen 'n biet eten had hadde en dattie 'r zich veur schaomd had 'n ander um 'n gaove te vraogen. Maor nou haste dee Amsterdamsche hagchies⁹¹⁰ ies mutten zien hebben, Bobbel, hoe gouw z' er bij waoren om veur den man 'n omgang te hollen bij d' umstanders.

't Was maor 'n gang dat ze 'n gulden of zeuven te hoop hadden, daor ze den stumpert weêr meê hen ziin hoes lueten gaon. De grootste oopraateur van dee klêkte en dei zölvers met zien musse in 'e hand rondgung en 'r de menschen 't meest van allen toe anzette om wat te geven, was dezölfde snaok, dee in 't deulhof 'r 't hardst um lachen had, da 'k 'n natten boksen kreeg, toe 'e fontein begun te spuiten. Toe 'k dat zag, he'k den kerel wal weêr meugen liden, dat he'k. Nou kaste oeze Annao en an oeze volk maor zeggen, kappraol, da'k en de jongs goed zond zind en dat oes wal wat eten lust.

As ze dat hören en benames oeze Annao, zult ze wal gien zörge maer over oes hebben. Da's in 't geel⁹¹¹ niet neudig. Ik

907 pulen, ergens iets uit krabben.

908 hongerklap.

909 uitschreeuwde.

910 schoffies.

911 geheel.

gebruuk alle mörgen nog van die kruden oet M., wetste,⁹¹² daor oeze Jantien-meuje zin mans snaorsche zo'n hoog older bij kregen hef en daorstou altijd zoo op sneelst,⁹¹³ Bobbel, umdat er knufflook mank is. Daor bevind 'k mij best bij, dat doe ik, en an de twee paor hozen⁹¹⁴ oppe vuurhoot za'k wal denken, daor oeze Annao dij van zegd hef.

't Zal dij toch wis gien meenens wezen, daste spektakel wist maken, as wij thoes komen? Niks as malligheid, dat zeg 'k dij toe, en veur 't schieten oet 'n pistol of 'n ganzeroer⁹¹⁵ breng 'k geen schrikpoejer med, en oeze köster behuef ook gien liedties op mij en oeze jongste dichten. Dou wetst wal, da'k niet veur die grootsheid zin, dat zin 'k niet, en da'k hier vremde kunsies of menieren zul laerd hebben, daor huefste ook niet bange um te wezen, kappraol. Daor zin 'k al 't oold toe worden. Naor dat boek over Malbroek zal Jan met 'e broene rok wal ies heuren gaon. Maor 't was beter, kappraol, daste ook ies wat geestlike boeken begöst te lezen. Daor zuste dien arme ziele gien schao med doen, dat zuste⁹¹⁶ niet.

Dou müst ook maor an oez' Arend d' grootknecht zeggen, dat ik er miseraobel best met in 't schik zin, dattie dij 'n handtien hölpen hef met den koksen kezeerder en dattie daorum toekomend jaor nog 'n nijen hemdrok maer en 'n achtentwintig boven zien jaorloon kan verdienen, assi wil. Nou schrijf ik niet weer veur dawwe thoes zind. Dag te hoop. De groetenis an al oeze volk. Ik blive

Diin goeje vrind

Berend **

912 weet je.

913 afgeeft.

914 sokken.

915 geweer (met een lange loop) om ganzen en zwanen te schieten.

916 zou je.

Akelige scène in de Bloedstraat

Ja, – dat brengt Ooms brief ons nog weêr in ‘t geheugen, die akelige scène in de Bloedstraat. Hu, wat afgrijselijke naam! Als men er niet aanstonds bij denkt aan al wat⁹¹⁷ ooit daden van bloedstorting en moord en gruwelen van wreedheid verrigt heeft, – aan de Neroos, Hrodussen, Filipsen, Albaas, Vargazzen⁹¹⁸ en dergelijken, – dan althans is die naam wel in staat, om ook zelfs hem, die pas aan de portionstafel van Graeffner (even als straks onze Assessor) zich aan erwtensoepp of zuurkool dapper te goed deed, een aandoening van geeuwghonger⁹¹⁹ of iets soortgelijks op ‘t lijf te jagen.

De man, van wien wij verhalen wilden, kon, indien hij er had gedacht, ook geen plekje uitkiezen, welks benaming beter overeenstemde met de akeligheid van ‘t geval, waarbij hij hoofdpersoon was. Van honger, uit een gedwongen driedaagsch vasten geboren, magteloos neder te zijgen op de stoep van een weldoorvoeden bakker – is iets tragisch, dat juist in eene Bloedstraat moet gebeuren, om een magtig effect te maken. Aan zulke straattumultjes wordt men feitelijk gewaar, dat er in ‘t rijke Amsterdam met zijne tallooze kapitalisten toch alles geen goud is, wat er blinkt. Wij meenen: dat er toch ook nog armoede en gebrek wordt geleden. De arme drommel! Was ‘t een van die ontelbaar velen geweest, zoo als er in alle gewesten van ons koninkrijk omzwerven, die door liederlijkheid tot armoede vervielen en uit luiheid den bedelstaf opvatten, en die daarmee jaarlijks vrij wat meer verdienen, dan de vlijtige, eerlijke ambachtsman, die van den vroegen morgen tot den laten avond in ‘t zweet zijns aanschijsn werkt, – een van die,

917 wat = wie.

918 ‘Helden’ uit het verleden. Alba = Alva.

919 Jähghunger, plotseling opkomend hongergevoel.

aan wie men aalmoezen geeft, opdat ze u geen kwaad doen, wij zouden onzes weegs zijn gegaan, in 't geloof, dat alles een listig uitgedachte klucht was, eene fijne speculatie op 't medelijden en de barmhartigheid van dezen en genen armengek.

Maar, gij hadt juist geen doorkneed menschenkenner behoeven te zijn, om het dien armen stumpert aan te zien, dat er bij zijne akelig verwrongen gelaatstrekken en krampachtige bewegingen niets van St. Anna onderliep, toen hij daar in de bedroevendste houding op de harde keisteenen lag uitgestrekt, met het hoofd op den scherpen kant eener stoep geleund. Alles aan den man gaf eerlijke armoede te kennen, die in den strijd tegen het nijpend gebrek wel reeds veel, maar toch niet hare schaamte en haar eergevoel had verloren. Hoe hij met de gulzigheid van eenen wolfshonger het drooge zwarte brood naar binnen sloeg, ja letterlijk verslond, dat hem door de omstanders werd aan den mond gebragt, onmagtig van hand, als hij was, om dat zelf te doen! Hoe woest en gierig die oogen op het sobere voedsel zich vestigden; maar, hoe die blikken daarna, toen de felste woede der nijpende behoefte beteugeld was, ook door zachter glans te kennen gaven, dat hier een maaltijd gedaan werd, zoo smakelijk als geen koning houdt aan den rijkstge vulden disch!

Had hij eerst geen woord kunnen uiten, zoodat de hulpvaardige omstanders er naar moesten raden, wat hem scheelde, toen schoot hij weer haast aan taal te kort, om en het gevoel van vreeselijke benaauwdheid vóór, en dat van overvloeijende dankbaarheid na zijne spijziging aan zijne vriendelijke helpers in den nood te openbaren. Toen vertelde hij ook, wat hij gewis anders nog lang als een geheim in zijnen boezem zou hebben blijven smoren wie hij was en wat hij was en waar hij woonde en hoe hij, om zijne kinderen niet van honger te zien sterven, het eerlijk verdiende, maar niet toereikende brood uit eigen mond voor hen gespaard had, en hoe het nu, ofschoon niemand hem van luiheid en liederlijkheid kon betichten, reeds over drie dagen was geleden, sinds hij het laatste nat of droog aan de lippen had gezet. Hij, de man in de kracht des levens, die door zwaren

handenarbeid in de behoeften van een talrijk gezin moest voorzien, hij had drie dagen lang, met eene hongerige maag en eene ledige beurs Amstels straten en grachten omgezwoven, altijd nog ijverig in 't werk, waartoe hij zich verhuurd had, terwijl zijn weg hem daarbij menigmalen voorbij die prachtige huizen voerde, waar weelde, gemak en overvloed dikwijls zelfs niet het flaauwste denkbeeld hebben van wat de eerlijke arme heeft te lijden en te overwinnen. Hoe menig keer had hij in beraad gestaan, om aan deze of die woning van bekende menschenliefde en barmhartigheid de grimmigheid te gaan klagen van 't vreeselijk monster, dat zijn ingewand als met gierenklaauwen vaneen reet; maar telkens had de fierheid van zijn geest de werkingen des vleesches in hem gedood, althans weêr onderdrukt, zich schamende, alsof het eene misdaad ware, belijdenis van zijn hooggaanden nood te doen! totdat eindelijk het ligchaam dien moedigen geest overmocht en hem dwong op de openbare straat een geheim te ontsluijeren, dat hij geschroomd had zelfs aan het vertrouwelijk oor der verborgene binnenkamer van dezen of genen armenvriend toe te fluisteren.

Dat alles verhaalde de man, met zulk eene eenvoudigheid, dat niemand aan de waarheid zijner woorden kon twijfelen. Men zag het hem aan, hoe die bekentenis nog pijnlijk was voor zijn gevoel, hoeveel moeite ze zijne bescheidenheid kostte. Maar – hoe onopzettelijk ook gedaan om medelijden te verwekken, zij deed het toch. Naauwelijks had hij uitgesproken, of ziet, daar kwam weêr het echt-Hollandsche karakter voor den dag, dat, langzaam in vele andere gevallen, in eene omstandigheid als deze de daad voor het lang beraad laat gaan, en terstond de hand ontsluit, waar het anders den mond tot een voorzigtig “maar” of “indien” of “voorondersteld eens” opent. Ja – onze Assessor had wel goed uit de gaten gekeken, – het was werkelijk de man uit het Doolhof, de spotvogel, die er het hardst om lachte, dat Oom dáár door het valsche fonteintje uit dien dolfijnsbek zoo druipnat gespoten werd, – die man, die dáár zoo weinig medelijden had aan den dag gelegd en zoo hardvochtig in zijne plagerijen geweest was, – diezelfde man

was het inderdaad, die het eerst den hoed van het hoofd nam en er een schaal of bekken van improviseerde, waarmede hij den grooten, steeds aangroeienden kring van nieuwsgierige omstanders langs- en rondging. Stuitte hij hier of daar op een die minder geneigd scheen om de hand tot eene gift te openen, zie, dan bewees hij, dat hij ook nog andere taal dan die van moedwillige jokkernij en scherts wist te spreken, en een paar krachtige woorden dwongen als 't ware den aarzelende, om óók van zijn zilver of koper bij dat van de overigen te voegen.

"Hei, maatje, jij raakt er niet vrij van, zoo waar als ik leef," — met die woorden achterhaalde hij een deftigen burger, een van die soort, die eigenlijk een eeuw te laat werden geboren, — een man in een blaauwen jas van ietwat antieken snid, lage schoenen, witte kousen, en een hoed die voor vijftien jaren reeds het vierde eener eeuw uit de mode was, een van die wezens, die even goed niet hadden kunnen bestaan, zonder dat zij gemist zouden worden, omdat zij kwaad doen noch goed, die zorgvuldig met een zilveren horologieketting pronken en 's zomers en 's winters watjes in de ooren dragen. Hij wilde zich aan deze openlijke uitoefening van weldadigheid onttrekken en haastte zich van daar, zoodra de collectant in zijne nabijheid stond te komen. Misschien had hij geen geld op zak? Wij gelooven het niet; zulk slag van schepselen begeeft zich nooit geldeloos op 't pad. Misschien wilde hij straks langs bedekt kanaal den armen stakkert eene goede gift in huis laten brengen, gedachtig aan 't woord: "doet in 't verborgen wel!" Misschien.... Och neen, geen misschien, lieve Lezer. De man had het geld te lief, — dat was de eenige reden, waarom hij zich uit de voeten zocht te maken. Hij had geen zin, tot geven.

"Nu, geeft gij ook wat?" vraagde hem de spotvogel uit den Doolhof.

De ander vermeed een regtstreeksch antwoord. Hij vond het een allerakeligst geval en kon zich niet begrijpen, dat een mensch langer dan twee dagen zonder eten kon blijven. Hij had er nooit de proef van genomen; hij beklagde den armen stumperd in den grond van zijne ziel; hij vond het eene regt-tragische scène zoo op de publieke straat, en ging naar huis,

om er een berijmd verhaal van op te stellen en dat dan in de andere week op zijn kransje aan zijne dichtlievende vrienden voor te lezen. Die zouden het zeker ook heel roerend en treffend vinden.....

“Ja, maar praatjes vullen geen gaatjes,” zoo viel daarop de ander weêr in. “Dat verzenmaken kunt gij buitendien doen. Geven is beter dan berijmde verhalen.”

Onder nog eenige “maars” en indiens” en “ofs”, – bespiegelingen over de vraag, of de uitgevaste dáár op de straatsteen wel ter goeder trouw zou gebiecht hebben, dan of ‘t relaas niet maar eene kunstig-uitgedachte fabel ware ter verwekking van medelijden, – kwam ten leste een blaauwgeruit geldzakje voor den dag, langzaam en voorzigtig uitgehaald. Even voorzigtig en langzaam werd het losgebonden; – maar nu was ‘t geduld van den ander ook aan zijn eind.

“Loop naar de maan vooze flauwert! Moet jou een aalmoes afgeperst worden? Daar”.... en tevens deed hij een greep in eigen zak, haalde er in den blinde wat uit en smet het bij ‘t reeds verzamelde in den hoed,.... “behoud jou mammon, vrek, die je bent; jou portie geef ik er bij. Maak nu berijmde verhalen, zoo veel als je kunt, met je ziel van potasch!”⁹²⁰

Een luid “hoezeel!” door de omstanders aangeheven, beantwoordde dezen barschen uitval. De berijmd-verhalenmaker droop weg, – als een hond, die den stok heeft gevoeld, – uitgefloten en nagejouwd met alles behalve liefelijke benamingen, totdat hij uit het gezigt was verdwenen, terwijl de doolhofsman voortging met zijn liefdewerk en eindelijk het genoegen smaakte, na volbrachte inzameling, een vrij aanzienlijk sommetje uit zijnen hoed in de pet van den arme over te schudden. Onder duizend dankbetuigingen, niet noodig haast, daar de vochtige oogen reeds genoeg het blijde hart verrieden, – knoopte de arme zijn verkregen schat zorgvuldig in zijn zakdoek bijeen. De dikke bakker, op wiens stoep de gansche historie had plaats gehad, nam nog schielijk een paar brooden voor zijn’ vensterbank weg, drukte

920 asrest in de potkachel. Waardeloos. *Potasch en Perlemoer*. Herman Heijermans.

hem die onder de armen, en met verhaaste schreden ijde de beweldadigde nu naar zijn gezin. 's Avonds is er zeker in geen huis op de Prinsen- of Keizersgracht heerlijker feest gevierd of ook vuriger dankbetuiging ten hemel opgezonden, dan in die schamele woning.

Wij waren weer met de Bloedstraat verzoend.

De ware menschenliefde had er zich in hemelschen, luister geopenbaard. Over de liefdeloosheid was er een vreeselijke bloedraad gehouden. Mogt deze dien tot hare genezing overal vinden opgerigt, of zij daar, als flauwgeestige gortentelster,⁹²¹ in een blaauwen jas te wandelen gaat, dan of zij in fluweel en zijde zich opschikt en, bij de parades, die ze van zichzelf en tot eigen genot houdt, geheel en al den nood van den naakten en hongerigen broeder vergeet.

921 Gort is gepelde gerst. Parelgort is rond geslepen gort. Het wordt vooral gebruikt als basis voor gortepap en in watergruwel. De gort moet 12 uur geweekt en daarna ongeveer een uur gekookt worden. Tot begin 20e eeuw werd het in Nederland nog gebruikt als maaltijdbasis, maar in die functie is het thans vrijwel volledig vervangen door rijst en pasta. Gerst werd vroeger met pelmolens tot gort gepeld. Tellen van gort wijst op gierigheid.

Trippenhuis

Bezoek op 't Trippenhuis. Een twist door en om een parapluie, die noodlottig genoeg had kunnen worden. Oom verwondert sich over hetgeen zijn oogen sien, maar kan niet altijd de handen voor zich houden.

‘s Anderdaags ‘s morgens waren wij alreede in tijds getoomd⁹²² en gezadeld (zou een stalknecht zeggen) en Oom had met meer dan gewone haast zijn ontbijt gebruikt en zijn toilet in orde gebragt. Geen wonder!

Geen wonder! We hadden den voormiddag bestemd tot een bezoek op het welbekende en door ons reeds meergenoemde Trippenhuis, – een museum, zoo had op de Zwolsche boot reeds een passagier ons gezegd, alleen wel een reisje naar Amsterdam waardig. De naam laat nog niet veel bijzonders verwachten, ‘t allerminst wel datgene, waar het zijne algemeene bekendheid aan heeft te danken. ‘t Was ongetwijfeld Jan met den bruinen rok niet, doch dat is ook van minder belang, wie het was, – die ons den oorsprong van dien naam ophelderde, ons verhalende, dat dit huis gebouwd was door de gebroeders Louis en Hendrik Trip waarvan de eerstgenoemde, onder anderen, in ‘t jaar 1674, de waardigheid van burgemeester te Amsterdam bekleed heeft, en dat het in 1808, onder het kortstondig bewind van koning Lodewijk, ingerigt werd tot het doel, waartoe het nog dient en toen ook met den titel van “koninklijk museum” werd opgesmukt, gelijk dat destijds, ook als in onze dagen, meer geschiedde. Van ‘t gebouw zelf, hoe ‘t er uitwendig uitziet, hoeveel vensters het in ‘t front heeft en hoeveel étages, zeggen wij maar niets; duizend andere huizen in Amsterdam zijn even fraai, of even stijf en houterig (naar men ‘t nemen wil), als het Trippenhuis. ‘t Heeft

⁹²²geldt voor het paard; bit en leidsel aangebracht.

wel een deftig voorkomen, maar, eigenlijk gezegd, zwierig, smaakvol of elegant is het niet. Ons dunkt, de oude statelijke Amsterdamsche burgemeesters, met hunne groote pruiken, fladderende handlubben,⁹²³ en onmanierlijke rosetten op de schoenen, moeten op ende uit op dit huis (en meer andere) hebben geleden. Dat losse, bevallige, ongedwongene, dat men in den Italiaanschen bouwstijl zoo schoon vindt en dat men althans aan het Trippenhuys, als aan een tempel der beeldende kunst gewijd, niet misplaatst zou vinden, – wij zochten het er te vergeefs aan. Nu – dat zij daargelaten! Hebben de ouden smaak gevonden in zulk een bouwtrant, wie zal er hun zwart om aanzien? Over den smaak valt moeilijk te twisten. Een François of een Engelschman had gewis een gebouw van geheel anderen vorm opgericht, om er een verzameling kunstgewrochten in te plaatsen, zoo als er hier eene te zamen gebracht is in 't voormalig huis van burgemeester Trip.

Ongelukkig was 't een regenachtige dag, dien wij bestemd hadden tot een bedevaart naar 't heiligdom van Apollo's⁹²⁴ zonen, – een dag, zoo als April er wel meer levert en die dan den boer en buitenman regt welkom zijn; want, wat het dan regent, zijn (gelijk men in onze streken zegt) boter en kievitseijeren. Maar de stedeling heeft het niet op die malsche druppelen, waardoor, volgens Bilderdijk, het aardrijk moeder wordt, als hij voornemens is uit te gaan, en geen wonder dan, dat wij, als reeds op zijn minst driekwart stedelingen, ook al een pruilachtig gezigt zetten, toen wij 's morgens 't zwerk als met een graauwen overtrek bekleed zagen en de straat reeds mild bezaaid met plassen en plasjes, waar de geile⁹²⁵ druppelen bobbeltjes en blaasjes op dansen deden, dat er een kind zich aan zou verlustigen. Oom, gedachtig aan een vroeger ongeval,

923 manchetten.

924 Apollo was een van de belangrijkste godheden van de Griekse mythologie. Zijn eredienst was van alle goden het wijdst verspreid onder het Griekse volk en genoot het hoogste aanzien. Onder de verlatiniseerde naam Apollo raakte hij bekend in Rome. Door de Griekse dichters wordt hij meestal Phoibos Apollo genoemd. Apollo wordt ook wel als de vertegenwoordiger van rationele schoonheid en orde beschouwd, tegenover Dionysos, die de emotionele roes symboliseert.

925 vruchtbare.

dat hem, ook onder faveur van een regenbui, 't voorwerp eener publieke bespotting gemaakt had, oordeelde, dat het maar beter was 't voorgenomen bezoek vooreerst uit te stellen, totdat April eens weêr haar meisjesachtige *caprice*⁹²⁶ had laten uitrazen en wat vrolijker gemutst zou wezen. Doch daar waren wij tegen. Van uitstel komt zoo ligt afstel, en – onze dagen op het grondgebied van Amsterdam waren geteld! — Nu of nooit, riep en zong, schreeuwde en raasde men in 1830 en 31, toen de Londoner conferentie de regeling onzer zaken met België gedurig op de lange baan bleef schuiven, zoodat het anders zeer geduldige Nederlandsche volk vrij pruttelachtig begon te worden (ten minste in blaauwboekjes, nanutsbijdragen, courantenartikels en boekzaalversjes) – haast zoo erg als een brave, fiksche uitgever, wanneer een aartsluije auteur hem wat heel lang naar kopij laat wachten.⁹²⁷ Nu of nooit, zeiden wij de mannen van 30 na, en wij moesten maar raad schaffen, om zoo droog mogelijk binnen de muren van 't Trippenhuys te geraken. De straatmodder was een kwestie van minder zwaarigheid. Als echte Drenthse jongens, die de helft van hun leven reeds in modder en slijk hadden doorgebracht en er niet van wisten, om in de lange winteravonden, met goede klompen toegerust, door kleine zeeën van die specie⁹²⁸ heen te waden, zagen wij wel kans, om ook niet in den Amsterdamschen stratendrek onzen roem als moddertrappers te laten stikken. Als wij maar van boven droog bleven, – dat was de zaak; want Oom begreep, dat wij bij de telkens herhaalde stortbuijen, die uit de wolken bruischten, en op de betrekkelijk lange wandeling, die wij van ons logement nog doen moesten, voordat wij den Kloveniersburgwal hadden bereikt, tot op het bloote vel gesausd zouden zijn, tenzij wij onze respectieve bovenlijven dat overvloedige doopsel wisten te vrijwaren. Dat was zoo zeker, dat een kind van anderhalf jaar 't zonder hersen vermoeijenis kon berekenen. En verder begreep Oom, dat hij en wij met hem

926 gril. April doet wat hij wil.

927 Conferentie over afscheiding van België (pas in 1839 afgerond). Harm Boom werd vaak aangemaand zijn kopy te sturen. Vaak tevergeefs.

928 modder.

toch al een heel raar en ook naar figuur zouden maken op het bewuste museum, te midden wie weet welke aanzienlijke en doorluchtige kunstbeschouwers, indien wij daar verschenen en onder deze rondwandelen gingen, meer gelijkende op een drietral pas te water geweest zijnde poedels, dan op lieden, die idée hadden van ‘t geen tot het fatsoen behoort. Misschien zou de concierge reeds zwaarigheid maken om ons ook maar den toegang tot de zalen te veroorloven. Na rijpen rade werd dus besloten, dat wij ons ieder van een parapluie zouden voorzien en daarmee gewapend de waterachtige April helder wat om hare gramstorigheid uitlagchen.

Menig onzer lezers zal het zeer onnoozel vinden, dat wij, om te overleggen hoe het best een regenbui te ontwijken en, zonder nat te worden, van de eene plaats daar eene andere te geraken, zoo, vreeselijk *en peine*⁹²⁹ konden zitten, en hij zal aanmerken, dat in zulk een geval niets eenvoudiger is, dan ‘t regenscherm op te slaan en zich, door dat draagbaar dak beschut, op weg te begeven, – maar, wij moeten daarop ten antwoord geven, dat zulks wat al te voorbarig is gevonnisd en – voor onnoozel uitgekreten. Men zal het zich misschien herinneren, (want het is in ons langdradig⁹³⁰ boek reeds eenmaal gezegd,) dat Oom, als een man in vele dingen nog van den ouden stempel, onder zijne antipathi  n er ook een had tegen de parapluies. Op ons dorp kenden wij die instrumenten bijna niet. Behalve “oeze domen  esjufvrouw”, was niemand er een rijk, dan “Jozep de jeude”, die er zelfs ook niet anders dan bij hoogst plegtige en feestelijke gelegenheden gebruik van maakte, en die, toen hij haar voor ‘t eerst uit Amsterdam medebragt, daardoor aanleiding gaf, dat er veertien dagen lang op alle gespinnen⁹³¹ en koffijvisites onder de “naoberwiven” over niets anders bijkans dan over “parlepluums” werd geredekaveld. – En onbekend maakt onbemind. Niet dat Oom ze op   ene lijn plaatste met de bliksemafleiders en de vaccine en er, gelijk

929 in moeilijkheden.

930 deze uitwijding is een stijlfiguur van humor. Zijsporen heel uitgebreid bewandelen.

931 visites/vrijerijen van jongelui.

menig regtzinnig pilaarbijter,⁹³² een godsdienstig vooroordeel tegen had; maar, hij beschouwde 't als een overhelling tot verwijfdheid, bang te zijn voor een nat pak en zich voor eenige nietige regendruppelen onder een uitgespannen lap katoen of zijde te verschuilen, alsof men dadelijk in gevaar was van te smelten!

Een buitenmensch moest, naar zijne zienswijze, daarvan niet weten en kon zich immers, zelfs al werd het ook als met volle balies⁹³³ uit de lucht gegoten, nog met de gedachte troosten, dat de grootste massa altijd toch bezijden hem viel.

Om kort te gaan: wij kwamen tot het besluit, om ons ieder van een regenscherm te voorzien, met verwerping van 't voorstel van oozen⁹³⁴ Jan, om nog eens weder ons van eene "videlansie"⁹³⁵ te bedienen. En zoo togen wij, achter elkander aan, naar de voormalige woning van burgemeester Trip.

't Was een ongelukkige wandeling, rijk in onaangename ontmoetingen, waarvan 't onmogelijk is een volledig relaas te geven. Verbeeldt het u maar, Lezers: Oom ging vooraan en, aangezien wij tegen den wind inliepen en de regen ons dus in het aangezicht sloeg, begreep hij, zeer wijselijk, zijn scherm in een voorovergebogene houding te moeten dragen, om althans van voren zoo min mogelijk last van 't hemelvocht te lijden, terwijl hij er zich minder om bekommerde, dat het hem bij gansche stralen van achteren in de ietwes gapende rokskraag en hemdsboord binnensloop. Maar daardoor werd hij, gelijk van zelf spreekt, belemmerd vóór zich uit te zien, en deze belemmering gaf herhaaldelijk aanleiding, dat hij of met het regenscherm van dezen en genen anderen wandelaar, die ook den regen zocht te ontschillen, in vijandelijke aanraking kwam, of door het rad van een kruiwagen op de teenen gereden werd, of anderzins in 't voortgaan werd gehinderd, zoodat hij van de Nieuwe Stads Herberg tot den Kloveniersburgwal

932 een huichelaar die uit vermeende vroomheid een zuil van een kerk kust. *Nederduitsch taalkundig woordenboek*. Deel: P - R. Weiland, P. 1799 Delpher.nl Veel treffers.

933 wellicht valies; koffer. De letters b en v zijn vaak inwisselbaar.

934 Drents voor; onzen.

935 vigilante; koets.

op zijn minst meer dan vijftientig maal gevaar liep van in actie te geraken en aanleiding te geven tot straatrumoer. Dankenswaard daarom, toen wij eindelijk heelhuids voor 't gebouw stonden, waar wij voor dergelijke onaangenaamheden volkomen veilig waren!

“Kossen wer⁹³⁶ nou maor binnen komen!” zuchtte Oom, al weêr bitter verlegen. “Wil ‘k ies anne venster tikken? Ze zult dat toch wal hören, dat zult ze.”

Doch inmiddels hadden wij reeds de deurschel, door Oom niet opgemerkt, laten klingelen en geen tien sekonden daarna stond ons de ingang vrij in het huis, waar voor anderhalfjaar honderd ongeveer de burgemeesterlijke schoenzool van vader Trip door de marmeren gangen en langs de gladgeboende trappen kraakte, en waar thans, behalve de kunstbeschouwingen van hetgeen het penseel der oude schilderscholen op 't doek schiep, ook de vergaderingen gehouden worden van het, insgelijks Koninklijk Nederlandsche Instituut.⁹³⁷ Wij traden binnen.

Oom was niet dadelijk zoo gelukkig; want, in zijne ongewoonte om met parapluies om te gaan, bezon hij zich niet, dat zulk een instrument, vooral als het wat heel wijd in omvang is, (en 't zijne was groot genoeg, om er met een klein gezelschap thee onder te zitten drinken;) eerst een zekere soort van inkrimping, door het drukken op een veêr, moet ondergaan, en met alle geweld worstelde hij er toe, om het uitgespannen scherm in zijne volle breedte tusschen de kozijnen door te wringen en in behouden haven te brengen. Waar het op uitgelopen zou zijn, – of op een vernieling van het kostelijk draagbaar dak, hem door den logementhouder welwillend in leen afgestaan, of op eene achterovertuimeling van onzen braven Assessor met het hoofd op de harde vloeren, of op een verwrikking uit zijn voegen van het massieve deurkozijn, bijaldien wij niet ter hulp waren toegesprongen,

936 konden weer...

937 Vanaf 1851. De Koninklijke Nederlandse Akademie van Wetenschappen is zowel een genootschap van uitmuntende geleerden, een organisatie van nationale wetenschappelijke instituten als een adviesorgaan voor de overheid op wetenschapsgebied. De Akademie is gevestigd in het Trippenhuis in Amsterdam.

om een einde te maken aan dezen kampstrijd op leven en dood, – dit laat zich moeilijk bepalen, ten minste niet in een paar oogenblikken beslissen, maar Oom zwoer met eenen plegtigen eed, dat hij nimmer of nooit weer een parapluie zou aanraken en veelmin nog gebruiken, al regende 't Niagara-vallen bij dozijnen te gelijk.

Nadat wij ons van een katalogus hadden voorzien, wilden wij nu den trap bestijgen, waarlangs we 't *but*⁹³⁸ van ons bezoek konden bereiken. Zonder arglist of achterdocht hield onze brave Oom 't scherm, dat hem voor de Aprilvlagen had bewaard, bij zijn krommen valkensnavel in de hand, voornemens om 't medgezel te maken op zijn kunstbeschuwing. Dat mogt niet, zeide de man, van wien wij den katalogus gekocht hadden; meteen wees hij met zijn vinger naar een artikel van een reglement, dat daar in lijst en glas hing, waarbij aan elken bezoeker van 't museum verboden werd stok of parapluie mede te nemen; zoolang moest men die aan hem, concierge van het gebouw, in bewaring geven. Oom had daar nog al wat tegen. Volstrekt kon hij niet begrijpen, wat gevaar er in gelegen kon zijn, een doodonschuldigen rotting of, in zijn geval, een even onschadelijke parapluie bij het bezigtigen van eene verzameling schilderstukken in de hand te blijven houden. Om de andere bezoekers? Maar hij wilde den concierge gaarne verzekeren, dat hij met niemand hunner rusie zou zoeken, of zich in een twist inlaten, waarbij hij zich van zijn scherm als wapen zou kunnen bedienen. Hij was een man des vredes en daarom kon de concierge op dat punt volkomen gerust zijn. Of geschiedde het verbod ter oorzaak van de schilderijen?

938 *but* zn. 'mikpunt, doel'

Vnnl. *but* 'doel' [1684; WNT *rencontreeren*]; nnl. *bût* 'doel, oogmerk' [1774; WNT *zooveel*], *but* 'id.' [1790; WNT *relief* I]. Als term in sport en spel meestal *buut*.

Ontleend aan Frans *but* 'doel', eerder al 'grens, meet' [1245; Rey], waarvan de herkomst niet geheel duidelijk is. Mogelijk gaat het terug op Frankisch **but* 'stronk, houtblok' (verwant met het bn. → *bot*), maar omdat *but* eerst verschijnt in Normandisch gebied moet met Rey eerder worden aangenomen dat het ontleend is aan de Oudnoordse vorm *bútr* 'houtblok'; hierop wijst ook de lange klinker in het Frans. Invloed van Frans *bout* 'eind, top, punt' en *butte* 'te bereiken plaats' is niet denkbeeldig. etymologiebank.nl

Maar, ook dit begreep hij niet, hoe er redelijkerwijze eenig verband bestaan kon tusschen een partij schilderstukken, die daar roerloos aan hunne nagels tegen den muur hingen, en het verbod, om een regenscherf of stok mede te nemen in 't vertrek, waar zij ten toon gesteld waren!⁹³⁹ Was een stok of een parapluie nog een voorwerp, waarin men iets verstoppert en wegmoffelen kon, -dan zou hij er volstrekt niets tegen hebben, dat men zulk een verbod als maatregel van voorzigtigheid had gegeven. En overigens mogt de concierge ook ten aanzien daarvan zonder bezorgdheid zijn. Als hij 't begeerde, hij hem een berg van getuigsschriften kunnen voorleggen ten bewijze, dat hij, Berend ** *, assessor en oud-ouderling te G., in Drenthe, een eerlijk man was, die nog nimmer iemand iets, ter waarde zelfs van een speldeknop ontfremd had, - en hij, de concierge, moest volstrekt niet meenen, dat hij met eenige roofzieke gedachte in het hart den toegang tot het aan hem in bewaring toevertrouwde eigendom eens anderen gevraagd had. Daar zou hij hem "miserabel" mee "verkleinert" en hij zou het maar aan "oeze jongs" vragen, of het niet zóó was, en anders moest hij maar even met hem naar het logement gaan, de kastelein uit de Nieuwe Stads Herberg zou 't hem ten overvloede ook nog bevestigen kunnen.

Verder speet het Oom, zeide hij, nog al voortgaande het woord tot den handhaver van de reglementen van 't Trippenhuus te rigten, dat hij ten opzichte van zijn persoon achterdocht koesterde, en dat hem dit noopte, om ook wederkeerig van hem, concierge, en zijn verzoek, om de parapluie bij hem in bewaring achter te laten, weinig goeds te denken, aangezien het bij hem een stokregel was, niemand te vertrouwen, die geen vertrouwen in hem stelde. Hij maakte derhalve zwarigheid, om aan zijn verlangen te voldoen en verzocht hem niet kwalijk te nemen, dat hij voor zijn persoon nu eens van zin was een uitzondering op de wetten en reglementen van 't Trippenhuus te maken.

Als dat zoo was, gaf hierop de ander ten antwoord, dan zou hij zich genoodzaakt zien, om met geweld hem den toegang

939 Stijlfiguur van humor; uitspinnen van trivialiteit.

tot de zalen te weigeren en daartoe de hulp van den een of ander diender van de straat in te roepen. En werkelijk trad hij op de deur toe, als om zijne bedreiging te volbrengen! Nu begon Oom, die zich door ons niet had willen laten sussen, te begrijpen, dat de zaak een ernstig aanzien zou kunnen krijgen, en beseffende, dat het voor hem als assessor niet wenschelijk of begeerlijk kon zijn, om in zulk eene onmiddellijke aanraking met een dienaar der heilige justitie te komen, gaf hij dan eindelijk toe, stelde het voorwerp, dat de aanleiding tot deze onaangename kibbelpartij had gegeven, alhoewel pruttelende, den “eenparsigen” (eigenzinnigen) reglementenverdediger ter handen, drukte hem met den grootsten ernst de zorgvuldige bewaring van ‘t kwestieuse voorwerp op het harte, hem er op het uitdrukkelijkst voor aansprakelijk en verantwoordelijk stellende, en klom daarop met ons den trap op, om in ‘t kunstgenot, dat hem boven wachtte, het verdriet over zijn parapluie eenigzins te versmoren.

Kunstgenot. Daar hebben wij een onvoorzigtig woord gebruikt! Wat zal het den lezer tegenvallen, als wij nu de indrukken, die wij ondervonden, te midden van de schoonste voortbrengselen der oude kunst, gaan schetsen! Hoeveel zal er onvermeld blijven, waar anderen, die bevoegder kunstregters zijn, bladzijden zonder tal over zouden vullen en aan hoe menig stuk van minder allooi zal ons oog zich vergapen, dat door de mannen van het vak met haast dezelfde minachting (of wat daarnaar zweemt) voorbijgegaan wordt, als de hondewagen door de diligence of de trekschuit door den spoortrein.

Maar eilaas! we komen uit Drenthe en hebben daar geen andere echte meesterstukken onder oogen gehad, dan die de grootste Kunstenaar er jaarlijks gratis voor rijk arm en zonder verbod van parapluie of rotting mee te nemen, ten toon stelt, b. v. ongeveer den tijd van pinkster, als het geboomte in zijn spiksplinternieuw groen kleed staat uitgedost en de golvende korenvelden, van bloeiende braam omgeven, in gouden lijsten schijnen gevat, en de weide rondom uw erf bespikkeld is als met duizende oogen, met die gele, als goud glinsterende

bloemen, die straks, na heur verwelking, hare ontelbare grijze zaadpluisjes door den gediensigen wind heinde en veer in het ronde laten wegstuiven. Wij weten er niet van, wat de kunst voor eischen aan hare beoefenaren doet, van geen mengeling van zwart en bruin, licht en schaduw, van geen koloriet en schoonheden van détail en wat er meer termen zijn, die naar het palet en 't penseel ruiken. Voor Oom althans is dat alles, wat ook de taal der Samoeden⁹⁴⁰ voor hem is, en hij is al bijster in zijn nopjes, indien b. v. op de platen, aan de gelijkenis van “de Verloren Zoon”⁹⁴¹ ontleend, het geel, waarmede de kappen van diens laarsen zijn afgezet, iets of wat naar het bruine zweemt, althans donker genoeg afsteekt bij het geel van de rijbroek, waarin de ligtzinnige jongeling uit het vaderlijke huis wegreist. De anachronismen, waarvan die kunstprodukten krioelen, hinderen hem in 't minst niet om er al het mogelijke genot bij volle teugen van te smaken. Hij ziet ze over 't hoofd, omdat hij ze niet opmerkt, en wie er hem opmerkzaam op maakt, ergert hem en bederft zijn goede stemming.

Wie ooit over het Trippenhuys iets gelezen heeft, of er van heeft hooren vertellen, die weet, dat als het eerste en voornaamste meesterstuk, aldaar zich bevindende, genoemd en geroemd wordt de “Schuttersmaaltijd” van Bartholomeus Van der Helst.⁹⁴²

940 De Samojeedse volkeren zijn die volkeren die tegenwoordig of in het verleden Samojeedse talen spreken of spraken. Samen met de taalkundig verwante Fins-Oegrische volkeren spreekt men van Oeraalse volkeren.

941 hangt bij Oom in de keuken.

942 Bartholomeus vander Elst Schilder van Haerlem, anno 1613.

HOe maeckt de rasse Faem nu soo veel hel gheschreeuw,

En roempt op al de Const des Vredens gulden eeuw

Als Vander Elst beleeft, die door sijn wetenthey

De crachten van Pictuer door sijnen Gheest verbreyt:

Die met sijn levens schijn (soo langh de werelt staet

Schier maecken can door Const dat noyt den mensch vergaet

Uyt t'menschelijck ghedacht, wanneer hy op paneel

In't leven schijnt te sijn door cloeckhey van Pinceel.

Waarmed' dat Vander Elst sijn Faem beglori-rijckt

Soo als ghenochsaem aen sijn edel wercken blijkt

Die menich Princen oogh geest vlamlich locken can

Soo dat sijn weerdicheyt is kenbaer alle man.

Het gulden cabinet van de edel vry schilderconst (1662)–Cornelis de Bie
HELST (Bartholomeus, Bartelmeus, Bartelt van der) of v.d. Elst, Verhelst,
Verelst, portretschilder, geb. 1613 te Haarlem, overl. te Amsterdam en

Van de duizend bezoekers van 't museum rigten ongetwijfeld negenhonderdnegenennegentig derwaarts het eerst hunne blikken en schreden, en geenszins is het dus vreemd, dat wij uit navolging van anderen hetzelfde deden. Juist ook een stuk, dat eens ongepolijsten Drenthenaars aandacht moet boeien, omdat het zoo geheel uit het leven gegrepen en op het doek overgebracht is, met beelden, ten voeten uit, rijkelijk beladen, en verder gestoffeerd met voorwerpen, ouderwetsch en daarom onbekend genoeg, om nieuwsgierig er bij stil te staan.

Ten minste onze brave Oom had daar alleen oogen voor en bekreunde er zich niet in 't minst om, om zich door de beschouwing er van met zijn gedachten te verplaatsen in den tijd, waarop dit kunstjuweel betrekking heeft, of bij de gelegenheid, waaraan het zijn ontstaan heeft te danken. Hij vroeg er niet naar, waarom die maaltijd gehouden was en dacht er, toen hij de dertig krachtige beelden met naauwkeurigheid monsterde, tot op de ploojen van hunne prachtige halskragen en 't borduursel hunner zwierige draagbanden, volstrekt niet aan, hoe men in die anders eenvoudige dagen er toe kwam, om zulk eene voorbeeldelooze tafelweelde ten toon te spreiden, en of er ook in bijzondere tijdsomstandigheden iets ware, waardoor deze geregtvaardigd kon worden.

Besef had hij er niet van, dat het gevoel van vrijheid en de blijdschap over eenen vrede, die in een strijd van tachtig jaren bevochten en nu eervol den vernederden vijand afgedwongen was, dezen bekerenden mannen die kracht en dat karakter uit de forsche trekken van 't gelaat deden spreken, die onwillekeurig achting voor hen inboezemen en er den begaafden kunstenaar en zijn werk haast bij laten vergeten.

"Dat geit daor lustig toe, dat döttet," was Ooms eenige, hoewel gansch niet onware opmerking en het scheen er naar, zóó klonk ze, alsof hij ook niet vies er van was mee als gast te hebben mogen aanzitten. Een maaltijd is voor hem toch, wat eene harddraverij is voor den Groninger en een bal voor een achttienjarig meisje.

aldaar 16 Dec. 1670 begraven. Enz. *Nieuw Nederlandsch biografisch woordenboek*. Deel 6(1924)–P.J. Blok, P.C. Molhuysen. dbnl.org

“En wat hef dén tromslager achter op ziin trommel schreven?

Belloone walgt van bloedt: ja Mars vervloekt het daveren
Van ‘t zwangere metaal en ‘t zwaardt bemint de schee:
Dies biedt de dappre Wits aen d’eedele Van Waveren
Op ‘t eeuwige verbondt, den hooren van den vree.⁹⁴³

“t Mag – mooi wezen, maor ‘k begriip er niet vol van.”

En meteen had hij den “Steenwijker” voor den dag gehaald, om dat “liedtien,” zoo als hij het vierregelig versje van Jan Vos⁹⁴⁴ geliefde te titelen, naauwkeurig daarin af te schrijven, als “aordigheid,” zei hij, voor onzen meester, die er een heele verzameling van zulke bij- en opschriften van allerlei allooi op nahoudt.

“He, da’s jao krek oeze Arend ziin bruer, dat is ‘t, en den kaerel, met ziin zwarte snorregies, slaogt op ‘n prik⁹⁴⁵ op Tönnis Baerend oet W.”

Of de gelijkenis sprekend was, beslissen wij niet. ‘t Doet ook niets ter zake; maar zeker hadde de vereeuwigde maker van ‘t meesterstuk, zoo hij, tot de levenden wedergekeerd, achter Berend-oom gestaan en diens loftuitingen over enkele bijzonderheden in ‘t schoone tafereel gehoord had, dezen de hand van vriendschap gereikt, al bleek het er nog geenszins uit, dat de Assessor iets van de eigenlijke strekking en beteekenis van ‘t geheel had begrepen. De opmerking, dat de

943 *Catalogus der schilderijen, oudheden, enz. op ‘s Rijks Museum te Amsterdam berustende* 1825 Delpher.nl Met uitgebreide beschrijving en de namen van de afgebeelden. Bij de vrede van Munster in 1648.

944 Noordnederlands dichter (Amsterdam 1610-ald. begraven 12.7.1667). Glazenmaker, in 1652 en na 1655 ook wijnroeier. Huwde in 1639 met Grietje Gerrits; na haar dood in 1651 niet hertrouwd. Vanaf 1647 ca twintig jaar een van de zes regenten van de Amsterdamse schouwburg. De nieuwe schouwburg werd op 26 mei 1665 in gebruik genomen o.a. met de opvoering van zijn zinnespel *Inwyding van de Schouburg t’Amsterdam*. Vos was gematigd katholiek, bevriend met talrijke schilders en dichters en behoorde tijdens Hoofts laatste levensjaren tot de Muiderkring. Hij werd gesteund door de Amsterdamse burgemeester C. de Graeff. Hoewel hij alleen zijn moedertaal kende, moet hij een ontwikkeld en belezen man zijn geweest. Enz. *De Nederlandse en Vlaamse auteurs* (1985)–G.J. van Bork, P.J. Verkruijsse. dbnlorg
945 lijkt heel sterk op...

degens, waarmee de manhafte schutters waren aangegord, dezelfde schenen te zijn als die, waarmee “oeze burgemeester ziin besse” in den “patriottentiid” het kommando over een geïmproviseerden landstorm had gevoerd, was toch een hulde aan de naauwkeurigheid van Van der Helst’s penseel, die door dezen niet met ergernis ware aangenomen, en kwalijk ook zou hij ‘t als een beleediging opgevat kunnen hebben, dat Berend-oom bijzonderlijk uitweidde in lof over de juistheid en netheid, waarmee de kroezen en kannen der poculerende⁹⁴⁶ mannen bewerkt waren, zoodat het was, “krek as of ze leefden.” Dergelijke aanmerkingen en meer van ‘t zelfde allooï zouden den schilder, gelooven we, aangenamer geweest zijn, dan de neuswijsheid van *soi-disant*⁹⁴⁷ kunstkenners, die met ijselijk veel verwaandheid en hoorbaar genoeg, dat ieder in de zaal ‘t verstaan konde, over de schoonheden van détail, proporties, perspectieven, koloriet en wat des meer zij, snaterden eigenlijk gezegd, naar wij meenen, weinig of geen genot van hunne kunstbeschouwing smaakten. Dat zij in den arbeid van Van der Helst iets te laken of te gispn hadden, kunnen we wel niet juist zeggen; misschien durfden zij ook niet, omdat zulks haast met een heiligschennis gelijk zou staan en te midden van zou vele Amsterdammers, die geen kwaad van “de Schuttersmaaltijd” kunnen hooren spreken, stellig niet ongestraft zou zijn gebleven; – maar toch was alles zoo ijskoud, zoo meetkunstig-afgemeten, zoo prozaïsch, wat ze er van zeiden, en bleek het duidelijk genoeg, dat het heerlijke stuk niet dien indruk op hen voortbragt, dien de groote meester toch zonder twijfel gewild heeft daarmee te maken.

Wij stonden daarna bij een ander beroemd stuk stil, ‘t kunstgewrocht van eenen man, wiens naam gewis meer populair is geworden, dan die van Van der Helst. Waaraan dat toe te schrijven, willen wij niet onderzoeken. Hoort maar tien en twintig voorlezingen in het “Nut,” die de grootheid des

946 poculeren [drinken] {1824} van latijn poculum [bekertje, drank], van de stam van het ww. potare [drinken]. etymologiebank.nl

947 zo gezegd, zogenaamde.

voorgeslachts tot onderwerp hebben (dat afgezaagd thema, gevaarlijk daarenboven, omdat er de meening zoo ligt door in de hand wordt gewerkt, dat wij ons thans gerust op de geëerfde lauweren der vaderen te slapen kunnen leggen!), – en als er niet in die allen wel de naam van Rembrandt⁹⁴⁸ voorkomt, ten betooge, dat wij ook op groote schilders kunnen bogen, terwijl van den vervaardiger van “de Schuttersmaaltijd” met geen enkel woord gerept wordt, dan verwedden wij gaarne een fijne flesch met een present-exemplaar van onze Amsterdamsche reis nog daarenboven. Want, weet al de geheele wereld niet van Rembrandt, dat zijn penseel de beroemde “Nachtwacht” op het doode doek tooverde, vrij algemeen is het toch bekend, dat bij reeds als knaap

.....op ‘s vaders molen
Te schildren zat,⁹⁴⁹

948 Rynbrant van Ryn *Schilder tot Amsterdam*.

NAtura staet beschaempt root-vervich in haer wesen
Om dat sy noyt soo wel bekent en was voor desen
By eenich Constenaer, oft Const verrijckt verstant,
(Daer t’ vier der wetenschap staegh inde hersens brant)
Als wel by d’eel Vernuft van Rijnbrant (die haer schoonheyt
Soo gheestich met Pinceel ons daeghelijckx ten thoon leyt
Soo aerdich uytghewerckt, soo suyer, net en reyn
Dat sijn Pinceel al veer vervrempt is van t’ghemeyn.
Mijn pen staet roereloos, soo ick eens gaen besichten
Sijn ordonnantien, die jeders gheest verlichten,
Sijn Conterfeytsels die naer t’leven sijn ghedaen
En door de vaste Const ghelijck het leven staen,
Iae tot de proeven toe die Rijnbrant weet te schetsen
En op de copre plaet met groot verstant te etsen
Bewijzen wie hy is, soo als het werck bethoont
Daer niet als levens gheest van binnen in en woont.

Het gulden cabinet van de edel vry schilderconst(1662)–Cornelis de Bie
REMBRANDT HARMENSZ. VAN RIJN, geb. 15 Juli 1606 te Leiden, overl.
5 October 1669 te Amsterdam. Enz... *Nieuw Nederlandsch biografisch woordenboek*. Deel 5 (1921)–P.J. Blok, P.C. Molhuysen. dbnl.org

949 De Fransche schilder Robert Fleury, uit Parijs verwijderd ten gevolge van den oorlog en de omwenteling en aan wien de heer De Keyser, kunstbroederlijk genoeg, een gedeelte van zijn werkhuis in gebruik heeft gegeven, zooals reeds door ons werd gemeld, heeft daar nogmaals eene schilderij voltooid. Het onderwerp dezès tafereels is ontleend aan de geschiedkundige anecdoot, die aan J. Immerseel jr. de stof leverde voor zijn bekend gedicht: *Rembrandts voorspoedige reis*:

Toen Rembrandt nog op ‘s vaders molen

en wat voorspoedige reis hij als jongeling eens had, toen zijn roem nog pas aan 't ontluiken was, en waarvan de dichter Immerzeel⁹⁵⁰ ons in luimigen trant zoo los en geestig 't verhaal

Te schildren zat,
Bleef daar de glorie van zijn gaven
Niet onder 't stuivend meel begraven,
Maar blonk en klonk van stad tot stad.

.....

Hij had ter goeder uur vernomen,
Hoe in den Haag
Een Edelman voor 't schoone blaakte,
Het waar genot des rijkdoms smaakte,
Verliefd op kunst, in 't koopen graag.

.....

Hij wil niet langer zitten wachten
Naar klanten...

De schilder trekt naar 's-Gravenhage met eene schilderij onder den arm. Bescheiden, nauw hoorbaar belt hij aan. Men opent, laat hem binnen, de huisheer verschijnt en

Hij blijft, verbaasd, op 't kunstwerk staren,
Dat Rembrandt toont;
En 't is in 't gloeiendst zielverrukken,
Dat hij met honderd gulden-stukken
Des jonglings arbeid rijklijk loont.

De Vlaamsche School. Jaargang 17(1871) dbnl.org

950 Noordnederlands dichter en prozaschrijver (Dordrecht 2.7.1776 - Amsterdam 9.6.1841). Immerzeel volgde een opleiding tot schilder en tekenaar bij Pieter Hofman, maar moest vanwege zijn slechte ogen deze opleiding opgeven. In 1799 werd hij ambtenaar bij binnenlandse zaken van de Bataafsche Republiek. In 1804 begon hij een boekhandel en uitgeverij in Den Haag (tot 1809), daarna in Amsterdam (1809-1810), Rotterdam (1810-1826), Den Haag (1826-1832) en tenslotte tot zijn overlijden weer in Amsterdam. Hij was daarnaast actief als kunsthandelaar.

Immerzeel maakte naam als dichter met verheven lierzangen als Jan Luiken (1810) en vaderlandse en huiselijke gedichten in de trant van Tollens. Zijn gedichten bundelde hij in *Gedichten* (2 dln, 1823-1824). Zijn roman *Balthazar Knoopius* (1813), een 'luimig' verhaal over het leven van een kleermaker, werd nog in 1842 herdrukt, maar raakte daarna vergeten. Immerzeel bleef vooral bekend als uitgever. Door de uitgave van de *Nederlandsche Muzen-almanak* (1819-1847) verzamelde hij jonge auteurs om zich heen van wie hij het werk uitgaf. Tot die auteurs behoorden *Bilderdijk*, *Loots*, *Staring* en *Tollens*. Met deze auteurs correspondeerde Immerzeel en die brieven zijn bewaard gebleven in de Koninklijke Bibliotheek in Den Haag. Ook de brieven aan belangrijke kunstenaars met wie Immerzeel correspondeerde voor zijn standaardwerk over Nederlandse en Vlaamse kunstenaars zijn daar bewaard. Dit werk, waarin hij vanaf de vijftiende eeuw De levens en werken der Hollandsche en Vlaamsche kunstschilders, beeldhouwers, graveurs en bouwmeesters (3 dln, 1842-

heeft geschonken. Vandaar kwam het ook dat onze Oom meer belangstelling toonde bij het voortbrengsel van dezen meester, dan bij dat van den minder bekenden Van der Helst, en zulks bewees, door aan een der omstanders naar de beteekenis er van te vragen, iets, waaromtrent hij onverschillig was gebleven, toen hij met ons voor “de Schuttersmaaltijd” stond. Dat vogelschieten,⁹⁵¹ waartoe die met een kernachtig penseel geteekende mannen zich op weg begeven, uitgedost in hun eigenaardig kostuum, scheen Oom uitnemend volksvermaak, waardig dat het hedendaags weêr uit de asch der vergetelheid opgerakeld en in eere hersteld werd. De dienstvaardige man, die hem alles hairfijn uitlegde, had daarmee zijn hart gewonnen en ‘t eindgevolg dezer kunstbeschouwing was dit, dat Oom betuigde, in zijne gemeente, al ‘t zijne te zullen beproeven, om ‘t aloude volksvermaak van het schieten naar den vogel weêr in te voeren.

“En den witten haon, den dāt wichtien an è touw hef vastbunden, is wisse de vogel, daor z’ op schieten wilt. ‘t Meuit mij van ‘t beest. Zukken he ‘k ‘r gien ien under miin viëfen viiftig hoender, dat he ‘k niet.” En te gelijker tijd weidde hij lang en breed uit over de bijzondere schoonheid van dien

1843) beschrijft, werd door zijn zoons voltooid en uitgegeven. Het werd in 1857-1864 door Christiaan Kramm aangevuld en opnieuw uitgegeven.

Schrijvers en dichters (dbnl biografieënproject I)(2003-....)–G.J. van Bork. dbnl.org

951 uit Het vogelschieten.

Eene Zutphensche Vertelling.

En buiten aan een grazig vlak,
Beperkt van ‘t IJsselbed,
Werd feestlijk, op een steilen mast,
Een houten duif gezet.

Het jonge manvolk trok daarheen.
Gewapend ging de schaar;
Want, die den vogel nederschoot,
Was Koning voor een jaar;

En zocht dan, in triomf geleid,
Een meisje naar zijn zin;
En voerde ‘t naar een herberg heen,
Begroet als Koningin.
Gedichten (1820)–A.C.W. Staring dbnl.org

witten “koekeloer,” die zekerlijk tot prijs moest dienen voor den besten schutter en geenszins, zoo als Oom meende, bestemd was tot wit⁹⁵² of mikpunt voor de van dood en verderf zwangere wapens van ‘t uittrekkend gezelschap. Één ding ontbrak er maar aan ‘t fraaije dier; de schilder had hem (zijns inziens) zóó moeten geschilderd hebben, dat men hem ook hoorde kraaijen.

Ook nu toonde Oom, dat hem de gave niet ontbrak, om gelijkenissen te vinden en haast galmde hij het van blijdschap uit, toen hij de waarlijk gewigtige ontdekking deed, dat, de heer van “Purmerland”⁹⁵³ volkomen hetzelfde beloop van wezen en dezelfde oogen, mond, neus en hair had, als de boer op de klei in Groningerland, bij wien hij ‘s zomers zijn “iemen”⁹⁵⁴ had staan, en dat beide deze personen daarom wel van elkanders “sibbe”⁹⁵⁵ konden wezen. Hij teekende ‘t daarop in zijnen “Steenwijker” met alle zorgvuldigheid en wijdloopigheid aan, om, als hij ‘s zomers weêr naar ‘t land van ‘t bloeiende koolzaad toog, er zijnen gastheer aldaar de noodige inlichting van te geven. ‘t Kon, zei Berend-Oom, bij versterf en verervingen⁹⁵⁶ nog wel eens nuttig wezen, dit te weten.

Aan “de Beerenjagt” van Paulus Potter⁹⁵⁷ had Oom ook “n

952 doel.

953 Purmerend.

954 bijen(korven).

955 bloedverwant.

956 dood en erfenis.

957 POTTER (Paulus) werd in 1625 te Enkhuizen geboren en ontving onderwijs in de kunst van zijn vader. Reeds als jongeling vestigde hij zich te ‘s Hage, waar hij in het jaar 1650 in het huwelijk trad, (volgens Kramm) met Adriana van Balkenende, dochter van een zeer bemiddeld bouwmeester aldaar. In 1652 begaf hij zich naar Amsterdam ter woon, waar hij reeds in Januarij 1654 overleed en in de Groote Kapel begraven werd. Zijne weduwe keerde met een dochtertje van slechts 3½ jaar terug en hertrouwde er met van Rheenen.

Ofschoon Potter op jeugdigen leeftijd stierf, heeft hij echter veel gedaan. Hij was ook altijd werkzaam. Dagelijks zag hij de zon op- en ondergaan, de avond was aan het teekenen en etsen gewijd. Zelfs zijne wandelingen maakte hij ejnsbaar aan zijne studie, daar hij altijd een teekenboekje bij zich had, waarin hij, hetgeen hem opmerkelijk voorkwam afteekende. Groot waren zijne kunstgaven; alle in- en buitenlandsche schrijvers over de kunst hebben ze als uit eenen mond geroemd. Teregt noemt Kramm hem met Rembrandt en Hobbema het ‘klaverblad van Hollands onovertroffen

schrikkelijken wil.”⁹⁵⁸ Dat bloed vooral, dat het wilde dier uit afgebeten poot en doorwonden gorgel⁹⁵⁹ gудst, – wel, wel, wat was dat “miserabel mooi” er “opschilderd,” – dat was “jao plomp en arg!”

Hij kon het niet nalaten, som eens even met een vingertop te onderzoeken, of het werkelijk ook bloed was, dan of zijn gezigt slechts een begoocheling onderging, even als hij bij een zeker bloemstuk (is het niet een van die, waarmee Jan van Huysum⁹⁶⁰ zich zijn beroemden naam verwierf?) er zich van vergewissen wilde, of de daarop gevallen waterdruppel in wezen bestond, dan of ze bloot eene nabootsing ware.

“Zoo he ‘k ‘t nog nooit zien, jongs, dat zeg ‘k dij toe,” was

kunstenaars.’ ‘Wat hij geworden is’ schreef Immerzeel, ‘werd hij door de kracht zijner eigen onafhankelijke genie, die hem deed beseffen, dat men, om groot in de kunst te worden, zich op gemoedelijke navolging der natuur toeleggen moet; en dit deed Potter met zulk een gelukkig gevolg, dat hij in dit opzicht onder de dierschilders den hoogsten trap van volkomenheid bereikt heeft.’ - ‘De natuur had hem tot schilder geschapen; de ondervinding zou hem ook tot dichter gemaakt hebben.’ Enz. *Biographisch woordenboek der Nederlanden*. Deel 15(1872)–A.J. van der Aa. dbnl.org
958 veel genoegens.

959 keel.

960 HUYSUM (Jan van), schilder, werd geb. 15 April 1682 te Amsterdam en is aldaar overleden 8 Febr. 1749. Hij was de oudste zoon en tevens leerling van Justus v.H. en had drie broeders, Justus, Jacob en Michiel. Eerst hielp hij zijn vader, maar toen hij in 1704 huwde met Elisabeth Takens in Amsterdam, werd hij zelfstandig en schilderde vruchten- en bloemstillevens, tevens heroïsche landschappen. v.H. had drie dochters: Francisca Margaretha, Anna en Magdalena en een zoon Jan, die niet deugde en naar Indië ging. Zijn weduwe was zeer welgesteld en bezat een huis op de Prinsengracht bij de Vijzelstraat. Vooral door zijn vruchten- en bloemstukken verwierf van H. een grooten naam in binnen- en buitenland bij verzamelaars en vorsten o.a. aan het hof van Mecklenburg, waar een zekere A.N. van Haften of van Haeften de correspondentie voerde met onzen schilder van 1740 tot 1744. Het is meermalen voorgekomen, dat hij f 1000 ontving voor een schilderstuk en op verkoopingën brachten zij tijdens v.H.’s leven zelfs wel f 1450 op. Hij schijnt zeer zonderling geweest te zijn, wilde geen leerlingen hebben; een uitzondering maakte hij voor Margar. Haverman. Zijn bloemstukken en vruchtenstillevens werden uiterst getrouw naar de natuur weergegeven, geen vlekje, dauwdruppel of insect ontbrak, zijn bloemen staan wild door elkaar gerangschikt; menigmaal moesten zijn bestellingen later afgeleverd worden dan het plan was, omdat de soort bloemen, die hij wenschte te schilderen, niet bloeide in het jaargetijde, dat het toen was; zijn achtergronden zijn meestal licht van kleur; zijn werken munten uit door goede teekening, het coloriet was echter niet altijd even fraai. Enz. *Nieuw Nederlandsch biografisch woordenboek*. Deel 10(1937)–P.J. Blok, P.C. Molhuysen. dbnl.org

BEERENJAGT NAAR POTTER.

Berend-Ooms uitroep, terwijl hij den knijpbril even van den neus ligtte en toen, gelijk hij dat manuaal van anderen had afgeloerd, het eene oog digtkneep en met het andere door de regterhand, alsof ze een verrekijker was, het fraaije stuk aandachtig ging monstereen.

“Veur zuk ’n schilder had ’k nog wal twee kwarties over, en dan zul ’t in oeze keuken hangen, krek bij ’e klokke, da ’k ’r altijd ’t gezig op hadde, as ’k mörgens wakker wuer. Daar is jao de heilge Genoveva, die ’k die ’k op oolde schepers boeldag miind hebbe, maar ’n vodsig prulstuk bij, dat is ’t.”

Gelukkig, dat zoowel Van Huysum als Potter lang ter ziele zijn en dus de pijnlijke ergernis niet behoeven te slikken, dat hunne onsterfelijke meesterstukken in vergelijking werden gebragt met de ellendige gravure van dezen of genen knoeijer met de etsnaald. Oom meende er zijn lofspraak niettemin zoo hartelijk om, als maar eenigzins mogelijk was.

Jammer, dat zijn genot hier aanmerkelijk getemperd, ja al zijn vermaak bijkans geheel vergald werd, door denzelfden man, die hem weinige oogenblikken te voren om zijn paraplue zoo hardnekkig de voet dwarsgezet had. Oom, immers, kon het, als hij iets zag, waardoor al zijn opmerkzaamheid geboeid werd, niet van zich verkrijgen, om behalve door middel van zijne gezichtsorganen, ook niet met behulp van zijde vingertoppen zich van de werkelijkheid der zaak te vergewissen. Geheel naar kinderen aard! Stak daar kwaad in? Schaadde dat eenigzins de frischheid of duurzaamheid van doek of kleuren? Werd er een stuk minder mooi om, als 't even betast werd, al was 't ook door een lang niet jufferachtige, maar echt-Drenthsche ruwe, met eelt begroeide mannenhand? Wij gelooven, dat er de Van der Helsten en Rembrandts en Van Ostades⁹⁶¹ zich niet om zullen omkeeren in hunne graven.

De grimmige Trippenhuys-bewaarder, alsof hij er zich iets van bewust was, dat hij in zekeren zin met Cerberus⁹⁶² tot dezelfde categorie van wezens behoorde, en dus bij voornoemden. blaffersbaas in grimmigheid niet wilde achterstaan, kon dat echter niet dulden. Met eene scherpzinnigheid, eene betere

961 Ostadi

Schilder van Haerlem.

TIs wonder dat des menschen gheest altijd jevers toe gheneghen is en in het een meer sal uytsteken als in het ander, ghelijck inde nieuwvindighe edel verstanden der Schilders te bemercken is, die door hunnen jever ende vlijt hun in eenighe deelen van nieuws met vremde en onghemeyne ghedaenten van werck Pictura verciere ende haer cracht vermeerderen, ghelijck desen vermaerden Ostadi van Haerlem daghelijckx is doende door de uytnemende gratie die in sijnen gheest te vinden is, ende t'selve met Pinceelen soo uytwerckende, dat sijne Schilder-const by de Const-lievende gheesten om haeren vremden aert ende goede ghesteltenis grootelijckx ghesocht ende in weerden ghehouden wort. Sijn gheneghentheyte tot dese vry Const is meest vervallen op Boere kermessen, Boeren ghetuygh, huysen, stallingen ende andere snaeckerijen tot landtbouwery dienende, allen het welck hy soo aerdich ende aenghenaem weet te schilderen dat de selve niet te verbeteren en sijn oft naerder het leven en connen comen; waarom tot sijnen loff niet qualijck en past dit volghende veers. Vers volgt op:

Het gulden cabinet van de edel vry schilderconst (1662)–Cornelis de Bie. en OSTADE (Adriaan van), schilder en tevens etser, werd te Haarlem geboren in 1610 en is begraven op 2 Mei 1684 aldaar. Enz. *Nieuw Nederlandsch biografisch woordenboek*. Deel 9(1933)–P.J. Blok, P.C. Molhuysen dbnl.org

962 Griekse mythologie. Aan de ingang van de onderwereld zit Cerberus, de machtige waakhond. Zijn taak is het om de levenden dreigend op een afstand te houden, en de doden te beletten te ontsnappen.

zaak waardig, gaf hij acht op wie van de talrijke bezoekers zich durfde verstouten tot soortgelijke handtastelijkheden, en telkens, als hij ze ontdekte, werd den delinquent met een stentorsstem aangekondigd, dat zoo iets volstrekt niet geoorloofd was, als in strijd met de wetten en reglementen van het Trippenhuys. Ongelukkig moest hij ook juist in onze nabijheid zijn, toen Oom op de bewuste “Beerenjagt” de proef nam, of het werkelijk vloeibaar, levend bloed was, dat dáár den ruighairigen boschbewoners uit de wonden stroomde, dan of zijn oog bedrogen werd. Daar kwam ‘t manneke, rond als een kalkoensche haan, op eens aanstuiven en had hij ‘t kunnen doen, Oom ware ontzield op de planken neêrgestort, zoo doorborend was zijn blik.

“‘t Mogt volstrekt niet plaats hebben! Of meneer dan niet het reglement had gelezen, dat in ‘t beneden-voorhuys voor iedereen te lezen hing?”

Zeker heugde hem nog de parapluie-historie van straks, en was die nog een blaasbalg voor zijde gramstorigheid, zoodat Oom vrij wat harder woorden moest verduwen, dan andere snoode zondaren, die anders in gelijkheid van overtreding even schuldig met hem waren. Oom was verbalderd en liet zich gezeggen.

Dat dreigement uit de vestibule met een handlanger der heilige justitie lag hem nog in de maag en had zijne uitwerking nog niet voltooid. Anders vreesden wij, zou er nog eene hevige schermutseling ontstaan zijn, waarbij misschien ook bloed ware gevloeid, niet minder natuurlijk, dan op de schilderij van Paulus Potter. Want, waren Ooms gespierde vuisten eens met den ongemanierden neus van den Amsterdamschen Cerberus in aanraking gekomen, zoo zou het den bloedrijken man zonder twijfel een paar schellingen voor eene gezonde aderlating hebben uitgewonnen, indien niet nog de gansche aangezichtsverhevenheid van ‘t kereltje spoorloos uit hare plaats ware verdwenen.

‘t Liep, echter, gelijk wij zeiden, zoo verschrikkelijk niet af, dewijl Ooms drift in behoorlijk bedwang werd gehouden door de gedachte aan den steek en de sabel van eenen

Amsterdamschen diender en aan het welbekende depôt van al wat kitteloorig en kort-van-stof is, op den Heiligen Weg.

Toen de naauwgezette wachter op de muren van dit Sion der schilderkunst echter weer uit ouze nabijheid verdwenen was, zeker om in eene der andere zalen met de spitsvondigheid eener spin op nieuwe zondaren te loeren, kon Oom zich niet weêrhouden om een hartig woordje over 't voorgevallene in 't midden te brengen. Hij begreep, dat in een vrij land zulk eene afgrijselijke Spaansche tirannij in 't geheel niet te pas kwam, geoorloofd was, of geduld moest worden. 't Was al erg genoeg, zei hij, dat men stok en regenscherp beneden moest laten staan; er haperde nog aan, dat men zich daar ook, geduldig als een schaap, handen en voeten liet vastbinden, zelfs, dat de man er nog niet toe kwam om bezoekers van 't museum ook 't ademen te verbieden; de wasem uit zoo verschillende monden zou immers 't koloriet der stukken kunnen schaden! En te gelijker tijd strekte de verstokte zondaar zijne regterhand uit naar den waterdruppel op 't genoemde bloemstuk, om te voelen, of er ook eenige vochtdeelen aan zijne vingers bleven hangen, terwijl hij middelerwijl echter het hoofd achterom wendde, of het vitzieke manneke hem ook gadeslaan en betrappen konde.

Ook bij de omvallende vaas met bloemen, waarmee Abraham Mignon⁹⁶³ de natuur jaloersch gemaakt heeft, verwijlden wij

963 MIGNON (Abraham), schilder, werd geb. 21 Juni 1640 te Frankfort a.d.M. en overleed in 1679, vermoedelijk te Wetzlar, misschien te Frankfort. Hij was de zoon van een koopman, die door een ongeluk om het leven gekomen was. Van zijn 7de jaar af was hij een leerling van J. Marrel te Frankfort, die hem na 1659 naar Utrecht bracht in de leer bij J. Davidsz. de Heem. Sedert 1665 was M. weer te Frankfort of Wetzlar. Zijn moeder was een le Blon. Hij huwde pas na haar dood op 8 Aug. 1665. In 1669 was hij lid van het schildersgilde te Utrecht en hij was er nog in 1675, daar hij toen diaken was van de Waalsche kerk aldaar. Den 17den Dec. 1676 werd zijn zesde kind te Frankfort gedoopt; hij liet twee dochters na. M. schilderde bloemen- en vruchtenstillevens, en een enkele maal gevogelte. Bij voorkeur schildert hij veldbouquetten en groote bloemen, gaarne laat hij de takken en bladen buigen; de kleuren, waarvan het rood vooral sterk spreekt, zijn hard en ondoorschijnend, zij missen warmte. De achtergronden zijn gewoonlijk donker. Zijn stillevens zijn meestal bont van kleur, met zeer vele details, maar technisch voortreffelijk. Leerlingen zijn Maria Sibylla Merian en Ernst Stuken. *Nieuw Nederlandsch biografisch woordenboek*. Deel 10(1937)–P.J. Blok, P.C. Molhuysen. dbnl.org

met bijzonder genoeg. Oom had met die bloemen eigenlijk niet veel op; dat was zoo wat “kinderachtig”, zeide hij: het gaat hem daarmee als velen volbloed-Drenthenaren uit den achterhoek, die op de liefhebberij van bloemen (zeker de reinste en onschuldigste van alle liefhebberijen!) met een medelijdend glimlachje neêrzien en ze als beneden de waardigheid van een volwassen goed-gereformeerd mensch beschouwen; maar volstrekt kon hij niet begrijpen, hoe ze dat uitgestorte water zoo natuurlijk kregen, dat men haast naar den zakdoek grijpen en dien er tegen houden zoude, opdat het niet van de tafel op den grond mogt vloeijen. Dat ging zijn verstand té boven en “daor schoelde wis wat maer achter, as regt toe, dat dee ‘t.”

Doch, mooi was het; dat moest hij bekennen en die anders zei, die had geen smaak en die had niet noodig ‘t Trippenhuys te komen bezoeken, even zoo min als hij, die bij “de Jonkvrouw in wit satijn,” van Gerard Terburg⁹⁶⁴ niet alleen de handen van verbazing inéénsloeg, maar ook de ooren spitste, om dat meesterlijk nagebootste kleed te hooren ridselen, zoodra de bevallige jonkvrouw, die het droeg, eene beweging mogt willen maken.

“Ziet,” zeide Berend-Oom, “de varwer oet Assen, dee oes vergangen zomer oeze pottakas hef oppevarwd, is ‘r maor ‘n minne suppliant bij.”

En de stakkert had toch zijn uiterste best er aan gedaan; hij had er bij gezweet, als een pakkedragers, en Oom-zelf was toen uitermate met zijn werk ingenomen geweest! Doch, daar is altijd baas boven baas, en geen wonder, waarlijk, dat een Gerard Terburg ‘t schilderen van satijn of zijde beter in den slag had, dan de ervarenste glazenmaker en verwer, al kwam de man ook uit, “de stad der paleizen.”⁹⁶⁵ Met zulk een meester om ‘t meesterschap te wedijveren, was ook ‘t zelfde, als ‘t grijpen eener kinderhand naar de wolken. De eenige

964 Gerard Terburg (Zwolle 1608-1681) Schilder van huiselijke tafereelen. *Schets eener kunstgeschiedenis (bouwkunst, beeldhouwkunst, schilderkunst en muziek) van de Oudheid tot in onze dagen* 1888 Delpher.nl

965 Assen. Zie *Reis door Drents erfgoed*. Uitspraak van Gijsbert Karel van Hogendorp in *Bijdragen tot de huishouding van den Staat*. Geciteerd in: *Aardrijkskundig woordenboek der Nederlanden*, 1839 delpher.nl

aanmerking, die Oom op Terburg's arbeid had te maken, was deze, dat de schilder tot het plooirijke kleed van 't meisje liever dezelfde kleur had moeten bezigen, als die Potter gebruikt had op zijn "Beerejagt," dat wil zeggen: het bloedrood. Daar zou het stuk nog in fraaiheid door gewonnen hebben.

Natuurlijk bleef op onze vlugtige wandeling langs zoo vele prachtige voortbrengselen van menschelijk vernuft en kunstvaardigheid, de wereldberoemde "Avondschool" van Gerard Dou⁹⁶⁶ niet onbezocht. Wonderlijk, maar onze Oom was dadelijk in de weer, om het vijftal brandende lichten op te zoeken en te tellen. Zou wel iemand, die ooit deze schilderij bezigtigde, dat hebben verzuimd?

"Vive mütten 'r wezen," zeide de Assessor, "dat he 'k wal

966 Geeraerd' Dau *Schilder van Hollandt*.

WAt soet en leersaem vreught (vol lieffelijcke weelden)
Schept onse Schilder-jeught in d'aenghenaeme beelden
Ghetootst van Geeraerd' Dau, door cracht van sijn Pinceel
Die daeghelijckx Pictur' brenght op het Const Tooneel,
Die al de donckerheyt van het verstant ontwarren
En voeren s'menschen gheest schier hoogher als de starren,
Soo maer de oogh besiet sijn Const seer weert befaemt
Midts dat sy door haer deught schier den Natuer beschaemt.
Door d'ooghen leeft den gheest in't 's menschen teere leden
Soo en ghelijck oock wel wist den Agent van Sweden,
Die duysent guldens s'jaers gaff aen Gerardus Dau
Om dat hy d'eerste oogh van sijn Const hebben sou.
Het gulden cabinet van de edel vry schilderconst(1662)–Cornelis de Bie.

DOU (Gerrit) was een leidsch genre- en portretschilder. Hij werd te Leiden geboren 7 April 1613 en overleed aldaar 9 Febr. 1675. (Gerard is de verfranschte vorm van zijn voornaam, waarmede hij reeds gedurende zijn leven dikwijls genoemd werd). Hij was een zoon van den leidschen glazenmaker en glasschrijver Douwe Janszoon, die hem in zijn vak liet opleiden. Daartoe werd hij eerst bij den graveur Bartholomaeus Dolendo te L. in de leer gedaan, vervolgens na 1½ jaar bij den glasschrijver Pieter Couwenhorn, waar hij gedurende 2½ jaar werkte. Daarna nam zijn vader hem als gezet in zijn eigen werkplaats. Intusschen werd Gerrit in 1625 lid van het glazenmakersgilde, als hoedanig wij hem in 1627 nog vermeld vinden. De drang om schilder te worden was echter bij hem zoo groot, (zooals zijn oudste biograaf Orlers (Beschr. d. stad Leiden, 2e druk, 380) vertelt) dat zijn vader hem 14 Febr. 1628 bij Rembrandt, die in de buurt van Dou's ouders woonde, in de leer deed. Dou werkte bij R. tot diens verhuizing naar Amsterdam (1631). Daarna vestigde Dou zich in Leiden zelfstandig en werkte tot zijn dood in een werkplaats aan den Rijn (Galgewater), van waar men het uitzicht had, dat bekend is van den achtergrond van Dou's 'Kwakzalver' der Münchener Pinakothek. Enz. *Nieuw Nederlandsch biografisch woordenboek*. Deel 3(1914)–P.J. Blok, P.C. Molhuysen. dbnl.org

heurd; maar ‘k kan ’r verdold regtevoort niet maer as viere vinden, dat kan ‘k niet.”.

Wij hielpen hem zoeken en waren gelukkig in ‘t vinden, zoodat Oom gerust was op ‘t punt, dat men hem ten aanzien van dat vijftal niet had misleid. Wat door anderen als ‘t waarlijk schoone in deze groep van beeldjes, en te regt, wordt geprezen, de verschillende werking van die vijfderlei lichtgevende voorwerpen, – dat maakte op Oom juist den minsten indruk.

“Zóó wat,” gaf hij tot bescheid, “kön ‘i in ziin eigen hoes ook wal te zien krijgen,” als men namelijk maar aan vijf onderscheidene lampen of lantarens eene verschillende positie gaf, zoodat zij ook op onderscheidene wijze heur licht lieten vallen, b. v. als Arend de “grootknecht” met de stallantaren in de “kattebalken”⁹⁶⁷ klom, de “kleinknecht” met een kleiner “luchter” zich op de “hilde”⁹⁶⁸ posteerde, een van “deze jongs” eene brandende kaars in de hand nam en zich voor de zijdeur plaatste, “Annao” met een ander licht uit de “melkenkamer” te voorschijn trad en hij-zelf, de heer des huizes, bij de gewone keukenlamp aan ‘t vuur bleef zitten, terwijl het licht door de openstaande deur op de “deel” viel, – dan wou hij wedden, dat hij een soortgelijke vertooning te zien kreeg, als Dou er in zijn klein bestek een had geleverd. Dus – daar was niet “vol raars an te kiken.” En Oom bleef bij zijne meening, niettegenstaande een heer met groote knevels en een ridderorde op de borst zich alle moeite gaf, om hen het weergalooze kunststuk van den begaafden schilder uit het regte oogpunt te leeren beschouwen. Hij hield vol, dat hij liever een stuk met “beesten” zag, b. v. een landschap met schapen, zoo als van Johan van der Meer⁹⁶⁹

967 ook: hanebalken. Dwarsverbinding hoog onder het dak. *Das niederländische Bauernhaus und seine Bewohner* 1908-1909. Delpher.nl
968 zolder.

969 MEER (Johan van der), uit het geslacht der vorigen, dat zich te Rotterdam gevestigd had, werd in den aanvang der 17e eeuw te Schoonhoven geboren. Hij ontving een letterkundige opvoeding en werd voor de schooldienst bestemd. Later wijdde hij zich aan de schilderkunst, en werd eerst in 1664 in het gildeboek te Utrecht ingeschreven. Hij was zeer Oranje gezind, en zag al zijne bezittingen bij den inval der Franschen in 1672 vernielen, waarvoor hij, na aan den prins van Oranje een voortreffelijk bloem- en prentstuk door Jan Davidsz. de Heem, waarvoor hij f 2000 betaald had, en het portret van den prins zelve in een bloemkrans geschilderd, vereerd te hebben, een

of Adriaan van der Velde,⁹⁷⁰ of de rustende “Veehoeder” van Paulus Potter, of dat landschap, dat Philip Wouwerman⁹⁷¹ tot vervaardiger heeft, waarop dat witte paard zoo allernatuurlijkst achteruitslaat, dat men onwillekeurig terugtreedt, om niet met het hoefijzer van ‘t moedige dier in pijnlijke aanraking te komen; of het allerkeurigst “Drijvend Veërtje” van Melchior de Hondecoeter⁹⁷² en andere in- en uitlandsche vogels van denzelfden meester, of een der vriendelijke stadsgezigten van Jan van der Heyden,⁹⁷³ of het gezelschap boeren, waaraan Adriaan van Ostade⁹⁷⁴ al de kracht van zijn uitstekend talent te koste gelegd heeft, of eindelijk, (om niet alles te noemen) het heerlijke stilleven van Willem Kalf,⁹⁷⁵ voorstellende een

schrale vergoeding ontving. Hij werd Raad van Utrecht, later verkreeg hij het tollenaarsambt of controleurschap aan de vaart (Vreeswijk.)

Een der voornaamste stukken van dezen bekenden kunstschilder, berust in het gesticht van Renswoude te Utrecht. Het stelt een deftig regentenstuk voor, krachtig van kleur en goed geteekend. Onder de levensgrootte beelden die op dit stuk voorkomen heeft hij zich zelve, toen regent, afgebeeld, Weleer behoorde dit stuk aan het stads-ambachts-kinderhuis te Utrecht 1672-1684. Houbraken meldt dat hij den meesten tijd van zijn leven te Schoonhoven heeft gewoond. Immerzeel verward hem met Jan van der Meer, de oude. *Biographisch woordenboek der Nederlanden*. Deel 12. Eerste stuk(1869)–A.J. van der Aa. dbnl.or

970 Schilders te vinden in *Geschiedenis der vaderlandsche schilderkunst, sedert de helft der XVIIIe eeuw* 1842 Delpher.nl Wellicht een bron voor dit hoofdstuk.

Adriaen van de Velde (gedoopt Amsterdam, 30 november 1636 - begraven aldaar, 21 januari 1672) was een Nederlands schilder gespecialiseerd in landschappen, strandgezichten, idyllische dierstukken, Bijbelse historiestukken, en portretten.

971 Philips Wouwerman (gedoopt Haarlem, 24 mei 1619 - overl. aldaar, 19 mei 1668) was een Nederlands schilder en tekenaar. Hij schilderde voornamelijk paarden en slagvelden. Zijn werk vertoont veel dynamiek en dramatiek en is gemakkelijk te herkennen: een wit paard is een van zijn handelsmerken.

972 Melchior d'Hondecoeter of de Hondecoeter (Utrecht, 1636 - Amsterdam, 3 april 1695) was een Nederlands kunstschilder die zich destijds in de markt van stillevens en de natuurschildering als een van de eersten toelegde op het schilderen van allerhande vogels in een uitgekende soms dramatische compositie.

973 Jan van der Heyden (1637 - 1712)

974 Adriaen van Ostade (1610-1685) werd geboren in Haarlem, waar hij zijn hele leven woonde en werkte. Mogelijk was hij tegelijkertijd met Adriaen Brouwer bij Frans Hals in de leer. In Van Ostade's vroege schilderijen is de invloed van Brouwer zichtbaar. Gedurende zijn loopbaan bleef Van Ostade boeren schilderen, in herbergen of woonkamers.

975 Willem Kalf (Rotterdam, 3 november 1619 - Amsterdam, 31 juli 1693) was een Nederlands kunstschilder.. Kalf schilderde keukeninterieurs en

porseleinen schaal met chinasappelen en citroenen, een zilveren schenkan en een groenen Rijnwijnroemer, zoo meesterlijk geschilderd, dat gij er door uitgelokt wordt hem ter hand te nemen en 't gouden vocht, dat hij inhoudt, te proeven.

Voor het eene zou hij wel een half mudde⁹⁷⁶ rogge of boekweit overhebben, voor 't ander gaf hij een "vaerse"⁹⁷⁷ of een paar biggen ten beste, en terwijl hij betuigde, dat het eene alleen wel een reis naar Amsterdam waard was en dat bij daarin volkomen met een der passagiers op de Zwolsche stoomboot overeenkwam, zou hij bij het andere gaarne zijn gansche G*-er personeel van huisgenooten en vrienden, Anna, den sub-ontvanger, den meester en korporaal Van Bobbel inclosa, rondom zich verzameld willen zien, om met hem het uitgestalde kunstschoon te genieten en te bewonderen.

Met zeegezigten, vooral als 't er op spookte en de golven door elkander werden gehudself, dat men van 't staren er op haast misselijk zou worden, of dat men, bang voor dien nagebootsten stormwind, niet kon nalaten hoed of pet wat dieper op 't hoofd te drukken, had Oom het minst van allen op; maar voor het portret van den grootsten der Nederlandsche zeehelden, waardoor Ferdinand Bol⁹⁷⁸ zich-zelfen een onverwelkelijken

taferelen in en rond het boerenbedrijf, maar hij is vooral bekend geworden door zijn stillevens.

976 mud; volumemaat ca. 100 liter.

977 vaarskalf (vrouwelijke jonge koe.)

978 BOL (Ferdinand), geb. te Dordrecht 24 Juni 1616, als de zoon van den heelmeester Balthasar Bol en Tanneke Fernandes en 24 Juli 1680 in de Zuiderkerk te Amsterdam begraven, kwam vermoedelijk al spoedig nadat Rembrandt zich in 1631 te Amsterdam gevestigd had, op diens atelier. Nog 30 Aug. 1640 stond hij in nauwe betrekking tot zijn meester, daar hij zijn getuige was. In zijn vroegst gedateerde werk, een vrouwenportret in het Kaiser Friedrich-Museum te Berlijn, en in de werken, die in de eerstvolgende jaren door hem geschilderd werden, kwam hij zijn meester zeer nabij. Eerst 24 Jan. 1652 kocht hij het amsterdamsche poorterrecht, en 21 Oct. 1653 huwde hij er met Elisabeth Dell, die tot een aanzienlijke koopmansfamilie behoorde. Hij woonde toen op den Fluweelen Burgwal, de deftigste buurt van de stad. Ook van buiten de stad vielen hem belangrijke opdrachten ten deel, zoo in 1653 het schilderen van de leden van den schuttersraad te Gouda, thans nog aanwezig in het Gerechtshof aldaar, en schoorsteenstukken voor de stadhuizen te Leiden en te Enkhuizen. Maar vooral te Amsterdam bleef hij geruimen tijd de meest gewaardeerde schilder, die aan tal van officieele opdrachten had te voldoen. Zijn belangrijkste werk is wel het regentenstuk, dat hij in 1649 schilderde van de regenten van het Leprozenhuis en dat thans in burgemeesterskamer van het Stadhuis hangt, maar ook de

lauwerkrans heeft gevlochten, nam hij eerbiedig 't hoofddeksel af, met de woorden: "dou zinst nog 'n kaerel west, zoo as 'r regtevoort maor weinig maer zind." En, jammerde het hem, dat hij in zijnen katalogus te vergeefs naar den naam van Meindert Hobbema⁹⁷⁹ moest zoeken, als van den eenigen Drenthenaar, voor zoo ver bekend is, uit den vroegeren tijd, die in de schilderkunst heeft uitgemunt, en zou hij gaarne voor een van diens voortreffelijke landschappen hebben stilgestaan, alleen maar om te zien, of een Drenthsch dorp met boschaadje er in de 17de eeuw even zoo uitzag, als een van onze dagen, – hij stelde er zich rijkelijk schadeloos voor, bij het "St. Nikolaasfeest" en "de Boerenbruiloft" van den befaamden Jan Steen,⁹⁸⁰ haalde

groep regenten van het Nieuwe Zijds Huiszittenhuis van 1657, in het Rijksmuseum, is een werk van groote verdienste. Enz. *Nieuw Nederlandsch biografisch woordenboek*. Deel 2(1912)–P.J. Blok, P.C. Molhuysen. dbnl.org 979 HOBHEMA (Meindert). Niet meer is het onzeker, waar deze groote landschapschilder is geboren. De een wilde dat hij in Friesland, een ander te Haarlem, een derde in Drenthe het levenslicht aanschouwde, terwijl er zijn die Antwerpen en Hamburg als de plaats zijner geboorte aanwijzen. Eerst in 1861 is het ontdekt dat hij te Amsterdam, in 1638, werd geboren. Van zijne lotgevallen is niets met zekerheid bekend; alleen weet men met zekerheid, dat hij in Holland heeft gewoond en gewerkt. Men kent hem alleen uit de voortbrengselen van zijn penseel, en daaruit maakt men op, dat de Geldersche streken met hare watermolens, de Drentsche met den bijzonderen bouw hare hoeven en in 't algemeen de schilderachtigste partijen van ons land beurtelings zijnen opmerkzamen geest trokken en zijn onnavolgbaar penseel bezig hielden. Immerzeel stelt hem in rang, zoo niet boven, althans met Jacob Ruisdaal gelijk. Hij verstond, volgens dezen, de zoo moeilijke kunst om in de even behaaglijke als natuurlijke voorstelling van betooverende schoone landstreken, helderheid met kracht te vereenigen. Zijn koloriet is schitterend, waar de speling der middag zonnestrallen zulks vereischte, of weder zedig bij gewonen dag of betrokken lucht. In de tempering der wijkende lichttinten was hij onnavolgbaar waar, zijne gronden zijn vlak en breed gepenseeld, zijn booms slag is dartel en zijne wolken zijn dun en drijven, met goudgloed gezoomd, in harmonie met den toon van het landschap, achter het hoog oprijzend geboomte statig henen. Waar het welbegrepen kunstbegrip het vorderde, was hij transparant in de schaduw tinten, en daardoor wist hij oneindig veel tot het magiek effect in het geheel bij te dragen.' Enz. *Biographisch woordenboek der Nederlanden*. Deel 8. Tweede stuk(1867)–A.J. van der Aa. dbnl.org

980 STEEN (Jan Havickszoon), gemeenlijk kortweg genoemd Jan Steen. Schilder van het Hollandsche volksleven, van historiestukken en van enkele portretten. Geboren te Leiden omstreeks 1626, begraven aldaar 3 Febr. 1679. In 1646 werd hij te Leiden ingeschreven als student in de letteren, en twee jaar later behoorde hij tot degenen, die er het St. Lucasgilde oprichtten. Van 1649 tot 1654 woonde hij te 's Gravenhage, waar hij 3 October 1649 in het huwelijk trad met Margaretha, dochter van den landschapschilder Jan van Goyen. In 1654 keerde hij naar Leiden terug. Daarna huurde hij een

vooral het hart op aan de twee etende jongens van Godfried Schalken.⁹⁸¹ Nu – of onze ouden ook vrienden waren van pret en vrolijkheid! ‘t Heeft er aan, dat het tegenwoordig op een Drenthsch boerenbruiloft (“wasschop,” in de tale des lands,) zoo lustig toegaat. En dan willen sommige regtzinnige lui de goê gemeente nog wel diets⁹⁸² maken, dat men in den ouden tijd ingetogener en zediger van manieren was, dan heden ten dage! Of zou Jan Steen ook wat een overdrijver zijn geweest, en heeft men destijds misschien alleen in zijn onrustig, wispelturig brein zóó bruiloft gehouden, als hij het daar op ‘t doek heeft afgebeeld?

“Nou,” zeide Oom, “as dät stuk anne koop mög wezen, had ‘k nog wal wil ‘r an om ‘t oppe stoomboot med hen G. te nemen.”

En hij nam zich voor er straks bij ‘t verlaten van ‘t museum, den concierge eens over te spreken, indien deze hem althans om de vroegere kibbelpartijen nog wilde te woord staan. Inmiddels boeiden hem de twee smullende knapen van Schalken.

“‘t Was “krek,” alsof hij dien eene, die zoo *con amore*⁹⁸³ al lepelende dat ei uitholt, hoorde slobberen, hoe langer hij er op keek, en de andere, die bezig is dapper de brijpap aan te spreken, waarop hij bij zijnen grootvader onthaald wordt (dien goelijken oude, die de regte grootvaderlijkheid uit de nog

brouwerij te Delft, waar wij zijn naam in 1656 en 1657 in akten vermeld vinden. Een delftsch stadsgezicht komt op twee zijner schilderijen voor. Hij heeft daar blijkbaar zoo nu en dan vertoefd. Intusschen was hij reeds weer in 1653 betalend lid van het leidsche schildersgild. Van 1661 tot 1669 vinden wij hem te Haarlem. In 1669 keerde hij naar zijn geboortestad terug. Daar kreeg hij in 1672 vergunning om een herberg te houden in zijn ouderlijk huis aan de Langebrug. In 1673 hertrouwde hij met Maria van Egmont, weduwe van den boekverkooper Nicolaes Herculeus. Enz. (Overl. 1679?) *Nieuw Nederlandsch biografisch woordenboek*. Deel 5(1921)–P.J. Blok, P.C. Molhuysen. dbnl.org

981 Godfried Schalcken (Made, 1643 - Den Haag, 1706) was een Nederlandse schilder. Schalcken schilderde in de traditie van de Leidse fijnschilders. Hij stond bekend om zijn genrestukken en portretten. Ook genieten zijn historiestukken bekendheid.

982 diets* in de uitdrukking iemand iets diets maken [wijsmaken] {enen iet diets maken 1484} is diets het bn. bij een woord voor volk; de uitdrukking betekent dus eigenlijk: in de volkstaal verklaren → Duits. etymologiebank. nl

983 met liefde.

heldere kijkers blinkt!), – de andere staat daar zoo natuurlijk te scheppen en te gapen, dat Oom waarlijk ook den mond wagenwijd opende en zijne kakebeenen in beweging bragt, alsof hij insgelijks een fikschen schotel met boekweitenpap voor zich had staan.

Wat een triomf zou de kunstenaar hebben genoten, zoo hij op dat, oogenblik in onze nabijheid en getuige was geweest van dezen indruk zijns werks! Dat was een stuk, zeide Oom, toen hij met een zacht gezucht uit zijne mijmering en illusie ontwaakte daar zou een gezond mensch honger bij krijgen. Wij meenden, dat de werking nog krachtiger zijn zou, indien men er met een gevoel van verzadiging weêr van heenging en ten slotte ook de toppen der vingers zorgvuldig één voor één nalikte, even als die eijerslobberaar zeker ook zal gedaan hebben, toen hij den dop tot op het harde had leeggeschraapt. Dat was wat al te kras, antwoordde onze Assessor, ten minste dat zien eten van die twee had op hem die uitwerking nog niet gehad en daarvan wenschte hij weldra eenige proeven te geven, als hij met ons aan de portionstafel van Peter zou zijn aangezeten. ‘t Zou anders, voegde hij er bij, een regt goedkoope manier van verzadigd worden zijn, en, bleek ze proefhoudend te wezen, dan zou hem zulk een schilderstuk uitnemend goed te stade komen in de huishouding, vooral als hij een “koppel” dorschers te gast had of wanneer eigen dienstvolk uit den hooibouw met grage magen ‘s avonds te huis kwam.

Aan alles komt een einde. Ook, derhalve, aan ons bezoek van het Trippenhuis. Een enkele voormiddag is veel te kort, om die talrijke verzameling van kunstgewrochten stuk voor stuk, op zijn gemak, te bezigtigen en er al die fijne bijzonderheden uit mee te nemen die zulk eene beschouwing eigenlijk onvergetelijk voor een geheel leven doen worden. Indien ons verblijf te Amsterdam langer gerekt had kunnen worden, hadden wij gewis nog eens weer een voormiddag afgezonderd, om dan wat minder zoo bloot ter loops, maar wat naauwkeuriger die werken der oude meesters na te pluizen en ze zoo diep in onzen eigen geest over te drukken, dat wij later, zonder lichamelijk te Amsterdam te zijn, zoo menigmaal

als wij-zelve 't slechts wilden, de zalen van 't Trippenhuis doorwandelen en onze kunstbeschouwing vernieuwen konden. Tot zoo lang ons dat geluk, van nogmaals 't museum te bezoeken, wedervaren zoude, zeiden wij het voor ditmaal vaarwel. In de vestibule bemerkte Oom alras, dat de concierge, van wien hij de geleende parapluie had terug te vragen, niet gehumeurd was om vele morgenpraatjes met hem op 't touw te zetten.

Zijn voornemen schoot er alzo glad bij in, om met hem in onderhandeling over den aankoop van Jan Steen's "Boerenbruiloft" te treden. De eene teleurstelling hielp hem er eene andere uitwinnen.

Tafelen bij Peter

*Naar ons logement terug. Nog een ontmoeting onderweg in de
Bloedstraat.*

Een klein uurtje later had, wie ons zocht, ons kunnen vinden zitten aan een der geriefelijke tafeltjes in de eetzaal van den hupschen Peter. Ooms eetlust scheen door 't gezigt van Schalken's smullende jongens dermate te zijn opgewekt, dat hij 't onderweg niet van zich had kunnen verkrijgen, den kruiwagen van een zone Abrahams⁹⁸⁴ voorbij te gaan, zonder eerst een paar harde eijeren te koopen en die, spijt alle etikette en den last van het dragen der parapluie (de regen hield nog aan), al voortwandellende op te peuzelen.

Dewijl 't voor Amsterdamsche magen nog al redelijk vroeg was tot middagmalen, was in de zaal nog slechts weinig hongerig personeel aanwezig. Heel in de verte zagen wij twee mannen zitten, die er niet extra-Amsterdamachtig uitkeken; althans toen wij binnentraden, zagen ze ietwes schichtig of schuchter om zich, geheel strijdig met de gewoonte van een Amsterdamsch menschenkind, dat tot zijn principe heeft onhelsd om van niets notitie te nemen, waarbij althans niet een klein percentje valt te verdienen. Behalve deze was er nog niemand aanwezig. Dit een en ander was regt wind op Ooms molen. Nu zou hij, door niemand opgemerkt, eens naar hartelust te gast kunnen gaan, en wel aan de eerstelingen van hetgeen Peters kunstvaardige keuken priesteressen voor dien dag tot kitteling der tongen en tot verzadiging der magen hadden toebeleid. In een oogwenk had hij dan ook zijne bestellingen gedaan. En wie er nu vermaak in vindt, zijne verbeeldingskracht er eens toe te laten werken, die make dan

984 joodse handelaar.

in zijn geest zich eene voorstelling er van, hoe onze assessorale Oom achtereenvolgens eene lading krachtige rundersoep, eene dito ingemaakte snijboonen, vergezelschap van het behoorlijk getal aardappelen, eene andere lading ossentong in 't zuur, eene dito rijst met krenten, eene dito stokvisch met een bal gehakt, en ten besluite eenige mootjes gestoofde paling door het keelgat in den afgrond zijner maag liet verdwijnen en, om er, even als de minister van justitie bij de begrafenis van een lid van 't koninklijk huis in den grafkelder te Delft, er het groote rijkswapen op te zetten, *pour clôture définitive*⁹⁸⁵ nog een stuk van een appeltaart boven op die bezending drukte, groot genoeg voor menige gewone maag, om er tot verzadiging 't middagmaal alleen mee te doen. Had Godfried Schalken zulk eten gezien, hij had de verzoeking niet kunnen bedwingen, om ook dàt door zijn meesterlijk penseel op 't doek te vereeuwigen en gewis had hij zich daarmee niet minder een verheven naam onder de groote kunstenaars zijns tijds behaald. Thans bleef ons niets over dan 't verdriet, om het te bejammeren, dat die krachtige werking van een paar Drenthse kakebeenen zoo min haren Homerus als haren Apelles⁹⁸⁶ zou vinden, en meer dan ooit betreurden wij 't, zelve de gave van schilderen, hetzij met het penseel, hetzij met de dichtveder, te missen, om Berend-oom's roem als gezond en smakelijk eter in de wereld te helpen verbreiden. Nu moet ons nuchter proza ons die dienst bewijzen, als 't zulke lange beenen heeft. 't Sta hier dan geboekt voor jong en oud, voor tijdgenoot en nakomelingschap, voor mannen en vrouwen, in en buiten Europa, wat de gezonde Drenthse maag van Berend-Oom, Gemeente-Assessor en oud-Ouderling te G**, ten huize van den logementhouder Peter te Amsterdam, in hare holligheid opnam, zonder dat er eene indigestie, of aan wat kwale en krankte eene menschenmaag kan laboreren, op volgde. Zegt het voort! Zegt het voort!

985 voor definitieve opsluiting / afronding.

986 Apelles (schilder) (4e eeuw v.Chr.), hofschilder van Alexander de Grote, grootste schilder van de Oudheid

Toen allengskens de tafeltjes rondom ons al meer en meer bezet werden met hongerigen van allerlei kleur en talen, toen het geroep om “gereedschap” en de “kaart” al veelvuldiger zich door de zaal liet hooren, en de dienende knechten en knechtskens al vaker hun eentoonig “annemen meneer” en “as je blief meneer” daartusschen mengden, en het gerappel van borden en lepels en vorken en messen al oorverdoovender werd, en de physiognomie van den braven Peter door ‘t zien van zoo veel eters steeds vrolijker en opgeruimder teint aannam, (waartoe ‘t denken aan de dubbeltjes en kwartjes, straks te innen, gewis niet het minste bijdroeg,) toen dus het spektakel, dat zich hier dag aan dag vernieuwt, in volle, ongestoorde werking was, liet Berend-Oom zich een vlammetje tot het aansteken eener sigaar toereiken, en daarop verlieten wij, gelijk overwinnaars ‘t behouden slagveld, de eetkamer van vader Peter.

Hoofdstuk XXVII

Dereizigers bereiden zich voor op de terugreis naar hun geliefde Drenthe. Voor het zover is krijgen we een beschouwing over de Amsterdamse waterleiding. De aanleg van de waterleiding was geen sinecure. Er is vaak over vergaderd, en er zijn veel mislukte pogingen gedaan om bronwater aan te boren onder Amsterdam. Uiteindelijk is het gelukt om waterleiding aan te leggen en daarmee de hygiëne in de hoofdstad te verbeteren. Oom schrijft zijn huishoudster Anna dat ze binnenkort op de boot naar Zwolle stappen. Alle bestellingen pakt hij in de koffer om mee naar huis te nemen. Op de valreep krijgen we een uitgebreide beschouwing over toneel in Amsterdam met veel kritische noten van de recensent. Het commentaar is: van dik hout zaagt men planken. De journalist is aan het woord, en hij beleeft veel genoeg aan zijn tirade. Nee, schrijft hij op het eind. Ik heb niet alles zelf bedacht, in dit boek is veel geleend.

Terug naar de vleeschpotten van Drenthe

Een gemoedelijk gesprek tusschen Oom en ons, waarin het hoofd onderwerp is, langs welken weg wij de terugreis naar de vleeschpotten van Drenthe sullen volbrengen. Wat het resultaat van die conferentie is. Daardoor wordt nog een brief aan Anna noodzakelijk gemaakt.

In den namiddag van dienzelfden dag begon de capricieuse April ons gunstiger te zijn, dan zij 't in den voormiddag geweest was. Het scheen, alsof zij er spijt over gevoelde, dat zij ons en anderen met ons toen zoo gesausd had met hare malsche druppelen. Gij zoudt er haar 's namiddags niet weer aan herkend hebben, zoo lief als zij toen haar zonnetje liet schijnen en hoe helder en hoog zij de wenkbraauwen optrok, dat men haar vrij en frank in 't open zachtblauwe oog kon kijken. 't Was dezelfde April niet meer als van den voormiddag. Met handen als omgekeerd, lokte zij ons uit, om eerst een singeltje om te kuijeren en daarna in de Plantaadje, voor zoo veel dat te Amsterdam mogelijk is, een buitenluchtje in de vrije, nog wel bladerlooze, maar toch reeds ontluikende natuur te scheppen. Wij begrepen, dat wij aan deze stilzwijgende uitnoodiging voldoen moesten, om door eene onbeleefdheid de goede luim van jonkvrouwe April niet weder tot onze eigene schade te bederven, en tevens ook, om aan onzen braven Oom eenige verademing te verschaffen na den roemvol bevochten, maar harden strijd op de smakelijke tafelgeregten van den gastvrijen Peter.

Hij had er eerst niet bijster veel zin in, zou liever, weggedoken in de mollige kussens eener gemakkelijke kanapé, een zoete siësta hebben genomen, ongemakkelijk als hij was, (zoo zeide hij-zelf) vooral van de harde eijeren, die hij NB. uit medelijden, gelijk hij ons wijsmaken wilde, den armen Jood had afgekocht.

Doch, wij lieten ons niet door zijne sofismen en voorwendsels uit het veld slaan, zoo als zijne kiezen en tanden de lekkere keukenproducten van Peter hadden gedaan, maar grepen hem van beide zijden in den arm en voerden hem op die wijze, waar wij hem hebben wilden. Hij was de lijdzaamheid-zelve. Dat sta hier tot zijne eer gezegd. Al gaande weg viel hem het gaan ook ligter, dat grootendeels mede te weeg gebragt werd door de liefelijke voorjaarslucht, die ons uit de Plantaadje en haar geboomte te gemoet kwam. Oom begon zich te verbeelden, dat hij hier “krek” zulk eene lucht rook en insnoof, als in Drenthe en zei: “as ‘k miin oogen toekniip, kan ‘k mij best veurstellen, da ‘k nog in G. zin.”

Nu, wij rieden hem aan dat hij die manoeuvre dan maar eens volbrengen moest, als hij vermaak vond in die begoocheling; hij kon ‘t gerust doen, zonder vrees of zorg van in eene sloot te lande, of liever te water te geraken of tegen een paal of boomstam aan te zeilen. Tusschen ons voortkuijerende, mogt hij zich ongestoord aan zijne droomen en phantasiën overgeven, zoo veel en zoo lang als hem lustte.

Inderdaad is ‘t ook eene regt vreemde gewaarwording, als men eensklaps uit de woelige stad in de stilte der natuur verplaatst wordt en voor den bedorven dampkring, dien men in de straten en op de grachten inademt, de zuivere onbezoedelde buitenlucht mag in- en opsnuiven. Vooral in de lente, in dat seizoen, als mevrouw Natuur haar winterkleed stuk voor stuk, soms wel eens met eene al te tergende langzaamheid, van zich smijt en het welbekende, maar altijd nieuwe, verrassende, welkome voorjaarstoilet uit hare *chiffonnières*⁹⁸⁷ en *secretaires*⁹⁸⁸ voor den dag haalt en er haar ligchaam meê omhangt. Zelfs in de Amsterdamsche Plantaadje wordt men daar aangenaam door aangedaan, al is die ook slechts, in vergelijking van onze eikenbosschen en boomgroepen, in en rondom de dorpen, een dingsken om er luidkeels over in den lach te schieten, voorondersteld, dat men zoo onbeleefd durft zijn en er ook in de nabijheid van Amsterdamsche dienders en politieheeren de

987 Franse ladenkast.

988 bureau-achtige kast / meubel.

*courage*⁹⁸⁹ toe heeft. Moeder Natuur is altijd moeder. Daarin verloochent zij haar karakter niet, al moet zij zich ook met een sober plekje gronds behelpen. Aan dat moederlijke, dat haar eigen is, óók in de Amsterdamsche Plantaadje, schreven wij het hoofdzakelijk toe, dat Oom heel gemoedelijk werd; de eer daarvan zal toch wel niet aan Peters keurige geregten toekomen? 't Was, of hem te gelijker tijd met de frissche voorjaarslucht eene vlaag van melancholie en heimwee aanwoei. Niet veel scheelde het, of de waterlanders kwamen voor den dag. 't Was hem om 't hart, zeide hij, of hij zoo op eens in zijn dierbaar Drenthe verplaatst was. In 't keffen van dezen of genen hond herkende hij 't geluid van zijn geliefden Tee; 't puikje van 't Drenthsche boerenhondenras. Liet zich bij geval achter een heining of heg 't geblaas van een schaap hooren, dan speelde hem zijne verbeelding als met een tooverslag de geheele G-er koppel voor den geest, als zij 's avonds met volle buiken, onder leiding van den getrouwen scheper, uit het veld huiswaarts keert en ieder met verwonderlijk fijn instinct zelf zijn eigen schot⁹⁹⁰ weet terug te vinden.

“Hoor, da's jao krek oeze hane,” riep hij enthousiastisch uit, toen een van de weinige kukelekumannen, die de Amsterdamsche Plantaadje binnen hare grenzen duldt, zijne schelle en scheiterende stem deed klinken door 't geboomte. Waarlijk, wij zouden geen raad geweten hebben met onzen vaderlijken vriend, als 't geval gewild had, dat hem een koppel koeijen of een toom biggen ontmoet ware op den weg, of indien zich hier of daar tusschen de tuinen en perken een akker met rogge of aardappelen onverwachts aan zijn oog had vertoond! Ware 't gebeurd, hij hadde de beesten gekust en op 't koren eene lofpredikatie uitgesproken en de biggen tot eene vaderlijke omhelzing op de armen genomen, in spijt van alle etikette en zoogenaamde fatsoenlijkheid. Gelukkig bejegende ons zweem noch schaduw van dat knorrend viervoetig gedierte, zoodat wij bewaard bleven voor den vreeselijken kans van nog eens

989 moed.

990 hok, schaaphok.

weêr de *risée*⁹⁹¹ der Amstelaren te zijn op de openbare straat.

De bewoners der Ystad zijn te welgemanierd, om die morsige eikelkaauwers⁹⁹² als wandelaars in hunne Plantaadje te dulden. Voor menigeen van hen, die overigens hairklein met het uitheemsche personeel van Natura artis magistra bekend is, zou anders een eenvoudig vaderlandsch varken wezenlijk eene rariteit zijn.

Althans, die Amsterdammer behoeft niet nog geboren te worden, die in 't heilig geloof vaststaat, dat een bigge op dezelfde wijze als een kip of patrijs uit een ei te voorschijn komt. Wie kan dus gissen, wat gedrochtelijke wezens in véler verbeelding die onreine dieren zullen zijn!

Zonder dat wij nu echter van ver of nabij met eenig exemplaar van dat dierenras in aanraking kwamen op onze wandeling, ontwikkelde er zich tusschen ons drieën al gaande weg een zeer innig en gemoedelijk discours, waarvan 't thema was: de terugreize naar het gewest onzer inwoning. Reeds stond het vast, dat wij niet lang meer tabernakelen zouden bouwen aan de oevers van Y en Amstel. Waren er ginds, waar we thuis behoorden, verschillende banden, die ons trokken, hier, in deze woelige menschenwereld was menige prikkel, die ons aandreef, zoodat het haast eene onmogelijkheid werd langer aan die dubbele beweegkracht in de rigting van het dierbare Drenthe weerstand te bieden.

“N kwartien gaf ik oet miin buutse, as ‘k maor ies ’n half kertiertien de toren van oes loeg mög weerzien, dat gaf ‘k. Jongs, as ‘k den haone heur kreijen, wor ‘k kant hipekonderig in ‘e hoed.⁹⁹³ ‘t Is dan maor ies krek, of ‘t oeze iegen haone is, dee ‘k sanderlesten op Hilberts Femme-meuije ziin boeldag miind hebbe.”⁹⁹⁴

Gaarne stemden wij ‘t onzen Oom toe, dat er inderdaad alle mogelijke gelijkheid bestond tusschen ‘t geluid van dezen Plantaadje-haan en den fieren kamdrager met zijne vlamroode

991 mikpunt van spot, wrijfpaal.

992 varkens.

993 hypochondrisch in de huid (in mijn vel).

994 laatst op de boeldag van tante .. verkocht heb.

lellen en vervaarlijke sporen, die, als een sultan aan 't hoofd van zijn harem, zoo trotsch en moedig op ons vaderlijk erf herumspazierde:⁹⁹⁵

“En hoe zul 't toch met oeze Annao liken? zul 't wicht 't nog wal langer boeten oes stellen können? en hoe mag de rogge wal op d'n esch staan? en zul oeze Tee⁹⁹⁶ oes nog wal kennen, assi oes weerziet?”

Wij verzekerden Oom, dat wij, evenzeer als hij zelf, brandend van nieuwsgierigheid en belangstelling waren, om volkomen omtrent deze gewigtige vraagstukken ingelicht en gerustgesteld te worden; want, zoowel voor ons-zelfen als voor hem, beschouwden wij 't als levenskwestiën, hoe Anna vaarde en of de winterrogge gunstig stond en hoe onze getrouwe huiswachter Tee 't met zijn herinnerings- en herkenningvermogen staan had, tegen dag en uur, dat hij blaffende onze behouden thuiskomst zou kunnen aankondigen; – maar – wij zelve konden al niets meer doen, dan zuchtende met onzen vriend instemmen:

“Ja, hoe! en of!!?”

Wij wisten er niets anders op.

“Da's te zeggen,” hernam de Assessor, “asse nou ies zukke verrekiekers oetvunden hadden, da'k over de boomen hen oeze toren en Harm Gulfrink ziin nije meulen kös te zün krigen! Dan waren 't nog kerels west, dat waren 't. Ik zegge maor, da ik miseraobel nijpligtig 'r nao zin, hoe 't wal bij oeze volk mag wezen, en as 'k oe wat zeggen zal, jongs, dan holl'n woës⁹⁹⁷ niet langer op in 'e stad van Amsterdam, as maor eventies meer van neuden is, dat doewwe; mörgen vro an 'en dag muwwe maor op oet, om al dee kermisies af te zien, dee Bobbel en Annao en oeze scholte oes oppe ooren dreid hebt en as 'k dan miin wille krigen kan, dan gao we toekem wonsdag oppe vuurboot, zoo dawwe krek 'n dag eerder thoes zult komen as 'k sanderlesten an oeze Annao schreven heb.”

En nu volgden hier eenige ontboezemingen en uitroepingen,

995 wandelen. Spazieren (Du.)

996 de hond.

997 houden wij ons niet langer ...

die van 't overkropt gevoel onzes vaderlijken vriends een aandoenlijk getuigenis aflegden, en die wij hier gaarne in ons Drenthsch dialect zouden teruggeven, ware 't niet, dat wij in vreeze verkeerden, of daardoor ook te veel van de fijne en zwakke zenuwen onzer liefstalige Lezeressen werd gevergd.

Voor geen geld ter wereld, toch, wilden wij regtstreeks of zijdelings medepligtig worden aan appelflaauwten ofschoon die anders wel heel interessant zijn. Hoe tragisch overigens het geval was, waarin wij met Oom verkeerden, kan echter de Lezer, die ietwat sterker van zenuwen is, begrijpen, als wij hem vertellen, dat op eenmaal alles, wat in G. los of vast is waarop onze Oom van verre of nabij eenige betrekking heeft, hem voor den geest scheen te zweven of in de hersens te spoken. Hij sprak van zijne bijen, waarmee hij naar 't Groninger koolzaad moest reizen, en van de pin op 't schaapschot, die hij vóór zijn vertrek en door de drukte van de toebereidselen tot de reis vergeten had te snijden, van de "broene meer,"⁹⁹⁸ die dragtig was, en van de steenen varkenszomp,⁹⁹⁹ die hij te Groningen wilde koopen, indien hij er althans geen naar zijn zin hier in Amsterdam kon krijgen, – van het klokketouw in den toren, dat hem de burgemeester verzocht had meê te brengen, maar waarvan hem de lengte noch de dikte was opgegeven, en van de lekkere "pelgarstenbrij,"¹⁰⁰⁰ die Anna zoo deliciaus wist te koken, dat er al de keukenmeiden uit de *Zeven Kerken van Rome* wel een lesje aan konden nemen, toen hij dat gezegd had, likte hij (met permissie, Dames!) met de tong langs bovenlip en baard en scheelde het weinig, of.

er zwol een traantjen in zijn oogen.

Aandoenlijk oogenblik, dat dadelijk nog in aandoenlijkheid toenam, toen daarop eene opsomming volgde van allerlei bezwaren, bekommelingen, bedenkingen, bezorgdheden en wat dies meer zij, zoo als deze: of Arend de grootknecht

998 bruine merrie.

999 voerbak, trog.

1000 gepelde gerst-pap. Gort.

de “potel-eêrpels” wel van de “etel-eêrpels”¹⁰⁰¹ naauwkeurig zou onderscheiden en of hij wel er aan zou denken, nog het noodige “dak uit te schudden,” of Boesies Derk, tegen zijn thuiskomst, zijn “oolde bokse” ook zou versteld hebben, waarin een nieuw kruis moest gezet worden, en of er ook reeds eene hen zou te broeden zitten, – of de wever ook het voêrlaken, waar Anna in den laatsten winter de wol toe gesponnen had, reeds afgewerkt en afgeleverd zou hebben, en of de vrouw van zekeren Annegies Geert, wiens grootmoeder met onze overgrootmoeder nichten- en neven-kinder was geweest, ook reeds bevallen zoude zijn, en of Anna dan ook wel zorg dragen, dat haar als kraamvrouw de gerechtigheid van een krentebrood geschiedde; want (liet Oom er op volgen) het kwam haar toe als lid van de familie, en niet gaarne zag hij, dat die betrekking verloochend of vergeten werd.

Doch – wilden wij alles wat de Assessor al zoo te berde bragt onzen Lezers opdischen, zoo zouden wij vreezen ‘t einde niet te zullen vinden. Dewijl het nog altijd tusschen ons een onbeslist vraagpunt was, langs welken weg wij de terugreis zouden doen, – of weêr per dampmachine over “de wateren des grooten afgronds,” dan wel om de afwisseling met de diligence over Utrecht en Harderwijk, zoo zetteden wij, ook al om Ooms naargeestigheid wat af te leiden, al wandelende eene deliberatie daarover op het touw. ‘t Was alles goed en wel, dat wij nu eens, om de eentoonigheid te vermijden van tweemaal langs denzelfden weg te reizen, in een postrijtuig plaats namen en ons door de schoone landstreek van ‘t Sticht naar ‘t oord onzer bestemming lieten trekken, doch zeide Oom daar waren ook “maar’s” aan vast.

Hij zou zelf ook wel eens de vruchtbare en bekoorlijke streek langs de Hollandsche Vecht en den Utrechtschen Dom van nabij willen zien en de geldfabriek (hij meende de munt) en het dorp de Bilt en den Amersfoorter berg en de tabaksplanterijen rondom Nijkerk en de grijze huisjes der koloniale dapperen te Harderwijk,¹⁰⁰² doch daar waren zeven zwarigheden, die ‘t

1001 onderscheid tussen pootaardappelen en consumptieaardappelen.

1002 militair depôt en werfcentrum voor soldaten. (Ronselen).

hem wenschelijker maakten, om maar weêr over zee en over Zwolle de vleeschpotten van Drenthe op te zoeken: 1°. had hij wel eens gehoord, dat men in eene diligence niet mag rooken; 2°. dat het er moeilijk in was een geregeld gesprek aan den gang te houden wegens het rammelen der portierglazen; 3°. dat het er gevaarlijk in was, wegens den onmatigen last van bagaadje en pakgoederen, die er boven op werden geladen; 4°. dat men er wel eens als haringen in eene ton opeengepakt in kon zitten; 5°. dat men door het hard rijden en het daardoor gloeiend worden van de assen ligt in gevaar kwam van levend te verbranden, iets, waaraan men op eene stoomboot toch niet blootstond; 6°. dat men op de wisselplaatsen, vanwaar ter gelijker ure verscheidene wagens naar onderscheidene rigtingen afrijden, ligt risqueerde om in eene verkeerde plaats te nemen; en zo dat de reis over land toch altijd meer geld moest kosten, dan over zee.

Dit laatste argument was het klemmendst van de geheele reeks. Oom dacht, dat hij voor dezelfde vracht wel zesmalen met zijne beide neven over de Zuiderzee vice versa kon stevenen, ofschoon hij van den afstand en van den prijs per uur niets in bijzonderheden wist. Om zich daaromtrent de vereischte inlichtingen te verschaffen, vond hij goed den eersten den besten wandelaar in de Plantaadje aan boord te klampen met de vraag, hoever Zwolle van Amsterdam lag, als men de reis over Utrecht nam, wat men per uur voor een volwassen persoon in eene diligence moest betalen en hoeveel men onderweg voor vertering en versnaperingen zou moeten berekenen? De aangesprokene, iemand die met alle regt voor eene personificatie van buikpijn kon doorgaan, keek alsof hij 't te Keulen hoorde donderen, stamelde zoowat van "niet begrijpen" en zette, toen Oom oordeelde, dat hij zeer begrijpelijk had gesproken en derhalve zich niet begrijpelijker behoefde uit te drukken, zijne wandeling voort, zonder dat Oom veel wijzer werd, dan hij vóór zijn vragen was.

Na eenige woordenwisselingen tusschen ons drieën kwamen wij dan, wij, van onze zijde om den Assessor genoeg te geven, bepaaldelijk tot dit besluit, dat wij weder langs den waterweg

den togt naar haardstede en altaren zouden volvoeren en 't reisje over Utrecht voorloopig tot nadere gelegenheid uitstellen. Alles bleef dus, zoo als in den laatsten brief aan Van Bobbel was gemeld, met deze enkele uitzondering, dat de afreis een dag vroeger zou plaats hebben. Uit dien hoofde moest er nu nog weêr een brief naar huis worden afgevaardigd. Oom belastte zich er meê, dien in schrift te brengen. Wij laten hem daarmee eenige oogenblikken bezig blijven en maken ons dien tusschentijd te putte, om even een klein uitstapje, althans in onze gedachten, naar de Nieuwe Markt te doen, Daar zagen wij toch onlangs toebereidselen tot boring van eenen put en wat wij daarover toen hoorden, dunkt ons interessant genoeg, om hier in 't kort aan onze goedgunstige Lezers over te vertellen.

Waterleiding in Amsterdam

Een episode over 't Amsterdamsche drinkwater.

Zoo als men weet, (of als men 't niet weet, dan leze men 't hier!) ontbreekt Amsterdam, bij al zijn overvloed van schatten, een der eerste levensbehoefden en wel zoet, zuiver, voor de gezondheid zoo heilzaam water. Niemand toch zal aan het regenwater, dat bijna door geheel Amsterdam gebruikt wordt, zoo als 't uit de regenbakken komt, die hoedanigheden toekennen. Eer 't de daken der huizen bereikt heeft, is het reeds onrein door den altijd onzuiveren dampkring die de stad omhult; de goten brengen het, met meer of minder looddeelen bezwangerd, in de regenbakken, en daar verergert het nog door een volkomen stilstand. Het water uit het Y is brak, en dat der grachten, vergaderplaatsen, als die zijn, van al wat onrein en morsig is, natuurlijk geheel onbruikbaar. Behalve het regenwater echter wordt er eene ongehoorde massa Vechtwater in daartoe opzettelijk ingerigte schuiten aangebragt en in de stad verkocht, maar ook dit is niet volkomen zuiver; want hoe ligt dringt in zulke vaartuigen, die wel eens oud zijn, het water der stadsgrachten door en vermengt er zich mede!

Geen wonder dus, dat er van tijd tot tijd maatregelen besproken werden, waardoor dit gemis, dat zich zoo nadeelig op de gezondheid der inwoners wreekte en tevens zoo kostbaar was, kon verholpen worden. Anderhalve eeuw peinzens, wikkens en wegens, gedurende welk tijdvak er 4500 menschen door 't gebruik van slecht water een ontijdigen dood stierven, (indien men ten minste mag aannemen, dat er ieder jaar 30 slagtoffers door weggerukt werden,) anderhalve eeuw was voorbijgesneld en nu zoude men eindelijk overgaan tot het nemen van krachtdadige maatregelen, ten einde goed

water te verkrijgen. Loffelijke vermelding verdienen in dezen de pogingen door den heer C. M. Van Dijk, reeds in 1827 aangewend, om stinkend putwater door dierlijke kool¹⁰⁰³ te zuiveren en drinkbaar en voor huishoudelijk gebruik geschikt te maken. Hij nam, tot dat einde, Amsterdamsch grachtwater, zoowel uit den Amstel als uit de Goudsbloemgracht, welke gracht men algemeen beschouwt als bevattende het onzuiverste water der geheele stad. Dit water, zoowel uit de Goudsbloemgracht, als uit den Amstel, heeft de heer Van Dijk door dierlijke kool gefiltreerd, en met zulk een gewenscht gevolg, dat het volkomen gezuiverd werd. Dat dit water, na op deze wijze gezuiverd te zijn, niet alleen drinkbaar, maar ook geschikt was tot spijsbereiding, heeft hij bij herhaling beproefd, en het is gebleken, dat aardappelen, rijst, soep en vleesch, met dat water gekookt, in alle opzigten voldeden, terwijl het Amstelwater ook tot het gebruik van koffij en thee volkomen bruikbaar werd bevonden.

Op de Nieuwe Markt, de plaats, waar sinds lange de werktuigen staan opgericht om des menschen levenslamp uit te blusschen,¹⁰⁰⁴ zoude eene fontein ontspringen, die nieuwe olie schonk om die lamp te onderhouden en helderder en vrolijker te doen branden. Op de Nieuwe Markt, die plaatse der verschrikking, waar de overheid zoo angstvallig voor het welzijn en de rust der maatschappij zorgt door middel van geeselpaal en brandijzer en strop en zwaard en galg, zou tevens een Artesische put¹⁰⁰⁵ van diezelfde vaderlijke zorg getuigen. Frisch, zuiver, gezond en goedkoop water onder 't volk te verspreiden, tot verlenging van het zoo dierbaar leven, was 't doel, dat men bij het graven van zoodanigen put op 't oog had.

De noodige toebereidselen werden gemaakt, nadat zich vooraf, zoo als hier te lande bij alle zaken gebeurt, eene commissie van toezigt en bestuur had gevormd; men ging aan 't werk, maar – vond geen water; men werd moedeloos en – de Vechtschuiten, natuurlijk niet in rouw over deze mislukking,

1003 verbrandingsresten.

1004 galgen.

1005 diepe put voor grondwater.

voeren als van ouds, maar met meerder ijver nog om zoet water te halen en zoo duur mogelijk te verkoopen; de regenbakken bleven dezelfde diensten doen, de filtreermachines zoo goed mogelijk werken en bijna geheel Amsterdam moest nog altijd maar een vocht blijven drinken, dat jaarlijks zijn contingent van 25 à 30 personen, jong en oud, ten grave riep. Het vergiftigd water ging als van ouds voort, om in vereeniging met de galg *cum annexis*,¹⁰⁰⁶ de kwantiteit der aardbewoners op te korten.

Maar ziet! daar verbreidt zich het gerucht uit de wonderstad Parijs, dat de bron te Grenelle, na zeven jaren bedenkens, het eindelijk goedgevonden had, water te geven, en dat niet zuinig, mondjes mate, maar wel bij vier millioenen kannen dagelijks. Duizende Parijzenaars stonden van den vroegen morgen tot den laten avond bij deze milde fontein, terwijl duizende nieuwe industriële plannen in hunne hersenkasten omdraaiden, waarvan de meeste wel, gelijk 't schuim des waters, zullen weggespat zijn. Naauwelijks was deze Fransche heilmare aan Europa verkondigd, of de Amsterdamsche Artesische-putboring-commissie kreeg weder boorlust, keek op de Nieuwe Markt naar den verlaten put en hervatte het begonnen werk met frisschen moed en ingespannen krachten.

Hoe? Parijs, dat eigenlijk geen gebrek aan goed drinkbaar water had, zoude zijne moeite en aanhoudend streven bekroond zien en Amsterdam, dat duizende guldens moest betalen voor slecht water, in dezen beschamen?!

Ja, zeiden eenige zwaarhoofden, uwe vergelijking van beide steden ten opzichte der Artesische putten gaat mank. Parijs is gebouwd op een goeden, harden, ongelijken grond, die allen aanleg heeft om met vrucht naar eene rijke wel-ader te doen zoeken; maar Amsterdam is vlak als een uitgespreid tafellaken, de grond is moerassig en brak, de stad daarenboven met grachten doorsneden; er is niets dat een goeden uitslag belooft; daarom is een Artesische put eene loterij met stellig veel nieten en welligt geen enkelen prijs. 't Is waar, drie dingen zoude men na zeven jaren borens stellig te weten komen, voegden zij er spottend- vertroostend bij, vooreerst: welken grond men

1006 en wat dies meer zij.

doorwoeld had; ten tweeden: dat er geen water te vinden was, en ten derden: dat men het ergens anders kon zoeken. Maar gesteld, zeiden minder hevige anti-Artesianen, dat de put water gaf na zeven jaren zoekens, dan zoude hij gewis niet bij magte zijn om geheel Amsterdam te gerieven. Zoude men nu weder gedurende andere zeven jaren een tweeden trachten op te sporen, terwijl er alzoo in veertien jaren nog eerst 520 menschen waren omgekomen? Anderen echter juichten het manhaftig besluit der nu niet langer moedelooze commissie toe, en beloofden zich van eene onvermoeide voortzetting de beste uitkomsten. Wij hadden, zeiden zij, ook ten opzichte der springende fonteynen reeds veel te lang de rol van Europese Chinezen gespeeld. Wij bleven altijd en erfelijk *à la queue*¹⁰⁰⁷ der beschaafde volken. Wijlen koning Salomo was de graver, zoo niet de uitvinder reeds der Artesische putten te Tyrus; het getuigenis van reizigers, die ze gezien hadden, wettigde volkomen de uitlegging, dat de plaats in 't Hoogelied:¹⁰⁰⁸ “o Fontein der Hoven! Put der levende wateren, die uit Libanon vloeijen,” een’ Artesischen put beschrijft.

De partij der anti-Artesianen werd nu versterkt door de heeren waterleiders met Brade en Bake aan 't hoofd. Deze wilden het water tusschen Nieuwersluis en Utrecht uit de Vecht ligten en filtreren, met behulp van stoomwerktuigen, en dan door gebakken buizen of ijzeren pijpen naar Amsterdam leiden. Tevens gingen zij van 't plan zwanger om de stadsgrachten door vermeerdering van leibuizen te ververschen, ofschoon iemand *en passant* beweerde, dat het Vechtwater ook niet rein was, van wege de daarin zich ontlastende waterbakken der Utrechtsche militairen; althans professor Moll had het gezegd, en dat was autoriteits genoeg.

En die ijzeren pijpen onder den grond, voegde een ander er bij, zouden bij sterke vorst aan stukken springen, juist dàn als het water het duurst is. ‘t Gebeurt toch, dat bij aanhoudende vorst de prijs van een gang waters, d. i. twee emmertjes, van 4 tot 15 cents klimt.

1007 aan de staart.

1008 Hoogelied 4:15

Ja, voegde een derde en een vierde, die niet met de zaak was ingenomen, er bij: ja, en de vijand zou ze bij eene belegering der stad dadelijk vernielen, en gebeurde dat eens, welk een gebrek zoude er in de sterkbevolkte stad moeten ontstaan, terwijl de oude buiten dienst gestelde goten en regenbakken intusschen geheel verwaarloosd waren en men niet de minste *ressource* bezat, om op eene andere wijze in den nood te voorzien!

Neen, zeiden de waterfiltreerders, de Artesische put moge in de hersenkast der ondernemers springen, – op de Nieuwe Markt zal hij zeker nooit een enkelen druppel water geven, – en de waterleidingen zijn even onuitvoerbaar, bij verbazende kosten (denk eens aan, het plan van Bake zou maar eens even drie millioenen vereischen!). Doch – waartoe al dat zoeken en wroeten onder den grond en die verre reis naar Nieuwersluis? Neem veel liever de toevlugt tot: den toestel des heeren De Leutre de Gaeymard, die bewezen heeft, niet alleen aan het Instituut, dat anders genoeg is om het onvoorwaardelijk te gelooven, maar ook aan vele andere bevoegde beoordeelaars, dat hij goed drinkbaar water uit het Y en den Amstel en heel – lekker uit de Vecht kan fabriceren; dat hij met eene enkele machine 240,000 gangen in de maand, ieder van 30 N. kan,¹⁰⁰⁹ 115 cent en, met karren aan huis bezorgd, voor 34 cent kan leveren; rigt vijftig zulke toestellen op verschillende plaatsen in Amsterdam op en de stad is van vuil en vergiftigd water verlost niet alleen maar betaalt daarenboven ook bijna een halve ton minder voor de hoeveelheid, die er in een jaar tijds benoodigd is.

Of, riep een ander, Costelle's uitvinding levert 14,400 Ned. kan 's daags; met tien toestellen schenkt gij aan 48,000 menschen elk drie kan lekker water; vervaardig er veertig en Amsterdam kan gerust een dronk nuttigen! (De kosten van dien dronk vergat hij echter op te geven.) En wilt gij ook dit middel niet bezigen, kies dan de uitvinding van Pelloutiers uit

¹⁰⁰⁹Een kan is een vroeger gebruikte inhoudsmaat voor vloeistoffen. Er gingen 80-112 kan in een aam. Een kan kwam daardoor overeen met 1,4 à 2 liter. Bij de invoering van het Nederlands metriek stelsel in 1820 werd de kan gelijkgesteld aan 1 liter, en in 1869 werd de benaming afgeschaft.

Nantes en beproef, of gij er u beter bij bevindt. Maar, voeren de heeren waterleiders aan, het springen der pijpen op zekere diepte onder den grond is onmogelijk, en waar ze boven den grond liggen, zijn ze van asphalt vervaardigd en met houten buizen, met mist gevuld, omkleed. 't Zou ook wonder wezen, dat de pijpen juist te Amsterdam moesten springen en in andere groote steden niet. En zouden mannen, als Brade en Bake, die hunne gezette studie van soortgelijke zaken maken, niet bedacht geweest zijn op 't gevaar van een onheil, dat onder elks opmerking valt?

Voorzeker, elk Christen en regtgeaard Amsterdammer moest branden van liefde voor eene waterleiding, hetzij met gebakken buizen, hetzij met ijzeren pijpen, als zij maar aan het groote doel beantwoordt: lekker, zuiver en goedkoop water in Amsterdam te brengen.

Het was een hevige strijd, die er gestreden werd, tusschen de putboorders van de Nieuwe Markt, de waterleiders, verdeeld in Brade- en Bake-anen, de regenbakkianen,- de filtreerders in, de hemel weet hoeveel, sekten gerangeerd, en de waterschuitvrienden, terwijl de droogëters geen enkel plan goedkeurden van de velen, die reeds in 't aanzijn waren of er nog in geroepen zouden worden, omdat zij volstrekt niet geïnteresseerd waren bij de zaak. Om nu hieraan spoedig voor goed een einde te maken, stond er iemand op, die stoutweg en zonder omstandigheden verklaarde, dat hij Amsterdam van zooveel springende fonteynen kon voorzien, als men maar goed vond te wenschen, – fonteynen, die door natuurlijke opvloeijing zóóveel water te drinken zouden geven, als men maar geliefde te ordonneren, en die levens ook, des verkiezende, alle grachten, op den koop toe, zouden verschoonen! De man, die van dit overschoon plan zwanger ging, gaf er kennis van in 't *Handelsblad*, maar ook niet meer dan bloote kennisgeving. Mogt de stedelijke regering het belangrijk genoeg achten, om er den eigenaar van te verlossen – op voorwaarden nader te regelen – dan zoude zij ook door middel van genoemd blad tot dit doel kunnen geraken. Zóó luidde de annonce.

We kunnen niet zeggen, of deze fonteynheld de aandacht

der stedelijke regering tot zich getrokken heeft, en ook niet de wijze openbaren, waarop dit mirakuleus voorstel zou kunnen ten uitvoer gebragt worden, dewijl een geheimzinnige sluier dit alles omhult; maar dit weten wij, dat er zich eene waterleiding-commissie gevormd heeft, dat er voorbereidende werkzaamheden aangevangen zijn, om het Vechtwater met geweld en spoed naar Amsterdam te brengen en dat eenmaal de cicerone, u als vreemdeling op de Nieuwe Markt brengende, zijn verhaal van Artesische putboringen en wat des meer zij, zal beginnen kunnen met den ouden welbekenden aanhef van alle wonderbare sprookjes en vertelseltjes: daar was eens.....

Dewijl wij nu toch over water aan 't vertellen zijn en Oom met zijn epistel nog niet aan 't einde geraakt is, willen wij hier eenige dichtregelen, die de *Lof van 't Koude Water* ten opschrift voeren, laten volgen. Ze zijn afkomstig van den geestigen Deventerschen tindegietier Van der Linde en werden in 1840 vervaardigd naar aanleiding van een toen uitgekomen werkje, getiteld het *Koude Water*,¹⁰¹⁰ door dr. B. Meijlink,¹⁰¹¹ dat sterk aanbevolen werd door ds. Heldring. Het is luimig genoeg om niet op den stroom van blaauwboekjes en brochures van den dag in de vergetelheid weg te drijven en strekke tevens der Amsterdamsche waterleiding-commissie tot een spoorslag, om, zonder om te zien en zonder zich door “dwarsbungels” van hare lofwaardige pogingen te laten afschrikken, daarin te volharden.

Neen, ver van mij, gij hengstebron!
Weg met uw wijn, Anakreon!
Weg Bacchus, helsche Sater !
Ik zet mij aan een zilvren vliet,
En zing, terwijl 'k haar vocht geniet,
Den lof van 't koude water.

1010 Een heilzang op Koud water. *De Gids* 1840. Delpher.nl

1011 *Iets over de genees- en heelkracht van het koude water* Bernardus Meijlink 1839

Scheikundige: *Schei-en artsenijsmengkundige bibliotheek* B. Meijlink 1825 Delpher.nl

'k Wil niets van u, Schiedamsch venijn,
Bordeaux, muskaat, panch, brandewijn,
Niets van *Madera* hooren !
Aan 't windrig, onfatsoenlijk bier,
Aan thee en koffij heb ik fier
Een fellen haat gezworen.

Gij wijn, helaas! zoo hooggeschat,
Wis zijt ge een zeer verderflijk nat,
Veel onheils kunt gij baren.
Hoe velen, die, al is 't ook spâ,
De nukken van het podagra
Nog veel te vroeg ervaren!

Thee, koffij, salie, chocolaad,
Zijn voor de maag het ergste kwaad,
Zij doen het bloed bederven;
Al wie zich daaraan overgeeft
Wordt nimmer wijs, zoo lang hij leeft,
En zal 't in 't eind — besterven.

Lof, driewerf lof en prijs en dank
Zij hun, die als den eêlsten drank
't Koud water ons vermelden!
Ja luid, aquari, klinke uw lof
In 't rond, gij geeft mij zingens stof,
Gij, roem der waterhelden!

Ze is ware medicijn, die drank:
Wordt iemand onverhoeds eens krank,
Geen leed heeft hij te vreezen:
Komt allen tot de wat'ren! op!
De pomp is mild, zwelgt in, volop!
Haar kracht zal u genezen.

Geen matigheid, – integendeel,
Nooit drinkt men 't water koud te veel;

Neem daags vrij veertig kannen:
'k Beroep mij op 't getuigenis,
Waarmee 't mij vast verzekerd is,
Door 't puik der watermannen.

Ja, met wat kwalen ook behebt,
Gebruikt het kosteloos recept
Van dien beroemd' Apteker;
Koud water, aqua pura, maar,
En spoedig zijt gij, kant en klaar, –
Want, wat hij spreekt is – zeker.

Versmaadt men Heldrings lofspraak niet,¹⁰¹²
Ras opent zich een blij verschiet,
Voor ouden en voor jongen;
Geen thee-, geen koffij praatjes meer,
Tot af breuk van des naasten eer,

Koud water boeit de tongen.
Koud water is steeds bij de hand
In ons koud dierbaar Vaderland,
En doet zijn glorie stijgen!
Voor lands- en stadsaccijns gespaard,
Voor gisting en bederf bewaard,
Is 't hier om niet te krijgen.

Gelukkig onze Vaderstad (*),
Die vijftig bronnen ruim bevat,
Die 't kristallijn doen klatren:
Sluipt, kranken, nooit weêr bij abuis
In societeit of koffijhuis,
Komt allen tot de watren!

(*) Hier wordt de stad Deventer bedoeld.

Nu moge hier dan de laatste “zendbrief Berend-ooms” uit de

1012 O.G. Heldring schreef voorwoord in het boek van zijn vriend Meijlink.

Amsterdam aan zijn “volk” in Drenthe een plaatsje vinden!
Wij zien daar, dat hij juist de stalen pen neêrlegt, zijn neus van
den knijpbril ontdoet, den *Steenwijker* doorbladert, om den
datum te zoeken, en ons dus gelegenheid geeft kennis van den
inhoud zijns epistels te nemen. Hij luidde als volgt:

Mijn lieve Annao!

Dou must 'r niet van schrikken, aste al waêr 'n brief van oes krigst. 't Is niet, dat ik of ien van 'e jongs rukeloos overleefd zind; as dat nou med mij 't geval was, dan ha'k dat wal boeten op 'e brief schreven. Daor kaste dus kant¹⁰¹³ gerust op wezen, dawwe nog leeft, en ook dawwe nog goed zond zind. Heb daor maor gien zörge veur! 't Is allennig maor, om dij te doen weten, dawwe oeze reis waer wat veranderd hebt en dawwe nou, as de Heere wil en wij leven, 't veurnemen hebt om zoo vol as toekem wonsdag mette stoomboote hen Zwol te varen, zoo dawwe 'n dag eerder thoes denkt te wezen, as 'k lestens an 'e kappraol hebbe schreven.

Veur dij wi 'k 't wal weten,¹⁰¹⁴ da 'k miseraobel wenstig zin en da 'k vandage nog in 'e Plantaozie wal heb kriter¹⁰¹⁵ können, toe 'k daor 'n hane heurde kreien, dee krek zoo kreide as oeze hane, dou wetst wal, den 'k op Hilberts Femme-meuije ziin boeldag miind hebbe veur zeventien stuver. Jonks, Annao, 't is zoo wat te zeggen, as 'n kristenmens zoo wiid weg van zijn iegen volk, kant onder wildvremden mut verkeeren, al heffi 't 'r ook goed van eten en drinken. As 'k wat mimerachtig van aord was, kön 'k 'r wal kwedderig van in 'e hoed worden, dat kön 'k, maor daor hufste nou niet bezörgd veur te wezen. Ik kan dij niet zeggen, hoe verlangend ik zin um al oeze goed en ook oeze volk terug te zien. Zul oeze Tee¹⁰¹⁶ mij wal waer kennen en 'e roobonte vaerse dee 'k zölvers heb optrökken? Kaste ook marken, dat ze zeljammerig nao mij zind? Nou we de reize waer over de zee zult doen, za 'k diin raod wal behartigen, um

1013 Als ik was overleden, had ik dat op de buitenkant van de brief gemeld. helemaal.

1014 wil ik wel woord hebben; erkennen.

1015 krijten, schreien.

1016 de hond.

twee paor hozen te doen, dat za 'k; 't is toch altiid wat trekkerig op 't waoter, dat he 'k de eerste reize al undervunden. Aste 't nog klaor könst speulen, dan mustte mij de wolle dassen, daor 'k in 't winter zundags meê hen 'e kerke gao, ook nog maor sturen mette post over Zwol. Bode Naber wil hom wal tot hen Assen med nemen, dat willi wal. Daor kön 'k op de vuurboot dan ook nog wal genut van hebben; 'n mensche wet toch nooit veuraf wat hom kan overkomen.

Dissen mörgen hewwe in 'n hoes vol schilders west, daor 'k sanderlesten al an Van Bobbel over schreven heb en daor stou¹⁰¹⁷ ook wal wille an züst had hebben, Annao. 't Had niet vol scheeld, of 'k had 'r an 't kloppen raakt mette sepier of bode, dee de wacht over de schilders mut holden en dat 'n verdold körthaorig kereltien was, dee niet liden wol da 'k miin parrepluum in 'e hand hiel, dee 'k um 'e regen van oeze kastelein leend hadde. 'k Zei hom wal da 'k med in 'e regering zat en ook al olderlink west hadde en datti mij niet veur 'n schelm of goudief hiefde an te zien en da 'k dee parrepluum van oeze kastelein leend hadde, maor 't hiepl niks en 'k mus ziin zin wal doen, dat mus 'k. Ie könt toch nooit niet weten, of 'r niet maer nog achter schoelde en as zo 'n onënd van 'n kereltien 't ies in 'e kop kreeg, um 't in e krante te laoten drukken, dan zo 'k mij jao schaomen mutten veur alle menschen en wel wet, wat z' in Assen wal over mij zult denken.

T'aovend bewwe 't veurnemen om nog ies veur 't lest hen 'e kermiedie te gaon, as 'r gien verhindring komp. Jan met 'e broene rok hef mij zegd, dat was zoo wat 'n gewoonte bij alle vremde reizigers, dazze dat deên. k Wet niet krek maer, hoe hi 't nuemde, maor daor kwam zoo wat van afscheid in veur. Of de speullue nou meschien 'n toespraake tot oes wilt holden,¹⁰¹⁸ omdawwe nou gaauw waer oet Amsterdam gaot, dat wet ik niet. As 'k 'r maor niet bij hief te kriten, dan zal 't nog wal gaon. Veur 'e sekurigheid za 'k maor twee buutsdoeken¹⁰¹⁹ 'r med hen nemen en wij zult de speulders dan wis ook wal mutten

1017 daar als jij.

1018 humor, en onbenul.

1019 zakdoeken.

trakteeren.¹⁰²⁰ Nou, as ‘t wezen mut, dan kan ‘t niet aans. Deze jonks zind dik en vet en hebt mij zegd, dazze toekem¹⁰²¹ mei wal ies waer hen Amsterdam wilt.

Smangs he ‘k ‘r nog wal ies bekommring over, dawwe bij oes niet waer zult kunnen wennen. Nou, ‘t is ook wat te zeggen, um in zo ‘n stad as Amsterdam nederig te bliven, dat kan ‘k an mij zölvers wal ies bespeuren.

Doe de groetnis an oeze Aorend en datti veural veur de broene meer¹⁰²² zörg draogt en datti van ‘e lipser¹⁰²³ eêrpel ‘n schat¹⁰²⁴ land maer as ‘t vorige jaor mut poten, en zeg an ‘e kappraol, dawwe de historie van Malbroek¹⁰²⁵ niet könt te koop krigen, maor da ‘k hom toch ‘n boekien van Goliath en David koft heb, daor hi wal wil an zal hebben. Nou kan ‘k niet langer letten daorum zeg ‘k nou maor met de salmist van Sela!¹⁰²⁶ Zörg dat vrijdagaovend miin klompen bij ‘t vuur staot, want ik denk da ‘k wal kolde voeten oppe zee zal krigen, dat denk ‘k. De groetnis met miin hand.

Diin goeje vrund

Berend ***

1020 als in ons dorp alhier.

1021 in de toekomst.

1022 bruine merrie.

1023 aardappelras. Wellicht geteeld in/bij Zipser berg in Beieren. Of gerelateerd aan: Zipserduitsers of Zipsers zijn een duitstalige etnische groep die zich ontwikkelde in het voormalige Hongaarse comitaat Szepes, in het tegenwoordige Slowakije. De meeste van de kolonisten kwamen uit Centraal-Duitsland en Silezië aan het begin van de 13e eeuw

En uit *Geïllustreerde encyclopædie* 1881 delpher.nl het volgende: Het comitaat ontleent zijn naam aan het thans vervallen Zipser slot. Tegenover dit laatste verheft zich op een andere berg het Lipser Kapittel, bestaande uit een oude hoofdkerk, het bisschoppelijk paleis, het seminarium en de woningen van de domheeren.

1024 De schat is een oud-Nederlandse oppervlaktemaat die werd gebruikt in Noord-Drenthe.. Eén schat komt overeen met 625 m². Daarnaast komt er het mud en het mudde gezaai voor. Het Noord-Drentse mud is 2500 m² en het Drentse mudde gezaai is 4 schepel gezaai en is 3332 m². Een mud is een volumemaat (ca. 100 liter). Als oppervlaktemaat: zoveel land kon met een mud worden ingezaaid.

1025 *De drie kemmaantjes. Waar in te vinden zyn de aldernieuwste liederen* 1783 delpher.nl. Ook eerder in dit boek bij de terechtstelling. Ook bij dbnl.nl

1026 sela is een aanwijzing bij de psalmtekst en niet een onderdeel van de psalmtekst

Leidsche plein

Afscheidsbezoek aan den Hollandschen Schouwburg, waarbij wij wederom iets of wat van betgeen men geleerdheid noemt te luchten hangen, ofschoon het natuurlijk niets dan geleende veeren zijn.¹⁰²⁷ Oom restaureert zich aan een beafstickeje bij Aaltje in de Nes en doet op den Dam reeds eenige koopjes voor de reis. De spoken in de groote steden.

In de hoop van nu op een degelijker stuk vergast te worden, begaven wij ons weder, zoo als volgens den boverstaanden brief ons voornemen en onze afspraak was, naar 't Leidsche plein, en kwamen eerst op onze plaatsen, toen 't gordijn reeds was opgehaald. Een vriendelijk *habitué*¹⁰²⁸ van den schouwburg reikte ons zijn tooneelbriefje over en wij bemerkten daaruit, dat al weder eene vrucht van vreemden bodem ten tooneele gevoerd werd. Een nieuw bewijs voor 't geen Bilderdijk, reeds in de laatste helft der vorige eeuw, zoo bitter en bijtend verklaarde: "Ons tooneel moet tot een schandkraam voor allerlei vreemde vodden dienen."¹⁰²⁹

Het waren de *Gedenkschriften van Robin*,¹⁰³⁰ blijspel in

1027 zonder bronvermelding.

1028 vaste bezoeker.

1029 Allerellendigst is het Vak onze Rederijker- of Rhetoryker-spelen. Maar men moet daarom niet gelooven dat zy altijd zoo zeer verwerpelijk in de uitvoering zijn, als hier uit zou kunnen afgeleid worden. Doch men begrijpt licht, dat zy niets van het Treurspel hadden. Ernstig, waren zy onlijdelijk; daar zy in een soort van klucht vielen, toonden zy somtijds meer geest en fijnheid van verstand, dan in alle de zoogenoemde Blijspelen van Langendijk te vinden is, waar meê men (tot schande onze Natie) het Tooneel nog onteert. Maar waarom niet, daar het toch tot een schandkraam voor allerlei vreemde vodden moet dienen?

Treurspelen. Deel 2. Kormak. Het treurspel (1836)–Willem Bilderdijk. dbnl.org

Instemming met Bilderdijk in: *De Tooneelkijker* Jan Gravenweert 1816 Delpher.nl

1030 *Tooneel-almanak voor het jaar 1843* 1843 Delpher.nl Hr. G van Beek, vrij naar het Fransch.

drie bedrijven, die men bezig was te vertoonen. De heer Peters vervulde de rol van den held van 't stuk zelf; mevrouw Engelman,¹⁰³¹ bij ongesteldheid van mevrouw Roobol, die van de baronnes de Ronquerolles. Wat wij ten aanzien van mevrouw Kamphuijzen in de rol van lady Welton (*)[(*) Zie I, bl. 266.] als berispelijk aanmerkten, was ook op mevrouw Engelman toepasselijk, namelijk 't overdrevene, waaraan zij zich schuldig maakte in haar spel en waardoor zij, voor ons althans, alle begoocheling bedierf.

Mevrouw Naretkoning daarentegen, "even groot in 't blijspel als in 't tragische," (zoo als de een of ander harer lofredenaars van haar gezegd heeft,) nam ons geheel voor zich in; evenzoo Peters, die zijne rol geheel meester was. Wij leggen hetzelfde getuigenis af van al 't overige spelend personeel, met ééne kleine aanmerking op 't debuut van den heer Breede, die als Jean Gauthier, vooral in 't beslissend oogenblik van de oplossing des geheims, zijne stem allervervaarlijkst verhief, alsof hij een schouwburglokaal van dubbele ruimte moest doorspreken. Het was een alleronnatuurlijkst "neen!" dat hij telkens uitsprak, op den aandrang om het geheim, dat hij bewaarde, te verraden. Nooit gewis heeft, in de oude zoo min als in de nieuwe wereld, een metselaar op dien toon gesproken!

Toen het gordijn weder gevallen was, daverde het in den Engelenbak van toejuichingen. 't Erentfeste, bonte personeel aldaar weerde zich met handen en voeten; levendige bravo's klonken er tusschenbeide en de eenparige kreet: Peters! Peters! was onder dit getrappel en getrommel nu en dan hoorbaar. Niet eerder liet de onstuimige vergadering af, dan nadat het gordijn weder was opgehaald, de heer Peters van achter de coulisses te voorschijn trad, op den voorgrond verscheen en zich boog voor de hulde der daardoor nog luidruchtiger bravo-roepers. Toen was de Engelenbak bevredigd en geraakte hij in opstand om zich gedurende de pause te ververschen. Naast ons zat een burgermanneke met *equivoque*¹⁰³² uiterlijk, die aan zijne ega verzekerde, dat Peters "dubbel en dwars goed" gespeeld had,

1031 omstreeks: *Algemeen Handelsblad* 14-09-1846 Delpher.nl

1032 gelijkend.

eene loftuiting die zeker niet van de minsten was. Oom vond, dat hij “miseraobel knap ziin dingies daon had,” en dit moest ook zoo wat eene lofspraak verbeelden.

Wij besteedden de pause, die nog al vrij lang duurde, om van naderbij kennis te maken met de bovenste schouwburg-étage. De Engelenbak toch levert altijd een rijk veld tot studie van ‘t Nederlandsche volksleven. Het is het ongelijksoortigste personeel, dat met opzet niet bonter bij elkander gezocht kan worden. Wel wonder, dat men tot hiertoe nog van geen slagtoffers hoorde, daar gevallen. Immers, wie zou daarvoor niet bevreesd zijn, als hij ziet hoe de opééngepakte massa zich verdringt en samenperst tegen de ballustrade, die er om geplaatst is? Men huldigt daarboven het beginsel van vrijheid, gelijkheid en broederschap, zoo als geen heethoofdig *montagnard*¹⁰³³ of socialist het ooit beter zou kunnen wenschen. *Frère compagnon*¹⁰³⁴ onder elkander, is men er onbescheiden tot brutaliteit toe jegens anderen, die bij ongeluk daar ter plaatse verdwalen. Jong en oud zit daar door en op elkander gepakt, alsof alle verschil van kunne en leeftijd was opgeheven. Ieder heeft zijne eigene restauratie bij zich. De “Stads-Jantjes” reiken elkander, kreuz-fideel, de snapsflesch toe om zich te verfrisschen.

Dat oude vischwijf haalt daar juist een ris¹⁰³⁵ gedroogde bot, alias scharretjes, onder hare rokken weg. Gene Israëliet vulde, eer hij ten schouwburg ging, zijn zakdoek met chinaasappelen. Die sjouwer daar, met zijn ruige muts en in zijn rood baaijen borstrok, die u straks voor eenige centen een kaartje wou verschagcheren, kraakt walnoten en laat de doppen vallen, zonder ze na te zien.

Die kleine bengel, die door den stadsgiender vooral op ‘t oog wordt gehouden, zuigt of knabbelt — wij weten ‘t niet juist

1033 Montagnards [Frankrijk] - De Montagnards waren de links-radicale politici in de Wetgevende Vergadering en de Nationale Conventie. Ze hadden grote invloed tijdens en na de Franse Revolutie. De betekenis van de naam “montagnards” heeft te maken met hun plaats in de vergaderzaal op verhoogde banken, als het ware tegen de helling van een berg.

1034 broeders.

1035 aaneengeregen, als bijv. uien. Het loof in een vlecht gebonden.

op een stuk koek, terwijl hij met de handen tegen de leuning trommelt en onophoudelijk uitkraait: “Peters terug – terug Peters!” – kreten, gevarieerd door een benaauwd geluid, dat hij laat hooren, wanneer een paar schippersknechten achter hem ongevraagd tegen hem aanleunen en hem de keel tegen de leuning drukken, zoodat de oogen hem soms verdraaid in ‘t hoofd staan. Gelukkig, dat de fijnere reukzenuwen van ‘t balcon en ‘t parterre ‘t rooken van sigaar en pijp verbieden. Ge zoudt hier anders stikken van benaauwdheid; want er is nu reeds bitter weinig noodig om in deze bedorven atmosfeer aan ‘t zieltogen te geraken. Dit wijs verbod is reeds door Vondel voorgeschreven in ‘t volgende quatrain, dat boven den ingang van den vorigen schouwburg op de Keizersgracht stond:

Geen kint den Schouburg lastigh zy!
Toebak pijp, bierkan, snoepery,
Nogh geenerly baldadigheid.
Wie anders doet, wort uitgeleit!¹⁰³⁶

Nu werd het ballet de *Schoone slaapster in ‘t bosch*¹⁰³⁷ opgevoerd, eene zamenflansing van allerlei buitensporigheden, maar waarin, ten aanzien van dans en decoratiën, balletmeester en decorateur beide op ‘t schoonst hadden gewedijverd om de zinnen te boeijen. De *pas de deux* onder anderen en de *cachuca* werden door den heer en mevrouw Carolina Rousset allerbevalligst en levendigst uitgevoerd. Aan de stilte, die er in die oogenblikken in alle loges en tot zelfs in den Engelenbak heerschte, bespeurden wij genoeg, dat die beide kunstenaars met bijzondere ingenomenheid werden gadeslagen.

Trouwens, zóó is tegenwoordig de smaak van ‘t publiek, dat men de vaardigheid en gezwindheid in ‘t buigen van zijne onderste ligchaamsledematen als het hoogste van alle kunst meent te moeten schatten. Gaarne hechten wij ons zegel aan eenige opmerkingen betreffende dit punt, die wij

1036 Besproken in: *Geschiedenis der Nederlandsche letterkunde 1* 1906-1912 Delpher.nl

1037 Eerder in dit boek bij “Een mof weet niets.”

ergens¹⁰³⁸ lazen en hier inlasschen: “De stand van danseres en zangeres is, zoo als men weet, in onze dagen op verre na de voordeeligste; want zij, die in dit vak uitmunten, kunnen, indien zij ten minste haar geld niet terstond weder verkwisten, in eene korte reeks van jaren, niet alleen honderdduizenden, maar zelfs millioenen overgaren, zoo als door het voorbeeld van eene Catalani, Elsner, Taglioni en anderen bewezen wordt. De rijkste diadeem en de schoonste voortbrengselen van Cashmir zijn naauwelijks meer toereikend om eenen fraai gedanst pas en eene goed gezongene aria te beloonen. Het regent keizerlijke en koninklijke geschenken op de springsters en *roulade*zangsters, terwijl mannen, die zich de hoogste verdiensten bij het mensdom hebben verworven, naauwelijks opgemerkt, veel minder naar waarde beloond worden.

De verkwistende mildheid, die men thans overal jegens plankennotabiliteiten aan den dag legt, de matelooze huldigen, die zelfs de trotsche transatlantische republieken aan danseressen betoonen strekt onzen tijd niet tot groote eer, en men zou over dit onderwerp aanmerkingen kunnen maken, die welligt niet iedereen bevallen zouden.”

Op ons echter had het ballet, niettegenstaande al de onberispelijke zwaaijingen en zwenkingen van den heer en mevrouw Rousset een slaapwekkenden invloed en wij stemmen op verre na niet in met den lof, dien men er van alle kanten over uitgebazuind heeft. Het is te gerekt; het vermoeit, het overspant, het vermoordt de aandacht. Een zingenot van dien aard moet bij druppels, gelijk de opium, worden gebruikt, zoo eene radikale afschaffing niet nog vrij wat verkieselijker en raadzamer was. Vier bedrijven zijn te veel voor een ballet. Oom ontwaakte uit een zoeten dut, toen de vertooning geeindigd was, geeuwde en stond, in zich zelve pruttelende, op: “da ‘s veur de leste reize!”

1038 *Het lees kabinet; mengelwerk tot gezellig onderhoud voor beschaafde kringen*, 1844, 01-01-1844 delpher.nl UIT HET REISJOURNAAL VAN EEN DUITSCHEN NATUURKUNDIGE. In: *Het Oosten en het Westen* Carl von Hailbronner 1842 delpher.nl

En nu ons oordeel over het tooneel! De vraag is of het voldoet aan deszelfs oogmerk. Is het een nationaal tooneel?: Ja, in zoo verre men er Hollandsch spreekt en de acteurs geboren Hollanders zijn. Maar het repertoire, neen! Want, voor driekwart bestaat het uit navolgingen en vertalingen, waarin situaties voorkomen en eene taal gevoerd wordt, die met onze zeden en volksaard harmoniëren als de manieren van een Engelsch gentleman met die van een Kaffer of Hottentot. Het hinkt aan dit euvel niet eerst sedert heden of gisteren. Tollens zong reeds voor verscheidene jaren:

De droeve Melpomeen ontzet van rang en eer,
Spreekt nog de gulden taal van Vondels eeuw niet meer;
Nog moet haar dolk en kroon de gunst van vreemden
vragen,
Nog in haar vorstlijk wee 't geleende rouwfloers dragen;
Nog blijft haar stem verslaafd aan de afgesloofde wijs
En Amstels schouwburg nog de schouwburg van Parijs¹⁰³⁹

Is het een nationaal tooneel, wanneer bij 't opvoeren van vaderlandsche voortbrengselen de loges en 't balcon ledig worden gevonden, terwijl de gedrochtelijkste compilatiën eener nieuwe buitenlandsche school, wier grondbeginselen op zedelijkheid noch godsdienst gebouwd zijn, toeschouwers uit de eerste standen lokken? Hoe zeer is de Amsterdamsche schouwburg van zijn oorspronkelijke bestemming verbasterd! “De Amsterdamsche akademie,” schrijft Loosjes ergens in zijn Maurits Lijnslager,¹⁰⁴⁰ “strekte niet, zoo als de schouwburgen in Italie, om door dartele dansen en schandelijke potsen¹⁰⁴¹ de aanschouwers te vermaken, neen zij is aangelegd, voornamelijk om de vaderlandsche dichtkunst te bevorderen,” zoodat men

1039 Fragment. Meer in: *Vaderlandsche letter-oefeningen, of tijdschrift van kunsten en wetenschappen, waarin de boeken en schriften, die dagelijks in ons vaderland en elders uitkomen, oordeelkundig tevens en vrijmoedig verhandeld worden: benevens mengelwerk, tot fraaije letteren, kunsten en wetenschappen, betrekkelijk* 1830 Delpher.nl

1040 *Oud-vaderlandsche zeden, of Schets der levens van Maurits Lijnslager en Hillegonda Buisman* Adrian Pietersz Loosjes 1816 Delpher.nl

1041 grappen.

er, in de 17de eeuw, meest tooneelstukken vertoonde, “die ter eer en gedachtenis” moesten strekken van onze voorvaders, en verhevene gevoelens van vrijheid en vaderlandsliefde opwekken.” Daaraan zou men den hedendaagschen schouwburg bezwaarlijk meer herkennen.

Hoewel de stelling eenigzins naar overdrijving zweemt, dat de opvoeding van den burger, de vorming van zijn verstand en hart, de beschaving van zijne zeden, in de scholen aanvankelijk begonnen, voortgezet wordt in den schouwburg, zoo is ze toch niet geheel van waarheid ontbloot, ook in weerwil van ‘t geen een vinnig kritikus dienaangaande gezegd heeft: “een school voor de zeden dat wil zeggen: het lijden van vorsten en vorstinnen, wier toestand de helft van ‘t publiek niet begrijpt, waarmee de andere helft niet langer sympathiseren kan.”¹⁰⁴²

Het is ook waar, dat de mensch op ‘t tooneel door levende voorbeelden gestaafd ziet, wat zede- en godsdienstleer hem als goed of kwaad doet kennen, dat hij daar deugd en ondeugd, geluk en ellende, wijsheid en dwaasheid in het helderst licht geplaatst ziet, — dat daar wanbedrijven worden onthuld en bestraft, die de arm der wet niet kan bereiken, dat daar de laster, de verleiding der onschuld, de dwingelandij der magtigen, de geweldenarijen der eerezucht ontmaskerd en naar verdienste gekastijd worden, dat daar de onschuld wordt gewroken.

Maar bereikt men dit oogmerk, wanneer men niet aarzelt een Aballino, Robert en Julius van Sassen uit de voddemand der vergetelheid op te schommelen, om er een publiek als het Amsterdamsche op te vergasten? Bereikt men het, door Aballino te laten razen en tieren en zich de longen heesch schreeuwen (indien ‘t den Amsterdamschen schouwburg eens het talent van Peters kostte!), en is de donderende toejuiching, die er uit den Engelenbak over opgaat, een bewijs dat men eene schrede gewonnen heeft in de vorming en beschaving des publieks? Verdient een tooneelstuk daarom alleen en onvoorwaardelijk lof, omdat een aantal toeschouwers zoo als in de bovenste galerij huisvest, er zijne onverdeelde toejuiching aan verleent? Moet men dat vonnis als maatstaf aannemen bij

1042 in *Albert van E.J. Potgieter. Schetsen en verhalen* 1876 Delpher.nl

‘t opmaken van zijn repertoire? Verdient dat zamenflansel van alle elementen uit het volk de onderscheiding, dat men zich van zijne kritiek als rigtsnoer bedient in de keuze zijner stukken? Dan zal er nooit weder eene eeuw van Vondel en hoort over Amstels schouwburg opgaan. De ruwste straattaal, de ergerlijkste vischmarkt-scènes, het volksleven der Jordaan, tooneelen uit die dagen, toen ‘t vuistregt nog ongestraft mogt uitgeoefend worden, bebloede koppen, blaauwe oogen, plukhaiderijen en kijvaadjes van de ergste soort, vloeken en scheldwoorden – ziedaar wat alsdan inheemsch zijn zal op een schouwburg, ter aanbidding van

der kunsten God¹⁰⁴³

opgerigt, geopend en eene leerschool te zijn des volks. Wij gaan slechts met onze eigene ervaring te werk. Tweemalen woonden wij in den Hollandschen schouwburg eene voorstelling bij. En wanneer werden er toejuichingen gehoord? – Als er eene daad van geweld gepleegd of een woord van kracht werd gesproken, – als de onbeschaafde, ongepolijste, ruwe natuur uit de achterbuurt, uit kotten en kuffen,¹⁰⁴⁴ door het gewaad der kunst kwam te gluren. Dat vond bijval, dāt was fraai, dāt werd met bravo’s en handgeklap toegejuicht, tot ergernis voor allen, wie door vorming en opleiding behagen vonden in iets fijners en beschaafders. Die bravo-schreeuwers huisden boven, ’t naast aan de wolken, ‘t keurigst (zoudt ge daarom meenen) in hunne eischen ten aanzien van kunstsmaak en kunstgenot.

Het was de Engelenbak, die alles overschreeuwde. *Vox populi* hier, bij alle santen en santinnen,¹⁰⁴⁵ toch geen *Vox dei* verklaard! Of men moet gaaf toestemmen, dat de Aballino’s, de Juliussen van Sassen, de Gonzales (in Van der Hoops Horoscoop), vormbeelden zijn voor den Nederlander. Men

1043 *Brieven van Bato en Gruno over Gods heiligheid en liefde* 1845 Delpher. nl

1044 kuf1* [slechte kroeg] {1613} nederduits küffe, behoort bij kub(be) [visfuk] en middelnederlands cof(fe) [stal, schuur] (vgl. kof, kubbing). etymologiebank.nl. Ook: bordeel. (Mee in de koffer duiken?)

1045 heiligen (m/v). Stem des volks, niet de stem van god.

moet alsdan toestemmen, dat men, om edelmoedig te worden, om een beschermer der onschuld en een ijveraar voor de deugd te zijn, zich eerst in 't pak des Napolitaanschen bandiets of van den Venetiaanschen bravo behoort te steken. En wee dan uwe veiligheid, voorstanders van Zschokkes¹⁰⁴⁶ en Schiller buitensporigheden!

Niet altijd echter gaat de directie te rade met den Engelenbak. Immers is 't niet vermoedelijk dat deze een toestemmend votum uitbragt, om Wiselius¹⁰⁴⁷ meesterstukken, Voltaire's *Meropé*, Van den Bergh's¹⁰⁴⁸ *Neven en Jamaar*, de *Preciosa*

1046 Diverse publicaties van Heinrich Zschokke bij dbnl.org

Diverse werken via delpher.nl Hij is auteur van Aballino.

1047 Wiselius, Samuel Iperuszoon -, 1769-1845, begaafde leerling van rector van Ommeren, daarna van Wyttenbach; studeerde ook te Franeker en Leiden en deed een reis door Duitsland. Schreef als student anakreontische Minnedichten. Was een revolutionnaire volgeling van Montesquieu en Rousseau. In 1795 was hij lid van het 'Comité revolutionair.' Zijn vriend, de agent Van Kooten, benoemde hem 1798 als een der directeuren van de Schouwburg. Ook werd hij lid van het Oostindisch Comité, doch in 1804 niet herkozen. Maar hij bleef trouw aan zijn beginsel en wilde niets te maken hebben met koning Lodewijk Bonaparte. Hij vestigde zich 1807 op een buitentje Weltevrede bij Utrecht, al hield hij als koopman zijn zaak te Amsterdam. In 1813 werkte hij mee aan het herstel van Oranje als de wil van het volk; hij werd directeur van politie te Amsterdam. Toen hij de uitnodiging kreeg om dienst te doen voor koning Lodewijk en toen hij zag dat zoveel oud-Patriotten de huik naar de wind hingen, liep hem de gal over. Zijn gedicht Roem is in de geest van De Hollandsche Natie, doch Wiselius waagde zich niet aan de uitgave; hij las het alleen maar voor in 'Felix Meritis' en in 'De Bataafsche Maatschappij.' Verder verweerde hij zich tegen Helmers' Lijkzang op het Graf van Nederland; hij kwam op voor de Patriotten. Eens met Helmers blijkt hij in zijn gedicht op Bonapartes Intogt binnen Amsterdam, dat ook al voorlopig niet uitgegeven werd. Bij de val van Napoleon kwam Wiselius met zijn Berijmde Vertaling van het 14e hoofdstuk van Jesaia.

Van betekenis was Wiselius alleen voor het drama. Hij is de voornaamste beoefenaar van het nieuw-klassiek treurspel. Hij begon met Walwais en Adelheid, 1812, toneelspel in proza, dat de tijd van Gustaaf Adolf behandelt. Maar hij keerde dadelijk tot de klassieken terug: Adel en Mathilda, 1815 (derde Kruistocht); Aernoud van Egmond, 1819; de handeling staat meer op de voorgrond dan het tragische; De Dood van Karel, kroonprins van Spanje, 1820. Zijn Leven beschreven door zijn schoonzoon P. v. Limburg Brouwer, 1846. *Letterkundig woordenboek voor Noord en Zuid* (1952)–K. ter Laan. dbnl.org

1048 Bergh, P.T. Helvetius van den -, 1799-1873, trad 1837 op met De Neven, ons laatste oorspronkelijke blijspel in verzen. Grote opgang. In 1841 kwam het blijspel De Nichten, 5 bedrijven in proza. Dit is gevallen, niet omdat het een slecht stuk was, maar omdat er een schijnvrome juffrouw en een onbeschaafde luitenant in voorkomen. Zo kreeg de schrijver de officieren en de vromen tegen zich. Ook de nieuwigheid je en jij gaf aanstoot, zelfs bij De

en anderen opgevoerd te zien. En wanneer wij bevoegde beoordeelaars hooren verklaren, dat in Van Hemert's *Ontmaskerde Booswicht*,¹⁰⁴⁹ “hoewel een nationale *bonsens*”¹⁰⁵⁰ en eerlijke vrolijke luim 't gemis daarin van het piquante en van de *saillies*¹⁰⁵¹ der Franschen vergoedden, levendigheid van actie, waarheid van dialoog en eenvoudigheid van intrigue tot een schoon en regelmatig geheel zijn vereenigd,” gelooven wij volkomen, dat zij daarin het grondige, gewikte en regtvaardige oordeel uitspraken van allen wie waarlijk gevoel hebben voor en kennis van ware kunst. Besluiten zij daarna hunne kritiek met de voor den auteur ontmoedigende uitspraak, dat de eerste vertooning weinig bijval had gevonden, dan verwedden wij honderd tegen een, dat daarvan de schuld weder aan den Engelenbak moet worden te laste gelegd.

Wij zien er ook geenszins de noodzakelijkheid van in, dat deze laatste in de keus van 't repertoire zijn voor of tegen doe gelden, dat “de vaderlandsche kunst,” zoo als Albert¹⁰⁵² in zijne scherpe kritiek het noemde, “beheerscht worde door den vaderlandschen engelenbak.” Dan zou er ten leste geen ander uitweg zijn te kiezen, dan Jan Klaassen met zijne marionetten in zijn regt te herstellen en hem den staf der heerschappij te laten zwaaijen op Amsterdam's nationaal tooneel.

“Vondel's geest leeft niet meer in het volk.” Harde uitspraak van een vaderlander, in wiens mond ze geen magtspreuk

Gids. Er verscheen een schotschrift, vol onbeschoftheden. Van den Bergh antwoordde in 1842 met een Gesprek over de Nichten; hij betuigde dat hij noch personen, noch een stand heeft willen kwetsen. Maar hij besloot ook, geen blijspel meer te laten drukken of spelen. Bakhuizen leverde in de Gids van 1842 een ernstige kritiek op De Nichten. Van den Bergh gaf 1853 nog een bundel Proza en Poëzij uit; daarbij de tijdzange Jan de Droomer en Achttienhonderdachtenveertig.

Proefschrift over Helvetius v.d. Bergh van A.C. v. Waveren, 1925.

Letterkundig woordenboek voor Noord en Zuid(1952)–K. ter Laan. dbnl.org 1049 *De booswicht ontmaskerd, of Het verdubbelde kapitaal* Cornelis Karel van Hemert 1840 delpher.nl

1050 gezond verstand. bon sens. (Fr.)

1051 saillie [uitsteeksel aan gevel] {salie [uitbouwsel aan een muur] 1228-1349} < frans saillie [aanval, uitsteeksel aan muur], van saillir [aanvallen] < latijn salire [springen, opspringen] (vgl. saillant). etymologiebank.nl Wellicht; stekeligheden.

1052 *Albert* van E.J. Potgieter. Verscheen in afleveringen in *De Gids* in 1841. Via delpher.nl

is. Vandaar dat gij te regt moogt klagen, er bestaat geen nationaal tooneel meer! Er zal er nimmer weer een verrijzen, zo lang het volk nog een zamenlapsel uitmaakt van allerlei elementen. Het is een ijdele waan, als meent, dat het den schouwburg bezoekt, om er zich te laten verbeteren. Daar denkt het niet eens aan. 't Heeft er geen idee van, dat het beterschap noodig heeft. 't 't Komt er alleen om zich eenige uitspanning te verschaffen. Wat Nomsz¹⁰⁵³ voor ruim zeventig jaren schreef, is nog waar: dat

.... het bij ons krielt van Loerissen vol waan,
Die enkel om vermaak in Amstels schouwburg gaan,
Nooit om hun ganzenbrein door denken op te scherpen,
Of om hun driften zich te leeren onderwerpen.¹⁰⁵⁴

Zal het volk van 't tooneel iets meer dan zinnelijk genot hebben, zedelijk of wetenschappelijk voordeel, dan behoort er eene andere opleiding vooraf te gaan; dan moet het vernieuwd zijn van zin en geest en geaardheid. Eerst daarna vangt de taak aan om te beschaven en te polijsten.

1053 Noordnederlands toneelschrijver, dichter en essayist (Amsterdam 25.7.1738-ald. 28.8.1803). Was een produktief toneelschrijver die weliswaar meestal aan de oppervlakte bleef, doch in zijn beste werk goed materiaal voor de spelers leverde en het publiek tot geestdrift wist te brengen. Zijn bewonderde voorbeeld was Voltaire, van wie hij versch. stukken vertaalde, nl. *Amelia* (1772), *Zaïre* (1777), *Het weeskind van China* (1782) en *Semiramis* (1801).

De stof die hij voor zijn dramatische werken koos - ca 50 titels van geschreven en vertaalde werken zijn bekend - is oosters, aan de vaderlandse geschiedenis ontleend of actueel. Hij kwam er in op voor een tolerant en humanistisch deïsme in tegenstelling tot de als machtsmiddel misbruikte traditionele godsdienst (Zoroaster, 1768), verheerlijkte de eigen natie en haar deugden, wees de vorst op zijn plicht jegens het vaderland en verzette zich tegen de nationale gemakzucht (Maria van Lalain, 1778; *De Doggersbankers*, 1781). In de politiek was Nomsz opportunist: nu eens prinsgezind, dan weer patriot. In de jaren na het herstel van Oranje (1787) en voor de omwenteling mochten zijn stukken om politieke redenen niet gespeeld worden. Daarna echter - tot in de 19de eeuw - trokken zij volle zalen. Onlosmakelijk met zijn succes verbonden zijn de namen van de grote acteurs en actrices uit die dagen: Johanna Cornelia Wattier-Ziesenis, Geertruida Hilverdink-Grevelink, Andries Snoek en Ward Bingley.

De Nederlandse en Vlaamse auteurs (1985) - G.J. van Bork, P.J. Verkruijsse. dbnl.org

1054 *Keur van Nederlandsche letteren* 1850 delpher.nl Lang prozagedicht.

Er is echter nog één enkel sprankje van Vondel's ingedommelden geest aan de Amstel boorden overig gebleven. Gij raadt het, dat wij 't oog hebben op de jaarlijksche vertooning van den *Gijsbrecht van Aemstel*, in de week van Kersmis. De gezetheid van den Amsterdammer op dit meesterstuk heeft een egoïstisch beginsel tot grondslag, en het is de vraag, of hetzelfde treurspel zich tot nu toe zoo onafgebroken zou staande gehouden hebben, indien het iets anders dan eene bestorming van Amsterdam tot onderwerp had. Men kan de jaarlijksche opvoering er van toch niet als eene hulde aan den naam van Vondel beschouwen, of als eene proeve van erkentelijkheid jegens den grooten dichter. Indien bij geval eens een heel onbeduidend *petit-maitre*¹⁰⁵⁵ een treurspel had zamengeflanst, dat anders zelfs op geen mijlen na in Gijsbrechts schaduw geplaatst kon worden, – maar 't ware slechts Amsterdamsch van inhoud en stof, – 't zou dan te bezien staan, of het niet even zoowel telken jare in de tooneelberigten van 't *Handelsblad* en elders paradeerde, als thans dat van Vondel. Ware 't Amsterdamsch publiek even regtvaardig jegens andere voortbrengselen van dien meester! Ware 't ook jegens die van meer onzer verdienstelijke tooneeldichters! Maar er is helaas! geen ondankbaarder arbeid dan die voor 't tooneel. Wat heeft Langendijk er van ingeooft? Eerst in zijn zesenzestigste jaar ontving hij in den post van stadsgeschiedschrijver een zorgeloos bestaan. – Wat Nomsz? Openhartig verklaart hij van zich zelve:

Dat geen Meceen hem ooit één nachtkars heeft betaald!¹⁰⁵⁶

en na een leven van gebrek, kommer en ontbering stierf hij – in een gasthuis!! – Wat Barbaz?¹⁰⁵⁷ om nu niet meer namen te noemen.

¹⁰⁵⁵ jongentje.

¹⁰⁵⁶ *Proeve eener geschiedenis der Nederduitsche dichtkunde* 1810 delpher.nl

¹⁰⁵⁷ Barbaz. Schreef herdenkingsrede over Andries Snoek. Barbaz, Abraham Louis -, 1770-1833, boekhouder. Schreef 1795 het blijspel *De Gelykheid*. Hij was de mentor van Tollens bij diens eerste optreden. Begon

Liever zich zelf behelpende dan zijne bekrompene omstandigheden aan goede bekenden bloot te leggen, heeft hij door al te ingespannen arbeid zijne gezondheid ondermijnd en zich zelf een vroegtijdig graf gegraven, zonder dat iemand dergenen, wie hij door zijn wenigerlei dichtwerk soms verlustigt had, er aan dacht hem uit zijn kommervol leven te helpen.

En ook in onze dagen – welke aanmoediging valt den schrijvers ten deel, die hunne talenten aanwenden om het vaderlandsch tooneel te helpen in stand houden? Zoo de Hollandsche schouwburg eenige verplichting heeft aan sommige nog levende dichters, dan voorzeker heeft ze die aan Jacob van Lennep,¹⁰⁵⁸ en wat is het loon voor al zijn arbeid? Eene

zelf met fabelen in de Dichterlijke Handschriften. Schreef sedert 1806 Amstels Schouwtooneel, weekblad met toneelcritiek. Van dat jaar ook La Campagne des trois Empereurs, lofdicht op Napoleon. Toneelschrijver: de treurspelen op rijm, de 'toneelspelen' in proza. In 1826 dichtte hij het treurspel Willem van Nassau, naar het F. van Arnault. *Letterkundig woordenboek voor Noord en Zuid*(1952)–K. ter Laan dbnl.org

1058 Nederlands prozaschrijver en dichter (Amsterdam 24.3.1802 – Oosterbeek 25.8.1868). Jacob is de zoon van David Jacob van Lennep. Hij studeerde rechten in Amsterdam en Leiden en vestigde zich in Amsterdam in 1829 als rijksadvocaat. Van 1853 tot 1859 was hij conservatief lid van het parlement.

Tijdens Van Lenneps studententijd stond hij onder invloed van I. da Costa en was hij sympathisant van het Réveil. In die tijd vertaalde hij La grâce van Louis Racine onder de titel De genade (1827). Van 1828 tot 1829 redigeerde hij samen met Adriaan van der Hoop het kritische weekblad De Nederlandsche Mercurius. Na zijn vestiging in Amsterdam nam zijn belangstelling voor het Réveil af en werd hij vrijzinniger. Ook zijn bewondering voor Byron, die hij navolgde in de dichterlijke vertelling 'Het Huis te Leede' (later opgenomen in Nederlandsche legenden in rijm gebracht, 1828-1847), was van voorbijgaande aard. Vanaf 1832 werd hij vrijmetselaar.

Onder invloed van zijn vaders voordracht over Het belangrijke van Hollands grond en oudheden voor gevoel en verbeelding (1827) schreef hij zijn eerste historische roman De pleegzoon (1833). Daarna volgden een roman over de graventijd met De roos van Dekama (1836) en novellenbundels over historische onderwerpen onder de titel Onze voorouders in verschillende taferelen geschetst (1838-1844). Het leverde hem het predikaat van de 'Nederlandse Scott' op. Van De roos van Dekama verscheen in 2003 een uitgave in de reeks klassieken uit de Nederlandse literatuur, de Delta-reeks. Zijn meest populaire historische roman werd De lotgevallen van Ferdinand Huyck (2 dln, 1840), een avonturenroman die speelt rond 1720. Het boek werd vele malen herdrukt, tot ver in de twintigste eeuw. De laatste historische roman die Van Lennep schreef was Elizabeth Musch (3 dln, 1850-1851). Daarna volgde nog de omvangrijke zedenroman De lotgevallen van Klaasje Zevenster (5 dln, 1865-1866). Van Lennep kreeg op deze roman nogal wat kritiek, omdat hij naar toenmalige normen onzedelijke situaties

vrije plaats in 't balcon! Eene gunst, die hij nog met hand en tand moest vasthouden, opdat ze niet door onverschilligheid verloren ging of door de wijze van aanbidding te duur werd!

Neen, dan zijn de vreemden erkentelijker jegens hunne verdienstelijke letterkundigen! Frankrijks koning gaf er, nog voor weinige maanden (1843), een schitterend bewijs van in de vorstelijke ondersteuning aan den talentvollen Ponsard¹⁰⁵⁹ geschonken. Ten opzichte van ons Vaderland is het harde woord van Van Effen¹⁰⁶⁰ een waar woord: *Si quelqu'un dans ce pays a l'esprit beau, c'est tant pis pour lui; les Muses n'ont ici ni feu ni lieu, et le seul stile qui flatte agréablement nos oreilles, c'est celui des lettres de change.*¹⁰⁶¹

Doch zeggen wij met Nomsz:

Aan grootste loon bestaat in niet te zijn beloond;

of, eenige regelen verder, om er een pleister op te leggen

Zoo ging 't eertijds Homeer; bij bedelde in de steden,
En naauwlijks was bij dood, of hij werd aangebeden.
't Gaat heden nog als toen. Hoe vreemd het u ook schijn,
Men acht de kunstnaars meest, wanneer ze niet meer zijn.
De domheid moge een wijl hen in 't vergeetboek stellen,
Hun regter is de tijd, die zal hun roem nooit vellen.¹⁰⁶²

In buitengewone gevallen evenwel werd den tooneeldichters als eerbewijs (!) eene zitplaats toegestaan in den schouwburg,

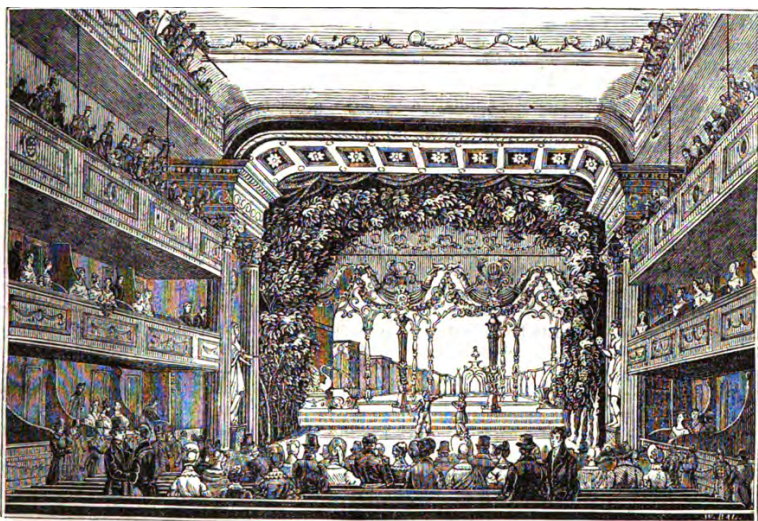
zou hebben beschreven. Van Lennep heeft ook toneel geschreven, zoals het spel in twee bedrijven Het dorp over de grenzen (1831). Enz. *Schrijvers en dichters* (dbnl biografieënproject I)(2003-....)–G.J. van Bork dbnl.org

1059 François Ponsard Fr. tooneeldichter. * 1 Juni 1814 te Vienne (Isère), gest. 7 Juli 1867 te Parijs. P. behoorde tot de zgn. „école du bon sens”, die den strijd aanbod tegen de verregaande Romantische onstuimigheden, en streefde naar meer natuurlijkheid, eenvoud en waarheid.

1060 *Oeuvres diverses. Le misantrope et voyage en Suède* Justus Van Effen 1742 delpher.nl

1061 Als iemand in dit land een goede geest heeft, is dat jammer voor hem; voor de Muzen is hier geen passie of plaats, en de enige stijl die onze oren aangenaam vleit, is die van wisselbrieven (bankwissels).

1062 *Bloemlezing uit de Nederlandsche dichters der achttiende eeuw* Johannes van Vloten 1871 delpher.nl

STADS SCHOUWBURG.

die met de letter E was geteekend. Zij bevond zich voor de deur, waardoor men de honden, apen, ezels en paarden, die op 't tooneel moesten verschijnen, naar achter sleepte. Thans (1843) is die vergunning in zoo verre gewijzigd, dat de tooneeldichters tot den vrijen toegang op alle rangen zijn gerechtigd. Een schraller voor een arbeid, die, als hij bij lamplicht en rammelende maag is volwrocht, bij menigeen 's avonds gevaar loopt van door een bevooroordeeld publiek te worden uitgefloten! Of, moet men daarin een loon zien, waarmee men zijn werk betaald rekent; – wel, dan is er tienmaal minder vernederends en beleedigends in den aalmoes, dien gij den blinden bedelaar in den hoed werpt, als hij, op den hoek der straat gezeten, u zijn “om Gods wil!” toekernt.

Waarlijk, niet groot kan het denkbeeld zijn, dat men hierbij van de kiesheid der schouwburgdirectie krijgt, en nog veel minder dat van hare hoogachting voor de kunst! Ze zou roijaler hebben gehandeld, indien ze ook den tooneeldichter onder de verplichting had gelegd, om entrée te betalen, gelijk ieder ander schouwburgbezoeker, indien ze ten minste geen andere belooning, zijner waardig, wist te verzinnen. Er ontbreekt nog dit aan, dat nu voor die gunst van vrij entrée,

als tot een bedankje, de dichter gehouden zij de directie in de pauze op een fijne flesch te tracteren, en – de gelijkenis ware perfect van den conducteur of voerman eener diligence, die den een of ander reizenden jood onderweg een plaatsje nevens zich op den bok vergunt, onder beding van een borrel klare of bitter op de eerste pleisterplaats! En wat moet er de dichter meê gecoëffeerd zijn, dat hij vrij en frank op alle plaatsen mag gaan zitten, zonder dat hij een entréekaart behoeft te vertoonen!

Wat moet hij een hoogen dunk van de verhevenheid zijner roeping opvatten, als men ze zóó laag op prijs toont te stellen, dat een vrije toegang tot alle rangen van de schouwburgzaal reeds eere genoeg wordt geschat, hem aangedaan! Zoo er niet iets anders was, waarin de dichter zijn loon vond, men het hem dan als misdaad aanrekenen, zoo hij in een bui van gramschap al het werken voor 't tooneel naar de maan wenschte en sjouwer werd op een van de steigers of bij de pakhuizen van het entrepotdok? Die bediening levert dan toch altijd wel zoo veel op, dat tehuis vrouw en kinderen niet behoeven weg te kwijnen van gebrek en te verkleumen van koude. Want hoe uitnemend de eer ook zij van vrijen toegang tot alle rangen van den schouwburg, roem is nooit roggebrood, en ook het gezin van een tooneeldichter zijn kinderen van vleesch en bloed, die zich evenmin met hoogdravende loftuizingen in een dagblad-artikel over 't verdienstelijk werk van hunnen vader de oproerige maag tot zwijgen kunnen brengen, als hij-zelf gevaar loopen zal van eene indigestie, wanneer hij slechts op krakende eerlaurieren en den wierook der hulde van 't publiek moet teren.

Er bestaat dus, zult gij zeggen, Lezer! blijkens de jaarlijksche opvoering van den *Gijsbrecht* nog sympathie voor die eeuw, toen het volk tot een nieuw, vrij en zelfstandig leven ontwaakte, en wier loffelijken geest gij uitgestort vindt in Vondel's schoone verzen. Maar hoe rijmt gij dien prijzenswaardigen zin voor 't echte kunstschoon met de geestdrift, waarmee de zaamgevloeiende schare na den *Gijsbrecht van Aemstel* de opvoering der *Bruiloft van Cloris en Roosje* bijwoont, en *Thomas-vaêr* zijn nieuwjaarswensch hoort opdreunen?

Begrijpt ge, hoe ze voor 't onzedelijke dier "Bruiloft" open oor en oog kan hebben, nadat ze Badeloch hartroerend heeft hooren klagen of de rei van Klarissen den lof der huwelijksliefde bezingen, het altijd heerlijke, nooit-overtroffene

Waer wert oprechter trouw?¹⁰⁶³

't Is zeker iets opvallends; maar 't bewijst ook, dat het tooneel nog niet veel heeft uitgewerkt, in zoo verre 't nog geen weerzin heeft kunnen inboezemen in zulke onkiesche voorstellingen, als die Bredero's dagen door de vingers konden doen zien, maar die, nu Bredero en zijn tijd voorbij zijn, toch geen genade meer vinden moesten, ook niet om harer oudheid wille, in de oogen van 't tooneelbestuur.

Een later levend geslacht moge een wensch zien vervuld, die voor ons nog onder de *pia vota*¹⁰⁶⁴ schijnt te moeten blijven behooren, namelijk deze, dat de *Thomas vaêrs* met hunne nieuwjaarswenschen voortaan voor goed onder de ratelwachten en klepperluï worden verbannen! Zoo late men ook aan den vreemdeling die zoogenaamde zangspelen behouden, waarin op ieder bladzijde niets dan wansmaak en onzin heerschen, de kenner en bewonderaar der dichtkunst vergeefs een greintje dichtelijk vernuft zoekt en Fransche lichtzinnigheid de Nederlandsche degelijkheid in een bespottelijk daglicht stelt en Nederlandsche huwelijkstrouw als het toppunt van dwaasheid uitkrijt. De vreemdeling moge die stukken fraai en voortreffelijk noemen, wij, Nederlanders, moesten alle krachten inspannen om ze uit onze tooneelzalen te weren, als hoogst verderfelijk niet alleen voor den goede smaak, maar ook voor den zedelijken zin vooral van 't opkomende geslacht.

Amstel's schouwburg is overigens van oudsher een waardige tempel geweest van Thalia en Melpomene. Zonder al te dichtelijk-vrijgevig te zijn met den toenaam van "groot",

1063 Waer wert oprechter trouw
dan tusschen man en vrouw
Ter werelt ooit gevonden?

Uit de Gijsbrecht. *Dichterlijke werken* Joost van den Vondel 1828 delpher.nl
1064 vrome wens.

kunnen wij eene reeks van mannen en vrouwen opnoemen, die het tooneel tot sieraad verstrekten. Jan Punt,¹⁰⁶⁵ wiens lof door de keurige pen van Simon Stijl¹⁰⁶⁶ is vereeuwigd, zij de

1065 Punt, Jan -, 1711-'79, graveur, sedert 1732 beroemd toneelspeler te Amsterdam; zijn *Leven* geschreven door Simon Styl, 1781. Hij speelde zijn rollen in moderne kledij en kwam daardoor tegenover Corver te staan, zijn beroemdste leerling en later zijn grootste mededinger. Na de brand van 1772 werd Jan Punt directeur te Rotterdam. Hij ging om met kunstenaars, maar ook met de aanzienlijken; hij leefde als een deftig burger, hield zelfs paarden. Hij was lange tijd de grootste van alle spelers, maar hij begon later te reciteren in plaats van te spelen; blijkbaar heeft hij de verzen meer gezongen dan gezegd; er kwam hoe langer hoe meer kritiek. Bij zijn vertrek naar Rotterdam heette het al:

Zyn wezen stond steeds in één plooi,

Zyn hoepelrok zat altijd mooi.

Met styve knieën was zyn marsch,

Zyn tred was altyd even bars.

Daarbij kwam, dat hij zo hard schreeuwde, 'hy loeide in toorn gelyk een Leeuw'. Dit niet bij Styl, die evenals Punt zelf de Frans-klassieke en Romeinse stijl bewonderde. Punt trouwde 1733 met de toneelspeelster Anna Maria de Bruin, † 1744; in 1748 met Anna Maria Chicot, een Franse vrouw, die niet van het toneel hield, † 1771; in 1772 met een dochter van Arend Fokke, Cath. Elizabeth, 1727-'91, toneelspeelster. *Letterkundig woordenboek voor Noord en Zuid*(1952)–K. ter Laan dbnl.org

1066 Noordnederlands prozaschrijver en dichter (Harlingen 25.2.1731-ald. 4.5.1804). Studeerde medicijnen te Franeker en Leiden en vestigde zich als arts in Harlingen. Als enthousiast toneelliefhebber leidde hij een gezelschap in zijn woonplaats en speelde zelf versch. bekende rollen. Op zijn 23ste jaar schreef hij de klucht *De vryer na de kunst en het blijspel Krispyn filozoof*. In 1768 verscheen zijn treurspel *De Mityleners*, waarover hij met de *Vaderlandsche letteroefeningen* in een polemiëk geraakte.

Aanvankelijk was Styl Oranjegezind, maar zijn 'redelijke' verlichtingsideeën deden hem naderhand de patriottische zijde kiezen. Het satirische spel *De torenbouw van het vlek Brikkekiks in het landschap Batrachia* levert zelfs een scherpe kritiek op de Oranjes. In 1795 lid geworden van de *Nationale Vergadering* speelde hij een belangrijke rol in de totstandkoming van de staatsregeling van 1796. Als gematigd federalist wist hij zich echter in 1797 niet te handhaven en woonde sindsdien in zijn geboortestad.

Vanwege zijn voortreffelijk historisch proza wordt Styl in één adem genoemd met Hooft, Brandt en Wagenaar. Zijn *De opkomst en bloei der Vereenigde Nederlanden* (1774), nog in zijn orangistische periode geschreven, werd door de tijdgenoot zeer gewaardeerd en beleefde tot ver in de 19de eeuw herdrukken. De ontwikkelingsgeschiedenis van de republiek wordt hierin op eenvoudige wijze verteld en verklaard. Het werk is evenwel niet vrij van zelfgenoegzaamheid. Bepaalde ideeën, zoals de invloed van klimaat en voedsel op het volkskarakter, ontleende de schrijver aan Montesquieu (o.a. diens *Esprit des lois*).

Voor de *Levensbeschrijving* van eenige voornaame meest Nederlandsche mannen en vrouwen (een werk in tien delen door Styl, Johannes Stinstra e.a.) schreef hij *Het leven van Jan Punt* (1781). [tekst op dbnl.org] Deze bekende toneelspeler wordt hierin met grote sympathie getekend tegen de achtergrond van het classicistische toneel in de Amsterdamse Schouwburg.

eerste op den – katalogus, dien wij er van leveren; want van vroegere tijden reppen wij niet.

Wat de liefde niet al te weeg brengt! aan wat zij niet al ‘t aanzijn schenkt!

Jan Punt werd onder hare vleugelen tot een bekwaam tooneelspeler gevormd. Zijne huisvrouw Anna Maria de Bruin,¹⁰⁶⁷ met wie hij in 1733 in ‘t huwelijk trad, voert het bijvoegelijk naamwoord “beroemd”, en dat teregt, voor haren naam. Door haar werd hem de weg gebaand tot het tooneel en altijd werd hij toegejuicht. In hem en zijn vriend Isac Duim bezat het Amsterdamsch tooneel twee verdienstelijke acteurs. Later trad hij af, om nogmaals later, zoowel aan Rotte als Amstel, zich weder nieuwe lauweren te vergaderen. Niet slechts op ‘t tooneel gevormd, maar ook van nature bezat hij “de grootmoedigheid van een vorst, de schranderheid eens wijsgeers, de deugden eens burgers en niets van een hoveling dan den bevalligen zwier.”

Punt muntte vooral uit in de rol van Achilles, in het aldus genoemde treurspel van Huijdecoper, waaruit wij ons het bekende referein in de alleenspraak herinneren:

Maar zonder eer leeft held Achilles niet.¹⁰⁶⁸

Duim onderscheidde zich vooral in ernstige, verhevene rollen. Eerst in zijn 33e jaar trad hij op, maar van toen tot ongeveer

Styls subjectiviteit en conservatief standpunt inzake de toneelpraktijk bracht hem in een pennestrijd met de acteur Marten Corver, die de moderne richting vertegenwoordigde. *De Nederlandse en Vlaamse auteurs* (1985) – G.J. van Bork, P.J. Verkruijsse dbnl.org

1067 BRUIN (Anna Maria de) (overl. 1744) kwam in 1730 als tooneelspeelster aan den Amsterdamschen Schouwburg. Zij was eene dochter van Jan de Bruin en zijne vrouw Elisabeth, beiden ook tooneelspelers aan den Schouwburg, die in 1737 samen een spelloon van f 4 hadden. Anna Maria was eene der eerste actrices en verdiende f 5 per avond. Zij speelde de titelrol in Jacoba van Beyeren, Chimene in de Cid, Julia in Eneas en Turnus, Cornelia in Pompejus, Monisma in Mithridates en Lucretia in Lucius Junius Brutus. Tot 1742 danste zij ook in balletten. In 1733 is zij gehuwd met Jan Punt (IV kol. 1098) en elf jaren later op jeugdigen leeftijd bij eene bevalling gestorven. *Nieuw Nederlandsch biografisch woordenboek*. Deel 5 (1921) – P.J. Blok, P.C. Molhuysen dbnl.org

<http://resources.huygens.knaw.nl/vrouwenlexicon/lemmata/data/Bruyn>
1068 *Achilles, treurspel*. Huydecoper, Balthazar 1786 delpher.nl

op 80jarigen ouderdom bleef hij een der lievelingen van 't Amsterdamsche tooneel.

Onder de begaafde kunstenaressen van dat tijdvak tellen wij niet het laatst Punt's derde huisvrouw, Catharina Elisabeth Fokke (wier broeder Simon Fokke destijds mede tot het personeel van den schouwburg behoorde,) en inzonderheid, "de Hollandsche Clairon," Adriana Maas, die prat mag zijn op den naam, haar door een bevoegden kunstregter toegevoegd van "koningin van alle actrices," die, tot 1745, op den Amsterdamschen schouwburg hare talenten hebben ten toon gespreid.

Onder Punt's kweekelingen verdient vooral Marten Corver genoemd te worden, dien Bilderdijk heeft geprezen, omdat hij in zijn besten tijd de toenmalige acteurs leerde, wat het is Hollandsche verzen uit te spreken gelijk het tooneel het vereischt, – die, volgens sommigen, "in meer dan één opzigt de Nederlandsche Talma¹⁰⁶⁹ moet geweest zijn, en aan wien Bingley en Wattier¹⁰⁷⁰ hunne vorming hadden te danken. Wat hij door zijn spel kon uitwerken, beoordeelde men uit de volgende anecdote, die wij ergens van hem vinden opgeteekend.

In het laatst van zijn leven (1793 was zijn sterfjaar) lag hij aan de jicht, waarvan hij een martelaar was, handen en voeten in roode baai gewikkeld, op eene bovenkamer te bed, toen een kunstgenoot, doch die hem nooit had zien optreden, (de traditie noemt hem Andries Snoek,) hem kwam bezoeken en den wensch voordroeg om iets door hem te hooren declameren. De zieke grijsaard weigerde eerst, maar gaf eindelijk toe, en droeg een gedeelte van de rol van Herodes vóór, doch had nog niet geëindigd, toen ontroering, schrik en verbazing den

1069 François-Joseph Talma (Parijs, 15 januari 1763 - Parijs, 19 oktober 1826) was een Franse toneelspeler, die gezien wordt als de grootste Franse acteur en toneelvernieuwer van zijn tijd.. Biografische schets. Over de herkomst van de familie Talma is weinig bekend. Talma gaf in zijn autobiografie aan dat zijn familie uit de buurt van het Noord-Franse Cambrai kwam (elders noemde hij Kortrijk).

1070 BINGLEY, Joanna Cornelia (ged.Rotterdam 6-12-1785 - gest. Den Haag 22-3-1869), toneelspeelster en zangeres. Dochter van Ward Bingley (1751-1818), toneelspeler en theaterdirecteur, en Maria Anna Wattier (1760-1814), toneelspeelster.

resources.huygens.knaw.nl/vrouwenlexicon/lemmata/data/bingley

bezoeker reeds ter kamer en ter trap af en tot vóór de deur des huizes gedreven hadden, waar hij als verpletterd stond.

Als wij deze namen noemen, vertegenwoordigt zich een tijdperk van luister voor onzen geest, – een tijdperk, dat in de geschiedenis van Amstel's schouwburg steeds roemvol zal heeten. Intusschen, nog luisterrijker *époque* brak er voor “der Muzen heilig choor” aan, toen de “wereldberoemde” Johanna Cornelia Wattier¹⁰⁷¹ in 1780 daar optrad en van toen af bijna onafgebroken tot in 1815 als priesteres aan Thalia's en Melpomene's altaren bleef verbonden. “Haar gelijke,” hebben wij in zeker geschrift over het Nederlandsche tooneel gelezen, “haar gelijke heeft het nog levend geslacht nooit gezien, en hoogst twijfelachtig is het, of het die wel immer zien zal: zij staat in de gedachtenis van hen, die het geluk genoten hebben haar, in haren besten tijd, te zien en te hooren, dáár, als de Venus de Medicis, de Apollo van Belvedere, de Jupiter van Phidias; eenigermate naar die idealen der kunst te zweemen, is het hoogste doel, dat latere kunstenaars zich mogen voorstellen, en gewis kan niemand, die haar bewonderd heeft, aan eene onzer levende actrices eenen grooteren lof toebrengen, dan door van haar in opregtheid te zeggen: zij herinnert mij Wattier. Overbekend is het voorts, dat niet alleen wij, Nederlanders, maar insgelijks, en evenzeer als wij, vreemdelingen, van welke natie dan ook en hoewel zij niet één woord van onze taal verstonden, haar aanbaden als het ware, en altoos uit éenen mond getuigden, nooit grooter kunstenaars in treuren blijspel gezien te hebben; onder dezulke is het genoeg Talma en Napoleon te noemen.

De laatstgemelde verwaardigde zich, haar opentlijk toe te

1071 Wattier, Johanna -, 1762-1827, beroemd toneelspeelster te Amsterdam. In 1796 trouwde zij met de stadsbouwmeester B.W. Ziesenis; † 1820. Begraven in de St. Jacobskerk te 's-Gravenhage. Siegenbeek hield de lijkrede over haar. Zij trad het eerst op onder Corvers leiding te Rotterdam, 1777; schitterde weldra in de grote rollen der treurspelen. Ook in de komische rollen muntte zij uit. (Gedenkzuil voor Wattier-Ziesenis, 1827, door A.L. Barbaz.)

Zij speelde Phedra voor Napoleon, naast Talma die Frans sprak; de Keizer kende haar een jaargeld van 2000 francs toe. Ook koning Willem I schonk haar een jaargeld. *Letterkundig woordenboek voor Noord en Zuid*(1952)–K. ter Laan dbnl.org

juichen als Phedra, zeker een harer meesterstukken, en welke rol men van de eerste actrice aan het Théâtre Français te Parijs, Duchesnois, gezien moest hebben, om het zoo zeer daarboven verheven spel van Wattier op zijne geheele waarde te kunnen schatten. Ook kende de Keizer haar toen een jaargeld van tweeduizend franken toe, – een jaargeld, dat, “tot duizend gulden gebracht,” zij later ook van onzen Koning, Willem I, is “blijven genieten,” terwijl de regering van Amsterdam haar daarna ook nog eene jaarlijksche gratificatie van twaalfhonderd gulden verleende. Behalve haren onsterfelijken naam liet zij, toen de dood haar in 1827 uit dit leven wegrukte, der kunstlievende wereld eene waardige discipelinne na in Mevrouw A. P. Muller, geb. Westerman, die bij vernieuwing in den zomer van 1832 ten tooneele verscheen en glansrijk de rol vervulde van Phedra. Van haar werd door een harer dichterlijke bewonderaars getuigd, dat zij

Wattier steeds volgt op haar verheven spoor.¹⁰⁷²

1072 Brief in: *Aan de verdienstelijke tooneelkunstenaresse mevrouw A. P. Muller, geboren Westerman, na het vervullen der rollen van Phedra en Meropé, op den Rotterdamschen Schouwburg* 1834 delpher.nl Hierna integraal.

A A N

DE VERDIENSTELIJKE TOONEELKUNSTENARESSE
MEVROUW A. P. MULLER, GEBOREN WESTERMAN,
NA HET VERVULLEN DER ROLLEN VAN PHEDRA EN MEROPÉ,
OP DEN Rotterdamschen Schouwburg.

Nog zonk het tempelchoor, der Treurgodes geheiligd
Voor 't woest gestorm der eeuw niet daavrend in het NIET;
Nog leeft een Priesterschaar, die 't heiligdom beveiligt
En 't outervuur ontsteekt, dat gloed en leven biedt.
Nog heeft de burgerpij het purper niet vervangen,
En Thespis hooge broos siert nog des kunstnaars voet,
Die met den mantel, die aan Vorsten past, omhangen,
De stoute orakeltaal der Dichtkunst hooren doet.
Nog leeft het Treurspel: 't boeit nog toovrend oog
't Schokt nog de zielen door zijn sombre melodij;
En 't reikt, (wat ook ontzonk) aan ineen'gen uitverkoren
Nog MELPOMENÉS dolk, als staf van heerschappij:
Dat hebt ge aan ons getoond, o bloem der kweekelingen
Van de ongelijkbre vrouw, wier roem geen wereldstad,
Geen eng beperkt gebied met stralen mocht doordringen;
Maar voor geheel Europe een bron van licht bezat.
Elk diepgevoelend hart, dat kunst en waarheid huldigt,
En door geen wansmaak in zijn oordeel werd verstrikt,

loftuiting, die bij eene kunstenares van den echten stempel zeker tegen het aanzienlijkst jaargeld zal opwegen.

Wattier had in haren tijd eenen waardigen mededinger in den niet minder dan zij beroemden Andries Snoek, den man, die onnavolgbaar geweest is in het treurspel. Daar wij reeds vroeger, bij gelegenheid dat wij van ons bezoek in de Zuiderkerk verhaalden, over hem hebben geschreven, behoeven wij thans niet in bijzonderheden aangaande zijn verheven en wegslepend talent uit te weiden. Trouwens, wat wij daarover zouden kunnen schrijven, kan ook elders door den belangstellenden lezer worden nageslagen.

Niemand, die echte kunst weet te beoordeelen, zal almede de welverdiende eer ontzeggen aan Gerrit Carel Rombach,¹⁰⁷³

Is met uw vriendenrei, u lof en dank verschuldigd
Voor 't zuiverkunstgenot, waarmee ge ons hebt verkwikt.
Geleid door vaderzorg; geschraagd door kunstenaars,
Wier hart als 't uwe alleen ontgloeit voor 't ware schoon,
En 't kunstvuur onderhoudt op weidsche treuraltaren,
Verdiend uw grootsch talent de u aangeboden kroon.
Gij hebt ons PHEDRA, door de minnesmart verwilderd,
Vertoond, gelijk het brein des Dichters zich haar dacht:
Gij hebt in MEROPÉ de koningin geschilderd
En 't roerend moederbeeld, met trekken fier of zacht.
Gij deed ons siddren voor het noodlot, of ontgloeien
Van blijdschap bij elk blijk van milde hemelgunst;
Gij deedt, (wat meerder zegt) ons aller tranen vloeien:
Die tranenvloed bewijst de zegepraal der kunst.
Ga voort op 't moeilijk pad, zoo schittrend ingeslagen,
Ga voort, begaafde vrouw! dat Aemstelvloed en IJ
Om strijd van uwen roem en lauwerroest gewagen,
En 't hooge Treurspel bron van hooge vreugde zij!
Maar moog somtijds de Stad, waarin gij werdt geboren,
't U lievend *Rotterdam*, u zweven voor den geest;
Elk uur, waarin uw kunst dáár't treurspeldicht doet hooren,
Bereidt uw Vaderstad een hartverheffend feest.
ROTTERDAM,
7 Junij 1831.

1073 ROMBACH (Gerrit Carel), beroemd tooneelkunstenaar. Hij begon zijn loopbaan, in den ouderdom van omtrent twintig jaren, in het zangspel, doch, ofschoon met een uitmuntende basstem begaafd, verboden zijne krachten hem spoedig de beoefening van dit kunstvak en ging hij over tot het blijspel, waarin hij grooten roem verwierf. Gedurende eene reeks van dertig jaren was hij aan den Amsterdamschen schouwburg verbonden en werd door landgenooten en vreemdelingen bewonderd. Hij overleed den 5 Julij 1833 te Scheveningen in den ouderdom van 49 jaren. Zie Konst- en Letterbode, 1833 d. II p. 17 Nieuwenhuis. *Biographisch woordenboek der Nederlanden*. Deel 16(1874)–A.J. van der Aa dbnl.org

die dertig jaren van zijn leven onvermoeid aan de dienst der zanggodinnen wijdde. “Hij was een der zeldzamen,” lezen wij in zijn levensbericht,¹⁰⁷⁴ “die verschillende karakters uit het bedrijvig leven met waarheid op ‘t tooneel terugbragt en daarenboven onze schoone moedertaal (te dikwerf in den schouwburg mishandeld) naar eisch hooren liet.” In het hoog-komische was hij een kunstenaar, dien men welligt bereiken, maar niet overtreffen kan. Met hem wedijverde zijn boezemvriend Jan Hermanus Stoopendaal.¹⁰⁷⁵

1074 *Jaarboek der stad Amsterdam voor 1833*. Uitgebreid over toneelwereld in die tijd. delpher.nl Zoek op “deel citaat uit aangehaalde tekst.”

1075 Lofzang *Aan den Heer J. H. Stoopendaal, ter gelegenheid der viering en herinnering van zijne vijf en twintig jarige tooneeldiensten bij den Nederduitschen Schouwburg te Rotterdam, 6 Jan. 1834* 1834 delpher.nl

ELTEN, Elisabeth van (ged. Amsterdam 25-5-1784 – gest. Den Haag 4-5-1865), toneelspeelster. Dochter van Pieter van Elten (1756-1786) en Maria Bosch (geb. 1750). Elisabeth van Elten trouwde op 8-4-1821 in Bloemendaal met Johannes Hermanus Stoopendaal (1778-1841), toneelspeler. Uit deze relatie werd 1 dochter geboren.

<http://resources.huygens.knaw.nl/bwn1780-1830/DVN/lemmata/data/elten>

SCHMIDT, Maria (ged. Amsterdam 6-10-1750 – gest. Amsterdam 21-5-1810), toneelspeelster. Dochter van Rieuwert Schmidt (1714-1775) toneelspeler, en Maria Duim (ca. 1712-1781), toneelspeelster. Maria Schmidt ging op 31-12-1772 in Amsterdam in ondertrouw met Daniël Stoopendaal (1743-1796), makelaar en deurwaarder van het Hof en de Hoge Raad van Holland, maar het huwelijk vond pas 1-2-1795 in Amsterdam plaats. Uit deze relatie werden 11 kinderen geboren, van wie er 1 dood ter wereld kwam en ten minste 4 jong overleden.

Als dochter van het toneelspelersechtpaar Maria Duim en Rieuwert Schmidt leerde Maria op zeer jonge leeftijd acteren. Al in 1757 stond ze op de planken en verdiende ze twee, later vier gulden per spel. Ook haar oudere zusje Christina en broertje Izaak stonden al vroeg op het toneel, Izaak bijvoorbeeld als Aapje in *De toverijen van Armida*. Vanaf 1742 telde het gezin Schmidt behalve het eigen kroost ook nog de drie kinderen van Maria's overleden tante, Hendrina Duim, over wie Rieuwert Schmidt het voogdijschap had gekregen. ... Ook het voorgenomen huwelijk van Maria Schmidt en Daniël Stoopendaal, makelaar en deurwaarder van het Hof van Holland, kreeg geen applaus. Toen het paar in 1772 in ondertrouw ging, rees er binnen de familie van de bruidegom in spe hevig verzet tegen dit, vanwege het standsverschil, ‘schandaleus ongepermitteerd en bij iedereen veracht huwelijk [...] met zodanige geabandonneerde hoer en toneelspeelster’ waarvan niet anders te verwachten viel dan ‘uiterste armoede, onuitwisbare schande [...] en onherstelbare en dodelijke gevolgen’ ... Het paar hield echter voet bij stuk en ging samenwonen. De gevolgen waren misschien onherstelbaar, maar niet dodelijk: Maria Schmidt en Daniël Stoopendaal kregen in de daaropvolgende jaren elf kinderen, van wie ten minste één aan het toneel is gegaan: Johannes Hermanus (1779-1841). <http://resources.huygens.knaw.nl/vrouwenlexicon/lemmata/data/>

Tot de bekwame tooneelspelers van onzen tijd behoort zeker ook de heer Westerman, die tevens met veel lof zich den naam van dichter heeft verworven, ook voor het tooneel, door zijn *Beleg van Leijden* en eene navolging van Schiller's *Don Carlos*. Inzonderheid heeft Westerman zich verdienstelijk gemaakt door zijn talent van declamatie. Als zoodanig sprak hij dikwijls en met uitbundigen bijval tot Amstel's kunstlievend publiek. Niemand is 't uit het geheugen gewischt, dat hij 't was, die in zijne "Hulde aan de onvergetelijke en diepbetreurde Wattier" de schitterendste proeve van uiterlijke welsprekendheid heeft gegeven.

Of Jelgerhuis¹⁰⁷⁶ met Westerman op gelijke lijn te plaatsen zij, laten wij aan bevoegder en fijner oordeel over. Maar ook in hem bezat het tooneel een geoefend kunstenaar, van wien de zeldzame lofspraak staat aangeteekend, dat hij nooit eene rol bedierf, al speelde hij ook niet alle rollen in de grootste volkomenheid. Men verhaalde ons, dat hij onder anderen in 1828 een gunstig bewijs van zijne bekwaamheid als declamateur leverde, toen in den schouwburg de nagedachtenis van den grooten Joost van Vondel gehuldigd werd. Aan Loots had men de vervaardiging dezer hulde te danken. Deze vertooning had plaats, juist op een tijd, dat Vondel's eer eene geweldige en hatelijke aanranding leed van den bekenden dichter en criticus Witsen Geysbeek.¹⁰⁷⁷ "Eere

Schmidt

1076 JELGERHUIS (Johannes) Rienksz., schilder, geboren 24 September 1770 te Leeuwarden en overleden te Amsterdam op 6 October 1836. In de eerste plaats was hij een leerling van zijn vader Rienk Jelgerhuis met wien hij, nog jong, naar Amsterdam ging. Hij teekende en etste en maakte kleine illustraties voor almanakken, terwijl hij zich ook bezighield met politieke karikaturen. Schilderles nam hij bij den landschapschilder P. Barbiers Pzn. Met zijn vader is hij naar Rotterdam gegaan. In 1792 is hij gehuwd en hij woont dan in Delft, waar hij zich met zijn schoonvader associeerde. Wanneer deze en ook zijn vrouw zijn overleden, keert hij naar Amsterdam terug, waar hij tooneelspeler wordt en in den stadsschouwburg optreedt. *Nieuw Nederlandsch biografisch woordenboek*. Deel 10(1937)–P.J. Blok, P.C. Molhuysen dbnl.org

1077 Witsen Geysbeek, P.G. -, 1774-1833, boekverkoper en letterkundige te Amsterdam; heeft veel geschreven, o.a. Punttdichten 1809 en 1818; *Woordenboek der Nederduitsche Dichters*, 1821-'27. Werd het meest bekend door zijn *Rijmwoordenboek*, 1829; bespot door Goeverneur [Jan de Rijmer]:

daarom aan de bestuurders van den stads schouwburg voor die opvoering,” zegt een dagblad van dien tijd. Zij was de beste wraakoefening over den laagbartigen hoon, den grootsten onzer dichters aangedaan, en getuigde van de hoogschatting zijner onsterfelijke verdiensten. Bij die gelegenheid nu trad Jelgerhuis op; hij deed in zijne voordragt de kracht van ‘s dichters taal, vooral bij ‘t betoogen der onmogelijkheid om Vondels roem ooit van zijn luister te berooven, meesterlijk uitkomen en wond het verontwaardigd, gevoel zijner hoorders over de gepleegde heiligschennis van oogenblik tot oogenblik meer en meer op, tot dat eene algemeene toejuiching van ‘t beschaafde publiek de hooge mate van dat gevoel eindelijk op de voldingendste wijze aan den dag bragt.

Om nogmaals op ‘t tooneel terug te komen! De Amsterdamsche schouwburg bezit, zegt men, even als die van Parijs, zijne eigene *claque*.¹⁰⁷⁸ Niet gelijk die der Fransche hoofdstad, heeft deze hare stelling gekozen in ‘t parterre onder de lichtkroon, waar zij iederen avond op dezelfde plaats is te vinden, maar zij schuilt onder de bevolking van den Engelenbak. Geen wonder! zegt menigeen met ons wetende dat Amsterdam, in weerwil van 1813 en 1830, al vrij wel op den weg is om geheel verFranscht te worden. Zoo de moeder, zoo de dochter, – al ontvangen de *claqueurs* tot hiertoe nog geene geregelde betaling en maken zij voor als nog geen integrerend deel van ‘t tooneelligchaam uit, gelijk zulks te Parijs het geval is. Ettelijke entreekaartjes onder de smaakvolste *fainéants*¹⁰⁷⁹ der hoofdstad uitgedeeld, brengen hetzelfde effect te weeg en de dankbare Engelenbak zal nooit in gebreke blijven, aan die verleende gunst een paar gloeiende en dikopgezwollene handen op te offeren en zich er de keel voor uit de haken te schreeuwen in de daverendste bravo’s.

Thans gaat het rijmen
 Afgedrieduivekaters snel,
 Verzen te lijmen
 Is kinderspel.

Letterkundig woordenboek voor Noord en Zuid(1952)–K. ter Laan dbnl.org
 1078 Claque - (Fr.) in toneelkringen gebruikte term om betaalde toejuichers
 mee aan te duiden.

1079 leeglopers. *Faites néantes*.

‘t Is wel ongelukkig, dat dit misbruik ook reeds bij onzen nationalen schouwburg is ingeslopen. Het is een addertje, dat een hoogstgevaarlijke adder zal worden, zoo men niet tijdig op zijne hoede is. Onze vaderlandsche acteurs moesten te veel gevoel van eigenwaarde hebben, om met eene gekochte toejuiching ingenomen te wezen, en, ofschoon wij maar boerenjongens zijn, uit het eenvoudige Drenthe, waar *clagues* en *claqueurs* nog onder de “vreemde beesten” behooren, houden wij ‘t er voor, dat er na een avond van zulk een applaudisement nooit eene regt aangename nachtrust kan volgen. De geschiedenis der *claqueurs* maakt overigens eene voorname *époque* uit in die der tooneelspeelkunst. Gelijk men beweert, moet ze zelfs van vorstelijken oorsprong zijn en was het Keizer Nero (afschuwelijker gedachtenis!) die, toen hij zelf ten tooneele verscheen, zijne lijfwacht in het amphitheater zond, opdat zij zoude applaudisseren en ‘t volk tot handgeklap aanzetten.

Eerst in de 18de eeuw (ofschoon wij het niet hebben onderzocht; maar korporaal Van Bobbel heeft een boek, waarin het te lezen staat,)¹⁰⁸⁰ eerst in de 18de eeuw ontmoet men weder

1080 De Fransche tooneelspelers weleer en thans.

Het *claqueurs*-gild dagteekent van het verschijnen van twee tooneelkoninginnen op het théâtre français, namelijk Georges en Duchesnois, wier mededinging jaren lang geheel Parijs bezig hield en in twee vijandige partijen verdeelde. Met de ware, onbaatzuchtige goedkeuring, die aan verdienste werd bewezen, niet tevreden, zonden beide tooneelspeelsters hare eigene lieden in den schouwburg, en lieten zich alzo applaudisseren. Daar deze wedstrijd langen tijd duurde, vonden de *claqueurs* allengs zoo veel behagen in hun bedrijf, dat zij er op bedacht waren, om het tot een vast handwerk te maken. Te dien einde veroorloofden zij zich in het geheim ook bij andere tooneelspelers dergelijke voorstellen, en in het geheim werden dezelve aangenomen. Weldra verspreidde zich dit kwaad, als eene booze pestziekte, en de eigenlijke kunstenaars, in den strengsten zin des woords, waren de eenigen, welke zich aan die ellendige zwakheid niet overgaven. Intusschen werd de toestand van deze weinigen zeer sonderling. Want, om niet met de betaalde toeschouwers gelijk gesteld te worden, hadden de betalenden zich allengs gewend, geheel niet meer te applaudisseren. De regtschapene, de bekwaamste acteurs konden dus van den kant van het parterre geene blijken van tevredenheid meer erlangen, en zagen daarentegen nevens zich middelmatige talenten met gekochte goedkeuring als overloden. Daarbij bleef het echter nog niet. De bende der huurlingen verguisde hen zelfs, hoestte, niesde, snoot den neus, wanneer zij optraden - kortom, zij moesten toegeven, of niet weder op het tooneel verschijnen, maar een ander beroep kiezen. Ook de hardnekkigsten schikten zich eindelijk, en zelfs Talma besloot tot het betalen van die

de stellige sporen van het bestaan eener bezoldigde *claque*. De beroemde kunstenaars van 't Théâtre Français, Baron, Dufresne, Lekain hadden zekerlijk hunne bewonderaars, maar waren nog te hooghartig om in een vormelijk verbond met huurlingen te treden. Twee vrouwen, Georges en Duchesnois, koninginnen in 't vak, riepen een geregeld claqueurs-gild in 't aanzijn. Om haren anders welverdienden en haar ook niet te betwisten roem, wenschten wij deze bijzonderheid niet van haar te kunnen vermelden. Sedert haren tijd heeft zich dat gild onafgebroken in stand weten te houden. Zelfs Talma moest er zich aan onderwerpen.

En – dunkt ons, al geleerdheids genoeg over 't tooneel uitgekraamd. Daar zal, als deze pagina's onder het valkenoog der recensenten komen, zeker wel eene ongenadige kastijding wegens pedanterie en verwaandheid opzitten, en versteld zal de lezende en nadenkende wereld er over staan, hoe er zoo vele vreeselijk geleerde snorrepijperijen voor den dag kunnen komen uit het brein van een paar Drenthsche boerenkoppen, die in Amsterdam kwamen met het denkbeeld, dat Jan Klaasens kluchten en grappen reeds 't meesterstuk waren van al wat tooneelspeelkunst heet. Maar – om eerlijker te zijn dan de Fransche actrices zoo straks genoemd, en geen lof begeerende, dien wij niet hebben verdiend, biechten wij hier maar rondborstig en openhartig, dat al die geleerdheid over het tooneel, even zoo wel als het Fransche vers, waarmee wij in ons VIe Hoofdstuk de beschrijving van 't bal in Frascati afwisselden, geleende veëren zijn, uit den paauwenstaart geplukt, eensdeels, van een boek, waaruit onze meester eens voor het “Nut” te ** eene voorlezing heeft gesto..., en anderdeels – door den zetter op de drukkerij, zonder onze voorkennis of vergunning, in ons handschrift ingelascht, met het ondeugende opzet, om ons een blaam van verwaandheid te laten aanwrijven.

“Zul dat klappen in 'e handen ook veur oes wezen,” vroegde

schatting. Nu zagen de claqueurs zich volkomen erkend, waren meester van het slagveld, en werden geregeld bezoldigden van het théâtre français. Enz. *Vaderlandsche letteroefeningen*. Jaargang 1832 dbnl.org

Oom ons, in alle eenvoudigheid, “om dawwe nou veur d’leste reize in ‘e kermedie zind? en zul dat zoo wat beduden mutten as: dag zam, goe reize hen?”

Nu – indien Berend-oom’s gissing niet onjuist geweest is, waaraan wij echter twijfelen, dan hadden wij althans eene bewustheid, waarmee de acteurs, wien dat handgeklap en bravogeroep gold, misschien niet naar huis gaan mogten, dat wij er den Engelenbak niet toe hadden omgekocht. Een drietal Drenthsche boeren in den Amsterdamschen schouwburg te zien verschijnen is anders wel een feit, waarvan notitie mag genomen worden. Oom had er echter volstrekt geen bekommering meer om, toen hij een half uur later met ons bij Aaltje in de Nes aan een tafeltje zat en, na de verkwikking zijner oogen aan de tooneelwonderen, zijne maag vergastte aan eene goede portie van onverbeterlijk lekker..... beafstick.

Bij Aaltje in de Nes

Daarvonden wij, behalve verscheidene schouwburgbezoekers, die desgelijks na 't geestgenot eene ligchaamsversnapering oordeelden noodig te hebben, ook eenige der spelers-zelve terug, thans natuurlijk niet meer in tooneelkostuum, maar in 't kleeid van den gewonen mensch. 't Was ons vreemd, toen wij die mannen, die weinige uren vroeger ons om hunne kunst eene soort van wezens uit eene denkbeeldige wereld toeschenen, nu geheel met ons op dezelfde lijn zagen staan en met evenveel graagte zich aan het smakelijk preparaat van 't proper Aaltje te goed deden, als wij. Dat er ons eene illusie, die wij aangaande kunstenaars tot hiertoe hadden gekoesterd en waarbij ons zoo iets van godenzonen, die enkel van ambrozijn¹⁰⁸¹ leefden en met laurierengeur den adem gaande hielden, door de hersenen spookte, dat zulk eene illusie nu allerjammerlijkst als een zeepbel uiteenspatte willen wij juist niet vertellen, maar niettegenstaande dat, dankten wij er onzen goeden genius voor, dat hij onze schreden nu herwaarts had geleid, omdat wij, behalve menige snaaksche zet en luimigen uitval, die ons deze kunstenaars als alles behalve naargeestige kniesooren deed kennen, ook nog verscheidene interessante op- en aanmerkingen, het tooneel en de kunst betreffende, uit hunnen mond mogten opvangen en daarenboven 't genot smaakten een hunner ook nog den volgenden wensch in sierlijken stijl te hooren "opsnijden," (zoo als, altijd volgens het boek van korporaal Van Bobbel, de oude Rederijkers plagten te zeggen;) – wensch, zoo redelijk en betamelijk, dat wij er, om 't genoeg zoowel van alle kunstbeoefenaars, als om de goede reputatie van de stad,

1081 In de Griekse mythologie is Ambrozijn het voedsel dan wel de drank van de goden.

die boven haar wapenschild eene keizerlijke kroon draagt, geheel en al meê instemmen en volkomen het zegel onzer goedkeuring aan hechten:

Dat ter bekwamer plaats een schouwburg word' gesticht,
Up 't rijkst vercierd door verf- en beeldhouwkunst te samen,
Waar fiere Melpomeen zich langer niet zal schamen
Te spreken tot het volk in hemelmelodij,
En waar de toovergalm der heilige poëzij
Den geest onthalen moge op fijne wierookreuken
Van nutte leeringen en goddelijke spreuken;
Waar, als een nektarstroom, de zuivre zangstem vloeit,
Waar Thalia 't vernuft op 't lieflijkst houdt geboeid
Met scherts en vreugde, die als speelnoots haar omringen,
En aan den stroefsten mond een lach weet af te dwingen:
In 't kort een schouwburgzaal tot allemans gerijf,
Den burgers tot vermaak en leerzaam tijdverdrijf.¹⁰⁸²

“Kom, jongs, 't wordt oeze tijd; wi mutten hentien!” Met deze woorden bragt Oom ons weer in de werkelijke wereld terug, terwijl hij zijn horlogie uit den zak haalde en vervolgens zich met den neusdoek de overtollige vetdeelen uit den baard veegde, die Aaltje's overkostelijke beafstick daar hadden achtergelaten. Daarop rees hij van zijne zitplaats, trad naar 't buffet en met al de gemeenzaamheid, die anders eerst uit een langdurigen vertrouwelijken omgang wordt geboren, de daar als koningin gebiedende vrouw als “Aoltien” aansprekende, vroeg hij hoeveel “'t gelag” was, terwijl hij verder de onbegrijpelijke galanterie had, om deze verdienstelijke priesteres van de braadpan een fijn complimentje over hare bedrevenheid in de kunst toe te zwaaijen en zich, met een handdruk, waar 't taaste ossen vleesch zoo murw als boter van had kunnen worden, in hare vriendschap en gunst recommandeerde.

Aaltje scheen daarmee zeer gefêteerd, ofschoon 't haar aan de oogten te zien was, dat zij Ooms ouderwetsch Drenthsch

¹⁰⁸² *Dramatische werken van Mr. J. van Lennep* Jacob Lennep 1853 delpher.nl

voor eene soort van koeterwaalsch aanzag en er gewis de helft maar van begreep.

Daarop begaven wij ons op weg, om in de zachte bedden van de Nieuwe Stads herberg onze lichamen van al de vermoeijenissen van den dag te restaureren tegen de aanstalten, die ons den volgenden morgen voor de deur stonden. Oom wilde geen tijd verliezen en geen gelegenheid ongebruikt laten ontsnappen.

“Snaorderijen”

Daarom moesten wij op den Dam op zijn verzoek nog even voor een appel- en zuurkraampje stilhouden, zoowel, zeide hij, om ‘t aschgrauwe moedertje, dat, bij een in de pijp gebrand kaarsje, reeds half in den dut geraakt was, nog de nering te gunnen, als nu reeds eenigen inkoop van artikelen te doen, die, straks in koffer en braskorf gepakt, met ons over de “groote wateren” zouden stevenen, om aan alle nieuwsgierigen in G** te laten zien, wat vreemde “snaorderijen”¹⁰⁸³ er al in Amsterdam voor geld en goede woorden te krijgen waren.

‘t Moedertje in den gelapten schoudermantel werd er haast een nieuw mensch van, toen Oom naar den prijs van een paar dozijn scharretjes vroeg, – ‘t vrouwtje had er misschien nog nooit zoo veel tegelijk van verkocht, – die hij bestemd had tot een geschenk voor de kinderen van “oeze doornée,” – en ‘t gelaat van ‘t arme schepsel begon er bij te blinken van welgevallen, toen Oom ook een vijftigtal walnoten, niettegenstaande zij rammelden als eene oude vrijsterstong op een koffijpatrouille, voor prijs verklaarde. Dat was, dacht hem, nog al zoo wat “veur oeze Annao” als zij in de lange zomerachtermiddagen niet wist, wat zij doen zou en de sub-ontvanger niet opdaagde, om haar ‘t hof te maken. Eindelijk zocht hij nog een dozijn van de fraaiste chinaasappelen uit de uitgestalde verzameling, die ook bestemd waren om in Drenthe bewonderd en uitgezogen te worden; de helft zoude dienen tot noodhulp aan boord, om de verveling te bestrijden; met de andere zes wilde Oom de oude moeder van “oeze Annao” die aan een teringziekte wegkwijnde, eenige verfrissching bezorgen. Toen de koop, na behoorlijk dingen, gesloten was, begreep Oom, dat het tot voordeel zijner nachtrust dienen zoude, als hij nog met

¹⁰⁸³prullaria.

een kom anijsmelk den onvergetelijken beafstick van Aaltje bevochtigde; hij had het in zijn *Steenwijker* meer dan eens gelezen, dat anijs een verdoovende kracht bezit en verder ook opperbest is als voorbehoedmiddel tegen maagkramp. Dewijl het nu tot de waarschijnlijke mogelijkheden of mogelijke waarschijnlijkheden behoorde, dat hij in den eerstvolgenden nacht door zulk een kramp werd overvallen, rekende hij 't aan zijn gezondheid verplicht, gebruik van de aangebodene gelegenheid te maken. Nadat hij als in één slok den lobbigen drank naar binnen had gezonden, begaven wij ons weder op 't pad; doch, geen tien schreden verder, of Oom zeide nog iets vergeten te hebben. Hij had de scharretjesvrouw naar de vervaardiging van de strooppijpes willen vragen, die hij tusschen de rammelende walnoten had zien liggen, en, toen het hem met alle naauwkeurigheid beduid was, hoe met zulke snoeperijen naar 't receptboek geprocedeerd wordt, kon Oom het niet van zich verkrijgen er een paar van te koopen en, bijkans met huid en hair, te consumeren; want en hier kuchte hij of deed iets met zijn gorgel wat er naar zweemde, — want, de avondlucht was hem op den "hals" geslagen en strooppijpes waren allerprobaatst, om die "schrommigheid" weder te verdrijven. Zoo er plaats in zijn rok en vestzakken geweest was, zouden er gewis eenigen van met ons meegewandeld zijn naar de Nieuwe Stadsherberg. Gelukkig waren alle rangen bezet door het corps chinaasappelen, scharretjes en walnoten.

Intusschen hadden wij bij onze verdere wandeling naar 't logement nog gelegenheid om op te merken, dat er in Amsterdam ook nog wel wat voor de zedelijkheid te wenschen over is. In eene der stegen, die wij doorgaan moesten en die in vergelijking met de vele enge straten werkelijk ruim genoemd mogen worden, vonden wij hier en daar van die ongelukkige wezens der vrouwelijke kunne als op vaste punten gestationneerd, die hare onluchtige liefkozingen veil¹⁰⁸⁴ hebben voor ieder die ze met klinkende specie wil betalen. "Uitvaagsels der maatschappij," noemt ze de strenge zedengisper, maar die nog niet zijne leerjaren in de school der christelijke liefde aan

1084 te koop.

ving, – “een noodzakelijk kwaad,” noemt ze een *soi-disant*¹⁰⁸⁵ christelijke staathuishoudkunde, “dat men toelaten moet, om erger kwaad te keeren!” Regt fraaije christelijke beginselen!! Wij noemen ze: beklagenswaardige schepselen, over wie de menschenvriend zich hoe eer zoo beter dient te ontfermen, om haar uit het vuile slijk der zonde te verheffen en aan God en zich-zelfen als wedergeborene menschen terug te geven. Eere daarom den leeraar van Hemmen, den practisch-geloovigen Heldring, – den man die “in de hand des Heeren het middel geweest” is “om het eerst in ons land” door middel van zijn Asyl Steenbeek eene “arke des behouds” voor die ongelukkige slavinnen der

onkuische Venus¹⁰⁸⁶

te openen!¹⁰⁸⁷ Och, kon hij het gedaan krijgen, dat eens in

1085 zo gezegd, zogenaamd.

1086 Uit een amusant boekwerk. Letter fleest als letter s.

Vertrouwd niet op een ftatig wezen,

De deugd is daar niet uit te leezen:

Want onder zulke wy ook vinden,

De geilste hoere, en hoeren vrinden,

Die andren fyn en fraitjes spreken,

Maar zelve vol onkuisheit steecken.

Van onze landaard getuigd CESAR, dat het by hen voor een schande gehouden wierd, als een man een vrouwenfch voor zyn twintig Jaaren bekend had; nu word het by zommige *wulpze Jongelingen* als een schande geagt, wanneer zy in haar twintigste Jaar, niet byna uitgeleerd zyn in de *School van Venus Cypria*, zy verdrinken al eer zy 't waater kennen, men ziet eenige smooren in hunne leerjaaren. Want Venus heeft de *gewoonte der Aapinne*, die zy lief heeft druckt zy dood door haare omhelzing, of zy is als 't *wyfsken der vliegende serpente*, doorfnydende den buick van haar troetel dier, de lieveling der onkuische Venus smoord in haar *fortzige moeras*, hy verftikt door haar gift, of in dat van haar *hoel mercurius*, de keel word als van een *boosaardig kreeft* toegeknepen, of als van de *verflinde wolf* verknaagt. *Vuile Venus* doet de byden geflagten der menschen verfmelten gelyk de wache voor 't vuur verfmeld, want het Venus *jenyn baard* een vuurige beweginge, die niet alleen het vette, en 't vleesch, maar ook de Beenderen verteerd, 't zelve gefchied ook door de hulpmiddelen, als dezelve ontydig, onkundig of te overvloedig gebruikt worden, want de *heilzaamste middelen* tegen deze ziekte zyn als een *twee fnydend fwaard* in de hand der onweteneheid. *Cypria tot schrik van haar bondgenooten*, .. Abraham Titsingh 1742 delpher.nl

1087 Asylum Steenbeek

Er is misschien geene zonde, die hare slaven vreesselijker slaat, dan de ontucht. De jongeling en de man kunnen nog terugkeeren, als zij hare eerste

geen stad of stedeken van ons christelijk Nederland van die vele straat of bordeelnymfen meer werden gevonden, die én zich zelven een afgrond van ellende delven, én menigen onervaren jongeling daarin met zich hebben doen vallen, om onherroepelijk voor zijne bestemming verloren te gaan! Lazen eens allen, die met hem daartoe kunnen medewerken,

bitterheid smaken, en blijven dan voor het ergste bewaard, maar het meisje, dat verleid en wederom verleid, op de openbare wegen der schande geraakt, is verloren. De eerbare maatschappij wil haar niet meer terugnemen, hare naaste betrekkingen verloochenen haar, en al ontwaakt haar geweten, al walgt zij van hare zonde, al huivert zij voor het zeker en akelig einde van haren weg, zij moet hem ten einde loopen, en zij kan niet terug; maar is er dan niemand onder de Christenen, die zich over den hopeloozen toestand dier ongelukkige schepselen ontfermt? Ja, God dank, zij zijn er in alle tijden geweest en worden steeds meer gevonden, die hunne krachten inspannen om zulke zondaressen, waar het mogelijk is, te redden. Enkelen hebben dit stil in kleinen kring beproefd, en hetzij hunne pogingen door blijde uitkomst al of niet zijn bekroond, de Heer heeft het gewis met welgevalen gezien; maar velen hebben zich ook tot groote ondernemingen vereenigd, en in Italië, Frankrijk, België, Engeland en Duitschland zijn zoogenaamde Magdalena-huizen gebouwd. Ook vóór ruim vier jaren is in ons vaderland zulk een toevlugtsoord geopend, waarin slagtoffers der ontucht met ontferming opgenomen en op den goeden weg worden teruggebragt.

Het Asyl Steenbeek is reeds vrij algemeen bij ons bekend, en ieder weet evenzeer, dat Ds. O. G. Heldring het gesticht heeft. Hij is in de hand des Heeren het middel geweest om het eerst in ons land zoodanige arke des behouds te bouwen voor degenen, die anders verloren waren, en wanneer men dat verloren gaan van die schepsels ook van nabij heeft beschouwd, dan zegent men den man, die het beproeft om velen, al was het slechts eene enkele, van zulken dood te redden. Hij zelf noemt zijn Asyl eene Godsgedachte, en alles heeft wonderbaar zamengewerkt, om hem tot de oprigting er van te leiden. De ontmoeting van een rijk menschenvriend, die zijne hulp inriep ter redding dier zondaressen; de proeven, die hij daarna nam om de voorwerpen hem toegezonden, in goede huisgezinnen ter verbetering te plaatsen, maar waarvan hij het onvoldoende spoedig ondervond; het in bezit krijgen van het huis en de erve Steenbeek, waar hij eigenaar van werd tegen wil en verwachting; de herstelling zijner gezondheid, door welke hij nieuwen lust en kracht gevoelde om dat groote te onder nemen, waartoe hij anders door krankheid gedrukt, den moed niet zou hebben gehad; de goedkeuring en de aanmoediging, die hij aanstonds genoot, toen het woord Asyl diep uit zijn hart in openbare samenkomsten werd uitgesproken; het helder opdagen voor zijn oog van de ware hoofd beginsels, op welke zulke inrigting rusten moet, en waardoor van den beginne af de klippen vermeden zijn, welke menig Magdalena - huis deden stranden, en de groote zegen eindelijk, dien hij op zijne pogingen ondervond, zoodat nu reeds velen der diepst gezonkenen, gereinigd en verbeterd, als goede leden der maatschappij en der christelijke gemeente gelukkig leven, dat alles doet ons Gods hand in de onderneming zien, en wij zeggen mede: het Asyl is eene gedachte van God!

Een kwartier uurs van het dorp Hemmen in Gelderland ligt Steenbeek. *Enz. De morgenster* 1853 Delpher.nl

wat erger's de ook bij ons volk om zijne geschriften beminde Andersen puntig en roerend schreef over "de spoken in de groote steden," zij zouden aan Heldring terstond de behulpzame hand toereiken. Om het onze te doen, lasschen wij hier de woorden van Andersen in:¹⁰⁸⁸

"Wij gelooven niet meer aan spoken; wij gelooven niet meer, dat de dooden in hunne witte gewaden den levenden in het middernachtsuur verschijnen. In de groote steden zien wij ze evenwel. Bij maneschijn, wanneer des winters de scherpe noordewind over de sneeuw giert, en wij ons digter in onze mantels wikkelen, zien wij de vrouwelijke, in het wit gekleede wezens, in ligte zomerdragt ons wenkende voorbijzweven. Den giftigen adem des grafs blazen zij ons aan. Vertrouw de rozen op hare wangen niet; want beschilderd is het doodshoofd. Haar glimlach is de glimlach der wanhoop of der dronkenschap. Zij zijn dood – doch verschrikkelijker dood dan onze afgestorvenen. Hare ziel hebben zij begraven; haar ligchaam gaat spokend rond en zoekt naar menschenbloed, even als de vampyr, om zich daarmede te laven. Daarom klemmen zij zich zelfs vast aan den armsten man, aan den ruwsten knecht, aan hem, voor wiens aanblik zelfs mannen vol schrik terugdeinzen.

Dat zijn ontzettend ongelukkige geesten, die niet met de morgenschemering in hunne graven afdalen; neen, dan worden zij door de droomen der wanhoop opgezocht, die als de nachtmerrie hunne borst omspannen, en haar van de verachting der menschen, van een beter leven hier op aarde voorzingen, en tranen stroomen over hare beschilderde wangen neder. Om de droomen te verjagen, grijpen zij naar den beker en het doodelijk stempel der vergiftiging staat den eerstvolgenden nacht, wanneer zij weder spoken, duidelijker op haar gelaat. "Red mij, nog ben ik slechts half dood; er zijn oogenblikken, waarin ik nog gevoel, dat eene ziel in mij leeft!" roept vaak zulk een ongelukkige; maar vol schrik vlieden allen, welke de grafstem hooren, en zij, de halfdoodde, heeft

1088 *'t Was maar een speelman* Hans Christian Andersen 1857 delpher.nl

geene kracht meer, om het doodkistdeksel der betrekkingen en de zware aarde der zonde van zich af te wentelen.”

Zonder anders door die “spoken” lastig te zijn gevallen, dan met een in sirenentaal uitgesproken: “goeden avond, heeren!” kwamen wij in ons logement terug, waar wij Jan, altijd in zijn bruinen rok, over een *Handelsblad* gebogen vonden zitten, op zijne manier in de effecten speculerende. Wij lieten hem daarin voortgaan en begaven ons te bedde. Oom droomde dien nacht van geen “spoken” en ook niet van *clagues* of *claqueurs*, maar wel van Aaltjes lekkeren beafstick en de strooppijpjes uit het kraampje op den Dam. Maar anders was zijn slaap rustig, gewis ‘t uitwerksel van de dikke anijsmelk, en van maagkramp werd hij ook niets gewaar, zoodat hij den anderen morgen met frisschen moed de aangevangene aanstalten tot de terugreis kon voortzetten, zoo als wij verhalen zullen in ‘t volgende hoofdstuk.

Hoofdstuk XXVIII

Op de terugreis met de boot naar Zwolle komen we oude bekenden tegen van de heenreis. Oom bekijkt en beoordeelt zijn medepassagiers, dat levert af en toe oubollige situaties op met de nodige vooroordelen op een 'humoristische' manier verwoord. Er is veel gehakketak. In Zwolle missen ze de aansluiting op de postwagen. Gelukkig komt het nog goed. In de postwagen horen we diverse stereotyperingen over joden en Cocksen opnieuw voorbijkomen.

De ontvangst in het dorp is allerhartelijkst. Iedereen is blij dat de reizigers gezond, ongedeerd, en onveranderd weer terug zijn gekeerd. De hond is wellicht nog het meest blij. De korporaal schiet tweemaal met een pistool in de lucht en de dorpsonderwijzer heeft een lang gedicht gemaakt op de teruggekeerde reizigers.

Iedereen is blij en ingetogen, van enige uitbundige hartelijkheid is nauwelijks sprake. Ondanks de intense briefwisselingen met Anna komt Anna aan het slot nauwelijks aan bod. Geen zichtbare emoties; zo zijn wij, Drenten.

De terugreis

De aanstalten tot de terugreis worden voortgezet en gelukkig ten einde gebracht. Voorts vindt de leser in dit hoofdstuk alles, wat in eens boek's laatste hoofdstuk moet gevonden worden, te veel, om 't specifiek op te geven.

De dag was naauwelijks aan den hemel, of Oom spookte reeds rond op de kamer, half nog in slaapkostuum, dat is: met de warme blaauwe wollen muts over de ooren en de slordig gekouste beenen in een tweetal kamermuilen, waar een Goliath¹⁰⁸⁹ haast een paar wiegen voor zijn kindertjes van had kunnen maken. Door 't vreeselijke rumoer, dat de bezige man maakte, week ook, vóór 't ons lief was, de slaap van onze oogleden, en haast kwamen wij in halsgevaar, van wege al de op 't tapijt wijd in 't rond voor den dag gehaalde en verspreid liggende voorwerpen en artikelen, – voor ons, die nog half slechts waakten en voor de overige helft nog in 't rijk der droomen zweefden, even zoo veel struikelblokken en aanstootssteen, talrijk genoeg, om meer dan twee paar beenen, zoo niet meer, te breken of - op zijn minst – bont en blaauw te stooten. Te midden van die verwarring stommelde onze Assessor rond, 't zijne doende, om er eenige orde in aan te brengen. Eerst verbeeldde wij ons, dat de goede Droomgodin ons midden op de Sint-Anthony- Breestraat had gebracht; want daar staan op kruiwagen en vensterbank geen veelsoortiger zaken uitgestald, dan Oom er hier had voor den dag gehaald. Verbeeld u, dat gij al wat tot de garderobe van eenen Drenthschen boer behoort, zonder eenig harmoniesch verband, haveloos over den vloer verspreid ziet liggen, van de onderste kleedingstukken, waarmee hij zijn ligchaam tegen de

1089 bijbelse reus door herdersjongen David verslagen.

koude beschut, af, tot de bovenste deelen van zijn toilet. Daar lag het groene jagtbuis, waarin Oom te Zwolle rondsletterde, en de blaauwe kuitenklopper,¹⁰⁹⁰ dien hij in Frascati op 't *bal masqué* aanhad, en de *inexprimable*¹⁰⁹¹ van elastieke gom met de door baldadige straatjongens verminkte *souspieds*,¹⁰⁹² en de kanarievogel in zijn kooi, dien hij voor Anna kocht, benevens den garenhaspel, en de twee dozijnen scharretjes, waar de kinderen van "oeze doornée" zich de kakebeenen op moê zouden kaauwen, en de vijftig walnoten, die den vorigen avond op het Damplein waren ingekocht, en de knoopeschaar met de Historie van David en Goliath voor Van Bobbel, en de gerookte paling in een paar Kloppenburger kousen¹⁰⁹³ gewikkeld, en de *Steenwijker almanak*, met eenige roode en blaauwe papegaaiweêren er in, afkomstig uit een der kooijen van Natura artis magistra, – cadeau, ook al "oeze Annao" toegedacht, om er haar kerkboek meê op te pronken, verbeeld u zulk een rommel, en als gij dan niet terstond aan een leger plaats van kozakken of gitano's¹⁰⁹⁴ of aan een huishouding van Jan Steen of aan een met barricades gestoffeerde straat of boulevard van 't

verbeestlijkt Sodom¹⁰⁹⁵

van den tegenwoordigen tijd denkt, – zoo hebt gij nog geen flaauw idéé van wat men, in dagelijkschen spreektrant, een

1090 jas met panden die tegen de kuiten tikken tijdens de wandeling.

1091 onuitlegbare, niet te beschrijven.

1092 riempjes aan de broekspijpen, die onder de voet doorlopen.

1093 uit het Duitse Cloppenburg.

1094 Gitano is een Italiaanse naam voor jongens. De betekenis is 'zigeuner'.

1095 Isaac Da Costa over Parijs.

Die Stad is 't Babel onzer dagen!

Als Babel stort zij eens in puin!

De grond is moede haar te dragen!

De Hemel haat haar trotsche kruin!

Die Stad is 't hedendaagsch Gomorrhe,

't Verbeestlijkt Sodom van Euroop,

Dat, schoon de donder om haar knorre,

Geen God vermoedt, wiens macht haar sloop'!

Poëzij van Mr. Isaac da Costa. IIde Deel. Te Leyden, bij L. Herdingh en Zoon. 1822. In gr. 8vo. 184 Bl. Recensie in: *Vaderlandsche letteroefeningen*. Jaargang 1822 dbnl.org

ongerederden¹⁰⁹⁶ boel noemt.

- Hawwe nou oeze Annao maor bij oes!” was Ooms verzuchting, die voortkwam uit de grondeloze diepte van den sluitkorf, waarover hij in zulk een wonderlijke pose stond heengebogen, dat er van hoofd en bovenlijf niets meer te zien was, – en, terwijl uit die diepte weêr een nieuwe voorraad van vreemd door elkander gehudselde kleedingsartikelen werd opgediept, die den ordellozen chaos nog havelooser zou helpen maken, en Oom daarop weêr regtstandig op zijn kamermuilen stond, moesten wij dien wensch nog eens hooren herhalen, – weinig vleijend als hij voor ons was, alsof wij niet zonder Anna’s behulpzame handen in staat waren, onze reisbagaadje in gereedheid te brengen. Ongelukkig zat ons de slaap nog in de oogen, zoodat dit gezegde onze gemelijkheid gaande maakte en wij, in ons *point d’honneur*¹⁰⁹⁷ getast, onzen druk gebesogneerden¹⁰⁹⁸ reisgenoot niet zonder bitsheid de vraag toeduwden, of wij de onmisbare noodhulp in kwestie niet eerst nog uit Drenthe zouden ontbieden? Maar – naauwelijks was dat gezegd, of het speet ons ook weer, dat wij daarmee onzen braven vriend, die toch reeds bijkans aan ieder hair een zweetdruppel had hangen, ‘t werk nog meer bemoeijelijkten, en dat ons dit leedwezen van harten gemeend was, toonden wij, door terstond de handen uit de mouw te steken en de ledige ruimten van koffer en braskorf te helpen vullen.

“Nou, nou,” zeide de Assessor, “ie zind ook zoo miseraobel taperig,¹⁰⁹⁹ da’k ‘r gien ooge op hollen kan, waar al miin spullen blijft.”

En meteen reikte hij ons den gerookten paling toe en den gekevieden kanarievogel, zonder er aan te denken, dat deze laatste toch kwalijk in de sluitmand gepakt kon worden, tusschen kleedingstukken van verschillende stoffaadje. ‘t Beestje had aan één inkerkering genoeg. Met den paling was ‘t een ander geval. Al bleef die in de wollen kousen, waarin hij tot

1096 redderen (Dr.) opruimen.

1097 eergevoel.

1098 besogne (Fr.) bezigheden.

1099 In Groningerland is een taperig paard een paard, dat niet wil stilstaan.

hiertoe bewaard was, om er den rooksmaak aan te behouden, ook verder nog gewikkeld, totdat wij weêr te G** zouden zijn, dat hinderde niet: hij zou er daar door de lekkerbekken met niet minder graagte om opgepeuzeld worden.

“Nou mut ‘r ‘t jachtbuis maor in,” meende Oom, “en daornao kan ‘t klokketouw veur oeze toren wal volgen.”

Maar, ons dacht, dat het eerstgenoemde artikel onderweg nog wel eens van nut kon zijn, b. v. bij onzen doortogt van Overijssels hoofdstad, om door den blaauwen kuitendekker geen oorzaak van ergernis aan sommige kitteloorigen te geven, en het befaamde klokketouw, rekenden wij, was zulk een deftige en prettige plaats als in een braskorf niet waardig. “Maor,” vraagde Oom verlegen, “hoe muwwe’r dan me dan? En waar mut miin Steenwiker alm’nak bliven?”

Allervreeselijkste zwarigheden!

Hoe kwamen wij ze nog te boven!

“En d’nije kraanpot, dee ‘k veur oeze Annao koft hebbe, teugens dat hêt in ziin hoeshollung komp?”

“Geen nood, Oom. Wij wikkelen dien doodeenvoudig in uwe gomelastieke broek, en als hij verder in zijn leven altijd zoo goed geconserveerd wordt, dan zal hij nu geen redenen van klagen hebben.”

En meteen verdween de “kraanpot” in den afgrond van de sluitmand en lãnzamerhand nog ‘t overige van den inboedel, totdat wij eindelijk ruim baan hadden verkregen en wij, zonder gevaar van hals- of beenenbreken, rustig ons ontbijt konden gebruiken.

Ons ontbijt, – ‘t laatste, dat wij in Meijeringhs herbergzame woning zouden nuttigen! Een aandoenlijk oogenblik. Ook Jan, permanent in zijn bruinen rok, scheen dat met ons te gevoelen. Ten minste, hij was lang zoo praatziek niet als anders; het “goede morgen” en de informatie naar de nachtrust, die Oom genoten had, klonk lang zoo niet uit vrije, onbeklemde borst, als wij dat vroeger van hem gewoon waren, en de barometer zijner physiognomie wees een nevelige lucht aan en dreigde met regen. Nog donkerder kleurde zich zijn gelaat, toen wij hem in last gaven, om onze rekening te vragen en zich gereed

te houden, om straks onze pakkaadje op de Zwolsche boot te brengen. Hij zei wel, dat hij zich anders met zoo iets niet kon bemoeijen, omdat hij 't te druk had met eigen affaire, maar dat hij het toch uit vriendschap voor ons doen zou en ons tot op de boot vergezellen en zóó lang bij ons blijven wilde, als maar eenigzins mogelijk was.

Ons laatste ontbijt in Amsterdam!

Ja, met waarheid kunnen wij dit zeggen. Over weinige uren toch zouden wij weder op de terugreis zijn naar de landstreek, die ons zag geboren worden. Reeds ligt het zeegevaarte daar voor ons, weinige schreden van ons verwijderd, en statig laat het de pikzwarte rookkolom reeds uit zijn langen schoorsteen omhoog stijgen, getuige, dat de werking in zijne binnenste ingewanden reeds aangevangen heeft, waardoor wij straks, als het ware, vliegen zullen over de krullende baren. Al wat tot het personeel der boot behoort rept zich reeds, om straks, zoodra de klokklepel in beweging komt, gereed te zijn tot de afvaart, van den kapitein af, die, met een besef van de eerste onder die allen te zijn, op en neer over 't dek wandelt en zijne bevelen geeft, tot den spichtigen hofmeester inkluis, altijd nog, even als voor drie weken, diep in zijn *bouffante*¹¹⁰⁰ gedoken en met den kraag van ottervel op den winterachtigen pijakker.

Ons laatste ontbijt in Amsterdam! Ja, daar staat het, even als altijd met dezelfde zorgvuldigheid door Jan opgedragen. Het servet, dat de helft der tafel overdekt, ligt geen pijpesteel verder van den mahonijhouten tafelrand verwijderd, dan toen hij den eersten morgen van ons verblijf te Amsterdam het kwam uitspreiden, en 't botervlootje staat ook nog op dezelfde steê en de trekpot heeft zijn tuit insgelijks nog in dezelfde rigting gekeerd, als toen hij voor de eerste maal van zijn pottenleven onder behandeling van een tiental onhandige Drentsche vingers kwam. Zelfs schijnt de waterketel er de lucht van te hebben, dat wij dezen morgen voor de laatste maal zijne diensten behoeven. Veel melancholischer dan anders klinkt ons zijn eentoonig geraas toe, alsof hij er over zucht, dat wij weêr heengaan, – alsof hij ons toeroept: blijf nog, blijf

1100 brede kraag.

nog! Ja, – de geheele kamer, waar wij zitten, ziet er somberder uit en heeft donkerder kleur, niettegenstaande toch 't vrolijkst morgenlicht op de golven van 't Y huppelt en van zijne glinstering iets of wat terugkaatst op de wanden en beschotten van ons ontbijtvertrek.

Eindelijk.... hoor, daar begint een klokje te luiden! Een schrik vaart ons door de leden als een elektrieke schok. Wij kijken door de glazen, ja, 't is wel degelijk 't metalen tongetje van de Zwolsche boot, dat zich hooren laat. De incarnatie van koude en kommer met het ottervel op den kraag van zijn pijakker staat uit al zijn best te trekken, dat de sukkel er warm onder wordt, als hij er althans nog vatbaar voor is. 't Is 't signaal om op te breken.

“Zachies an, zachies an,” hooren wij intusschen onzen Assessor brommen, – of hoe moet het klankgeluid heeten, dat hij, terwijl hij den mond vol heeft van zijn ochtend versnapering, voor den dag brengt?

“Zachies an, zachies an! Wij kunt 'r nog wal komen.”

En inmiddels is hij bezig met zich nog een half dozijn boterhammen te prepareren, die dienen zullen om op zee 't vreeselijkste spooksel waar Oom bang voor is, uit al wat tot de geestenwereld behoort, den honger, meê te bevechten. Jan brengt hem op zijn vraag een paar oude couranten, 't is alsof hij eene lijk-kist helpt dragen, zulk een gezigt zet hij er bij, en in die couranten wordt de zeeproviand gewikkeld, die vervolgens in de achterzakken glijdt van den deftigen jas met lange panden, waarin Oom voornemens is de zeegebaren te trotseren.

Daar Oom nog al vrij wel op zijn doode gemak zijn ontbijt had genuttigd, moest hij nu maar in vliegenden haast afscheid nemen van den gastvrijen man, onder wiens herbergzaam dak hij zoovele dagen achtereen een veilig nachtleger¹¹⁰¹ mogt vinden. Met een krachtigen handdruk had die treurige ceremonie plaats, onder aanbeveling van den heer M. zijnerzijds, bij voorkomende gelegenheid, terwijl Oom er aan toevoegde: “Nou, kom ies bij oes weêr.”

1101 leger, slaapplaats. Vgl. hazenleger.

En daar trokken wij heen. Jan met een gezigt, zoo lang en strak, alsof hij 't expres voor deze *occasie*¹¹⁰² in den een of ander winkel besteld had, voorop, dragende wat geen plaats meer had kunnen vinden in braskorf en kist en nu maar in een paar blaauwgeruite zakdoeken moest geknoot worden, en buitendien den garenhaspel en de vogelkooi met de kanarie, die lustig snaterde, alsof zij-haar ware vaderland weêr te gemoet reisde. Daarop volgde Oom, op wiens gelaat zich niet den minsten zweem liet bespeuren, dat hij er spijt van had, Amsterdam te verlaten. Natuurlijk figureerde hem de lange gouwenaar tusschen de vingers en dampte hij zijn best, alsof hij wedijveren moest met den langen kolossalen schoorsteenkoker, die zich op de boot verhief. Wij sloten den trein.¹¹⁰³

“Uwé gaat ook met de Zwolsche boot, heeren?” zoo vragende, voegt zich bij ons een heer, wien men 't aan den neus kan zien dat hij den titel van jonkheer of baron voor zijn naam schrijft.

“Om u te dienen, mijnheer!” is ons antwoord.

“Komaan, dat doet mij genoegen, dan reizen wij zamen.” En meteen heeft de beleefde, vriendelijke man, een van Zwolle's aristokraten, (zoo als wij later gewaar werden) een schildpadden sigarenkoker uit den zak gehaald, dien hij ons op de innemendste wijze aanbiedt. Wij verheugen ons wederkeerig zijn weledelgeborene als reisgenoot te zullen mogen hebben.

Natuurlijk! Hoe prettig 't ook is met eene stoomboot te reizen,

het morziek ondiër,¹¹⁰⁴

1102 gelegenheid.

1103 trein: hier: stoet.

1104 Uit *O verveling*

Maar nimmer, morziek ondiër!

Zult ge aan mijn zijde geeuwen,

Zult gij mijn oog beneeven,

Als ik met brave vrouwen

Van vlugge en lieve kindren,

Van eedle en groote daden,

Van 't daaglijksch zamenleven,

In geestige gesprekken,

met andere woorden:

de landziekige verveling,

sluipt er ongevraagd en zonder vracht te betalen evenzoowel op binnen, als in andere vergaderplaatsen van menschen. Zij ziet niet tegen een zeereisje op, verfoeilijke, afschuwelijke plaaggeest als zij is, en deinst niet voor 't denkbeeld terug, dat het zilte nat bij eene onverhoedsche windvlaag op en over 't scheepsdek zal komen zwalpen en zelfs aan de kajuit hare veiligheid ontnemen. Hoe meer gezelschap derhalve aan boord hoe beter, om voor hare besmettelijkheid gevrijwaard te blijven. Vandaar dat onze blijdschap groot was, en dat wij ons een prettigen overtocht beloofden, toen die Zwolsche baron zoo trouwhartig en gemeenzaam ons aansprak en ons op zijne fijne *manilla's*¹¹⁰⁵ onthaalde. In die verwachting, nu, van aan her een aangenamen reisgenoot te zullen hebben, stapten wij de plank op, die 't vlottend vaartuig tijdelijk slechts met den vasten wal vereenigde. Hier draaide Oom zich nog eens om, of hij den braven logementhouder, onder wiens dak zoovele nachten zijn bed was gespreid geweest, ook nog een laatste *adieu* kon toewuiven. Jan bragt onze bagaadje, waar wij ze gaarne gedeponoord zagen en toen nam hij afscheid van ons van Oom het teederhartigst, zoo goed en kwaad als hij 't geleerd had, terwijl hij, onder al de naargeestige aandoeningen, die hem op dit oogenblik overstelpten, toch niet vergat de regterhand in een behoorlijk geopenen toestand te houden, om er de gladde kwartjes te laten inglijden, die zooveel als pleisters zouden wezen op de wonden, waaraan zijne gevoelige koffijhuisziel om ons heengaan bloedde. Oom noodigde ook hem uit om eens, als tijd en gelegenheid zich daartoe opdeed, bij hem terug te komen en Jan zeide daarop, dat hij hoogstwaarschijnlijk 't

Gevoerd door zoete lippen,
Door tongen zacht van klanken,
En streelende van toonen
Zelfs uren zit te praten.

Nieuwe zedekundige uitspanningen Vincent Loosjes1824 delpher.nl
1105 sigaren.

zelfde jaar nog daaraan gevolg zou geven en 't gaarne doen zou. Daar hij, als loteling¹¹⁰⁶ op "rezerf" liggende, weldra bij 't garnizoen van Groningen of Koevorden de kunst zou komen aanleeren om met den pink op den naad van de broek te loopen en verder in de school van een vloekenden korporaal tot tot een echten verdediger van 't vaderland gevormd worden, zou hij op een zondag wel eens een uurtje kunnen uitbreken, om ons landelijk G** te komen bezoeken, en van harte gaarne wenschte hij dan den aangelegden vriendschapsdraad verder voort te spinnen.

1106 dienstplichtige.

De Zwolsche boot

Nu – dat zou Oom ook alleraangenaamst wezen. Ligt kon dit afscheid nog van langer adem geweest zijn, had zich niet het sein doen hooren van den kapitein dat de boot in beweging moest worden gezet. Jan haastte zich, om over de plank te stappen, voordat ze onder zijne voeten werd weggetrokken, en toen op den steiger zich onder al de nieuwsgierigen plaatsende, die stéréotype de afvaart van eene stoomboot bijwonen, met even groote belangstelling alsof zij daarvan straks voor eene regtbank eene beëdigde verklaring moeten afleggen, stond hij nog een geruimen tijd ons te turen, totdat wij hem eindelijk door de massa zagen heendringen om in zijne tapkast weer zijn werk te hervatten, en – op nieuwe kwartjes te speculeren.

Was 't niet, dat er een nog al luchtig windje waaide, zoo had Oom ongetwijfeld op 't dek zoo lang naar de Ystad blijven staan turen, totdat zij voor goed achter den horizon voor zijne blikken was verdwenen. De koelte, die, niettegenstaande de heldere, onbewolkte lucht, op 't water heerschte, dwong hem om, na zijn voorhoofdsbalkon¹¹⁰⁷ ontbrild te hebben, de wijkplaats in de maffe kajuit te nemen. Wij gengelden hem, als trouwe neven, achterna, en dachten vooreerst den tijd niet beter te kunnen besteden, dan maar dadelijk verkenning te doen van 't personeel, dat met ons gezind was naar Overijssels hoofdstad te stoomen. De eerste, die ons bij 't binnentreden in de kajuit in 't oog viel, was niemand anders, dan onze oude kennis en voormalige reisgenoot, de verlakker¹¹⁰⁸ uit Hasselt. Ooms gelaat glinsterde van genoegen, toen hij hem zag en, gaaf en glad de *bisbilles*¹¹⁰⁹ vergetende, die hij te voren met

1107 neus.

1108 lakkeerder, schilder.

1109 Fr. gekibbel om niets.

hem gehad had, toen de verlakker zijn goeden eetlust wat heel grof en lomp had gekritikasterd, kwam Oom hem te gemoet met uitgestoken regterhand, om hem naar den staat zijner gezondheid te ondervragen en zijne blijdschap over deze wederontmoeting te betuigen. 't Duurde geen vijf minuten, of Oom en wij en met ons al 't overige gezelschap waren hairfijn ingelicht omtrent alles wat de verlakker in Amsterdam al gedaan en niet gedaan had en hoe hij thans, na eene afwezigheid van acht dagen, weêr huiswaarts toog, in de hoop van er zijn vrouw en kroost welvarende te zullen terugzien. Oom hielp hem dat wenschen en, verder geen belang stellende in de monsterring van de overige individuen van beide geslachten, die zich aan de stad Zwolle hadden toevertrouwd, zocht hij ergens op de lange banken een plaatsje uit, waar hij geheel op zijn gemak aan den verlakker de bijzondere wederwarigheden, die hij in Amsterdam gehad had, konde vertellen.

Wij kozen ons ook een geschikt hoekje, waaruit wij, zonder eenig verraderlijk opzet tegen iemand, maar bloot uit liefhebberij, al de aanwezigen konden verspieden en gadeslaan. Als vroeger, was 't nu ook een bont mengelmoes, dat hier met ons op 't ranke vaartuig over 't valsche element heengleed, naar dezelfde bestemming op reis. Onze en ook der overigen opmerkzaamheid werd aanvankelijk getrokken door een mager, tenger, klein, bleekbekkig ventje, dat het als zijne roeping scheen te schatten, 't gezelschap met aardigheden, uijen en almanaksanecdotes bezig te houden. Althans, vóórdát wij den vuurtoren aan den mond van 't Y uit het gezigt kwijt waren, had hij al driemalen de, in zijn oog, allergrappigste historie van Keizer Frans en zijn hoed¹¹¹⁰ gedebiteerd, – eens aan een boomkweker uit Alkmaar, die er de *quintessence*¹¹¹¹ niet van vatte, daarna aan den Hasselter verlakker, en ten derden male aan twee jonge heeren van 't instituut te Elburg, die zoo aardig vonden, dat zij 't uitschaterden van lagchen en voorts gedurende de geheele reis als twee getrouwe trawanten

1110 Staat in: *De huisvriend* 1843. Periodiek van J.J.A. Goeverneur. Er is geen auteur vermeld. delpher.nl In dit boek opgenomen. Aan het eind

1111 de vijfde essentie; het wezenlijke.

den grappenmaker steeds bleven omringen en vergezellen. Niettegenstaande zijne geestigheid, scheen hij bijzonder goed-eetsch te zijn en alles behalve van humor alleen te leven.

Zoolang als de stad Zwolle in de vaart is, werden er misschien bij een van hare togten over de Zuiderzee nog nooit door iemand alleen zoo vele boterhammetjes met kaas en tong en rookvleesch genuttigd, als deze anecdotenman er gedurende deze reis verslond; de kellner had aan hem alleen werk genoeg om te bedienen. En 't was aardig om op te merken, hoe naar evenredigheid van die versnaperingen ook zijne geestigheid in graden steeg, ten minste naar 't gestaâg in luidruchtigheid klimmend lachgeschater der Elburger knapen te oordeelen. Voor een bijzonder kluchtig manuaal scheen de anecdotenman de nabootsing van 't werk eens kuipers¹¹¹² te houden, hierin bestaande, dat hij, met zijn eene vuist op de andere hamerende in den omtrek van zijn maag en ingewanden, de vertooning maakte, alsof hij een hoepel rondom die ligchaamsdeelen legde. Dat deed hij telkens nadat hij eene nieuwe bestelling aan den man met het ottervel op zijn kraag gedaan had, en dan zette hij daar zoo'n "wonderraar" gezigt bij, hoorden wij een van de kostschoolknapen betuigen, dat hij een handvol kwartjes aan de armen wilde geven, indien hij 't ook zóó kon nadoen.

Wat nu de eigenlijke bediening van dit geestig en grappig perceeltje met zijne bleeke wangen betreft, dienaangaande werden wij niets gewaar; 't scheen dat de man op dat punt een eed van geheimhouding had gezworen. Zoo hij niet een *paillasse*¹¹¹³ of *pierrot* of clown was, dan houden wij 't er voor, dat hij er naar ons onnoozel verstand toch door de natuur zelve voor in de wieg gelegd was. – Behalve de beide jonge spring-in-'t veldjes, die zoo jaloersch en vol verrukking over den grappigen bleekert waren, had deze ook eene stille bewonderaarster gevonden in een jong meisje, dat, zoo zij gevederd ware geweest, volkomen op eene tortelduif zou geleken hebben, en dat gewis telkens, als de vermoedelijke

¹¹¹²maker van tonnen en vaten.

¹¹¹³paljas.

clown weêr eene aardigheid debiteerde, de twee Elburgertjes luidkeels had helpen meêlagchen, bijaldien zij ‘t, als vrouw, eerbaar had geacht zich in ‘t publiek zóó bloot te geven.

Nu vergenoegde zij zich, om achter ‘t nummer van een oud tractaatje “over ‘t vieren van den sabbath,”¹¹¹⁴ daar zij in veinsde te lezen, (ofschoon, zij van Amsterdam tot aan Urk niet verder dan de eerste bladzijde kwam,) een soort van geluid voor den dag te brengen, waarover wij, onder elkander, bijkans in geschil raakten, of ‘t meer overeenkomst had met het geroeghel van iemand die zich aan een stuk eten verslikt heeft, dan wel met het gekir van een torteldoffer, als hij met opgeblazen krop en kamerheerachtige buigingen ‘t hof maakt aan zijne duive. ‘t Meisje was anders een onschadelijk schepseltje, dat zich met niemand inliet en gedurende de geheele reis niets meer sprak, dan “k vraag excuus”, – te weten, ter gelegenheid dat onze Oom, strikelings haar voorbijgaande, in zijne boersche linkschheid hare groenkatoenen parapluie op den grond liet vallen.

Naast deze bedeesde schoone had zich een man geposteed, die al ‘t air had van “dominé” bij de afgescheidenen¹¹¹⁵ te zijn, maar ‘t blijkbaar niet was, aangezien hij geen drietip, geen kuitbroek, geen witten das en geen lage schoenen droeg, – garderobeartikelen, die, zoo als wereldkundig is, nooit aan het toilet van een dier Sionswachters (= houtwormen in de paalgebindten onzer hervormde kerk) mogen ontbreken, hetzij ze slapen of waken. De man zou anders ook niet op eene stoomboot plaats hebben genomen, als riekende te veel naar nieuwlichterij en misschien ook al niet conform de formulieren van eenigheid en de leerregels van de synode van Dordrecht. Aangezien de man zich nu met ons, voor zoo veel wij zekerheid daarvan hadden, op eene stoomboot bevond en niet gesteeft of gekuitbroekt was, moest ons aanvankelijk vermoeden al haast weder verdwijnen, of wij ons in gezelschap bevonden van een dier *chevaliers de la triste figure*,¹¹¹⁶ die N. B.! nu ook al in

1114 niet op delpher.nl

1115 Cocksen. De auteurs hadden het niet op de gereformeerden.

1116 tragische ridders. Don Quichote. Diverse boeken op delpher.nl. O.a.

sommige, anders alles behalve Dordtschgezinde dagbladen met den veelbeduidenden titel van “weleerwaarde-en-zeergeleerde heeren” gesausden – in hun geestelijken hoogmoed gesterkt worden. Hij had ’t anders op volmaakte wijze kunnen geweest zijn, met zijn sluike hairen en vuileijerengezigt en vieze nagels, en, zoo zijne stem niet krachtig genoeg den donder vermogt na te bootsen, om den verstokten zondaren den schrik des Heeren en de vrees voor de helsche verdoemenis in te bulderen, dan had ze toch zoo veel femelends en kwezelends wèl, om over de dierbare verborgenheden des geloofs, als van ’t niet-kunnen en niet-mogen en niet-durven allerdierbaarst te jeuzelen, dat een mensch met gezonde hersenen er wee om ’t hart en misselijk van zou worden.

Gelukkig praatte de man niet over zulke zaken, dat wij altijd ongepast vinden op publieke rij- of vaartuigen, tenzij in ’t vertrouwelijke; de weinige redenen, die wij uit zijn mond hoorden, gerigt tot een potigen Mastenbroeker, die eene begrafenis in Ilpendam had bijgewoond, liepen over landbouw en veeteelt en botermakerij, zoodat wij begrepen, dat de man niet op ’t preken van de regtzinnigheid, maar op die nuttiger dingen ziel en zinnen gezet had. Verder was hij een hartstogtelijk liefhebber van de pijp; want, wij hebben ’t naauwkeurig geteld, dat hij ze, zoo lang wij hem waarnemen konden, op de geheele reis zevenentwintig malen uitklopte, reinigde en weder van nieuws stopte en opstak. ’t Scheen ook, dat zijn welgevulde reiszak niets anders dan tabak bevatte. Wat hem eindelijk voor ons ondragelijk maakte, was de gewoonte, wier slaaf hij bleek te zijn, om onophoudelijk een zijner beenen, bij beurten over ’t ander geslagen, heen en weder te laten bengelen, alsof hij vreesde dat zij anders, zoolang hij in zittende houding was, mogten verdooven of stijf worden.

Nevens dezen onvermoeiden tabaksheld zat een oud moedertje met tandeloozen mond en bruinen snuifneus; de handen had zij in een paar groenzeemlederen handschoenen gestoken en die handen leunden meestal gevouwen, allereerbiedigst op haren buik. Zij scheen weinig of geen

belangstelling voor de overige aanwezigen te koesteren en, of zij Spaansch sprak of Perzisch,¹¹¹⁷ zijn wij niet gewaar geworden, zelfs niet toen zij te Zwolle op den steiger door een nuvere achttienjarige blondine, waarover zij grootmoeder bleek te wezen, met blijden lach werd verwelkomd.

Doch wat noodzaak om met de monsterring voort te gaan van 't overige gezelschap, dat zich met ons aan boord bevond en evenzoo zijn twee gulden per hoofd voor eene plaats in de tweede kajuit aan 't kantoor betaald had, als wij? Onze lezers kennen die lui toch ook niet en leerden zij ze mettertijd werkelijk eens in persoon kennen naar de beschrijving die wij er van gaven, zoo mogt er soms een onder hen wezen, die hun vertelde dat wij hunne portretschilders waren geweest en misschien kregen wij dien ten gevolge nog wel onaangenaamheden met gene lieden. En daar is immers al twist en gekijf en tweedragt genoeg in de wereld, om 't vuurtje daarvan niet nog meer op te stoken? Derhalve zij hier de katalogus van 't reizigerspersoneel aan boord van de stad Zwolle voor goed afgebroken.

1117 Farsi.

De Zwolsche baron

Maar de Zwolsche baron?

Goed, Lezer, dat gij hem niet hebt vergeten. Spijt¹¹¹⁸ zijne hoogadelijkheid was hij ons haast weder door 't hoofd gegaan. Wij zullen u vertellen, hoe weinig genoeg wij van zijn gezelschap hadden, niettegenstaande de eerste kennismaking zoo veel beloofde. In de kajuit, waar wij zaten, zochten wij hem te vergeefs, en ons vermoeden, dat hij de frissche zeelucht op 't verdek de voorkeur zou geven voor den muffen atmosfeer in de bedompte kamer, werd ook niet bewaarheid; want, toen wij, om ons weder iets te restaureren, 't waagden 't hoofd in den wind te steken, vonden wij niemand, wat naar een baron zweemde, boven; alleen de scheepsbedienden verrigten daar hun werk. Wij hadden er eenige oogenblikken naar 't statig op- en neêrgaan der golven staan te turen, 't steeds meer en meer in de nevelige verte zich verwijderende Amsterdam nog een afscheidsgroetje toegeworpen, ook al uit verveling eens door de ijzeren tralies naar de machinerie getuurd, zonder er veel van te begrijpen, hoe ze in elkander zat, – voorts met den stuurman een praatje aangebonden, dat echter telkens weder afknapte, daar de man niet goed gemutst bleek te zijn, – toen zich aan 't einde der boot het geluid van twee mannenstemmen deed hooren, waarvan wij de eene terstond voor die van onzen adellijken reisgezel herkenden. Wij zegenden zijn gelukkigen inval, om, even als wij, ook eens een teug frissche lucht te komen inademen onder den vrijen hemel en haastten ons naar dien kant te begeven, vanwaar wij zagen, dat hij tot ons kwam. Nu is 't oogenblik daar, zoo dachten wij, dat wij de begonnen kennismaking zullen voortzetten, om, naar hetgeen hij-zelf voorspeld of beloofd had, (hoe moet het wezen?) eene

1118 ondanks.

plezierige reis met elkander te hebben. Gelukkig was heden de fatale ketting niet dwars over 't dek gespannen, ter halverwege van 't schip, waaraan wij ons op onze heenreis zoo bitter hadden geërgerd. Niets was ons dus tot hinderpaal, dacht ons, om ongestoord met elkander op en neder te wandelen en vertrouwelijk te keuvelen, en dan later altijd eene aangename *reminiscenz*¹¹¹⁹ van deze onze tweede zeereis te hebben. Ach, wat luchtkasteelen! In plaats van een ijzeren, bleek er nu een zilveren ketting gespannen te zijn, die 't personeel van de tweede kajuit dwong, zich van dat der eerste op eerbiedigen afstand verwijderd te houden. Want, toen de Zwolsche baron ons zag aankomen boog hij 't hoofd ter zijde en, toen wij hem daarna nog eens heen-en-weerwandelende ontmoetten, deed hij alsof hij ons niet kende, en 't trotsche gezigt dat hij trok, en de hooge borst die hij zette, joegen ons zulk eene vreeze aan, dat wij alle voornemens opgaven, om een gesprek met hem te beginnen; wie weet, of de man ons niet met pak en zak over boord had gesmeten, zoo wij er ons toe hadden verstout. En vanwaar nu die schielijke verandering in dezen Zwolschen aristokraat, die vóór dat wij aan boord kwamen en toen hij met ons op den steiger stond, de welwillendheid en vriendelijkheid in levenden lijve scheen en zelfs zijne suprafijne sigaren niet voor zich-zelf alleen wilde behouden? Vanwaar die stugheid en koelheid? Werkte de zeelucht zoo drukkend op zijn hoogadelijk hart, dat het zich nu zamenkromp, als een uitgeperste citroen die in de zon ligt te droogen, nadat het zich weinige uren te voren zoo ruim had uitgezet, dat er zelfs een plaatsje was in open voor een drietal groene boeren uit Drenthe? 't Was ons een vraagstuk, daar wij werkelijk al ons brein op spitsten, 't op te lossen. Na veel zinnens en zoekens bleef er ons niets anders over dan te gelooven, dat des barons fatsoen 't niet toeliet, om zich met ons in aanraking te stellen, dewijl hij 't dubbele voor zijne plaats op de boot had betaald van hetgeen wij er uit onze beurs voor geofferd hadden, m. a. w.: dat hij een passagier was uit de eerste kajuit en wij maar tot den rommel behoorden, die in de tweede huisvestte. Nu

1119 herinnering.

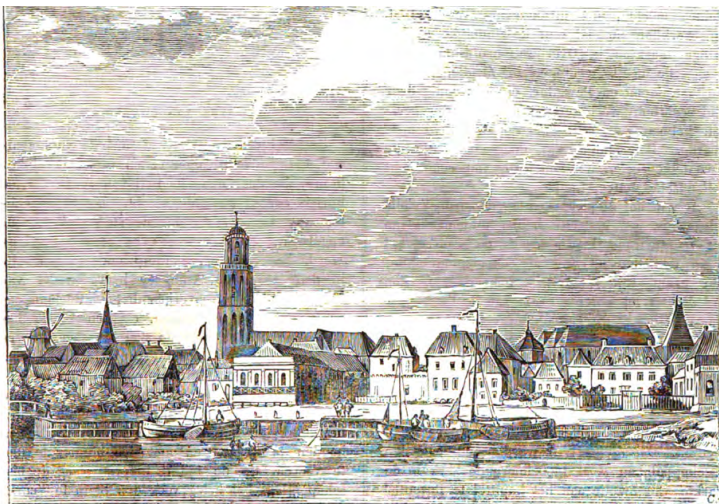
was ‘t den man te min, om eenige notitie van te nemen, en, wij willen afstand doen van alle aanmatiging op physiognomische bedrevenheid, indien hij er nu, daar hij ons voor niet fatsoenlijk moest houden, geen bitteren spijt over gevoelde, dat hij op den steiger te Amsterdam zijne hoogadelijke sigaren door onze onfatsoenlijke vingers had laten ontwijden, misschien even hevig als wanneer zijne oudste dochter zich door een huwelijk met een schoorsteenvegerszoon had *gemesalliëerd*.¹¹²⁰ Maar die Zwolsche baron had er echter niemand dan zich zelf mede; want wij, die even trotsch van hart zijn, als hij, niet op iets denkbeeldig-verdienstelijks, maar op hooger adel, dan menschen hebben in ‘t wezen geroepen, lachten er in ons vuistje om, dat een man die in de 19e eeuw leefde, nog de slaaf van zulk een bespottelijk vooroordeel kon wezen; medelijdend haalden wij de schouders op over den kleingeestigen stumpert en bestelden aan den kellner met even veel zelfvertrouwen en stoutheid een kop koffij, als hij ‘t een “tas”¹¹²¹ waterchocolade deed.

Inmiddels was Oom ook uit de benedenverdieping naar boven komen klauteren. Niet dat het hem daar in de rookwolken van den tabaksheld te benaauwd was geworden, of dat hij ‘t walgelijk vond langer in de nabijheid van dat oude snuifneusje te zitten, maar hij dacht, dat het eiland Urk weldra in ‘t gezigt was, en hij was nieuwsgierig, hoe ‘t er op die barre kusten uitzag. Op de heenreis had hij er niet genoeg op gelet. Daarenboven had de Hasselter verlakker hem verhaald, dat het nu juist de tijd des jaars was, dat de *leviathans*¹¹²² en ander watergedrogtten zich ‘t meest in de Zuiderzee ophielden, en ook zonder gewapend oog in de diepte der wateren konden gadeslagen en waargenomen worden. En deze gelegenheid om met zulke vreeselijke dieren kennis te maken, wilde hij niet ongebruikt laten ontglippen, te minder, omdat hij nog

1120 alliance; verbintenis.

1121 kopje, kop. (Du.) Dus geen melkchocolade.

1122 De Leviathan, de duivel, zijn verblijfplaats is in de afgrond. Hij kan zich op aarde vertonen als een “engel des lichts” (2 Kor. 11 : 13 - 15), maar zijn verblijfplaats, en dat is iets wat de Heere door Job openbaart, is in de wateren van de diepte.

GEZIGT OP ZWOLLE.

kort te voren onzen dominé had hooren preken uit dien psalm, waarin van dat afgrijselijke zeemonster wordt melding gemaakt.

Oom deelde ons dit alles mede, en hij maakte zich dan ook al gereed, om met den knijpbril op den neus zich over de verschansing heen te buigen, ten einde in 't groene zeewater de verlangde waarnemingen te doen. Wij lieten hem evenwel niet zijn gang gaan, maar zeiden hem, luide genoeg dat de Zwolsche baron 't verstaan konde, — zoo zijne ooren niet te overfatsoenlijk waren om woorden uit een boerschen mond daarin den vrijen toegang te verleenen, — dat hij niet noodig had buiten 't schip te kijken om *leviathans* te zien, want dat er op 't schip een was, die wel voor den patriarch er van konde doorgaan. En wij duidden hem den persoon aan, dien wij bedoelden, en vertelden hem verder, wat er was voorgevallen en wat wij gisten, dat de oorzaak zou zijn, waarom deze naauwe verbroedering tot vertrouwelijke vriendschap met den adelijken heer uit Zwolle zoo schielijk in hare geboorte was gesmoord geworden.

“Daor zal ‘t kereltien mij statesfaksie¹¹²³ van geven, dat zallie. Wat mient hij wal, dat ‘n eigenarfde¹¹²⁴ oet Drenthe niet krek zoo goed van adel is as ‘n jonker oet Zwol?”

Nu, wij hadden er vrede meê, dat Oom den trotschen baron eens op zijn ouderwetsch-Drenthsch “het jak gung oetschrobben,”¹¹²⁵ gelijk hij zeide, maar ‘t scheen dat deze den storm, waarmee hij bedreigd werd, zag aankomen; ten minste, toen Oom op hem los stapte, draaide de baron zich eensklaps op zijne hielen om en verdween, gelijk eene geestverschijning, onder ‘t luik, dat den trap naar zijn dierbare voorkajuit bedekte.

Natuurlijk volgde Oom hem niet derwaarts naar beneden; maar, hoezeer die interpellatie mislukte, genoten wij toch ‘t genoeg den overfatsoenlijken baron verder niet weder onder de oogen te krijgen, voor en aleer hij te Zwolle aan wal stapte; maar ook toen scheen hij evenwel nog niet geheel van zijn schrik voor een *pourparler*¹¹²⁶ met den Drenthschen Assessor bekomen; want in een wip was hij, niettegenstaande zijne overfatsoenlijkheid, onder de onfatsoenlijke gapers op klompen uit de smalle gemeente verdwenen, die ons in de hoofdstad van Overijssel bij onze aankomst met nieuwsgierige blikken stonden op te wachten.

1123 satisfactie.

1124 een boer met een eigen erf, geen pachter.

1125 mantel uitvegen.

1126 praatje.

Hasselter verlakker

Minder gelukkig kwam de Hasselter verlakker er af. Toen Oom leviathans had gesproken en zijn wensch te kennen gegeven, om die dieren in de golven der Zuiderzee van boord uit waar te nemen, hadden een paar anderen hem toegevoegd, dat hij zich wat had laten wijsmaken, en hem om zijne ligtgeloovigheid helder in 't gezigt uitgelagchen. Dat zette bij Oom kwaad bloed tegen den verlakker, dat tot toornige hitte steeg, toen hij zich volkomen overtuigd had, dat zijn Hasselter vriend eigenlijk een valsche vriend was, die hem tot den *wrijfpaal*¹¹²⁷ zijner spotlust had gekozen; ook schoot het hem weêr te binnen, wat er op de heenreis tusschen henbeiden over Ooms goeden eetlust was voorgevallen. En deze herinnering ter kwader ure goot nog meer olie in 't reeds blakend vuur van Ooms ziedend misnoegen.

Was de verlakker nu maar stilletjes beneden in de kajuit gebleven, dan was alles waarschijnlijk met een sisser afgelopen, maar ongelukkigerwijze vertoonde hij zich juist op 't dek, toen de Zwolsche baron was afgedropen, en nu zeilde Oom met volle vaart op hem aan, hem met gebalde vuist rekenschap vragende, waarom hij hem wederom zulke "paraobelties" had op de mouw durven spelden? De verlakker zag alles voor jokkernij aan en durfde Oom nog de vraag doen, hoeveel van de meergenoemde zeegedrochten hij reeds door zijn knijpbril rondom de boot had zien spartelen en dartelen?

"Wacht, ik zal dij leviatannen," barstte nu Oom uit; "wat mien 'i wal, daste mij ook meugst verlakken, dou Hasselter petries, dee dou zinst?" – en met dezelfde woorden had Oom den verlakker bij zijn halsdoek gepakt en hem een en ander maal door elkander gerammeld, dat men zijn ribben kon

¹¹²⁷ naar de paal, boom waar paarden zich aan schuren/wrijven. Mikpunt.

hooren kraken, en toen, met een fikschen ruk hem tot aan de verschansing sleurende, maakte Oom zich gereed hem zoo als hij daar stond over dien wal in zee te werpen, blijkbaar om hem te beter nog in de gelegenheid te stellen tot het kennismaken met de fabuleuse waterdieren, waaruit de gansche oorlog ontstaan was. Ongetwijfeld ware 't opzet gelukt, zoo wij allen niet tijdig waren toegeschoten en den van schrik reeds verbleekten Hasselter uit de knellende omarming van onzen potigen Assessor hadden verlost.

Met mooie praatjes bragten wij hem weder tot bedaren, terwijl wij den verlakker, die al van proces-verbalen en van politiecommissarissen en van getuigenverhooren begon te wawelen,¹¹²⁸ door kracht van woorden tot stilzwijgen dwongen en hem betoogden, dat hij eigenlijk de aanleidende oorzaak van de rusie was, en niemand dan zich-zelfen zou te beschuldigen gehad hebben, wanneer hij 't overige van den zeeweg niet langer op de boot, maar er bij aan, misschien wel met eene lijfwacht van leviathans rondom zich, had moeten afleggen.

“As 't regt toe ging,” voegde een matroos hem toe, “dan mos zo'n misselijk perseeltje as jij bent, man, potdorie, reis ferm gekielhaald worden, dat mosje.”

En zoo vond de verlakker bij niemand troost; maar Oom werd, als de held van den dag, met kennelijke bliken van respect gefêteerd. Trouwens, hij had zich ook dapper gekweten en den roem der Drenthsche vuisten op eene waardige wijze gehandhaafd.

1128 wauwelen.

Matroos

‘t Meest van allen was misschien de straksgenoemde matroos, ook een onzer kajuitsgezellen, met hem in de wolken; ten minste hij gevoelde zich verplicht, zei hij, om met Oom eens een ferm borrel te drinken, dat zoo dikwijls moest herhaald worden, dat wij in verlegenheid over den Assessor kwamen, of hij ‘t misschien niet wat al te driftig met Janmaat aanlei.

Aan den nieuwen kennis had hij verder een plezierigen reiskameraad. Wederkeerig vertelden zij elkander hunne merkwaardigste levensontmoetingen, hij, die hem sinds zijn twaalfde jaar op zee wedervoeren, en Oom, wathij als landbouwer, zoowel in den Franschen als in den Kozakkentijd, beleefd had, alles zeer tot stichting ook van ‘t overige personeel, behalve natuurlijk van den verlakker, die nog al eens menigmaal den alias van leviathan geduldig moest aanhooren. Inzonderheid was Oom mededeelzaam in vertelsels uit de dagen van 1813 en 1814,¹¹²⁹ en gaf hij aanleiding tot de schudding van menige lever, toen hij de krijgsoefeningen beschreef van den uit alle hoeken en gaten zaamgescharrelden landstorm, – mannen in allerlei kleederdragt en van verscheidenerlei hoofdtooiset, met klompen grootendeels geschoeid, waaruit, naar alle kanten, om de vinnige koude af te weren, hooispieren en stroobalmen staken, dat de schapen en kalveren er belust op werden, om er aan te knabbelen. Ze kwamen, verhaalde hij, meestal op den “kerkenbrink” bij elkander, nadat de twee tamboers, die bij de kompaganie van G** behoorden, eerst eer hartverscheurenden roffel, geheel uit de maat, op hunne trommen hadden geslagen. Zijn vader was zoo wat luitenant en voerde het kommando. Voordat hij echter daartoe kon overgaan, kwam er een man

¹¹²⁹ nadagen van Napoleon.

vier vijf aan te pas, om hem den degen uit de scheê¹¹³⁰ te helpen trekken, zoo verroest als het ding er in zat. Sedert den bisschopstijd (1672)¹¹³¹ had het geen dienst gedaan. Was dat eindelijk onder veel zuchtens en zweetens gelukt, dan begon het krijgsspel.

“Pieke bij de voete, eene, tweije!”

“Haol over de kraei, eene, tweije!”

“Polver op ‘t zundgat, eene, tweije!”¹¹³²

Dat waren een paar van de kommando’s, die hij debiteerde, met nabootsing van de wijze, waarop daarbij met het wapentuig, een piek of lang ganzenroer,¹¹³³ werd gehandeld.

Dit alles werd met de grootste belangstelling aangehoord; zelfs het oude grootje, dat anders stijf en stemmig hare handen over het buikje hield gevouwen, was gansch oor en moest soms meelagchen, hetzij wanneer Oom van de heldendaden van den landstorm bij en om Koevorden en in de Daler-bent, vanwaar zij eens een dooden Franschman en later een haan als krijgsgevangenen mee naar huis voerden, verhaalde, hetzij de matroos van de mooie meisjes uit den Griekschen Archipel of van den lekkeren rum in Jamaica of van de heerlijke zoutevisch in Noorwegen vertelde.

Onder al dit keuvelen was de tijd ongemerkt ingekrompen en waren wij ‘t eiland Schokland reeds voorbijgestoomd, voordat wij ‘t wisten. Ja – was de verlakker, die doodstil in een hoekje had gezeten, sinds hij de ruwheid van een paar Drenthsche handen aan zijn ligchaam voelde, niet opgestaan, op de vraag van een der bootsbedienden, of er ook passagiers waren, die te Hasselt thuis behoorden? wij zouden ‘t ons verbeeld kunnen hebben, nog midden op zee te zijn, zóó kort was ons de tijd gevallen.

1130 schede.

1131 rampjaar.

1132 geen andere bron op delpher.nl Polver = kruit.

1133 geweer met lange loop.

Gelagkamer van Scheuer

Na duurde 't niet lang, of wij zaten hoog en droog in de gelagkamer van onzen waarden vriend Scheuer,¹¹³⁴ regt tevreden en vergenoegd, dat wij de zeereis, dwars door de woningen van haaijen en andere gedrochten, zonder ongelukken hadden volbragt. Hier viel veel te vertellen, gelijk te begrijpen is, en ook veel te vragen, onzerzijds. Oom verzuimde vooral niet bij zijnen voortreffelijken gastheer berigten in te winnen betrekkelijk 't welbekende leesgezelschap en den ganzemaaltijd, en liet ook niet na wederkeerig de historie van den overfatsoenlijken baron op te disschen, waarover door de overige aanwezigen niet weinig gelagchen werd, zoodat Oom kans had om ook hier in Zwolle nog eens weêr op dezelfde wijze gefêteerd te worden, als hij dat door den pikbroek op de stoomboot gedaan was.

Hier wachtte Oom, en ons natuurlijk ook, nog eene regt aangename verrassing. Daar was, zeide de heer Scheuer, een dag te voren een blikken trommel bij hem te huis bezorgd, met een geschreven adres er aan vast, dat niet bijster duidelijk van zin was, maar waaruit hij bij eenig nadenken meende te kunnen opmaken, dat het aan niemand anders, dan aan ons drieën was gerigt. Toen de trommel voor den dag kwam, bleek het aanstonds, dat onze vriend zich niet had vergist; wij herkenden 't oude meubel dadelijk voor een gedeelte van eigen huisraad, en de hand, die 't adres had gekrabbeld, was geen andere dan die van Ooms overkostelijke Anna.

“An Baerend Oet Drent, dei met ziin twee neven op reize is hen Amsterdam en veertien dagen leden tot Zwol in 'e zeuven previnsies losies hef had eigenhandig an hom zölvers assie waerkomp sieto sieto, daor 's haost bij.”

1134 herberg in Zwolle. Zie Deel I.

Alzoo luidde 't adres. En wat behelsde nu 't ding, waarvan 't, onder zulk een geleischrift, te verwonderen was, dat het nog bij den regten man goed en wel te huis kwam? Ei ziet, hoe zorgvuldig als een huismoeder die dienstmaagd, die Anna is! Er kwam – een wollen das uit te voorschijn en een paar dito wanten en een blaauwe dito slaapmuts en een kattebelletje, zoo haastig door Anna's hand geschreven, dat wij er niet, als met andere van hare pennevruchten, meê voor den dag durven komen en waarin aan Oom kond geschiedde, dat het voormelde wolmagazijn dienen moest om zijne leden in den noodigen graad van warmte te houden, als hij tot het laatste gedeelte zijner pelgrimaadje zijn aardschen tabernakel nog aan de koude en 't ongemak van een postwagen moest blootstellen.

Of dit blijkt van bijna moederlijke zorgvuldigheid ook een druppel levensgenot te meer in den beker van onzen goeden Oom mengde, behoeft niet gezegd te worden. Spijt al de ruwheid, die de Hasselter verlakker van zijne handen moest ondergaan, zit er toch een goed en gevoelig hart in den oude. De heer Scheuer die bij de ontpakking van den trommel tegenwoordig was, stelde voor, om dadelijk Anna's gezondheid met een vollen roemer te drinken, – iets, waarin Oom zoo veel behagen vond, dat hij na 't ledigen er van zeide: “alla, nog een zoo!” — Dit is waarschijnlijk de eerste maal, dat er in een Zwolsch logement op eene Drenthsche boerendeern is geklonken en gedronken.

De tijd, die er nog, na genoten middagmaal, van den dag overbleef, werd nu door ons besteed om nog eene wandeling door en om Zwolle te doen. 't Is immers eene regt vrolijke, levendige, fraaije stad, waardig dat vreemdelingen haar bezigtigen. Ofschoon wij vroeger haar in verschillende rigtingen hadden doorkruist, zoo verveelde 't ons niet, om 't nu nog eens weder te doen. Eenmaal binnen eigene landpalen teruggekeerd, zou er immers nog een lange tijd verloopen, voordat wij wederom zulke steedsche gebouwen en keurige winkels onder de oogen kregen.

Inzonderheid trok ons de Diezerstraat, waar, weinig minder dan in de Kalverstraat, kunstvlijt en goede smaak

hunne voortbrengselen hebben uitgestald en de koopzieke voorbijganger begint te watertanden om zich van die artikelen van gerief of weelde aan te schaffen. Ook verzuimden wij niet nog eens weder onze schreden naar de singels te rigten, waar 't nu aangenamer te wandelen was, dan drie weken vroeger, daar 't uitbottende blad aan de trotsche ijpen¹¹³⁵ ons nu meer dan toen, aan de naderende komst der lieve lente deed denken. Gelukkig was 't weder nog al dragelijk, zoodat het ons aan geene medewandelaars onder dit kolossale geboomte ontbrak en wij in de gelegenheid waren, ons met eigen oogen te overtuigen, dat de *beau-monde*, vooral van de vrouwelijke sekse, in Zwolle niet achterlijk blijft in 't dienen en volgen van de almachtige Godin, de Mode. Nu, ieder moet eene speelpop hebben. Wij hebben er vrede meê.

1135 iepen.

“capricieuse dame”

Door een smakelijk souper en eene zoete nachtrust van top tot teen verkwikt, waren wij den anderen morgen vol reislust, om den weg naar onze vaderlandsche kwartieren weder in te slaan. Ongelukkig bewaarheidde April bij vernieuwing, dat zij niet zonder eigen schuld den naam van “capricieuse dame”¹¹³⁶ draagt. Er woei een schrale wind, en, keek de bleeke zon ook al nu en dan eens door de waterige wolken, ‘t was toch of zij ook bang was voor de sneeuw- en hagelvlagen, die onophoudelijk door de lucht dwarrelden.

“Uw wolmagazijn zal u goed te pas komen,” was ‘s morgens bij ons ontbijt de aanmerking van onzen gastheer.

En Oom begreep dat ook; want, toen wij, na ons laatste beschuitje te hebben georberd en na verder te hebben gedaan, wat reizigers, die hun logement verlaten, gewoonlijk doen, kon de Zwolsche bevolking, die bij geval zelve op straat was of over de ondergordijntjes naar de lucht keek, ‘t bijzondere schouwspel waarnemen, van een Drenthschen Assessor gekleed in een dikken pijakker,¹¹³⁷ waaronder een blaauwe kuitenklopper, met een dubbeltal Kloppenburger kousen om de beenen, en verder twee wollen dassen om den hals en den hoed in de oogen getrokken, om voor ‘t afwaaijen beveiligd te zijn. Uit een van de zakken van den jas gluurde de witgestreepte blaauwe rand van eene wollen slaapmuts, die, indien Oom de Zwollenaren totaliter had durven trotseren, ongetwijfeld hare plaats onder zijn hoed zou bekleed hebben,

¹¹³⁶ grillige dame. April doet wat zij wil.

¹¹³⁷ Korte mansoverjas van zware stof, inzonderheid (maar niet uitsluitend) als dracht van zeelieden. Ook geschreven als pijekker, pijakker en piakker. Later vaak een korte duffelse jas met flinke kraag, gesloten met (een dubbele rij) knopen en dan ook schansloper en in later tijd jopper genoemd.

maar nu, om daar al hare *élégance* ten toon te spreiden, in die gevangenis moest wachten totdat wij op den postwagen waren gezeten. Gelukkig is de bevolking van Zwolle nog al aan 't gezigt van Westfaalsche grasmaaiers¹¹³⁸ en Staphorster boeren gewend; maar anders hadden wij met onzen reisgenoot stellig de aandacht van 't geëerde, nog pas uit den slaap verzezen publiek in eene buitengewone mate tot ons getrokken, iets, dat altijd heel vereerend is, of 't geschiedt door eene welsprekende redevoering op den kathedra van een "Nut," of door eene blaauwe slaapmuts.

Ook onze reisbagaadje was regt merkwaardig. Behalve een kruijer, die onder 't voortstuwen op eene kar van onzen koffer en braskorf zwoegde en zweette, liep er links en regts nog een kleine bengel, door den heer Scheuer ter onzer beschikking gesteld, natuurlijk voor onze kwartjes. De een hijgde als een snikpaard¹¹³⁹ onder de vracht van 't klokketouw, dat in onze reisgeschiedenis al meer genoemd werd, – de andere droeg in zijne regterhand de vogelkooi met de kanarie en in zijne linker den garenhaspel, terwijl hij tusschen zijn toegeknoott buisje regts en links een klomp had zitten, waarvan Oom in den wagen gebruik wilde maken. Wij-zelfen hadden ieder nog een in – graauw papier gewikkelden peperkoek¹¹⁴⁰ onder den arm, terwijl Oom zich de achterzakken van zijn blaauwen samaar¹¹⁴¹ volgestopt had met gesmeerde kadetjes, belegd met schijfjes van Wijher saucijs, tot proviand op weg, die, gedurende onze wandeling naar 't Lingsche Posthuis, de reukorganen der Zwolsche honden meer dan eens, zeer tot last van Oom, verleidelijk prikkelden. Die *attaques* van 't onbeleeftde straatgedierte op zijne zakprovisiekamer maakten 't hem gedurig noodzakelijk, om zich om te keeren, wat ten gevolge der wigtige kleederenvracht niet dan met veel moeite

1138 arbeidsmigranten, velings, hannekemaaiers, poepen.

1139 trekpaard voor een snik(ke), een boot.

1140 de toren in Zwolle heet; Peperbus.

1141 samaar [lang vrouwenkleed] {samaer, samaris [tabbaard] 1524} < frans samarre (15e-eeuws) < spaans zamarra [herdersmantel] < Arabisch sammūr [sabeldier] of < Baskisch zamar (met het lidw. zamarra) [vacht van wolven]. etymologiebank.nl

geschieden konde, terwijl hem daardoor ook 't zwaaijen van zijn handstok, ter afwering van de roofzieke beesten, minder sierlijk en behendig afging, dan wanneer hij een Parijsch dansmeestertje geweest ware, in een luchtig balpakje gestoken. 't Hield ons daarenboven ook naar noodeloos op onder weg, waardoor wij gevaar liepen van te laat te komen, ter stede waar de Hardenbergher postwagen zijn slakkentogt aanvangt. Toen wij dus geen hond meer in onze nabijheid bemerkten, versnelden wij zooveel mogelijk onzen pas, en, wij waren gewis nog vroeg genoeg ter bestemder plaatse aangeland, bijaldien niet bij 't omdraaijen van een hoek ons dezelfde matroos tegen 't lijf was gezeild, met wien Oom op de stoomboot het vriendschapsverbond had gesloten.

"Zoo, ouwe jonge, heb ik jou daar? Hoe staat het leven?"

"Das te zeggen," zeide Oom, "da 'k verflimd kolderig inne hoed zin, maor aàs geit 'et nog al wat an, dat döt 'et."

"En ga je nou weêr an boord; me dunkt je hebt 'n goeije ladeng; motten al die snipsnaorderijen met jou mee?"

"Snipsnaorderijen? Das te zeggen, wat mienste daomet?"

"Wel, die prulleboedel, daar die twee duivelstoejagers haast 'r tong onder uit er hals loope. 'n Ballast van impertansie, ouwe jonge. Daar mosje mij niet meê kommen anzeile, as ik kaptein was van 't schip. En waar gaat de reis nou na toe? Kom, we motte 'r nou eerst nog met mekaar een op de valreep neme."

En, eer hij er op verdacht was, had de oude pikbroek zijn regterarm door Berend-Ooms linker dito gestoken en dwong hij hem om de naastbijgelegene herberg, die hij-zelf zoo aanstonds verlaten had, met hem binnen te treden, ten einde daar met een oorlam¹¹⁴² geluk en voorspoed op reis te drinken. Wij legden daar wel tegen in, dat ons dit oponthoud misschien den postwagen zou doen misloopen en dat wij dan eene onaangename teleurstelling zouden ondervinden; maar de ruwe zeebonk wilde van geen "tegenpraatjes" iets weten, en beweerde, dat hij Oom veel te diep, tot in den afgrond van zijn binnenste, had liefgekregeen, om niet op eene andere, meer fidele wijze van hem afscheid te nemen, dan, gelijk hij zeide,

1142 drankje, borrel.

twee “afgedankte diakens” dat gewoon waren te doen.

En zoo geraakten wij dan in de herberg, waarvan wij ‘t uithangbord niet kunnen beschrijven of den kastelein niet in staat zijn te noemen, omdat wij in de consternatie daar geen acht op sloegen. De matroos was hier de eerste tractant, en Oom, die er op gezet is in zulke gevallen zijn fatsoen op te houden, “kommandeerde” dadelijk een tweede “half oort” met “sokker,” toen nr. 1 naar binnen was gegleden.

“En wis en waarachtig kom ik je bezieke, zoo gouw as ‘k maar reis weêr an wal ben en ‘k permissie van den ouwe kan krijge. ‘k Mag anders belazerusd weze, dat mag ‘k, as ‘k ‘t niet doe.”

“Nou, ie zullen welkom bij oes wezen, dat zek dij toe,” antwoordde Oom. “Aste ‘t maor veur lief wist nemen, aste ‘t hij oes vinst.”

“Geef erreis nog een, moeder de vrouw,” riep Janmaat de kasteleinsche toe, ‘t geledigde glas in de hoogte houdende.

“Nee, lat dat nou hengaon,” bragt Oom daartegen in.

“Kom wat ‘n malligheid; we zijn, jandomi, ook niet alle dage bij mekaer, en zoo’n afzakkertie is ‘n perbaat middeltie teugens de morgenlucht, weetje, en de piere¹¹⁴³ gaan der van kapot, dat ‘et ‘n aart het.”

En of Oom hoog of laag sprong ‘t hielp niets; ‘t “slaapmussie” moest eerst geleege zijn, om alle mogelijke ongevallen op reis te voorkomen, volgens ‘t zeggen van den matroos. Maar daarmee was ‘t dan ook gedaan. Met een krachtigen handklap wenschte de zeerob zijn nieuwen vriend eene voorspoedige reis en eene thuiskomst in behouden haven, belovende, als “onzen lieven Heer” hem ‘t leven liet, dat hij hem niet voor de laatste maal zou gezien hebben. Oom deed zijnerzijds de toezegging, dat hij hem wel eens schrijven zou, om de vriendschap te onderhouden, en drong zijne vroegere uitnoodiging nog nader weêr aan, dat hij toch eens bij hem komen zoude.

Intusschen bragt ons dit intermezzo met den onbehouwen zeebonk in een onaangenaam parket. Want, toen wij daarna met verhaaste schreden aan ‘t posthuis kwamen, waar men

¹¹⁴³ bijnaam genever; pierendoder.

ons gezegd had, dat de wagen naar Hardenbergh afreed, ontvingen wij er de vrolijke boodschap, dat deze reeds voor een groot kwartier op reis was gegaan.

Postwagen gemist

Wat nu te doen?

Had Oom op dit oogenblik zijne armen in die rigting kunnen bewegen, hij had zich van verlegenheid achter de ooren gekrabd; maar, die beweging werd hem onmogelijk gemaakt, door den dikken pijakker, dien hij aanhad. Hij liet het bij een akeligen zucht en de vraag: “Jongs, wat züwwe nou anvangen?”

Niets anders zat er op, zoo dacht de waard, dan een extra-rijtuig te nemen en daarmee te beproeven den postwagen in te halen.

De heeren, zeide hij, konden bij hem bediend worden; hij had nog een paar harddravers op stal en eene gemakkelijke coupé voor de deur staan; want hij begreep, dat het den heeren toch niet fatsoenlijk genoeg zou zijn, om op eigen beenen den postwagen achterna te kuieren, of ze hem misschien op de eerste pleisterplaats nog zouden aantreffen.

“Ja, wis en zeker züwwe dat doen,” zeide Oom, die inmiddels onder die lange morgenpraatjes tot bezinning en een bepaald besluit was gekomen; “meen ie, mannegien, dawwe nog maer onnut geld verreizen wilt, as wal¹¹⁴⁴ daon hebt?”

“Nu, zoo as je verkiest,” bromde de teleurgestelde kastelein in zijn baard.

“Maar, zouden we er nog plaats voor ons drieën op vinden, met al onze bagaadje?” merkten wij aan, als proefneming of Oom zich door dat twijfelachtig geval ook nog tot het nemen van een extra-rijtuig zou laten belezen.

“Dat motten jullie nu zelve maar onderzoeken,” snaauwde de gramstorige kastelein ons toe, “ik heb ze niet geteld hoeveel er in zaten.”

1144 we al.

“Nou, da’s oeze zaak, dat möt zich van zölvers vinden, dat möttet. Daor könt völ makke schaop in ‘n schot.¹¹⁴⁵ Dag, kastelein, ‘k wensch dij beterschup.” Ons lachte ‘t voorstel van den kastelein ook meer toe, maar – als zoete kinderen, moesten wij ons aan Ooms wil onderwerpen; hij had, Goddank, nog goede beenen en die wilde hij, als de nood ‘t eischte, ook gebruiken, zoolang ze niet versleten waren, en hij begreep, dat het onze eer te na zou zijn, als wij ons door hem beschaamd lieten maken en liever in een rijtuig den postwagen wilden achterna reizen.

Daar hielp dus niets aan en, ons schikkende naar de omstandigheden, maakten wij ons dadelijk marschvaardig. Ook ons kruijend en dragend personeel van bedienden deed zoo iets hooren, wat naar eene prutteling geleek, als: dat het wat te zeggen was voor een christenmensch, om zoo voor gek de stad op en neer te kruijen en te draven, zonder haast nog een korrel over ‘t hart te hebben gehad en dat onder begunstiging van de noodige sneeuwvlagen en hagelbuijen, waarmede jufvrouw April goedvond de goede stad Zwolle te sausen en hare mooie straten in modderplassen te herscheppen. Op dat oogenblik had Oom gelukkig den hoed niet te diep over de ooren geschoven, om die prutteling te vernemen en, in der haast de noodige morgenverfrissching bestellende, dempte hij nog in tijds de smeulende vonk der morrende ontevredenheid voordat er eene vlam van dadelijk oproer uit was voortgekomen. Was dit het geval geworden, dan hadden wij er nog leelijker meê geschoren gezeten.

Nu moesten dan de beste beentjes maar vooruit, om de nu voor ons wat al te vlugge rammelkast, die de gemeenschap tusschen Hanover en Zwolle onderhoudt, nog weder te attraperen, voordat ze de grenzen van Ernst-August’s koninkrijk weder was overgekropen. ‘t Was voor Oom werkelijk een tempo van belang. Altijd in zijn dikken pijakker en met kin en aangezigt bijkans geheel in de twee bouffantes gedoken, viel het gaan, nu met versnelde schreden, hem waarlijk niet gemakkelijk, terwijl het drietal Kloppenburgers, waardoor zijne respectieve

1145 hok.

onderdanen zeer aanzienlijk in omvang waren toegenomen, hem de wandeling ook niet weinig bemoeijelijkte. Daar was op dat oogenblik weinig van eene menschelijke gedaante aan hem overgebleven en, had de man geen hoed op gehad en hadden wij hem voor de leus aan een ketting geleid, geheel Zwolle zou er, in opregtheid des harten, een eed op gedaan kunnen hebben, dat daar een Poolsche beer op zijne achterste pooten voortwaggelde.

Wij geraakten eindelijk gelukkig uit de stad, zonder dat honden of matrozen ons wederom ophielden. Maar wie schetst onze verbazing, toen wij geen vijftig schreden aan gene zijde van de brug voor de Diezerpoort den bewusten postwagen nog zagen staan, terwijl de voerman dood op zijn gemak bezig was vuur te slaan, om er zijne pijp bij aan te steken! En toch was 't al meer dan een half uur geleden, dat hij afreed. Wij werden, naderbij gekomen, al spoedig gewaar, wat er gaande was. Onze eerste gedachte was aan eenig ongeluk of tegenspoed, 't breken van een zijstreng, as, rad of dergelijke, of 't plotseling ziek worden van een der paarden, maar, wij hadden ons vergist.

Alles was in volmaakte orde, paarden zoowel als passagiers, voerman zoowel als wagen; maar, juist toen hij de brug afreed, was hem een kruijer achterop komen loopen, hem toeschreeuwende, dat er uit een logement aan de andere zijde der stad, even buiten de Kamperpoort, nog een passagier in aantogt was, die zich vooraf nog een kwade kies moest laten trekken, en ook gaarne meê wilde, om de reis naar Ommen niet te voet te moeten doen, en daar de voerman begrepen had, dat hij op alle mogelijke wijzen de onderneming zijns patroons moest trachten te bevoordeelen en dat een publiek rijtuig alleen en geheel ten gerijve van den reizenden man strekte, had hij er geen zwaarigheid in gevonden, om nog een half uurtje op de komst van den aangekondigden passagier te wachten. Wij hadden vrede met die vrij laxen interpretatie van 't postwagenreglement, omdat ze in ons voordeel uitliep; want, niettegenstaande op de drie niet zeer ruime banken reeds vier stuks reizigers, een drietal kinderen niet meê geteld,

waren gezeten, die op hun best eene *jeremiade*¹¹⁴⁶ over 't lange en onwettige oponthoud aanhieven, waarbij echter de voerman onveranderlijk even lakoniek bleef, verkregen wij er met ons drieën toch ook nog plaats in, en onze bagaadje met ons. Oom verkoos maar op de achterste bank zijne *partes posteriores*¹¹⁴⁷ neêr te draaijen, dat hem niet zonder groote moeite gelukte, ten gevolge van de buitengewone corpulentie, die zijn reiskostuum hem had gegeven.

1146 klaagzang. Naar profeet Jeremias.

1147 achterwerk, billen.

Zoon der besnijdenis en andere reizigers

Hij kwam er naast een Israëliet¹¹⁴⁸ te zitten, die liever zijne plaats geheel alleen voor zich zelf had willen behouden, maar 't echter voor lief moest nemen, dat hij Oom tot zijn nevenman kreeg. 't Eerste geluid, dat wij van hem hoorden, was een pijnlijke gil, die vrij veel overeenkomst had met den kreet, dien een varken van zich geeft, als 't slagtersmes in aanraking komt met zijn keel. Denk echter niet, dat Oom een dito kunstbewerking op den afstammeling Abrahams, daar in 't donkere achterhol van den postwagen beproefde, – 't had andere oorzaken, dat die zoon der besnijdenis al zoo vroeg in den morgen zijn krijschend orgaan liet klinken. Hij had twee zwerende vingers, aan iedere hand een, ten gevolge van de fijs, en, ter wille van die vingers, zaten nu die handen in een vracht van doeken en lappen gewikkeld, dat wij ze eerst voor een paar in luijers gepakte kraamkindertjes aanzagen, waarmee hij op zijn schoot zat.

Oom, in zijn scharrelen en wringen om met zijn ligchaam en postuur te regt te komen, had, onwillens, hem er tegenaan gestooten, en, daar een Jood gewoonlijk uit een zeer kleinzeerig deeg gekneed is, had de onze zich ook niet kunnen bedwingen om met een akeligen schreeuw zijne gevoeligheid lucht te geven. Gedurende onze verdere reis werden wij nog menigmaal op die wanklanken onthaald want, ging de wagen somwijlen wat scheef, dan raakte 't Joodje met zijne melaatsche hand in contact met den wagenhoepel links, – en had Oom, die regts naast hem zat, nu en dan eens iets in zijne zakken te frommelen, hetzij om zijne slaapmuts te zoeken of om zijn knijpbril te krijgen, hetzij om met de Zwolsche kadetjes 't rammelen zijner maag te stillen, dan gebeurde 't,

1148 Deze pagina's volop het orgel met stereotyperingen.

dat zijn regterkraamkindje begon te piepen. Bij alle mogelijke voorzorg en voorzigtigheid was Oom toch niet altijd bij magte om eene aanraking van den Israëlietischen lijder te vermijden. Vandaar, dat een der andere reizigers een en andermaal zich de scherpe aanmerking ontvallen liet, zeer toegejuicht door den voerman, dat het er wel naar geleeek, alsof wij een mager varken aan boord hadden, eene aanmerking wier bitsheid door Oom getemperd werd met de glosse,¹¹⁴⁹ dat de beide kraampopjes aan “kritende termiinties”¹¹⁵⁰ schenen te laboreren. Niettemin betoonde hij op de eerste pleisterplaats de beste, dat hij de gelijkenis van den barmhartigen Samaritaan niet te vergeefs had gelezen. Trots de beste *soeur de charité*,¹¹⁵¹ was hij den lijdenden Israëller met alle voorkomendheid behulpzaam, om eene nieuwe pap van geweekte beschuit met saffraan op de gekwetste ligchaamsdeelen te leggen en die vervolgens allerzorgvuldigst weder in ‘t légio lapjes en doeken te wikkelen, die de Jood daartoe had meegenomen. De voerman, die meer liefhebberij had in ‘t ligten van een glas klare, zag dit wel met een opgetrokken neus en een spottenden glimlach aan, maar Oom liet er zich niet door afschrikken in ‘t voltooijen van het werk van barmhartigheid.

Daar wij in de landstreek, die wij doorkropen, niets bijzonder opmerkenswaardigs vonden en daarenboven ‘t weinige, dat zij opleverde en wat eenigzins de moeite loonde, om er even om uit den wagen te kijken, reeds vermeld is, toen wij onze heenreis beschreven, zoo willen wij liever, om u niet met één sprong uit Zwolle in ‘t Drenthsche vaderland over te brengen, de oogen eens in den wagen laten rondgaan. Van den wagen zelfden spreken wij maar niet.

Die ‘t schiklijkst van mij zwijgt, heeft allerbest gezeid,

die woorden van Huyghens¹¹⁵² mag hij gerust op zich zelfen

1149 woord.

1150 schreiende termijntjes; periodieke groeistuipjes van kinderen.

1151 zuster van weldadigheid.

1152 *Die schrick'lickst van my zwijght heeft allerbest geseit.*

Deze slotregel uit het bijschrift op *Amsterdam*, in de

toepassen, des noods ook, naar Noord-Hollandsche manier, achter op zijn krat laten schrijven. ‘t Eenige, dat wij er van willen zeggen, is dit, dat hij volmaakt voor den tweelingbroeder kon doorgaan van die Duitsche postkoets, waarin Ludwig Börne¹¹⁵³ eens eene reis deed van Frankfort naar Stuttgart. ‘t Personeel dus, dat zich met ons daarin al wiegelende en hotsende, naar dat de weg zandde¹¹⁵⁴ of knipslagen¹¹⁵⁵ had, met alle mogelijke geduld liet voortkruijen, – ‘t personeel houde dan onze aandacht bezig!

Wij vermelden eerst een beestenkoopman uit den Ham, een man kolossaal van gestalte, met knokkelen en spieren, even grof, als die van ‘t gedierte, waar hij handel in dreef. Al heel spoedig had hij ons een formele prijscourant opgedischt van wat er tegenwoordig op de Friesche, Hollandsche en Geldersche markten voor eene koe die al gekalfd had en voor eene die nog kalven moest, en voor een os van drie jaren, besteed werd. De ledige geldriem, dien hij *en écharpe*¹¹⁵⁶ om

Stedestemmen van Constantijn Huygens, wordt ook nu nog dikwijls aangehaald, doch met verandering van schrick’lickst in schiklijkst, op het voetspoor van Bilderdijk, die, in zijne uitgave van Huygens, dezen regel aldus veranderd wil hebben. Men verklaart dien dan door: “Wij zullen maar niet verder over spreken.” Deze uitlegging is echter in strijd met het geheele stuk, dat aldus luidt:

AMSTELDAM.

Gemeen’ verwonderingh betaemt mijn’ wondren niet;

De Vreemdelingh behoort te swijmen die my siet.

Swijmt, Vreemdelingh, en seght, Hoe komen all’ de machten

Van al dat machtigh is besloten in uw grachten?

Hoe komt ghy, gulde Veen, aen ‘s Hemels overdaed?

Packhuys van Oost en West, heel Water en heel Straet,

Tweemaal- Venetien, waer’s ‘t einde van uw’ wallen?

Seght meer, seght, Vreemdelingh, seght liever niet met allen:

Roemt Roomen; prijst Parijs, kraeyt Cairos heerlickheit;

Die schrick’lickst van my swijght heeft allerbest geseit.

Het kan niet anders beteekenen dan: Het best is, dat men verschrikt of ontzet door zooveel wonders, er het zwijgen toe doet; hier schiet de mensch in uitdrukkingen te kort.

Gevleugelde woorden H. Frijlink 1875 delpher.nl

1153 Carl Ludwig Börne, geboren als Juda Löb Baruch (Frankfurt am Main, 6 mei 1786 - Parijs, 12 februari 1837) was een Duits journalist, criticus en schrijver die met Heinrich Heine een van de leiders van de letterkundige, democratische beweging van het “Junges Deutschland” was.

1154 los zand.

1155 valplankje; hier ribbels in de weg.

1156 als een sjerp, schuin over zijn bovenlichaam.

zijn ligchaam droeg, bewees, dat hij van eene mark: op de tehuisreis was; tegen zijne gewoonte had hij zijn oudsten zoon, een knaap van achttien jaren, met het transport vee belast, om 't naar huis te drijven, en, zelf zaken te Zwolle hebbende te verrigten, reed hij nu met ons mee om te Ommen ons te verlaten en dan verder de weinige uren afstands van daar naar zijne woonplaats te voet af te leggen. Heel veel behagen hadden wij aan zijn gezelschap niet, vooral te minder, omdat hij bijzonder de kunst van vloeken zich had eigen gemaakt, waarin hij al zijne ervarenheid ten toon spreidde, toen hij met Oom in een twistgesprek geraakte over den juisten dag, waarop dit jaar de Augustusmarkt te Zweelo zou worden gehouden. Hij had daar groot belang bij, omdat hij die markt ook wilde bezoeken, ouder gewoonte. Oom hield vol, dat ze inviel op een Donderdag, terwijl de "Hamker" bij kris en bij kras verzekerde, dat ze op een Vrijdag moest plaats hebben.

"Dan zul miin Steenwiker 't dus niet weten, meen ie?" antwoordde Oom.

"Of ie können ook wel verabuzeerd¹¹⁵⁷ hebben," zei de "Hamker."

"Wallie? Ik mij verabbuzeeren? Dat he'k nog nooit daon, zoo old as k worden zin, dat he'k niet," zei Oom weêr, verontwaardigd, dat de ander aan zijne naauwkeurigheid in 't onderzoeken van den almanak durfde twijfelen.

"Nouh," mengde de zoon Abrahams er zich in, "dan zel de halmenak is vhoor de dhag motte gehaald worden."

"Kerel, daar zeg ie wat, ie wat," gaf Oom ten antwoord, en meteen was hij links en regts van boven naar beneden en vice versa reeds in al de zakken en bergplaatsen, die hij aan zijn ligchaam had, aan 't tasten, voelen, snuffelen, zoeken, om den scheidsregter te vinden, die een einde aan 't geschil over den bewusten datum zou maken. Den zone Abrahams zal 't wel gespeten hebben, dat hij den almanak op 't *chapitre* had gebragt; want, in 't zoeken naar dien vredestitcher, kreeg hij nog al gedurig weer eens een peuter van Ooms ellebogen tegen zijne zeere vingers, zoodat hij gedurig kreunde of piepte,

¹¹⁵⁷ abuis, vergissen.

– en met dat al deed Oom toch een nutteloos werk, omdat de Steenwijker immers mede ingepakt zat tusschen andere ingekochte artikelen en bagaadje in den braskorf.

“Dat meuit mij nou wal um ‘n half oort,”¹¹⁵⁸ zeide Oom, toen hij zich dit herinnerde, “da ‘k dat ding niet in ‘e buutse heb stöken. Zöwwie niet ies stilhollen können, dan köwwie de körf ies lössloeten.”

En ‘t was hem meenens ook, – en ‘t zoo geschied zijn ook, had hij zijn zin kunnen krijgen. Fraaije vertooning! Midden in de hei eene sluitmand te ontpakken, waar *krethi en plethi*¹¹⁵⁹ in zat, alleen om er een Steenwijker almanak uit op te delven!!

Nu zei de Israëliet, Oom moest geduld hebben, tot dat wij te Ommen waren gekomen; daar zou wel een almanak, te verkrijgen zijn, om de marktdatumkwestie bevredigend te beslissen. Beide partijen namen daar genoeg in. In afwachting haalde de Hamster ossenkooper nu een pakje voor den dag, waaruit hij eene fiksche boterham uit de omhelzing van eene oude *Zwolsche* courant verlost, die hij vervolgens zoetjes begon op te peuzelen, namelijk niet de courant, dat zou een dorre maaltijd zijn geweest, maar de boterham. En — of ‘t voorbeeld wederom besmettelijk werkte, maar Oom deed hetzelfde en gaf den “Hamker” niets toe in goeden eetlust.

Terwijl die beiden er voor zorgen, dat hunne kakebeenen door stil te staan niet aan ‘t roesten geraken, monstere wij ‘t overige reisgezelschap. Wij beginnen met den laatstaangekomene, – den man, om wiens aangestoken kies de voerman ‘t postwagenreglement overtrad en de verontwaardiging van de reeds aanwezige reizigers tegen zich gaande maakte. Buiten adem en met een zweetdruppel aan ieder hair kwam hij er aanloopen, een roodaarden potje dragende, zorgvuldig met een graauw papier toegebonden. Hij nam plaats naast een van ons op de tweede bank, wat hem ook sterk werd aangeraden zoowel door Oom, als door den voerman. Daar zou hij veiliger

¹¹⁵⁸oorlam, borrel.

¹¹⁵⁹De Krethi en de Plethi (mogelijk Hebreeuws voor Kretenzen en Filistijnen) waren de persoonlijke lijfwacht van de koning. Nu: Jan Rap en zijn maat. Van alles wat.

voor koude of togt zijn, waar hij zich bijzonder voor in acht moest nemen, nu hij zich pas eene kies had laten trekken.

Oom was er erg nieuwsgierig naar, wat er toch wel in 't aarden potje mogt zijn, waar de man eene buitengewone zorg voor scheen te hebben, en hij stond op 't punt om, ten einde achter 't geheim te komen, te vragen, of daar misschien een smeersel of iets dergelijks voor kies- en tandpijnen in was, toen de Hamster ossenkooper onwillekeurig 't werktuig werd om zonder onbescheidene vragen de verborgenheden van 't potje te ontdekken. Want, terwijl hij aan een zijner beenen eene gemakkelijker positie wilde verschaffen en 't dus onder de bank, die vóór hem was, in zijne volle lengte uitstreckte, had hij 't ongeluk daarmee in eene gevoelige aanraking met den aarden pot te geraten, en, volgens de onveranderlijke natuurwet, dat het mindere moet bezwijken voor 't meerdere, 't zwakke onderdoen voor 't sterke, tuimelde de bewuste pot, die onder de bank stond, 't onderst naar boven, en nu bewees weldra de lucht van door 't graauw papier heensijpelend vuilkleurig vocht, waardoor de postwagenatmosfeer niet zeer aangenaam bewierookt werd, dat de inhoud van den geheimzinnigen pot uit pekelharingen bestond.

De man, wien 't aanging, zette een boos gezigt, zoo zwart, zou Oom zeggen, als drie dagwerk turf, en mompelde wat in zich zelve over lange beenen en lompe menschen, en nam daarop, om zijn zouten schat nu wat beter te beveiligen, 't ongelukkige potje met alle lijdzaamheid op zijn schoot. Wij begonnen daarop, natuurlijk in ons zelve, de opmerking te maken, dat er tusschen 't aangezigt en de gelaatstrekken van den man, wien 't potje toebehoorde, en 't potje zelf eene verwonderlijke gelijkheid bestond, zoodat, als 't potje boven op een bruin pillowen buisje¹¹⁶⁰ en een smerigen witten halsdoek gezet was en een oude winterpet droeg, er geen zwarigheid behoefde gemaakt te worden, om 't voor een vleeschelijken broeder van den pekelharingman-zelve te houden.

1160jasje (buisje) van (pillow) glad fustein, een half linnen half katoenen weefsel, zeer sterk en veel gebruikt voor kleedingstukken die gedragen worden bij ruwen arbeid.

De Hamster deed geen moeite om zich over zijne lomphheid te verontschuldigen, doch troostte toch den andere met den raad, dat hij er op de eerste pleisterplaats maar wat nieuw nat op de nu op 't drooge liggende zeegedierten moest laten doen, en verzekerde, met een ouderwetschen knoop¹¹⁶¹ er op, dat hij ze dan 's avonds bij een schotel met aardappelen er nog wel om zou lusten. Die vloek wekte als een electrieke vonk op den man, die zich een kies had laten trekken, en bragt, ongevraagd, aan 't licht, wie hij was en wat hij met ter tijd nog zou worden. Hij begon namelijk den ossenkooper regt ernstig te bestraffen over 't schandelijk misbruiken van Gods naam in zijke redenen, en deed ons nu al schielijk bemerken, dat hij niemand anders was, dan een van de zoogenaamde studenten, die te Ommen onder de leiding van den zoogenaamden dominé Van Raalte¹¹⁶² gevormd, dat wil zeggen; gedresseerd, of afgerigt werden tot het zoogenaamde leeraarsambt bij de Afscheidenen! De Hamster vroeg, wie hem 't regt gaf, om op een publiek rijtuig hem over zijn manier van zich uit te drukken te berispen, en Oom voegde er bij, dat zulke ongeroepen zedepredikatiën van wege de politie verboden moesten worden. Maar nu hadt gij eens moeten zien, door welk een ijvervuur de pekelharingenman werd aangegrepen! Als toekomstig wachter op de muren Sions, om de breuke dier muren te heelen en de wolven in schaapskleederen weder uit den wijngaard des Heeren te verdrijven, had hij eene roeping van boven, zeide hij, om den mond der goddeloozen te stoppen, waar het te pas kwam.

“Zoo,” voerde de Hamster hem tegen en 't was of er vuur uit zijne oogen sprong, “zoo, dan hol ie mij ok veur een van 'e goddeloozen?. D..... kind, da'i zind, wel hét oe in 'e weerld schupt, um mij te afgrondeeren?”¹¹⁶³ En zijne vuisten balden zich en waren, eer dat de quasi-student er op verdacht was, tot in de nabijheid genaderd van zijn neus, die 't allergevoeligst zou hebben ontgouden, bijaldien deszelfs eigenaar niet een

1161 vloek.

1162 volgeling van Hendrik de Cock. Afscheiden gereformeerden.

1163 affront (Fr.) belediging. Vol op het orgel.

plotselingen ruk met het hoofd hadde gedaan, zoodat hij buiten 't bereik van des Hamsters knokkels geraakte. Wij zochten nu den grimmigen ossenkooper te bevredigen, dat hij zich dan ook liet doen, om onzentwil, zeide hij; maar “den boerenbeschiter,” zeide hij, en wees daarbij op den aanstaanden “weleerwaarde,” “die met al zijn vromigheid toch de kat in ‘t duuster kniipt,”¹¹⁶⁴ – ja, wij durven ‘t niet in geschrifte wedergeven, wat gruwelijke dreigementen er dat ongelukkige voorwerp door den ruwen Hamster naar ‘t hoofd werden gesmeten. Toen hij later tot bedaren kwam, begon hij, natuurlijk om den jongen Nazireër te ergeren, allerlei vertelseltjes op te disschen van bijeenkomsten, die de Scholtianen¹¹⁶⁵ met elkander hielden onder den naam van “stille uren”, waarbij ‘t alles behalve geestelijk toeging en die, eenige maanden daarna, wel eens zulke levende resultaten opleverden, dat een mensch van ordinair burgerverstand al heel dom moest zijn, als hij niet begreep, dat al die vroomheid van dat “dweepersgespuis” niets meer was dan – kool.¹¹⁶⁶

Wij geloofden niet alles, wat de gramstorige man verhaalde, en bejammerden ‘t, dat door ‘t uitstrooijen van zulke leugenachtige dingen aangaande de Afscheidenen ‘t vuur der verbittering nog meer wordt aangeblazen, dat nu reeds eene groote klove tusschen hen en de andersdenkenden heeft veroorzaakt. Maar – toch konden wij ons lagchen menigmaal niet weêrhouden, om den kluchtigen, lossen verhaaltrant, waarop de Hamster al die curieuse fabeltjes debiteerde. Gelukkig had de zoogenaamde student, toen wij te Ommen kwamen, de plaats zijner bestemming bereikt. Hij

1164 schijnheilig zondigt als niemand het ziet.

1165 Tot ver in de twintigste eeuw werden gereformeerden in het noorden van het land uitgemaakt voor ‘cocksianen’. Het scheldwoord verwijst naar Hendrik de Cock, de voornaamste leider van de Afscheiding van 1834. De Cock en zijn aanhangers scheidden zich af van de Hervormde Kerk, ze werden afgescheidenen genoemd. Hun tegenstanders in het zuiden en westen van het land scholden hen uit voor ‘scholtianen’. Het scheldwoord verwees naar Hendrik Pieter Scholte, predikant in Genderen en Doeveeren (N.-Br.), en een medestander van De Cock. Ook het scheldwoord ‘scholtiaan’ was nog gangbaar in de twintigste eeuw.

De Cock en Scholte deelden hun bezwaren tegen de Hervormde Kerk. Kort gezegd meenden ze dat de leer en de kerkorde van de synode van Dordrecht. 1166 apekool, onzin.

bleef in die akademiestad achter en verlost ons daardoor van 't onaangename van zijn gezelschap; de pekelharinglucht nam hij echter niet mee, misschien ook, om zich ten minste daardoor op ons te wreken.

Behalve dezen reisgenoot, hadden wij nog eene geheele huishouding tot gezelschap, bestaande uit man en vrouw en drie kinderen. Zij hadden plaats genomen op de voorste bank. De man was ambtenaar bij 's rijks belastingen, had vroeger in Drenthe gelegen, onder anderen ook te Koevorden; zijn laatste stationnement was Kampen geweest, vanwaar hij echter verplaatst was naar Gramsbergen, werwaarts hij zich nu met gade en kroost op weg bevond. Te Koevorden had hij zijne tegenwoordige wederhelft leeren kennen, die kort te voren aldaar uit Amsterdam in 't ouderlijk huis was teruggekeerd, alwaar zij, natuurlijk bij "heel rijke lui," een jaar of anderhalf als kamermeid gediend had. Hun huwelijk was nú al met een drietal spruiten gezegend. De oudste er van mogt tusschen vader en moeder in staan of ook wel zitten, naar dat de kwikzilverachtigheid zijner kindernatuur hem daartoe al of niet de luimen gaf. "Moeder de vrouw" had den jongste op schoot, dien zij van tijd tot tijd uit de dubbele bron van haren eigen boezem én van eene pijpkan¹¹⁶⁷ drenkte en laafde.

De Hamster, die ook zelf dertien kinderen, allen jongens en meisjes als eene wolk, had grootgebracht, kon niet begrijpen, waarom bij de welvarendheid 't uitstekend *embonpoint*¹¹⁶⁸ der moeder nog zulk een kunstmiddel moest aangewend worden, en vroeg aan de commiezen-jufvrouw, of zij bang was, dat haar kind anders niet op den behoorlijken tijd tot zijn wasdom zou geraken? Hij had altijd een ingekankerden afkeer van die "lurkpotten"¹¹⁶⁹ gehad en, ofschoon zijne wettige wederhelft maar een nietig "perceeltje" was, "een handje vol mensch," gelijk hij 't uitdrukte, zoo had hij toch altijd willen hebben, dat zij-zelve alleen, zonder eenige kunstmatige hulpmiddelen, de behoeften harer kleinen uit eigene borsten bevredigde.

1167 zuigfles.

1168 haar borsten.

1169 anti-flesvoeding.

‘t Wijze Amsterdamstertje, een dikke schommel,¹¹⁷⁰ een “s lands welvaren” van ‘t eerste water, had daar nog al wat “op en tegen,” – “weet uwé, ‘t was zoo wat Amsterdamsch gebruik,” beweerde zij, en veel vijven en zessen meer, die wij niet navertellen kunnen, omdat wij weinig belang in zulk een onderwerp stelden en geen deel namen in ‘t gesprek.

Zij was anders eene “patente” vrouw, maar die er zich wel wat op voorstaan liet, dat zij in Amsterdam een blaauwen maandag verkeerd had, – die haast in enthousiasme kwam, toen zij van ons hoorde, dat wij er ook geweest waren, – die daarop ons met allerlei vragen overstelpte, op sommige waarvan wij haar een bevredigend antwoord konden geven, als, b. v.: of de Atlas met den wereldkloot nog altijd boven op ‘t paleis stond, en of ‘t in de Kalverstraat dagelijks nog zoo van menschen krioelde, en of de Amsterdamsche dienders nog voortdurend ‘t zelfde model van “steekhoeden” droegen, en hoe de raderboot het maakte, die van de Nieuwe Stads Herberg over ‘t Y naar Buiksloot voer, en of er op de Nieuwe Markt altijd nog gegeeseld en gebrandmerkt werd; maar waarvan wij er meerdere nog geheel onbeantwoord moesten laten, zoo als: hoe vele blaauwe en hoevele witte papegaaijen er in den “apentuin” waren, en hoe de bakker “vaarde,” die op den Buitenkant bij de Slijpsteen en woonde en ook een Koevordsche was, en of er in ‘t magazijn van Sinkel nog dezelfde winkeldochters bedienden, als die zij er in haar tijd gekend had, en of de kosterstvrouw van de Mozes- en Aärons-Kerk niet onlangs in ‘t water gelegen had, maar toch gelukkig weder op ‘t drooge was gehaald.

‘t Speet ons wel, dat wij de nieuwsgierigheid onzer reisgenooten ten aanzien van deze wezenlijk gewigtige punten niet konden bevredigen; maar, om ons daarover allen spijt weg te nemen, vertelde zij ons hairfijn haar geheelen levensloop gedurende de achttien maanden, die zij in de stad aan ‘t Y had gesleten, van ‘t oogenblik der aanvaarding harer dienst bij “meneer” en mevrouw N. N. in de ** straat, tot op de ure, dat zij weêr repatriëerde,¹¹⁷¹ – hoe vreemd het haar eerst in de woelige

¹¹⁷⁰ met dikke kont.

¹¹⁷¹ naar huis terugkeerde.

koopstad was, toen zij er regt groen en nuchteren aankwam, en hoe vreemd het haar daarna in 't begin weêr te Koevorden was toen zij er weer mee naar 't land moest, om aardappelen te poten en aardappelen te krabben en aardappelen te rooijen, iets, – waar in Amsterdam een dienstmeisje hare handen en “vuiten” niet mede “behufde” te “bezuidelen”. En, zoo wonderlijk het haar dáár ter stede om 't hart werd, toen zij er eens, op een vroegen morgen den “noos” buiten de door” stekende en de “stuip” voor 't huis zullende “doen,” heel in de verte den “kuikuik” hoorde “ruipen,” – zoo onverstaanbaar was haar eerst in hare geboorteplaats de lompe taal geweest, waarin zij te huis komende door hare ouders, zusters en broeders werd verwelkomd, – zeer natuurlijk; want zij was ook al achttien maanden lang uit Koevorden geweest!

Inmiddels zat manlief met het derde huwelijkspruitje geduldig en lijdzaam op zijne regterknie; tot vijfmalen deed hij moeite, om zijne Duitsche pijp in den brand te krijgen, maar het “spring-in-'t-veldje,” waarover hem de directie was aanbevolen, liet er hem geen oogenblik rust toe, zoodat hij *nolens volens*¹¹⁷² eindelijk de pijp in den zak stak. Van tijd tot tijd ook reikte hem de vrouw den zoogenaamden “lurkpot” over, dien hij dan eventjes moest vasthouden, totdat zij haar schootkindje hetzij van een drooge luijer had voorzien, hetzij weder rustig aan hare eigen volle borst had gelegd. En manlief liet zich alles welgevallen. Hij was inderdaad een type van den man zoo als hij behoort te zijn, die zich des noods zelfs er toe vernietigt om de garenhaspel¹¹⁷³ van zijne wettige huisvrouw te wezen. Hij had verder ook regt een hart voor zijne kinderen. Nu was het: “Sientje, pas op, dat je je handjes niet tusschen de bank krijgt,” – als 't kleine ding uit kinderlijke nieuwsgierigheid eens onderzoeken wilde, hoe door middel van ijzeren kettingjes de zitplaats was verbonden met het overige van den wagen.

Dan weêr had hij 't met den zuigeling op zijn vrouws schoot

1172 noodgedwongen.

1173 strengen wol om uitgestrekte onderarmen naar voren, zodat de vrouw er een knot van kan wikkelen. Ik heb vaak die rol van haspel vervuld.

te doen, en het: “waar is vaders vent? vaders beste vent? vaders brave vent? vaders lekkere vent?” werd tegen ‘t kleine lagchende schepseltje zoo dikwijls herhaald, dat wij toen wij te Hardenbergh stilhielden ‘t gansche liedje van voren tot achteren zonder haperen van buiten konden opdreunen. Ons dacht, de man zou ook regt in zijn schik zijn, als hij met vrouw en kroost in behouden haven was aangeland. Om met eene dikke wederhelft, die bij iedere herberg honger had en daarenboven onder weg ook nog gedurig eens uit den proviandtrommel moest proeven, en met drie kleine kleuters, die nu eens vaders horlogie moesten hooren tikken en dan eens aan moeders flacon moesten “juken”,¹¹⁷⁴ zulk eene reis, in zulk eene beperkte ruimte te doen, wel, dat heeft wat in¹¹⁷⁵ en wie er toe genoodzaakt wordt, die mag van eene buitengewone bezoeking spreken!

1174 jeuken; aan de borst.

1175 dat heeft wel wat.

Vervolg van de reis

Aan alles komt een einde, en derhalve ook aan onze reis. Wij hadden te Ommen gepleisterd, en er tijd genoeg gehad, om een kop kokendheete koffij eerst op ons uiterste gemak koud te blazen en daarna ledig te drinken, om vervolgens in de jagtweide¹¹⁷⁶ al de beroemde en onberoemde namen en curieuse spreukjes na te lezen, die er met vuursteen of spijker op de glasruiten stonden gegriffeld, eindelijk om nog een paar plukhaiderijen¹¹⁷⁷ van de naar huis keerende schooljeugd op 't plein bij het logement van 't begin tot het einde bij te wonen.

Daarna hadden wij ons op den Hongerigen Wolf¹¹⁷⁸ nog al eens weêr verkwikt en voorts nog eens weer te Heemse, in 't Kraaijennest, als wij 't goed hebben onthouden, en eindelijk stonden wij voor de ophaalbrug, die over de Vecht gebouwd is en waarover men het stadje Hardenbergh binnenrijdt. Naauwelijks rolde de wagen over de straatsteen, of uit ieder deur trad bijkans een belangstellend persoon, om ter loops onder 't zeildoek van onzen karos te gluren, en waar er zulke deelnemende vrienden niet op de stoep verschenen, daar keken zij toch binnenshuis met uitgerekte halzen over de ondergordijntjes. Voor 't logement stond reeds eene talrijke schare te wachten, waaronder wij een zeker man met eene statige lange Deutsche pijp opmerkten, die ons bij onze heenreis ook al in 't oog was gevallen en die wel de kommissaris van politie zal geweest zijn. Is dat zoo, dan steekt Hardenbergh waarlijk aan Zwolle de loef af; want, als daar een postwagen afrijdt, wordt men er zelfs het kleinste tipje van een diendershoed niet bij gewaar, al was 't maar om te zorgen dat de

1176 gelagkamer.

1177 gestoei.

1178 herberg, tot in de 20e-eeuw.

voerman zich naauwkeurig aan 't reglement hield en stipt op 't uur afreed, of 't straatgeboefte, vooral dat nog niet mondig is, behoorlijk in bedwang te houden. Even als de boer, die onder 't scheermes van zekeren dorpsbarbier ongevild weg kwam, was 't eerste wat wij Oom hoorden zeggen, toen hij zich zonder kleerscheuren of beenbreuken uit den wagen geworsteld had en vierkant op zijne voeten op de straat stond: "Goddank, ik leve nog!" Hier vonden wij tot onze groote verrassing onzen eigen grootknecht Arend met den linnenwagen, door Anna's zorg herwaarts gevoerd om ons af te halen. Van deze ontmoeting met den eersten bekende uit het Drenthsche vaderland zeggen wij maar niets,¹¹⁷⁹ om de eenvoudige reden, dat er niets bijzonder aandoenlijks of treffends bij plaats vond, dank zij de krachtige zenuwen waarmede moeder Natuur ons heeft begiftigd. En de brief van Anna, dien wij te Zwolle hadden ontvangen, was nog te kersversch, dan dat Arend veel nieuws kon hebben te vertellen.

Al vroegtijdig waren wij ter kooi; want, inderdaad, die togt met den postwagen had ons afgemat en nu wij tot aan den zelfkant van onzen geboortegrond waren genaderd, was de verlangst om er terug te keeren zoo groot, dat wij besloten om den anderen morgen zoo vroegtijdig mogelijk de reis voort te zetten. Voordat wij echter de slaapmuts over de ooren trokken, deden wij nog eene bedevaart naar den paardenstal. Oom was nieuwsgierig naar zijne beide bruintjes, en vooral of ze hem nog wel zouden kennen. Hoe vrolijk stemde 't hem derhalve, toen de beide dieren door een blij gehinnik duidelijk deden blijken, dat zij hunnen meester, niettegenstaande eene afwezigheid van verscheidene dagen, nog niet vergeten waren, en weinig scheelde 't, of hem waren de tranen uit de oogen gesprongen. Hij rekommandeerde Arend, dat hij ze toch met geen karige hand moest voederen; want, de beesten hadden 't wel verdiend en hij wilde aan de Hardenberghers ook toonen, dat een Drenthsche boer wel met zijn paarden mag voor den dag komen.

's Anderdaagsmorgens waren wij al vroeg uit de veëren,

1179 Livingstone I presume.

en toen er, in weerwil van de kille morgenlucht, toch eenige matineuse¹¹⁸⁰ Hardenberghers bij 't inspannen van ons tweespan tegenwoordig waren, en daaronder ook de vermoedelijke kommissaris van politie, maar nu met een ferm gepluimde vaderlief¹¹⁸¹ over de ooren, en toen er een algemeen gemompel uit hun midden opging van goedkeuring over de fraaiheid der twee bruintjes, toen zwol de borst van Oom van hoogmoed niet minder dan die van Arend en met een goeden dunk over de paardenkennis van de Hardenberghers en zeer tevreden over 't logies ten huize van den heer Van Munster, verlieten wij 't aardige stadje.

Over den weg, die ons nu over Ane langs Koevorden, de Loo, Dalen, Erm en Sleen al digter en digter bij ons dierbaar G** bragt, zwijgen wij als moffen. Wat valt er bijzonder veel van te zeggen? Gingen wij daar 's harten lust te werk, dan hieven wij een klaagzang aan, vooral over dat gedeelte van den weg, dat van Hardenbergh tot Koevorden loopt. Er is eens van gezegd, dat die route zich nog altijd in denzelfden toestand bevindt, als waarin zij was, toen de Koevordsche burggraaf Rudolf den Utrechtschen bisschop in de moerassen van Ane zoo ongenadig toetakelde,¹¹⁸² en wij beämen 't van ganscher harte.

Mogt het toch eenmaal anders worden in die buurt! Werd er eens een geregelde afloop bezorgd aan al 't water, dat zich bij Koevorden vergadert en naar de Vecht moet afgevoerd worden! Kwam er ook eens een grind- of straatweg van Koevorden naar Overijssel en noordwaarts ook een naar Dalen tot stand, met verlengstukken naar de overige dorpen van Drenthe! Waarom, waarom moeten de bewoners dier streken altijd nog verstoken blijven van hetgeen men in Holland dubbel en dwars bezit? Waarom, waarom..... doch, wij zouden op een

1180 matin (Fr.) ochtend. Vroege vogels.

1181 politiepet. Ook: slaapmuts.

1182 De Slag bij Ane was een veldslag in 1227 tussen een ridderleger van de bisschop van Utrecht, Otto van Lippe, en de troepen van burggraaf van Coevorden, Rudolf II van Coevorden. Laatstgenoemde werd gesteund door Drentse boeren. De Drenten wisten het leger van de bisschop te verslaan, waarbij de bisschop zelf sneuvelde. De slag wordt beschreven in de zogenaamde Narracio uit 1232. Aan het slot van dit boek een 'ooggetuigeverslag'.

terrein afdwalen, waar wij, in 't onderhavige geval althans, niet thuis behooren.

Hoe verder van Sleen onze route liep, dat zeggen wij niet. 't Publiek heeft denkelijk al lang gegist naar onze vaste woonplaats; hoe gaarne wij anders ook onze Lezers verplichten, zoo moeten zij 't ons in dit geval niet kwalijk nemen, dat wij hen verder ook laten gissen en raden. Wij hebben daar onze redenen voor en de geëerde Lezer verliest er niets bij, als hij daaromtrent onkundig blijft.

Thuiskomst

Genoeg¹¹⁸³ – zoo wat ongeveer tegen den middag begonnen wij ‘t bosch, waarachter ons dorp verscholen ligt, in ‘t oog te krijgen. En dat gezigt was voor Ons, wat voor de Joden uit den ouden tijd het zien van Jeruzalems blinkende tempeltinnen¹¹⁸⁴ was, als zij zich derwaarts op weg begaven, om er hunne hooge feesten te vieren. Om niet sentimenteel te schijnen, laten wij hier geen tirade volgen, vol schitterende phrases, over de zalige aandoeningen en de verrukking en de geestdrift, die een sterveling ontwaart, als hij den vaderlandschen bodem weêr betreedt en na eenig afzijn den kerktoeren weêr in ‘t oog krijgt, waar hij als knaap zoo menig spreuwen- en musschennest heeft uitgehaald en waarin de klokken hangen, die hij in zoo menigen oudejaarsnacht, tot verveling van de rustiger ingezetenen, heeft laten kleppen en bengelen. Niets van dat alles, – ook geen brokstuk uit Helmers of Bellamy of eenig ander poëet, alsof wij, zoo wij maar wilden, niet zelve in staat waren zulke gewaarwordingen in woorden te schetsen. Wij laten ook eenige speelruimte daarenboven aan de verbeelding onzer Lezers, gedachtig aan ‘t gezegde van den Franschman:

Le secret d’ennuyer c’est celui de tout dire.¹¹⁸⁵

‘t Eerste, wat Ooms aandacht trok, was een “zoddenbult,”¹¹⁸⁶

1183 Dit hoofdstuk staat ook in *De huisvriend* 1853 delpher.nl

1184 kantelen; opbouw op toren.

1185 Le secret d’ennuyer est celui de tout [...] - Voltaire. citation 1. Le secret d’ennuyer est celui de tout dire. Sept Discours en vers sur l’homme, Sur la nature de l’homme de. Voltaire. Références de Voltaire - Biographie de Voltaire. Plus sur cette citation >> Citation de Voltaire (n° 16513) Livres de Voltaire.

Het geheim van ergernis veroorzaken is om alles hardop te zeggen.

1186 stapel (heide)plaggen.

dien hij in 't veld zag staan; dienaangaande vroeg hij, of dat niet de zijnen waren, die, gedurende ons verblijf in Amsterdam, op zijn "slag"¹¹⁸⁷ door zijn dienstvoik waren gestoken? Hij hoopte maar dat zulks op de behoorlijke dikte was geschied en scheen wel last te hebben, om tot een onderzoek daarvan even den wagen te verlaten. Arend stelde hem daaromtrent gerust, met de verzekering, dat hij er zelf bij geweest was en zich door 't "arbeidsvolk" niet "in 'e lompen had laten schuppen."¹¹⁸⁸

't Tweede voorwerp, dat niet alleen Oom met welgevallen opmerkte, maar waaraan ook wij een blik vol belangstelling wijdden, was – de groote, fiks uit de kluiten gewassen "scheper"¹¹⁸⁹ uit ons dorp, met zijn talrijke kudde en den trouwen wachter¹¹⁸⁹ aan zijne zijde. Hij had er de lucht van gekregen, dat wij weêr op de terugreis waren, en nu stond hij, – dit was blijkbaar genoeg, – ons aan den weg op te passen, zeker om dadelijk eens verkenning te doen op onze personen.

Arend had ons onder weg al verteld, dat men in 't dorp zich niets anders voorstelde dan eene vreeselijk groote metamorfose, die wij zouden ondergaan hebben, en kluchtig waren de gedaanten en vormen, waaronder men giste, vermoedde, ja zelfs verwachtte, ons uit Amsterdam te zien wederkeeren. Van Oom dacht men, dat hij wel gekleed zou ziju als een gouverneur van de provincie, en van ons had men voorspeld, dat wij stellig en zeker nu wel een "geutien oppe kop" (d.i. eene scheiding in 't hair) zouden hebben en "leeren riempies under an 'e bokse."¹¹⁹⁰ Hoewel de scheper, toen hij zich bij ons aan den wagen vervoegde, kenbaar blijde was, dat hij ons terugzag en zulks te verstaan gaf door ons op eene oud-vaderlandsche manier de hand te drukken, zoo teekende zijn aangezicht toch eenige verwondering, dat hij ons drieën niet anders weêr mogt zien, dan zoo als wij uit G** vertrokken waren, dat wij nog dezelfde taal spraken, als waarin wij vroeger altijd onze gedachten hadden uitgedrukt.

1187 zijn deel van het (gemeenschappelijke) veld.

1188 voor de gek had laten houden.

1189 Siep, de hond.

1190 souspieds.

“‘k Zin blide,’ zeide hij, “das t’r waer zinst, herschup;¹¹⁹¹ ‘k heb wat ‘n zörge veur dij had, daste zoo wiid van hoes gungst. Heste niks gien overlast had van ‘e zielverkoopers? Jong, daor had ‘e kappraol mij zoo blitzies bang veur maakt, dat kan ‘k dij niet zeggen.”

Wij verzeckerden den goeden hals dat wij van verre noch nabij iets wat naar een zielverkooper zweemde hadden gezien of bespeurd, en beloofden hem andere dingen uit de groote koopstad aan ‘t Y te zullen vertellen, zoodra hij maar eens lust gevoelde, om een avond te komen “proten.”

En nu ging het regt uit regt aan op ons dorp los, op ons dorp, waar wij als zuigelingen aan de borst onzer moeder lagen, als knapen ter school gingen en den meester plaagden en tegen de eksternesten een eindeloozen oorlog voerden, als jongelingen met de ontluikende schoonen stoeiden en nu als mannen van ondervinding, als bereisde menschen zouden terugkeeren.

Oom hoopte maar, dat er volstrekt geene festiviteiten beraamd waren, zoo als waarmede korporaal Van Bobbel in zijn laatsten brief gedreigd had en vooral niet, dat de korporaal zelf ‘t maar niet in ‘t hoofd zou gekregen hebben, om werkelijk eereschoten uit zijn ouden jagersbuks te doen knallen, daar de paarden ligt van konden schrikken, en hij zou niet gaarne op zulk een onbesuisde wijze weêr tot zijne huisgoden terugkeeren. Hij zat al te gluren en te gluipen onder ‘t wagenkleed weg, of hij niets in de verte zag glinsteren en flikkeren, dat naar een gepoetsten geweerloop geleek, maar ontdekte tot zijne geruststelling niets, wat hem verdacht voorkwam.

Bij ‘t eerste huis, dat wij voorbijreden, stond dan ook geen korporaal met geschouderden snaphaan, maar wel een oud moedertje, dat niet naliet ons vlugtig te groeten, met een: “zoo Baerend-oom, zin i er waer en how liekt ‘t nog met dij?” maar van een eêreboog en van vlaggen, zoo als Oom meende of, laten wij liever zeggen, waarvoor hij zoo bevreesd was, bespeurden wij niets. ‘t Zou hem al te “grootsch” geweest zijn, indien men iets van dien aard te zijner of onzer eere had

¹¹⁹¹ heerschapp.

verzonnen; hij was als een eenvoudige Berend-oom uit zijne woonplaats weggereisd, liefst wilde hij er in 't zelfde karakter ook terugkomen, zonder eenige kwispels of franjes.

“Daor löp mullers Evert¹¹⁹² jao ook,” riep Oom en zich uit den wagen buigende, salueerde hij in de verte met zijn hoed, even alsof hij als koning op 't balkon van 't Amsterdamsch paleis stond.

“Zoo, en d'oolde brakke¹¹⁹³ is ook nog niet omweid,” ging hij in zijne alleenspraak voort, toen hij even buiten 't dorp, zoo wat ter zijde, 't diakoniehuis zag staan, een oude vervallen tabernakel, die echter ook weder de laatste winterstormen gelukkig had getrotseerd.

“En daor gunts heste kreuple Waaije ook met zijn kozak. Heffi 't zandmennen nog niet aflaerd en wil de oolde rakkert nog oet 'e weg?”

Zoo had Oom gedurig wat te vragen, derwijze, dat Arend 't niet alles afkon, – maar 't vragen had haast een eind. Want ziet, toen wij aan 't eerste huis kwamen, waar men eigenlijk eerst zeggen kan: hier begint ons dorp, – daar vinden wij niemand anders staan dan – onzen vriend Van Bobbel, van top tot teen in zijn korporaalsuniform en versierd met al de medailles en eerepenningen, die hij zich in zijne langdurige krijgsdienst had verworven, en achter hem in twee rijen eene geheele schare uit de dorpsjeugd van beider kunne.

Die er aan 't hoofd van stond had eene vlag in de hand, aan een langen dennenstaak, rood, wit en blaauw, maar de banen zóódanig bevestigd, dat ze eene Fransche vlag formeerden. Voorts scheen wel 't geheele dorp op de been te zijn. Zelfs oude moedertjes, die haast nooit over deur of drempel kwamen, hadden 't spinnewiel laten stilstaan, en jonge vrouwen met kleine kinderen aan de borst en geheel nog *en negligé*,¹¹⁹⁴ en meiden en knechten, die anders in de keuken of op den esch werk genoeg te vinden hadden, oordeelden hunne tegenwoordigheid bij deze verwelcoming onmisbaar. Toen hij

1192 Evert van de molenaar.

1193 barak.

1194 halftransparant nachthemd.

dit alles zag – verschoot Berend-Ooms kleur als een linnen laken.

Onze grootknecht, nu ook onze koetsier, zag ons over den schouder aan en glimlachte, dat hij ‘t geheim dezer verrassing zoo goed had weten te bewaren.

Toen wij tot ongeveer bij de schare genaderd waren, wenkte Van Bobbel met armgezwaai, dat wij stilhouden zouden en, inmiddels nog een kommando herhalende tot de achter hem staande jeugd, haalde hij met veel deftigheid een groot kavallerie-pistool uit den zak, rigtte de tromp er van in de lucht, trok aan den trekker en ‘t eereschot knalde, dat het een lust had en onze bruintjes er van begonnen te trippelen. Daarop viel de jeugd, op een wenk van den korporaal, dadelijk in met het aanheffen en zingen van een “wellekomstgroet, ter eere van onzen zeer beminden heer en assessor van de gemeente, Berend **”, en zijne twee neven, bij gelegenheid dat zij, door Gods goedheid, weder behouden en welvarende uit de groote stad van Amsterdam in hun eigen dorp mogten terugkeeren.”

‘t Was een allerprachtigst vers, – vol bloempjes en beelden. Er was iets in uit Vondels verwelkoming van Maria de Medicis te Amsterdam en ook iets uit Starings “de Vorstin in ‘t Dorp”¹¹⁹⁵ en dat er ook eenige uitdrukkingen in voorkwamen, die aan vader Focquenbroch¹¹⁹⁶ ontleend waren, leek ons wel

1195 De Vorstin in het Dorp: van elders bekend; meest zamenpraak tusschen een’ boer en zijne vrouw, in ons oog een meesterstukje, vol natuur en gevoel.

uit recensie van *Gedichten van A.C.W. Staring*. II Stukken. Te Zutphen, bij H.C.A. Thieme. 1820. In gr. 8vo. Te zamen 356, Voorwerk 28 Bl. f 7-4-: *Vaderlandsche letteroefeningen*. Jaargang 1821 dbnl.org

Gedicht in: *Keur uit Starings gedichten* Antonie Christiaan Wynand Staring 1895 delpher.nl

1196 FOCQUENBROCH (Willem Godschalk van), geb. te Amsterdam tusschen 1630 en 36, overl. 1675 op de kust van Guinea, studeerde waarschijnlijk aan het amsterdamsche athenaeum in de medicijnen, waarin hij in 1662 aan de utrechtische hoogeschool promoveerde. Hij vestigde zich in zijn geboortestad als geneesheer, doch kreeg er, te veel zijn losbandig studentenleven voortzettend, weinig praktijk. Thuis zittend, vermaakte hij zich met muziek en dichten in boertigen trant. Als eerste vertegenwoordiger van het burleske genre was hij in zijn tijd zeer gewild: van zijn volledige werken zagen binnen een eeuw acht uitgaven het licht (1665-1766). Zonder voldoende praktijk en met leege beurs kon de losbol het niet lang in Amsterdam houden; hij vertrok in 1667 of 68 naar de kust van Guinea, als fiskaal van de W.I. Compagnie, waar hij op het fort George

toe, zonder dat wij echter later achter de waarheid konden komen; want de meester, die er de vervaardiger van was, had gezorgd, dat er geen enkel afschrift van overbleef, nadat het was opgezongen, zoodat wij ook in de onmogelijkheid zijn, om 't hier in ons reisverhaal in te lasschen, gelijk wij anders, ten genoegen onzer Lezers gaarne hadden gedaan. Doch – ter zake: 't welkomslied werd gezongen op de wijze van:

Wie praalt aan 't hoofd der heldenstoet?¹¹⁹⁷

del Mina een drukken post en goed inkomen had, maar een zeer eentonig leven. De negerinnen konden hem, die nog altijd droomde van zijn 'Eranemite, schoone Son' niet bekoren. Troost zocht hij op 'de verdoemde plek' bij den dominee, zijn boeken en 'de Negen zusters van den Helicon'. Nieuw Nederlandsch biografisch woordenboek. Deel 10(1937)–P.J. Blok, P.C. Molhuysen *Nieuw Nederlandsch biografisch woordenboek*. Deel 10(1937)–P.J. Blok, P.C. Molhuysen dbnl.org. Daar. en op delpher.nl s zijn werk te vinden

1197 *Verzameling van hoofdzakelijk letterkundige dichtstukjes met betrekking tot de gebeurtenissen in de jaren 1830-'34* 1830 delpher.nl

HET LIED VAN CHASSÉ.

Wijze: Vivat Oranje! hoezee! (liederenbank.nl)

Wie praalt aan 't hoofd der heldenstoet? Chassé!
Wie heeft gewroken Hollands bloed? Chassé!
Wie spreekt uit monden van metaal
Der Trompen en de Ruijters taal?
Chassé! Chassé! Chassé! (bis.)

Wie heeft gestraft het snoodst verraad? Chassé!
Wie redde 't bolwerk van den Staat? Chassé!
Wie toonde wat de Leeuw vermag,
Dien voormaals de aard' nooit sluimren zag?
Chassé! Chassé! Chassé! (bis.)

Wie heeft der muiltucht perk gezet? Chassé!
Wie 't monster in zijn nest verplet? Chassé!
Wie is, als Neêrlands oudste zoon,
De hechtste steun van 's Konings troon?
Chassé! Chassé! Chassé! (bis.)

Oud - Neêrland zijt gij dier en waard', Chassé!
Uw heldenroem klinkt luide op aard', Chassé!
Voor u rijst onze zegenbeë;
Wij zingen met het leger meê :
Vivat Papa Chassé ! (*) (bis .)

(*) Papa Chassé is de naam, welken de krijgslieden hunnen geliefden Generaal gewoon zijn te geven.

en nog al redelijk, – ten minste, Oom was gansch aangedaan er over. Toen ‘t afgezongen was, trad Van Bobbel eenige passen nader en rigtte de volgende aanspraak tot Oom en ons:

“WelEdel Achtbare Assessor van de gemeente G** en gij, jonge mannen, die de eer hebt zijne wettige neven ofte broerskinderen te zijn!”

“Tot in de teenen onzer voeten zijn we verheugd, dat wij u weder uit het land der vreemdelingschap.....”

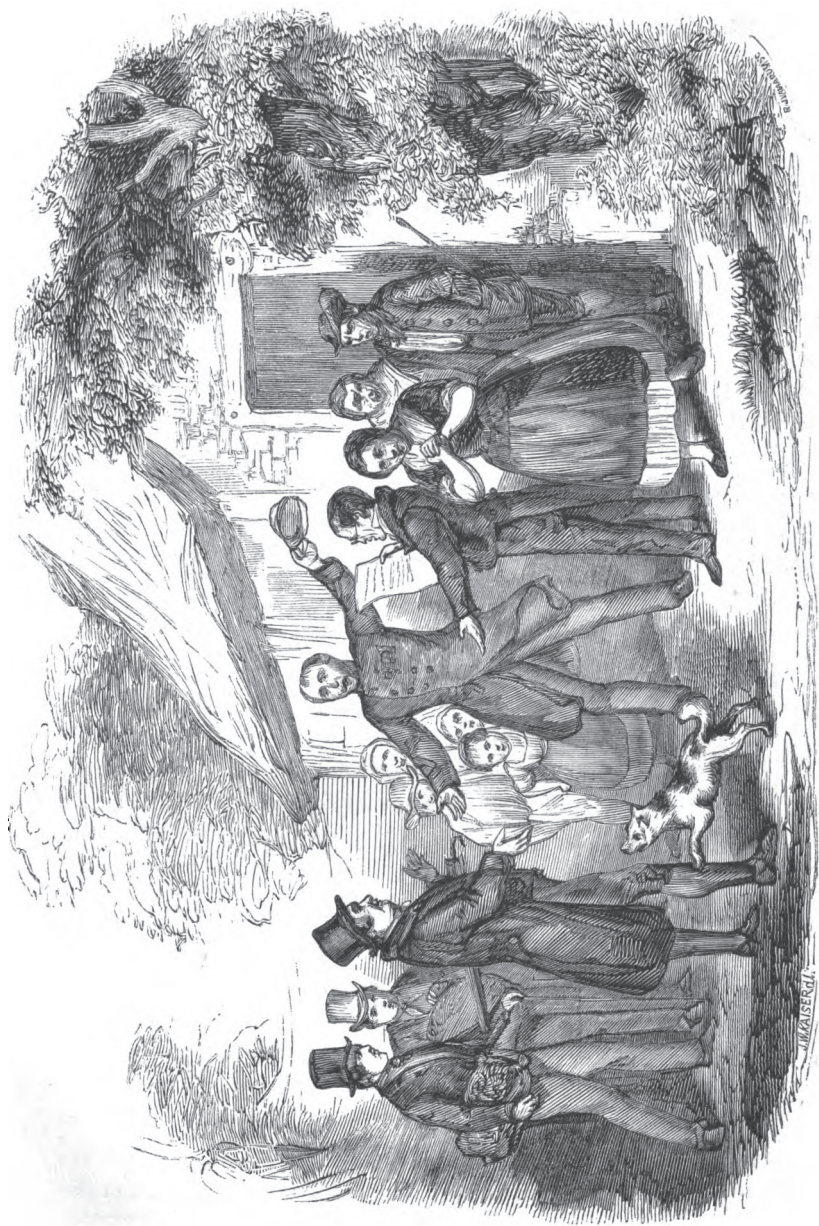
Hier haalde de korporaal zijn zakdoek te voorschijn, ten einde eene zekere bewerking aan ‘t meest vooruitstekend gedeelte van zijn aangezicht te doen.

“... vreemdelingschap, zeg ik, teruggekeerd zijt tot de erve uwer vaderen. Ik, korporaal Van Bobbel, heet u uit naam van geheel de G**er-gemeente welkom in ons midden. Met groot smachtverlangen hebben wij al naar u staan uit te zien. Deze dag is een der gelukkigsten.”

“Stil daar achter voor den weêrga!” snaauwde de korporaal, zelf zijne reden af brekende, een paar kibbelende jongens achter zich toe.

“... gelukkigsten van mijn leven. Ik mag julli dan weer blakende van welstand en ongeschonden hier terugzien en ‘t zal waarachtig goed doen aan mijn oude ziel, als jelui nu verder ook maar weêr goed hier, in je eigen moersland, je zult kunnen wennen. Ik hoop en wensch, en dat hoopt en wensch de gansche gemeente met mij, dat je volstrekt geen vreemde kwikken en strikken zult hebben meêgebragt uit de vreemde landen, die jelui nu met je eigen oogen hebt wezen zien. En as dat het geval is, daar ik haast niet aan twijfel, dan zie ‘k er volstrekt geen zwarigheid in, om zoo hard als ik kan hier met mijn onderhoorige kompagnie te roepen: lang leve Berend onze Assessor met zijn beide neven.”

“Hoezee!” “Hoezee!” herhaalde de schare, wie ‘t moeite had gekost onder des korporaals aanspraak het slot op den mond te houden. Daarop haalde Van Bobbel nog eens weêr zijne pistool uit den zak en liet het tweede schot knallen, dat hij er op had, en daarmee was de plegtigheid geëindigd en konden wij reize naar eigen woning ongehinderd voortzetten.

DE TERUGKOMST IN HET DORP.

(Pl. III. Dl. II. bladz. 398.)

Ofschoon Oom vroeger gezegd had, dat hij met al die malligheid niets ophad, kon men 't hem toch wel aanzien, dat hij bijster in zijne nopjes was.

Zoo kwamen wij dan verder ongemoeid tot op ons eigen erf, ofschoon overal voor de banders¹¹⁹⁸ en aan de achterdeuren, die wij voorbijreden, nieuwsgierigen stonden, die ons of met een hoofdknik òf met een lach òf met een kort woord welkom heetten in 't dorp. Eer nog de huisgenooten onze aankomst bemerkten hadden, waren wij reeds uit den wagen gestapt; maar, naauwelijks wendden wij onze schreden uit de schuur vaar de huisdeur, of daar kwamen allen ook te voorschijn, om ons te verwelkomen.

In de eerste plaats verdient genoemd te worden – 't puikje, naar Ooms gevoelen, van 't G**er hondenras, zijn geliefde Tee, die luid blaffende tegen hem opsprong en door allerlei losse kapriolen zijne vreugde over de tehuiskomst zijns meesters aan den dag lei. Hoe die ontmoeting verder zich toedroeg, rekenen wij niet noodig uitvoerig te beschrijven.

't Nevensgevoegde plaatje maakt ze zoo aanschouwelijk mogelijk. Dat die man in militairen kapotjas, met eene vracht brons en zilver gedecoreerd, en zijne muts in de lucht zwaaijende, niemand anders is dan korporaal Van Bobbel, zal ieder, die ons boek tot hiertoe gelezen heeft, zonder moeite raden. Na afloop der plegtigheid aan den ingang van 't dorp had hij schielijk zich van sabel en schako¹¹⁹⁹ ontdaan en was langs

1198 baanderdeuren, baander, grote schuurdeur.

1199 sjako zn. 'soldatenhoofddekseel met klep'

Nnl. een kasket of chaco met vederbos en toebehooren [1809; iWNT verderbos], op het hoofd een pruisische schako met een groote witte kokarde [1814; Leeuwarder Courant], de twee handen ... aen zynen shako [1858; WNT voorbijgaan], met ransel, sjako, sabel en geweer, mee moest de soldaat [1898; WNT].

Ontleend, via Frans shako 'soldatenpet met klep' [1828; TLF], ouder schako [1761; TLF], of rechtstreeks aan Hongaars csákó 'hoge pet met klep', oorspronkelijk 'puntige koehoorn'; dit woord is mogelijk ontleend aan Duits Zacke(n) 'piek, spits, punt', Middelhoogduits zacke 'id.' [13e eeuw; Kluge], dat wrsch. ontleend is aan Middelnederduits tack, tacke 'spits, punt; tak' en in dat geval hetzelfde woord is als → tak. Het Hongaarse hoofddekseel werd in de loop van de 18e eeuw in West-Europa ingevoerd door de Hongaren die onder de naam Huzaren, zie → huzaar, in het Franse leger dienden. Zie ook → kepie. etymologiebank.nl

een achterpad, zoo snel als zijne oude beenen 't gedoogden, herwaarts gedraafd, om ook bij onzen intogt in eigen woning tegenwoordig te zijn. Wat hij zei of liever schreeuwde, kunnen wij niet navertellen; want onze brave, kostelijke schoolmeester verhief, eer wij verder 't huis mogten binnentreden, zijne stentorstem en begon met alle mogelijke deftigheid 't vers op te snijden, waarover hij, zoo als Van Bobbel schreef, in den maneschijn had zitten te "urmen en te wurmen", en dien ten gevolge werden de "hoezees" en "juchhés" van den korporaal letterlijk verdoofd.

Anna stond achter den meester, met gevouwen handen, blijkbaar verheugd over de terugkomst van Oom en tevens ook in eene soort van verrukking over de geestesvrucht, waarop de meester ons onthaalde. Natuurlijk was deze van top tot teen in zijn pontificaal, even als wanneer de schoolopziener hem in zijne kosterij bezoekt of als hij op 't naburige "Nut" eene voorlezing moet houden. Tot onze verbazing ontdekten wij een bril met lange veêren op zijn neus; later verhaalde Van Bobbel ons, dat hij dien expresselijk voor deze gelegenheid uit Groningen had doen komen; om toch vooral niet in de declamatie van zijn welkomsvers te haperen. Dat vers zelf luidde aldus:

Als saül in der tijd kwam uit den krijg te keeren,
Waar hij al met zijn zwaard zijn vijand had geveld,
Kon in het Joodsche land niemand de blijdschap weeren,
Waarmee men tegenging dien onversaagden held.
Dan liet zich overal een vrolijk juichen hooren
En zag men, waar men ging of waar men liep of stond,
Eens ieders aangezigt van hare blijdschap gloren,
Die iedere gedachte aan vroeger leed verslond.
Dan hoorde men alom de schelle rinkelbommen,
Aan 't klinken der bazain zoo liefelijk gepaard,
Veel aangenamer toch dan romlende oorlogstrommen
Of 't reatlend klikgeklak van het bloeddorstig zwaard.
Geen wonder, want alsdan kwam weêr de lieve vrede,

Gelijk een schoone maagd met lachjes op 't gelaat,
 En bragt dan uit den krijg een hoorn van zegen mede,
 Gelijk in 't bijbelboek voor elk te lezen staat.
 En zoude ik nu ook niet mijne snaren tokken,
 Waar Apollo mijn lier al mede heeft bespaard,
 Na gij, heer Berend, die naar d'Amstel waart vertrokken,
 Thans in ons midden keert, gij, ons zoo dier en waard?
 Neen, 'k kan niet zwijgen, neen! het dichtvuur voel ik
 branden;
 Van af mijn schedeltop tot aan mijns voetzools eelt,
 Het kookt gelijk de Etna me in mijn ingewanden,
 Mijn zangnymf rast niet eer, voordat ze een liedje kweelt.
 Zij hinnikt als een hengst met opgesparde kaken,
 Zij klapwiekt als een zwaan in 't zilvren watervocht,
 Als hij het voorjaar weer in braidstooi ziet gepaken
 En zijne weerhelft vond, die hij zoo dristig zocht.
 Gegroet dan, heer en vriend, nu gij zijt weer gekomen
 Al uit het verre west, al van den boord van 't Y,
 Langs het gevaarlijk spoor van diepe waterstroomen,
 En zonder dat gij leedt schipbreuk of averij.
 Welkom weer in het land waar gij eens werdt geboren,
 Waar gij uw moeders borst gezogen hebt met vreugd,
 Waar gij uw varkens mest, en ook verbouwt uw koren,
 Waar gij voor onz' gemeente een toonbeeld zijt der deugd.
 Welkom weer in het dorp, dat gij moogt meê regeren
 Met onzen achtbren Raad en met onz' Predikant.
 Nu kan geen bange zorg ons hinderen of deeren,
 Nu gij behouden zijt terug in 't vaderland.
 Daar zie ik u voor mij staan, geheel nog onveranderd,
 En triomfantelijk gelijk een oorlogsheld,
 Die met zyn dapper zwaard behouden heeft zijn standerd
 En al zijn vijanden verslagen en geveld.
 Moog o nu 't Drenthsche brood maar weer als vroeger
 smaken,
 Uw tong op d'Amstelkoek maar niet verlekkerd zijn,
 Dat wensch ik u nu toe, · gij moet dat ook niet wraken,
 Want mijne meening is gelijk kristal zoo rein.

Wil ons dan verder ook naauwkeuriglijk verhalen,
Wat gij op uwe reis zoo hebt gerencontreerd,
Dan laat ik nog eens weêr mijn jubeltoon herhalen:
Hoezee dat Berend-Oom in G** is weêrgekeerd!

Oom schreide als een kind, toen de meester zijn declamatie had geëindigd. Vooral had hij die passage aandoenlijk gevonden, waarin meester de borst zijner moeder had aangehaald en hoe hij die gezogen had, en dan vond hij 't zoo mooi, dat meester er ook het bijbelboek bij te pas gebragt had. Daar kon men toch aan zien, dat hij wel "voor 't goede" was. Natuurlijk viel den meester voor zijn heerlijk gedicht eene hartelijke dankzegging van Oom te beurt, waarbij hij niet verzuimde de verzekering te voegen, dat het Drenthsche brood hem nog als te voren uitmuntend zou smaken, want dat hij nog op geen vademmen na op de Amstel-liflafjes was verlekkerd geraakt. Trouwens, dat toonde hij dadelijk daarop ook metterdaad, toen wij, in huis getreden, plaats namen aan de koffijtafel, die in tien tellen door de bedrijvige Anna stond aangerigt, even als wij dat altijd gewoon waren.

Pathetische scènes kunnen wij uit de tehuiskomst-geschiedenis met en benevens de eerste ontmoeting van onze huisgenooten niet schilderen. Ze zouden uit de lucht gegrepen zijn. Wij, Drenthsche menschen, zijn volstrekt niet pathetisch, zoo lang wij althans geen klein beetje spraakwater hebben geproefd. Van omhelzingen, daar haast geen ontwarren weêr aan is, – van kuspatrouilles tot in 't oneindige, – van handdrukjes en appelflaauwten wegens overstelping van gevoel en verrassing, en zoo voorts, en zoo voorts – 't spijt ons wel, dat wij er 't boek niet mee kunnen opsieren, maar wij vermogen niets tegen de waarheid. De Drenthenaar is in die gevallen de phlegmatiekste mensch van den aardbodem. Grootvader en grootmoeder ontvingen ons met niet anders, dan met een: "zoo, jongs, zin i er waer, – i zult wal honger hebben!" En Anna's eerste vraag was, of 't wolmagazijn nog in tijds door ons was ontvangen, om er eenig nut van te hebben, terwijl Lammegien, de "spuinster uit de graafschap terstond

zich begon te informeren, of wij onderweg ook “lange Jan Hiendrik”, haars vaders neef, hadden ontmoet, die knecht zou worden bij den bakker op het Reäleneiland en op reis was naar de “geweldige” Amstelstad.

Oom, van zijn kant, had ontzettend veel te vragen, niettegenstaande hij door de briefwisseling met Anna altijd *au courant* der zaken in zijne huishouding gebleven was. Nog had hij zijn tweede kopje koffij niet geledigd, of hij had al onderzoek gedaan naar de gezondheid zijner bijen, en Anna had hem al moeten vertellen, of de roobonte ook reeds aan ‘t “nuren” was en hoe veel melk de “blaorde” gaf, die laatst had afgekalfd.

Inmiddels Oom met de grootste belangstelling de mededeelingen daaromtrent uit den mond zijner huiszorg aanhoorde, snaterde Lammegien over de zielverkoopers en de matrozen, die, zoo als ze wel eens gehoord had, al wonderlijk rare “petriezen” moesten zijn. Grootvader vroeg in ‘t bijzonder er op na, of men te Amsterdam ook spoedig oorlog verwachtte; meester had hem voor een paar dagen verteld, dat de Cirkassiërs zich op nieuw tegen de Russen hadden gewapend en daar zou men in Amsterdam toch wel meer van weten.

Maar wij kunnen onmogelijk alles vertellen wat er zoo al aan de koffijtafel verhandeld werd. Nog waren wij daar niet van opgestaan, of daar was al een gediensige geest van onzen burgemeester, die vragen liet of Berend-Oom ook het klokketouw voor den toren had medegebragt, tevens met de boodschap, dat er ‘s anderdaags te tien uur des voormiddags vergadering van den gemeenteraad zou gehouden worden.

Hoe de dag verder doorgebragt werd, zullen wij niet uitvoerig beschrijven. Anders was er stoffe genoeg voorhanden. Het ontpakken van den wagen en later dat van koffer en braskorf waren gewigtige momenten. De garenhaspel werd door ieder als een pronkstuk bewonderd en Anna kleurde tot onder de ellebogen, toen de kraanpot voor den dag kwam en Oom zeide, dat hij daar op haar bruiloft koffij uit hoopte te drinken. Ook de kanarievogel maakte de nieuwsgierigheid van ‘t gansche huisgezin gaande, terwijl de scheper, die inmiddels

't keuken personeel vermeerderd had, er tot drie malen toe op navroeg, wat voedsel het beestje toch moest gebruiken. De gerookte paling behaagde minder aan 't gezelschap. Alleen de korporaal, die uit zijne campagnes zich herinnerde hoe met zulke delinquenten geprocedeerd moet worden, vergastte er zich in, zoodat straks zijne grijze knevels stijf stonden van 't vet. In de walnoten en china'sappels vonden de overigen meer smaak. Anna liep krakende op en neêr door de keuken en van daar naar de melkkamer. Grootvader beet in een china's-appel, alsof hij in een knol beet; grootmoeder beknorde hem daarover en vond, dat het zonde en jammer was, die mooie appels maar zoo dadelijk op te peuzelen; zij wou er eerst nog eene maand of wat den schoorsteenmantel meê oppronken.

Dat wij verder in de eerste weken, vooral 's zondags namiddags, menig "proter" bij ons aan den haard kregen, nieuwsgierig naar ons wedervaren op reis, en dat wij, waar wij kwamen, vertellen moesten, hoe wij Amsterdam gevonden hadden, – dat behoeven wij niet aan te stippen. 't Spreekt van zelf. Wij werden als menschen van eenige beteekenis beschouwd en bejegend en onze verhalen van 't geen wij in de Ystad hadden gezien, dikwijls als vertellingen uit de feeënwereld aangehoord.

Hier kunnen wij nu de pen nederleggen. Er wachten ons andere werkzaamheden. Wij eindigen met de betuiging, dat wij ons Amsterdamsch reisje met groote voldoening voor onszelven hebben volbragt, met den raad aan al onze Drenthsche dorpsbewoners, die 't betalen kunnen, dat zij ons voorbeeld navolgen en ook eens de wijde wereld intrekken, met den wensch, dat de Lezers van ons boek ons geschrift niet geheel en al zonder goedkeuring en genoegten mogen lezen, en – verder met de bede aan alle heeren van de recensenten-gilde, dat zij ons niet ten bloede toe over den hekel gelieven te halen.

EINDE.

Slag bij Ane in 1227

De bepaalde dag om ten strijde te trekken breekt eindelijk aan; bisschop Otto is gereed. Binnen Utrecht zijn reeds alle krijgsgenooten, die tot den strijd het harnas hebben aange gord, bijeen gekomen. Otto begeeft zich in zijn bisschoppelijk gewaad, statig aan het hoofd zijner geestelijken, en gevolgd door al de edelen en ridders naar de kerk van sint Maarten, van waar hij, na de mis bediend en den zegen ontvangen te hebben, met de zijnen terugkeert, om zijn geestelijk gewaad tegen eene wapenrusting te verwisselen; de ridders bestijgen hunne paarden; de menigte vloeit te zamen, om dit uitgelezen heer te zien, tegen welks helmen, harnassen, arm-, dij- en scheenstukken de zonnestralen oogverblindend terugkaatsen, zoodat het den aanschouwers in de oogen schittert. Alom hoort men het gehinnik der paarden en het gekletter der ijzeren wapenen, het gemurmel der menigte, de afscheidsgroeten en zegenwenschen der naastbestaanden en vrienden en het voortrollen der legerwagens, beladen met levensmiddelen en krijgsbehoef ten.

De bisschop, op een moedig ros gezeten en in volle wapenrusting, verschijnt. Hij roept door het blazen der trompetten allen te zamen, plaatst zich aan hun hoofd, en verlaat de stad, waarbuiten hij tot op een half uur afstands door alle overheden, zoowel wereldlijke als geestelijke, wordt vergezeld. Nu doet het laatst vaarwel de lucht weergalmen; de overheden keeren naar de stad terug, alwaar gedurende de onderneming dagelijks de vurigste beden ten hemel opgezonden worden. Weldra bereikt bisschop Otto met zijne bijhebbende krijgeren de algemeene verzamelplaats. Sommige zijner bondgenooten zijn reeds daar, elke minuut ziet nieuwe benden aankomen, en bij elk uur ontplooijen nieuw aangekomene banieren hunne

breede banen. Eindelijk is het langgewenschte oogenblik der vereeniging van alle legerbenden daar, ieder zoekt eenen vriend of nabestaande op; men herinnert zich vroegere ondernemingen en verlangt reeds zijnen roem door nieuwe heldendaden te vergrooten.

Na korten tijd zich aan de vreugde des wederziens en der vriendschap gewijd te hebben, trekt het vereenigde leger gezamenlijk op en legerd zich te Ane bij Gramsbergen. Hier ontvangt men langs de Vecht schepen met krijgsvoorraad of mondbehoefden en ziet van alle zuid-, oost- en westwaarts gelegene wegen zwaar beladene karren zich te gemoet gevoerd.

Ook Rudolf van Coevorden verlaat met een groot gedeelte zijner legerbenden het welversterkte kasteel, en laat op eene halve mijl afstands van 's bisschops leger zijne benden neder. De vijandelijke legers zijn gescheiden door een moerassig land, dat alleen te voet en dan nog slechts met groote voorzigtigheid kan begaan worden; doch hetwelk van boven, door kruiden en planten bedekt, zich als een vaste bodem voordoet. Deze gesteldheid van den grond is alleen aan Rudolf en de zijnen bekend, doch noch de bisschop of een der stichtsche hulpgenooten draagt hiervan kennis.

De beide legers, vol wraak tegen elkander, begeeven zich ter ruste, ten einde de krachten te verzamelen om elkander te vernielen. Aller hartstogten zijn in beweging en ieder polsslag, die het oogenblik des doods doet naderen, wordt nog door die hartstogten versneld. Eindelijk heeft de slaap allen, door vermoeijenissen afgemat, vermeersterd. Slaapt gerust, gij beleedigers en beleedigden, voor de meesten uwer zal deze slaap de laatste zijn!

Naauwelijks heeft de zon hare eerste stralen op het aardrijk neêrgeschoten, of elke krijgsman verlaat zijne rustplaats, voorziet zich van eene wapenrusting, sluit zich in zijn harnas en grijpt naar schild en wapens. Nu eens roept hij in zijne gedachten den verwijderden vrienden en betrekkingen het laatst vaarwel toe, of vormt zich het denkbeeld van spoedig als overwinnaar terug te keeren en hun van zijne heldendaden te verhalen. Wat elk ook denken moge, ieder spreekt alleen van

het oogenblik, waarin de overwinning zal behaald zijn; in de oogen van allen ontdekt men het verlangen, om op den vijand los te gaan. Eindelijk is het gansche leger op de been, en weldra zal het noodlottige oogenblik aanbreken.

Bisschop Otto vergadert geheel zijn leger rondom zich, roept met luide stem, dat hij Rudolf beschouwt als eenen oproermaker, tegen de kerk en zijnen vorst; dat hij hem verklaart, vervallen te zijn van zijne bezitting als burggraaf en hem al zijne goederen onttrekt. Hetzelfde zal plaats hebben met allen, die Rudolf hulp verleenen, doch aan ieder, die zich aan het bisschoppelijk gezag onderwerpt, zal vergiffenis geschonken worden. Verder tracht de bisschop in korte woorden de menigte van de regtvaardigheid zijner zaak te overtuigen, moedigt hen aan, beveelt hen te knielen, doet een gebed en deelt aan alle geloovigen zijnen zegen mede. Gezeten op een geheel van ijzer omgeven paard, ontbloot hij het rapier en wijst met hetzelfde naar de vijanden.

Rudolf van Goor, aan wien als banierdrager het bisschoppelijke vaandel is toevertrouwd, ontrolt het golvend doek en heft het moedig omhoog. De bisschop is vooraan en geeft het teeken tot den aanval; de horens, pijpen, trompetten, trommelen, alles begint tegelijk; elk ridder geeft zijn paard de sporen en het leger valt met eene onbegrijpelijke kracht, snelheid en moed op den vijand aan. Digt ineengesloten dringt de een den anderen, het gejuich en geschreeuw doen de lucht weërgalmen, elk waant de overwinning zeker.

Otto met de zijnen is reeds in het moeras; zijne manschappen zetten hunne paarden, om door te komen, nog meer aan, maar zinken steeds dieper. Nu willen zij ophouden en terugkeren, doch de achtersten dringen op en verpletteren de voorsten. Het gekerm der verpletterden wordt door het gejuich der aanrennenden verdoofd. Nog wordt het voortdringen niet gestuit; alles raakt in verwarring, geene orders worden meer gehoord; geene teekens kunnen meer gegeven worden, want de trommelen en hoornen houden op; een algemeen gekerm en geschreeuw vervangt de orde, welke geheel verbroken is. Ieder denkt nu meer om zich te redden en zoo mogelijk

te ontkomen, dan om te vechten. Verscheidene, door hunne harnessen in het moeras gezonken, zijn reeds gesmoord, door de verwilderde paarden vertrap, of door de aandringenden onder de voeten vertreden. Thans schiet Rudolf met zijn volk onverwachts toe, overlaadt de bisschoppelijken met pijlen, en valt hen aan met bliksemende zwaarden. Velen van des bisschops leger, die meenden te kunnen ontkomen, zoeken zich reeds door de vlugt aan den dood te onttrekken en werpen daartoe alles weg, wat hun in het vlugten hinderlijk is. De Drenthenaren, vermeerderen zich, ongewapende boeren komen toelooopen en nemen de wapenen op, welke de vlugtenden hebben weggeworpen; ja de vrouwen, hare natuur verloochenende, zijn behulpzaam alles dood te slaan, wat zij bereiken kunnen. In weinige oogenblikken is de gansche oppervlakte met bloed geverwd, ieder geeft voedsel aan zijne wraak, zoodat men niets spaart; verwonden en stervenden worden nog geslagen, tot dat de dood hen aan dit noodlot ontrukkt. Men is niet tevreden met de overwinning, neen, de gansche dag wordt door de verbitterde landzaten doorgebracht met moorden. Bisschop Otto wordt nergens gezien; Jan van Arkel ligt zwaar gewond en stervende, doch dit is voor zijne vijanden niet voldoende, hij wordt met stokken doodgeslagen. De graaf van Horstmar is ook in het moeras, doch hij, die zoo vele gevaren weêrstand had geboden, de door Richard Leeuwenhart en Filips Augustus hoog vereerde held, verliest den moed niet, en wenscht tenminste met niet minder roem te sterven, dan waarmede hij geleefd heeft. Alles om hem heen is reeds gevlugt, dood of verzonken, hij alleen staat onbewegelijk, wil aan geene ongenadigen genade vragen; al, wie hem nadert, verslaat hij, werpt, om niet te zinken, zijn schild onder zijne voeten, en doodt alle vijanden rondom zich, tusschen wier lijken hij staat als een verwoede leeuw. Bij elken nieuwen aanval verplettert hij diegenen, die het wagen durven, hem naar het leven te staan; doch daar hij door de zwaarte van zijne wapenrusting al dieper en dieper zinkt, moet hij ook eindelijk hier het leven laten, en het roemrijkst leven voor den noodlottigsten dood verwisselen.

Nadat op zulk eene verschrikkelijke wijze het schoone leger des bisschops verdelgd was, vervolgde Rudolf van Coevorden en de zijnen de vlugtenden en ontkomenen, nam langs de Vecht alle schepen en maakte vele andere goederen en krigsbehoeften buit.

Den volgenden dag, toen men het slagveld betrad, dat door een aantal mismaakte lijken het schrikbarende tooneel van vernieling en woede opleverde, daar meer dan vierhonderd edelen, ridders en knapen aldaar waren omgekomen, zocht men ook naar het ligchaam van den bisschop, dat men te vergeefs elders gezocht had. Eindelijk ontdekte men hetzelfde, het hoofd op vele plaatsen verplet, gehouwen, doorstoken, en boven half gevuld, zoodat men de kruin niet meer zien kon. Ook de lijken van Herbert en Johan van Arkel, Bernhard van Horstmar en anderen werden onder de dooden gevonden, en even als dat van den bisschop door de Drenthen aan de naastbestaanden weder uitgeleverd. De graaf van Gelder en Gijsbrecht van Amstel waren, nevens vele anderen, krijgsgevangen genomen, en werden, na eenigen tijd op het slot te Coevorden in verzekering geweest te zijn, later op hun woord van eer weder ontslagen.

Dezen slag, welligt de bloedigste, die gedurende de middeleeuwen in het noordelijk Nederland geleverd is, viel voor op den 1 Augustus 1227 op een stuk gronds, destijds de Mommerijten en thans nog de Bommerijte of Bommeriete genoemd. Utrecht, Münster, Keulen, Holland, Gelder, Kleef, Bentheim en Horstmar waren in rouw gedompeld.

In deze omstandigheden scheen voor het Sticht geene gelukkiger gebeurtenis te zijn, dan de verheffing van Willebrand van Oldenburg tot geestelijk en wereldlijk opperheer, daar deze als een goed krijgsman en tevens als een goed regent bekend stond. Nog in hetzelfde jaar 1227 ingehuldigd zijnde, zettede hij den oorlog tegen Rudolf en zijne Aanhangers voort, met dat gevolg, dat al spoedig vele der Gelkingen nabij Peize werden verslagen, verstrooid of gevangen genomen. In een opvolgend treffen, in de nabijheid van Bakkeveen, behaalden de Drenthenaren wel weder de overwinning, doch de graaf-

bisschop was hierdoor niet ontmoedigd, hij liet een talrijk leger in zes afdeelingen gesplitst, van onderscheidene kanten binnen Drenthe rukken, het geen zulk eene verslagenheid bij de landzaten verwekte, dat Rudolf zich genoodzaakt zag, om in het jaar 1228 eenen voor hem zeer nadeeligen vrede te sluiten, bij welken onder anderen Rudolf en zijne broeders verplicht werden, om afstand van de kasteelen te Lare en te Coevorden en van alle regtsgebied in Drenthe te doen. Voorts zoude Rudolf aan den kerkvoogd eene vrij aanzienlijke som voor schadeloosstelling betalen, op zijne eigene kosten honderd krijgslieden naar Lijfland¹²⁰⁰ zenden en bovendien een zoenoffer voor de zielen der gesneuvelden te Ane een klooster van 20 prebenden stichten. Bisschop Willebrand liet hierna het huis te Lare afbreken en beschonk Eylard van Bentheim met het leen van Coevorden.

Rudolf bleef echter niet lang werkeloos, reeds in het volgende jaar 1229 werd het kasteel te Coevorden bij verrassing door hem ingenomen. De bisschop rukte daarop in Drenthe met het voornemen om Coevorden te heroveren, doch er werd een vergelijk getroffen, bij hetwelk Rudolf en de zijnen vergiffenis erlangden, van den ban ontslagen werden en wederom in het bezit der goederen geraakten, die vroeger op hen waren verbeurd verklaard. Rudolf werd op nieuw met het kasteel Coevorden en het daarbij behorende regtsgebied in Drenthe beleend.

Ook deze verzoening was van korten duur; immers nog in hetzelfde jaar 1229 brak Rudolf de geslotene overeenkomst en viel met de Drenthenaren aan op de goederen van den bisschop, die zich sterker dan ooit ten strijde toerustte, om zich daarover te wreken. Rudolf voorzag dus wel, dat hij in magt en wapenen zoude te kort schieten en sloot daarom met zijnen vijand eenen wapenstilstand, voor den tijd van vijftien dagen. Vertrouwende op dit bestand, en geene kans ziende, om

¹²⁰⁰ Lijfland, is een gebied in de Baltische landen, oorspronkelijk ruwweg het gebied van de huidige staten Estland en Letland, later het gebied ten oosten van de Golf van Riga, bestaande uit het noordelijk deel van Letland en het zuiden van Estland. Thans in engere zin als Letse historische landstreek Vidzeme en Latgale en als Estse historische landstreek Liivimaa.

zich door eene manmoedige verdediging te kunnen redden, vatte hij het besluit op, om, gedurende het bestand, zich in persoon bij den graaf-bisschop te vervoegen, met oogmerk, om de bestaande geschillen, ware het mogelijk, bij minnelijke schikking uit den weg te ruimen. Vergezeld van eenige zijner vertrouwdste vrienden, begaf hij zich naar het kasteel Hardenbergh, alwaar zich de graaf-bisschop bevond. Dan hier werd Rudolf en de zijnen, met schending van de goede trouw, wreedaardig vermoord. Rudolf van Coevorden en Hendrik van Gravestorp, werden levend geradbraakt, Menso van Gravestorp, Hendriks vader, werd alsmede, ofschoon door sabelhouwen omgebragt, en Rudolf en Hendrik op het rad gelegd. Op zulk eene verraderlijke wijze, waarvan nogtans de schuld niet aan den bisschop, maar aan zijne verwoede soldaten te moeten geweten worden, verloor Rudolf van Coevorden het leven; geene mannelijke erfgenamen, maar slechts eene eenige dochter nalatende, welke later met Hendrik van Borculo zich in den echt begaf.

In of omtrent het jaar 1347 verkregen de kasteleins de waardigheid van heeren van Coevorden.

Reynold III, die deze waardigheid het eerst bekleedde, liet dezelve aan zijnen broeder Johan na, wiens heerschzuchtige zoon Reynold IV, gelijk reeds voren aangemerkt is, op nieuw onrust en tweespalt in Drenthe verwekte.

Uit: *Beschrijving der Nederlanden* 1841, Pg. 369- 414 P.H. Witkamp. delpher.nl

Een uitgebreide geschiedenis van Coevorden staat beschreven in Deel I van *Reis door Drents erfgoed*.

De hoed van keizer Frans

Sedert langen tijd had zich op het ernstig gelaat van keizer Frans II niet zulk een glans van opgeruimdheid, vergenoegen en tevredenheid vertoond, als op een zonnigen morgen van Junij 1821. Deze opgeruimdheid ontsproot vooral uit de overtuiging, dat hij eene goede, wezenlijk nuttige inrigting totstand gebragt en daardoor op den dank van vele duizenden, inzonderheid uit de geringere volksklassen, aanspraak had. Het had namelijk tot hiertoe in Weenen aan openbare badplaatsen ontbroken, en de weinige, die bestonden, werden door de eigenaars slechts tegen zoo hooge prijzen geopend, dat het gebruik daarvan aan het volk geheel verboden was. Frans II was van de behoefte, die de bevolking aan dergelijke inrigtingen heeft, levendig doordrongen en verordende met vaderlijke voorzorg de oprigting van twee badplaatsen uit zijne eigene middelen, de eene voor mannen, de andere voor vrouwen bestemd, en waartoe iedereen kosteloos toegang had. Op dien Junijmorgen nu had de architect, dien hij het opzigt over dit werk had opgedragen, hem berigt, dat de beide gebouwen geheel af en ter opening gereed waren, en deze tijding was het, die den goeden keizer thans in zulk eene vergenoegde stemming bragt.

“Mijn beste Weissberg,” sprak hij tot den architect, die zelfhem dat berigt had overgebragt, “het was vroeger gebruik, den overbrenger van eene goede en welkome boodschap een geschenk te geven en hem zoo voor het genoegen te beloonen, dat hij ons door zijne tijding verschaft. Ik wil dit oude gebruik, dat thans, met meer goede dingen, bijna geheel in vergetelheid geraakt is, om uwentwil weer in zwang en eere brengen. Gij zult, vóórdat gij ons uw werk vertoont, nog een teeken van mijne bijzondere welwillendheid ontvangen.”

Wie was blijder dan Weissberg met deze toezegging van den keizer! Hij berekende reeds in gedachten de waarde van het geschenk en zag met een triomferend lachje de afgunstige blikken der personen uit het gevolg des keizers, op wier gezigt hij de gegrondheid zijner hooggespannen verwachting dacht te kunnen lezen.

Inmiddels liet de keizer zich tot de voorgenomen wandeling naar de beide badplaatsen aankleeden. Hij koos den eenvoudigen blaauwen overjas, dien hij, evenals wijlen keizer Jozef, zijn doorluchtige voorvader, altijd droeg, wanneer hij incognito uitging en, van alle uiterlijke teekenen zijner waardigheid ontbloot, zijne hoofdstad doorkruiste, om de wenschen en behoeften zijner onderdanen te leeren kennen. Met zijn toilet gereed, wendde hij zich weder tot den architect en zeide: "Lieve Weissberg, ik weet, wat oprechte genegenheid gij mij toedraagt; ik kan u dus slechts als vriend, niet als monarch beloonen. Neem dan als blijk van mijne innige dankbaarheid en welwillendheid deze gedachtenis van mij aan." Met deze woorden overhandigde hij den verbaasden bouwmeester zijn eigen hoed van zwart vilt, dien hij doorgaans droeg, wanneer hij in den blaauwen burgerjas verkoos uit te rijden.

Dit geschenk eens keizers zal onzen lezeren welligt eenigzins zonderling voorkomen, waarom wij niet verzuimen mogen, hier eenige woorden tot opheldering van de zaak te laten volgen.

"Wie nog nimmer een borstbeeld van Frans II gezien heeft, kan ook niet weten, hoe kostbaar zulk een hoed voor hem zijn moest, wiens schedelvorm een geheel eigenaardige en van den gewonen typus van ons Caucasisch ras afwijkende was. Het hoofd des keizers was namelijk niet breed, rond of ovaal, gelijk dat der meeste andere menschen, maar integendeel van langwerpige, bijna kegelvormige gedaante en vooral daardoor opmerkelijk, dat het voorhoofd aan weerszijden ter plaatse der slapen geheel plat was. Deze ongewone schedelvorming maakte het den keizer zeer moeilijk, een volmaakt passend en niet drukkend hoofddekseel te vinden, en de hoedenmaker van Z. Maj. was slechts zelden gelukkig genoeg, om de door de natuur aangeboden zwarigheden te overwinnen. Veelvuldig

gebruik alleen en de daaruit volgende afslijting van het vilt kon dit rekkelijk en lenig genoeg maken. Daarom moest zulk een hoed, wanneer hij zich eens naar den hoofdvorm gevoegd had, den eigenaar dubbel lief zijn, en men begrijpt nu, dat Frans II zich als het ware een offer getroostte, toen hij zijnen hoed den bouwmeester vereerde - een offer waartegen een aanzienlijk geldgeschenk in zijne schatting luttel of niets zou geweest zijn.

Weissberg dacht intusschen niet zoo: voor een duizend dukaten, ja zelfs guldens had hij al de hoeden der Christenheid gegeven, en de groote verwachtingen, die hij van 's keizers grootmoedigheid gekoesterd had, waren nu als in rook vervlogen. Evenwel was hij zich zelven te goed meester om iets van zijne ergernis te doen blijken - integendeel antwoordde hij met een vergenoegd lachje, dat hij zich overgelukkig prees, een zoo eenig en schatbaar geschenk uit 's keizers hand ontvangen te hebben, dat hij het steeds als zijn kostelijkste kleinood zou beschouwen en bij de uithuwelijking zijner dochter als onvervreemdbaar eigendom op de gansche reeks zijner afstammelingen doen vererven - eene belofte, die de keizer met een warmen handdruk beloonde. Hierop begaf men zich met het bewuste doel op weg.

Tegen den middag van dien zelfden dag wandelde een man uit den fatsoenlijken stand en in de kracht van zijn leven eenzaam en met gebukten hoofde in eene der minst bezochte lanen van den Prater. Zijn oog was ter aarde geslagen en nu en dan gleed een gulle traan over de gebruinde wang; zijn gang was haastig en onzeker en bij tusschenpoozen mompelde hij eenige onzamenhangende woorden voor zich heen. - Het was Leopold Spieldorf, de chirurgijnmajoor van het derde kurassierregiment, dat destijds te Weenen in bezetting lag.

“Wreedard van een vader!” mompelde hij, met gekruiste armen zich tegen den stam eener linde aanleunende, armhartige vrek! kan mijn bekend karakter, mijne fatsoenlijke betrekking, mijn onbevleete naam dan bij u niet tegen den vervloekten Mammon opwegen, dien gij op allerlei manieren bij elkander hebt geschraapt? Geeft mijne beproefde

bekwaamheid in mijn vak, mijne liefde tot uwe dochter mij geen aanspraak genoeg, om hare hand te vragen? Is 't mijne schuld, dat ik geen Rothschild ben, en hoopt ge uwe dochter gelukkiger te maken, door haar aan iemand te geven, die rijk is, maar van wien ze een afschuw heeft? - Zonder Louise geef ik niet om het leven; maar gij zult toch de voldoening niet hebben, dat ik het wegwerp, terwijl het nog voor anderen nuttig zijn kan. Ik wil u niet vloeken, oude gierige Weissberg; maar ik hoop van harte, dat uwe ellendige hebzucht nog haar verdiend loon krijsje....!"

Zoo ongeveer luidde het gesprek, dat de bedrukte Spieldorf met zich zelve voerde, en bij de wenken, die hij zich daarbij liet ontvallen, hebben wij nog slechts te voegen, dat Louise Weissberg, de dochter van den architect, de liefde van den degelijken man met al haar hart beantwoordde en onder de hardheid, waarmede haar vader het aanzoek van den algemeen geachten Spieldorf had afgewezen, niet minder dan haar geliefde leed.

Spieldorf was te veel man en hing te zeer aan zijne kunst, om, door de bekomen afwijzing ontmoedigd, zijne beroepspligten te verwaarloozen; hij bedacht, dat de tijd daar was, waarop eenigen zijner patiënten op zijn bezoek wachtten, en ging dus naar huis, om eerst van kleeding te verwisselen. Toen hij juist weder uitgaan wilde, hoorde bij in het bierhuis tegenover zijne deur een hevig rumoer, dat hem voor eene bloedige vechtpartij beducht deed zijn. Daár hij reeds vaak had opgemerkt, dat enkele ruiters van zijn regiment die kroeg bezochten, en ook thans weer echte soldatenvloeken hem in de ooren klonken, vermoedde hij, dat de twist waarschijnlijk tusschen manschappen van verschillend wapen zou zijn uitgebroken, en besloot, liever door zijne tusschenkomst den strijd te beslechten, dan toe te laten, dat een der wakkere knevelbaarden zich om eene ellendige kleinigheid ettelijke dagen harde provoost- of cachotstraf op den hals haalde. Hij trad dus dadelijk in het rookenge kot en zag met blijdschap, dat alleen de verschijning zijner uniform reeds de gestoorde orde terstond weder herstellde.

“Wat is hier te doen?” vroeg hij aan eenige ruiters van zijn regiment, die hem terstond in het oog vielen. “Zijt ge aan ‘t kloppen geraakt? Wie is de ruziemaker?”

“Met verlof,” zeide de waard, met eene demoedige buiging op hem toetredend; “zóó ver is ‘t nog niet gekomen, heer majoor, maar ‘t was na aan ‘t vechten toe.”

“En hoe zoo dat?” vroeg Spieldorf.

“Oo! eene kleinigheid, heer majoor,” antwoordde de tapper, op twee der kurassiers wijzend. “Die twee dáar hebben in een uur vijf flesschen bier bij mij uitgedronken en wilden heengaan, zonder te betalen. Toen ik de kosten van mijn gelag eischte, hebben ze mij met een pak slaag bedreigd.”

“Dat liegt de vent, majoor!” riep een der soldaten, opstaande en met de hand aan de policiemuts.

“Van de heele historie is alleen waar, dat we vijf flesch bier gehad hebben; hem zijn geld onthouden wouden we ook niet, maar we boden hem daarvoor hier dezen hoed aan, dien we zeker weten, dat keizer Frans zelf op zijn hoofd heeft gedragen. Maar de hondsvot zei, dat we met den hoed naar den duivel konden loopen, en hield vol, dat het ding zoo slecht was, dat hij het zijne kat niet eens opzetten wou; hij noemde ons leugenaars en afzetters. Daar iedereen nu toch op ‘t eerste gezigt wel zien kan, dat dit de hoed van Z. M. geweest is, en hij door zijn schimpen niet ons alleen, maar ook den goeden keizer heeft aangetast, was ‘t onze schuldige pligt, hem eens ter deeg af te ranselen.”

“Is ‘t niet, een eerlijk man zijn zuur verdiend goed ontstelen,” riep de waard, “als men hem voor zijn kostelijken drank een ouden hoed van de voddenmarkt in de hand wil stoppen en hem wijs maken, dat de Keizer dien gedragen heeft!”

“Zwijg, schobbejak!” hernam een der soldaten; “die is wis en zeker van onzen genadigen keizer Frans. Ik heb hem van een van de lakeijen van het hof, die hem heel goed kent, en die heeft hem van den bouwmeester Weissberg gekregen, aan wien de keizer hem van morgen vroeg zelf geschonken heeft. Ieder Christenmensch in Weenen kent het hoedeke immérs wel.”

“Maar ik wil klinkende munt hebben,” riep de tapper; “ik ben geen kleerenjood.”

“Stil, menschen! “ zeide Spieldorf; “ik wil het gelag betalen, maar raad u dan ook, dat gij zamen vrede houdt.”

Hij betaalde en wilde gaan, doch de kurassiers drongen hem nu met geweld den hoed op.

“Nèem gij den hoed weder, majoor,” riepen zij; “hij komt u van regtswege toe.”

Ofschoon hij de geschiedenis van den hoed evenzeer in twijfel trok, als de tapper, en eer geneigd was, om haar voor een lustige guitenstreek te houden, wilde Spieldorf zijne manschappen toch door eene weigering niet bedroeven, en droeg het ding naar huis, zonder te weten, wat hij met den ouden driekant beginnen zoude.

Eenige uren later, toen hij van zijne bezoeken huiswaarts keerde, was hij niet weinig verrast, te hooren, dat Weissberg, de hoogmoedige gierigaard, reeds tweemalen en met veel drift naar hem gevraagd en gezegd had, binnen kort terug te zullen komen. Spieldorf wreef zich nadenkend het voorhoofd en zocht vruchteloos de reden van dat ongewacht bezoek te raden. Wij willen ze den lezer maar terstond mededeelen.

De nieuwe hoed, dien keizer Frans zich door zijn kamerdienaar had doen brengen, voldeed in het geheel niet aan zijne bestemming, daar hij hem zwaar op voorhoofd en slapen drukte en alles behalve gemakkelijk zat. Meermalen had hij onderweg den knellenden hoed afgenomen en weer opgezet; doch deze voegde zich niet, zoodat hij, in het paleis teruggekeerd, het nieuwe hoofddeksel in een hoek wierp, verdrietig zijne half gewonde schedelhuid betastte, en den bouwmeester Weissberg nogmaals liet roepen.

“Beste Weissberg,” riep hij dezen te gemoet, “ik heb u van morgen een geschenk gedaan, dat, op zich zelf van weinig waarde, voor mij toch onmisbaar is, daar geen andere hoed mij schijnt te passen. Ik verzoek u dus, liever hier deze snuifdoos met mijn portret aan te nemen, en mij mijn ouden gemakkelijken steek weer af te staan.”

Weissberg stond bij het hooren van dit verzoek op heete kolen

en had zich van spijt en ergernis voor het hoofd kunnen slaan. Met moeite stamelde hij eenige onzamenhangende woorden uit, die evenzeer zijne dankbetuiging voor de kostbare doos met briljanten, als de belofte uitdrukken moesten, dat hij den verlangden hoed van huis terug zou halen, waarmede de monarch zich dan ook dadelijk tevreden stelde.

De verslagenheid van den vrek, toen hij des keizers vertrek verlaten had, was nu boven alle beschrijving groot, daar hij begreep, dat zijn tweede, hem door schaamte en angst afgeperste leugen het misselijke van zijnen toestand nog slechts vermeerderde. Met een beklemd hart doorliep hij het gansche paleis, om den lakei terug te vinden, aan wien hij, in zijne verdrietelijkheid over de schrale gift, den thans zoo kostbaar geworden hoed had toegeworpen, en hem dien, het kostte wat het wilde, weder af te koopen. Na lang zoeken vond hij den man en vernam van hem het verdere. In allerijl snelde hij daarop naar de kazerne, spoorde met veel moeite de beide ons reeds bekende kurassiers op, vernam van hen het gebeurde in de kroeg, en schelde eindelijk geheel buitenadem bij den regimentsarts aan, bij wien hij nogtans wel vreesde, dat hem geen vriendelijk onthaal te wachten stond. Zijne radeloosheid steeg ten top, toen hij, na het tweemaal ontvangen van niet thuis, voor de derde maal teruggekomen, van den bediende hoorde dat de doctor voor hem niet te spreken was. Zonder zich evenwel door deze afwijzing te laten afschrikken drong hij tot Spieldorfs studeervertrek door en stond dezen geheel onverwachts voor het gezigt.

“Wat verlangt gij van mij, heer Weissberg?” was de koele vraag waarmede hij werd ontvangen.

“Verschooning, mijn beste doctor!” sprak de architect, kennelijk verlegen. “Verschooning ook voor hetgeen ik u dezen morgen gezegd heb. Gij weet dat alleen de liefde tot mijne eenige dochter en ‘t besef van mijn pligt als vader mij zo deed spreken. Och, vergeet dat alles, en help mij nu slechts, want ik ben anders een verloren man! Ik ken uw edel karakter-gij kunt en zult mij redden.”

Spieldorf geloofde bijna, dat het den oude in het hoofd was

geslagen, en wilde reeds werktuigelijk naar zijne pols grijpen, toen deze met drift op den hoed losstoof, die op een tafeltje in den hoek lag.

“Waarmee kan ik u dienen?” vroeg Spieldorf kortaf.

“Geef mij dezen hoed!” riep de oude. “Ik betaal er u vijftig gulden voor.”

De doctor werd meer en meer overtuigd, dat het den man in de hersens leuterde.

“Ik ben geen kleerkooperen geen woekeraar, heer Weissberg,” zeide hij. “Bovendien is die hoed niet te koop, daar hij denkelijk van onzen goeden keizer Frans afkomstig is.”

“Dat weet ik, dat weet ik!” riep Weissberg; “hij heeft hem mij dezen morgen immers zelf geschonken. Ach, beste doctor heb medelijden met mij, stort mij niet moedwillig in ‘t ongeluk laat mij den hoed - vraag zoo veel geld gij wilt, maar sta hem mij af.”

Dit een en ander maakte de nieuwsgierigheid van den jongen man natuurlijk in nog hooger mate gaande, en op zijne navraag vernam hij eindelijk de gansche toedragt der zaak uit den mond van den ongelukkigen vrek, dien hij thans de gansche zwaarte van zijnen haat en zijne verachting wilde laten voelen.

“Ik geef den hoed niet,” gaf hij koel ten antwoord; “ik heb onzen Frans te lief, om met iets, dat zijn eigendom was, woeker te drijven; het zou mij eeuwig grieven, als een zoo laag doen, als ‘t verkoopen van deze reliquie, ooit ter ooren van mijnen goeden keizer kwam. Schrijf gij de gevolgen uwer onberadenheid en hebzucht aan u zelve toe; ik voor mij zou de grootmoedigheid te ver drijven, als ik u, na de behandeling, die ik van u ervoer, nog dienen wilde.”

“Dat is u onmogelijk ernst, heer doctor!” riep de oude. “Ik ken u als een man van eer en kan niet gelooven, dat gij mijn ongeluk wilt. De hoed heeft u niets gekost en ik bied er u honderd, tweehonderd gulden voor.”

“Ik heb geen geld noodig, en wil er ook geen,” was Spieldorfs antwoord; “ofschoon ik niet rijk ben, zou ik mij toch schamen, zulk een aanbod aan te nemen. Intusschen is er toch nog een

prijs, waarvoor ik den hoed zou willen afstaan.”

“En die is?” vroeg de bouwmeester haastig.

“De hand uwer dochter. Behoud gij hoed en geld, dat gij toch boven alles stelt, en geef mij Louise tot vrouw.”

De bouwmeester staarde den vrager met groote oogen aan. “Onmogelijk!” antwoordde hij; “ik heb andere plannen met mijne dochter. Zou ‘t niet zonde zijn, als ik mijn arm kind voor een hoed verkwanselde?”

“Ga dan zonder hoed - gij hebt mijn laatste woord gehoord,” sprak Spieldorf, den hoed den bouwmeester uit de hand nemende en in zijne secretaire wegsluitende. “Ik heb wezenlijk geen verplichting aan u, en voel weinig lust, om mij naderhand om mijne grootmoedigheid te laten bespotten. Gij verkoopt uwe dochter niet, wanneer gij haar den man harer keuze tot vrouw geeft.”

Weissberg verbleekte, van ergernis en spijt en beproefde nogmaals beden en aanbiedingen doch even vruchteloos. Spieldorf antwoordde hem naauwelijks en ten laatste moest de gierigaard onverrichter zake aftrekken. - Thans bleef hem niets overig, dan zich den keizer te voet te werpen, alles op te biechten en om vergiffenis te smeeken, wat hij dan ook deed.

Bij het aanhooren dezer bekentenis betrok het ernstig gelaat des keizers meer en meer, en den ouden zondaar werd het daarbij bang om het hart. Van de reden, waarom de doctor de teruggave van de hoed weigerde, zweeg Weissberg intusschen wijselijk, schoon zóó, dat des keizers nieuwsgierigheid, welke hij juist hierdoor had opgewekt, nog meer toenam.

“Ik heb mij zeer in u bedrogen, Weissberg,” sprak Frans, “en ik zou veel geven, om zoo iets niet van u ondervonden te hebben. Intusschen wil ik het gebeurde vergeten; want ik kan niet verlangen, dat gij uw kind voor mijn hoed geeft. Evenwel moet men ook de andere partij hooren. Ik kan niet gelooven, dat deze Spieldorf, dien men mij altijd als een man van karakter geroemd heeft, zonder grond en louter uit hebzucht zoo hoogen prijs op een voorwerp stellen zou, dat hem het bloote toeval in de hand speelde. Hij moet komen en zelf spreken.”

Hij schelde en zond om den doctor. De bouwmeester zweeg geheel verplet, want zijn gedrag tegen Spieldorf moest, wist hij, nog sterker tot zijn nadeel spreken. Hij had nu gaarne de helft van zijn vermogen opgeofferd, om alles ongeschied te maken, maar om zelf zijne schuld te bekennen en om vergiffenis te smeeken, daartoe was hij te laf, te vreesachtig, wanneer hij zich den ernstigen blik des keizers in het geheugen riep.

De ontbodene kwam en vernam uit den mond van zijnen goedhartigen monarch, hoe hij beschuldigd was van voor een ouden hoed, die voor hem geene waarde bezitten kon, Weissberg de hand en het vermogen zijner dochter te hebben willen afpersen.

“Wat hebt gij tot uwe verdediging te zeggen?” vroeg de keizer:

“Slechts zeer weinig, uwe Majesteit,” antwoordde de jonge man, met al de kalmte van een goed geweten.

“De schijn is zeker mij, doch het was mijn ernst niet. Ik bemin de dochter van dezen man en beken dat gaarne; doch na het voorgevallene, namelijk na de beleedigende afwijzing, die ik van mijn gewenschten schoonvader ontving, zou ik zeker niet tegen zulk een prijs tot het doel mijner wenschen willen komen. Ik wilde den harden, baatzuchtigen, trotschen man door mijne handelwijze enkel toonen, dat het gevaarlijk is, zich tot zelfs een arm, nietsbeteekenend mensch moedwillig tot vijand te maken, en haast mij, nu ik dit doel bereikt heb, het eigendom van uwe Majesteit onverwijld terug te geven.”

“Dat verandert zekerlijk de zaak,” sprak de keizer.

“Gij zegt er niets tegen, heer Weissberg? Gij hebt geene verontschuldiging? Nu, ik zie wel, dat hier Spieldorf gelijk heeft, misnoegd op u te zijn. Gij hebt hem gegriefd, want hij moet zijne waarde voelen; hij is een man van eer in mijn oog en ik zal de bescheidenheid weten te beloonen, waarmede hij zijne verdienste tot hiertoe aan onze oogen wist te onttrekken. - Hoe is het dan tusschen u en de dochter van. dezen man, mijn waarde Spieldorf? Is zij u weerkeurig genegen? “

“Dat hoop ik althans,” was het bescheiden antwoord.

“Die hoop is zekerheid, als uw wezen mij niet bedriegt,”

zeide de keizer. “Zeg, Weissberg, wat hadt gij tegen zulk een schoonzoon in te brengen? Is hij u misschien niet rijk genoeg, of te laag geplaatst naar uwe begrippen van eer en grootheid? Een pennetrek van mij kan hem hooger verheffen, dan gij staat, evenals ik u, wilde ik, beneden zijnen stand kon doen afdalen. Waarom verzet gij u zoo hardnekkig tegen het geluk van het jonge paar?”

“Uwe majesteit!...,” stamelde Weissberg, “ik wist niet, dat Spieldorf ... zoo hooge gunst geniet.....”

“Op mijne gunst heeft elk man van eer aanspraak,” zeide de keizer; “het is mijn pligt, verdienste te beloonen en talent aan te moedigen. Kom hier, hofraad Spieldorf,” vervolgde hij. “Ik heb u nog een bewijs van mijne erkentelijkheid voor de bekwaamheid en zelfopoffering te geven, waarmee gij mij op het slagveld van Aspern menig braven krijgsman in het leven behieldt; laat mij het ridderkruis van de Leopoldsorde op uwe borst hechten, en ga als hoofddirecteur van mijn garnizoenshospitaal, waartoe ik u hiernevens benoem, vlijtig voort, uwe talenten en ondervinding tot ‘t beste van anderen aan te wenden. Gij moogt steeds op mijne welwillendheid rekenen, en ik wil thans zien, of heer Weissberg nog langer weigert, u de hand zijner dochter te geven.”

“Sire!” riep Spieldorf, met vochtige oogen des keizers hand kussend, “ik verdien zoo veel goedheid niet.”

“Sire!” riep Weissberg, “ik weet geen waardiger echtgenoot voor mijne Louise...”

“Behoud ook mijn hoed tot herinnering aan dit uur, lieve hofraad; gij zult er u niet van ontdoen,” sprak de keizer met aandoening. “Groet uw lief bruidje en verzekeer haar van mijne genegenheid.”

Met deze woorden en een welwillend lachje verdween Frans de Tweede in een zijvertrek en liet den beiden mannen gelegenheid, om zich onderling te verzoenen.

De Huisvriend 1843. Pag. 258 -262 Ik kan geen auteur vinden. *De Huisvriend* is een jaaruitgave van J.J.A. Goeverneur (Jan de Rijmer). delpher.nl

Verantwoording

Gebaseerd op Epub en gescande pdf via google.books. Deze scan heb ik op verschrijvingen gecorrigeerd. Af en toe kan een woord missen. Samentrekkingen als ‘tgarnizoen heb ik gesplitst ‘t garnizoen, ‘toogenblik in ‘t oogenblik.

Voor de voetnoten heb ik o.a. gebruik gemaakt van liederenbank.nl, etymologiebank.nl, het web met wikipedia, dbnl.org en delpher.nl, books.google, UB Groningen, biografieportaal KNAW.

Door (delen van) de voetnoottekst als zoekterm te gebruiken is de bron ook te vinden. Zet een fragment tussen “...”. Houd rekening met variaties in spelling. (ij, y – toneel, tooneel)

Het origineel kent enkel hoofdstukken. De subtitels heb ik toegevoegd om de toegankelijkheid te vergroten. Ook heb ik extra alinea’s toegevoegd. Het origineel kent geen landkaarten. Zie Kaarten & Prenten voor de bronnen.

In het origineel staan alle namen in KLEIN KAPITAAL. Geografische aanduidingen en vreemde woorden staan cursief. Ik heb dat niet altijd overgenomen.

In het origineel staat Alexander L. Lesturgeon niet als auteur vermeld. Ik heb hem toegevoegd.

Teksten zijn 70 jaar na de dood van de auteur vrij van rechten.

Missers zijn voor mijn rekening.

HARM BOOM en Alexander Lodewijk Lesturgeon.

Een Drentsch gemeente-assessor met zijne twee neven op reis naar Amsterdam, in ‘t voorjaar van 1843.

Het was me een waar genoegen Ter Verpoozing.

Kaarten & Prenten

- Pag. 32 Beschrijving der Nederlanden 1841
- Pag. 35. Rijksmuseum, zie voetnoot.
- Pag. 45. Kaart uit F. Bruins Het beeld der aarde, Volledige geographische atlas 1891
- Pag. 74 Plaat 1 uit Assessor.
- Pag. 107 Beschrijving der Nederlanden 1841.
- Pag. 147 Het vermakelijk buitenleven. Zie voetnoot.
- Pag. 178. Beschrijving de Nederlanden 1841.
- pag. 188 Beschrijving van Zaandam. B van Geuns. 1841.
- Pag. 216 Beschrijving der Nederlanden 1841.
- Pag. 232 Beschrijving der Nederlanden 1841.
- Pag. 238 Beschrijving der Nederlanden 1841.
- Pag. 289 Omslag van het boek. Zie voetnoot.
- Pag. 317 Plaat 2 uit Assessor.
- Pag. 332 Beschrijving der Nederlanden 1841.
- Pag. 335 Beschrijving der Nederlanden 1841.
- Pag. 342 Beschrijving der Nederlanden 1841.
- Pag. 409 Beschrijving der Nederlanden 1841.
- Pag. 466 Beschrijving der Nederlanden 1841.
- Pag. 520 Beschrijving der Nederlanden 1841.
- Pag. 564 Beschrijving der Nederlanden 1841.
- Pag. 605 Plaat 3 uit Assessor.
- Pag. 620 Keizer Frans II, van web.

Beschrijving der Nederlanden 1841 De Aardbol P.H. Witkamp e.a.

Alles via delpher.nl

